

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»

Факультет природничих наук

Кафедра біології та екології

Розробники:

к.б.н., доц. Шпарик В.Ю.

к.б.н., доц. Замолока А.М.

КУРС ЛЕКЦІЙ
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Освітня програма – «Екологія»

Спеціальність 101 – Екологія

Галузь знань – 10 Природничі науки

УКЛАДАЧ: кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та екології Шпарик В.Ю.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Кандидат біологічних наук, молодший науковий співробітник відділу систематики ентомофагів та екологічних основ біометоду, Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена Варга О.О.

Кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та екології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доцент Заморока А.М.

РЕКОМЕНДОВАНО: Вченою Радою факультету природничих наук Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № ____ від _____ р.)

	Вступ	4
Тема 1.	Аналіз сучасного стану розроблення та впровадження регіональних і місцевих схем формування екомережі	6
Тема 2	Аналіз вихідних даних до проекту Зведеної схеми формування екомережі як складової частини Генеральної схеми планування території України	12
Тема 3	Інформація про виявлені методологічні розбіжності у розробленні регіональних і місцевих схем формування екомережі, проблем щодо їх розроблення і впровадження	41
Тема 4	Пропозиції щодо уніфікації методології розроблення регіональних та місцевих схем формування екомережі	46
4.1.	Удосконалення критеріїв вибору територій для регіональних та місцевих схем формування екомережі	46
4.2.	Удосконалення критеріїв спрямованих на розробку структурних одиниць регіональних та місцевих схем формування екомережі	47
4.3.	Удосконалення критеріїв спрямованих на картографування регіональних та місцевих схем формування екомережі	47
4.4.	Реалізація зведення Національної екомережі України та Смарагдової мережі України	48
4.5.	Фахові вимоги до розробників регіональних та місцевих схем формування екомережі	48
Тема 5	Висновки і пропозиції	50
5.1.	Загальні підсумки реалізації проекту Зведеної схеми формування екомережі України (перший етап)	50
5.2.	Пропозиції щодо подальшого розроблення та завершення підготовки проекту Зведеної схеми формування екомережі України (другий та третій етапи)	51
5.3.	Підготовка технічного завдання на виконання підготовки проекту Зведеної схеми формування екомережі України (другий етап)	52
Додаток 1.	Опис зведеної схеми формування екологічної мережі України	56
Д.1.1.	Елементи загальнодержавного значення екологічної мережі України	56
Д.1.1.1.	Азово-Чорноморський природний широтний екологічний коридор	56

Д.1.1.2.	Бузький природний довготний екологічний екологічний коридор	58
Д.1.1.3.	Галицько-Слобожанський природний широтний екологічний коридор	59
Д.1.1.4.	Дніпровський природний довготний екологічний коридор	60
Д.1.1.5.	Дністровський природний довготний екологічний коридор	63
Д.1.1.6.	Південноукраїнський природний широтний екологічний коридор	63
Д.1.1.7.	Поліський природний широтний екологічний коридор	65
Д.1.1.8.	Сіверсько-Донецький природний довготний екологічний коридор	66
Д.1.2.	Елементи регіонального значення екологічної мережі України	67
Д.1.2.1.	Автономна Республіка Крим	72
Д.1.2.2.	Вінницька область	85
Д.1.2.3.	Волинська область	102
Д.1.2.4.	Дніпропетровська область	153
Д.1.2.5.	Донецька область	157
Д.1.2.6.	Житомирська область	164
Д.1.2.7.	Закарпатська область	178
Д.1.2.8.	Запорізька область	195
Д.1.2.9.	Івано-Франківська область	210
Д.1.2.10.	Місто Київ	224
Д.1.2.11.	Київська область	241
Д.1.2.12.	Кіровоградська область	271
Д.1.2.13.	Львівська область	301
Д.1.2.14.	Луганська область	316
Д.1.2.15.	Миколаївська область	326
Д.1.2.16.	Одеська область	343
Д.1.2.17.	Полтавська область	350
Д.1.2.18.	Рівненська область	362
Д.1.2.19.	Сумська область	370
Д.1.2.20.	Тернопільська область	379
Д.1.2.21.	Харківська область	398
Д.1.2.22.	Херсонська область	415
Д.1.2.23.	Хмельницька область	428
Д.1.2.24.	Черкаська область	445
Д.1.2.25.	Чернівецька область	462
Д.1.2.26.	Чернігівська область	474
	Перелік літературних джерел	489

Додаток 2. Перелік картографічних матеріалів зведеної схеми формування екомережі як складової частини Генеральної схеми планування території України	506
Додаток 3. Інформаційні матеріали для розміщення на веб-сторінці Мінприроди українською та англійською мовами	507

ВСТУП

Одним із фундаментальних чинників стабільності навколишнього середовища є біотичне різноманіття, що проявляється на усіх рівнях організації живої матерії. Однак інтенсивне освоєння як біологічних, так і небіологічних ресурсів призвело до того, що значні території, які раніше займали природні екосистеми були трансформовані у антропогенні ландшафти. Це включає у себе і селітебне, і сільськогосподарське, і промислове, і девастаційне використання. Усе це спричинило фрагментацію природного середовища і порушення функціонування природних процесів, що забезпечують сталість і підтримку середовища існування не лише диких видів біоти, а й людини. Тотальне перетворення природних екосистем на антропогенні призвело до того, що мільйони видів диких тварин і дикорослих рослин, які не здатні пристосуватися до створених людиною умов середовища, вимерли на величезних територіях, виживши лише у сильно фрагментованих залишках природних екосистем. У масштабах планети це спричинило глобальну кризу вимирання видів, яка останній раз відбувалася 60 мільйонів років тому. Наслідком вимирання є порушення структури природних екосистем, в яких кожен вид відіграє свою екологічну роль.

Загалом, втрата природних середовищ спричинилася до того, що обсяги і якість екосистемних послуг для людського суспільства знизилась до критичного рівня, за яким виникає небезпека появи як непередбачуваних екологічних явищ, так і цілком прогнозованих. Зокрема, це інвазії чужорідних видів, які часто-густо виступають шкідниками сільськогосподарських культур, зростання ризику проявів патологічних станів у населення включно із новими вірусними епідеміями та онкологічними захворюваннями, втрата родючості ґрунтів, падіння якості питної води, радіоактивне забруднення тощо. З метою подолання, або принаймні сповільнення цих процесів Генеральною Асамблеєю ООН у Ріо-де-Жанейро (1992 р.) була прийнята Конвенція про охорону біотичного різноманіття та сталий розвиток. З цього моменту стартувала робота над створенням Екологічної мережі України, яка паралельно відбувалась зі створенням Паневропейської Смарагдової мережі та екологічної мережі Європейського Союзу "Natura 2000".

Екологічна мережа України – це єдина територіальна система, яка включає ділянки природних ландшафтів, що підлягають особливій охороні, і території та об'єкти заповідного фонду, курортні і лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні території та об'єкти інших типів, що визначаються законодавством України, і є частиною структурних територіальних елементів екологічної мережі – природних регіонів, екологічних коридорів, буферних зон.

Ціль екомережі – це зниження темпів, а у віддаленій перспективі – зупинка, втрати біорізноманіття та збереження сталості екосистемних послуг, що суспільство отримує від природного середовища. Метою створення екомережі України є поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через

поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні.

Екомережа України є частиною складовою частиною Генеральної схеми планування території України, тому її формування і подальший розвиток залежить не тільки від наявності залишків природних екосистем, а й від соціо-економічного середовища держави. Слід чітко підкреслити, що власне створення екомережі має важливе значення для практичної реалізації конституційного права громадян на чисте і здорове довкілля.

В ході створення національної, регіональних та місцевих екологічних мереж назріває необхідність, відповідно до чинного законодавства України, створення єдиної узгодженої їх схеми. Ця зведена схема формування екомережі є нормативно-правовим актом, що визначає на національному рівні пріоритети і концептуальні основи формування, збереження та невиснажливого використання екомережі України, розвитку системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду, формування структурних елементів екомережі.

ЧАСТИНА І

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ І МІСЦЕВИХ СХЕМ ФОРМУВАННЯ ЕКОМЕРЕЖІ

Станом на 2018-й рік затвердженими є регіональні схеми формування екологічних мереж для 14-ти регіонів України. Зокрема до них належать: АР Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Луганська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, місто Київ. Програми формування регіональних екологічних мереж затверджені для 20-ти регіонів України: АР Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська та місто Севастополь. Місцеві схеми формування екологічних мереж затверджені для 47-ми районів та 3-х окремих населених пунктів (міст, сіл) у наступних областях: Вінницькій (2/2), Закарпатській (13/0), Запорізькій (2/0), Луганській (6/0), Львівській (1/0), Полтавській (1/0), Тернопільській (0/1) та Харківській (24/0).

Аналіз сучасного стану реалізації Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки далі подаємо у адміністративно-територіальному розрізі.

АР Крим. Постановою Верховної Ради АР Крим від 17.09.08 №968-5/08 затверджена Програма формування регіональної екологічної мережі в Автономній Республіці Крим на період до 2015 року. Рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим №1579-5/10 від 17.02.2010 затверджено регіональну схему екологічної мережі АР Крим.

Вінницька область. Рішенням 9 сесії Вінницької обласної ради народних депутатів 4 скликання № 429 від 22.10.2003 затверджена "Регіональна програма екологічної мережі Вінницької області на 2004-2015 роки". Рішенням облради від 18.12.2012 р. № 418 затверджені заходи включені до "Регіональної програми охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів на 2013-2018 роки". Рішенням облради № 282 від 14.02.2012 затверджено Регіональну схему екомережі області. Створені місцеві схеми Муровано-Курилівського та Жмеринського р-нів, локальні схеми м. Бар та м. Немирів Вінницької області.

Волинська область. Рішенням Волинської обласної ради народних депутатів від 10.02.2016 № 2/27 затверджена програма "Екологія 2016-2020", до якої включено розділ "Збереження природно-заповідного фонду", де серед заходів передбачається розроблення регіональної схеми формування екомережі. Рішенням олинської обласної ради народних депутатів № 13/37 від 12.04.2017 затверджено Регіональну схему екомережі області.

Дніпропетровська область. Рішенням Дніпропетровської обласної ради народних депутатів від 22.03.06 № 768-33/IV затверджені Регіональна програма та місцеві програми формування та розвитку національної екологічної мережі Дніпропетровської області на 2006-2015 роки. Рішенням облради від 21.10.2015

№ 680-34/VI затверджено Дніпропетровську обласну комплексну програму (стратегію) екологічної безпеки та запобігання змінам клімату на 2016-2025 роки, що включає заходи із розвитку і формування екологічної мережі області. Розпорядженням Дніпропетровської ОДА від 07.02.2017 № Р-57/0/3-17 "Про погодження проекту схеми формування екологічної мережі Дніпропетровської області" погоджено регіональну схему формування екомережі та листом від 14.02.2017 направлено на розгляд Дніпропетровської обласної ради народних депутатів. Рішенням Дніпропетровської обласної ради народних депутатів від 24.03.2017 № 176-8/VII затверджений проект схеми формування екологічної мережі Дніпропетровської області.

Донецька область. Розроблено проект програми розвитку екомережі Донецької області, заходи з якої виконувалися у рамках розділу охорони навколишнього природного середовища. Заходи включені до проекту Програми економічного і соціального розвитку Донецької області на 2017 рік. Підготовлено та 20.03.2014 подано на розгляд Донецької обласної ради народних депутатів проект рішення "Про затвердження регіональної схеми екологічної мережі Донецької області", яку 18.07.2014 надіслано на розгляд Головного Управління Держземагентства. Розроблені проекти схем: Краснолиманського та Слов'янського районів.

Житомирська область. Рішенням обласної ради народних депутатів від 11.05.2010 №1080 "Про затвердження регіональної схеми екологічної мережі Житомирської області" затверджено регіональну схему екомережі.

Закарпатська область. Рішенням Закарпатської обласної ради народних депутатів від 12.01.2006 № 695 затверджено Програму перспективного розвитку природно-заповідної справи та екологічної мережі в Закарпатській області на 2006-2020 роки. Рішенням Закарпатської обласної ради народних депутатів від 10.07.2014 № 1033 затверджено Регіональну схему екологічної мережі Закарпатської області. Схеми місцевих екологічних мереж Закарпатської області затверджені для районів: 24.05.2011 № 181 Тячівської райради; 30.06.2011 № 85 Воловецької райради; 30.06.2011 № 91 Свалявської райради; 20.07.2011 № 109 Хустської райради; 19.08.2011 № 128 Рахівської райради; 05.09.2011 № 122 Перечинської райради; 22.10.2011 № 139 Виноградівської райради; 24.11.2011 № 139 Великоберезнянської райради; 09.12.2011 № 199 Ужгородської райради; 15.12.2011 № 154 Мукачівської райради; 16.12.2011 № 134 Берегівської райради; 29.12.2011 № 185 Іршавської райради; 13.03.2012 №123 Міжгірської райради.

Запорізька область. Рішенням Запорізької обласної ради народних депутатів від 28.03.2013 №29 затверджено обласну комплексну програму охорони довкілля, раціонального використання природних та забезпечення екологічної безпеки, де включено розділ про Формування регіональної екологічної мережі. Природно-заповідний фонд. Збереження біологічного та ландшафтного біорізноманіття. Рішенням Запорізької обласної ради народних депутатів від 31.10.2016 № 3 затверджено регіональну схему формування екологічної мережі Запорізької області. Схеми місцевих екологічних мереж Запорізької області затверджені для районів: Бердянського району рішення

Бердянської райради від 27.12.2013 №9; Пологівського району рішення Пологівської райради від 28.02.2014 № 16.

Івано-Франківська. Рішенням Івано-Франківської обласної ради народних депутатів від 30.01.01 № 418-18/2001 затверджені програма формування екомережі на 2001-2011. Рішенням Івано-Франківської обласної ради народних депутатів від 10.06.2011 № 161-6/2011 прийнять підпрограму "Збереження природно-заповідного фонду, формування екомережі". Рішенням Івано-Франківської обласної ради народних депутатів від 25.12.2015 № 59-2/2015 прийнято підпрограму з охорони навколишнього природного середовища, яка передбачає заходи щодо розроблення екологічної мережі області, включено до Обласної програми охорони навколишнього природного середовища до 2020. У 2015 році розроблено проект схеми екологічної мережі Івано-Франківської області, розроблено проекти місцевих схем екомережі для 5-ти районів.

Київ місто. Рішенням Київської міської ради народних депутатів від 19.07.2005 N 806/3381 затверджена програма комплексного розвитку зеленої зони м. Києва до 2015 року. Рішенням від 07.07.2016 №572/572 продовжено дію до кінця 2017 року, у рамках заходів передбачених Державною програмою "Ліси України". Рішенням Київської міської ради народних депутатів від 28.12.2006 № 546/603 затверджено регіональну схему формування екологічної мережі у м. Києві.

Київська область. Рішенням Київської обласної ради народних депутатів від 07.10.2014 № 849-43-VI затверджено Регіональну схему екологічної мережі Київської області.

Кіровоградська область. Рішенням Кіровоградської обласної ради народних депутатів від 24.01.03 №141 затверджена обласна програма формування екомережі на території Кіровоградської області на 2003-2015. У 2016 році підготовлено проект рішення облради про затвердження регіональної схеми екомережі Кіровоградської області. Рішенням тринадцятої сесії Кіровоградської обласної ради сьомого скликання від 23.06.2017 № затверджено регіональну схему екологічної мережі Кіровоградської області.

Луганська область. Рішенням Луганської обласної ради народних депутатів від 03.12.2009 № 32/19 Затверджена регіональна цільова програма розвитку екологічної мережі Луганської області на 2010-2020 роки. Затверджені програми створення місцевих схем екомереж для районів: Розпорядженням голови РДА від 04.03.2010 № 118 "Програма розвитку екологічної мережі Сватівського району на 2010-2020 роки" та від 03.04.2014 №28/8 програма та схема на 2014-2020; Рішенням райради від 12.12.2011 № 11/4 "Програму розвитку екологічної мережі Марківського району на 2012-2020 роки"; Рішенням райради від 18.02.2011 № 6/12 Програма розвитку екологічної мережі Попаснянського району на 2011-2020 роки; Розпорядженням голови РДА від 29.12. 2010 р. № 578 Програма розвитку екологічної мережі Троїцького району на 2010-2020 роки та від 11.07.2014 №29/2 програма і схема; Рішенням райради від 20.02.2014 №40/20 програма Кремінського району; Рішенням Краснодонської райради від 16.12.2011 внесені зміни до Програми з охорони довкілля в частині

фінансування у 2012 р. заходів з розробки місцевої схеми екомережі. Регіональна схема екологічної мережі Луганської області затверджена у складі програми (Рішення облради від 03.12.2009 № 32/19). Схеми місцевих екологічних мереж Луганської області затверджені для районів: від 13.12.2011 № 8/19 Біловодського району; від 30.05.2012 № 21/25 Антрацитівського району; від 15.12.2011 № 11/4 Марківської району; від 19.12.2013 № 33/19 Попаснянського району; від 03.04.2014 №28/8 Сватівського району; від 11.07.2014 №29/2 програма і схема Троїцького району.

Львівська область. Рішенням Львівської обласної ради народних депутатів від 13.06.2007 № 340 затверджена регіональна програма формування екологічної мережі Львівської області на 2007-2015 роки. Розроблено робочу схему екомережі Львівської області. Визначено макрокоридори. Затверджені програми створення місцевих схем екомереж для районів: рішення Турківської райради від 26.02.2010 №380 "Про затвердження Турківського екокоридору".

Миколаївська область. Рішенням Миколаївської обласної ради народних депутатів від 24.06.2011 №4 затверджена "Цільова програма розвитку екологічної мережі на період до 2015 року". Рішенням від 11.03.2016 №8 продовжено дію програми до 2018. Розроблено регіональну схему екологічної мережі Миколаївської області. Рішенням обласної ради від 02.10.2013 №7 до обласної Цільової програми розвитку екологічної мережі на період до 2015 року внесено заходи з узагальнення напрацювання та розробити регіональної схеми формування екомережі протягом 2014-2015 років.

Одеська область. Рішенням Одеської обласної ради народних депутатів від 18.11.2005 р. № 705-IV затверджена програма формування національної екологічної мережі в Одеській області на 2005-2015 роки. Рішенням Одеської обласної ради народних депутатів від 21.02.2014 № 1021-VI (зміни від 26.05.2016 №136-VII) затверджена комплексна програма охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в Одеській області на 2014-2019 роки. Рішення Одеської облради від 20.05.2011 № 136-IV затверджена регіональна схема екологічної мережі Одеської області. Проводилась робота по деталізації РСЕМ Одеської області на основі крупномасштабних планів землекористування з виготовленням відповідних картографічних матеріалів для 14 районів

Полтавська область. Розроблений проект програми розвитку регіональної схеми екологічної мережі Полтавської області. Затверджені програми створення місцевих схем екомереж для районів: Пирятинського району в 2008 р.

Рівненська область. Рішенням Рівненської обласної ради народних депутатів від 25.09.2009 р. №1330 затверджена "Регіональна програма розвитку природно-заповідного фонду та формування регіональної екологічної мережі Рівненської області 20010-2020 роки" (зміни від 11.09.2015 № 1556). Рішенням Рівненської облради від 17.06.2016 № 225 затверджена регіональна схема екологічної мережі Рівненської області.

Севастополь місто. Постановою КМУ від 25.05.2011 № 539. Затверджена Державна цільова екологічна програма розвитку Криму ("Екологічно безпечний

Крим") на період 2011-2015 рр. Окремий розділ у Комплексній програмі охорони навколишнього природного середовища м.Севастополя на 2011-2016 роки. У рамках схеми екомережі АР Крим. У складі Генплану розвитку Севастополя на період до 2025, затверджений міськрадою у 2005, розділ "Екологічний каркас міста і планувальна організація ландшафтно-організаційних територій".

Сумська область. Рішенням Сумської обласної ради народних депутатів від 25.07.2008 затверджена Комплексна програма охорони навколишнього природного середовища Сумської області до 2015 року, де включені питання з розвитку екологічної мережі області. Програма пролонгована рішенням Сумської обласної ради від 10.08.2016 на 2016-2018. Розроблений проект програми екомережі до 2015 року для затвердження у 2015. У 2011 році розроблений проект регіональної схеми екомережі.

Тернопільська область. Рішенням Тернопільської обласної ради народних депутатів від 26.07.2002 №32 затверджена Програма формування регіональної екологічної мережі Тернопільської області на 2000-2015 роки. Рішенням облради від 18.09.2014 №1778 затверджено програму охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2014-2020 роки. Окремим розділом цієї програми передбачено заходи зі збереження і захисту біологічного та ландшафтного різноманіття (екомереж). Рішенням Тернопільської обласної ради народних депутатів від 18.12.2008 №447 затверджено регіональну схему формування екологічної мережі Тернопільської області. Рішення Тернопільської міської ради народних депутатів від 16.12.2011 № 6/16/26 затверджено схему формування екологічної мережі м. Тернополя.

Харківська область. Рішення облради від 21.05.2002 затверджена програма формування національної екологічної мережі в області на 2002-2015 роки. Затверджені програми створення місцевих схем екомереж для районів: від 30.04.2010 Шевченківського району; від 12.05.2010 №156/01-29 Лозівського району; від 16.03.2010 №312-V Близнюківського району; від 12.05.2010 №636 V Богодухівського району; від 25.06.2010 Новодолазького району; від 07.05.2010 №284 V Зачепилівського району; від 08.10.2010 №542 Ізюмського району.; від 01.12.2009 №790-31 Дергачівського району.; від 23.06.2010 №472 V Великобурлуцького району.; від 11.03.2010 №572- V Красноградського району; від 12.03.2010 №248- V Кегичівського району; від 01.04.2010 №818- V Валківського району; від 27.04.2010 Первомайського району; від 24.06.2010 №412- V Купянського району; від 18.06.2010 №626- V Зміївського району; від 16.04.2010 №484- V Барвінківського району; від 15.04.2010 №586- V Дворічанського району; від 12.05.2010 Сахновщинського району; Від12.05.2010 №802- V Балаклійського району; від 12.05.2010 №270 Золочівського району; від 13.05.2010 Чугуївського району; від 12.05.2010 Борівського району; від 24.02.2011 Печензького району; від 25.03.2010 Вовчанського району; Проект схеми м. Харкова, Харківського району.

Херсонська область. Підготовлено регіональної програми формування екологічної мережі до 2020 року.

Хмельницька область. Рішенням Хмельницької обласної ради народних депутатів від 02.03.2011 №25-3/2011 затверджена комплексна програма охорони

навколишнього природного середовища Хмельницької області на 2011-2015 (зміни від 21.04.2016 №19-5/2016 на 2016-2020 (розділ припинення втрат біологічного різноманіття та формування екологічної мережі). Рішенням Хмельницької обласної ради народних депутатів від 28.07.2016 №37-7/2016 затверджено регіональну схему формування екологічної мережі Хмельницької області.

Черкаська область. Розроблено проект обласної програми охорони навколишнього природного середовища на період 2016-2020 роки, до якої включено розділ "Збереження природно-заповідного фонду, розвиток екомережі, охорона та раціональне використання рослинного і тваринного світу". Розроблено проект регіональної схеми екологічної мережі Черкаської області обговорено на засіданні круглого столу, який відбувся 26.06.2015.

Чернівецька область. Рішенням Чернівецької обласної ради народних депутатів від 25.03.2011 №10-4/11, (зміни від 25.01.2012 №181-14/12 та від 26.09.2014 №110-28/14) затверджена обласна комплексна програма охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки "Екологія 2011-2015". Рішенням Чернівецької обласної ради народних депутатів від 15.03.2016 № 19-4/16 затверджена комплексна програма з охорони навколишнього природного середовища "Екологія" на 2016-2018 роки. Рішенням №12 науково-технічної ради при дежурстві Охорони навколишнього природного середовища в Чернівецькій області 25.12.2008 (коригування у 2015 р.) затверджено Буковинський екокоридор. Рішенням Долишньошешітської сільради від 03.03.2009 №117/16 погоджено екологічний коридор для міграції великих ссавців, що знаходяться під охороною.

Чернігівська область. Рішення Чернігівської обласної ради народних депутатів від 14.08.2003 затверджена програма формування екомережі Чернігівської області. Розроблено проект регіональної схеми екологічної мережі Чернігівської області у 2017 р.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВИХІДНИХ ДАНИХ ДО ПРОЕКТУ ЗВЕДЕНОЇ СХЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОМЕРЕЖІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ГЕНЕРАЛЬНОЇ СХЕМИ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Зведена схема формування екомережі України є складовою частиною Генеральної схеми планування території України і затверджується Верховною Радою України. До Зведеної схеми формування екомережі України, а також регіональних та місцевих схем формування екомережі періодично, у міру розширення можливостей для розвитку такої мережі, але не рідше одного разу на десять років, вносяться зміни органами, до повноважень яких віднесено затвердження зазначених схем.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють формування, збереження та використання екомережі в Україні є:

- Закон України "Про екологічну мережу України" від 24.06.2004 р., № 1864-IV у редакції від 19.04.2018 (Про екологічну мережу..., 2004);
- Закон України "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки" від 21 вересня 2000 р., № 1989-III у редакції від 10.06.2012 (Про загальнодержавну..., 2000),
- Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року від 12.10.2018 р., № 1264-XII (Про охорону..., 1991);
- "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" від 21 грудня 2010 р., 2818-VI у редакції від 21.12.2010 р. (Про Основні..., 2010);
- Закон України "Про природно-заповідний фонд України" від 16 червня 1992 року № 2456-XII, у редакції від 19.04.2018 р. (Про природно-заповідний..., 1992);
- Закон України "Про тваринний світ" від 13.12.2001 № 2894-III, у редакції від 04.10.2018 р. (Про тваринний, 2001);
- Закон України "Про рослинний світ" від 09.04.1999 № 591-XIV у редакції від 04.10.2018 р. (Про рослинний..., 1991);
- Закон України "Про Червону книгу України" від 07.02.2002 № 3055-III, у редакції від 18.12.2017 р. (Про Червону..., 2002);
- Закон України "Про Генеральну схему планування території України" від 7 лютого 2002 року № 3059-III, у редакції від 18.11.2012 р. (Про Генеральну..., 2002);
- Закон України "Про державний земельний кадастр" від 07.07.2011 № 3613-VI у редакції від 04.06.2017 (Про державний..., 2011);
- Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III у редакції від 12.10.2018 (Земельний..., 2001);
- Водний кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР у редакції від 18.12.2017 р. (Водний..., 1995);
- Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-XII у редакції від 18.12.2017 р. (Лісовий..., 1994);
- Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1196 "Про

затвердження Порядку включення територій та об'єктів до переліків територій і об'єктів екологічної мережі";

- Методичні рекомендації щодо розроблення регіональних та місцевих схем екомережі (наказ Мінприроди від 13.11.2009 № 604).

Згідно Закону України "Про екологічну мережу України", екомережа – одна із найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого розвитку України, охорони навколишнього природного середовища, задоволення сучасних та перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства (Про екологічну ..., 2004).

Відповідно до вище вказаного Закону, екомережа – єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і, відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України, підлягають особливій охороні.

У відповідності до Закону України "Про Червону книгу України" (Про Червону..., 2002), створення екомережі на територіях, де перебувають (зростають) об'єкти Червоної книги України, є одним із шляхів забезпечення їх охорони. Згідно із Законом України "Про тваринний світ" (Про тваринний..., 2002), охорона тваринного світу також забезпечується шляхом формування екологічної мережі.

Об'єктами екомережі є окремі складові частини екомережі, що мають ознаки просторового об'єкта – певну площу, межі, характеристики тощо. До об'єктів екомережі належать території та об'єкти природно-заповідного фонду, водного фонду, лісового фонду, сільськогосподарські угіддя екстенсивного використання (пасовища, сіножаті) тощо.

До складу екомережі включають:

а) території та об'єкти природно-заповідного фонду (біосферні та природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища) (Про природно-заповідний..., 1992);

б) землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;

в) землі лісового фонду;

г) полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду;

г) землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами;

д) землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів;

е) інші природні території та об'єкти (ділянки степової рослинності, пасовища, сіножаті, луки, кам'яні розсипи, піски, солончаки, земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність);

є) земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України;

ж) території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України (Про Червону..., 2002);

з) частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо;

и) радіоактивно забруднені землі, що не використовуються та підлягають окремій охороні як природні регіони з окремим статусом.

До структурних елементів екомережі належать ключові, сполучні, буферні та відновлювані території.

Ключові території забезпечують збереження найбільш цінних і типових для даного регіону компонентів ландшафтного та біорізноманіття. Перелік ключових територій екомережі включає території та об'єкти природно-заповідного фонду, водно-болотні угіддя міжнародного значення, інші території, у межах яких збереглися найбільш цінні природні комплекси.

Сполучні території (екокоридори) поєднують між собою ключові території, забезпечують міграцію тварин та обмін генетичного матеріалу. Сполучні території забезпечують цілісність екомережі.

Завданням буферних територій є забезпечення захисту ключових та сполучних територій від зовнішніх впливів. До переліку буферних зон екомережі належать ділянки навколо ключових територій, які запобігають негативному впливу господарської діяльності на суміжних територіях.

Відновлювані території слугують для формування просторової цілісності екомережі, для яких мають бути виконані першочергові заходи щодо відтворення первинного природного стану. Перелік відновлюваних територій екомережі включає території, що являють собою порушені землі, деградовані і малопродуктивні землі та землі, що зазнали впливу негативних процесів та стихійних явищ, інші території, важливі з точки зору формування просторової цілісності екомережі.

Пріоритети та концептуальні рішення у сфері формування національної екологічної мережі визначаються Генеральною схемою планування території України (Про Генеральну..., 2002).

Формування, збереження та використання екомережі здійснюється відповідно до таких основних принципів:

а) забезпечення цілісності екосистемних функцій складових елементів екомережі;

б) збереження та екологічно збалансоване використання природних ресурсів на території екомережі;

в) зупинення втрат природних та напівприродних територій (зайнятих рослинними угрупованнями природного походження та комплексами, зміненими в процесі людської діяльності), розширення площі території екомережі;

г) забезпечення державної підтримки, стимулювання суб'єктів господарювання при створенні на їх землях територій та об'єктів природно-

заповідного фонду, інших територій, що підлягають особливій охороні, розвитку екомережі;

г) забезпечення участі громадян та їх об'єднань у розробленні пропозицій і прийнятті рішень щодо формування, збереження та використання екомережі;

д) забезпечення поєднання національної екомережі з екомережами суміжних країн, що входять до Всеєвропейської екомережі, всебічний розвиток міжнародної співпраці у цій сфері;

е) удосконалення складу земель України шляхом забезпечення науково-обґрунтованого співвідношення між різними категоріями земель;

є) системне врахування екологічних, соціальних та економічних інтересів суспільства.

Відповідно до Лісового кодексу України (Лісовий..., 1994), громадяни та юридичні особи, які мають у приватній власності ліси, постійні лісокористувачі та тимчасові лісокористувачі на умовах довгострокового користування зобов'язані сприяти формуванню екологічної мережі.

Включення територій та об'єктів до переліку територій та об'єктів екомережі не призводить до зміни форми власності й категорії земель на відповідні земельні ділянки та інші природні ресурси, їх власника чи користувача. Включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екомережі не завдає шкоди правам тих, на чий території вони розташовані.

Власники й користувачі територій та об'єктів, включених до переліків територій та об'єктів екомережі, мають право:

а) звертатися до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з пропозиціями щодо надання фінансової підтримки, направленої на збереження ландшафтного та біорізноманіття;

б) брати участь в обговоренні та внесенні пропозицій до проектів відповідних програм розвитку екомережі;

в) готувати та подавати в установленому порядку пропозиції щодо надання статусу об'єкта природно-заповідного фонду;

г) отримувати інформацію щодо екологічного стану території чи об'єкта, включеного до екомережі;

г) брати участь у міжнародному співробітництві з питань формування, збереження та використання екомережі.

Власники і користувачі територій та об'єктів, включених до переліків територій та об'єктів екомережі, зобов'язані забезпечувати їх використання за цільовим призначенням і беруть на себе зобов'язання щодо збереження природних ресурсів, їх екологічно-збалансованого та раціонального використання.

З метою забезпечення науково обґрунтованого формування, збереження та використання екомережі проводяться відповідні наукові дослідження згідно з програмами, що затверджуються в установленому законом порядку. Розроблення проектів таких програм забезпечується в установленому порядку центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, за участю Національної

академії наук України, відповідних центральних органів виконавчої влади в межах повноважень, визначених законом.

Проектування екомережі передбачає:

а) нанесення на планово-картографічні матеріали територій та об'єктів, включених до переліків екомережі;

б) визначення територій, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, рекреаційну, історико-культурну цінність, встановлення передбачених законом обмежень на їх планування, забудову та інше використання;

в) обґрунтування необхідності включення територій та об'єктів до переліків екомережі, резервування територій для цих потреб, надання природоохоронного статусу, введення обмежень (обтяжень) для відновлюваних, буферних та сполучних територій для забезпечення формування екомережі як єдиної просторової системи;

г) розроблення рекомендацій щодо визначення режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, відновлюваних, буферних та сполучних територій, які пропонується створити, а також щодо необхідності вилучення і викупу земельних ділянок;

г) узгодження регіональних і місцевих схем формування екомережі із Зведеною схемою формування екомережі України, поєднання її із Всеєвропейською схемою формування екомережі та із затвердженою проектною документацією з урахуванням державних, громадських і приватних інтересів, визначення перспективних напрямів забезпечення збереження та невиснажливого використання цінних ландшафтів та інших природних комплексів, об'єктів і територій.

Проектування екомережі здійснюється шляхом розроблення регіональних схем формування екомережі Автономної Республіки Крим та областей, а також місцевих схем формування екомережі районів, населених пунктів та інших територій України. Регіональні та місцеві схеми формування екомережі затверджуються відповідними радами після їх погодження із обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями. При створенні регіональних та місцевих схем рекомендується керуватися Методичними рекомендаціями щодо розроблення регіональних та місцевих схем екомережі, затвердженими наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 13.11.2009 № 604 (Методичні..., 2009). У Методичних рекомендаціях детально розглянуто орієнтовний зміст текстової частини регіональних та місцевих схем, структуру подачі основних параметрів та характеристик структурних елементів екомережі, особливості розроблення картографічних матеріалів екомережі, рекомендовані етапи виконання робіт з розроблення схеми екомережі. Також у Методичних рекомендаціях вказано наукові критерії відбору територій для включення до структурних елементів екомережі.

Зведена схема формування екомережі України є складовою частиною Генеральної схеми планування території України (Про Генеральну ..., 2002) і

затверджується Верховною Радою України. До Зведеної схеми формування екомережі України, а також регіональних та місцевих схем формування екомережі періодично, у міру розширення можливостей для розвитку такої мережі, але не рідше одного разу на десять років, вносяться зміни органами, до повноважень яких віднесено затвердження зазначених схем.

Зведена схема формування екомережі – нормативно-правовий акт, що визначає на національному рівні пріоритети і концептуальні основи формування, збереження та невиснажливого використання екомережі України, розвитку системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду, формування структурних елементів екомережі.

Виконання Зведеної схеми формування екомережі України, а також регіональних та місцевих схем формування екомережі забезпечується на основі Загальнодержавної програми розвитку екомережі, що затверджується Верховною Радою України, та регіональних і місцевих програм з питань розвитку екомережі, що затверджуються відповідними радами.

Зведена схема формування екомережі України, регіональні та місцеві схеми формування екомережі, програми у сфері формування, збереження та використання екомережі є основою для розроблення усіх видів проектної документації при здійсненні землеустрою, розробці містобудівної документації, а також здійсненні господарської та іншої діяльності.

Включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екомережі здійснюється з урахуванням їх значення з точки зору екології, ботаніки, зоології та ландшафтознавства. У першу чергу до переліків включаються території та об'єкти, що мають загальнодержавне значення з точки зору ландшафтного та біорізноманіття (Про екологічну ..., 2004).

На землях лісового фонду виявлення пралісів, квазіпралісів, природних лісів, типових та унікальних природних комплексів, місць зростання та оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу, які підлягають заповіданню і/або включенню до екологічної мережі, передбачене лісовпорядкуванням (Лісовий ..., 1994).

Включення територій та об'єктів екомережі до відповідних переліків здійснюється у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України (Про затвердження ..., 2015).

Переліки територій та об'єктів екомережі складаються Республіканським комітетом Автономної Республіки Крим з охорони навколишнього природного середовища, структурними підрозділами обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій у сфері охорони навколишнього природного середовища (далі – природоохоронні органи) за встановленою формою (Додаток 1). Включення територій та об'єктів екологічної мережі до відповідних переліків здійснюється на підставі рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень. Території та об'єкти природно-заповідного фонду і водно-болотні угіддя міжнародного значення включаються до переліків відповідними природоохоронними органами без додаткового узгодження з власниками та користувачами земельних ділянок і прийняття окремого рішення.

З метою включення територій та об'єктів екомережі до переліків органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадяни та їх об'єднання подають природоохоронним органам клопотання про включення території чи об'єкта екомережі до переліку. У клопотанні зазначаються назва, місце розташування, орієнтовна площа території чи об'єкта екомережі, що пропонується включити до переліку, із зазначенням можливої належності до ключової, сполучної, буферної або відновлюваної території та значення (загальнодержавне чи місцеве), стисла характеристика природоохоронної цінності з точки зору збереження біологічного та ландшафтного різноманіття і забезпечення просторової цілісності екомережі.

Природоохоронні органи:

1) надають у місячний строк за результатами розгляду клопотання обґрунтовану відповідь щодо доцільності включення території чи об'єкта екомережі до переліку або вмотивовану відмову в такому включенні;

2) отримують письмову згоду власників та користувачів земельних ділянок на включення території чи об'єкта екомережі до переліку у формі рішення чи витягу з рішень органу виконавчої влади/органу місцевого самоврядування або листа-погодження, або підпису на клопотанні, що засвідчує згоду власників та користувачів на включення території чи об'єкта до переліку;

3) забезпечують відповідно до затверджених планів роботи підготовку обґрунтування включення території чи об'єкта екомережі до переліку, яке повинно містити:

- інформацію про назву території чи об'єкта екомережі (із зазначенням структурного елемента – ключова, сполучна, буферна або відновлювана територія, значення (загальнодержавне чи місцеве), місце розташування (область, район, населений пункт, у разі потреби – назва вулиці), загальну площу (гектарів), кадастровий номер земельної ділянки, просторові координати (описи меж), фізико-географічні, гідрологічні особливості;

- перелік власників та користувачів земельних ділянок у межах території чи об'єкта екомережі;

- картографічні матеріали (межі території чи об'єкта екомережі позначаються на картографічних матеріалах у масштабі, який дає змогу чітко визначити межі територій та об'єктів екомережі), для земельних лісових ділянок – матеріали державного обліку лісів та лісовпорядкування. Відомості з документації із землеустрою, що включена до Державного фонду документації із землеустрою, викопіювання з містобудівної документації, матеріалів державного обліку лісів та лісовпорядкування надаються безоплатно протягом 15 днів з моменту звернення природоохоронних органів відповідно територіальними органами Держгеокадастру, Республіканським комітетом Автономної Республіки Крим з будівництва та архітектури, обласними, Київською та Севастопольською міськими, районними держадміністраціями, виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, Держлісагентством та його територіальними органами;

- інформацію про природоохоронну цінність з точки зору збереження біологічного та ландшафтного різноманіття і забезпечення просторової цілісності екомережі: опис природних екосистем та середовищ існування,

характеристика флори та фауни (найбільш поширені, ендемічні, рідкісні та зникаючі види, у тому числі ті, що занесені до Червоної книги України та міжнародних переліків, їх ареали; поширені та занесені до Зеленої книги України рослинні угруповання), природні шляхи міграції, значення для забезпечення цілісності та нерозривності екомережі, інформація про об'єкти культурної спадщини, стан рекреації та туризму на даній території; загрози, ризики несприятливого впливу, бібліографічні посилання на джерела.

Природоохоронні органи подають органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування клопотання про включення території чи об'єкта екомережі до переліку, до якого додаються обґрунтування включення території чи об'єкта екомережі до переліку та письмова згода власників і користувачів земельних ділянок на включення території чи об'єкта до переліку.

На підставі прийнятого рішення про включення території чи об'єкта екомережі до переліку природоохоронні органи вносять у місячний строк території та об'єкти до переліків і подають Мінприроди, територіальним органам Держгеокадастру, Республіканському комітету Автономної Республіки Крим з будівництва та архітектури, обласним, Київській та Севастопольській міським, районним держадміністраціям, виконавчим органам сільських, селищних, міських рад копію рішення про включення території чи об'єкта екомережі до переліку та витягу з переліку.

Відповідно до Земельного кодексу України (Земельний..., 2002), здійснення заходів щодо вдосконалення порядку ведення обліку і підготовки звітності з формування екомережі належить до повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Включені до переліків території та об'єкти екомережі вносяться в Державний земельний кадастр разом з природоохоронними обмеженнями у використанні земель відповідно до вимог Закону України "Про Державний земельний кадастр" (Про Державний..., 2011) та містобудівний кадастр, відображаються в кадастрових планах, документації із землеустрою, наведеній у статті 25 Закону України "Про землеустрій" (Про землеустрій, 2003), містобудівній документації (Генеральній схемі планування території України, генеральних планах населених пунктів, детальних планах та планах зонування територій, схемах планування територій на регіональному рівні), матеріалах державного обліку лісів та лісовпорядкування під час розроблення цієї документації або внесення змін до неї.

Мінприроди та природоохоронні органи забезпечують оприлюднення на своїх офіційних веб-сайтах переліків та рішень про включення до переліків нових територій та об'єктів екомережі.

Включення територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, до переліку територій та об'єктів екомережі не призводить до зміни режиму їх охорони та використання, визначеного відповідно до закону (Про екологічну..., 2004). У разі необхідності зміни режиму охорони та використання території чи об'єкта екомережі, виходячи з вимог Зведеної схеми формування екомережі України, регіональних чи місцевих схем формування екомережі, відповідно до закону змінюється

статус, тип, категорія або режим відповідної території чи об'єкта екомережі. Режим охорони та використання буферних зон, сполучних і відновлюваних територій екомережі визначається згідно з відповідною схемою екомережі.

Законом України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" (Про основні..., 2010) прийнято, що з метою припинення процесів погіршення стану навколишнього природного середовища необхідно збільшувати площі земель екомережі, що є стратегічним завданням у досягненні екологічної збалансованості території України. Збільшення площі національної екомережі має насамперед відбуватися в результаті розширення існуючих та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду.

Законом України "Про Генеральну схему планування території України" (Про Генеральну..., 2002) з метою створення повноцінного життєвого середовища та сприятливих умов розвитку економіки, забезпечення ефективного використання потенціалу територій із збереженням їх природної та історичної самобутності визначено 4 типи територій за видами та режимами використання: території з інтенсивною, переважно промисловою, міською житловою та громадською забудовою (зона урбанізації); території переважно агропромислового виробництва та сільської забудови (зона сільського господарства); території та об'єкти природно-заповідного фонду, ліси, водно-болотні угіддя, землі водного фонду, рекреаційного та оздоровчого призначення, інші природні території, важливі для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (зона національної екологічної мережі); і території (зона) радіаційного забруднення, в тому числі відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, гарантованого добровільного відселення, посиленого радіоекологічного контролю.

Цим законом також передбачено розширення площі територій національної екологічної мережі шляхом:

а) створення об'єктів природно-заповідного фонду на територіях, що відповідають умовам забезпечення охорони особливо цінних природних комплексів та об'єктів;

б) збільшення площі існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

в) збереження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико-культурну цінність;

г) включення до програм екологічного оздоровлення басейнів річок Сіверського Дінця, Південного Бугу, Дністра, Дунаю, Західного Бугу заходів щодо створення та упорядкування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг водних об'єктів, запровадження особливого режиму використання земель на ділянках витoku річок;

г) формування транскордонних природоохоронних територій міжнародного значення;

д) створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісових смуг, залуження земель;

е) консервації деградованих і забруднених земель з наступною їх натуралізацією;

є) збереження природних ландшафтів на землях промисловості, транспорту, зв'язку, оборони;

ж) екологічно доцільне збільшення площі лісів.

Серед стратегічних цілей національної екологічної політики України є і припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формування екологічної мережі (Про Основні ..., 2010). Одним із завдань у цій сфері є доведення до 2015 року площі національної екомережі до рівня, необхідного для забезпечення екологічної безпеки країни (41% території країни), запровадження системи природоохоронних заходів збереження біо- та ландшафтного різноманіття і розширення площі природно-заповідного фонду до 10% у 2015 році та до 15% загальної території країни у 2020 році.

До компетенції органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері охорони навколишнього природного середовища належить забезпечення реалізації державної політики у сфері заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі, здійснення управління та регулювання у сфері охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України на відповідній території (Про охорону ..., 1991).

Фінансування заходів, пов'язаних з формуванням, збереженням та невиснажливим використанням екомережі, включаючи роботи з проектування, проведення відповідних наукових досліджень, може здійснюватися за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, інших джерел, не заборонених законом (Про екологічну ..., 2004).

Органи державного управління об'єктів екомережі, власники і користувачі земельних ділянок, що знаходяться в межах територій та об'єктів екомережі, вносять в установленому порядку пропозиції щодо фінансування заходів, пов'язаних з формуванням, збереженням та невиснажливим використанням екомережі, із коштів Державного бюджету України. Фінансування здійснюється відповідно до затверджених переліків заходів із коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також з інших джерел, не заборонених законом.

У Законі України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" (Про Основні..., 2010) одним із завдань у сфері екологічної політики України вказується створення до 2020 року системи економічних важелів сприяння збереженню біо- та ландшафтного різноманіття та формуванню екомережі на землях усіх форм власності.

Території та об'єкти екомережі підлягають державному обліку. Такий облік є складовою частиною державного земельного кадастру, державних кадастрів інших природних ресурсів, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, державної статистичної звітності і здійснюється в порядку, що визначається законом (Про екологічну ..., 2004).

Державний моніторинг екомережі, який входить до складу моніторингу навколишнього природного середовища, передбачає здійснення системи спостережень, спрямованих на оцінку цілісності екомережі, стану природних комплексів та об'єктів, включених до переліків екомережі, своєчасне виявлення негативних змін та прогнозування їх можливого розвитку, пов'язаних з цим наслідків, розроблення відповідних прогнозів та рекомендацій щодо формування, збереження та використання екомережі.

Державне управління у сфері формування, збереження та використання екомережі здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом.

До повноважень Кабінету Міністрів України у сфері формування, збереження та використання екомережі належать:

- а) забезпечення реалізації державної політики у сфері формування, збереження та використання екомережі;
- б) забезпечення розроблення Зведеної схеми формування екомережі України, виконання Загальнодержавної програми формування національної екомережі України на 2000-2015 роки;
- в) спрямування і координація роботи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади у сфері формування, збереження та використання екомережі;
- г) вирішення відповідно до закону питань щодо надання фінансової та іншої підтримки власникам та користувачам земельних ділянок, включених до переліків територій та об'єктів екомережі;
- г) здійснення інших повноважень відповідно до закону.

До повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим у сфері формування, збереження та використання екомережі належать:

- а) участь у розробленні та забезпеченні виконання схеми формування екомережі Автономної Республіки Крим;
- б) координація діяльності органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим – виконавців Загальнодержавної програми формування національної екомережі України на 2000-2015 роки;
- в) здійснення контролю за використанням коштів, що надходять на реалізацію заходів щодо формування, збереження та використання екомережі.

До повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, у сфері формування, збереження та використання екомережі належать:

- а) внесення пропозицій щодо формування державної політики у цій сфері;
- б) забезпечення розвитку відповідних наукових досліджень та їх координація разом з Національною академією наук України;
- в) організація розроблення та затвердження науково-методичних документів щодо проектування екомережі;

г) виконання функцій державного замовника розроблення Зведеної схеми формування екомережі України;

г) внесення у встановленому порядку пропозицій щодо фінансування за рахунок коштів Державного бюджету України заходів, направлених на формування та збереження екомережі;

д) координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері формування, збереження та раціонального використання екомережі;

е) здійснення міжнародного співробітництва у сфері формування, збереження та використання екомережі України.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у сфері формування, збереження та використання екомережі в межах своїх повноважень забезпечують:

а) розроблення та виконання регіональних і місцевих схем та програм розвитку екомережі, проведення необхідних для цього наукових досліджень;

б) надання відповідно до закону фінансової та іншої підтримки власникам і користувачам земельних ділянок, що знаходяться в межах територій та об'єктів екомережі.

Громадяни та їх об'єднання мають право залучатися до державного управління у сфері формування, збереження та використання екомережі із забезпеченням їм широкого доступу до інформації з цих питань.

Контроль за формуванням, збереженням та використанням екомережі:

1. Державний нагляд (контроль) за формуванням, збереженням та використанням екомережі, розробленням та виконанням регіональних і місцевих схем екомережі здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів (Про екологічну мережу..., 2004; Про охорону навколишнього..., 1991).

2. Контроль за формуванням, збереженням та використанням екомережі здійснюється органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади в межах повноважень, визначених законом.

3. У порядку, визначеному законом, може здійснюватися також громадський контроль.

З метою врахування інтересів громадян та їх об'єднань у формуванні, збереженні та використанні екомережі обласні, Київська, Севастопольська міські державні адміністрації інформують населення через засоби масової інформації та письмово відповідні місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування про розроблення схем екомережі. Громадяни та їх об'єднання залучаються до обговорення проектів схем екомережі та стану їх виконання. Для обговорення проектів схем екомережі та стану їх виконання в установленому порядку можуть проводитися громадські слухання.

Особи, винні у порушенні законодавства з питань формування, збереження та використання екомережі, несуть відповідальність відповідно до закону.

Україна бере участь у міжнародному співробітництві з питань формування, збереження та використання Всеєвропейської екомережі, створенні транскордонних елементів екомережі (Про екологічну ..., 2004). Одним із завдань стратегічних цілей національної екологічної політики є адаптація до 2020 року законодавства України у сфері збереження навколишнього природного середовища відповідно до вимог директив Європейського Союзу (Про Основні ..., 2010).

ПЕРЕЛІК
територій та об'єктів екологічної мережі

(найменування регіону)

Порядковий номер	Серійний номер *	Назва	Назва органу, дата прийняття та номер рішення про включення території та об'єкта до переліку	Місцезнаходження	Площа, гектарів	Обліковий/кадастровий номер та цільове призначення земельної ділянки	Власник (користувач) земельної ділянки	Стисла характеристика природоохоронної цінності
------------------	------------------	-------	--	------------------	-----------------	--	--	---

I. Загальнодержавного значення

Ключові

Буферні

Сполучні

Відновлювані

II. Місцевого значення

Ключові

Буферні

Сполучні

Відновлювані

*Серійний номер складається з цифрової частини (застосовуються арабські та римські цифри) та аббревіатури:

арабська цифра у першій позиції відповідає порядковому номеру, під яким територія чи об'єкт вноситься до переліку;

перша літера у другій позиції - перша літера назви структурного елемента екологічної мережі відповідного переліку: "к" - ключова, "с" - сполучна, "б" - буферна, "в" - відновлювана територія;

друга літера у другій позиції - перша літера назви рівня - загальнодержавного чи місцевого значення, території чи об'єкта, який вноситься до відповідного переліку: "з" - загальнодержавного, "м" - місцевого значення;

цифра у третій позиції відповідає нумерації природних коридорів загальнодержавного значення (I - Поліський, II - Галицько-Слобожанський, III - Південноукраїнський, IV - Прибережно-морський, V - Дністровський, VI - Бузький, VII - Дніпровський, VIII - Сіверсько-Донецький, 0 - поза межами природного коридору загальнодержавного значення);

останні дві літери у четвертій позиції відповідають місцю розташування території чи об'єкта згідно з адміністративно-територіальним устроєм України:

АР	Автономна Республіка Крим	ОД	Одеська область
ВН	Вінницька область	ПЛ	Полтавська область
ВЛ	Волинська область	РВ	Рівненська область
ДП	Дніпропетровська область	СМ	Сумська область
ДН	Донецька область	ТР	Тернопільська область
ЖТ	Житомирська область	ХА	Харківська область
ЗК	Закарпатська область	ХР	Херсонська область
ЗП	Запорізька область	ХМ	Хмельницька область
ІФ	Івано-Франківська область	ЧК	Черкаська область
КО	Київська область	ЧН	Чернівецька область
КР	Кіровоградська область	ЧР	Чернігівська область
ЛГ	Луганська область	КВ	м. Київ
ЛВ	Львівська область	СВ	м. Севастополь
МК	Миколаївська область		

Наприклад, серійний номер "2-к/з - II-ХМ" означає, що територія чи об'єкт внесений до переліку під другим номером, є ключовою територією загальнодержавного значення, входить до Галицько-Слобожанського природного коридору загальнодержавного значення та розташований в межах Хмельницької області.

Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 604 від 13.11. 2009 затверджено Методичні рекомендації щодо розроблення регіональних та місцевих схем екологічної мережі України. Дані методичні рекомендації носять виключно рекомендаційний характер і підготовлені з метою надання допомоги територіальним органам Мінприроди під час розроблення регіональних та місцевих схем екологічної мережі України.

Основою для розробки методичних рекомендацій є закони України "Про екологічну мережу України", "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки", "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про природно-заповідний фонд України", "Про планування та забудову територій", "Про охорону земель", "Про землеустрій", "Про місцеве самоврядування в Україні", Водного, Лісового, Земельного кодексів України, інших актів законодавства України з питань

формування екомережі та міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Основні терміни та визначення:

1) регіональні схеми екомережі – схеми екомережі Автономної республіки Крим та областей України, що включають текстові та графічні матеріали, які визначають на регіональному рівні пріоритети і концептуальні основи формування, збереження та невиснажливого використання екомережі, формування просторового розташування її структурних елементів, розвитку системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

2) місцеві схеми екомережі – схеми екомережі районів, населених пунктів – текстові та графічні матеріали, які визначають на місцевому рівні пріоритети і концептуальні основи формування, збереження та невиснажливого використання екомережі, формування просторового розташування її структурних елементів, розвитку системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Зміст схеми екомережі включає:

1) текстову частину схеми екомережі
 - загальні відомості про регіон проектування;
 - природні умови;
 - рослинний і тваринний світ;
 - загальна характеристика структурних елементів екомережі (ключові, сполучні, буферні, відновлювальні території, національні, регіональні та місцеві екокоридори).

Кожен зі структурних елементів екомережі описується за наступною схемою:

- а) Назва структурного елемента екомережі (нумерація структурного елемента з врахуванням місця структурного елемента у схемі екомережі).
- б) Рівень елемента екомережі (національний/регіональний/місцевий).
- в) Географічні координати, географічне положення.
- г) Площа.
- г) Фізико-географічні умови.
- д) Флора.
- е) Рослинність.
- е) Фауна.
- ж) Складові структурного елемента екомережі (ключові, сполучні, буферні, відновлювальні території).
- з) Відомості про землевласників та землекористувачів.
- и) Категорія земель, склад земельних угідь.
- і) Фактори негативного впливу на біо- та ландшафтне різноманіття.
- і) Існуючий режим охорони та природокористування.
- к) Пропозиції щодо створення та розширення існуючих територій та об'єктів екомережі, визначення їх режиму, введення обмежень (обтяжень) та необхідності вилучення, викупу земельних ділянок з врахуванням перспектив розвитку екомережі.
- л) Екологічна, історико-культурна, наукова, економічна, соціальна цінність.

м) Критерії, за якими структурний елемент включається до складу екомережі (з врахуванням п. 4 цих Методичних рекомендацій).

н) Карта структурного елемента екомережі (графічні матеріали).

о) Дата заповнення.

п) Упорядники.

Обґрунтування рішень схеми екомережі формуються із врахуванням аналізу наявних програм соціально-економічного розвитку та програм у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів (загальнодержавні та обласні), ландшафтних карт, схем землеустрою та техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель, схеми планування областей, регіональних правил забудови. Зазначаються заходи щодо забезпечення функціонування, розвитку та невиснажливого використання екомережі і сформулювати пропозиції щодо проекту рішень схеми екомережі відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Зокрема обґрунтування необхідних режимів охорони та використання буферних зон, сполучних і відновлювальних територій екомережі (наявних та перспективних); аналіз землевпорядної документації (плани землекористування, чергові кадастрові плани); аналіз правового статусу земель.

2) Планово-картографічні матеріали схеми екомережі розробляються з використанням геоінформаційної системи (ГІС), на базі сучасного ліцензійного програмного забезпечення корпорації ESRI - ArcGIS версії 9.2 чи вищої. Рекомендований склад графічних матеріалів до проекту схеми екомережі включає:

а) ландшафтна мапа території (масштабу 1:200000, у разі потреби на окремі ділянки складаються карти більш крупного масштабу);

б) схема землеустрою (у межах територій екомережі) з назвами, межами та площами земельних ділянок; на цю схему наноситься або до неї додається схема територій, щодо використання яких встановлено обмеження (обтяження) (наприклад, охоронних зон, зон санітарної охорони та зон особливого режиму використання земель) з чітко визначеними межами земельних ділянок;

в) картосхема екомережі з відображеними структурними елементами екомережі та їх складовими (доцільно складати на основі проектів землеустрою щодо категорій земель за основним цільовим призначенням) та чітко визначеними межами регіональної екомережі. Виконується у масштабі 1:200000; у разі потреби, на окремі ділянки складаються картосхеми більш крупного масштабу 1:25000, 1:10000, 1:5000. У правій верхній частині картосхеми надається ситуаційний план на картосхемі України масштабу 1:750000 або 1:1000000.

г) Назви структурних елементів екомережі та їх складових доцільно надавати у легенді.

д) Картосхему екомережі доцільно розробляти на топографічній основі (де чітко можна визначити ліси, луки, галявини, заболочені землі, річки, озера, піски, яри, культурні ландшафти (рілля, лісозахисні, прияружні, прияружні лісосмуги, ставки, канали), урбанізовані території (міста та селища міського типу, села, кладовища, заклади тривалого відпочинку і туризму, промислові і комунальні підприємства, сільськогосподарські виробничі підприємства, контори

держлісгоспів, лісництв, кордони лісової охорони, мисливські бази), інженерні споруди, сміттєзвалища, місця водозаборів; інженерні мережі (газопроводи магістральні, водоводи та інші), автомобільні шляхи, залізниця);

е) картосхема перспективного розвитку екомережі з відображенням, крім існуючих територій екомережі, територій, що плануються (чи можливі) для включення до екомережі, у тому числі територій на яких уже існують обмеження (обтяження) землекористування, та на яких, у перспективі передбачається (або можлива) зміна категорії земель за цільовим призначенням (картосхему доцільно складати на основі ландшафтної мапи; ділянок, що зарезервовані для подальшого створення, чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду; ареалів видів тварин та рослин, збереження яких передбачено законодавством України та з врахуванням містобудівної документації);

є) картосхема зонування територій та об'єктів екомережі з відображенням ключових, сполучних, відновлюваних та буферних територій;

ж) картосхема охорони земель (знаходиться в органах земельних ресурсів) з визначенням земель, що підлягають консервації, виведенню з господарського та іншого використання, рекультивації тощо;

з) картосхема ареалів рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України (по можливості);

и) картосхеми ареалів деяких видів тварин та рослин, занесених до Червоної книги України (по можливості);

і) картосхема територій, що заплановані для заліснення згідно з Державною програмою "Ліси України" (по можливості);

ї) картосхема регіональної екомережі у системі екомережі природних регіонів, сусідніх областей та національної екомережі.

Етапи виконання робіт з розроблення схеми екомережі:

У завданні на виконання робіт визначаються: підстава для розроблення проекту схеми екомережі; мета та актуальність, основні технічні вимоги до виконання робіт з проекту схеми екомережі (визначаються вимоги до структури та змісту пояснювальної записки, складу та змісту графічних матеріалів, вказується перелік необхідних погоджень); етапи виконання робіт; порядок приймання та впровадження результатів роботи.

Роботи, пов'язані з розробленням схеми екомережі доцільно (умовно) розділити на два етапи.

I етап:

а) Проводяться підготовчі роботи, які включають збір, систематизацію, вивчення та аналіз:

топографічних карт регіону;

наукових, літературних джерел та картографічних матеріалів (геологічних, геоморфологічних, ландшафтних, карт, карт ґрунтів, рослинного покриву та інш.);

матеріалів польових досліджень;

містобудівної документації;

програм соціально-економічного розвитку та у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів;

схем землеустрою та техніко - економічного обґрунтування використання території;

матеріалів лісовпорядкування;

проектної документації з питань охорони навколишнього природного середовища (положень або охоронних зобов'язань, картосхем територій та об'єктів природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, картосхем екологічного стану навколишнього природного середовища);

матеріалів щодо збереження об'єктів культурної спадщини;

матеріалів планів розвитку рибного господарства, відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства і риборозведення;

рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (щодо оголошення або створення об'єктів природно - заповідного фонду, про резервування територій для оголошення або створення об'єктів природно-заповідного фонду, надання і вилучення земель, інвентаризації ділянок);

матеріалів обґрунтування необхідності створення або оголошення територій природно-заповідного фонду;

визначення режиму території, наявність охоронних зобов'язань; наявність обмежень на використання природних ресурсів.

б) Здійснюється підготовка наукового обґрунтування щодо включення територій та об'єктів до регіональної екомережі, в якому доцільно зазначати: опис та характеристику природоохоронної, наукової, естетичної та іншої цінності цих територій та об'єктів, розміри та опис їх меж, картографічний матеріал, пропозиції щодо режиму їх використання.

в) Визначається статус (належність) нанесених територій до тих чи інших структурних елементів екомережі (ключових, сполучних, буферних, відновлювальних територій) відповідно до їх призначення.

г) Розробляється попередня схематична карта екомережі. На карту адміністративно-територіальної одиниці наносяться території, які відповідно до наукового обґрунтування мають статус ключових та сполучних, з врахуванням необхідності забезпечення зв'язків між ключовими територіями.

г) Визначаються території перспективні для включення до екомережі, у тому числі території, що резервуються для створення або оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

д) Визначаються території та об'єкти для подальшого включення до схеми екомережі, з врахуванням необхідності забезпечення зв'язків між ключовими територіями, неперервності та поєднання схем екомережі суміжних адміністративно-територіальних утворень

II етап: на основі результатів I етапу здійснюються роботи з нанесення на планово-картографічні матеріали структурних елементів екомережі.

Наукові критерії відбору територій для включення до структурних елементів екомережі та переліків територій і об'єктів екомережі

В основу проектування екомережі закладаються як флористичні, фауністичні, геоботанічні, біоценотичні, так і ландшафтні критерії, оскільки різні ієрархічні рівні організації живого покриву характеризуються різними

механізмами підтримки біорізноманіття. Різні групи критеріїв відбору доповнюють одна одну і жодна з цих груп не є самодостатньою. Проте, при виконанні конкретної роботи, можливо віддати перевагу тій або іншій групі критеріїв, у залежності від практичної потреби.

Як додаткові можуть використовуватися історичні критерії – дослідження історії господарського використання та природокористування території, популяційні критерії – дослідження популяцій типових та рідкісних видів тощо.

Під час визначення територій, що мають бути включені до структурних елементів екомережі можна користуватися основними критеріями Міжнародної спілки охорони природи щодо відбору територій для створення природоохоронних резерватів різних типів:

- збереження природного стану екосистем та їх спонтанної динаміки;
- збереження місць існування та місцезростань (включаючи водні ресурси);
- підтримання генетичного різноманіття;
- збереження традиційних ландшафтів як естетичної та культурної спадщини;
- збереження ресурсів які відновлюються в природних системах;
- можливість проведення наукових досліджень;
- можливість розроблення заходів охорони для кожного типу резерватів.

Флористичні (фауністичні) критерії

Флористичні (фауністичні) критерії це особливості складу (набору) таксонів (у першу чергу видів) рослин і тварин певної території. Крім якісних (флора як список видів) та кількісних (флора як чисельність видів) характеристик видового різноманіття, флора може характеризуватися складом своїх географічних, біоморфологічних, екологічних елементів, тобто груп видів (типологічні елементи флори) які мають певні спільні ознаки. Це ж стосується й фауни. Флористичні та фауністичні критерії є одними з найважливіших для здійснення аналізу території і плануванні елементів екомережі.

Відбір територій з метою створення ключових територій необхідно здійснюється з урахуванням ієрархії біогеографічних виділів. Бажано в кожному виділі біогеографічного районування різного рангу створювати хоча б одну репрезентативну ключову територію відповідного рангу (крім унікальних, які можуть розміщуватися у тому ж самому виділі).

Структурні елементи екомережі, для своєї репрезентативності повинні відображати характерні, типові та унікальні риси флористичного виділу.

Рідкісні, особливо ендемічні та реліктові компоненти флори і рослинного покриву, тобто рідкісні види (підвиди, раси, різновиди) та, особливо, популяції рідкісних видів у складі реліктових рослинних угруповань, повинні бути об'єктом особливої уваги як на стадії відбору територій для включення до переліків екомережі, так і після надання цим територіям статусу певних структурних елементів екомережі. Трапляються випадки, коли постає питання про збереження однієї єдиної існуючої популяції зникаючого виду. Наявність такої популяції є достатнім критерієм для включення даної території до переліку територій та об'єктів екомережі, навіть коли інші критерії відсутні.

У загальному ж випадку, під час відбору територій для включення до схем екомережі, необхідно підтримувати видове й генетичне різноманіття, зберігати генофонд не тільки рідкісних, але й звичайних – фонових видів.

Таким чином, на стадії проектування екомережі необхідно провести детальне флористичне дослідження території з використанням традиційних методів та методик (у т.ч. методу конкретних флор, з використанням методу парціальних флор, або хоча б приблизною кількісною оцінкою місцевих популяцій видів).

Геоботанічні (синдинамічні) критерії

З флористичними критеріями відбору територій тісно пов'язані геоботанічні. Флора та рослинність нерозривно інтегровані в одному рослинному покриві і кожній елементарній (конкретній) флорі відповідає своя сукцесійна система рослинності закономірно організована система рядів природних змін рослинного покриву (сукцесійних рядів).

При відпрацюванні геоботанічних критеріїв виділення структурних елементів екомережі доцільно враховувати геоботанічне районування території, для якої розробляється екомережа. Важливо намагатися відбирати території таким чином, щоб охопити весь масив типових рослинних асоціацій геоботанічного виділу певного рангу, а також модельні ділянки з рідкісними та унікальними асоціаціями. Таким чином, на територіях екомережі повинні бути представлені всі типи рослинності, характерні для даного геоботанічного виділу (ліси, луки, болота, степи тощо). Особлива увага приділяється територіям, розташованим на межі з іншими геоботанічними виділами для охоплення рослинності перехідних (екотонних) ділянок.

Необхідною умовою репрезентативності екомережі регіону та здатності рослинності до саморозвитку і самовідновлення є представленість на територіях екомережі всіх характерних сукцесійних рядів і, по можливості всіх сукцесійних стадій рослинності.

Додатковим критерієм для визначення територій екомережі може бути принцип "охорони слабкої ланки" – для повноцінного збереження сукцесійних рядів охоронятися повинні їх найбільш вразливі стадії, ділянки яких є найбільш рідкісними та найменш стійкими.

Геоботанічне обстеження території, на якій планується створити екомережу, проводиться з використанням традиційних методів: маршрутно рекогносцирувальних, детально-маршрутних (територіальних) та, по можливості, стаціонарних.

Ландшафтні критерії

Ураховуючи положення статті 15 Закону України "Про екологічну мережу України", відповідно до якого проектування екомережі здійснюється шляхом розроблення регіональних схем формування екомережі Автономної Республіки Крим та областей, а також місцевих схем формування екомережі районів, населених пунктів та інших територій України, першим етапом планування екомережі є аналіз та оцінка специфіки території адміністративної одиниці за рядом позицій. Практично кожен адміністративний виділ з точки зору природної структури – одиниця, у тій чи іншій мірі, штучна. Адміністративні виділи, як

правило не мають природних меж, тому ні флористичні, ні синдинамічні критерії, незважаючи на їх природність та безумовну необхідність не є достатніми. Їх необхідно доповнити ще однією групою критеріїв – ландшафтними критеріями. Ландшафтні критерії є визначальними для комплексного аналізу природних умов штучних адміністративних одиниць, вони враховують як сукупність фізико-географічної інформації, так і дані щодо антропогенної трансформації місцевості.

Ландшафтні критерії за своєю сутністю є географічними критеріями, проте вони тісно корелюють з біологічними – флористичними та геоботанічними критеріями вибору територій для включення до екомережі. Особливо важливим є тісний зв'язок між показниками біорізноманіття та характеристиками просторової структури ландшафту, під якою розуміється кількісне співвідношення та просторове розподілення різних елементів ландшафту. Кожен достатньо великий територіальний виділ характеризується неоднорідністю підстилаючих порід та гідрологічного режиму, а це, в свою чергу, спричинює неоднорідність флори, рослинності та біоти загалом.

Використання ландшафтного принципу при плануванні екомережі адміністративної одиниці, дозволить найповніше представити в її межах флористичне та ценотичне різноманіття регіону. До складу кожної ключової території високого рангу повинні входити різні ландшафти та природно-популяційні комплекси, це є необхідною умовою саморегуляції біоти даної ключової території, а отже й створення умов для відновлення потенційної флори, рослинності та біоти в цілому, які існували на цій території в доагрокультурний період. Сукупність рослинних угруповань системи ландшафтів формують єдину сукцесійну систему. Для різних ландшафтів та (або) елементів ландшафту може бути характерним переважаючі різних сукцесійних рядів та стадій, які лише у своїй сукупності можуть забезпечити нормальне проходження процесів змін та саморегуляції рослинності. Крім того, необхідно враховувати й естетичне значення ландшафтів для людини і включати до територій екомережі території з ландшафтами, важливими для збереження історично-природної спадщини.

При аналізі просторової структури ландшафту досліджується співвідношення на різних його ділянках (виділах) природних та антропогенних елементів, а також наявність антропогенних екотонів. Для оцінки структури ландшафту доцільно користуватися картами масштабу: 1:100000 – 1:200000. У цьому діапазоні масштабів можна виділити таких 5 типів структури ландшафту:

А - природні елементи ландшафту покривають усю територію виділу, який аналізується;

Б - природні елементи покривають територію виділу, однак є антропогенні екотопи вздовж комунікацій, меліоративних каналів тощо;

В - на території виділу є як природні, так і антропогенні елементи ландшафту;

Г - у межах виділу переважають антропогенні ландшафти, серед яких є природні екосистеми;

Е - у межах виділу є тільки антропогенні ландшафти.

Аналіз території сільськогосподарського підприємства бажано проводити з використанням карт землеустрою. Це дозволяє виділити у межах лучних або степових територій ландшафтні елементи різних груп за ступенем змін ландшафту. На територіях з переважанням антропогенних ландшафтів зростає роль незначних за площею ділянок природної рослинності, при умові, що вони пов'язані між собою у цілісну мережу. Таку мережу необхідно розглядати, як територію структурного елементу екомережі локального масштабу.

Оцінку просторової структури окремого цілісного лісового масиву зручно здійснювати на основі аналізу карти лісоустрою масштабу: 1:10000 або 1:25000 і таксаційних описів відповідного лісоустрою.

Критерії вибору структурних елементів екомережі

Наступним етапом вибору територій є структурування територій, відібраних за критеріями, розглянутими вище. Тобто надання їм статусу певного структурного елемента екомережі. Структурні елементи екомережі визначаються за об'єктивно обумовленими природними чинниками, просторовими параметрами екосистем та інших типів територіальних утворень, відповідно до принципів територіального структурування Всеєвропейської екомережі та Закону України "Про екологічну мережу України". Структурні елементи екомережі: ключові, сполучні (екокоридори), буферні та відновлювальні території, у своїй неперервній єдності і створюють екомережу, яка функціонально об'єднує осередки біорізноманіття в єдину національну і континентальну систему.

Критерії вибору ключових територій екомережі.

Ключовими територіями є території найбільшої концентрації генетичного, видового, екосистемного і ландшафтного різноманіття, а також середовищ існування організмів, тобто території важливого біологічного і екологічного значення, добре інтегровані в ландшафті. Вони характеризуються великою різноманітністю видів біоти, форм ландшафтів й середовищ існування і відіграють винятково важливе значення для збереження ендемічних, реліктових і рідкісних видів та угруповань. Площа їх може бути різною в залежності від території, на якій збереглося природне різноманіття, поширення рідкісних видів або функціональних зв'язків з іншими природними територіями, а також від територіального рівня, але не менше 500 га (у випадку коли ця площа менша від встановленого критерію, вона визначається відповідно до наукових рекомендацій).

Ключові території є вузловими елементами екомережі і включають, у першу чергу, території найбільшого різноманіття, де зустрічаються різні ландшафти або їх компоненти. Це історично сформовані пересічення природних шляхів формування біоти. Тому такі території є резерватами генетичного пулу, схованками, місцями інтенсивних еволюційних та селектогенетичних процесів, воротами міграційних шляхів. Вони з'єднуються кількома екокоридорами, рідше тільки одним (завершуючи ключові території), або, як виняток, можуть бути нез'єднаними – острівними.

За своїм значенням ключові території можна розділити на три групи: території, які відзначаються різноманітністю або унікальністю біоти;

території на яких добре збереглися природні ландшафти, що мають континентальну, національну або регіональну цінність;

території, які представляють собою перетворені людиною ландшафти, що мають значну природничу та історико-культурну цінність.

Базовими критеріями відбору ключових територій є: ступінь природності території та її різноманіття; рівень багатства різноманіття; рівень значення різноманіття; рідкісність різноманіття; представленість ендемічних, реліктових та рідкісних видів; репрезентативність різноманіття; типовість різноманіття; повнота різноманіття; оптимальність розміру та природність меж; ступінь функціонального значення різноманіття; відповідність повній ландшафтній структурі; наявність антропогенно змінених територій, багатих на біорізноманіття; наявність рослин і тварин, специфічних для традиційних агроценозів; можливість інтеграції в Європейську екомережу.

Перші показники (ступінь природності території та її різноманіття; рівень багатства різноманіття; рівень значення різноманіття; рідкісність різноманіття) можна оцінити за п'ятибальною шкалою, починаючи від корінних незмінених біо- і екосистем та ландшафтів і закінчуючи напівприродними та антропогенними системами. Корінні мають природне походження і адаптовані до свого незмінного середовища існування, тобто їх видова і ярусна структура не відрізняється істотно від властивих для них. Найвищу цінність мають корінні системи. Відповідно до другого показника, це території, найбагатші на різноманіття, що визначається на одиницю площі для території ландшафтної області або біогеографічної підпровінції. Критерієм може бути і міра гетерогенності місцевості. Третій показник є оцінкою за шкалою територіального значення, тобто європейського, національного, регіонального і локального. Наступний визначається на підставі порівняння різноманіття за різними показниками з відповідними аналогами територій, відповідно до наведеної шкали. Так само визначається і рідкісність, яка є кількісним виразом трапляння певних комплексів різноманіття. Наступний показник визначається за кількістю перелічених видів для певної території згідно з шкалою територіального значення. Репрезентативність і типовість визначаються по відношенню до територіальних одиниць біогеографічного рангу. Наступний передбачає наявність максимально можливої повної представленості біорізноманіття для даного біогеографічного регіону. Розмір має забезпечувати підтримку нормального функціонування всього набору екосистем і трофічних ланцюгів. Функціональне значення визначається за перевагою генетичної, екологічної, еволюційної, економічної, соціальної тощо ролі різноманіття. Останні показники є очевидними відповідно до своєї семантики. Система критеріїв для вибору ключових територій:

BE – Біоекологічні критерії

BE-n Природності Екосистеми та біота території знаходяться у природному або майже природному (мало порушеному) стані

BE-ds Видової різноманітності Територія відзначається високим рівнем багатства та різноманітності флори та фауни (вище середнього рівня для регіону в цілому)

BE-dc Ценотичної різноманітності Територія відзначається високим рівнем (вище середнього для регіону) багатства та різноманітності рослинних угруповань

BE-s Унікальності та рідкості біоти Територія відзначається високою концентрацією ендемічних, реліктових та рідкісних видів і рослинних угруповань

BE-r Репрезентативності Біота території репрезентативна для відповідного біогеографічного регіону.

L – Ландшафтні критерії

L-n Природності Ландшафти території зберегли свій вигляд у природному або близькому до цього стані

L-u Унікальності На території наявні унікальні природні ландшафти

L-d Ландшафтної різноманітності На території трапляється значна кількість різних і контрастних видів ландшафтів або природних територіальних комплексів.

L-r Репрезентативності Ландшафтна структура території є типовою для даного регіону

L-c Культурного значення Ландшафти території перетворені людиною і мають значну історико-культурну цінність

T – Територіальні критерії

T-a Достатність площі Площа території достатня для виявлення її біоекологічного, функціонального, ландшафтного, історико-культурного значення в масштабі регіону

T-c Територіальної цілісності У межах ключової території, цінні у біоекологічному або ландшафтному відношеннях ділянки представлені суцільним масивом, або у такому масиві є незначні за площею вікна антропогенно-змінених ділянок, або цінні ділянки розміщені неподалік одна від одної і просторово пов'язані у локальну екомережу.

У процесі вибору ділянок для створення ключових територій екомережі перевага надається тим, які задовольняють більшій кількості вищеназваних критеріїв.

Під час вибору ключових територій екомережі враховується загальний стан природного рослинного покриву та тваринного світу регіону. Для таких регіонів, як, наприклад, Степова зона, де природний рослинний покрив майже повністю знищений, кожна ділянка з рослинністю, близькою до природної, має бути включена до екомережі. Вибір ключових територій доцільно здійснювати з урахуванням не лише сучасного стану біоти, а й можливостей її відновлення у майбутньому. Для регіонів, на території яких природний рослинний покрив зберігся добре і відзначається незначною фрагментованістю, наприклад, на Поліссі, у якості ключових територій мають вибиратися лише найцінніші ділянки.

У першу чергу, до складу ключових територій включаються території та об'єкти природно-заповідного фонду (природні та біосферні заповідники, національні природні парки, а також значні за площею заказники та заповідні урочища, регіональні ландшафтні парки тощо); земельні ділянки, на яких

зростають рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України. А також землі водного фонду, водноболотні угіддя, водоохоронні зони; землі лісового фонду (у першу чергу праліси та великі за площею масиви мало змінених лісів); частково землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами; інші природні території та об'єкти (ділянки степової рослинності, пасовища, сіножаті, кам'яні відслонення, піски, солончаки, земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність); частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо. В особливих випадках до ключових територій включаються радіоактивно забруднені землі, що не використовуються та підлягають особливій охороні як природні регіони з окремим статусом.

Критерії вибору сполучних територій (екокоридорів) екомережі

Екокоридори – просторові, витягнутої конфігурації, структури, що зв'язують між собою ключові території (ядра) і включають існуюче біорізноманіття різного ступеню природності та середовища його існування. Головною їх функцією є забезпечення підтримання процесів розмноження, обміну генофондом, міграції видів, поширення видів на суміжні території, переживання ними несприятливих умов, переховування, підтримання екологічної рівноваги. Функціональне призначення екокоридорів, як шляхів міграції, колонізації та обміну генами через несприятливі умови здійснюється на різні географічні відстані – від локальних до глобальних, а для невеликих і малорухливих видів - від локальних до регіональних, що визначає територіальний статус екокоридорів.

Форма коридорів може бути різною як прямою, так і звивистою. За територіальною цілісністю розрізняють суцільні та острівні екокоридори. Перші являють собою суцільну смугу з природною або напівприродною рослинністю, другі – подовжений контур, у межах якого розміщені природні ділянки між якими існує або є потенційно можливим обмін генетичною інформацією. Необхідно, щоб вони включали максимальну кількість природних об'єктів, характерних для ключових територій, які вони поєднують і були достатньо широкими для створення відповідних умов для біорізноманіття. У загальних рисах, чим вужчий коридор, тим гірше він виконує своє призначення, а чим ширший, тим краще.

Більшість показників, за якими виділяються екокоридори, співпадає з показниками для встановлення ключових територій. Вони повинні мати оптимальні умови для виживання організмів, можливості для їх пересування та міграцій, місця, придатні для відпочинку й живлення міграційних тварин, можливості для інтеграції в єдину континентальну систему.

Базовими критеріями відбору сполучних територій (екокоридорів) є природність меж, достатність широти й протяжності для забезпечення міграції видів, їх розмноження, переживання несприятливих умов. Це пов'язано з тим, що головною функцією екокоридорів є забезпечення просторових зв'язків між ключовими територіями. Головним критерієм для їх виділення є міграційний.

Екокоридором є така територія або їх сукупність, вздовж якої може відбуватися обмін генетичним матеріалом і міграції між ключовими територіями. Основними умовами для цього є:

довжина екокоридору не більше відстані, на які мігрує більшість видів, які існують на ключових територіях, що поєднує екокоридор;

ширина екокоридору дозволяє популяціям ефективно використовувати його, як канал міграції та розселення;

едафічні умови екокоридору аналогічні або близькі до едафічних умов тих ключових територій, які він поєднує;

всередині екокоридору немає міграційних бар'єрів або інших факторів, які можуть заважати міграції та розселенню видів.

Крім сполучного значення, екокоридор може мати самостійне значення для збереження біо- та ландшафтного різноманіття. Це особливо важливо для територій або акваторій гідроекологічних коридорів, які самі по собі мають високий рівень біорізноманіття. Система критеріїв для вибору сполучних територій:

Ес-п Природності Екокоридор повинен мати природні межі.

Ес-1 Ефективної довжини Довжина екокоридору не повинна перевищувати або бути коротшою за відстань, на яку мігрують або розселяються особини популяцій для збереження яких створена екомережа, на території екокоридору повинні бути "острівці" на яких можуть тимчасово перебувати види для продовження міграції або розселення.

Ес-w Ефективної ширини Ширина екокоридору повинна дозволяти популяціям розселятися або мігрувати вздовж нього з необхідною ефективністю.

Ес-е Екотопічний Територія екокоридору за своїми едафічними умовами повинна бути подібною до ключових територій, які він поєднує, або забезпечувати умови для тимчасового перебування (ночівлі, годування тощо) для видів які мігрують на великі відстані (наприклад, для птахів).

Ес-t Територіального зв'язку Територія екокоридору повинна бути суцільною, або мати перериви, проте довжина переривів не повинна заважати міграції видів.

Ес-d Біорізноманітності Територія екокоридору повинна мати досить добре збережений рослинний покрив і високий рівень біорізноманіття.

Ес-s Созологічний Екокоридор може включати ділянки на яких зростають або існують рідкісні, ендемічні або реліктові види рослин та тварин, або рідкісні рослинні угруповання які, за якихось причин, відсутні на ключових територіях екомережі.

До складових сполучних територій екомережі включаються: території та об'єкти природно-заповідного фонду (заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища); землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони; землі лісового фонду; інші заліснені території, у т.ч. лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду; землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами; інші природні території та об'єкти (ділянки степової рослинності, пасовища, сіножаті, кам'яні відслонення, піски, солончаки, земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають

особливу природну цінність); земельні ділянки, на яких зростають рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України; частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Критерії вибору буферних територій екомережі

Буферні території є перехідними смугами між природними територіями і територіями господарського використання. Основною функцією буферної території є забезпечення захисту територіальних елементів екомережі від негативного антропогенного впливу. Вони повинні мати площу, достатню для захисту ключових територій та екокоридорів від дії зовнішніх негативних факторів і оптимізації певних форм господарювання з метою збереження існуючих і відновлення втрачених природних цінностей. Під час проектування конкретних місцевих та регіональних екомереж критерії виділення буферних територій визначаються особливостями ключових та сполучних територій, для захисту яких і створюється перша. Ширина буферних територій визначається залежно від напрямку та ступеню впливу навколишніх сільськогосподарських угідь або промислових об'єктів на ключові та сполучні території екомережі, а також впливу останніх на сільськогосподарські угіддя.

До складових буферних територій екомережі можуть включатися буферні зони природних і біосферних заповідників та національних природних парків; частково землі водного фонду та водоохоронні зони; частково землі лісового фонду; інші заліснені території, у т.ч. лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду; землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів; частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Критерії вибору відновлювальних територій екомережі

Відновлювальні території створюються у складі екомережі з метою подальшого її розвитку та удосконалення її функціонування. Це території, на яких необхідно й можливо відновити природний рослинний покрив і здійснити репатріацію видів рослин та тварин. Це потенційний резерв, за рахунок якого можливо збільшити у майбутньому площу ключових та сполучних територій. Основними критеріями вибору відновлювальних територій є збереження на них середовищ існування, навіть якщо природне біорізноманіття повністю знищено (осушені торфoviща, деградовані лучні та степові природні пасовища, зріджені ліси, агроценози інтенсивного використання) та реальна можливість проведення ренатуралізаційних заходів. Крім цього, необхідно оцінити територію з огляду її умовної відповідності ключовій або сполучній території. Умовність полягає у тому, що певна відновлювальна територія після проведення відповідних заходів щодо ренатуралізації, може бути включена до складу ключової або сполучної території, або безпосередньо перетворитися на ключову або сполучну територію.

Відновлення екологічних зв'язків між природними територіями може здійснюватися як природними, так і штучними шляхами – посадкою лісу, залуженням прибережних смуг вздовж річок тощо. Повноцінна екологічна

реставрація включає не лише відновлення екологічних зв'язків між природними територіями, що збереглися, а й суттєве збільшення площ під екосистемами, які здатні до саморегуляції, тобто відновлення таких екосистем, наприклад, терміново необхідно стабілізувати стан долин та заплав річок, які в багатьох місцях стали рефугіумами біорізноманіття природної рослинності.

До складових відновлювальних територій екомережі включаються території: давна орані, низькопродуктивні; вдруге засолені внаслідок надмірного зрошення; пасовищні збої, ділянки прогону худоби та місця його постійної концентрації; забур'янені карантинними видами бур'янів, у т.ч. шкідливими для здоров'я людей; кар'єри, відвали породи тощо; орні землі на схилах, які відводяться під ґрунтозахисні смуги, або постійні ділянки, призначені для розведення диких комах-запилювачів; схили насипів та смуги відчуження вздовж автомобільних доріг, залізниць, нафто - і газопроводів, ЛЕП та інших комунікацій; ділянки відкритих ґрунтів на яких відбуваються, або можуть розвинутися яружні та зсувні процеси; місця постійного відпочинку та інші рекреаційні території; ділянки, які підлягають довгостроковій консервації внаслідок радіаційного, хімічного або іншого забруднення, яке становить загрозу здоров'ю людей та тварин; селітебні території, які підлягають рекультивації – садиби, занедбані ферми тощо.

РОЗДІЛ 3

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИЯВЛЕНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ РОЗБІЖНОСТІ У РОЗРОБЛЕННІ РЕГІОНАЛЬНИХ І МІСЦЕВИХ СХЕМ ФОРМУВАННЯ ЕКОМЕРЕЖІ, ПРОБЛЕМ ЩОДО ЇХ РОЗРОБЛЕННЯ І ВПРОВАДЖЕННЯ

Екологічна мережа України, станом на сьогодні, є надзвичайно аморфною, переважно штучною і надзвичайно далекою як від свого завершення, так і від свого цільового призначення. Проблема полягає в тому, що не існує єдиного бачення екомережі національного рівня. Проектування регіональних та місцевих екомереж, які мали б бути логічною деталізацією національної, відбувається хаотично, різними відомствами і різними за рівнем кваліфікації та фахом виконавцями. Внаслідок чого виникають проблеми узгодженості екокоридорів на адміністративних межах областей та районів; необґрунтованості вибору ключових територій; неадекватності прокладання сполучних територій та недостатність формування буферних територій тощо.

Найпершою і ключовою проблемою проектування як національної так і регіональних, і місцевих екомереж є відсутність розуміння призначення і структури екологічної мережі. Цілковите нерозуміння завдань і суті створення екомережі є джерелом неефективності діяльності управлінських структур. Без чіткого розуміння і формулювання завдань не може бути розроблена ефективна програма створення екомережі ні на обласному, ні на локальному рівнях.

Ціль екомережі – це зниження темпів, а у віддаленій перспективі – зупинка, втрати біорізноманіття та збереження сталості екосистемних послуг, що суспільство отримує від природного середовища (Стратегічні цілі COP 10 Decision X/2 ("Айті")). Така ціль є наріжною у концепції сталого розвитку.

Ідея створення екомережі паралельно розвивалася в Україні та Європейському Союзі у канві створення панєвропейської екомережі. В Україні в основу створення екомережі покладено юридично-правовий принцип, коли законодавчо визначено, що до екологічної мережі України належать усі природні, напівприродні та частково антропогенно змінені землі, включаючи природно-заповідний, земельний, лісовий та водний фонди, полезахисні смуги, оздоровчі й радіоактивно забруднені землі та ін. (ст. 5 Закону України "Про екологічну мережу України"). Цей підхід носить виключно механістичний характер, виключаючи будь-яку диференціацію та пріоритизацію охоронних категорій для структурних елементів екомережі, а сприяючи лише простій констатації та перелічуванні об'єктів, які й так уже існують. Запропоновані на його основі національна та регіональні схеми екологічних мереж не враховують біогеографічних меж, які пролягають через територію України, і не здатні забезпечити підтримку міграції біоти.

Основою формування екологічної мережі Європейського Союзу Natura 2000 є т.з. "пташина" та "оселищна" Директиви (Директива 2009/147/ЄС "Про охорону диких птахів" та Директива 92/43/ЄС "Про збереження природних середовищ та видів природної фауни та флори"). Вибір об'єктів мережі Natura 2000 ґрунтується на чітко науково визначених критеріях, які дозволяють

ідентифікувати важливі для збереження оселища і екосистеми на тій чи іншій території. Відповідно до ст. 3 та ст. 4 "оселищної" Директиви визначаються території особливої охорони (Special Protection Areas (SAC) для збереження типу оселища і видів що його заселяють. Ст. 4 "пташиної" Директиви передбачає створення спеціальних природоохоронних територій (SPA), визначених для 194-х видів птахів, які знаходяться під загрозою зникнення, та всіх видів птахів, що здійснюють міграції. Найчастіше SAC та SPA перекриваються між собою.

Різниця між двома, згаданими вище, підходами полягає у тому, що в Україні законодавчо, однак без будь-якого на те підґрунтя, затвердили "що внести" до екомережі, а відтак з того розпочали створювати власне екомережу. У ЄС же затвердили науково обґрунтовану процедуру "як створювати", а тоді вже приступили до самого формування Natura 2000, ідентифікуючи необхідні елементи на місцях.

Екологічна мережа України як національного, так і регіонального, й місцевого рівнів у переважній більшості є штучною. Якщо за ключові території визначаються об'єкти природно-заповідного фонду, які менш-більш відповідають критеріям збереження біорізноманіття визначеним законодавством і міжнародними конвенціями, то екокоридори чи сполучні території мають виключно надуманий характер. Дуже часто схеми регіональних екомереж формуються лише на папері за картографічними матеріалами особами, які не є фахівцями у галузі вивчення і збереження біорізноманіття. Надалі, ці "коридори" намагаються "наповнити" переліком "цінних" екосистем, середовищ, ландшафтів, а за відсутності таких – потенційними територіями відновлення, які звичайно, є сільськогосподарськими чи промислово-техногенними. Прикладом такої штучності є пропонований проект регіональної схеми екомережі Луганської області, де правильними рядами через однакові інтервали відстані "намальовані" 6 широтних та 10 меридіональних екокоридорів. При тому, вони далеко не співпадають ніз розміщенням об'єктів ПЗФ, лісових масивів, степів, скельних та інших оселищ. Слід зазначити, що усі меридіональні екокоридори Луганської області є виключно річковими, цілковито нехтуючи міжрічкові вододіли, тоді як широтні – взагалі не мають жодної приуроченості і прокладені через міста, села, сільськогосподарські землі тощо. Аналогічною є схема регіональної екомережі Хмельницької області, де виділено два меридіональні екокоридори, що пролягли через усю область без якоїсь прив'язки до умов середовища (ліси, степи, ріки тощо) та три широтні. Усі вони жодним чином не з'єднують ні фрагментовані залишки природних і напівприродних екосистем, ні ключові території. Дуже схожою є ситуація із пропонованою до затвердження схемою регіональної екомережі Івано-Франківської області. Тут картографічно "промльовано" 2 субширотні природні коридори: карпатський та дністровський, які сполучені між собою 10-ма субмеридіональними екокоридорами. При цьому усі екокоридори прокладені виключно по долинах річок, де сконцентрована основна маса населення області, усі населені пункти, транспортна інфраструктура та орні землі. До складу екомережі не увійшли суцільно лісовкриті вододільні гряди, що простягаються від Карпат до Дністра і далі у Львівську та Тернопільську області. Сюди також не включені лісові масиви

Липицького узгір'я трансєвропейської шовної зони Тейсейре-Торнквіста. Поза екомережею Івано-Франківської області залишилися покутсько-опільські лучно-степові масиви, водноболотні об'єкти дністровсько-липицького межиріччя. Поза межами екомережі опинилися повністю або частково три національні природні парки: Гуцульщина, Галицький та Карпатський, численні заказники загальнодержавного та місцевого значень.

Розробники регіональних схем екомережі дуже часто національні екокоридори сприймають у буквально-вузькому розумінні. Наприклад, у запропонованій до затвердження схемі регіональної екомережі Черкаської області Дніпровський екокоридор сприйнятий у розумінні лише самої ріки від урізу до урізу води без прибережних і суміжних екосистем, які розробниками включені до буферних територій (зон) цього екокоридору. Тобто, піщані коси, заплавні луки і ліси, зарості очерету не сприймаються як єдина екосистема ріки Дніпро і єдиний екокоридор для міграцій диких тварин та розповсюдження діаспор рослин. Натомість у їх схемі ці компоненти єдиної екосистеми відокремлені від ріки і описані у якості буферних зон "різного ступеня вираженості і ширини".

Буферні зони чи території, найчастіше, розробниками взагалі не передбачені у регіональних схемах екомережі. А якщо і спроектовані, то є фрагментованими і несистемними, невідповідаючи своїм цільовим завданням – забезпечення захисту ключових і сполучних територій від зовнішніх впливів (ст. 3 Закону України "Про екологічну мережу України"). Зокрема така ситуація у запропонованій до затвердження схемі регіональної екологічної мережі Львівської області, де спроектована лише одна буферна зона, до якої увійшов Яворівський військовий полігон, оточений прилеглими Яворівським НПП, РЛП "Равське Розточчя" і РЛП "Немирівське".

Однією із центральних проблем формування регіональних схем екомереж, як міграційних шляхів автохтонної біоти, є їх цілковита відірваність одієї від іншої, коли регіональні і місцеві екологічні коридори ведуть "в нікуди", закінчуючись на адміністративних межах областей чи районів. Наприклад опільський меридіональний екокоридор регіональної екомережі Тернопільської області логічно мав би продовжуватись у Івано-Франківській та Львівській, однак він обривається на їх адміністративних межах. Збручанський меридіональний екокоридор пролягає лише по правій стороні р. Збруча у Тернопільській області, а у Хмельницькій – лівобережжя Збруча, – взагалі відсутні будь-які елементи екомережі за винятком південної частини регіону, де знаходиться НПП "Подільські Товтри". Широкий Карпатський "природний" коридор у регіональній схемі Івано-Франківської області виділений лише у цьому регіоні, продовжуючись у Львівській області кількома розрізненими екокоридорами, а у Чернівецькій переходить у т.з. "лісові" екокоридори (середньо- та низькогірський), а зі сторони Закарпатської області взагалі відсутні аналогічні екокоридори – виділені вузькі смуги сполучних територій між об'єктами ПЗФ. Регіональні екокоридори Вінницької області жодним чином не продовжуються у Хмельницьку область, закінчуючись на її адмінмежі. Єдиний екокоридор, що сполучає обидві області є південнобузький, однак сенс цього коридору втрачається, оскільки тут всього на відтинку 150 км

сконцентровані найбільші міста Східного Поділля: Хмельницький, Вінниця та низка районних центрів, що скидають сюди каналізаційні води та відходи виробництва. Тому його функція як коридору для міграції тварин і розповсюдження діаспор рослин взагалі є сумнівною.

Навіть межі уже прийнятих і затверджених національних екокоридорів не співпадають у суміжних областях. Зокрема Галицько-Слобожанський національний екокоридор, який добре картований на схемі регіональної екомержі Вінницької області цілковито відсутній на схемах Хмельницької, Тернопільської, Івано-Франківської та Львівської областей! Проте навіть в межах Вінницької області цей коридор має нелогічну конфігурацію, утворюючи дві великі петлі, довжини яких значно перевищують їх радіус та мінімальну відстань між їх вершинами. Така конфігурація не відображає закономірностей природних міграцій біологічних видів. На загал, Галицько-Слобожанський національний екокоридор є штучним утворенням, яке перетинає кілька різних біогеографічних зон та кілька біогеографічних бар'єрів, що обмежують міграцію автохтонної біоти у широтному напрямку. Ще одна критично важлива хиба цього екокоридору – це його співпадіння із основними транспортними (залізничними і автомобільними) магістралями, у зв'язку з чим він є міграційним коридором для чужорідних інвазійних видів (наприклад, амброзії полинолистої, каштанової мінуючої молі, західного кукурудзяного жука, самшитової вогнівки, сонечка-гармонії далекосхідної та ін.), однак є перешкодою для автохтонної біоти.

Однією із надзвичайно важливих проблем формування екомережі є відсутність вичерпної біологічної характеристики територій, що входять до її складу. Власне тієї характеристики, задля якої і створюється екомережа (Стратегічні цілі СОР 10 Decision X/2 ("Айті"). Практично в усіх областях відсутні "паспорти" структурних елементів екомережі. Винятком із цього правила є схема регіональної екомережі тимчасово окупованої АР Крим, де створено "паспорти" як для ключових територій, так і для сполучних територій.

Окрім критичних розбіжностей пов'язаних зі структурними елементами, регіональні екомережі часто включають у себе непередбачені ані нормативно-правовими актами, ані затвердженими методичними рекомендаціями поняття. Це ще більше ускладнює їх зведення у єдину національну мережу, оскільки важко встановити про які структурні одиниці або про який їх рівень йде мова. Відповідно до ст. 3 Закону України про Екологічну мережу України, до структурних елементів екомережі відносяться ключові, сполучні (екокоридори), буферні та відновлювані території.

У деяких схемах регіональних екомереж наявні структурні одиниці, які не тільки не визначені законодавчо чи методично, однак які й не підлягають жодній із наявних класифікацій. Зокрема, у Черкаській області використовується термін "каркасне екоядро"; у Львівській – "природні ядра", "природні осередки", "ключові райони"; у Волинській – "екомережоформувальний вузол"; у Вінницькій – "регіональні центри біорізноманіття"; в АР Крим – "природні ядра екоцентрів" тощо.

Екокоридори поділяються на національні, регіональні та місцеві. Однак у регіональних схемах екомереж використовуються також інші назви, зокрема "екокоридори локального рівня" у Чернівецькій; "субкоридори" – у Рівненській області; "перехідні зони" у Львівській області. Зокрема, найбільшою проблемою є назви регіональних екокоридорів, які, за умови продовження у сусідній області, не тільки не співпадають фізично, а й відрізняються номенклатурно. Часто-густо один і той самий екокоридор в одній області має статус місцевого, в іншій – регіонального, а у третій є частиною національного.

Також у регіональних схемах екомереж прикордонних областей, наприклад, Чернівецької, Луганської, Донецької, використовують термін "екокоридори міждержавного рівня", однак у сусідніх країнах, де представлена мережа Natura 2000 або Смарагдова мережа екокоридори взагалі відсутні, а наявні лише території особливої охорони SAC та SPA, щільність та просторове розташування яких і визначає мережу для міграцій для видів фауни і збереження оселищ. Тому використання терміну "екокоридори міждержавного рівня" немає жодного сенсу.

Окрім суто теоретичних розбіжностей формування регіональних схем екомереж і зведеної екологічної мережі України існують проблеми прикладних аспектів їх картографування з використанням геоінформаційних систем (ГІС). Зокрема, зазначені вище розбіжності із назвами елементів регіональних та місцевих екомереж – немає єдиної її структури і тому створення зведеної екомережі з однаковими назвами структурних елементів практично неможливо. Представлені схеми регіональних, обласних і локальних екомереж практично всі (крім Закарпатської області) мають растровий формат і не є цифровими картами, які на пряму можна використовувати в ArcGIS для створення зведеної екомережі. При цьому розробники відповідних регіональних схем екомереж брали на себе зобов'язання створити ГІС карти і передати їх замовнику – Міністерству екології та природних ресурсів України. Однак таких карт Міністерству передано не було. Окрім того, проблемою є роздільна здатність растрових карт, їх чіткість та спосіб заливки не дають можливості здійснити їх геокодування в ArcGIS для створення ГІС-формату схеми зведеної екомережі (межі елементів екомережі розпливаються).

ЧАСТИНА IV

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УНІФІКАЦІЇ МЕТОДОЛОГІЇ РОЗРОБЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТА МІСЦЕВИХ СХЕМ ФОРМУВАННЯ ЕКОМЕРЕЖІ

4.1. Удосконалення критеріїв вибору територій для регіональних та місцевих схем формування екомережі

Регіональні та місцеві схеми формування екомереж є деталізацією національної екомережі України, і призначені для забезпечення зниження темпів, а у віддаленій перспективі – припинення, втрати біорізноманіття та збереження сталості екосистемних послуг, що суспільство отримує від природного середовища. Відповідно, для їх успішного проектування і забезпечення функціональності, слід впровадити наступне:

а) деталізовані критерії відбору територій важливих для видів, що мігрують на/через територію України:

1. перелітних птахів, які здійснюють щорічні трансконтинентальні міграції з місць зимівлі до місць гніздивлі (за основу пропонується обрати Директиву Єврокомісії 2009/147/ЄС);

2. рукокрилих (за основу пропонується обрати програму UNEP/EUROBATS);

3. великих ссавців (хижі та копитні), для підтримки стабільних популяцій яких потребуються значні за площею цілісні або слабо фрагментовані природні та напівприродні екосистеми;

4. прохідних риб, які здійснюють міграції із морських середовищ проживання до нерестовищ у верхів'ях річок;

5. безхребетних (лускокрилі та бабки), які здійснюють щорічні або періодичні трансконтинентальні міграції до місць розмноження на території України.

б) деталізовані критерії відбору територій важливих для збереження типових та рідкісних середовищ (оселищ) існування біоти (за основу пропонується обрати Директиву Єврокомісії 92/43/ЄЕС "Про збереження природних середовищ та видів природної фауни та флори"):

1. адаптувати та доповнити перелік середовищ (оселищ), що підлягають охороні згідно із Директивою 92/43/ЄЕС та Бернською Конвенцією, враховуючи природні та біогеографічні умови України;

2. визначити і укласти перелік індикаторних видів рослин та водоростей, що є ключовими для ідентифікації середовищ (оселищ), які підлягають охороні;

3. визначити і укласти перелік індикаторних видів грибів та лишайників, що є ключовими для ідентифікації середовищ (оселищ), які підлягають охороні;

4. визначити і укласти перелік індикаторних видів тварин (окрім тих, що мігрують), що є ключовими для ідентифікації середовищ (оселищ), які підлягають охороні;

в) деталізовані критерії відбору територій важливих для збереження серійних та рідкісних геологічних утворень і цілісності природного навколишнього середовища:

1. визначити і укласти перелік серійних та рідкісних геологічних утворень.

4.2. Удосконалення критеріїв спрямованих на розробку структурних одиниць регіональних та місцевих схем формування екомережі

У зв'язку із тим, що найбільші труднощі при зведенні регіональних та місцевих схем формування екомереж виникають із сумісністю сполучних територій (екокоридорів), слід диференціювати підходи до їх виокремлення. Зокрема пропонуємо чітко розподілити регіональні та місцеві сполучні території (екокоридори) на лотичні, лентичні та суходільні й розробити деталізовані критерії відбору:

а) для лотичних сполучних територій (екокоридорів):

1. за цільовим призначенням (середовища існування, осередки розмноження, шляхи міграції для гідробіонтів, прохідних видів риб, водних та біляводних птахів, що мігрують, ссавців та безхребетних тварин);

2. за континуальністю для сполучення морських та естуарієвих оселищ із місцями репродукції прохідних видів риб у верхів'ях річок;

3. за серійністю гідрофітних рослинних та водоростевих угруповань; гідрофітних мілководних та заплавних лучних рослинних угруповань, заплавних і терасових лісових угруповань.

б) для лентичних, включаючи болота, сполучних територій (екокоридорів):

1. за функціональністю (наявністю чи відсутністю стоку, протічності, трофності) і цільовим призначенням (середовища існування, осередки розмноження, шляхи міграції для гідробіонтів, прохідних видів риб, водних та біляводних птахів, що мігрують, ссавців та безхребетних тварин);

2. за континуальністю (сполучені з річками, періодично чи постійно ізольовані в межах ландшафту);

3. серійністю гідрофітних рослинних та водоростевих угруповань; гідрофітних мілководних та узбережних лучних і лісових рослинних угруповань.

в) для суходільних сполучних територій (екокоридорів):

1. за цільовим призначенням (середовища існування, осередки розмноження, шляхи міграції для птахів, ссавців та безхребетних тварин)

2. за типом ландшафтів (долинно-річкові, узбережні, вододільні, приморські, скельно-останцеві та ін.);

3. за континуальністю (непервні, розірвані, ізольовано-острівні);

4. за серійністю рослинного покриву (альпійські, лісові, лучні, степові, псамофітні, ріневі та ін.);

5. за типом потоків генів (безпервним, періодичним або метапопуляційним).

4.3. Удосконалення критеріїв спрямованих на картографування регіональних та місцевих схем формування екомережі

Розробити всі місцеві та регіональні схеми екомереж (чи внести зміни до існуючих схем) за однаковою методикою і з однаковою номенклатурою їх структурних елементів. Доцільно внести зміни в існуючу методику створення таких екомереж щодо класифікації елементів екомереж та щодо форматів їх представлення (паперових та електронних).

Провести узгодження регіональних, обласних та місцевих екологічних мереж з елементами національної екомережі України і підготувати рекомендації відповідним Департаментам обласних державних адміністрацій;

Підготувати адаптовані до національної екомережі схеми наявних обласних екомереж в електронному та паперовому форматі в масштабі 1:100000. Електронні формати карт готуються в програмі ArcGIS версії не нижче 10 в проекції УСК-2000;

Підготувати схеми інших наявних природоохоронних мереж України (Смарагдова мережа, мережа природних заповідників, біосферних заповідників та національних природних парків) в електронному та паперовому форматі в масштабі 1:500 000. Електронні формати карт готуються в програмі ArcGIS версії не нижче 10 в проекції УСК-2000.

Відмовитись від створення суцільно-протяжних суходільних регіональних та місцевих сполучних територій (екокоридорів) як таких, що є проблемними у плані міжрегіонального узгодження, а також неможливості їх винесення у природу у зв'язку із фрагментованістю природних та напівприродних екосистем і порушенням континуальності природних середовищ існування біоти;

4.4. Реалізація зведення Національної екомережі України та Смарагдової мережі України

Оскільки методологія підготовки зведеної екомережі України відсутня, то доцільно здійснити її розробку, чітко прописавши її структуру та формати виконання робіт (паперові та електронні).

При створенні схеми зведеної екомережі України доцільно створити два її електронних формати: детальний – в національній проекції УСК-2000; загальнодоступний (спрощений) – в загальнодоступній проекції (наприклад, WGS-84).

З метою усунення протиріч між екологічною мережею України та Смарагдовою мережею України, а у перспективі мережею Natura 2000, пропонується включити до проекту Закону України "Про Смарагдову мережу України" положення про визначення Закону України "Про екологічну мережу України" таким, що втратив свою чинність. Це зумовлюється тим, що при апроксимації Українського законодавства із законодавством Європейського Союзу в Україні виникне ситуація, коли існуватиме дві екомережі.

4.5. Фахові вимоги до розробників регіональних та місцевих схем формування екомережі

При зведенні регіональних та місцевих схем формування екомережі виникли глибокі методологічні розбіжності, пов'язані в першу чергу із різними за рівнем кваліфікації та фахом виконавцями. Тому пропонуємо чітко визначити критерії до фахових вимог і складу проектних груп розробників регіональних та місцевих схем формування екомережі. Зокрема пропонується наступні критерії:

1. Кожен член проектної групи обов'язково повинен мати науковий ступінь у галузях 091 – біологія (03.00.05 Ботаніка, 03.00.08 Зоологія, 03.00.09 Ентомологія, 03.00.10 Іхтіологія, 03.00.17 Гідробіологія, 03.00.21 Мікологія), 101 – екологія (03.00.16 Екологія) та 103 – науки про Землю (11.00.01 Фізична географія, геофізика і геохімія ландшафтів);

2. Кожен член проектної групи обов'язково повинен мати підтвердження про наявність не менше 3-х наукових журнальних статей присвячених проблемам пов'язаних із формуванням схем екологічної мережі України та/або природно-заповідного фонду України, збереження природних екосистем і рідкісних видів біоти.

3. Принаймі два члени проектної групи обов'язково повинні мати досвід роботи із геоінформаційними системами.

ЧАСТИНА V ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

5.1. Загальні підсумки реалізації проекту Зведеної схеми формування екомережі України (перший етап)

1. Станом на 2018-й рік затвердженими є регіональні схеми формування екологічних мереж для 14-ти регіонів України: АР Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Луганська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, місто Київ. Місцеві схеми формування екологічних мереж затверджені для 47-ми районів та 3-х окремих населених пунктів (міст, сіл) у Вінницькій, Закарпатській, Запорізькій, Луганській, Львівській, Полтавській, Тернопільській та Харківській областях. Для 13-ти регіонів (12 областей та тимчасово окуповане м. Севастополь) регіональні схеми формування екологічних мереж залишаються нерозробленими.

2. Найбільші труднощі при реалізації проекту Зведеної схеми формування екомережі України (перший етап) виникають із міжобласною сумісністю сполучних територій (екокоридорів) регіональних та місцевих схем формування екомереж. Зокрема виявлено невідповідність просторової структури регіональних і місцевих схем екомереж їх цільовому призначенню, визначеному національними та міжнародним нормативно-правовими актам, зокрема і Стратегічним цілям COP 10 Decision X/2 ("Айті"). Часто-густо екокоридори сусідніх регіонів не співпадають між собою, не продовжуються між регіонами і мають різний рівень значимості (національні, регіональні, місцеві). У багатьох випадках екокоридори співпадають із основними транспортними інфраструктурними об'єктами (залізниці, автомобільні шосе), що є перешкодою для виконання ними визначених законодавством цілей. У регіональних та місцевих схемах екомереж прикордонних областей запроектовані т.з. "міждержавні" екокоридори. Однак у структурі Смарагдової мережі (Білорусь, Молдова та Російська Федерація), а також мережі Natura 2000 (Європейський Союз) поняття аналогічне "екокоридорам" відсутнє, тому будь-яке створення "міждержавних екокоридорів" позбавлене сенсу.

3. Виявлені глибокі методологічні розбіжності до визначення територій, що відносяться до регіональних та місцевих схем екомереж, у різних регіонах України. Окрім того існує несумісність екологічної мережі України із Всеєвропейською екологічною мережею (Смарагдова мережа). У тому числі відсутні критерії ідентифікації цінних територій (оселищ) для збереження біорізноманіття та видів, що мігрують.

4. Зведено картографічні матеріали у системі координат УСК 2000 бази використання програмного забезпечення ArcGIS версії 10. Зведена картографічна продукція включає наявні схеми регіональних та місцевих екологічних мереж, національних екокоридорів, ключових територій, природно-заповідного фонду України, буферних територій, елементів Смарагдової мережі України. Відкритими залишаються питання щодо картографічного узгодження сполучних територій (екокоридорів) регіонального та місцевого рівнів.

5.2. Пропозиції щодо подальшого розроблення та завершення підготовки проекту Зведеної схеми формування екомережі України (другий та третій етапи)

Другий етап:

1. Розробити уніфіковану методику ідентифікації територій для включення до регіональних та місцевих схем формування екомережі, які ґрунтуються на критеріях відбору територій: важливих для видів, що мігрують; важливих для збереження типових та рідкісних середовищ (оселищ) існування біоти; територій важливих для збереження серійних та рідкісних геологічних утворень і цілісності природного навколишнього середовища. Удосконалення критеріїв спрямованих на розробку структурних одиниць регіональних та місцевих схем формування екомережі шляхом їх диференціації на лотичні, лентичні та суходільні. Їх ідентифікації за цільовим призначенням, континуальністю, функціональністю, серійністю, типом потоків генів.

2. Розробити уніфіковану методику картографування регіональних та місцевих схем формування екомереж, номенклатури їх структурних елементів у масштабі 1:100000 з використанням програмного забезпечення ArcGIS версії не нижче 10 в проекції УСК-2000. Відмовитись на обласному та районному рівнях від створення суцільно-протяжних суходільних регіональних та місцевих сполучних територій (екокоридорів) як таких, що є проблемними у плані міжрегіонального узгодження, а також неможливості їх винесення у натуру у зв'язку із фрагментованістю природних та напівприродних екосистем і порушенням континуальності природних середовищ існування біоти;

3. Доповнити наявну зведену схему формування екомережі України новими затвердженими регіональними та місцевими схемами екомереж; водноболотними угіддями України, що охороняються Рамсарською конвенцією; новими об'єктами природно-заповідного фонду, а також тими, що перебувають у підпорядкуванні інших відомств відмінних від Міністерства екології та природних ресурсів України; об'єктами Смарагдової мережі. Картографічні матеріали представити у масштабі 1:100000 з використанням програмного забезпечення ArcGIS версії не нижче 10 в проекції УСК-2000.

Третій етап:

1. Завершення підготовки проекту Зведеної схеми формування екомережі України із включенням до нього усіх регіональних та місцевих схем формування екологічної мережі України.

2. Узгодження екологічної мережі України із Всеєвропейською екологічною мережею (Смарагдова мережа) та підготовка до переходу від національної до континентальної моделі збереження біорізноманіття в рамках Стратегічних цілей COP 10 Decision X/2 ("Айті").

3. Підготовка пропозицій щодо внесення змін до Зведеної схеми формування екомережі України, а також регіональних та місцевих схем формування екомережі періодично, у міру розширення можливостей для

розвитку такої мережі, але не рідше одного разу на десять років, вносяться зміни органами, до повноважень яких віднесено затвердження зазначених схем.

5.3. Підготовка технічного завдання на виконання підготовки проекту Зведеної схеми формування екомережі України (другий етап)

1. Назва НДР: Розроблення проекту зведеної схеми формування екологічної мережі (другий етап).

2. Підстави для виконання НДР: Закон України «Про екологічну мережу України» (статті 8, 10, 14, 15); Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (ціль 5).

3. Мета і призначення НДР: уніфікація методик ідентифікації територій для включення до регіональних та місцевих схем формування екомережі; картографування регіональних та місцевих схем формування екомереж; номенклатури їх структурних елементів. Доповнення розробленої (перший етап) зведеної схеми формування екомережі України новими регіональними та місцевими схемами екомереж; водно-болотними угіддями України, що охороняються Рамсарською конвенцією; новими об'єктами природно-заповідного фонду, а також тими, що перебувають у підпорядкуванні інших відомств відмінних від Міністерства екології та природних ресурсів України; об'єктами Смарагдової мережі.

4. Вихідні дані для проведення НДР: звіт, текстова частина та картографічні матеріали розробленої (перший етап) зведеної схеми формування екомережі України. Регіональні і місцеві схеми формування екомережі затверджені у період між першим та другим етапами.

5. Вимоги до виконання НДР:

Науково-технічна продукція повинна містити:

- Уніфіковану методику ідентифікації територій для включення до регіональних та місцевих схем формування екомережі, які ґрунтуються на критеріях відбору територій: важливих для видів, що мігрують; важливих для збереження типових та рідкісних середовищ (оселищ) існування біоти; територій важливих для збереження серійних та рідкісних геологічних утворень і цілісності природного навколишнього середовища. Удосконалення критеріїв спрямованих на розробку структурних одиниць регіональних та місцевих схем формування екомережі шляхом їх диференціації на лотичні, лентичні та суходільні. Їх ідентифікації за цільовим призначенням, континуальністю, функціональністю, серійністю, типом потоків генів.

- Уніфіковану методику картографування регіональних та місцевих схем формування екомереж у масштабі 1:100000 з використанням програмного забезпечення ArcGIS версії не нижче 10 в проекції УСК-2000. Уніфіковану номенклатуру структурних елементів, зокрема відмовитись на обласному та районному рівнях від створення суцільно-протяжних суходільних регіональних та місцевих сполучних територій (екокоридорів) як таких, що є проблемними у плані міжрегіонального узгодження, а також неможливості їх винесення у натуру

у зв'язку із фрагментованістю природних та напівприродних екосистем і порушенням континуальності природних середовищ існування біоти.

- Зведену картографічну частину затверджених регіональних схем формування національної екомережі новими затвердженими регіональними та місцевими схемами екомереж; водно-болотними угіддями України, що охороняються Рамсарською конвенцією; новими об'єктами природно-заповідного фонду, а також тими, що перебувають у підпорядкуванні інших відомств відмінних від Міністерства екології та природних ресурсів України; об'єктами Смарагдової мережі. Картографічні матеріали подаються замовнику у масштабі 1:500000 на електронних носіях.

- Опрацьовані та адаптовані наявні регіональні і місцеві схеми формування екомережі в електронному вигляді (масштаб 1:100000), з нанесеними на них водно-болотними угіддями України, що охороняються Рамсарською конвенцією; новими об'єктами природно-заповідного фонду, а також тими, що перебувають у підпорядкуванні інших відомств відмінних від Міністерства екології та природних ресурсів України; об'єктами Смарагдової мережі. Картографічна частина в системі координат УСК 2000 має бути розроблена на базі використання сучасного ліцензійного програмного забезпечення корпорації ESRI – ArcGIS версії 10.0 чи вищої;

- Висновки і пропозиції щодо підготовки завершення підготовки проекту Зведеної схеми формування екомережі України та технічне завдання на виконання третього етапу робіт;

- Інформаційні матеріали для розміщення на веб-сторінці Мінприроди українською та англійською мовами;

- Копії розроблених та затверджених регіональних та місцевих схем екологічної мережі в електронній формі.

6. Етапи НДР і терміни їх виконання:

Етап НДР	Зміст етапу
Розроблення проекту зведеної схеми формування екологічної мережі (перший етап)	<p>Розробка уніфікованої методики ідентифікації територій для включення до регіональних та місцевих схем формування екомережі.</p> <p>Розробка уніфікованої методики картографування регіональних та місцевих схем формування екомереж.</p> <p>Зведення картографічної частини затверджених регіональних схем формування національної екомережі новими затвердженими регіональними та місцевими схемами екомереж; водно-болотними угіддями України, що охороняються Рамсарською конвенцією; новими об'єктами природно-заповідного фонду, а також тими, що перебувають у підпорядкуванні інших відомств відмінних від</p>

Етап НДР	Зміст етапу
	<p>Міністерства екології та природних ресурсів України; об'єктами Смарагдової мережі.</p> <p>Опрацювання та адаптація наявних регіональних і місцевих схем формування екомережі.</p> <p>Надання висновків і пропозицій щодо підготовки завершення підготовки проекту Зведеної схеми формування екомережі України та технічне завдання на виконання третього етапу робіт.</p> <p>Підготовка інформаційних матеріалів для розміщення на веб-сторінці Мінприроди українською та англійською мовами;</p> <p>Підготовка копій розроблених та затверджених регіональних та місцевих схем екологічної мережі в електронній формі.</p>

НДР "Розроблення проекту Зведеної схеми формування екологічної мережі (другий етап)" має бути виконана в 1 (один) етап в обсязі, передбаченому пунктом 5 даних технічних вимог, у термін до 20 грудня 2019 року.

7. Очікувані результати та порядок реалізації НДР:

Результати роботи щодо розроблення проекту Зведеної схеми формування екологічної мережі (другий етап) будуть використовуватися при подальшому розробленні Зведеної схеми формування екомережі України як складової частини Генеральної схеми планування території України та підготовці технічного завдання на виконання наступних етапів робіт.

Результати роботи також будуть використовуватися при здійсненні заходів із узгодження екологічної мережі України із Всеєвропейською екологічною мережею (Смарагдова мережа) та підготовкою до переходу від національної до континентальної моделі збереження біорізноманіття в рамках Стратегічних цілей COP 10 Decision X/2 ("Айті"). При проектуванні і створенні нових природоохоронних територій, що дадуть можливість здійснити поєднання наявних на сьогодні об'єктів природно-заповідного фонду України, що передбачено Стратегічними цілями COP 10 Decision X/2 до 2020 року – взяти під охорону та об'єднати у єдину систему щонайменше 17% наземних та 10% морських і берегових екосистем, що відзначаються особливою цінністю для збереження біорізноманіття та надання екосистемних послуг.

8. Матеріали, які подають під час закінчення НДР та її етапів:

Після завершення робіт Виконавець представляє Замовнику три комплекти наукової-технічної продукції (звіт), передбаченої технічним завданням та умовами договору; акт здавання-приймання науково-технічної продукції, у тому числі кошториси фактичних витрат з розшифруванням за статтями, включаючи

кошториси фактичних витрат від співвиконавців, акти звірки розрахунків, акти здавання-приймання необоротних активів; витяг з протоколу засідання Вченої ради організації (за наявності), яка виконувала роботу.

9. Порядок приймання НДР та її етапів:

Робота виконується в один етап.

Звіт має бути розглянутий та схвалений Вченою радою організації (за наявності), яка виконувала роботу, секцією "Заповідна справа та екомережа" НТР Мінприроди.

Виконавець здійснює супроводження виконаних робіт протягом 12 місяців після закінчення терміну дії договору.

Власником науково-технічної продукції є Мінприроди.

10. Вимоги до розроблювальної документації:

Надається звіт у трьох примірниках, який містить матеріали згідно з п. 5 і 6 даних технічних вимог, на паперових (завірені підписом та печаткою виконавця) та електронних носіях.

Звіт, включаючи всі матеріали, має бути оформлений відповідно до вимог чинного законодавства.

Геопросторові дані Зведеної схеми формування екомережі відповідно до пункту 5 та 6 та інші картографічні матеріали передаються в електронному вигляді у форматі бази геоданих (*.GDB) та документів карт (*.MXD).

Інформаційні матеріали для розміщення на Веб-сторінці сайту Мінприроди передаються в електронному вигляді у текстовому та растровому форматах.

Копії розроблених та затверджених регіональних та місцевих схем екологічної мережі надаються в електронній формі.

11. Вимоги до технічного захисту інформації з обмеженим доступом: Інформації, що буде отримана внаслідок виконання НДР, технічного захисту не потребує.

ДОДАТОК 1

ОПИС ЗВЕДЕНОЇ СХЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

Д.1.1. Елементи загальнодержавного значення екологічної мережі України

Д.1.1.1. Азово-Чорноморський природний широтний екологічний коридор

Азово-Чорноморський літорально-степовий коридор – один з 4 широтних коридорів екомережі України, що пролягає вздовж узбережжя Чорного та Азовського морів і з'єднує цінні приморські території та морські мілководні акваторії, включаючи гирла річок, лимани та затоки. В межах коридору розташовані 3 біосферні ("Дунайський", "Чорноморський", "Асканія-Нова") та 2 природні заповідники (відділення "Хомутовський степ" Українського степового та відділення "Лебедині острови" Кримського природно-го), 8 національних природних парків ("Тузловські лимани", "Нижньодністровський", "Білобережжя Святослава", "Джарилгацький", "Азово-Сиваський", "Приазовський", "Меотида", "Олешківські піски" та ін.), 2 регіональні ландшафтні парки, 18 водно-болотних угідь міжнародного значення тощо.

У рамках проекту "Формування екомережі Азово-Чорноморського екологічного коридору та збереження цілісності географічних популяцій рослин і тварин в різних ландшафтних елементах (2006–2008 рр.) розроблено рекомендації та підходи до формування екомережі в межах Азово-Чорноморського екологічного коридору. В межах екокоридору виділено 50 ключових територій (25 – національного та 25 – місцевого значення), 128 сполучних територій (13 – національного та 115 – місцевого значення) та 5 буферних територій місцевого значення. Загальна площа складових екокоридору становить 1224771 га.

Розробленню окремих складових екомережі Азово-Чорноморського екокоридору присвячено кілька проектів.

- Міжнародний проект "Охорона біорозмаїття та управління природним середовищем північного Азово-Чорноморського коридору (Світовий банк та ГЕФ) (2004–2006 рр.) був спрямований на дослідження оцінки різноманіття мігруючих водоплавних птахів водно-болотних угідь Азово-Чорноморського коридору з метою визначення важливих місць сезонного розподілу, годівлі птахів та шляхів їхніх міграцій;

- Проект "Дельта Дунаю: Природні ворота в Європу" здійснений у 2007–2009 рр. Дунай-Карпатською програмою WWF. Результатами його є розроблення заходів відновлення ключових природних процесів у дельті, розвитку екотуризму, а також альтернативного судноплавства та розвитку портів у Дунайському регіоні;

- У рамках проекту "Збереження біорізноманіття у Приморсько-степовому екокоридорі" (2007–2008 рр.) було здійснено соціологічні дослідження – "Перлини піщаної флори у низинах Південного Бугу та Інгулу" спрямований на охорону рідкісних ендеміків пісків у Миколаївській області, включаючи аналіз загроз їх існуванню, розробку планів дій щодо їх збереження та заходів екоосвіти;

- За результатами проекту "Кінбурн: Перспективи збалансованого розвитку" обґрунтовано шляхи збереження природних компонентів і комплексів Кінбурнського півострова, розроблено режими охорони окремих територій півострова внаслідок різних сценаріїв розвитку рекреації та інтеграції його ландшафтів в екомережу Азово-Чорноморського екокоридору;

- У рамках проекту розвитку Рамсарських водно-болотних угідь міжнародного значення "Створення основ для старту Чорноморської регіональної ініціативи щодо раціонального використання прибережних водно-болотних угідь (BlackSeaWet)" (2007–2009 рр.) розроблено напрями дій країн Чорноморського регіону, що беруть участь у проекті зі збереження прибережних ВБУ і розвитку сталого природокористування, та підготовлено відповідні рекомендації;

- Здійснено інвентаризацію ареалів видів авіафауни Нижнього Дністра в ході проекту Програми ТАСІС "Технічна допомога у плануванні менеджменту Нижнього Дністра" (2006–2007 рр.). Результатом проекту є допомога у створенні Регіонального центру моніторингу природного середовища (РЦМПС) в Одеській області; оцінка та надання рекомендацій для поліпшення якості питної води, яка надходить з Біляївської водоочисної станції "Інфоксводоканал"; підтримка створення національного природного парку "Нижньодністровський2";

- У ході виконання проекту "Живе Чорне море: Стратегії створення мережі морських природоохоронних територій в прибережних водах української частини Чорного моря" розробляється стратегія розбудови мережі морських природоохоронних територій в прибережних водах.

В 2012 році видано працю "Екомережа Азово-Чорноморського природного коридору" . Згідно наведеної схеми до складу Азово чорноморського екокоридору увійшли 29 районів та міст 5 областей України та 6 районів АР Крим. Загальна площа території, в якій розташований АЧПК складає 48143 км², в тому числі 39343 км² у зазначених вище 5 областях, а довжина АЧПК перевищує 800 км.

Адміністративна характеристика територій, які входять до АЧПК Азово-Чорноморського природного екологічного коридору

Назва області	Назва району	Площа району (тис.кв. км)
Одеська	Кілійський	1,358
	Татарбунарський	1,748
	Овідіопільський	0,829
	Біляївський	1,497
	Білгород - Дністровський	1,852
	м. Одеса	0,139
	Комінієрнівський	1,499
	Всього по області	8,922
Миколаївська	Миколаївська міська Рада	0,24

	Березанський	1,378
	Очаківський	1,5
	Миколаївський	1,43
	Всього по області	4,548
Херсонська	Білозерський	1,534
	м. Херсон	0,423
	Голопристанський	3,411
	Цюрупинський	1,759
	Скадовський	1,456
	Каланчакський	0,916
	Чаплинський	1,722
	Новотроїцький	2,298
	Генічеський	3,008
	Всього по області	16,527
АР Крим	Раздольненський	1,2
	Красноперекопський	1,4
	Джанкойський	2,7
	Нижньогірський	1,2
	Советський	1,1
	Кіровський	1,2
	Всього по АР Крим	8,8
Запорізька	Армянська міська Рада	0,123
	Якимівський	1,856
	Приморський	1,398
	Приазовський	1,947
	Бердянський	1,776
	Бердянська міська Рада	0,21
	Всього по області	7,31
	Донецька	Першотравневий
	м. Маріуполь	0,244
	Новоазовський	1
	Всього по області	2,225
	Всього по 5 областях (без АР Крим)	39,343
	Всього:	48,143

Д.1.1.2. Бузький природний довготний екологічний коридор

Південно-Бузький природний коридор є частиною Бузького меридіонального екокоридору, що є транскордонним між Білоруссю, Польщею та Україною. У лісостеповій зоні Південно-Бузький коридор перетинається з Галицько-Слобожанським, у степовій зоні – з Південноукраїнським, у дельтовій частині р. Південний Буг – з Азово-Чорноморським.

У долині Південного Бугу збереглися ділянки природних та напівприродних біотопів. Розмір ділянок варіює від декількох гектарів до майже 10 тис. га, але найчастіше дорівнює кільком сотням гектарів.

Проектування схеми природного коридору здійснено на основі аналізу та узагальнення просторових даних щодо реально існуючих природних ділянок та створення карти природного каркасу екомережі. Схема екомережі долини р. Південний Буг, басейн якої займає площу близько 65 тис. км² (майже 11% загальної площі України) і розташований у межах 7 областей (Хмельницької, Вінницької, Київської, Черкаської, Кіровоградської, Одеської, Миколаївської), побудована за принципом просторового зв'язку між природними та напівприродними територіями, зокрема лісовими масивами, степовими та лучними ділянками, болотами, водоймами різного розміру.

Проект "Індикативна мапа Південно-Бузького меридіонального екологічного коридору" (Indicative map for Southern Bug meridional river corridor, JWP/Ukr/2005-0) був виконаний НГО "Чорноморська Програма Ветландс Інтернешнл" у рамках спільної програми щодо охорони довкілля Міністерства сільського господарства, природи та якості харчових продуктів Нідерландів та Міністерства охорони навколишнього природного середовища України на 2005–2006 р. За результатами досліджень складено переліки видів тварин та рослин, включені до другого видання Червоної книги України, проаналізовано склад та розташування територій ПЗФ, виявлено найцінніші природні ділянки вздовж Південно-Бузького екокоридору.

У межах проектованого Південно-Бузького екокоридору на території Хмельницької, Вінницької, Кіровоградської, Миколаївської та Одеської областей було виділено 50 природних ядер, важливих для збереження біо- та ландшафтного різноманіття та забезпечення сполучної функції екокоридору. З них 3 ядра – національного значення, 16 – регіонального та 31 – місцевого.

Д.1.1.3. Галицько-Слобожанський природний широтний екологічний коридор

Галицько-Слобожанський природний коридор є одним з найскладніших і найбільших елементів національної екомережі, який фактично поєднує всі природні комплекси України із заходу на схід України у межах Лісостепової зони, яка включає девастовані регіони (лісистість становить 11–12%, розораність місцями досягає 80%). Галицько-Слобожанський екологічний коридор – це широтний природний коридор, що забезпечує природні зв'язки зонального характеру між ключовими територіями та цілісність національної екомережі. До Галицько-Слобожанського екокоридору потрапляють ділянки басейнів усіх річок першої величини, грабові ліси Розточчя, діброви Поділля та

Слобожанщини, зони Подільської ендемічності, сосняки Слобожанщини, степові ділянки Опілля, Придніпров'я.

Для розроблення його схеми Інститут географії Національної академії наук України виконав на замовлення Мінприроди України науково-дослідну роботу, в ході якої здійснено підготовку переліку природних комплексів для формування національної екомережі цього коридору. Серед запропонованих природних

комплексів основними є широколистяні ліси, які разом із сосновими лісами на других борових терасах річок формують основний екотопічний каркас екомережі в цьому регіоні. Крім лісів, важливе значення в екомережі матимуть заплавні водно-болотні угіддя, а також інші типи рослинності, які ще тут збереглись.

Ключові території екомережі виділено на основі величини площі природно-заповідних територій. Для регіонального рівня екомережі умовно відібрано природно-заповідні території різних категорій площею не менше 500 га, для національного рівня – не менше 1 тис. га. Сполучні території або екокоридори всіх територіальних рівнів було прокладено в основному по мережі річок різного порядку, оскільки лісова рослинність у регіоні приурочена здебільшого до водотоків.

Виділено елементи національної екомережі (поздовжні коридори – 5), транснаціональної екомережі (молдовсько-український та російсько-український екокоридори) та елементи регіонального значення (у межах фізико-географічних областей для території Правобережного Лісостепу 43 ключові території та 36 сполучних, для Лівобережного Лісостепу – 78 ключових та 24 сполучні території).

Галицько-Слобожанський (лісостеповий) екокоридор, на відміну від інших, має: найбільшу протяжність, сильно звивисту конфігурацію і розгалуження у східній частині на північну та східну гілки. За своїм географічним положенням та значенням він є центральним і перетинає увесь Лісостеп. Його призначенням є збереження біорізноманітності унікальних для України центральноєвропейських ялицево-сосново-букових, реліктових присередземноморських звичайно-дубових, скельно-дубових лісів, дубово-грабових і унікальних для рівнинної частини України пухнасто-дубових лісів та центральноєвропейських лучних степів, які знаходяться на межі ареалу, а також причорноморських степів. Особливо цінною є його частина, розташована на схід від Харкова на території Старобільщини, що має риси древнього лісостепу. Саме тут збереглася реліктова крейдяна флора з численними ендемами.

Екокоридор забезпечує охорону 73 видів рослин і грибів та 63 видів тварин з ЧКУ, які, відповідно, становлять 13,5 та 16,5% їх загальної кількості, у т. ч. судинних рослин - 60, лишайників - 1, грибів - 2, ссавців - 10, птахів - 25, риб - 1, комах - 22 та 5 видів з інших систематичних груп. Із Зеленої Книги України екокоридор забезпечує збереження 33 синтаксонів, або 25,9% їх загальної кількості.

Д.1.1.4. Дніпровський природний довготний екологічний коридор

Схему на опис Дніпровського екокоридору розроблено в рамках проекту "Дніпровський річковий екокоридор: підвищення громадської обізнаності та сприяння участі громадськості у збереженні біорізноманіття та розвитку екологічної мережі" (НГО "Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл" у 2006–2008 рр. за підтримки Міністерства закордонних справ Королівства Нідерландів (фонд ВВІ-МАТРА).

Основними здобутками проекту є: розроблення концептуальної схеми Дніпровського коридору на основі виділення природних ядер, здійснення обліку колоніальних водно-болотних птахів Нижнього Дніпра, поновлення описів 15 водно-болотних угідь (2 – міжнародного та 13 – національного і місцевого рівнів); підготовка інформаційного пакету "Збереження біорізноманіття і створення екомережі", що включали посібник і компакт-диск; проведення тренінгів для представників громадськості та презентація проекту в містах Чернігові й Дніпродзержинську (Дніпровський, 2008). У 2008–2010 рр. у рамках проекту "Інформаційна підтримка функціонування Дніпровського річкового екоридору" за сприяння Посольства Королівства Нідерландів (програма МоU) Інститут екології (ІНЕКО) за участю Карадазького природного заповідника створив базу даних 14 водно-болотних угідь, які входять до складу ключових територій Дніпровського екокоридору.

Дніпровський екологічний коридор – найбільший в Україні меридіональний екокоридор, який проходить переважно по долині р. Дніпра. В межах України його протяжність становить 981 км. Ширина коридору коливається у межах 2–15 км. Подекуди, переважно по долинах приток, цей екокоридор розширюється. На півночі України по р. Дніпро проходить державний кордон з Республікою Білорусь.

Для створення концептуальної схеми Дніпровського коридору було вибрано найбільші ділянки долини Дніпра у природному чи напівприродному стані, які мають нинішній чи перспективний охоронний статус ПЗФ, а також водно-болотні угіддя міжнародного значення, ІВА-території та території, важливі для збереження й відтворення іхтіофауни, включаючи промислові види.

У межах Дніпровського коридору налічується близько 500 територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, серед них – 1 біосферний заповідник, 2 природні заповідники, 1 національний природний парк, 9 регіональних ландшафтних парків.

Уздовж Дніпровського екокоридору розташовані цінні водно-болотні угіддя міжнародного значення (загальна площа 154956 га). До Рамсарського списку занесені "Дніпровсько-Орільська заплава" (2095 га) у Дніпропетровській області та "Дельта Дніпра" (33630 га) у Херсонській області. Перспективними визнано 7 угідь: "Північно-східна частина Київського водосховища" (28395 га) в Чернігівській області, "Ділянка Дніпра між Києвом та Українкою" (21002 га) в Київській області, "Верхів'я Кременчуцького водосховища" (18394 га) в Черкаській області, "Сульська затока" (30786 га) та "Кременчуцькі плавні" (5341 га) в Полтавській області, "Білецько-розумовські плавні" (4338 га) та "Верхів'я Каховського водосховища" (10975 га) на території Запорізької області.

Уздовж Дніпровського екокоридору визначено 25 територій, важливих для збереження птахів (ІВА) загальною площею 471253 га. Розміри ІВА-територій дуже різними – від 120 тис. га до 200 га. Найбільшими з них є Київське водосховище (102400 га), Лісовий масив межиріччя Дніпра та Десни (120 тис.га), Ржищівське (52800 га) та Дніпровсько-Тетерівське мисливські господарства (30627 га) на території Київської області, Сульська затока (27440 га) в Полтавській та Черкаській областях, Самарський ліс (19920 га) у

Дніпропетровській області, ділянки Каховського водосховища поблизу с. Василівка (25 тис. га), м. Енергодар (28 тис. га), с. Княже-Григорівка (32 тис. га) у Запорізькій та Херсонській областях, Дельта р. Дніпро (26 тис. га).

Найціннішими для збереження біорізноманіття риб та відтворення промислових запасів є 29 ділянок акваторії Дніпра (загальною площею 315800 га). Найбільшими з них є верхів'я Київського водосховища (61 тис. га), пониззя Десни (18100 га) в Чернігівській області, Канівське водосховище на ділянці Київ – Українка (18800 га), Сульська затока Кременчуцького водосховища (41800 га), верхня частина (15200 га) та Ворсклянська затока (24100 га) Дніпродзержинського водосховища у Полтавській області, Білецько-Розумовські плавні Каховського водосховища (8900 га) у Запорізькій області, затока "Нижньорогачицький лиман" Каховського водосховища (5900 га), ділянка Нижнього Дніпра від Каховської ГЕС до с. Козачі Лагері (12800 га) та ділянка Нижнього Дніпра від гирла Інгульця до с. Геройське" (40 тис. га) в Херсонській області. Схема Дніпровського екокоридору на кінець 2010 р. включає 17 природних ядер.

Структурні елементи Дніпровського екологічного коридору

№ ядра	Назва структурних елементів	Площа, га
1.	проектований НПП "Дніпровський", заказник "Чорне болото"	50000
2.	РЛП "Міжрічинський", Чорнобильська зона, Дніпровсько-Тетерівське державне заповідне мис-ливське господарство, Дніпровсько-Деснянський заказник, заказник "Борисоглібське"	135632
3.	РЛП "Голосіївський", проектований НПП "Голо-сіївський"	7224
4.	РЛП "Трахтемирів"	10711
5.	проектований НПП "Переяслав-Хмельницький" - на південь від м. Переяслав-Хмельницький до с. Озериче	14000
6.	у межах проектованого НПП "Переяслав-Хмельницького" близько 15 км від берега водосховища	14000
7.	ПЗ "Канівський", гирло р. Рось і лісовий масив на її правому березі	2027
8.	проектований НПП "Черкаський бір"	46000
9.	орнітологічний заказник "Липівський"	4500
10.	ландшафтний заказник "Сулинський", проектований НПП "Нижньосульський".	31161
11.	Проектований НПП "Світловодський".	
12.	РЛП "Кременчуцькі плавні"	5 080
13.	РЛП "Нижньоворсклянський"	23 200
14.	ПЗ "Дніпровсько-Орільський"	3 766
15.	Заказник "Дніпровські пороги"	1383
16.	НПП "Великий Луг"	16 756

17.	РЛП "Кінбурнська коса", Чорноморський біо- сферний заповідник	107019
-----	---	--------

Д.1.1.5. Дністровський природний довготний екологічний коридор

Важливим елементом національної екомережі України є Дністровський екологічний коридор. Його довжина становить 1362 км, площа водозабору 72100 км².

Екомережу р. Дністер розроблено у рамках науково-дослідної роботи "Розробка концепції регіональної схеми екомережі Дністровського екокоридору". Основна мета програми – визначення загальної та детальної територіальної структури екомережі Дністровського екокоридору, яка забезпечує її просторову цілісність та біокомунікацію між Карпатським, Подільським та Нижньодністровським природними регіонами.

У межах екокоридору виділено 12 ключових територій: 5 – у Львівській області, 2 – Івано-Франківській, 1 – Тернопільській, 1 – Чернівецькій, 1 – Хмельницькій, 1 – Одеській, і 1 територія є спільною для Львівської та Івано-Франківської областей. Розбудова екомережі р. Дністер проводитиметься за рахунок виділення в натуру меж прилеглих до берегової лінії територій, які представлені водоохоронною зоною та лісами першої групи.

У межах Вінницької та Одеської областей Дністровський екокоридор набуває міжнародного значення, оскільки поєднує екомережі України та Молдови, де передбачається створення транскордонної міждержавної україно-молдовської ключової території.

Основою для створення цієї території, збоку України стануть: національний природний парк "Нижньодністровський" з водно-болотними угіддями міжнародного значення "Північна частина Дністровського лиману" та "Межиріччя Дністра"; з боку Молдови – проєктований національний природний парк та водно-болотні угіддя міжнародного значення "Нижній Дністер".

Д.1.1.6. Південноукраїнський природний широтний екологічний коридор

Південноукраїнський екологічний коридор – широтний коридор національної екомережі, який проходить через степову зону України зі сходу на захід приблизно по 48-й паралелі, дуже відхиляючись на південь у західній частині.

До складу екологічного каркасу коридору входять 24 природні ядра. Адміністративно в межах Одеської області знаходяться Кучурган-Андріяшівське білатеральне, Куяльницьке, Демидово-Заводовське ядра; в Миколаївській області – Гранітно-Побузьке, Рацинське, Єланецьке, Інгульське; у Кіровоградській – Шурхиське, Боковеньківське; в Дніпропетровській – Властівське, П'ятихатсько-Жовтоводське, Грушуватське, Базавлуцько-Сурське; у Запорізькій – Хортицьке та Гуляйпільське; у Донецькій – Карлівсько-Курахівське, Клебан-Бицьке, Великоанадольське, Роздольненське, Кальміуське;

Бердянське; Донецьке, Зелене намисто Донбасу; в Луганській – Провальське білатеральне.

Науковці Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України та Херсонського національного університету розробили графічну модель екомережі степового Південно-українського природного коридору, а також встановили та описали його структурні елементи. Здійснено чотири етапи досліджень: 1) аналіз масиву літературних даних; 2) створення картосхем територій з природною та напівприродною рослинністю в межах адміністративних областей степової зони України; 3) визначення елементів екомережі (ключових, сполучних, буферних та відновлювальних територій) степової зони міжнародного, національного, регіонального рівнів; 4) розроблення регіональних схем екомереж областей степової зони України та створення узагальненої схеми. Запропонована графічна модель відтворює формування міжзональних (меридіональний напрям) та транскордонних (широтний напрям екосистемних зв'язків; мережу екокоридорів, природних комплексів; максимально можливе включення деградованих та еродованих земель, на яких колись були представлені цінні степові природні комплекси до відновлювальних територій екомережі. Для регіональної екомережі степової зони України виділено три ключові території міжнародного, 24 – національного та 38 – регіонального рівнів.

У 2010 р. колектив авторів (Дубина та ін., 2010) на основі положень сучасних підходів охорони природи сформулював принципи створення екомережі в степовій зоні та критерії відбору її структурних елементів. Для Одеської області охарактеризовано сполучні території міжнародного (широтні Нижньодунайський та Чорноморсько-Азовський, меридіональні Дністровський та Нижньодніпровський) та регіонального рівнів (Кучурганський, Велико- та Малокуяльницький, Тилігульський), виділено ключові території міжнародного (Дунайська білатеральна, Нижньодністровська білатеральна), національного (Шагано-Алібейсько-Бурнаська, Куяльницько-Хаджибейська) та регіонального рівнів (Кагульська, Кугурлуй-Ялпузька, Катлабузька, Тарутинська, Китайська, Сасицька). На території Херсонської області також було встановлено ключові та сполучні території.

Протягом 2006–2007 рр. розроблено схему екомережі межиріччя Дністра і Дунаю (Одеська область), на території якого знаходиться значна частина природних степових ділянок, а також велика кількість деградованих сільськогосподарських угідь (Інститут ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України). Важливою характеристикою території досліджень авторів є наявність Тарутинського і Болградського військових полігонів, які репрезентують залишки найбільших степових масивів в Україні.

В 2013 році вийшла праця присвячена екокоридорам степової зони України в якій встановлено перелік екокоридорів національного рівня. До цих увійшли наступні екокоридори: Орільський широтний, Південно-Бузький меридіанний, Самарський широтний, Сіверсько-Донецький широтний.

Д.1.1.7. Поліський природний широтний екологічний коридор

У структурі національної екомережі природний регіон Полісся водночас виконує функції широтного природного коридору, який забезпечує природні зв'язки зонального характеру. Екомережі Українського Полісся включає 16 ядер і 25 коридорів, розроблена за результатами виконання проекту на замовлення Мінприроди "Наукове опрацювання опису та схеми Поліського природного коридору" (2006), що здійснили науковці Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України. Північна гілка проходить поблизу кордону з Білоруссю. Південна гілка, що проходить у південній частині Українського Полісся, на сході піднімається на північ і зливається з північною. Крім того, ці дві гілки з'єднані шістьма меридіональними коридорами.

Ядра екомережі займають близько 847 тис. га, або 8,5% загальної площі регіону. Середня площа ядра – 53 тис. га. Деякі ядра відповідають наявним природно-заповідним територіям, але часто є більшими. До ядер включено також території проєктованих національних природних парків. Найбільше з ядер, Чорнобильське, являє собою територію, з якої відселено людей після аварії на Чорнобильській АЕС.

Формування Поліського екологічного коридору продовжувалося в рамках виконання міжнародного проєкту "Створення транслатерального біосферного резервату "Західне Полісся" та екомережі Полісся, фінансування якого здійснювали ЮНЕСКО і Японський трастовий фонд JFIT у 2006–2008 рр. Результатами проєкту є створення засад функціонування транскордонного біорезервату "Західне Полісся" (Україна–Польща), підготовка схеми екомережі Полісся з урахуванням природних ядер прилеглих територій, розроблення пропозицій та підходів до створення транскордонного біорезервату "Прадолина Прип'яті" (Україна–Білорусь). Схема екомережі включає 16 ядер та 25 екокоридорів національного рівня. Загальна площа ядер становить приблизно 847 тис. га (8,5% площі регіону). До ядер включено переважно об'єкти ПЗФ найвищого рангу: природні заповідники "Поліський", "Древлянський", "Рівненський", "Черемський", національні природні парки "Деснянсько-Старогутський", "Мезинський", "Ківерцівський", "Припять-Стохід", "Шацький". Екокоридори державного значення займають 15% Українського Полісся. Формування транскордонної екомережі Полісся спрямоване на комплексне природокористування, забезпечення екоосвіти та організацію екотуризму.

Поліський екокоридор проходить через усю зону широколистяних (мішаних хвойно-широколистяних) лісів і має важливе значення, насамперед, у гідрологічному відношенні. За площею, вкритою природною рослинністю, та її збереженістю Українське Полісся поступається лише Карпатам. Це самобутній регіон, на теренах якого зберігається значна кількість бореальних видів і угруповань - лісових, болотних та лучних. Українське Полісся простягається із заходу на схід на 750 км. є важливою складовою транснаціонального екокоридору Європи. Воно є одним з головних міграційних шляхів птахів та осередком специфічної післяльодовикової рослинності та флори.

Поліський екокоридор призначений для збереження дубових, дубово-соснових, дубово-липових, дубово-грабових та соснових пралісів, лук та всієї

різноманітності боліт: оліго-, мезо - та евтрофних, включаючи унікальний грядово-мочарний комплекс, який південніше вже відсутній.

Він забезпечує збереження 98 видів рослин і грибів та 145 видів тварин, занесених до Червоної книги України, або, відповідно, 18 та 33% їх загальної кількості, зокрема, судинних рослин - 80 видів, мохів - 5, водоростей - 7, лишайників - 1, грибів - 5, ссавців - 23, птахів - 43 види, атакож 26 синтаксонів, або 20,4% їх загальної кількості із Зеленої книги України.

Д.1.1.8. Сіверсько-Донецький природний довготний екологічний коридор

Сіверсько-Донецький природний коридор за функцією і статусом міждержавного є одним з ключових у формуванні Національної екологічної мережі України та Пан'Європейської екомережі.

Коридор включає долину річки Сіверський Донець. Сіверський Донець бере початок на Середньоруській височині, біля с. Підвільхи в Прохоровському районі Белгородської області Росії. В межах України вона становить 738 км. На території України протікає в межах Харківської, Донецької та Луганської областей.

Сіверсько-Донецький екологічний коридор з'єднує між собою такі природні ландшафти природних комплексів Лівобережної України:

- українську частину Середньолісостепового краю;
- степи Дніпровсько-Сіверськодонецького міжріччя та Північного Приазов'я;
- задонецькі (Старобільські) степи України.
- поєднується з широтним Галицько-Слобожанським екокоридором, перетинаючи його в Чугуївському та Зміївському районах Харківської області.

В структурі Сіверсько-Донецького екологічного коридору виділено 6 ядер національного рівня та 1 сполучну територію національно рівня.

Національні ядра: Вовчанське, Печенізьке, Гомільшанське, Ізюмське, Святогірське, Трьохізбенське, Станично-Луганське.

Основне призначення екокоридору – забезпечення обміну генофондом, міграції птахів, поширення видів, підтримання екологічної рівноваги долинних екосистем р. Сіверських Донець, а також збереження рідкісних реліктових водних та заплачних ценозів, звичайно дубових та звичайно соснових лісів, рефугіїв центральноєвропейських лучних степів, причорноморських степів, реліктової крейдяної флори.

Д.1.1. Елементи регіонального значення екологічної мережі України

Станом на 2018-й рік затвердженими є регіональні схеми формування екологічних мереж для 14-ти регіонів України. Зокрема до них належать: АР Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Луганська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, місто Київ. Програми формування регіональних екологічних

мереж затверджені для 20-ти регіонів України: АР Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська та місто Севастополь. Місцеві схеми формування екологічних мереж затверджені для 47-ми районів та 3-х окремих населених пунктів (міст, сіл) у наступних областях: Вінницькій (2/2), Закарпатській (13/0), Запорізькій (2/0), Луганській (6/0), Львівській (1/0), Полтавській (1/0), Тернопільській (0/1) та Харківській (24/0).

Стан реалізації Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2018 рік

Адміністративний регіон	Тип впровадження РСЕМ	Стан виконання	Рішення про виконання
АР Крим	Регіональна програма	Затверджено	Постанова ВР АР Крим від 17.09.08 №968-5/08
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення ВР АР Крим від 17.02.2010 №1579-5/10
	Місцеві схеми	-	-
Вінницька	Регіональна програма	Затверджено	Рішення Вінницької облради від 22.10.2003 № 429
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Вінницької облради від 14.02.2012 № 282
	Місцеві схеми	Проект	Муровано-Курилівського р-ну Жмеринського р-нів м. Бар м. Немирів
Волинська	Регіональна програма	Затверджено*	Рішення Волинської облради від 10.02.2016 № 2/27
	Регіональна схема	Затверджено	Рішенням облради № 13/37 від 12.04.2017 затверджено
	Місцеві схеми	-	-
Дніпропетровська	Регіональна програма	Затверджено	Рішення Дніпропетровської облради від 22.03.06 № 768-33/IV
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Дніпропетровської обласної ради народних депутатів від 24.03.2017 № 176-8/VII
	Місцеві схеми	-	-
Донецька	Регіональна програма	Проект	-
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	Проект	Краснолиманського р-ну Слов'янського р-ну

Житомирська	Регіональна програма	-	-
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Житомирської облради від 11.05.2010 №1080
	Місцеві схеми	-	-
Закарпатська	Регіональна програма	Затверджено	Рішення Закарпатської облради від 12.01.2006 № 695
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Закарпатської облради від 10.07.2014 № 1033
	Місцеві схеми	Затверджено	24.05.2011 № 181 Тячівської райради 30.06.2011 № 85 Воловецької райради 30.06.2011 № 91 Свалявської райради 20.07.2011 № 109 Хустської райради 19.08.2011 № 128 Рахівської райради 05.09.2011 № 122 Перечинської райради 22.10.2011 № 139 Виноградівської райради 24.11.2011 № 139 Великоберезнянської райради 09.12.2011 № 199 Ужгородської райради 15.12.2011 № 154 Мукачівської райради 16.12.2011 № 134 Берегівської райради 29.12.2011 № 185 Іршавської райради 13.03.2012 №123 Міжгірської райради
Запорізька	Регіональна програма	Затверджено*	Рішення Запорізької облради від 28.03.2013 №29
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Запорізької облради від 31.10.2016 № 3
	Місцеві схеми	Затверджено	27.12.2013 №9 Бердянської райради 28.02.2014 № 16. Пологівської райради
Івано-Франківська	Регіональна програма	Затверджено	Рішення Івано-Франківської облради від 30.01.01 № 418-18/2001
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	Проект	-
Київська	Регіональна програма	-	-
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Київської облради від 07.10.2014 № 849-43-VI
	Місцеві схеми	-	-

Кіровоградська	Регіональна програма	Затверджено	Рішення Кіровоградської облради від 24.01.03 №141
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	-	-
Луганська	Регіональна програма	Затверджено	Рішення Луганської облради від 03.12.2009 № 32/19
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Луганської облради від 03.12.2009 № 32/19
	Місцеві схеми	Затверджено	13.12.2011 № 8/19 Біловодської райради. 30.05.2012 № 21/25 Антрацитівської райради. 15.12.2011 № 11/4 Марківської райради. 19.12.2013 № 33/19 Попаснянської райради.; 03.04.2014 №28/8 Сватівської райради 11.07.2014 №29/2 Троїцької райради
Львівська	Регіональна програма	Затверджено	Рішення Львівської облради від 13.06.2007 № 340
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	Затверджено	26.02.2010 №380 Турківської райради
Миколаївська	Регіональна програма	Затверджено	Рішення Миколаївської облради від 24.06.2011 №4
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	-	-
Одеська	Регіональна програма	Затверджено	Рішення Одеської облради від 18.11.2005 р. № 705-IV
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Одеської облради від 20.05.2011 № 136-IY
	Місцеві схеми	-	-
Полтавська	Регіональна програма	-	-
	Регіональна схема	-	-
	Місцеві схеми	Затверджено	Пирятинському району в 2008 р
Рівненська	Регіональна програма	Затверджено	Рішення Рівненської облради від 25.09.2009р. №1330
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Рівненської облради від 17.06.2016 № 225
	Місцеві схеми	-	-

Сумська	Регіональна програма	Затверджено*	Рішення Сумської обласної ради від 10.08.2016
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	-	-
Тернопільська	Регіональна програма	Затверджено	Рішення Тернопільської облради від 26.07.2002 №32
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Тернопільської облради від 18.12.2008 №447
	Місцеві схеми	Затверджено	16.12.2011 № 6/16/26 Тернопільської міськради
Харківська	Регіональна програма	Затверджено	рішення облради від 21.05.2002
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	Затверджено	30.04.2010 Шевченківського р-ну; 12.05.2010 №156/01-29 Лозівського р-ну; 16.03.2010 №312-V Близнюківського р-ну; 12.05.2010 №636 V – Богодухівського р-ну; 25.06.2010 Новодолазького р-ну; 07.05.2010 №284 V Зачепилівського р-ну; 08.10.2010 №542 Ізюмського р-ну.; 01.12.2009 №790-31 Дергачівського р-ну.; 23.06.2010 №472 V Великобурлуцького р-ну.; 11.03.2010 №572- V Красноградського р-ну; 12.03.2010 №248- V Кегичівського р-ну; 01.04.2010 №818- V Валківського р-ну; 27.04.2010 Первомайського р-ну; 24.06.2010 №412- V Купянського р-ну; 18.06.2010 №626- V Зміївського р-ну 16.04.2010 №484- V Барвінківського р-ну; 15.04.2010 №586- V Дворічанського р-ну; 12.05.2010 Сахновщинського р-ну; 12.05.2010 №802- V Балаклійського р-ну; 12.05.2010 №270 Золочівського р-ну; 13.05.2010 Чугуївського р-ну; 12.05.2010 Борівського р-ну;

			24.02.2011 Печензького р-ну; 25.03.2010 Вовчанського р-ну;
Херсонська	Регіональна програма	-	-
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	-	-
Хмельницька	Регіональна програма	Затверджено*	Рішення Хмельницької облради від 02.03.2011 №25-3/2011
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Хмельницької облради від 28.07.2016 №37-7/2016
	Місцеві схеми	-	-
Черкаська	Регіональна програма	Проект	-
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	-	-
Чернівецька	Регіональна програма	Затверджено*	Рішення обрани від від 15.03.2016 № 19-4/16
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	Затверджено	03.03.2009 №117/16 Долішньошепітської сільради
Чернігівська	Регіональна програма	Затверджено	рішення обласної ради від 14.08.2003
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	Затверджено	Локальні схеми Десни і Остра
м. Київ	Регіональна програма	-	-
	Регіональна схема	Затверджено	Рішення Київради від 28.12.2006 № 546/603

	Місцеві схеми	-	-
м. Севастополь	Регіональна програма	Затверджено*	Постанова КМУ від 25.05.2011 № 539
	Регіональна схема	Проект	-
	Місцеві схеми	-	-

* Формування регіональних схем вкбчнено у якості підпрограм або заходів у комплексні програми охорони природного навколишнього середовища та розвитку природо-заповідного фонду областей.

Д.1.2.1. Автономна Республіка Крим

Фізико-географічна характеристика. Глибоко вдається в Чорне море, зі сходу омивається Азовським морем. Розміри із заходу на схід (між мисами Кара-Мрун та Фонар) – 324 км, з півночі на південь (від Перекопського перешийка до мису Сарич) – 207 км. Площа близько 26 860 км². Береги акумулятивні вирівняні. Протяжність берегової лінії понад 1 тисячу км. Найбільші затоки на узбережжі Чорного моря: Каркінітська, Каламітська, Феодосійська. На узбережжі Азовського моря: Сиваш, Казантипська та Арабатська. На сході Криму Керченський півострів, на заході – Тарханкутський півострів. За характером рельєфу поділяється на 2 частини: платформно-рівнинну (70% території) та складчасто-гірську. На півдні Криму – Кримські гори з найвищою вершиною г. Роман-Кош – 1545 м;

Клімат північної частини помірно континентальний, на Південному березі – субтропічний, середземноморського типу. Середні температури січня від 1°С на півночі до 4°С на півдні, липня 24°С. Опадів від 300-500 мм на рік на півночі до 1000—1200 мм у горах. Гора Ай-Петрі – найвітрянніше місце в Україні, вітер зі швидкістю понад 15 м/с тут може дути понад 125 днів на рік (1949 рік). Найбільша швидкість вітру була зафіксована в 1947 році (50 м/с)[15]. Водоспад Учан-Су, з висотою понад 98 м. – найвищий водоспад в Україні.

Територією Криму протікають 257 річок (найбільші – Салгир, Альма). У Криму є понад 50 солоних озер, а серед них: Сасик, Сакське тощо. Головний вододіл Криму проходить у Кримських горах. Тут бере початок більшість річок півострова. Загальний стік річок Криму становить 773,5 млн м³. Щільність річкової мережі – 0,2 км/км².

Територія Криму розташована в зоні зчленування центральної частини Скіфської плити із зоною Альпійської геосинклінальної складчастої області і в її геологічній будові виділяється кілька великих районів. Північна частина півострова Крим розташована в зоні Причорноморської платформної западини (Сивасько-Каркінітський прогин), на південь від якої знаходиться складчастий фундамент Скіфської плити (Кримсько-Азовська центральна частина плити епігерцинського віку), що займає центральну частину півострова. Південну частину Криму займає Гірсько-Кримська складчаста область.

За характером рельєфу півострів ділиться на три нерівні частини: Північно-Кримська рівнина з Тарханкутською височиною (близько 70% території), грядово-горбисті рівнини Керченського півострова з проявом грязьового вулканізму і гірський Крим, що тягнеться трьома грядами: Головною (південна), Внутрішньою і Зовнішньою (північні), розділеними поздовжніми рівнинами.

Гірські споруди Криму є частиною Альпійської складчастої геосинклінальної області. Складчаста область Гірського Криму – велике підняття, південна частина якого опущена під рівень Чорного моря. Воно складено інтенсивно дислокованими тріасово-юрськими флішевіми відкладами і рівномірними відкладами верхнеюрських карбонатів і піщаними-глинами крейдового періоду, палеогеновими і неогеновими товщами. З ними пов'язані родовища залізних руд, різних солей, флюсових вапняків і ін.

Головна гряда Кримських гір – найвища (1545 м, гора Роман-Кош), являє собою ланцюг окремих плосковершинних вапнякових масивів (ял), розділених глибокими каньйонами. Південний схил Головного пасма виділяється як Кримське субсередземномор'я. Внутрішня і Зовнішня гряди утворюють Кримське передгір'я.

Структура землекористування. В Автономній Республіці Крим налічується майже 1,1 млн. га (близько 42%) земельних угідь природного і антропогенного походження, які потенційно можуть скласти екологічну мережу регіону (без прибережно-аквальних комплексів).

В розрізі адміністративних районів до складу екомережі потенційно найбільша кількість земель може увійти з південного берега: Ялтинської, Алуштинської і Судацької міськрад – більше 70%. Найменші площі земель, потенційно придатних для формування екомережі, є в Курманському районі – 10%, в інших степових районах мінімальну кількість придатних земель коливається в межах 22-29%.

№	Угіддя	Площа	
		тис. га	% у складі АРК
1.	Сіножаті і пасовища	446457,82	17,2
2.	Лісові та лісовкриті землі загалом	298718,08	11,45
	Лісового фонду	246153,91	9,44
	Без лісової рослинності	5748,71	0,22
	Під захистними лісовими насадженнями	32194,14	1,23
	Під чагарниками	9204,34	0,35
3.	Болота природоохоронного значення	4939,94	0,19
4.	Відкриті землі без рослинного вкриття	125678,75	4,82
5.	Водна поверхня загалом	215467,67	8,26
	Природні водойми	182452,82	6,9
	Штучні водойми	33014,84	1,27
	Всього:	1091262,26	41,84

Ландшафтне різноманіття регіону. В ландшафтній структурі півострова виділяють, з півночі на південь, Кримську степову провінцію, Кримські гори, Область Південного берегу. Кримська степова провінція займає рівнинну частину Кримського півострова. В тектонічному відношенні вона охоплює герцинські структури Скіфської плити; Тарханкутське і Сімферопольсько-Євпаторійське підняття, Альмінську западину. Тектонічні структури виражені в сучасному рельєфі у вигляді Тарханкутської ерозійно-денудаційної рівнини степового Криму, Керченської дрібноскладчастої горбистої рівнини.

Область Кримського Присивашся являє собою низовинну рівнину з висотами 0,5-40 м над рівнем моря. Територія приурочена до Каркініцько-Присиваської западини. В рослинному покриві домінують типчаково-ковилкові, полинові та солончаково-полинові степові угруповання. Характерною ландшафтною особливістю області є те, що за умов рівнинного рельєфу тут проявляється вертикальна диференціація природних комплексів. У ландшафтній структурі виділяються:

- 1) лагунно-прибережні солончакові та полинові напівпустелі на каштанових солонцюватих ґрунтах та солончаках, пересипи, коси;
- 2) малодерновані рівнини з типчаково-ковилковими сухими степами на каштанових солонцюватих ґрунтах; над рівнем моря ці рівнини піднімаються на 10-20 м;
- 3) хвилясті рівнини з ковилово-типчаковими степами на темно каштанових і чорноземних солонцюватих ґрунтах; абсолютні висоти становлять 35-40 м.

Центральна Кримська область являє собою нахилену низовинну рівнину, яка постійно знижується від передгір'їв Кримських гір до Присивашся (від 120-100 м до 50-40 м). Ландшафтну структуру області утворюють такі основні види ландшафтів:

- 1) лесові рівнини з чорноземами мало гумусними карбонатними;
- 2) акумулятивно-денудаційні рівнини з чорноземами південними на елювіально-делювіальних відкладах;
- 3) лесові слабо розчленовані рівнини з чорноземами південними і темно-каштановими солонцюватими ґрунтами, переважно розораними.

В західній частині області структура ландшафтів ускладнюється долинно-балковими, приморсько-терасовими та лиманно-солончаковими місцевостями.

Тарханкутська область являє собою хвилясту рівнину з абсолютними висотами 120-170 м. Виражені в рельєфі субшироко витягнуті ували і височини відповідають антиклінальним структурам, а улоговини – синклінальним. Верхні рівні утворюють хвилясті рівнини з чорноземами південними щебенюватими, чорноземами слабозвиненими на елювії вапнякових порід, перетрофітними степами. В перетрофітних степах, що збереглися біля оз. Донузлав, на Тарханкутському та Євпаторійському плато, ростуть чебрець, келерія, полини, пижмо, молочай, ковила та ін. Нижчі рівні займають слабо хвилясті рівнини з чорноземами південними карбонатними на елювіально-делювіальних лесовидних породах, щебенюватими схилами улоговин та балок, залишками нетрофітних степів. У прибережній смузі невеликі площі зайняті лучними солонцями і солончаками з галофітною рослинністю.

Керченська область являє собою пасмово-горбисту рівнину. Для її тектонічної будови характерне чергування антиклінальних складок і синклінальних прогинів. До ядер антикліналей приурочені невисокі сопки грязьових вулканів. Грязьовий вулканізм є відомою рисою природи Керченського пів-острова. Південно-західна частина півострова розчленована широкими балками і субшироко витягнутими улоговинами. Північно-східна частина – це дрібно-складчасте плато з вапняковими гребенями і видовженими улоговинами між ними. Абсолютні відмітки становлять 130-170 м (найвища точка г. Опук, 185 м). У північній частині області переважають горбисті гребнево-сопкові рівнини з типчаково-ковиловими, полинно-злаковими та петрофітними степами. На фоні степових ландшафтів вздовж узбережжя поширені псамофітні степи з ковили, костриці та осок, напівпустельні полиново-злакові степи, балки, озерні улоговини, лимани з лучними галофітними угрупованнями.

Кримські гори. Межа між степовим і Гірським Кримом проходить по лінії Севастополь – Сімферополь – Феодосія. За характером ландшафтів Тут добре виражена висотна поясність ландшафтів. Гірський Крим у тектонічному відношенні є північною частиною антиклінорію альпійського складчастого поясу. У гірському Криму виділяють три паралельних гірських пасма: Головне (найвище) та два передових. Вони розташовані на північ від Головного і чітко простежуються у західній і середній частинах Гірського Криму. Західна частина Головного пасма є цілісною структурою з платоподібною поверхнею, а східна – розпадається на ряд більш-менш ізольованих платоподібних масивів. Плоскі вершинні поверхні пасма складені переважно вапняками верхньої Юри.

Ландшафтною особливістю Головного пасма є карстові форми рельєфу. Вони вважаються класичним прикладом голого карсту середземноморського типу. В багатьох місцях вапняки позбавлені ґрунтового покриву й утворюють карстові поля, які характеризуються великою кількістю замкнутих форм рельєфу і тріщин, через них талі снігові і дощові води проникають у вапнякові товщі. Підземні карстові води Кримських гір живлять численні джерела, ріки і відіграють важливу роль у забезпеченні водою всього регіону.

Передгірна область охоплює внутрішнє і зовнішнє карстові пасма і збігається з поширенням лісостепових передгірних ландшафтів. Внутрішнє пасмо простяглося від Інкерманських висот на заході до гори Агармиш на сході. Воно складене вапняками, мергелями і глинами верхньокрейдового і палеогенового віку. В західній частині внутрішнє пасмо роздвоюється, розчленовано тектонічно-ерозійною долиною. Ерозійно-денудаційні зниження між пасмами складені крейдовими і палеогеновими породами. В рельєфі виражені долини, балки, яри.

У ландшафтній структурі передгір'я виділяють:

- 1) карстові виположені гряди з чорноземами і дерновими карбонатними щебенюватими ґрунтами на елювії карбонатних порід, частково розораними;
- 2) карстові розчленовані гряди з дерновими карбонатними і дерново-буроземними щебенюватими ґрунтами під дубовими лісами та лучними степами; лучні степи поширені в нижній частині лісостепового поясу та на карстових

останцях, в них представлені ковилові та кострицево-ковилові угруповання з різнотрав'ям; у лісових ділянках домінують дуб пухнатий, зустрічаються дуб скельний, граб, груша та інші дерева;

3) в центральній і південно-західній частинах області виділяють карстові розчленовані гряди з коричневими щебенюватими ґрунтами, шибляковими заростями, грабовими дібровами, характерною рисою ґрунтів є великий вміст щебеню;

4) міжпасмові пологі хвилясті зниження з чорноземами карбонатними грабових дібров;

5) долинно-терасові комплекси, які відзначаються значною розораністю.

Область головного гірського пасма простягається від Каранських висот до горбистих височин мису Іллі (310 м). Південний схил пасма короткий, крутий, місцями прямовисний; північний – пологий. Його центральна частина складена з поверхні твердими верхньоюрськими вапняками і є найбільш піднятою. Головне пасмо розчленоване на окремі плоско вершинні масиви – яйли. На яйлах найбільш поширеними карстовими формами є лійки різних розмірів, закладені в нешаруватих і товстошаруватих вапняках, тріщини порід, замкнені та напівзамкнені улоговини, печери та ін.

Південний беріг. Прибережну смугу південного схилу головного пасма (завширшки 2-12 км та заввишки 400-450 м) називають південним берегом Криму. Для нього типовим є ерозійний рельєф, а також вулканічні утворення на зразок лаколітів (Ведмідь-гора, Карастель). На південному схилі гір до нижнього поясу належить південний берег Криму. Рослинність південного берега характеризується значною (близько 1500) кількістю видів. Вона подібна до середземноморської. В її складі багато ендеміків, вічнозелених дерев і чагарників. Ксерофільний дуброво-ялівцевий низькостовбурний ліс поширений на висотах до майже 300 м. Його підлісок становлять вічнозелені чагарники. Типовими представниками таких лісів є деревоподібний ялівець, пухнастий дуб, скипідарове дерево. Ці ліси чергуються із чагарниковими заростями скебового типу.

Внаслідок збільшення сухості клімату на захід від Алушти вічнозелені рослини зникають, а ліс поступово заміщується чагарниковими заростями скребового типу. На схилах гір поширені розріджені зарості сухолюбивих трав і напівчагарників. Далі на схід рослинність набуває степового характеру. В районі Судака, а також у західній частині Південного берега поширена реліктова сосна.

Біологічне різноманіття регіону.

Флора судинних рослин становить 2536 видів. Це приблизно 60% усієї флори України. У Червону книгу України (2009) занесено 325 видів рослин, з них: судинних рослин — 218, мохоподібних — 10, водоростей — 37, лишайників — 34, грибів — 26.

У флорі півострова нараховується близько 107 таких видів рослин. В їхньому числі — клен Стівена (*Acer stevenii*), еспарцет Палласа (*Onobrychis pallasii*), глід Пояркової (*Crataegus pojarcoviae*) і роговик Біберштейна (*Cerastium biebersteinii*), а румія криптолиста (*Rumia crithmifolia*).

Відділ моховидні (Bryophyta) налічує 300 видів. На Карадазі, у Східному Криму, росте один з найрідкісніших видів мохоподібних у Європі – анектангіум Ханделя (*Anoetangium handelii*).

Відділ монілофіти (Monilophyta) представлений у Криму 38-ма видами, що належать до 11 родин. Тут трапляються, наприклад, багатоніжка звичайна (*Polypodium vulgare*), багатоніжка проміжна (*Polypodium interjectum*), анограма тонколиста (*Anogramma leptophylla*), краєкучник орляковидний (*Cheilanthes pteridioides*) та ін.

Відділ акрогOLONасінні (Acrogymnospermae) у кримській флорі представлений 4 родинами і 13 видами.

Відділ покритонасінні (Angiospermae) налічує близько 2500 видів із більш, ніж 90 родин. 10 найбагатших видами родин: Айстрові (Asteraceae) – 281 вид; Тонконогові (Poaceae) – 252 види; Бобові (Fabaceae) – 223 види; Розоцвіті (Rosaceae) – 150 видів; Капустяні (Brassicaceae) – 153 види; Ясноткові, чи Губоцвіті (Lamiaceae) – 133 види; Зонтичні (Apiaceae) – 102 види; Гвоздикові (Caryophyllaceae) – 95 видів; Ранникові (Scrophulariaceae) – 95 видів; Осокові (Cyperaceae) – 66 видів.

На Кримському півострові мешкають 31 вид прісноводних риб, 116 видів прибережних морських риб, 6 видів амфібій, 14 – рептилій, 53 – ссавців (18 рукокрилих, 14 гризунів, 8 хижих, 6 комахоїдних, 4 парнокопитних, 3 китоподібних, 2 зайцеподібних), 336 видів птахів (включаючи 283 гніздяться або регулярно зустрічаються; ендеміків немає).

У Криму розповсюджено понад 15-20 тис. видів наземних безхребетних тварин, включно: 17 видів однокрилокрилих, 60 видів бабок, понад 3000 видів жуків; більше 700 видів клопів, понад 100 видів прямокрилих, 5 – богомолів, 8 – тарганів, 7 – вухверток; понад 2200 видів метеликів; 40 видів кровосисних комарів, 190 видів мух-повисюх, більше 500 видів павуків, понад 110 видів наземних моллюсків (з яких 19 видів - ендеміки). Серед коллембол печерні ендеміки *Arrhopalites karabiensis*, *Pygmarrhopalites tauricus* (Arrhopalitidae).

Перетинчастокрилі представлені такими групами: 86 видів мурах (більше 70 у південному Криму; 3 ендеміки: *Chalepoxenus tauricus*, *Strongylognathus arnoldii*, *Plagiolipsis karawajewi*), понад 50 видів ос-блискіюк, більш ніж 100 видів бджіл, 24 види джмелів, 157 видів ос-гончарів, ос-копачів та піскових ос, 9 видів ос-сколій, понад 90 видів складчастокрилих ос, а також наїзники, пилильщики і інші.

Твердокрилі або жуки представлені такими групами: туруни - близько 500 видів, вусачі – 150 видів, листоїди – 350 видів, пластинчастовусі – 145 видів, крицяки – 96 видів, короїди – 81 вид, карапузики – 62 види, сонечка – 40 видів, мякотілкі – 29 видів, ковалики – 56 видів, точильники – 47 видів, водолюби – 57 видів, пістряки – 17 видів, зернівки – 34 види, згорбачки – 30 видів, чорнотілкі – 83 види та інші.

195 з 228 видів комах, включених до III видання Червоної Книги України мешкають в Криму (при цьому 45 видів – тільки в Криму).

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону.

Кримський природний заповідник (створений в 1917-1923 роках, загальна площа разом з філією "Лебедині острови", Сари-Булат - 44175,0 га). Охороняються северосклонові і частково южноклонові лісові та нагірні лісо-лучно-степові ландшафти яйлинські центрального ланцюга Головного Кримського пасма, а також низменно-приморсько-степові ландшафтні комплекси рівнинного Криму. У заповіднику виростає 1165 видів вищих рослин (і 84 на Лебедачій островах), мешкає 39 видів ссавців, 120 видів птахів (на Лебедачій островах - 20 і 230 відповідно). Особливу цінність представляють реліктові букові, грабові, дубові і соснові ліси, що грають велику водозахисну і ґрунтозахисну роль. Заповідник підпорядкований Управлінню справами адміністрації Президента України.

Ялтинський гірничо-лісовий заповідник (створений в 1973 році, площа 14523 га). Він охоплює в основному лісисті схили західного Південнобережжя і частково лісо-лучно-степові ландшафти західних яйл Гірського Криму. Реліктові ліси займають його території. Тут поширені високостовбурні, головним чином соснові ліси (вони складають 56% всіх лісів заповідника), а також букові і дубові, місцями з вічнозеленим субсередземноморський підліском. Виняткову цінність становлять популяції єдиного аборигенного вічнозеленого дерева Криму суничника дрібноплідного. Всього флора заповідника налічує 1363 виду судинних рослин. Тут мешкає 37 видів ссавців, 113 видів птахів. Заповідник знаходиться під управлінням Держкомітету з лісового господарства України.

Природний заповідник "Мис Мартьян" (створений в 1973 році, охоронний режим встановлений з 1947 року; площа з прилеглою акваторією - 240 га). Розташований на однойменному вапняковому мисі Кримського субсередземномор'я, на схід від Нікітського ботанічного саду. Тут охороняється південнобережний ландшафт субсередземноморського типу: реліктовий сосново-ялівцевим-Суничниковий ліс з більш ніж 600 видами судинних рослин. У прилеглої акваторії Чорного моря живе 71 вид водоростей, а також 50 видів риб, 40 видів молюсків - всього більше 200 видів морських тварин. Заповідник підпорядкований Нікітському ботанічному саду - Національному науковому центру Української Академії аграрних наук.

Карадазький природний заповідник (створений в 1979 році, охоронний режим для ділянки масиву встановлено з 1947 року; площа з прилеглою акваторією - 2855,1 га). Розташований на сході Кримського субсередземномор'я. Охороняється унікальний стародавньовулканічний гірничо-лісовий ландшафт. Тут відомо понад 100 мінеральних видів і різновидів; зустрічаються напівкоштовні камені: сердолик, обпав, геліотроп, агат, гірський кришталь, аметист і ін Збереглися атрибути викопного вулкана: скам'янілі лавові потоки і брекчії, дайки, мінеральні жили. Багатюща флора Карадага налічує 1172 виду судинних рослин. Фауна ландшафту включає 28 видів ссавців, 184 види птахів, 1900 - безхребетних. Флора прибережній морській акваторії налічує 454 види рослин, а фауна - 900 видів тварин, у тому числі 80 видів риб. Заповідник підпорядкований Національній Академії наук України.

Казантипський природний заповідник (створений в 1998 р.; площа, включаючи прилеглу акваторію, - 450,1 га). Розташований на півночі

Керченської пагорбкуватості, на березі Азовського моря. Остов півострова Казантип утворений антиклінальних підняттям, обрамленим копалиною мшанковими рифом (в рельєфі Казантипський півострів зовні має схожість з кільцевим рифом - атолом). На узбережжі - оригінальне поєднання мисков і бухт. Збереглися ділянки цілинних ковилових і різнотравних степів, фрагменти рослинності скель. Флора судинних рослин нараховує більше 628 видів. Заповідник підпорядкований Міністерству екології та природних ресурсів України.

Опукський природний заповідник (створений в 1998 році, охоронний режим встановлений з 1947 року; площа 1592,3 га, включаючи 2 га прилеглих островів Скелі-Кораблі та 60 га акваторії). Приморська гора і однойменний мис Опук (185 м) розташовані на півдні Керченської пагорбкуватості. Об'єкт складний рифовими вапняками, як і що знаходяться в морі чотири острови Скелі-Кораблі (Елькен-Кая). Флора заповідника нараховує 426 видів судинних рослин. Збереглися ділянки цілинних ковилових степів, рослинність кам'янистих відслонень та пляжів. Фауна представлена 24 видами ссавців і 60 видами птахів, серед яких такий рідкісний вид, як рожевий шпак. Заповідник підпорядкований Міністерству екології та природних ресурсів України.

Національний природний парк "Чарівна гавань" розташований на території Оленівської та Окунівської сільських рад Чорноморського району Автономної Республіки Крим. Площа: 10900 га, у тому числі надано у постійне користування 5350 га. Національний природний парк "Чарівна гавань" поєднує на своїй території типові зональні рослинні угруповання – різноманітні типи степів, які збереглися в незмінному стані, унікальні прибережні ландшафти зі своєрідними формами рельєфу, рослинним і тваринним світом, та цінні історичні пам'ятки.

Елементи смарагдової мережі України.

UA0000005 Кримський природний заповідник. Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A001; A002; A019; A024; A026; A027; A029; A030; A032; A034; A038; A042; A060; A068; A072; A077; A078; A079; A092; A097; A103; A122; A131; A132; A139; A140; A157; A166; A167; A180; A193; A195; A222; A224; A229; A379; A404; A429; Р: 1103; 2491; 1141; Рo: 1902; 2201; 2267; 2333; 2098; С: 1308; 1303; 1304; 1321; 1373; З/П: 1220; 1166; 1279; 1293; 1298; 1171; Б: 1078; 1060; 1088; 1083; 1923. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): A2.2; A2.5; A2.61; A5; B1.4; B2.3; C1.25; E1.2; E2.25; F7; G1.6; G1.7; G1.A1; G1.A4; G3.4E; G3.56; G3.9; H1; X02; X03

UA0000007 Природний заповідник "Мис Март'ян". Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A002; A024; A029; A022; A038; A060; A103; A068; A122; A133; A393; A176; A224; A229; A231; A246; A338; A339; Р: 1101; 1103; 2491 Рo: 2107; С: 1351; 1349 З/П: 1293; Б: 1083. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): A3; A2.61; A4; B2.3; E1.3; F7; G1.7; G3.56; G3.9.

UA0000008 Карадазький природний заповідник. Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A002; A022; A023; A024; A026; A027; A029; A032; A038; A060; A068; A081; A082; A098; A103; A120; A122; A127; A129; A133; A166; A176; A190; A193; A195; A224; A229; A242; A246; A272; A338; A379; A393; A397; A403; A404; A168; A149; A153; A155; A177; A459; A257; A265; A275;

A276; P: 1101; 1103; 2491; Po: 2201; 2110; 2319; 2098 C: 1304; 1308; 1321; 3/П: 1293; Б: 1088; 1083; 1078. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): A1.11; A1.22; A1.44; A2.2; A2.61; A3; A4; A5; B1.4; B2.3; E1.2; E1.3; F7; G1.A1; G1.7; G3.9.

UA0000009 Опукський природний заповідник. Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A002; A022; A024; A026; A027; A029; A032; A082; A095; A097; A122; A127; A128; A129; A131; A132; A135; A176; A180; A189; A193; A224; A229; A231; A242; A255; A320; A321; A338; A339; A379; A397; P: 1101; 1103; 2491; Po: 2110; 2098; C: 1304; 1366; 1351; 3/П: 1279; Б: 1078; 1060. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): A2.2; A2.5; A3; B1.3; B1.4; B2.3; E1.2; E1.3; F7; H1.

UA0000021 Ялтинський гірсько-лісовий природний заповідник. Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A030; A072; A073; A078; A079; A080; A089; A090; A091; A092; A097; A098; A103; A122; A215; A223; A224; A229; A246; A255; A307; A320; A321; A338; A379; P: 1163; Po: 2201; 2333; 2267; C: 1303; 1304; 1308; 1321; 3/П: 1293; Б: 1078; 1060; 1087; 1083; 1088. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): E1.2; E1.3; E2.25; F7; G1.6; G1.7; G1.A1; G1.A4; G3.4E; G3.56; G3.9; H1.

UA0000022 Казантипський природний заповідник. Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A026; A027; A032; A068; A081; A082; A083; A097; A098; A103; A122; A127; A128; A129; A131; A132; A133; A166; A176; A180; A189; A190; A193; A195; A242; A255; A238; A239; A397; A403; P: 2491; 1141; Po: 2098; 2110; C: 1304; 3/П: 1279; Б: 1078. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): A2.2; A2.5; A2.61; A3; A4; B1.4; B2.3; E1.2; E1.3; F7.

UA0000127 Бахчисарайсько-Алуштинський. Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A026; A027; A029; A038; A072; A073; A078; A079; A081; A082; A084; A404; A091; A103; A120; A127; A122; A129; A193; A195; A222; A231; A242; A320; A321; P: 1163; 1141; Po: 2201; 2333; 2110; 2098; 2319; C: 1303; 1304; 1307; 1308; 1321; 3/П: 1166; 1293; 1298; Б: 1088; 1083; 1087; 1078. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): F7; G1.A1; G1.A4; H1; X18; E1.2; G1.6; G1.7.

UA0000128 Білогірський. Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A026; A027; A029; A072; A073; A079; A081; A082; A084; A404; A103; A120; A127; A122; A129; A193; A195; A222; A231; A242; A320; A321; P: 1141; Po: 2174; 2333; 2267; 2098; C: 1303; 3/П: 1298; Б: 1088; 1083; 1078. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): E1.2; F7; G1.6; G1.7; G1.A1; G1.A4; H1; X18.

UA0000129 Карларський регіональний ландшафтний парк. Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A002; A021; A023; A026; A027; A038; A060; A081; A082; A097; A098; A128; A129; A127; A131; A132; A166; A176; A193; A198; A224; A231; A242; A255; A307; A320; A321; A338; A339; P: 2491; Po: 2098; 2110; C: 1303; 1304; 1307; 3/П: 1220; 1298; 1279; Б: 1078. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): A1.44; A3; A2.2; A2.3; A2.4; A2.5; B2.3; D6.1; C1.5; F7; E1.2; E6.2; H1.

UA0000130 Національний природний парк "Чарівна гавань". Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A002; A029; A038; A060; A068; A081; A082;

A098; A103; A224; A231; A242; A246; A338; A339; A393; P: 1101; 2491; Po: 2098; C: 1303; 1304; 1307; З/П: 1166; 2001; 1188; 1298. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): A1.44; A3; A2.2; A2.4; A1.44; A2.5; B2.3; F7; E1.2; H1.

UA0000132 Байдарський та мис "Айя". Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A002; A029; A038; A060; A068; A103; A176; A224; A229; A231; A246; A338; A339; A393; P: 2491; 1141; Po: 2201; 2135; 2098; C: 1303; 1304; 1307; 1308; 1321; 1323; 1352; З/П: 1293; 1298; Б: 1088; 1083. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): A1.11; A1.22; A1.44; A3; A4; B2.3; E1.2; E2.25; F7; G1.6; G1.7; G1.A1; G3.75; G3.9; H1; X18.

UA0000131 Водно-болотне угіддя "Східний Сиваш". Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A021; A022; A023; A024; A026; A027; A029; A032; A034; A081; A097; A098; A119; A127; A131; A132; A135; A180; A193; A195; A231; A242; A338; A339; A379; A403; P: 2491; 1134; 1141; Po: 2098; C: 1352; З/П: 1188; 1220; 1298. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): A2.2; A2.3; A2.4; A2.5; A2.61; B1.3; B1.4; B1.8; B2.3; C1.5; D6.1; E1.2; E6.2; X02.

Опис регіональної екологічної мережі. Програмою формування регіональної екологічної мережі в Автономній Республіці Крим на період до 2015 року визначено 16 природних ядер екоцентрів, що є ключовими територіями дикої природи, позитивно впливають на навколишнє середовище. Природні ядра мають площу не менше 1000 га в лісовій зоні і 500 га в степовій зоні, а також високий природоохоронний статус.

Екоцентри:

Тарханкутський: Тарханкутський НПП - 10900 га Справжні ковилово-типчакові степи, петрофітні степи, аквальні екосистеми; ландшафтний заказник "Джангульський" (100 га), і заповідні урочища "Атлеш" (15 га), "Балка Великий Кагель" (20 га), пам'ятники природи "ПАК біля Джагульського зсувного узбережжя" (180 га) і "ПАК біля мису Атлеш" (180 га); ботанічний заказник "Ділянка степу на Тарханкутському півострові" (100 га),

Донузлавський: ландшафтний заказник "пн.-сх. околиця оз. Донузлав" (800 га) - пропонується розширення до 4-5 тис. га; акваторія озера Донузлав Водно-болотні угіддя, псамофітні і справжні ковилово-типчакові степи.

Сасикський: озеро Сасик-Сиваш і прилеглі ділянки біля північного узбережжя Водно-болотні угіддя, справжні степи.

Каркинітський: рамсарські водно-болотні угіддя "Каркинітська та Джарилгацька затоки" (87000 га), Каркинітський орнітологічний заказник (27646 га), філія Кримського природного заповідника "Лебедині острови" (9612 га), РЛП "Бакальська коса" (1520 га).

Центрально-Сиваський: рамсарські водно-болотні угіддя "Центральний Сиваш" (80 тис. га), частина проектного Сиваського НПП – 195000 га аквальний екосистеми, водно-болотні угіддя.

Східно-Сиваський: рамсарські водно-болотні угіддя "Східний Сиваш" (165 тис. га), Арабатський ботанічний заказник (600 га) – пропонується розширити до 7,0-7,2 тис. га; частина проектного Сиваського НПП – 195000 га псаммофітні степи, солончаки, водно-болотні угіддя.

Казантипсько-Караларський: Караларський РЛП – 6806 га (6446 суходолу), Казантипський ПЗ – 450,1 га, рамсарські водно-болотні угіддя "аквально-скельний комплекс мису Казантип" (251 га), аквальних комплексів РЛП "Караларський",

Опуксько-Чаудинський: Опукський ПЗ – 1592,3 га, рамсарські водно-болотні угіддя "аквально-прибережний комплекс мису Опук" (775 га), Чаудинський військовий полігон (пам'ятка природи "Мис Чауда", 5 га); озеро Узунларське. Справжні ковилово-тіпчакові степи, петрофітні степи, аквальні екосистеми.

Первомайський степовий: пропонується створити ботанічний заказник "Первомайський", 1400 га (околиці с. Сари-Баш) Справжні типчаково-ковиліві степи.

Білогірський передгірний: на базі пам'ятки природи "Ак-Кая" (30 га) пропонується створення РЛП "Ак-Кая" Справжні типчаково-ковиліві степи.

Севастопольсько-Бахчисарайський: передгірний ботанічний заказник "Михайлівський" (145 га), лісові масиви Казанташ, Мекензієві гори. Дубові (скельно- і пухнастодубові) ліси.

Західно-Кримський (Байдарський) гірський: Ялтинський Гірсько-Лісовий ПЗ, ландшафтні заказники "Великий каньйон Криму" (300 га) і "Байдарський" (25 тис. Га), ботанічні заказники "Урочище Парагильмен" (225 га) і "Кастель" (150 га). Яйлинські гірсько-лучні і гірсько-степові; соснові ліси; букові ліси; дубові (скельно- і пухнастодубові) ліси.

Бахчисарайсько-Ялтинський гірський: Кримський ПЗ, Ялтинський Гірсько-Лісовий ПЗ. Яйлинські гірсько-лучні і гірсько-степові; соснові ліси; букові ліси; дубові (скельно- і пухнастодубові) ліси.

Центрально-Кримський гірський: Кримський ПЗ, геологічний заказник "Гірський карст Криму", заповідне урочище "Яйла Чатир-Дагу" (900 га); проєктований НПП "Чатирдаг". Яйлинські гірсько-лучні і гірсько-степові; соснові ліси; букові ліси; скельнодубові ліси.

Карабійській: гірський геологічний заказник "Гірський карст Криму" (4316 га), бот. заказник "Урочище" Карабі-Яйла "(491 га), гідрологічний заказник "Хапхальський" (250 га), бот. ПП "Кара-Тау" (100 га), бот. ПП "Карабі-Яйлинська Котловина" (32 га), бот. заказник "Тірке" – 1500 га. Яйлинські гірсько-лучні і гірсько-степові; соснові ліси; букові ліси; скельнодубові ліси.

Східно-Кримський гірський: ботанічний заказник "Урочище" Кубалач "(526 га), рекомендується його розширення. Яйлинські гірсько-лучні; соснові ліси; букові ліси; дубові ліси.

Західно-Південнобережний: Ялтинський Гірсько-Лісовий ПЗ (14523 га); ландшафтний заказник "Аю-Даг" (527 га). Середземноморські ліси і чагарники.

Східно-Південнобережний: Карадазький ПЗ, РЛП "Тиха бухта", РЛП "Лисяча бухта-Ечкидаг"; заказник "Тепе-Оба", заказник "Новий Світ" (470 га), ПП "Караул-Оба" (100 га) і "Півострів Меганом". Південноузбережні середземноморські ліси і чагарники.

Гераклейський: Гідрологічна пам'ятка природи "ПАК біля мису Фіолент", зоологічний заказник "Козача бухта", проєктовані ботанічний заказник

"Каранський" (1520га) та РЛП "Гераклея" (близько 4 тис. га). Середземноморські ліси і чагарники, аквальні екоситеми.

Айя-сарицький приморський: гідрологічні пам'ятки природи "ПАК біля мису Айя", "ПАК біля мису Сарич" аквальні екоситеми.

Карадазький приморський: рамсарські водно-болотні угіддя "аквально-скельний комплекс Карадагу" (224 га), аквальних комплексів ПП "Мис Меганом", РЛП "Лисяча бухта - Ечки-Даг" і "Тиха бухта". Аквальні екоситеми.

Екологічні коридори регіональної екологічної мережі АРК:

Північно-Тарханкутський: Тарханкутський і Каркинитський Екоцентри. Суцільний, сухопутний, вузький поясний, комплексний.

Південно-Тарханкутський: Тарханкутський і Донузлавський Екоцентри. Суцільний, сухопутний, вузький поясний, комплексний.

Донузлавсько-Первомайський: Донузлавський і Первомайський Екоцентри. Архіпелагоподібний слабозв'язаний, широко-смуговий, сухопутний, комплексний.

Сасиксько-Первомайський: Сасикський і Первомайський Екоцентри. Архіпелагоподібний слабозв'язаний, вузько-смуговий, сухопутний, комплексний.

Сімферопольсько-Кизил-Ярський: Центральнo-Кримський гірський екоцентр і Каламитський приморський екокоридор. Архіпелагоподібний слабозв'язаний, широко-смуговий, сухопутний, комплексний.

Західно-Булганацький: Центральнo-Кримський гірський екоцентр і Каламитський приморський екокоридор. Суцільний, широко-смуговий, гідрологічний.

Альмінський: Центральнo-Кримський, Бахчисарайсько-Ялтинський гірський і Севастопольсько-Бахчисарайський передгірний екоцентри, Каламитський приморський екокоридор. Суцільний, широко-смуговий, гідрологічний.

Качинський: Бахчисарайсько-Ялтинський гірський і Севастопольсько-Бахчисарайський передгірний екоцентри, Каламитський приморський екокоридор. Суцільний, широко-смуговий, гідрологічний.

Бельбецький: Бахчисарайсько-Ялтинський гірський і Севастопольсько-Бахчисарайський передгірний екоцентри, Каламитський приморський екокоридор. Суцільний, широко-смугової, гідрологічний.

Чорноріченський: Західно-Кримський (Байдарський) гірський, Севастопольсько-Бахчисарайський передгірний екоцентри і Каламитський приморський екокоридор. Суцільний, широко-смуговий, гідрологічний.

Салгирський: Центральнo-Кримський гірський і Сиваський екоцентри. Суцільний, широко-смуговий, гідрологічний.

Річковий Біюк-Карасу: Карабійський гірський екоцентр і Салгирський екокоридор. Суцільний, широко-смуговий, гідрологічний.

Акмонайський: Східно-Кримський гірський і Сиваський екоцентри, Тарханкутсько-Керченський і Феодосійський приморський екокоридори. Архіпелагоподібний слабозв'язаний, вузько-смуговий, сухопутний і гідрологічний, переважно орнітологічний.

Центрально-Керченський: Казантипсько-Караларський, Опуксько-Чаудинський і Сиваський екоцентри. Архіпелагоподібний слабозв'язаний, вузько-смуговий, сухопутний, комплексний.

Каркінітсько-Тарханкутський приморський: Каркінітський і Тарханкутський приморські екоцентри. Суцільний, приморський (прибережно-аквальний), широко-смуговий.

Каламитський приморський: Тарханкутський і Гераклеїський приморські екоцентри. Суцільний, приморський (прибережно-аквальний), широко-смуговий.

Південноузбережний приморський: Гераклеїський і Карадазький приморські екоцентри. Суцільний, приморський (прибережно-аквальний), широко-смуговий.

Феодосійський приморський: Карадазький і Опуксько-Чаудинський приморські екоцентри. Суцільний, приморський (прибережно-аквальний), широко-смуговий.

Керченський приморський: Опуксько-Чаудинського і Казантипсько-Караларський приморські екоцентри. Суцільний, приморський (прибережно-аквальний), широко-смуговий.

Караларсько-Арабатський приморський: Казантипсько-Караларський приморський і Східно-Сиваський екоцентри. Суцільний, приморський (прибережно-аквальний), широко-смуговий.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. 20 лютого 2014 року Російська Федерація розпочала збройну агресію проти України на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. 16 березня 2014 року держава-агресор ю провела псевдореферендум щодо статусу Криму, і 18 березня 2014 року в Москві державна влада Російської Федерації та її кримські маріонетки підписали документи, що засвідчили факт збройного захоплення і тимчасової окупації Російською Федерацією загально визнаних невід'ємних складових частин території України, а саме Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

Станом на березень 2014 року 8,3% території АРК перебувало під захистом закону про ПЗФ – це 196 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 220 тис. га. 11 об'єктів розміщені в Севастополі й займають 30,27% його площі – це ще 26,15712 тис. га. Саме в Криму містяться 6 із 19 природних заповідників України, що становлять найціннішу категорію природно-заповідного фонду із суворим охоронним режимом території. Адміністрації всіх заповідників на момент анексії були підпорядковані різним державним установам України: Міністерству екології та природних ресурсів (Казантипський та Опукський природні заповідники, національний природний парк "Чарівна гавань"), Державному агентству лісових ресурсів (Кримський та Ялтинський гірсько-лісовий природні заповідники), Національній академії наук (Карадазький природний заповідник) та Академії аграрних наук (природний заповідник "Мис Март'ян").

6 березня 2014 року в т.з. "Республіці Крим" було ухвалено рішення про "націоналізацію заповідників", у тексті якого не пояснюється значення цього

терміну. Заповідники на одному рівні з лісгоспами підпорядкували Республіканському комітету лісового господарства т.з. "Республіки Крим" ("Рескомліс"). 4 червня 2014 року "Радмін" т.з. "Республіки Крим" видав розпорядження № 464-р "Про передачу об'єктів нерухомості в безоплатне користування управлінню справами президента РФ", де перелічені санаторії, резиденції, пансіонати, та Кримський природний заповідник. У жовтні 2014 року Кримський природний заповідник офіційно був прийнятий на баланс федеральної бюджетної установи "Комплекс Крим", що входить до складу управління справами президента РФ. Відбулось перетворення заповідника на державне господарство для елітних полювань. Під тиском окупаційної лади були звільнені працівники та керівники, що відстоювали традиційну наукову та природоохоронну роль заповідників.

У січні 2015 року "Радмін" т.з. "Республіки Крим" уточнив перелік об'єктів, що передаються в підпорядкування "Рескомлісу". Це Опукський, Казантипський, Ялтинський та Карадазький природні заповідники й національний природний парк "Тарханкутський" ("Чарівна гавань" – відповідно до українського законодавства). "Рескомліс" оголосив частину природоохоронних територій півострова незалежно від категорій "об'єктами рекреації" та встановив диференційовану плату за вхід на них.

У 2015 році відкритим акціонерним товариством "Російський інститут містобудування та інвестиційного розвитку "Гіпрогор" (Москва) розроблено "Схему територіального планування "Республіки Крим", де передбачається зміни категорії, підпорядкування або ліквідації морських акваторій Криму, що в українському законодавчому полі зараховані до категорії пам'яток природи місцевого значення (згідно з російським законодавством усі морські акваторії є зонами федерального підпорядкування).

Природно-заповідний фонд Севастополя зазнав змін в умовах окупації. 4 заповідні території, що раніше мали статус загальнодержавного значення, були визначені регіональними. Головне управління екології та природних ресурсів м. Севастополя ухвалило Постанову від 25.05.2015 № 417-ПП, якою було затверджено "Перелік особливо охоронюваних природних територій регіонального значення, розміщених в місті Севастополі". Постанова містить всі об'єкти, що були створені згідно із українським законодавством.

Рекомендації. Проводити прискіпливий моніторинг стану елементів екомережі АР Крим та об'єктів ПЗФ, використовуючи усі доступні для цього методи в умовах тимчасової окупації. Виявляти і підтверджувати зміни та порушення вчинені окупаційно адміністрацією у затвердженій екологічній мережі АР Крим. Після деокупації АР Крим вжити необхідних заходів для відновлення правового та екологічного режиму елементів екомережі на Кримському півострові.

Д.1.2.2. Вінницька область

Фізико-географічна характеристика. Вінницька область розміщена в лісостеповій зоні центральної частини Правобережної частини України. Річкою

Південний Буг територія області ділиться на дві частини: лівобережну, яка відноситься до Придніпровської височини і правобережну – Подільського плато. Поверхня Вінниччини – підвищене плато, що знижується в напрямі з північного заходу на південний схід. Більша частина території Вінницької області розташована в межах Українського кристалічного щита. Складна геологічна історія території вплинула на формування рельєфу. Значний вплив на формування рельєфу також спричинила робота протікаючих вод, розгалужена чисельними долинами річок, ярами та балками, особливо в районі Придністров'я.

Територією області проходить вододіл басейнів річок Південний Буг та Дністер. У центральній частині області з північно-західного на південно-східний напрямок протікає р.Південний Буг, по південно-західній межі області тече р. Дністер. На території області протікають 204 річки завдовжки понад 10 км кожна. Вони належать до басейнів Південного Бугу (Згар, Рів, Дохна, Соб, Савранка), Дністра (Мурафа, Лядова, Марківка, Русава, Немія) та Дніпра (Рось, Гнилоп'ять, Гуйва). Пересічна густота річкової мережі становить 0,38 км/км².

В межах області 56 водосховищ, загальною площею водного дзеркала 11167 га; найбільше Ладижинське водосховище (2,2 тис.га), 5356 ставків загальною площею водного дзеркала біля 30,0 тис.га. Річки і водойми використовують для рибництва, промислового і комунального водопостачання, зрошення земель, а також як джерело. Велика кількість ставків є потенційною загрозою підтоплення населених пунктів та ланів у паводковий період, а також може з'явитися причиною катастрофічних затоплень у випадку зруйнування гребель та дамб, особливо від Ладижинської ДРЕС та Дністровського гідрокаскаду.

Земельний фонд області складає 2649,29 тис. га, територія суші становить 2605,8 тис.га, або 98,4% від загальної площі області, решта 43,4 тис.га (1,64%) зайнята внутрішніми водами. Дві третини (2014,5 тис. га) території зайнята сільськогосподарськими землями, під лісами та іншими лісовкритими площами – 14,3%, забудовані землі займають 4,1%, болота – 1,1%, інші землі (господарські двори, дороги, піски, яри, кам'яністі місця тощо) – 2,81%.

На Вінниччині поширені лісостепові ландшафти. В лісах переважають широколистяні породи дерев: граб, клен, липа, дуб, ясен. Трав'яниста рослинність характеризується великою різноманітністю. Лише диких рослин нараховується біля тисячі видів. Вінниччина, в геоструктурному плані, в основному розташована на південно-західній окраїні українського кристалічного масиву (щита), складеного архей-протерозойськими метаморфічними та магматичними породами, вік яких сягає 1,5 - 3,5 мільярда років. Це, так званій, кристалічний фундамент. І тільки південно-західна окраїна області розташована на Волино-Подільській плиті, де породи фундаменту перекриті відносно потужною товщею осадових відкладів та рідше вулканічних утворень.

На території області породи фундаменту – гнейси, кристалічні сланці, мігматити, граніти та більш специфічні утворення - чарнокіти, ендербіти, дайки габбро-діабазів та інші залягають на незначних глибинах – від безпосередніх виходів на поверхню, переважно на схилах та в долинах річок, до 50-100 м на водорозділах, і лише на Наддністрянщині вони занурюються до глибин в 150-300 м. і більше. Глибина поширення самих кристалічних порід сягає десятків

кілометрів. Ці породи перетерпіли кілька етапів метаморфізму та інтенсивних деформацій. Вони часто з'яті в складки, в окремих зонах інтенсивно роздроблені, пронизані жилами кварцу та зонами мінералізації іншого складу. В Придністровській частині області на породах фундаменту залягає специфічний проміжний верхньопротерозойський комплекс, складений осадовими (пісковики, глинисті сланці) та вулканічними (базальти, туфи) породами. Вік цих утворень оцінюється приблизно в 600-700 мільйонів років. Вони залягають на глибині до 100-150 м. На водорозділах, а в долинах річок часто виходять безпосередньо на поверхню. Потужність цієї товщі змінюється від перших метрів на відстані в 30-50 км. північніше Дністра до 100-150 м. неподалік його русла. В цих відкладах іноді теж спостерігаються прояви деформацій, слабого метаморфізму та різного типу мінералізації. Майже на всій території області верхня частина кристалічних порід фундаменту в мезозойську еру (100-200 мільйонів років), під впливом вологого та теплого клімату зазнала інтенсивних змін (хімічного звітрювання) з утворенням кори звітрювання, переважно каолінового складу. Потужність каолінових кор, що збереглися, місцями сягає до 100 м. На породах фундаменту, чи їхніх корах звітрювання, а на Наддністрянщині на утвореннях проміжного верхньопротерозойського комплексу, залягають осадові відклади платформного чохла – вапняки, глини, піски та інші. При цьому, знову ж таки тільки на Наддністрянщині, цей комплекс починається з відкладів крейдового періоду – крейдоподібних вапняків та мергелів, опок, трепелу, глауконітових пісків з фосфоритами, вік яких сягає близько 100 мільйонів років. Сумарна потужність крейдових порід місцями сягає до 30-80 м.

В окремих місцях області в складі платформеного чохла присутні відклади палеогенового періоду (40-60 мільйонів років) – піски, вуглисті глини, місцями з лінзами бурого вугілля. На всій території Вінниччини поширені відклади неогенового періоду (2-25 мільйонів років) - глини, піски та вапняки в її південно-західній частині. Їх потужності сягають до 30- 50, на півдні до 100 м. Завершують розріз чохла утворення плейстоценового (четвертинного) періоду (до 2 мільйонів років) - суглинки на плато та схилах, піщано-гравійно-галечникові наноси на Дністровських терасах, піски вздовж інших річок та льодовикові піщано-глинисті відклади в північній половині області. Потужність цих відкладів, поширених більш ніж на 95% площі області, коливається від перших метрів до 10-20, рідше 30 м.

Клімат Вінницької області помірно континентальний: помірного та достатнього тепло забезпечення, достатнього зволоження, лише в Придністров'ї недостатнього зволоження. За своїм географічним розташуванням територія області знаходиться у сфері впливу насичених вологою атлантичних повітряних мас, та периферійної частини сибірського (азійського) антициклону, для якого характерні сухі холодні континентальні повітряні маси. На клімат впливають також повітряні маси з Арктики та Середземномор'я.

В літню пору переважають вологі вітри західного та північнозахідного румбів, найбільший їх вплив спостерігається на північний захід від лінії Моглів-Подільський – Гайсин. В холодну пору (жовтень – квітень) відчутний вплив

(особливо на південний схід від цієї лінії) сибірського антициклону з вітрами південних та південно-східних румбів. Найхолодніший місяць по всій області – січень, найтепліший – липень. Середні амплітуди коливань температури протягом року не перевищують 25°C. Під впливом континентальних повітряних мас іноді спостерігається зниження температури в окремі дні до -32...-38°C, влітку – підвищення до +37°C, найвищі температури спостерігається у липні-серпні. Середньорічні суми осадів на території області складають 440-590 мм. Найбільша кількість опадів буває на північному заході території Вінниччини. Максимум опадів припадає на травень – липень (130-170 мм). Найменш вологими є зимові місяці, на холодну пору року припадає 25% опадів: в грудні-лютому випадає 65-80 мм опадів. Перехід від однієї пори року до іншої відбувається поступово. Стійкий перехід добової температури через 0°C є початком весни та відбувається найчастіше у другій декаді березня. Весна триває близько двох місяців. Характерними особливостями весни є інтенсивне підвищення денної температури, сходить стійкий сніговий покрив та відтає ґрунт. Перехід середньодобової температури повітря через +5°C відбувається у першій декаді квітня, а через +10°C – в кінці третьої декади. Літо триває з другої половини травня до першої половини вересня, денні температури становлять у травні +18...+20°C, у липні +21...+25°C. В цей же час випадає найбільше опадів, переважно у вигляді злив. Кількість днів з опадами поступово зменшується з наближенням осені.

Осінь починається з переходом середньодобової температури через +10°C в бік зниження. Настання осені (перша декада жовтня) супроводжується заморозками, загальним зниженням температури, зменшенням кількості опадів. Характерною особливістю осені на Вінниччині є повернення теплих сонячних днів. Осінь закінчується в кінці листопада, коли середньодобові температури переходять через 0°C в бік мінусових температур.

До початку зими середньодобові температури всюди нижче 0°C, але вище -5°C, погода нестійка: морозні дні змінюються відлигами, не раз утворюється та сходить сніговий покрив. Відлиги характерні і впродовж зими, температура повітря інколи підвищується до +10...+13°C. Взагалі клімат Вінниччини сприятливий для сільськогосподарського виробництва: тривале тепле та досить вологе літо, рання весна, суха осінь, зима з помірними морозами та значним сніговим покривом – все це позитивно впливає на ріст зернових, технічних та садових культур.

Структура землекористування. До основних земельних угідь, від стану яких в значній мірі залежить економічна ситуація в області, відносяться землі сільськогосподарського і лісогосподарського призначення та природно-заповідного фонду. Більша частина території -2064,0 тис. га (77,9% від загальної площі території області) зайнята сільсько-господарськими землями, із них: сільськогосподарських угідь 2014,2 тис. га (76,0% від загальної площі), в тому числі ріллі 1725,5 тис. га (65,13% від загальної площі території), перелогів 1,0 тис. га (0,04%), багаторічних насаджень 51,4 тис. га (1,94%), сіножатей і пасовищ 263,3 тис. га (8,92%). Ліси та інші лісовкриті площі складають 380,3 тис. га (14,36% від загальної площі), забудовані землі 107,7 (4,07%), заболочені землі

29,1 (1,10%), відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом 25,0 тис. га (0,94%), внутрішні води 49,4 тис. га (1,86% від загальної площі) та інші землі (господарські двори та дороги, піски, яри, кам'яністі місця тощо) 49,4 тис. га (1,86%). Територія суші (без заболочених земель та внутрішніх вод) становить 2605,7 тис. га, або 98,3% від загальної площі. Питома вага сільськогосподарських угідь відносно території суші (ступінь сільськогосподарського освоєння) по області становить 77,3%, а по адміністративних районах – від 67,3 до 87,7%. Розораність відносно території суші по області становить 66,2%, а по адміністративних районах - від 53,6 до 79,7%.

Основні види угідь	2013		2014		2015		2016	
	Всього, тис.га	% до загальної площі території	Всього, тис.га	% до загальної площі території	Всього, тис.га	% до загальної площі території	Всього, тис.га	% до загальної площі території
Загальна територія	2649,2	100	2649,2	100	2649,2	100	2649,2	100
у тому числі:								
1. Сільськогосподарські угіддя	2015,2	76,07	2014,7	76,05	2014,5	76,04	2014,2	76,03
2. Ліси і інші лісовкриті площі	379,4	14,32	3779,9	14,34	380	14,34	380,3	14,36
3. Забудовані землі	107,4	4,05	107,6	4,06	107,7	4,07	107,7	4,07
4. Відкриті заболочені землі	29,2	1,10	29,1	1,10	29,1	1,10	29,1	1,10
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	25,0	0,94	25,0	0,94	25	0,94	25,0	0,94
6. Інші землі	49,6	1,87	49,5	1,87	49,5	1,87	49,4	1,86
Усього земель (суша)	2605,8	98,4	2605,8	98,4	2605,8	98,4	2605,7	98,4
Території, що покриті поверхневими водами	43,4	1,64	43,4	1,64	43,4	1,64	43,5	1,64

Ландшафтне різноманіття регіону. Більша частина області приурочена до східних відрогів Волино-Подільської височини, значно менша частина території розташована на західних околицях Придніпровської височини. Рельєф Вінниччини досить однорідний: її територія – це хвиляста рівнина, що найбільш припіднята на північному заході, а понижена – на півдні біля Дністра. Вся територія області густо посічена щільною мережею річкових долин, ярів та балок, особливо на південному заході. Найбільші річки області – Дністер, Південний Буг, Мурафа та деякі інші. Значне поширення мають широколистяні ліси але якщо в минулому вони щільно вкривали практично всю територію області, то тепер від них залишилися тільки окремі масиви. Однак, і зараз практично всю центральну частину Вінниччини в геоботанічному районуванні відносять до широколистянолісової області. Однак, за останні два століття ландшафти Вінницької області зазнали докорінних змін. В їх структурі переважають аграрні та селітебно-промислові (ландшафти населених пунктів), площа лісів зменшилася з 70% до 12,8% території. У природному стані залишилися натуральні ділянки вздовж річок, деякі неосушені болота,

торфовища, різноманітні морфологічно й літологічно вершини горбів, карстові форми рельєфу (на півдні області), форми рельєфу з виходами на поверхню глин, вапняків, крейди, гіпсу, пісковиків, гранітів, де фрагментарно збереглась лісова, степова, лучна і водно-болотна рослинність, площі яких становлять до 5% від площі території області.

Біологічне різноманіття регіону. Рослинний світ Вінниччини вирізняється своїм багатством. У різноманітних природних комплексах на території області зустрічається близько 1200 видів рослин. Практично всі вони приурочені до певних умов зростання, які виділяються на Східному Поділлі: по всій області поширені лісові та прибережно-водні види. Лучні та болотні види більш характерні для півночі Вінниччини, а степові – для півдня. Розсіяно по всій території Східного Поділля зустрічаються види вапнякових та гранітних відслонень. Надзвичайно багато в області заносних видів рослин, котрі ростуть переважно в місцях, де природний рослинний покрив порушений або зник взагалі.

З понад тисячі видів рослин Вінниччини близько 200 є рідкісними – такими, що зустрічаються лише в окремих місцевостях, урочищах або скорочують свій ареал. Рідкісні види флори можна поділити на кілька груп за ступенем їх поширення, екологічної пристосованості, приуроченості до певних природних комплексів. Так, за географічним принципом виділяються: ендемічні, реліктові, гранично-ареальні, диз'юнктивно-ареальні види. За фітоценотичним – лісові, лучні, болотні, водні і прибережно-водні, степові та петрофітні види. За господарським – декоративні, лікарські, технічні, ароматичні тощо. За фенологічним – ранньовесняні, весняні, літні, ефемероїди тощо. Окремо виділяються систематичні групи рідкісних видів: орхідні, ковили, цибулинні тощо та група зниклих видів.

Загальна кількість видів раритетної флори на території регіону – 600 видів. До додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі, - 48, видів флори, занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), - 65.

Тваринний світ області різноманітний. Однак, на фоні досить великою біорізноманіття, звичайно властивого лісостепу, все ж таки необхідно підкреслити певну тенденцію до збідненості фауни наземних хребетних області, що викликано напівізоляваністю внаслідок сильної фрагментації природних територій. На підставі аналізу розподілення головним чином хребетних тварин за біотопами можливе виділення наступних фауністичних комплексів. Лісовий, до якого входять тварини, що мешкають в лісах різного типу. Серед ссавців тут домінують полівка руда, миша жовтогорла, кріт європейський, землерийка звичайна, куниця лісова; серед птахів — зяблик, вівчарик-ковалик, велика синиця, дрозди чорний та співочий, дятли строкаті великий та середній, сова сіра; земноводні представлені ропухою сірою, а плазуни — веретільницею. Чагарниковий фауністичний комплекс охоплює тварин, що заселяють чагарники по балках та узліссяхм. Чагарникові стації трапляються рівномірно на всій території області. Різноманіття тварин у цих місцях досить значне, що

викликано проміжним характером чагарникових стацій — тут зустрічаються як представники лісового, так і степоагрогенного комплексу. Домінуючими видами чагарникових біотопів слід вважати: серед ссавців — мишу польову та лісову, полівка звичайну та руду, їжака європейського, ласку та горностая, борсука, лисицю звичайну; серед птахів — сорокопуда жулана, славку сіру, вівсянку звичайну, одуда, чечевицю, щиглика, кобилочку річкову; серед плазунів тут зустрічається мідянка та ящірку прудка. В норах ярів гніздяться бджолоїдки.

Лучний фауністичний комплекс включає тварин, що живуть на відкритих і місцями зарослих чагарником ділянках. Звичайними для цих місць серед ссавців є миша польова, землерийка-буроzubка звичайна та мала, кутора велика, кріт європейський, ласка; серед птахів — плиска біла, куликперевізник, рибалочка, ластівка берегова; серед плазунів — вуж звичайний; серед амфібій — квакша. Крім того саме тут зустрічається досить велике число видів з Червоної книги: горностай, видра, орлан-білохвіст та кулик-сорока.

Болотяний фауністичний комплекс включає окремі ділянки прибережних зон. Видовий склад ссавців принципово не відрізняється від лучного комплексу, а серед птахів тут є ряд видів притаманних виключно водно-болотним стаціям. Досить часто зустрічається крижень, водяна курочка, лиска, велика очеретянка. Більш рідкими є вівсянка очеретяна, очеретянка лучна та кобилочка солов'їна. В прибережних смугах у досить великій кількості зустрічається і жаба озерна. Степоагрогенний фауністичний комплекс включає види, що живуть на досить просторих степових ділянках, а також на полях, пасовищах і перелогах, що розміщуються більш-менш рівномірно. Для цих стацій притаманні також і сліпак подільський, заєць-русак, білоzubка мала та білочерева. Серед птахів тут звичайні жайворонок польовий та плиска жовта. Рідше зустрічаються — чубатий жайворонок, сіра куріпка, перепілка та чекан лучний.

Синантропний фауністичний комплекс включає види, життя яких тісно пов'язане з людським помешканням і населеними пунктами. Саме тут концентруються види, що можливо вважати синантропами: хатня миша, пацюк сірий, куниця кам'яна, тхір чорний, кажан пізній, горобці хатній та польовий, ластівка сільська. Всього в області налічується близько 420 видів хордових тварин, у т.ч. риб – 30, земноводних – 11, плазунів – 8, птахів – 300, ссавців – 70. До Червоної книги України внесено 91 вид тварин, занесених до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), - 46, занесених до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернської конвенції), - 346, занесених до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннської конвенції, CMS), - 12. Видів, що охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), - 57, що охороняються відповідно до Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATS), - 5.

На території області виявлено дванадцять рослинних угруповань, які занесені до Зеленої книги України.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. В області налічується 420 об'єктів природно-заповідного фонду (43 загальнодержавного

значення, з них 1 національний природний парк та 377 місцевого значення, з них 4 регіональних ландшафтних парки), загальною площею 62150,805 га, що складає 2,35% від площі області.

Національний природний парк "Кармелюкове Поділля" створений на півдні Чечельницького та Тростянецького районів з метою збереження, відтворення та раціонального використання унікальних природних і історико-культурних комплексів Південного Поділля. В області в басейнах найбільших річок області Південний Буг, Дністер та Мурафа створені регіональні ландшафтні парки, їх території є важливими елементами екологічної мережі, мають багатий рослинний і тваринний світ, унікальні ландшафтні комплекси та рідкісні історико-культурні пам'ятки:

- Регіональний ландшафтний парк "Мурафа" створений у середній та нижній ділянці р.Мурафа, на території Чернівецького, Могилів-Подільського та Ямпільського районів Вінницької області;

- Регіональний ландшафтний парк "Середнє Побужжя" створений у межах річкової долини р.Південний Буг, на території Тиврівського району

- Регіональний ландшафтний парк "Дністер" створений на території Могилів-Подільського та Ямпільського районів.

- Регіональний ландшафтний парк "Немирівське Побужжя" створений у межах річкової долини р.Південний Буг, на території Немирівського району.

Межі в натуру (на місцевість) встановлено для 38 об'єктів загальнодержавного значення (90,5% від загальної кількості об'єктів загальнодержавного значення) та 290 територій та об'єктів природнозаповідного фонду місцевого значення (77% від загальної кількості об'єктів місцевого значення). Території та об'єкти природно-заповідного фонду оформлені відповідними знаками та інформаційними матеріалами, межі цих територій та об'єктів нанесені на відповідні планово-картографічні матеріали.

Елементи смарагдової мережі України.

UA0000089 Національний природний парк "Кармелюкове Поділля": Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A031; A073; A081; A082; A083; A084; A122; A224; A231; A234; A429; A242; A307; A321; A338; A339; A379; A096; A221; A237; A309; A319; A322; A275; A276; A277; A435; A376; Р: 1130; 1149; 1145; 1134; 1146; Рo: 2093; С: 1308; 1324; 1335; 1337; 1355; 3/П: 1166; Б: 1078; 1060; 1052; 1083; 1037; 1042; Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): E1.2; E2.25; F9.1; G1.7; G1.A1.

UA0000149 Лядова-Мурафа: Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A122; A097; A027; A166; A229; A193; Р: 1130; 1138; 1149; 1124; 1145; 1134; 1146; 1160 С: 1303; 1318; 1324; 1355; 3/П: 1166; Б: 1083 Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): C3.55; C3.62; E1.2; E2.25; E3.4; F9.1; G1.11; G1.21; G1.74; G1.A1; H1; X18.

Опис регіональної екологічної мережі.

Чечельницьке національне природне ядро – ключова територія, 23912,4 га, дубово-грабові ліси та лучно-степові і степові ділянки, НПП "Кармелюкове Поділля".

Буго-Деснянське національне природне ядро – ключова територія, 16358,9 га, лісові та водно-болотні екосистеми, загально-зоологічний заказник загальнодержавного значення "Буго-Деснянський".

Дністровсько-Мурафське національне природне ядро. – ключова територія, 7796,1га, лісові та лучно-степові екосистеми, регіональні ландшафтні парки "Дністер" і "Мурафа".

Наддністрянсько-Бернашівський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 3124,7 га, дубово-грабові ліси та схиліві урочища "стілки" із лучно-степовою рослинністю, ботанічний заказник місцевого значення "Наддністрянський", ландшафтний заказник місцевого значення "Дністер", ботанічний заказник місцевого значення "Бернашівський", гідрологічний заказник місцевого значення "Переладино".

Згарський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 3472,2 га, водно-болотні угіддя, загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення "Згарський".

Сандрацький регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 748,4 га, водно-болотні угіддя, загальнозоологічний заказник місцевого значення "Сандрацький".

Печеро-Сокілецький регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 744,2 га, ландшафтні комплекси річкової долини Південного Бугу із крутими лісовими та степовими схилами, гранітовими виходами, заплавами луками, островами та порогами, заказники місцевого значення: ботанічний "Закрута", орнітологічний "Мазуровецька дубина" ландшафтний "Прибузький", парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення "Печерський парк", парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення "Сокілецький парк".

Вороновицький регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 4091,6 га, лісові масиви, заповідні урочища "Вороновицькі ясени", "Вороновицька дача", лісовий заказник місцевого значення "Вороновицька дача", ботанічні пам'ятки природи місцевого значення "Діброва", "Вороновицька горішина" та "Вороновицька дубина".

Самчинецько-Райгородський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 2280,2 га, лісові масиви, ландшафтні комплекси долини Південного Бугу, ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Урочище "Самчинецьке", ботанічні заказники місцевого значення "Гранітні скелі", урочище "Анциполівське" та "Ладжінський".

Вінницький регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 4623,5 га, лісові масиви, заповідне урочище "П'ятничанське", ботанічний заказник місцевого значення "П'ятничанський", ботанічні пам'ятки природи місцевого значення "Круглиця", "Культура горіха чорного", "Горіх чорний", "Еталонна діброва", "Горіх грецький", "Горішина", "Горіховий гай", "Маленька біданка", "Якушинецька бучина".

Хмільницький регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, Високопродуктивні насадження дуба звичайного віком понад 100 років, заповідне урочище "Хмільницьке".

Березнянський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 1385,2 га, грабово-дубові ліси віком близько 100 років, заповідні урочища "Березнянський ліс" та "Дубина".

Губницько-Митківський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 476,7 га, ландшафтні комплекси долини Південного Бугу із березовими насадженнями й типовою для остепнених луків рослинністю, ландшафтний заказник місцевого значення "Урочище "Берізки".

Сниводський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 1953,6 га, водно-болотні угіддя та зволожені луки, гідрологічний заказник "Снивода".

Вендичансько-Серебрійський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 1946,2 га, грабово-дубові ліси та степові ділянки, ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Грабарківський", ботанічний заказник загальнодержавного значення "Вендичанська дубина", ботанічний заказник місцевого значення "Звеняча долина".

Лядівський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 832,6 га, степова рослинність на схилах річкових долин, ботанічні заказники місцевого значення "Лядівський" та "Нагорянський".

Горячківський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 3037,6 га, грабово-дубові лісові насадження, ботанічний заказник загальнодержавного значення "Гарячківська дача" та ботанічний заказник місцевого значення "Кисерняк".

Піщанський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, Дубові ліси із дуба звичайного та скельного, ботанічний заказник місцевого значення "Кукулянська дача", ландшафтний заказник місцевого значення "Урочище "Біля вапняків", ландшафтний заказник місцевого значення "Вище школи", ботанічний заказник місцевого значення "Урочище "Кікеї", комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення "Урочище "Княгиня", ландшафтний заказник місцевого значення "Зачарована долина".

Могилів-Подільський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 983,6 га, ліси з реліктовими для краю породами дерев (дуби скельний і пухнастий), а також – схилів ландшафтні комплекси з лучно-степовою рослинністю, ботанічний заказник загальнодержавного значення "Бронницький", ботанічні заказники місцевого значення "Бронницька гора", "Тригорівська гора", "Криштофорівська гора".

Ямпільський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 2022,4га, ліси із переважанням дуба звичайного та степові ділянки, ботанічний заказник загальнодержавного значення "Урочище "Криве", ботанічний заказник місцевого значення "Турська стінка", а також перспективні до заповідання території у долині р. Вільшанка.

Гайдамацький регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 7471,7 га, грабово-дубові ліси, ботанічний заказник загальнодержавного значення "Гайдамацька балка", ботанічні заказники місцевого значення "Цибулівська дача" та "Ободівська дача", заповідні урочища "Маруньків сад" та "Панькове".

Вапнярсько-Кирнасівський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 9789,6 га, дубово-ясеневі насадження із зростанням береки, та ділянки із зростанням природної степової рослинності, ботанічний заказник загальнодержавного значення "Урочище "Журавлівська дача", ландшафтний заказник місцевого значення "Урочище "Ковалева", ботанічний заказник місцевого значення "Дранка".

Ладижинський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 3679,6 га, група асоціацій звичайно-дубових лісів, ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Коростовецький", ландшафтний заказник місцевого значення "Зеленоклинівські пороги" та заповідне урочище "Басаличівське".

Іллінецько-Дашівський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 13709,6 га, асоціації грабово-дубових та мішаних лісів, заказники загальнодержавного значення "Іллінецький" та "Дашівський", заповідне урочище "Криковецька дача".

Барський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 1594,6 га, Переважають лучно-степові рослинні угруповання, заказник місцевого значення "Урочище "Шиянецький" та заповідне урочище "Жолоби".

Шпиківський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 6911,3 га, високопродуктивні лісові насадження, ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Шпиківська дубина".

Бершадський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 5125,6 га, дубово-ясеневі насадження з домішкою береки звичайної, ботанічний заказник загальнодержавного значення "Урочище "Устянська дача".

Крушинівський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 1098,3 га, дубові ліси, у складі деревостанів яких зростає також берека, явір, черешня із значними за площею угрупованнями неморальних субсередземноморських видів рослин, ботанічний заказник місцевого значення "Крушинівський".

Гайсинський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 6932,2 га, переважають асоціації грабово-дубового лісу, заповідне урочище "Басаличівське", ботанічні пам'ятки природи "Горіхи екзоти", "Еталонна діброва", "Продуктивна дубина", "Гайсинська діброва".

Жмеринський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 4558,6 га, Дубові вікові лісі та водно-болотні комплекси, ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Володимирська дубина" та загальнозоологічний заказник місцевого значення "Лебединий".

Муровано-Куриловецький регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 3489,4 га, Переважають вільхово-дубово грабові ліси та продуктивні лісонасадження за участю дуба скельного, ботанічний заказник місцевого значення "Значок" та заповідне урочище "Богушево".

Теплицький регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 523,8 га, водно-болотних ландшафтних комплексів, а також цінні лісові насадження природного походження (дубово-грабові насадження та ліси за участю вільхи,

сосни, клена, берези, ясеня), ландшафтні заказники місцевого значення "Бутова", "Сашанська левада", "Сокирянська балка" та "Урочище "Березина".

Дяківецький регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 1119,1 га, грабова діброва, у трав'яному покриві якої зростають види Червоної книги України: цибуля ведмежа, коручка темно-червона, коручка чемерниковидна, підсніжник білосніжний, лілія лісова, гніздівка звичайна, ботанічний заказник загальнодержавного значення "Урочище "Дяківці".

Козятинський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 1058,3 га, грабова діброва, в якій зростають рідкісні, занесені до Червоної книги України види рослин: зозулині черевички справжні, любка дволиста, коручка чемерниковидна, підсніжник білосніжний, лілія лісова, ботанічний заказник загальнодержавного значення "Урочище "Сестринівська дача".

Гопчицький регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 4018 га, заліснені балки зі ставками із зростанням коручки чемерниковидної, ландшафтний заказник місцевого значення "Гопчиця".

Погребіщенський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 2369,5 га, мальовничі ландшафтні комплекси на схилах долини р. Рось з наявністю гранітових відслонень та цінними лісовими насадженнями природного та штучного походження віком близько 80 років, ландшафтний заказник місцевого значення "Надросся".

Томашпільський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 2282,2 га, грабово-дубовий ліс кизилловий на крутому схилі з лісовою та ксерофітною рослинністю і рослинністю вапнякових виходів, зустрічаються також ділянки степової і лучно-степової рослинності, петрофітної рослинності вапнякових порід та осипних ґрунтів, ботанічні заказники місцевого значення "Лужки" та "Стінка".

Брацлавський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 3601,8 га, типові грабові діброви у межах поширення природних грабово-дубових деревостанів, лісовий заказник загальнодержавного значення "Марксова дубина" та лісовий заказник місцевого значення "Брацлавська дача".

Сумівський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 2120,2 га, територія представлена лісовими екосистемами переважно за участю дуба звичайного, ботанічний заказник місцевого значення "Сумівський" та ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Сумівська дубина".

Тетерів-Сниводський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 3573,1 га, цінними є водно-болотні ландшафти.

Бузько-Дніпровський регіональний центр біорізноманіття – ключова територія, 5934 га, цінність на його території мають водно-болотні угіддя.

Галицько-Слобожанський субширотний екокоридор – сполучна, 1039199 га, Ландшафтна структура території Галицько-Слобожанського субширотного національного екокоридору сформована здебільшого лісостеповими ландшафтними комплексами, які виникли на місці широколистяно-лісових і лучно-степових.

Південнобузький субмеридіональний екокоридор – сполучна, 141973,3 га, від межі з Хмельницькою областю до гирла р. Десна лісистість сягає до 30%, під

водою знаходиться близько 5% його площі, під лучною рослинністю – 16%. Під населеними пунктами, дорогами, орними землями знаходиться 48% земель. На відтинку Південнобузького субмеридіонального екокоридору між гирлами річок Десна і Шпиківка Південний Буг стає значно повноводнішим, зростає глибина врізу річкової долини, ширина долини зростає до 9-10 км. У структурі землекористування збільшується частка лісів до 12%, різко зростає частка забудованих і орних земель (до 64%).

На відтинку Південнобузького субмеридіонального екокоридору між гирлом річки Шпиківка і межею з Кіровоградською областю русло Південного Бугу врізається на глибину 25-50 м. На окремих ділянках береги високі, а русло порожисте. Зарегульованість річкового стоку обумовлює збільшення площі водної поверхні до 6%, збільшенню ширини русла до 500 м і більше. Під луками зайнято 19,6% площі коридору, під лісовою рослинністю – 11,9%, а під населеними пунктами, дорогами та орними угіддями – 62,5%. У межах Південнобузького субмеридіонального екокоридору розміщуються Буго-Деснянське національне природне ядро, а також Сандрацький, Печеро-Сокілецький, Губницько-Митківський, Крушинівський, частково Вороновицький, Самчинецько-Райгородський, Вінницький, Хмільницький, Березнянський, Ладжинський, Сніводський, Жмеринський, Брацлавський регіональні центри біорізноманіття.

Дністровський субмеридіональний екокоридор – сполучна, 20599,7 га, під водою знаходиться 22,7% території, під луками – 35,1%, під лісовою та чагарниковою рослинністю – 11,3%, під населеними пунктами, дорогами та орними землями – 30,9%. У межах Дністровського субмеридіонального екокоридору розміщуються Дністровсько-Мурафське національне природне ядро, а також Наддністрянсько-Бернашівський, Могилів-Подільський, Лядівський, частково Вендичансько-Серебрійський та Ямпільський регіональні центри біорізноманіття.

Сніводський – сполучна, протяжність 58 км, охоплює Сніводський і Тетерів-Сніводський регіональні центри біорізноманіття, сполучає їх між собою та з Південнобузьким національним субмеридіональним коридором.

Гнилоп'ятський – сполучна, 29 км, сполучає Бузько-Дніпровський регіональний центр біорізноманіття з елементами екомережі Житомирської області.

Гуйвинський – сполучна, 27 км, сполучає Бузько-Дніпровський та Козятинський регіональні центри біорізноманіття між собою.

Собський – сполучна, 127 км, сполучає Іллінецько-Дашівський, Гайсинський та Ладжинський регіональні центри біорізноманіття між собою та з Південнобузьким національним субмеридіональним коридором.

Роський – сполучна, 62 км, сполучає Гопчицький та Погребищенський регіональні центри біорізноманіття між собою та з елементами екомережі Київської області.

Деснянський – сполучна, 80 км, сполучає Бузько-Дніпровський регіональний центр біорізноманіття з Буго-Деснянським національним природним ядром.

Рівський – сполучна, 85 км, сполучає Барський та Жмеринський регіональні центри біорізноманіття між собою та з Південнобузьким національним субмеридіональним коридором.

Згарський – сполучна, 81 км, сполучає Згарський регіональний центр біорізноманіття з Буго-Деснянським національним природним ядром.

Сільницький – сполучна, 66 км, сполучає Шпиківський регіональний центр біорізноманіття з Південнобузьким національним субмеридіональним екокоридором.

Кам'янський – сполучна, 38 км, сполучає Горячківський та Піщанський регіональні центри біорізноманіття між собою та з елементами екомережі Республіки Молдова.

Савранський – сполучна, 66 км, сполучає Піщанський регіональний центр біорізноманіття з елементами екомережі Одеської області.

Дохнянський – сполучна, 72,5 км, сполучає Піщанський, Гайдамацький та Бершадський регіональні центри біорізноманіття між собою та з Південнобузьким національним субмеридіональним екокоридором.

Марківський – сполучна, 66 км, сполучає Ямпільський регіональний центр біорізноманіття з Дністровським національним субмеридіональним екокоридором.

Русавський – сполучна, 78 км, сполучає Томашпільський регіональний центр біорізноманіття з Дністровським національним субмеридіональним екокоридором.

Мурафський – сполучна, 157 км, сполучає Дністровсько-Мурафське національне природне ядро з Дністровським національним субмеридіональним екокоридором.

Лядовський – сполучна, 87 км, сполучає Муровано-Куриловецький та Лядівський регіональні центри біорізноманіття між собою та з Дністровським національним субмеридіональним екокоридором.

Удицький – сполучна, 37,5 км, сполучає елементи екомережі Черкаської області з Теплицьким регіональним центром біорізноманіття та Південнобузьким національним субмеридіональним екокоридором.

Хмельницько-Чечельницький – сполучна, 267 км, сформувався на основі шляхів міграції диких тварин, сполучає елементи екомережі Хмельницької, Вінницької та Одеської областей, а також Березнянський, Хмельницький, Вінницький, Жмеринський, Шпиківський, Вапнярсько-Кирнасівський та Піщанський регіональні центри біорізноманіття з Чечельницьким національним природним ядром.

Ялтушківсько-Дашівський. – сполучна, 284 км, сполучає елементи екомережі Хмельницької, Вінницької та Черкаської областей, а також, Шпиківський, Брацлавський, Самчинецько-Райгородський та Іллінецько-Дашівський регіональні центри біорізноманіття.

1 зона потенційної ренатуралізації знаходиться на витоках річки Снивода, на початку Сниводського регіонального екокоридору – відновлювальна територія, 421,4 га, ділянки водно-болотних угідь можливе відновлення ділянок лучно-степових ландшафтних комплексів.

2 зона потенційної ренатуралізації знаходиться у долині однієї із лівих приток річки Снивода, від її витoku майже до гирла – відновлювальна територія, 1025 га, ділянки водно-болотних угідь

3 зона потенційної ренатуралізації знаходиться також у Хмільницькому районі, між селами Філіопіль, Томашпіль, Широка Гребля, Колибабинці, Сербанівка, Кривошиї, Сьомаки, Білий Рукав, Пустовійти та Зозулинці. Відновлювальна територія, 487,7 га. До складу цієї зони ввійшли переважно балки і долини найменших річок із лучною та водно-болотною рослинністю, що потребують відновлення. Крім того, сюди ввійшли і вододільні ландшафтні комплекси, що мають відобразити типові зонально-азональні особливості природи. Саме вони і потребують відновлення на цій території.

4 зона потенційної ренатуралізації знаходиться у Літинському районі, між селами Теси, Іванівці, Лука, Шевченка, Медведівка, Кожухів, Красносілка, Івча, Кусиківці та Дяківці. Відновлювальна територія, 3255,1 га, до складу цієї зони ввійшли переважно ландшафтні комплекси русла та заплави річки Тесівка, балки і долини її приток із лучною та водно-болотною рослинністю, що потребують відновлення.

5 зона потенційної ренатуралізації знаходиться у Козятинському районі, між населеними пунктами Глухівці, Жежелів, Бродецьке, Медведівка, Пляхова, Залізничне, Гурівці, Непедівка та Козятин – відновлювальна територія, 2921,8 га, тут є можливості відновлення водно-болотних угідь. Але основним є те, що значні площі цієї зони займають вододіли. У їх межах можливо та й необхідно відновити лучно-степові ландшафтні комплекси, що існували тут у минулому.

6 зона потенційної ренатуралізації знаходиться у Калинівському районі, між населеними пунктами Корделівка, Загребельня, Черепашинці, Герасимівка, Чернятин, Кіровка, Польова Лисіївка, Котюжинці, Тарасівка, Гулівці та Калинівка – відновлювальна територія, 5013,8 га, у цю зону включені переважно вододільні ландшафтні комплекси, але є й слабо антропогенізовані водно-болотні угіддя.

7 зона потенційної ренатуралізації знаходиться у Погребищенському та, частково, Липовецькому районах, між селами Степанки, Веселівка, Ординці, Чапаївка, Будаї, Зозів, Вербівка, Біла, Мончин, Сопин, Левківка. Відновлювальна територія, 6379,5 га, ця зона охоплює витoki річок Соб та Рось. Від екостану цих територій найбільше залежить якість води річок від витoku до гирла. Тому ці ділянки потребують відновлення та поступового перетворення у біоцентри. Одночасно відновлені території будуть відігравати сполучну роль між басейнами Південного Бугу та Дніпра.

8 зона потенційної ренатуралізації знаходиться у Липовецькому адміністративному районі, між селами Приборівка, Вахнівка, Журава та смт. Турбів. Відновлювальна територія, 1558,4 га, представлена лісовим масивом. Ця зона охоплює давню долину стоку льодовикових вод, реліктову долину Південного Бугу. Тут сформувались типові поліські ландшафти, які слід охороняти у майбутніх заповідних об'єктах – перспективних біоцентрах.

9 зона потенційної ренатуралізації знаходяться між містом Вінницею та селами Лука-Мелешківська і Прибузьке, 289,4 га.

10 зона потенційної ренатуралізації знаходиться між селами Прибузьке, Студениця та Лани, 489,8 га.

11 зона потенційної ренатуралізації між селами Агрономічне, Бохоники та Прибузьке. – відновлювальна територія, 514 га. Це переважно лісові масиви, а також пологі схили долини Південного Бугу. Відновлення тут природних комплексів дозволить збільшити ширину буферної зони Південнобузького національного екокоридору.

12 зона потенційної ренатуралізації знаходяться на південь та південний захід від міста Бар між селами Слобода-Ходацька, Ходаки, Козарівка, Мигалівці, Ялтушків, 2727 га.

13 зона відновлення виділена між селами Балки, Гавришівка, Войнашівка, Семенки, Буцні, Киянівка, Митки, Верхівка. Відновлювальна територія,. Ці зони виділені з метою відновлення природних зв'язків між Рівським, Лядівським і Мурафським екокоридорами, між басейнами Південного Бугу та Дністра, 6871,2 га.

14 зона потенційної ренатуралізації. знаходиться між селами Федорівка, Кліщів, Потуш, 570,8 га.

15 зона потенційної ренатуралізації знаходиться між селами Дзвониха, Жахнівка, Колюхів, Канава, 746,5.

16 зона потенційної ренатуралізації виділена між селами Олексіївка, Сокілець, Велика Бушинка, Мухівці, 3225.

17 зона потенційної ренатуралізації га розміщується між селами Печера, Даньківка, Забужжя. Відновлювальна територія та потенційного розширення буферної смуги р. південний Буг, 288,1 га. Зони виділені у середній течії Південного Бугу з метою потенційного розширення її буферної смуги.

18 зона потенційної ренатуралізації знаходиться у Немирівському адміністративному районі, між населеними пунктами Ситківці, Рубіжне, Ометинці, Мельниківці, Червоне, Слобідка та Нижча Кропивна. Відновлювальна територія та буферна зона Південнобузького екокоридору, 4883,5 га.

19 зона потенційної ренатуралізації. Вона знаходиться у Теплицькому та Бершадському адміністративних районах області, між населеними пунктами Панчишене, Антонівка, Орлівка, Брідок, Метанівка та М'якохід. Відновлювальна територія, 3985,7 га.

20 зона потенційної ренатуралізації знаходиться у Тростянецькому адміністративному районі, між населеними пунктами Тростянець, Буди, Летківка, Олександрівка, Савинці, Козинці, Верхівка. Відновлювальна територія, 1812,2 га. Вона займає переважно вододільні лісові масиви та привододільні схили

21, 22, 23, 24, 25 зони потенційної ренатуралізації знаходяться на вододілах південної частини області. Ці зони потенційної ренатуралізації простягаються від Шпикова до Томашполя, Вапнярки, Крижополя та Рудниці. Відновлювальні територія, 14146 га. Вони охоплюють переважно лісові масиви. Тут можна відновити типові лісові ландшафтні комплекси Вінницької області.

26 зона потенційної ренатуралізації знаходиться на схід від смт. Чечельник. Відновлювальна територія, 3440,1 га, охоплює ділянки колишнього поширення

лучно-степових угруповань у природі. Тепер тут де-не-де зустрічаються рідкісні степові рослини. Завдяки заходам відновлення тут можна відновити типові у минулому ландшафтні комплекси із характерними угрупованнями рослин.

27, 28, 29 зони потенційної ренатуралізації виділені у долині Дністра. 27 зона знаходиться між селами Хоньківці, Нишівці та Липчани, 1481,4 га. 28 зона знаходиться між містом Могилів-Подільський та селами Карпівка, Шлишківці, Одая, Бронниця, 1449,4 га. 29 зона виділена між селами Франківка, Северинівка, Іванків, 478,2 га. Їх головна роль – потенційне розширення буферної зони Дністровського національного субмеридіонального екокоридору.

30 зона потенційної ренатуралізації знаходиться на стику Могилів-Подільського та Чернівецького адміністративних районів області, між селами Лозове, Вільне, Садки, Коси. Відновлювальна територія, 04,1 га. Охоплює ділянки можливого відновлення лучно-степових угруповань у природі. В середині ХХ-го століття тут з метою боротьби з ерозійними процесами насадили соснові ліси. Тепер вони витісняють асоціації ковилів, що де-не-де зустрічаються тут.

31 перша зона потенційної ренатуралізації знаходиться у Могилів-Подільському районі, між селами Хоньківці, Нагоряни, Яришів. Відновлювальна територія, 992,1 га, охоплює переважно схилі місцевості з лучно-степовою та лісовою рослинністю. Тут можна відновити характерні для цієї місцевості лісові ландшафтні комплекси стінок каньйоноподібної долини Дністра та Лядової.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Внаслідок надмірного використання природного біорізноманіття продовжує відбуватися процес втрати його біологічної стійкості і витіснення цінних видів флори та фауни. Розвиток продуктивних сил на теренах області призвів до зміни природних біоценозів на агроценози. Розораність на даний час сягає близько 65% від загальної площі сільгоспугідь. При цьому відсоток змінюється в залежності від агрокліматичних умов та орографічних особливостей території. Як результат різке скорочення площі природних лісових, степових, лучних біоценозів.

Видове багатство як тварин, так і рослин, площа біорізноманіття стрімко зменшується через антропогенне навантаження на довкілля. Своєю діяльністю людина збіднює генетичний фонд планети, втрачаються природна різноманітність ландшафтів.

Основними причинами зменшення рівня біорізноманіття в області є відсутність збалансованого функціонування господарської діяльності, зокрема це пов'язано із приватизацією землі, внаслідок чого відбуваються зміни складу, структури ґрунтів, забур'янення земельних угідь, які не освоюються, розорення пасовищ, сіножатей.

Характерною тенденцією сьогодення в області є виникнення загрози біорізноманіттю типових лучних та степових екосистем пасовищ, розташованих в долинах водних об'єктів поза межами прибережних захисних смуг, внаслідок проведення залісення без відповідних обґрунтувань та передачі таких земельних ділянок органами місцевої влади у власність громадянам для ведення особистого селянського господарства.

Історично склалося, що завдяки антропогенному впливу, а саме розорюванням степових та лучних біоценозів, вирубуванням лісів, загачуванням русел річок, висушуванням болотних комплексів територія області значно фрагментована.

Серед антропогенних чинників, які украй негативно впливають на структурні елементи екомережі, біологічного і ландшафтного різноманіття в цілому на сучасному етапі слід відмітити розорювання прибережних захисних смуг малих річок, науково необгрунтовану інтродукцію окремих видів риб у водойми області (товстолоб, білий амур), залісення степових та лучних ділянок (в тому числі породами, не типовими для даних територій), створення монокультур в лісових системах, не регульований випас домашніх тварин на схилових ділянках зі степовою і лучною рослинністю. Перелічені чинники ведуть до порушення природної рівноваги та деградації екосистем.

Д.1.2.3. Волинська область

Фізико-географічна характеристика. Територія Волинської області займає південно-західну окраїну Східноєвропейської платформи в межах Волино-Подільської плити. У геологічній будові виділяються два структурні поверхи: нижній, сформований інтенсивно дислокованими протерозойськими породами: гранітами, гранодіоритами, мігматитами, гнейсами, базальтами, туфами, та верхній, утворений моноклінально залягаючими верствами палеозою та горизонтально залягаючими утвореннями мезозою та кайнозою. Кристалічний фундамент похилений зі сходу на захід, тому глибина його залягання коливається від сотень метрів на сході до 2–3 км на заході. Найбільш занурена ділянка фундаменту на заході відповідає Львівському палеозойському прогину (5 км), який обмежений Володимир-Волинським розломом, зоною трьох окремих розривних порушень шириною 4–6 км (глибина варіюється від 300–500 до 2200 м), простягання якого змінюється від широтного до північно-східного. Тектонічні зони глибинного формування: Володимир-Волинська, Мінсько-Вижівська, Стохідсько-Могилівська, Горинська визначають структурний каркас території, а щільна мережа субширотних розломів нижчого рангу спричинила формування палео- і сучасних ландшафтів. На крайній півночі області виділяється Прип'ятський вал з Ратнівським та Шацьким горстами. Південніше розміщені ряд давніх структур – Ковельський виступ, основою яких є Турійський вал. Четвертинні відклади суцільним плащем вкривають крейдові та неогенові утворення на всій території області. Їх накопичення і формування свідчать про складну етапність у формуванні структури ландшафтів, близьких до сучасних. Четвертинні відклади Волинського Полісся складені лише континентальними утвореннями і пов'язані, насамперед, із четвертинним зледенінням, під час якого значна частина Полісся Волині була перекрита льодовим панциром. Власне цьому зледенінню, як засвідчують геологічні документи, належить вирішальна роль у формуванні поліських ландшафтів. Після відступу льодовика накопичення четвертинних відкладів залежить від геологічної діяльності річок, озер та боліт. Добре структуровані лесові відклади середньо-

верхньопалеоценового віку на звітних крейдових відкладах теж тісно пов'язані з четвертинним зледенінням – з флювіогляціальними процесами та морозним звітрянням, а сучасні – русловим та заплавним алювієм.

Територія області знаходиться в межах Волино-Подільського артезіанського басейну. У свою чергу цей гідрогеологічний район першого порядку поділяється на Полісько-Подільський та Галицько-Волинський гідрогеологічні райони нижчого порядку. До останнього належить лише прибузька поліська частина області, решта території лежить у Полісько-Подільському гідрогеологічному районі. Води Волино-Подільського артезіанського басейну прісні й мінералізовані. Водонесними є відклади палеозою, мезозою і кайнозою. Найбільше значення для поліського регіону мають водонесні горизонти неоплейстоценових та голоценових відкладів, а також верхньої крейди, що поширені повсюдно, для Волинської височини – водонесні горизонти відкладів турон-сенону верхньої крейди. Води четвертинного водонесного горизонту мають задовільні фізичні властивості – м'які, гідрокарбонатно-кальцієво-магнієвого складу з мінералізацією до 1 г/л. Винятком є заболочені ділянки на рівнинних північних поліських ділянках, особливо в межах Верхньоприп'ятської низовини, де дуже сповільнений підземний стік. Унаслідок цього заболочується місцевість і в хімічному складі ґрунтових вод з'являються у значних кількостях сполуки окису азоту та заліза, що призводить до їх мутності, жовтого відтінку та неприємного присмаку. Глибина залягання ґрунтових вод незначна: від 0–0,5 м до 0,5–0,75 м у долині р. Прип'яті та її приток; 0,75–1,25 м – на межиріччях поліських річок. Відклади верхньої крейди – другий важливий водонесний горизонт, що поширений на всій території області. Він відділяється від верхнього четвертинного водного комплексу корою звітряння крейди писальної та мергелю. Нижче кори звітряння залягають водонесні тріщинуваті породи верхньої крейди, потужність яких змінюється від декількох метрів до 30–40 м і більше. Тріщинуваті породи поступово переходять у суцільні масивні утворення карбонатних порід.

Територія області розташована на південному заході Східноєвропейської рівнини, у межах Поліської низовини та Волинської височини. Своєрідність сучасного рельєфу області зумовлена комплексом ендегенно-екзогенних процесів минулих історичних періодів, кліматичними чинниками та впливом різних форм господарювання і природокористування. Основні морфоструктури області: Львівсько-Волинська западина, Волино-Подільська монокліналь, Ковельсько-Ратнівське (Волинське) підняття. Морфоскульптури Полісся і Волинської височини виразно відрізняються за генетичними особливостями: у поліській частині області переважають водно-аккумулятивні форми, у південній – водно-ерозійні. Поверхня поліської частини області – низовинна рівнина, розчленована широкими річковими долинами, з незначним похилом поверхні на північ – північний схід із пересічними висотами 150–200 м. Річкові долини Полісся широкі, неглибокі, без крутих схилів, маловиразні. Трохи виразніші долини Стиру, Стоходу, Турії. Заплави заболочені, із замкнутими пониженнями в рельєфі. Вздовж річок поширені дюни та гряди. Уступ першої надзаплавної

тераси поліських рік ледь помітний, сама тераса досить вузька, друга чітко простежується лише вздовж Західного Бугу та Стиру. Повсюдно на Поліссі поширені еолові форми рельєфу, що пов'язані з флювіогляціальними пісками вздовж поліських річок – Прип'яті, Стоходу, Стиру та на межиріччях. Типовими для Полісся є великі площі торфовищ, зосереджених у долині р. Прип'яті та на межиріччях Стоходу, Стиру, Турії, Західного Бугу, пониження в яких часто зайняті неглибокими озерами. Річкові долини Волинської височини врізані на 30–50 м, мають виразні терасовані схили, густу сітку балок і ярів, які розчленовують міжрічкові території, надаючи їм хвилястого чи горбистого вигляду. Особливо розчленована поверхня на півдні Волинської височини, де абсолютні висоти сягають до 300 м. Проте між річковими долинами Полісся і Волинської лесової височини є певна подібність у будові заплав, кількості надзаплавних терас, що є свідченням подібності розвитку у четвертинному періоді. Лише в поліській частині області поширені форми давнього зледеніння: ози, зандрові та озерно-льодовикові рівнини, кінцево-моренні горби. У місцях близького залягання до поверхні крейдяно-мергельних порід розвиваються карстові форми. З поширенням кінцево-моренних форм рельєфу пов'язана смуга денудаційного рельєфу. Еолові форми рельєфу: піщані дюни, вали, бархани пов'язані із флювіогляціальними пісками межиріч та долин поліських річок: Прип'яті, Стоходу і Стиру.

На Волинській ерозійній височині поширені річкові долини різної будови і розмірів, яри та балки. Глибину і густоту ерозійного розчленування сучасної поверхні височини, її основні орографічні риси визначає нерівний рельєф крейдової поверхні.

Генетичні типи рельєфу на Волинському Поліссі мають певну закономірність поширення – про це вперше написав П. А. Тутковський, назвавши цю закономірність зональністю ландшафтів: на півночі переважає моренний ландшафт, складений відкладами льодовиків; південніше простягається зона кінцево-моренного ландшафту – горби кінцевих морен і озів; ще далі на південь – зандрів ландшафт, сформований переважно водно-льодовиковими піщаними відкладами; на Волинській височині – лесові відклади. Найпоширенішими сучасними рельєфоформувальними чинниками, що мають зональні закономірності, є водна акумуляція, заболочення, карст, ерозія, елювіально-делювіальні перетворення геологічних відкладів.

Клімат Волинської області помірно-континентальний, із м'якою та вологою зимою, з відносно прохолодним літом, часто у другій його половині дощовим, затяжними вологими весною та осінню. Кліматичні умови формуються унаслідок взаємодії радіаційного режиму, атмосферної циркуляції, характеру підстилаючої поверхні. Радіаційний і світловий режим у різні пори року дуже відрізняється: кількість сонячної радіації найбільша у червні, а найменша – у грудні. Відповідно, найкоротший день у грудні – 8,6 год, найдовший у червні – 16,3 год. Середня річна кількість хмарних днів – 93. У результаті високої хмарності дуже знижується кількість прямої сонячної радіації, яка становить лише 40% сумарної – 98–100 ккал/см² за рік. Найхолодніший місяць року – січень (друга його половина) з температурами -4,4 – -5,1 °С, найтепліший –

липень (друга декада) із середніми місячними температурами $+18,4 - +18,8$ °С. Зміни середньомісячної температури повітря мають добре виражений річний хід, який має пряму залежність від кількості сонячної радіації. Найнижчі температури фіксуються при вторгненні континентального арктичного повітря, а найвищі спостерігаються з приходом теплих атлантичних повітряних мас. В останні десятиріччя спостерігаються значні зміни термічного режиму. Починаючи з 1982 р. зафіксовано періоди з досить високою середньодобовою температурою повітря – $+25$ °С і більше, що свідчить про зростання континентальності клімату.

На формування кліматичних особливостей протягом року значний вплив має атлантико-континентальне перенесення повітряних мас, які взимку спричинюють відлиги, а влітку – дощову прохолодну погоду. Циркуляція атмосфери визначається ісландським та середземноморським мінімумами, арктичним, азорським та азійським максимумами. Протягом року часті циклони, особливо в зимово-весняний період. Антициклони, що приносять морозну сонячну погоду, теж частіше простежуються взимку. Умови атмосферної циркуляції визначають панівні напрямки вітрів: узимку – західні і південно-західні, влітку – західні й північно-західні. Весною дещо зростає роль північно-східних, східних і південно-східних вітрів.

Основна маса вологи надходить із повітряними масами з Атлантичного океану і Середземномор'я. Річні суми опадів становлять 550–600 мм, причому найбільше їх випадає влітку – 80–90 мм за місяць, найменше взимку – 20–30 мм, хоча бувають і аномальні роки. Протягом року опади розподіляються нерівномірно. Загальна їх кількість зростає із північного заходу на південний схід – від 550 мм у районі Шацького поозер'я до 650 мм – на південний схід від смт Маневичів, що зумовлюється транспірацією вологи лісом і внутрішньомасовою циркуляцією повітря. Пересічно за рік буває до 151 дня з опадами. Висота снігового покриву, який з'являється у другій половині листопада чи на початку грудня, сягає 5–10 см, у лютому деколи до 20 см, повністю сніг зникає у третій декаді березня. Фіксуються несприятливі природні явища: пересічно за рік буває 22 дні з туманами, 7–8 днів з ожеледдю, до 15 – із хуртовинами, 14 – із грозами, чимало в літній період засушливих днів – до 20.

В останні десятиліття дуже помітними стали на території Волинського Полісся контрасти зміни кліматичних умов, які зумовлені сукупною дією природних і антропогенних чинників. Зокрема, в північних районах проведені широкомасштабні меліоративні роботи, що призвело до зменшення кількості природних резервуарів атмосферних опадів – боліт. Процес транспірації послаблюється внаслідок значного зменшення площ лісів і заміни їх видового складу. Все це призводить до тривалих посушливих періодів у внутрішньополіських районах, що не було властивим для Полісся у минулому столітті. Зміна кліматичних умов виразно простежується за порами року. Менш тривалий перехід від зими до літа, значно коротша осінь, триваліше літо і зима. Ознаки весни відзначаються вже на початку березня – наприкінці лютого, коли часто зникає сніговий покрив і починається скресання криги. Типовий місяць весни – квітень. Літо розпочинається в травні і триває до вересня. Найактивніші

влітку зливові опади, грози фіксуються 5–7 разів у місяць. Справжні ознаки осені простежуються у жовтні і супроводжуються тривалими затяжними дощами та заморозками. Досить часто в жовтні фіксуються значні тимчасові потепління. Зима розпочинається від середини листопада. У період зимових відлиг часто випадає дощ.

Уся територія області належить до басейнів рік Чорного і Балтійського морів – Прип'яті (більша частина) та Західного Бугу, розділеної Головним Європейським вододілом. Густота річкової сітки становить 0,22–0,33 км/км² (басейн р. Прип'ять 0,25–0,47 км/км², басейн Західного Бугу – 0,22–0,35 км/км²). Загалом ріки течуть із півдня на північ, мають повільну течію у зв'язку з незначним зниженням території в цьому напрямку – 0,1–0,2 м/сек. Похил поліських річок 0,27–0,40 м/км. Вони протікають у неглибоких долинах, у них розширені заплави, в яких навесні після повені залишаються тимчасові озера. Береги річок низькі, плавно переходять у болота, що їх оточують. Річки живляться талими сніговими, дощовими та підземними водами. Найбільша частка талих снігових вод – 50–80% річкового стоку. Водний режим річок відзначається чітко вираженими весняними повенями та зимовою і літньою меженню, що порушується час від часу літніми та зимовими паводками. Весняна повінь тягнеться довго – з першої половини березня до другої половини квітня – початку травня, що зумовлено значною мірою уповільненим рухом води внаслідок незначного похилу русел. Літні паводки утворюються зливовими дощами, часто під час них змивається ґрунт, замулюються стави. У кінці листопада – на початку грудня зазвичай починається замерзання річок, хоча льодовий покрив дуже нестійкий, а товщина льоду незначна. Гідрохімічний склад річок – гідрокарбонатно-кальцієвий.

За даними Західно-Бузького басейнового управління, Волинського обласного управління Державного агентства водних ресурсів України станом на 01.01.2013 р. гідрографічна сітка Волині складає 137 річок із загальною протяжністю територією області 3637,6 км, 268 озер (площею 13 373,22 га), 879 ставків (5163,3 га), 9 водосховищ (1960,19 га). До великих річок належать р. Західний Буг (у межах області протікає на протязі 220 км), та р. Прип'ять (172 км), до середніх – р. Стир (203 км), р. Стохід (191 км), р. Турія (188 км), до малих – 132 річки загальною довжиною 2 663,6 км.

Група найбільших озер карстового походження знаходиться у північно-західній частині області на межиріччі Західного Бугу і Прип'яті: Світязь (2750,0 га – площа водного дзеркала), Пулемецьке (1640,0 га), Луки (680,0 га), Люцимер (450,0 га). Великими за площею озерами є Скірче (100,2 га) Камінь-Каширського; Люб'язь (509,0 га), Біле (400,0 га), Скорінь (174,0 га), Червище (Шині) (165,0 га), Рогізне (107,0 га) Любешівського; Велике Згоранське (151,0 га) Любомльського; Волянське (405,0 га) Ратнівського; Велике Домашнє (155,0 га), Синове (174,0 га) Старовижівського; Сомин (124,0 га) Турійського районів.

Волинські озера мають різноманітне походження – за умовами формування вони належать до льодовикових, річкових (заплавних) і карстових (пов'язані з давнім і сучасним карстом крейдяних порід і часто підкріплені тектонічними і суфозійними процесами). Заплавні озера переважають у долинах річок Прип'яті,

Турії, Стоходу, карстові – найчастіше трапляються в районі Шацького поозер'я, озера льодовикового походження мають значне поширення у смузї кінцево-моренних утворень. Основна частина озер у плані має чіткі округлі або овальні обриси, відносно рівну берегову лінію без складних звивин і згинів. Діаметр окремих озер сягає кількох кілометрів. Ряд озер в центральній частині має острів (Світязь, Кримне, Озеро та ін.). Береги деяких озер піднімаються на 1–3 м над рівнем води, на окремих ділянках спостерігаються виходи крейди (оз. Пісочне, Добре та ін.). Береги інших озер низькі, слабо виражені, часто заболочені, із розвинутими сплавинами й торфовищами (оз. Нечимне, Святе). Деякі складні за морфологією озера мають характерні звуження у вигляді мисів, а складові частини їх улоговин симетрично розміщені одна щодо одної. Такі звуження надають озерам форму "вісімки" (оз. Лука, Мшане, Оріхове). Карстові озера зазвичай займають безстічні улоговини з незначним власним поверхневим водозбором. Береги озер піщані у вигляді поперечного валу чи низькі, заболочені з розвинутими торф'яниками. Дно піщане, тверде, із різним ступенем замулення, що залежить від площі дна й потужності карстових джерел. Найбільшими серед озер карстового генезису є водойми Шацької групи. Більшість карстових озер характеризуються малими розмірами, округлою формою і значними максимальними глибинами. Найглибше і найбільше озеро Волинського Полісся – Світязь. Площа озера – 27,5 км², довжина – 8,9 км, ширина – 4,4 км, довжина берегової лінії – 30,0 км, середня глибина – 8,1 м, максимальна глибина – 58,4 м, об'єм води – 190,7 млн м³. Це типове карстове озеро з низькими піщаними берегами. Живиться атмосферними і підземними водами. Заплавні озера – невеликі ділянки давніх русел річок, що відокремлені від сучасних водостоків і мають видовжену, іноді серпоподібну форму з відносно рівними береговими лініями. Більшість озер невеликі за площею, із середньою глибиною 2–3 м, рідко – до 7 м (оз. Люб'язь). Льодовикові озера – це реліктові останці льодовикового періоду. Вони розміщені в межах великих безстічних болотних масивів і перебувають у зв'язку з такими формами рельєфу, як кінцеві моренні пагорби, ками та ози. Довжина таких озер – 0,5–2,1 км, ширина – 0,2–0,8 км, глибина – 1,5–3 м. Велика кількість реліктово-льодовикових утворень (оз. Біле, Тросне, Охнич, Червище, Довге та ін.) зосереджені у межах Стохід-Стирського межиріччя. Вони тісно пов'язані з поширенням льодовикових акумулятивних форм рельєфу. Береги більшості озер заболочені, досить часто оточені значними болотними масивами. Осушувальні роботи в багатьох випадках призвели до значного обміління озер заплавного та льодовикового походження, особливо невеликих за площею. Озера Волинського Полісся, як і всього Українського Полісся, перебувають у стадії прогресивного старіння. Вік переважної більшості озер – 10–12 тис. років. За цей період глибина озер зменшилася на 10–14 м унаслідок депонування відкладів і формування прісноводних мулів – сапропелів. Переважна частина озер має незначну глибину – до 2–2,5 м і з часом може перетворитися на болота.

Найбільші за площею ставки знаходяться біля сіл Холонів (64,03 і 45,62 га), Мирне (48,85 га), Перемиль (32,45 і 30,17 га) Горохівського; Лички (38,3 га) Ківерцівського; Шепель (88,0 га), Лище (56,73 га), Боголюби (33,97 га), Баківці

(30,2 га) Луцького районів. На території басейну Західного Бугу знаходяться два наливних водосховища, що створені на природних озерах: Турське (на оз. Турське, площа водного дзеркала 1354,0 га) та Кортеліське (на оз. Любовель, 180,69 га), що використовуються для зволоження осушених земель на меліоративних системах. У басейні р. Прип'ять найбільші водосховища – Старомосирське (78,0 га) Ковельського, Бихівське (78,0 га) Любешівського, Цирське (62,0 га) Камінь-Каширського районів.

Крім густоти річкової сітки, великої кількості озер, ставків, каналів, в області багато боліт. Болота і заболочені ділянки – це важлива ланка взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів природи, що має важливе значення для збереження відтворювальної здатності ландшафтів та забезпечення екосередовищної рівноваги. Заболоченість Волинського Полісся через сприятливі для болотоутворення умови й особливості рельєфу та клімату є найвищою в межах держави. За даними Держуправління охорони навколишнього природного середовища у Волинській області станом на 20.05.2012 р. відкриті заболочені землі займають 116,7 тис. га – 5,79% загальної площі Волині. Найвищий рівень заболоченості у Любешівському (19,5%), Камінь-Каширському (7,57%), Шацькому (7,52%), Ратнівському (6,9%), Старовижівському (6,06%) адміністративних районах Волині, що лежать на півночі регіону Волинського Полісся. Переважають болота низинного типу, які становлять 93% загальної площі, верхові – 3%, перехідні – 2,7%, змішані – 0,3%. Евтрофні болота і низинні торфовища багаті на мінеральні речовини, вони розвинені у зниженнях рельєфу – на заплавах, плавнях, староруслових ділянках, берегах озер. Найзаболоченіші долини рік Прип'яті, Турії, Стоходу. Перехідні, що помірно бідні на мінеральні сполуки, і незначні за площею є лише в Ратнівському, Любешівському і Маневицькому районах. Верхові болота з незначним вмістом мінеральних речовин займають теж невелику площу і розміщені на вододілах і притерасних долинах річок в умовах недостатнього живлення, переважно за рахунок атмосферних опадів.

Водно-болотні екосистеми регулюють біохімічні, фізіологічні, енергетичні, гідрологічні процеси у взаємозв'язках екосистем і є середовищем проживання та відтворення цілої низки видів рослин і тварин, які не можуть існувати в інших умовах. Гідролого-геохімічна екологічна функція боліт є однією із найважливіших, тому що маса води в незміненому природному торфі може сягати до 90%. У меженний період болота живлять річки й озера, а в повеневий акумулюють значну кількість дощових вод, зменшуючи руйнівну дію паводків. Болотні біогеоценози належать до особливого типу акумулятивних систем, що містять і консервують грандіозні запаси органіки, води та теплової енергії. Так, на 1 га болота з потужністю торфу 2 м припадає пересічно 18 тис. м³ води, 2 тис. т сухої органічної речовини із загальним запасом енергії 10 600 млн ккал. Ці комплекси відіграють надзвичайно важливу роль для збереження біотичного і ландшафтного різноманіття регіону.

За гідрологічним режимом, показниками стоку, водним балансом територія Полісся належить до зони надмірної водності, а Волинської височини – до зони достатньої водності.

Ґрунтовий покрив відзначається значною строкатістю, на фоні якої простежується тенденція до зміни ґрунтів з півночі на південь від дерново-підзолистих до чорноземів.

Найпоширеніші ґрунти Поліської низовини – дерново-підзолисті (60% території), болотні, лучні, що сформувалися на піщаних та супіщаних відкладах материнських порід в умовах перезволоженості, заболоченості, при пануванні промивних процесів. Через це поживні речовини вимиваються, ґрунти збіднені на гумус і ряд розчинних у воді елементів, кислі. Вміст гумусу коливається в межах 1–3%, лише в деяких може досягати 6%. Дерново-підзолисті ґрунти, поширені по всьому Волинському Поліссю, залягають на слабохвилястих вододільних просторах та борових терасах рік. Лучні поширені переважно на знижених елементах рельєфу долин річок Західного Бугу, Стоходу, Стиру на алювіальних відкладах легкосуглинистого, рідше супіщаного механічного складу. Вони утворилися в умовах близького залягання підґрунтових вод під трав'янистою рослинністю. Ці ґрунти багаті на поживні речовини, мають сприятливий водно-повітряний режим. Болотні ґрунти: лучно-болотні, болотні, торфувато-болотні, торфово-болотні, торфові, значно поширені на Поліській низовині в долинах Прип'яті, Турії, Циру, Стоходу. Значні площі болотних і торфових ґрунтів меліоровані й використовуються як сільськогосподарські угіддя. На верхньочетвертинних еолово-делювіальних лесових відкладах Волинської височини на вододілах між притоками Західного Бугу і Стиру сформувалися світло-сірі, сірі, темно-сірі опідзолені і чорноземи опідзолені. Чорноземи неглибокі здебільшого поширені на схилах долин приток Західного Бугу і Стиру, чорноземи неглибокі малогумусні трапляються на вододілах між цими притоками, а чорноземи глибокі – здебільшого на схилах долин річок Липа та Черногузка.

Структура землекористування. Тривале сільськогосподарське використання ґрунтів, призводить до агрогенної трансформації їхніх основних морфологічних, фізичних, фізико-хімічних та біотичних властивостей. Основні зміни відбуваються в гумусових горизонтах, які передусім підпадають під вплив агротехнічних заходів, зокрема переорювання, внесення добрив, хімічних меліорантів. У області розподіл компонентів земельного фонду досить нерівномірний. Частка сільськогосподарських угідь, у структурі яких теж спостерігаються помітні територіальні відмінності, значно вища у центральних та південних районах: Луцькому (80,96%), Рожищенському (80,22%), Горохівському (79,1%), Іваничівському (75,58%), Локачинському (74,70%), Турійському (68,65%) порівняно із північно-західними, північними та східними районами: Камінь-Каширським (36,24%), Любешівським (34,07%), Маневицьким (33,61%), Шацьким (29,85%). У структурі сільськогосподарських угідь області найвищий відсоток ріллі, хоча її частка коливається у межах 47,01–84,66% відповідно у різних районах. У північних районах області, згідно даних звіту Держземагенства у Волинській області станом на 01.01.2013 р., значний відсоток сільськогосподарських площ знаходиться під природною рослинністю – сіножатей та пасовищ: у Шацькому районі відповідно 23,13 та 19,21%, Любомльському – 22,06 та 26,43%, Любешівському – 22,07 та 27,27%, Камінь-

Каширському – 21,54 та 21,46%, Ратнівському – 20,95 та 27,79%. На Поліссі також збереглися великі масиви лісовкритих, відкритих заболочених, водних площ. Найбільша частка лісів у Маневицькому (57,75%), Камінь-Каширському (51,52%), Шацькому (49,2%), Любомльському (41,57%), Любешівському (41,22%); боліт – у Любешівському (19,79%), Камінь-Каширському (7,36%), Ратнівському (6,62%), Старовижівському (6,18%) районах.

Частка сільськогосподарських угідь та ріллі у структурі земельного фонду

Адміністративні райони	Загальна площа земель, га	Сільськогосподарські угіддя, га	Рілля, га	Сільськогосподарська	Розораність земельних	Розораність с/г угідь, %
Володимир-Волинський	105537,0	69696,13	49301,01	66,04	46,71	70,74
Горохівський	112217,0	88767,92	75154,25	79,10	66,97	84,66
Іваничівський	65900,6	49805,31	39147,87	75,58	59,40	78,61
Камінь-Каширський	174917,0	63382,29	33310,90	36,24	19,04	52,56
Ківерцівський	141426,0	68697,57	41209,72	48,58	29,14	59,99
Ковельський	178088,0	99468,14	55182,21	55,85	30,99	55,48
Локачинський	71521,8	53425,97	43723,50	74,70	61,13	81,84
Луцький	101499,8	82169,18	66336,24	80,96	65,36	80,73
Любешівський	144808,0	49340,87	23194,64	34,07	16,02	47,01
Любомльський	148865,0	70758,46	33946,24	47,53	22,80	47,98
Маневицький	225958,1	75938,52	37572,97	33,61	16,63	49,48
Ратнівський	143668,8	70951,88	33845,42	49,39	23,55	47,70
Рожищенський	92810,2	74448,62	47454,05	80,22	51,13	63,74
Старовижівський	112183,3	59302,83	31559,14	52,86	28,13	53,22
Турійський	119970,7	82354,19	50165,89	68,65	41,82	60,91
Шацький	75074,9	22406,58	12102,37	29,85	16,12	54,02
Всього	2014446,2	1080914,45	673206,42	53,66	33,42	62,28

Загалом рівень сільськогосподарської освоєності та розораності регіону знижується у напрямку з півдня на північ. Зменшуються площі ріллі, натомість зростають площі пасовищ та сіножатей, збільшується показник лісистості та заболоченості. Найбільші площі ріллі – у Горохівському (66,97%), Луцькому (65,36%), Іваничівському (59,40%) адміністративних районах у межах Волинського Опілля. В поліських районах області рівень розораності земельних угідь навіть дещо нижчий від оптимального показника 40% і коливається в поліських районах у межах 16,02–51,13%. Оптимальні показники співвідношення земельних угідь, вкритих природною рослинністю, і господарських, фіксуються у Ковельському (відповідно 62,91% і 37,09%),

Ківерцівському (65,24% і 34,76%), Старовижівському (67,5% і 32,5%) районах. У найзалісненіших і найзаболоченіших північних та східних поліських районах області частка природних угідь ще вища: у Камінь-Каширському, Любешівському, Любомльському, Маневицькому, Ратнівському, Шацькому районах вона коливається у межах 72,94–83,16%. Структуру земельного фонду у Володимир-Волинському, Турійському, Рожищенському районах можна вважати сприятливою – відповідно 46,39%, 53,23%, 43,82% ділянок із природною рослинністю. Значною мірою такий розподіл пояснюється великими площами на Поліссі земель з особливим природоохоронним статусом, природними особливостями, історією освоєння. Необхідно зберегти нинішнє співвідношення земельної структури в тих утвореннях адміністративно-територіального устрою області, де воно близьке до оптимальних значень, та за рахунок малопродуктивних у сільськогосподарському відношенні земель покращити у тих, у яких у структурі землекористування спостерігається значна відмінність від науково обґрунтованих норм.

Показники аграрної перетвореності залежать від сучасної структури земельного фонду та від історичних форм господарювання. Особливо інтенсивних змін набувають агроландшафти із застосуванням активних та довготривалих меліорацій. Широкомасштабне гідромеліоративне освоєння у 60-х роках (1962–1989 рр.) минулого століття (на Волинському Поліссі, за даними "Волиньводпроекту", побудовано 169 меліоративних систем), а також видобування торфу на паливо призвели до помітного зменшення площі поліських боліт. Осушні роботи призвели до зниження рівнів ґрунтових вод, різкого зменшення кількості природних резервуарів атмосферних опадів – боліт, зменшення площ водного дзеркала озер. Коефіцієнт же використання осушених масивів невисокий і становить 0,4–0,7 та продовжує падати. Трансформація осушених ґрунтів на сьогодні стала непрогнозованою. Торфові ґрунти Полісся, що зазнали інтенсивного антропогенного меліоративного впливу вимагають детального вивчення для подальшої ренатуралізації, бо на сьогодні більшість із них через вихід із ладу осушувальних систем – перелогові, зарослі дикорослою трав'янистою рослинністю, кущами і деревами.

Ландшафтне різноманіття регіону. Природні ландшафти області: мішанолісові і широколистянолісові.

Мішанолісові ландшафти Волинського Полісся сформувалися в умовах помірно теплого клімату, позитивного балансу тепла і вологи на льодовикових, водно-льодовикових, давньоалювіальних відкладах під хвойно-широколистяними лісами в антропогеновому періоді. Їх характерними ознаками є рівнинність, наявність різних за генезисом типів і форм рельєфу, високе залягання ґрунтових вод, густа річкова мережа, широкі річкові долини, наявність крейдових порід, що залягають під четвертинними відкладами, значний розвиток льодовикових форм рельєфу, наявність карсту, велика кількість боліт, високий рівень залісненості, поширеність дерново-підзолистих, дернових і болотних ґрунтів, дубово-соснових лісів, лучної і болотної рослинності [58]. Відмінна особливість мішанолісових ландшафтів – складне перемежування природних

комплексів, їх мозаїчність, контрастність, пов'язана з процесами різновікового її переформування.

У структурі широколистянолісових ландшафтів переважають височинні глибокорозчленовані лесові рівнини із строкатим ґрунтовим покривом, у якому переважають сірі і темно-сірі лісові ґрунти під грабовими, дубово-грабовими, дубовими та дубово-сосновими лісами. Корінною основою ландшафтів разом із пісками, піскуватими глинами і нижньосарматськими вапняками є повсюдно поширені лесові породи і підвищені верхньокрейдові відклади. У західній частині Волинської височини є льодовикові відклади, які виповнюють зниження на поверхні крейдових порід. Ландшафти формувалися в умовах помірно теплого клімату: середні зимові температури становлять $-4,8 - -5^{\circ}\text{C}$, літні – $+17 - +18^{\circ}\text{C}$, річна сума опадів – 600–620 мм.

Первинні ландшафти змінені сільськогосподарськими угіддями, які складають 75% земельного фонду території. Волинська височинна область (Волинське Опілля) помітно виділяється між прилягаючими до нього з півночі мішано лісовими ландшафтами Волинського Полісся, а з півдня – Малого Полісся, яке типологічно належить до мішанолісових ландшафтів, але просторово знаходиться в межах Західноукраїнського краю. Волинське Опілля – своєрідний великий "острів" між мішаними хвойно-широколістяними лісами. Опілля – це рівнинні та горбисті безлісі або малолісисті території з родючими ґрунтами в межах лісової зони, що виникли в процесі давнього їх землеробського освоєння. На місці лісів із сірими і темно-сірими ґрунтами з'являлися поля, оточені лісами. З подальшим господарським освоєнням лісові площі зменшувалися, виникали великі поля (опілля) серед лісових масивів. Це призвело до практичного зведення площі лісів (до 9% земельного фонду).

У територіальному розподілі ландшафтних місцевостей спостерігається певна закономірність.

На півночі, поблизу верхів'їв Прип'яті та на її притоках поширені молоді природно-територіальні комплекси – заплавні лучно-болотні ландшафтні місцевості. Вони мають значні розміри, що зумовлено неглибоким врізом долин, рихлим складом порід, що складають територію, історичним розвитком. Мікрорельєф заправ, характер ґрунтів та рослинність пов'язані з висотою і тривалістю весняного паводку [78]. Ширина заплави Прип'яті пересічно тут становить 3–5, місцями – до 10 км. Вона має два рівні: низький, із висотами 0,5–2,0 м над рівнем води в русі, і високий – 2–3 м, який заливається водою не щороку. Значні площі зайняті болотами й заболоченими землями, особливо на заплавах низького рівня. Притаманна складна сітка стариць, озер, проток та густа меандрова мережа. На прируслових урочищах поширені піски, зарослі чагарниками. Центральні частини заправ укріті луками, які використовують під сінокоси. На заплавах високого рівня переважають лучні урочища з різнотравно-злаковим травостоєм із домінуванням болотного типу ґрунтоутворення. До них зазвичай приурочені лучно-болотні та торфово-болотні ґрунти, низинні торфовища. Після меліоративних робіт значні площі використовуються під рілля. Найбільші меліоративні системи: "Регулювання р. Прип'ять" – 26 221 га, Коростинська – 3531 га, Цирська – 45 416 га, "Верхів'я р. Стохід" – 17 020 га та ін.

Місцевості надзаплавних терас і давніх долин утворюють наступний ландшафтний рівень. Надзаплавна борова тераса Прип'яті та її великих приток Стоходу, Турії, Виживки; а також частково Західного Бугу має велику потужність пісків і значні висоти над заплавами річок. Середня висота 5–8 м, деколи досягає 10–12 м. На Прип'яті вона досягає ширини 10–15 км. Піски однорідні й добре відсортовані внаслідок еолової діяльності з перетворення первинних флювіогляціальних піщаних терас четвертинного зледеніння. Значна потужність пісків і їхня висока водопроникність сприяли утворенню сухого ґрунтового покриву, на якому сформувалися сухі соснові бори. Домінують борові місцевості з дерново-слабопідзолистими ґрунтами, зайняті сухими боровими лісами з піщаними валами та пасмами. Між ними значні площі займають місцевості слабодренованих надзаплавних терас із слабопідзолистими супіщаними і дерново-глейовими ґрунтами, що зайняті орними землями, луками, вільхово-осиковими лісами та болотами. Ландшафти давньої прадолини Стир–Словечна завширшки 20–25 км, що в субширотному напрямку простягаються від сучасної долини Стоходу через усе Південне Полісся, подібні до ландшафтів інших надзаплавних терас, але мають більшу частку болотних масивів.

Місцевості слабо- і помірно дренованих надзаплавних терас Прип'яті та її приток поширені в північно-східній поліській частині Волині. Алювіальні, озерно-алювіальні, частково еолові відклади відзначаються значною строкатістю механічного складу і складним мікрорельєфом. Фізичні властивості ґрунотвірних порід несприятливі – їм притаманна мала вологоємність, велика теплопровідність, незначна капілярність тощо. Переважають акумулятивні поверхні. Повсюдно розвинуті екзогенні процеси: заболочення, затоплення, карст. Ґрунтовий покрив відзначається надзвичайною заболоченістю. У його структурі домінують болотні й торфово-болотні ґрунти на відкладах різного генезису, лучно-болотні на алювіальних і водно-льодовикових відкладах та морені. Слабопідзолисті супіщані ґрунти сформовані на піщаних підвищеннях, дерново-слабопідзолисті глеєві та глеюваті – на понижених озерних рівнинах, торфовища та болота – на старицях. Дернових ґрунтів мало і вони переважно розорані. Переважна більшість надзаплавно-терасових місцевостей зайняті луками і чорновільховими, осоковими, сосновими на болотах лісами. На сьогодні значна частина сільськогосподарських угідь, що не використовується, заростає бур'янами та дикорослими травами. Вищий ландшафтний рівень пов'язаний із моренно-зандровими рівнинами переважно з дерново-середньопідзолистими ґрунтами, зайнятими суборами, сугрудками та сільськогосподарськими угіддями із зерновими культурами, картоплею, льоном.

Місцевості погано дренованих рівнинно-западинних межиріч поширені на всій поліській частині Волині. Вони приурочені до перезволожених межиріч, де широко розвинуті процеси акумуляції. Переважають різнозернисті з прошарками тонких супісків і суглинків флювіогляціального, озерно-льодовикового та озерно-болотного походження відклади потужністю 5–15 м. Ґрунтовий покрив відзначається строкатістю – підзолистий процес ґрунтоутворення часто комбінується з процесами заболочування й оглеєння. Найбільше поширення мають дерново-слабопідзолисті і дерново-

середньопідзолисті ґрунти, зайняті мішаними лісами з густим трав'яним покривом. Великі площі цих хвилястих алювіальних, плоскохвилястих зандрових, плоских і слабохвилястих моренно-зандрових низовин меліоровані.

Ландшафтні місцевості кінцево-моренних горбів і гряд пов'язані з Волинським моренним пасмом. Простягаються від Західного Бугу через територію регіону аж до Стиру. Відзначаються поширенням моренних горбів, валів з абсолютними висотами 185–200 м, що складені піщаними і супіщаними відкладами з гранітними, кварцитовими та кремнієвими валунами, вкритих сосново-дубовими лісами. Між ними простягаються міжпасмові зниження й долини. З південного боку кінцево-моренні гряди облямовуються широкими зандровими конусами з добре вираженими похилими поверхнями, а північний бік гряд обмежує слабохвиляста поверхня, складена донно-моренними відкладами.

На півдні Волинського Полісся, південніше від Любомльсько-Маневицької моренної гряди, значні простори межиріч річок займають ландшафтні місцевості денудаційних хвилястих рівнин із дерново-карбонатними ґрунтами на крейдових відкладах та дерново-середньопідзолистими ґрунтами, які широко використовуються під рілля. Денудаційні форми рельєфу формують плоскі підняття горбів та гряд, що простягаються з північного заходу на південний схід і розділені заболоченими пониженнями з озерами й річковими долинами. Денудаційні місцевості – найцінніші земельні угіддя Волинського Полісся, тому більше 80% їхньої поверхні розорані й використовуються для вирощування сільськогосподарських культур. Невеликими масивами збереглися дубово-грабові та дубово-соснові ліси. Через близькість залягання до поверхні крейдових відкладів, їх тріщинуватості і значній кількості опадів широко розвиваються карстові процеси, тому багато карстових озер, лійок, джерел.

Ландшафти Волинської височини відмінні від поліських через широке поширення лесовидних суглинків та виразно хвилястим, а деколи навіть горбистим рельєфом з глибоким почленуванням поверхні річковими долинами і балками.

Ландшафтні місцевості першої надзаплавної лесової тераси річок Західного Бугу і Стиру плоскі, добре дреновані, помітні у рельєфі, з чіткими уступами і шириною до 1,5–2,0 км. Складені потужною товщею супіщаного алювію (8–10 м), перекритого лесовидними суглинками. Розвинуті неглибокі чорноземи і чорноземно-лучні ґрунти. Практично повністю розорані.

Місцевості другої надзаплавної лесової тераси поширені в долинах р. Луги – правої притоки Західного Бугу і лівих приток Стиру – Луги і Черногузки. Поверхня тераси загалом рівнинна, складена лесовидними суглинками потужністю понад 10–15 м. На плоских урочищах сформувалися глибокі чорноземи, на схилах – неглибокі. Ці найродючіші у області землі найрозораніші.

У складі місцевостей міжрічкових лесових хвилясто-горбистих підвищень переважають урочища вододільних горбів, вкритих сірими і світло-сірими сильно змитими ґрунтами, де поширені ерозійні процеси і збереглися фрагментарно широколистяні ліси; балкові урочища з переважанням темно-

сірих опідзолених ґрунтів і опідзолених чорноземів. Дуже поширений площинний змив і лінійна ерозія ґрунтів, які переважно використовуються як сільськогосподарські угіддя.

Закономірні відмінності у співвідношенні та взаємному розміщенні окремих видів ландшафтних місцевостей дають змогу виділити ландшафтні структури вищого рангу – ландшафтні райони (природні ландшафти). В основі їх виділення лежать особливості геологічної будови, рельєфу, ґрунтів, рослинного покриву. У поліській частині області виділяється сім ландшафтних районів, у межах Волинської височини – чотири.

Верхньоприп'ятський ландшафтний район (аккумулятивно-низовинний) лежить на крайній півночі Поліської зони й охоплює заплави Прип'яті та її приток і першу надзаплавну терасу. На півночі району поширені флювіогляціальні полого- та плоскохвилясті поверхні дніпровського зледеніння. Це найзаболоченіша територія (велика частка земель зайнята болотами і заболоченими землями) із замкнутими пониженнями й еоловими утвореннями – дюнами та грядами, з великою кількістю озер, стариць. Домінує болотний тип ґрунтоутворення. Поширені лучно-болотні, торф'яно-болотні ґрунти, низинні торфовища. Переважають лучні угруповання з різнотравно-злаковим травостоем, болотні, вогкі субори. Лісистість, унаслідок заболочення, порівняно невисока. Орних земель порівняно мало.

Нижньостирський ландшафтний район (низовинний) охоплює межі заплав та надзаплавних терас річок Прип'яті та Стоходу, відзначається плоскохвилястою поверхнею, сформованою флювіогляціальними відкладами дніпровського зледеніння. Значні площі зайняті луками, болотами, заболоченими лісами, чагарниками. Гідрографічна мережа розгалужена, із значною кількістю заплавних озер. Поширені дерново-підзолисті, болотні, торфувато-болотні, торфові та дернові ґрунти. Розорювання незначне.

Любомльсько-Ковельський ландшафтний район (кінцево-моренний) відзначається значними площами полів кінцево-моренних утворень дніпровського зледеніння, заввишки до 200 м, що мають східне і північно-східне спрямування та сформовані невідсортованим матеріалом. Поширені ози й ками, карстові лійки. Тут досить строката структура ґрунтів – дерново-підзолистих глеюватих, глейових та болотних, підвищена лісистість – багато сосново-дубових лісів із досить багатим видовим складом підліска і трав'яного покриву, значна кількість озер. Багато орних земель.

Маневицько-Володимирецький ландшафтний район (кінцево-моренний) сформований флювіогляціальними плоскохвилястими піщаними поверхнями четвертинного зледеніння з його кінцево-моренними горбисто-грядовими утвореннями. Поширені ози та карстові лійки, дюни. Відзначається більшою лісистістю і заболоченістю, ніж Любомльсько-Ковельський район. Ґрунти дерново-суглинисті, слабопідзолисті, бідні на поживні речовини, торф'яно-болотні. У рослинному покриві переважають мішані ліси, фітоценози заболочених лук, болота. Орних земель порівняно небагато.

Колківсько-Сарненський ландшафтний район (давньольодовиковий) простягається неширокою смугою між річками Стохід і Стир. Він сформований

із флювіогляціальних плоскохвилястих поверхонь дніпровського зледеніння, серед яких наявні утворення заплави Стиру та приток, першої надзаплавної тераси річки. Відзначається високою заболоченістю. Переважають торф'яно-болотні та дерново-підзолисті піщані й глинисто-піщані ґрунти, чимало високотравних евтрофних боліт. На місці дубово-соснових лісів – сільськогосподарські угіддя.

Турійсько-Рожищенський ландшафтний район (денудаційний) охоплює частину флювіогляціальної пологохвилястої поверхні дніпровського зледеніння, у межах якої виділяється три найбільших в області осередки з денудаційною поверхнею відкладів верхньої крейди. У рельєфі виділяється друга надзаплавна тераса р. Західного Бугу і заплава р. Турії. Трапляються горбисто-грядові поверхні кінцевої морени дніпровського зледеніння та численні карстові лійки. На побережжі Західного Бугу багато дюн. Найбільш поширені перегнійно-карбонатні ґрунти з високою природною родючістю. Лісистість дуже низька. Природні комплекси збереглися у вигляді заплав, міжрічкових лук, боліт. Відзначається давньою і значною освоєністю.

Ківерцівсько-Цуманський ландшафтний район (денудаційний) охоплює південну частину флювіогляціальної пологохвилястої поверхні дніпровського зледеніння із значною площею заплавних утворень. У рельєфі простежується друга надзаплавна досить широка тераса р. Стиру. На вододілах відмічені карстові лійки й западинні форми рельєфу. Типові – дерново-слабопідзолисті ґрунти, значно менше – перегнійно-карбонатних. Район дуже заліснений, переважають цінні дубово-соснові ліси, значно менші площі зайняті луками. Розораність незначна.

Західноукраїнський край представлений Нововолинсько-Сокальським, Локачинсько-Торчинським, Олицько-Рівненським, Горохівсько-Берестечківським лесово-горбистими ландшафтними районами. Це підвищена територія з відмітками понад 200 м, значним розвитком ерозійних явищ, численними ярами, балками, незначною заболоченістю та лісистістю. Характерне поширення, крім заплавних місцевостей, лесових порід, хвилястого балкового рельєфу, ґрунтів сірих опідзолених і чорноземних під широколистяними дубово-грабовими лісами. Значно поширені ерозійні процеси.

Нововолинсько-Сокальський ландшафтний район займає значну частину Волинської лесової височини, тому характеризується меншими коливаннями відносних висот (абс. висоти менше 250 м). Ґрунтовий покрив формують опідзолені чорноземи і темно-сірі опідзолені ґрунти, в заплавах – заболочені.

Львівсько-Торчинський ландшафтний район характеризується переважанням хвилясто-горбистих межиріч з сірими ґрунтами і фрагментарно поширеними дубово-грабовими лісами, а також рівнинних місцевостей надзаплавних терас та заторфованих заплавних місцевостей Стиру і Черногузки.

Олицько-Рівненський ландшафтний район – територія гіпсометрично нижча з переважанням плоско хвилястих і малорозчленованих лесових рівнин, складених супіщаними і пилуватими суглинками, що залягають на піщаних породах, із сірими і світло-сірими лісовими ґрунтами, дубово-грабовими і дубово-сосновими лісами.

Горохівсько-Берестечківський ландшафтний район розташований у найвищій південній частині лесової височини, характеризується найбільш розчленованою поверхнею. Переважаючи типи ґрунтів – сірі і ясно-сірі на крутіших схилах, темно-сірі та опідзолені чорноземи – на виположеніших. Великі площі у долині р. Липи заболочені.

Біологічне різноманіття регіону. Згідно із сучасним геоботанічним районуванням територія області входить до складу округів: Західнополіського соснових, дубово-соснових лісів, евтрофних боліт і Волинського дубово-грабових та дубових лісів Поліської підпровінції Східноєвропейської провінції хвойно-широколистяних та широколистяних лісів Європейської широколистянолісової області.

Рослинність Волинського Полісся, як і Українського в цілому, відносно молода і сформувалася у післяльодовиковий період із різних ботаніко-географічних центрів, основними з яких є гумідний, аридний та арктоальпійський. За особливостями рослинного покриву – це рівнина, фрагментарно вкрита сосновими, березовими, ялиновими, чорновільховими та мішаними лісами, обширними заболоченими рівнинами та міжрічковими луками. На сьогодні встановлено, що в регіоні зростає 1406 видів рослин природної флори, включаючи всі дикорослі аборигенні, а також занесені та ренатуралізовані види, які самостійно розмножуються. Лісові формації Волинського Полісся – це переважно бори, субори, сугруди, груди. Борові (соснові) ліси – одні із найпоширеніших. Вони поділяються за умовами зволоження, торфності, флористичного складу на лишайникові, зеленомохові, рунянкові, сфагнові. На дюно-горбистих місцевостях із глибоким заляганням ґрунтових вод поширені лишайникові сосняки. Поліські ялинові ліси з домішкою сосни звичайної *Pinus sylvestris* L., берези бородавчастої (повислої) *Betula pendula* Roth. і пухнастої *B. pubescens* Ehnh., вільхи чорної *Alnus glutinosa* Gaertn., осики *Populus tremula* L. збереглися лише невеличкими острівцями в північній частині. Вони зростають на перезволожених, заболочених зниженнях.

Великі масиви займають міжрічкові луки: суходільні і низинні. Суходільні виникли на місці вирубаних лісів і збереглися невеликими масивами серед розораних земель, на підвищених окраїнах боліт, на узліссях. Низинні луки сформувалися на місці сирих чорновільхових лісів та на частково осушених болотах. Заплавні луки займають теж поширені в долинах Прип'яті, Стиру, Стоходу, Турії.

Багата та різноманітна прибережно-водна й водна флора. До складу прибережно-водних формацій належать очерет *Phragmites australis* (Cav.) Trin ex Steud, рогіз вузьколистий *Typha angustifolia* L., вербозілля звичайне *Lysimachia vulgaris* L., лепешняк великий *Glyceria maxima* (C. Hartm.) Holmb., трапляються куртини верби попелястої *Salix cinerea* L., які ненабагато вищі за стебла макрофітів. Значною є роль у прибережних ценозах м'яти водяної *Mentha aquatica* L., чистецю болотного *Stachys palustris* (L.), незабудки болотяної *Myosotis palustris* (L.), щавлю прибережного *Rumex hydrolapathum* Huds. Із водних ценозів найбільшу площу займають угруповання водяного різака алоеподібного *Stratiotes aloides* L., рдесників вузлуватого *Potamogeton nodosus*

Poiret. та блискучого *P. lucens* L. Переважно в невеликих затоках та на спокійних місцях поблизу берегів трапляються ценози трьох видів лататтевих – латаття білого *Nymphaea alba* L., латаття сніжно-білого *Nymphaea candida* J. et C. Presl. та глечиків жовтих *Nuphar lutea* (L.) Smith.

Через значну заболоченість широко представлена рослинність найпоширеніших евтрофних, а також мезотрофних і оліготрофних боліт. На болотах зростає багато рідкісних видів рослин, занесених до Червоної книги України (ЧКУ): альдрованда пухирчаста *Aldrovanda vesiculosa* L., баранець звичайний *Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank et Mart., гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., росянки (росички) англійська (довголиста) *Drosera anglica* Huds. та середня *D. intermedia* Haune, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris* L., різні види пальчатокорінників (зозульок): м'ясочервоний *Dactylorhiza incarnata*, плямистий *D. maculate*, травневий *D. majalis*, Фукса *D. fuchsii*, жировик Льозеля *Liparis loeselii* (L.) Rich., любка дволиста *Platanthera bifolia* (L.) Rich., ситник бульбистий *Juncus bulbosus* L., осоки Девелла *Carex davallifna* Smith і затінкова *C. umdrosa* Host та ін. У межах західної частини Волинського Полісся також збереглися і зростають реліктові плейстоценового віку види рослин: береза низька *Betula humilis* Schrank, вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum* L., рододендрон жовтий (азалія понтійська) *Rhododendron luteum* Sweet, відкаслик осотоподібний *Carlina cirsioides* Klokov, плющ звичайний *Hedera helix* L., кадило сарматське *Melittis sarmatica* Klokov, які дуже вразливі до зміни екологічних умов і часто зникають через меліоративне осушення земель. Першочергового вивчення та збереження заслуговують ендеміки регіону: гвоздики несправжньоопізняя *Dianthus pseudoserotinus* Błocki та несправжньорозчепірена *D. pseadosquarrosus* (Nov.), смілка литовська *Silene lithuanica* Zaraf.

У складі флори Волинського Полісся значне місце посідають види рослин, які підлягають охороні на міжнародному рівні. До Європейського Червоного списку (ЄЧС) занесені козельці українські *Tragopogon ucrainicum* L. та *Silene lithuanica*, до Додатку 1 Бернської конвенції – *Aldrovanda vesiculosa*, сальвінія плаваюча *Salvinia natans* (L.) All., зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus* L., юриня волошкоподібна *Jurinea centauroides* Klokov.

Деякі рослинні угруповання занесені у Зелену книгу України: лісові – групи асоціацій лісів зеленомохових та чорницевих, дубових лісів із дуба звичайного, дубово-соснових лісів ліщиново-трясучкоподібноосокових та крушиново-трясучковидноосокових; болотні – ценози формації осоки Девелла; водні – угруповання *Aldrovanda vesiculosa*, *Nymphaea candida*, *Nymphaea alba*, *Nuphar lutea*.

На півдні області на лесовій Волинській височині поширені природні дубові ліси *Quercus robur* L. з домішкою липи серцелистої *Tilia cordata* Mill., клена гостролистого *Acer platanoides* L., ясена звичайного *Fraxinus excelsior* L. Трапляються степові і лісостепові види – ковила волосиста *Stipa capillata* L., осока низька *Carex humilis* Leys., горицвіт весняний *Adonis vernalis* L.

Інтенсивний антропогенний вплив сприяє незворотним змінам у природних рослинних угрупованнях. Крім того, серйозною проблемою збереження

рідкісних аборигенних рослин є експансія інтродукованих (як, наприклад, дуба північного *Quercus rubra* L.) та адвентивних, особливо бур'янів, видів, що відрізняються широкою екологічною амплітудою і часто витісняють місцеві види. Вони проникають у природні фітоценози та рослинні угруповання антропогенних місцезростань, нерідко визначаючи їх склад і структуру.

За сучасним зоогеографічним районуванням О. Кістяківської територія області належить до Західного району Поліського зоогеографічного округу мішанолісової зоогеографічної провінції (поліська частина області) та Волинського височинного району Західно-лісостепового округу Лісостепової зоогеографічної провінції (волинське опілля) Європейської підобласті Голарктичної області. Ландшафтне різноманіття, комплекс лісових та болотних екосистем, щільне розміщення озер, сприятливі кліматичні умови зумовлюють своєрідність та багатство біологічного різноманіття Волинського Полісся. Аборигенними для Полісся є 90% хребетних тварин, решта – інтродуковані.

Фонові види ссавців області – це полівки лісова (руда) *Clethrionomys glareolus* Schreber та звичайна *Microtus arvalis* Pallas, миші хатня *Mus musculus* L. та польова *Apodemus agrarius* Pallas, кріт *Talpa europaea* L., їжак білочеревий *Erinaceus concolor* Martin, білка звичайна *Sciurus vulgaris* L., куниця звичайна (лісова) *Martes martes* L., лисиця звичайна *Vulpes vulpes* L., заєць-русак (сірий) *Lepus europeus* Pall., дикий кабан *Sus scrofa* L., козуля європейська *Capreolus capreolus* L., лось *Alces alces* L. Інтродуковані види – сиг чудський *Coregonus maraenoides* Berg, товстолобик амурський (білий) *Hypophthalmichthys molitrix* Valenciennes та строкатий *H. nobilis* Richardson, амур білий *Stenopharyngodon sdella* Valenciennes, сомик котячий *Ameiurus nebulosus* Lesueur, собака єнотоподібний *Nyctereutes procyonoides* Gray, норка американська *Neovison vison* Schreber, ондатра *Ondatra zibethicus* L., олень плямистий *Cervus nippon* L. Зафіксовано і види-вселенці: чебачок амурський *Pseudorasbora parva* Temminck & Schlegel, чехоня *Pelecus cultratus* L., колючка триголкова *Gasterosteus aculeatus* L., головешка амурська *Perccottus glenii* Dybowski, горлиця садова *Streptopelia decaocto* Frivaldszky, сова бородата *Strix nebulosa* Johann Reinhold Forster, дятли сирійський *Dendrocopos syriacus* Hemprich & Ehrenberg та трипалий *Picoides tridactylus* L., плиска жовтогорола *Motacilla citreola* Pallas, вівчарик зелений *Phylloscopus trochiloides* Sundevall.

Багато поліських видів хребетних тварин перебувають у охоронних списках через свою низьку чисельність і можливість зникнення: у Червоній книзі України (ЧКУ): мінога українська *Eudontomyzon mariae* Berg, карась звичайний (золотистий) *Carassius carassius* (L.), ропуха очеретяна *Bubo calamita* Laurenti, лелека чорний *Ciconia nigra* (L.), тетерук *Lyrurus tetrix* L., глушець *Tetrao urogallus* L., білозубка білочерева (велика) *Crocidura leucodon* (Hermann), нічниця в'їчаста *Myotis nattereri* Kuhl, широкоух *Barbastella barbastellus* Schreber, вухань звичайний *Plecotus auritus* L., кажан північний *Eptesicus nilssonii* Keyserling et Blasius, мишівка лісова *Sicista betulina* Pallas, вовк *Canis lupus* L., горностаї *Mustela erminea* L., норка європейська *Mustela lutreola* L., тхір лісовий *Mustela putorius* L., видра річкова *Lutra lutra* L., рись звичайна *Lynx lynx* L. та ін.; Європейському червоному списку тварин, які перебувають під загрозою

зникнення у світовому масштабі (1991 р.): *Eudontomyzon mariae*, орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla*, очеретянка прудка *Acrocephalus paludicola* Vieillot, *Canis lupus*, *Lutra lutra*, *Lynx lynx* та ін.; у Червоному списку Міжнародного союзу охорони природи (ЧС МСОП) (Red list IUCN, 2000): короп (сазан) *Cyprinus carpio* L., черепаха болотяна *Emys orbicularis* L., ящірка живородна *Lacerta vivipara* Jacquin, гуска білолоба мала *Anser erythropus* (L.), скопа *Pandion haliaetus* (L.), деркач *Crex crex* L., *Mustela lutreola*, *Lutra lutra* та ін. Охороняються Конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, або Бернською конвенцією (1979 р.): *Emys orbicularis*, *Ciconia nigra*, синиця біла *Parus cyanus* Pallas, нічниця ставкова *M. dasycneme* Boie, вечірниця мала *Nyctalus leisleri* Kuhl, *Canis lupus* та ін.; Конвенцією про міжнародну торгівлю видами, які перебувають під загрозою зникнення, або Вашингтонською конвенцією (1973 р.): *Emys orbicularis*, шуліка рудий *Milvus milvus* L., зміїд *Circaetus gallicus* Gmelin, сапсан *Falco peregrinus* Tunstall, *Canis lupus*, *Lutra lutra*, *Lynx lynx* та ін.; Угодою про збереження афро-євразійських водно-болотних птахів (1996 р.): *Ciconia nigra*, чернь білоока *Aythya nyroca* Guldenstadt, гоголь *Vucephala clangula* L., бугайчик *Ixobrychus minutus* (L.), чапля руда *Ardea purpurea* L. та ін.; Угодою про збереження кажанів у Європі (1994 р.): нічниця вусата *Myotis mystacinus* Kuhl, водяна *M. daubentonii* Kuhl, *M. dasycneme*, *Nyctalus leisleri*, нетопир-пігмей *Pipistrellus pygmaeus* Leach, нетопир-лісовий *P. nathusii* Keyserling et Blasius та ін.

Тваринний світ зони мішаних лісів пов'язаний із лісовими і лучно-болотними біотопами та антропогенно-модифікованими ландшафтами. Фауністичний комплекс лісів найбагатший за своїм видовим складом. У лісах трапляються всі види земноводних, плазунів, переважна більшість птахів і ссавців. У соснових лісах, які займають значні площі на надзаплавних річкових терасах, моренних утвореннях в умовах низького залягання ґрунтових вод, відсутності підліску та слабо вираженого трав'яного покриву фауністичний склад бідніший, ніж у мішаних лісах. Типовими земноводними та плазунами цих природних комплексів є *Lacerta vivipara* та прудка *L. agilis* L., ропуха звичайна *Bufo bufo* L. У таких лісах гніздяться дрімлюги *Caprimulgus europaeus* L., щеврики лісові *Anthus trivialis* L., жайворонки лісові *Lullula arborea* L., дятли строкаті (звичайні) *Dendrocopos major* L., синиці *Parus* L., сойки *Garrulus glandarius* L., *Lyrurus tetrix*. Із ссавців трапляються нечисленні бурозубки звичайні *Sorex araneus* L., *Lepus europeus*, *Microtus arvalis*, *Vulpes vulpes*, *Capteolus capteolus*, *Sus scrofa*, у холодний період року заходять *Alces alces*. Зооценози мішаних лісів значно багатші за видовим складом через ширшу кормову базу, чергування у плодоношенні хвойних і широколистяних порід, ярусність насаджень, значну кількість місць, зручних для переховування та обладнання нір. Серед земноводних тут поширені жаби трав'яна *Rana temporaria* L. і гостроморда *R. tarrestris* Nilsson, жаба деревна (рахкавка звичайна) *Hyla arborea* L., *Bufo bufo* та зелена *Pseudepidalea viridis* L.; серед плазунів – *Lacerta agilis* та *L. vivipara*, веретільниці ламкі *Anguis fragilis* L., вужі *Natrix natrix* L., рідко – гадюки *Vipera berus* L. та мідянки *Coronella austriaca* Laurenti. Орнітофауна дуже багата: фоновими видами є зозуля звичайна *Cuculus canorus*

L., *Dendrocopos major*, ворона сіра *Corvus cornix* L., сорока *Pica pica* L., *Garrulus glandarius*, синиці, дрозди, голуби, горобині та ін. Із ссавців території мішаних лісів населяють олені європейські *Cervus elaphus* Temm. і *C. nippon*, *Capteolus capteolus*, *Sus scrofa*, борсуки *Meles meles* L., *Martes martes*, *Mustela erminea*, ласки *Mustela nivalis* L., *Vulpes vulpes*, *Canis lupus*, *Talpa europaea*, їжаки *Trinaceus roumanicus* L., гладконосі рукокрилі, землерийки та інші види. У фауністичному комплексі лісів зареєстровано найбільше видів, занесених до ЧКУ, ЄЧС та ЧС МСОП – *Emys orbicularis*, *Ciconia nigra*, *Vucephala clangula*, *Milvus milvus*, *Tetrao urogallus*, пугач *Bubo bubo* (L.), *Parus cyaneus*, *Eptesicus nilssonii*, *Sicista betulina*, вовчок горішковий (ліщиновий) *Muscardinus avellanarius* (L.), *Canis lupus*, *Mustela erminea* L., *Mustela putorius*, *Lynx lynx*.

Водно-болотні комплекси дуже строкаті. Іхтіофауна поліських річок та озер представлена щукою звичайною *Esox lucius* L., карасем *Carassius auratus* (L.), пліткою *Rutilus rutilus* (L.), головнем *Squalius cephalus* Bonaparte, лящем *Abramis brama* L., окунем *Perca fluviatilis* L., краснопірками *Scardinius*, линами *Tinca*, в'юнами *Misgurnus*. Жаби озерна *Rana ridibunda* Pallas та ставкова *Pelophylax lessonae* Camerano, тритони гребінчасті *Triturus cristatus* Laurenti, *Lacerta vivipara*, *Emys orbicularis*, *Natrix natrix* і водяний *Natrix tessellata* Laurenti, *Vipera berus* – ті земноводні і плазуни, життя яких пов'язане з водними умовами. Поширені численні види птахів – багато пастушків, журавлів, куликів, мартинів, норців, гусей, сов, горобиних, чайок, сов болотяних *Asio flammeus* Pontoppidan, вівсянок очеретяних *Emberiza schoeniclus* L., жайворонків польових *Alauda arvensis* L., ластівок берегових *Riparia riparia* L. Поширеними видами напівводних ссавців є *Lutra lutra*, *Mustela lutreola*, бобер європейський *Castor fiber* L., *Ondatra zibethicus*, *Myotis dasycneme*. У міжнародні та українські охоронні списки занесені *Eudontomyzon mariae*, минь річковий *Lota lota* L., *Anser erythropus*, зуйок великий *Charadrius hiaticula* L., *Myotis nattereri*, *Mustela erminea*, *Mustela lutreola*.

Найбідніший фауністичний комплекс боліт, де повністю відсутні кісткові риби, трапляються окремі види птахів і ссавців. На болотах, проте, трапляються усі види земноводних і плазунів: *Lacerta vivipara*, *Natrix natrix*, *Vipera berus*. Типово болотні птахи – журавель сірий *Grus grus* L., лунь очеретяний *Circus aeruginosus* L., *Emberiza schoeniclus*. У пошуках їжі в певні періоди року на болотах з'являються *Canis lupus*, *Mustela lutreola*, *Alces alces*, *Vulpes vulpes*, *Mustela erminea*. Уздовж боліт полюють деякі види кажанів. Незважаючи на відносно бідний порівняно з іншими фауністичними комплексами видовий склад, тут зареєстровано 25 рідкісних видів хребетних тварин, що занесено до ЧКУ, ЄЧС та ЧС МСОП: *Bubo calamita*, *Emys orbicularis*, *Lacerta vivipara*, *Ciconia nigra*, *Milvus milvus*, *Grus grus*, *Asio flammeus*, *Canis lupus*, *Mustela erminea*, *Mustela putorius* та ін.

Слід зауважити, що хребетні тварини, які формують біоценози, часто відзначаються значною мобільністю і можуть тимчасово перебувати і в інших фауністичних комплексах, здійснювати сезонні, добові переміщення. Частині видів притаманна пластичність – вони перебувають у межах кількох фауністичних комплексів.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Станом на 01.01.2013 р. у Волинській області нараховувалося 384 об'єкти ПЗФ загальною площею 234803,64 га (фактична площа 219637,88 га). Кількість об'єктів ПЗФ упродовж останніх 36–ти років варіювала з 157 до 392. 3-поміж адміністративних районів найбільшу кількість об'єктів і територій ПЗФ мають Маневицький (54), Ківерцівський (по 53), Камінь-Каширський (42), оскільки на їх території зосереджено найбільше малозмінених водно-болотних, лісових масивів та озер. Найменша кількість об'єктів і територій ПЗФ характерна для Іваничівського (3), Горохівського (10) та Рожищенського (11) районів, які характеризуються високим ступенем господарського освоєння (насамперед, розвитком гірничодобувної промисловості та землеробства).

Зміни кількості і площ ПЗТ знайшли відображення у показнику заповідності Волинської області. Так, у 1977 р. він становив 0,37%, у 1986 – 2,89%, у 1991 р. – 3,20%, у 1997 р. – 6,85%, у 2007 р. – 9,59%, у 2011 р. – 11,03%, на початок 2013 р. – 10,9% (науково-обґрунтована норма 15%). Перевищення 10-тивідсоткового рубежу заповідності пов'язано зі створенням третього національного парку в області – "Цуманська пуща". Незважаючи на створення нових ПЗТ у 2012 р. (заказники "Дубова", "Березово-вільховий", "Сяньків луг" і заповідного урочища "Гута" загальною площею 1815,9 га), у 2013 р. відбулося деяке зменшення коефіцієнта заповідності області, що пов'язано із скороченням площі заказника "Зубр" з 10043,6 га до 5530,0 га.

Щодо коефіцієнта заповідності у розрізі адміністративних районів області, то найвищим він є у північних районах (Шацькому – 65,9%, Любешівському – 27,7%), а також в Ківерцівському районі (28,5%). Це зумовлено розташуванням тут національних природних парків. Найменший відсоток заповідності простежується у південних районах – Володимир-Волинському (4,0%), Рожищенському (0,8%), Луцькому (3,4%) та Горохівському (3,1%), які характеризуються найбільшим ступенем антропо-генного перетворення ландшафтів за рахунок тривалої історії освоєння порівняно родючих земель.

Станом на 01.01.2013 року на Волині представлені такі категорії природно-заповідних об'єктів і територій, як природні заповідники, національні природні парки, заказники, заповідні урочища, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади.

Черемський природний заповідник.

3 національні природні парки: Шацький, "Прип'ять Стохід", Цуманська пуща.

215 заказників (15 із них мають рівень загальнодержавних).

25 урочищ є заповідними.

119 природних пам'яток.

11 паків-пам'яток садово-паркового мистецтва,

Луцький ботанічний сад.

Елементи смарагдової мережі України.

UA0000024 Черемський природний заповідник: Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998) П: A021; A022; A030; A074; A080; A081; A082; A084; A089; A098; A097; A108; A127; A119; A120; A122; A166; A154; A215; A222; A457;

A224; A234; A236; A238; A239; A429; A246; A294; A307; A320; A321; A338; A339; P: 1149; 1134; Po: 1516; 1902; 1903; 1477; 1381; C: 1352; 1355; 1356; 1361; 3/П: 1166; 1188; 1220; Б: 1060; 1920; 1926; 1927; 1086; 1082; 1088; 1037; 1081. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996) C1.222; C1.223; C1.224; C1.226; C1.3413; C1.25; C1.44; C3.41; C3.5133; D2.3; E1.71; E3.4; E3.5; G1.51; G3.E; G1.8; G1.A1; G3.4232; X04.

UA0000025 Шацький національний природний парк: Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998) П: A021; A022; A030; A031; A060; A080; A081; A084; A089; A119; A120; A122; A127; A193; A215; A222; A224; A234; A236; A238; A239; A255; A294; A307; A321; A339; P: 1134; 1124; 1149; Po: 1516; 1902; 1903; 1477; 1393; C: 1318; 1324; 1352; 1355; 1308; 1337; 3/П: 1188; 1220; 1166; Б: 1078; 1060; 1074; 1052; 1061; 1059; 1071; 1042; 1920; 1081; 1082; 1926; 1927; 1086; 1088. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996) C1.222; C1.223; C1.224; C1.226; C3.511; C1.3413; C1.1; C1.25; C1.3411; C1.44; C3.41; C3.5132; D2.3; D4.1; D5.2; E1.71; E3.4; E3.5; F4.2; F9.1; G1.51; G3.E; G1.8; G1.A1; G3.4232; X04; X35.

UA0000044 Національний природний парк "Прип'ять-Стохід": Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998) П: A021; A022; A029; A030; A031; A072; A073; A081; A082; A084; A089; A091; A092; A098; A108; A119; A120; A122; A127; A133; A154; A166; A170; A197; A198; A215; A217; A222; A224; A229; A234; A236; A238; A239; A246; A294; A307; A320; A321; A338; P: 1149; 1124; 1145; 1134; Po: 1805; 1516; 1902; C: 1318; 1337; 1352; 1355; 1356; 3/П: 1166; 1220; Б: 1060; 1071; 1052; 1920; 1081; 1082; 1926; 1927; 1086; 1042. Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996) C1.222; C1.223; C1.224; C1.226; C3.5133; C1.3413; C1.25; C1.3411; C3.41; C3.5132; D2.3; E1.71; E3.4; E3.5; F4.2; F9.1; G1.51; G3.E; G1.8; G1.A1; G3.4232; X04; X35.

UA0000112 Ківерцівський національний природний парк "Цуманська пуца": Види рослин та тварин з Резолюції №6 (1998): П: A080; A092; A098; A234; A236; A238; A239; A429; A246; A307; A321; P: 1130; 1149; 1124; 1145; 1146; 1134; Po: 1902; C: 1337; 1352; 1355; 3/П: 1166; 1188; Б: 1042; 1920; 1926; 1927; 1082; 1060; 1052; 1061; 1059; Види оселищ (біотопів) з Резолюції №4 (1996): C1.224; C1.3413; D2.3; E1.71; E2.25; E3.4; E3.5; F4.2; F9.1; G1.21; G1.51; G1.7; G1.8; G1.A1; G3.4232; G3.E; X35.

Опис регіональної екологічної мережі. На території Волинської області є декілька поліфункціональних природоохоронних об'єктів з виокремленими у їхніх межах функціональними зонами, що відрізняються за цільовим призначенням та режимом охорони. Вони слугують біосфероформувальними вузлами, у їхніх межах, враховуючи функціональне зонування, виокремлюються центри концентрації біорізноманіття та буферні зони. Основою біосфероформувальних вузлів є екологічні ядра екомережі міжнародного та національного рівнів (екомережоформувальні вузли), що складаються з об'єктів природно-заповідного фонду.

Ландшафтне та біорізноманіття Верхньоприп'ятського фізико-географічного району Волинського Полісся реперезентують екомережоформувальні вузли міжнародного значення Шацький та Прип'ять–Стохідський та регіональні природні ядра: Липинсько-Турське, Доманівсько-Смольненське, Оріхівсько-Озерянське, Згоранське, Підріченське, Святобузаківське (табл. 3.1.1, див. рис. 3.1.4).

Екомережоформувальні вузли та природні ядра у межах ландшафтних районів Волинської області

Фізико-географічна область	Ландшафтний район	Назва екомережоформувального вузла, природного ядра	Площа, га	Статус в регіональній екомережі
Волинське Полісся	Верхньо-прип'ятський	Шацький (ЕВм 1)	75075	міжнародний
		Прип'ять-Стохідський (ЕВм 2)	80350	міжнародний
		Липинсько-Гурське	4700	регіональний
		Доманівсько-Смольненське	1700	регіональний
		Оріхівсько-Озерянське	1500	регіональний
		Згоранське	750	регіональний
		Підрічненське	200	регіональний
		Святобузаківське	3000	регіональний
	Нижньостирський	Черемський	6000	національний
		Бережницьке	1550	регіональний
	Любомльсько-Ковельський	Бузьке	3600	регіональний
		Волошківсько-Радошинське	3000	регіональний
		Стохідське	6000	регіональний
	Маневицько-Володимирецький	Градисько-Городоцьке	850	регіональний
		Череваське	550	регіональний
		Софіянівське	600	регіональний
		Вовчицьке	700	регіональний
	Колківсько-Сарненський	Градівське	1300	регіональний
		Тельчівсько-Красновільське	700	регіональний
		Осницьке	1400	регіональний
	Турійсько-Рожищенський	Мокрецько-Туричанське	1700	регіональний
		Соловичівсько-Радовичівське	2050	регіональний
		Осівське	1550	регіональний
Озерянське		2750	регіональний	
Кашівське		1250	регіональний	
Ківерцівсько-Цуманський	Ківерцівський	50600	національний	
Волинська височинна область	Нововолинсько-Сокальський	Павлівський	1550	регіональний
	Локачівсько-Торчинський	Нехворощинське	600	регіональний
		Садівське	2700	регіональний
		Чаруківське	650	регіональний
	Горохівсько-Берестечківський	Бужанівське	1550	регіональний
Олицько-Рівненський	Воротнівське	650	регіональний	

Шацький екомережоформувальний вузол міжнародного значення (ЕВм 1) площею 75 073,9 га сформований на базі Шацького національного природного

парку (утворений 28.12.1983 р., площа 48 977,0 га). На сьогодні ця мало змінена, екологічно цінна територія є ядром української частини Трилатерального біосферного резервату "Західне Полісся", що підтверджує виняткові природні цінності та значення цієї території в збереженні й відновленні біорізноманіття в Європі й світі. ЮНЕСКО визнало Шацькі озера найціннішими прісноводними екосистемами Східної Європи. Для ефективності природоохоронної діяльності з метою збереження та відтворення біологічного та ландшафтного різноманіття, упорядкування рекреаційних ресурсів проведено зонування території біосферного резервату (площа заповідної зони становить 5,732 га, буферної – 12,325 га, транзитної – 57,018 га) та Шацького НПП. Залежно від ступеня збереженості природних комплексів у національному парку виділяється чотири функціональних зони: заповідна з найвищим ступенем збереженості екосистем (9,8% загальної площі), регульованої (25,2%) та стаціонарної рекреації (2,6%), господарська (62,4%), де економічна діяльність відбувається з урахуванням вимог природоохоронного законодавства.

Основу екомережоформувального вузла складають заповідні функціональні зони: озерно-болотні та лісо-болотні масиви "Мошне", "Князь Багон", "Острів'янсько-Пулемецький", "Довге-Кругле", "Климівське-Чорне Male", урочища "Унич", "Хороми", "Заволодавське", які відіграють роль біоцентрів – ареалів природної рослинності із значно більшою видовою насиченістю порівняно з навколишніми антропоїчними угіддями. Важливими центрами збереження генофонду слугують також заказники загальнодержавного значення – ландшафтний "Чахівський" (площа 72,9 га; утворений 10.12.1994 р.), ботанічний "Втенський" (130 га; 25.02.1980 р.) та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення: ландшафтний заказник "Чахівський" (6,9 га; 03.12.2002 р.), лісові "Ялинник" (83,0 га; 09.12.1998 р.) та "Ростанський" (14,6 га; 17.03.1994 р.), іхтіологічний "Соминець" (46,0 га; 26.07.1983 р.), гідрологічні "Пулемецький" (519,4 га; 30.05.2000 р.), "Піщанський" (420,5 га; 03.12.2002 р.) та пам'ятки природи. Фактична площа заповідного фонду української частини біосферного заповідника, за даними Державного управління охорони навколишнього природного середовища у Волинській області (станом на 01.01.2016 р.), складає 49996,7 га (66,59%). Високий показник частки заповідних територій у ландшафтно-екологічній організації території засвідчує близьку до оптимальних значень структуру землекористування. За даними звіту управління Держземагенства у Волинській області (станом на 01.01.2013 р.) із загальної площі цієї території 60172,57 га (80,15%) належить до природних угідь, із яких 12,64 га – це пасовища й сіножаті, 49,20 га – ліси та інші лісовкриті площі, 6,97 га – відкриті заболочені землі, 0,89 га – відкриті землі без рослинного покриву, 10,45 га – води; 14902,34 га (19,85%) складають господарські угіддя, із яких 16,12 га під ріллею, 0,16 га – під багаторічними насадженнями, 2,64 га – під забудованими землями, 0,93 га – під господарськими будівлями і шляхами.

Шацьке поозер'я, що має велике природоохоронне значення для всього Поліського регіону, охоплює непересічний за своїми геолого-геоморфологічними особливостями озерно-карстовий ландшафт північно-західної частини Поліської низовини з рівнинним рельєфом і домінуванням водно-льодовикових

четвертинних відкладів. Специфічними особливостями поозер'я є розміщення між двома постмаксимальними зонами поширення крайових льодовикових утворень дніпровського льодовика – Ростанською і Головнянською, що об'єднують складний комплекс кінцево-моренних і зандрових утворень; наявність однієї з найбагаточисленніших озерних груп Поліського озерного поясу Східноєвропейської рівнини, розміщених на вододілі; переважання в голоценову епоху серед морфодинамічних процесів формування території карстоутворення і заболочування. Загальна площа 27 озер у межиріччі Західного Бугу та Прип'яті становить понад 6 тис. га.

Найпоширенішими лісовими формаціями є соснові ліси – чорницеві, зеленомохові, рідше – лишайникові, вересові, заболочені, багново-лохинові. Навколо оз. Люцимер зростають дубово-соснові ліси. На підвищеннях рельєфу поширені дубово-грабові масиви, у пониженнях переважають вільшняки. Березові ліси трапляються рідше, вони, зазвичай, зростають на місці вирубаних корінних соснових і дубово-соснових лісів. Серед болотних комплексів здебільшого переважають осокові, у заплаві Прип'яті трапляються високотравні, навколо озер Кримного, Люцимера поширені осоково-гіпнові, осоково-гіпново-сфагнові та осоково-сфагнові. Між лісовими масивами та навколо боліт фрагментарно поширені луки – болотисті в заплаві Прип'яті та торфові на міжозерних площах на місці осушених боліт.

Флора охоплює понад 800 судинних та 110 мохоподібних видів рослин, що становить майже 40% флори Українського Полісся загалом або 70% флори Західного Полісся. Тут трапляється низка рідкісних видів рослин (28), що, зазвичай, знаходяться на південній межі ареалу свого поширення. Багато з них, згідно із міжнародними угодами, підлягають особливій охороні. У міжнародні та національні охоронні списки занесені: *Aldrovanda vesiculosa*, *Betula humilis*, *Cephalanthera rubra*, *Neottia nidus-avis*, гронянка півмісяцева *Botrychium lunaria* (L.) Sw., дифазіаструм сплюснутий (зелениця сплюснута) *Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub, *Liparis loeselii*, *Oxycoccus microcarpus*, *Cypripedium calceolus*, *Epipactis palustris* і темно-червона *E. atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Besser, *Lilium martagon*, *Platanthera bifolia*, осоки Девелла *Carex davalliana* Smith і затінкова *C. umbrosa* Host, *Dactylorhiza incarnata*, *D. maculate* і *D. majalis*, плаун річний *Lycopodium annotinum* L., *Drosera anglica* і *D. intermedia*, товстянка звичайна (двоколірна) *Pinguicula vulgaris* L., *Scheuchzeria palustris* та ін. Серед видів рослин, що підлягають особливій охороні у біосферному резерваті, є також *Silene lithuanica* та костриця поліська *Festuca polesica* Zapał. Серед вищих судинних рослин на території Шацького НПП 75 видів є рідкісними на регіональному рівні. У ШНПП зростає низка фітоугруповань, занесених до Зеленої книги України. Серед типових – це ліси соснові зеленомохові, чорничні, з ялівцем, багнові, ялинники. Серед них наявні формації бобівникові-журавлино-сфагнові, трясучково-двodomноосокові, шейхцерієво-сфагнові, осоково-шейхцерієво-сфагнові, низько-березово-сфагнові, *Aldrovanda vesiculosa*, *Nymphaea alba* й *Nymphaea candida*, *Nuphar lutea*, їжачої голівки малої *Sparganium minimum* Wallr.

Різноманітна фауна озерного краю, де зареєстровано 2028 видів тварин, серед яких 1676 – безхребетних, 352 – хребетних, зокрема 30 риб, 12 земноводних, сім

плазунів, 241 птахів, 62 ссавців. Типові в межах Шацького поозер'я такі ссавці, як *Sus scrofa*, *Capteolus capteolus*, *Vulpes vulpes*, *Lepus europeus*, *Martes martes*, *Erinaceus concolor*, мідця звичайна *Sorex arenaus* L. 34 види фауни занесені у Червону книгу України: ропуха очеретяна *Bufo calamita* Laurenti, *Coronella austriaca*, *Ciconia nigra*, лебідь-шипун *Cygnus olor* Gmel., *Aythya nyroca*, *Vucephala clangula*, савка *Oxyura leucocephala* Scopoli, *Pandion haliaetus*, *Milvus milvus*, лунь польовий *Circus cyaneus* L., *Circaetus gallicus*, *Grus grus*, кульон великий *Numenius arguata* L., чеграва (крячок каспійський) *Hydroprogne caspia* Pallas, сорокопуд сірий *Lanius excubitor* L., *Acrocephalus paludicola*, *Neomys anomalus*, *Mustela erminea*, *Lutra lutra* та ін. До міжнародних природоохоронних переліків: Додатків 1 та 2 Бернської конвенції включені – 154 види тварин, Європейського Червоного списку глобально вразливої фауни і флори – 9 видів. Серед них *Crex crex*, *Oxyura leucocephala*, *Acrocephalus paludicola*, *Milvus milvus*, *Lutra lutra* та ін.

Прип'ятсько-Стохідський екомережоформувальний вузол міжнародного значення (ЕВм 2) площею 80 350 га сформований на базі національного природного парку "Прип'ять–Стохід", утвореного 13.08.2007 р. для збереження, відтворення й раціонального використання типових та унікальних природних комплексів Волинського Полісся. Загальна площа парку – 39 315,5 га, із яких 5961,93 га земель – у постійному користуванні, а 33 353,57 га – включено до його складу без вилучення у землекористувачів. НПП було створено на базі однойменного регіонального ландшафтного парку, заснованого в 1995 р., та низки інших об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення: гідрологічних заказників "Зарудчанський-1", "Зарудчанський-2", "Люб'язький", "Хоцунський", заповідних урочищ "Бучинська дача", "Сваловичівська дача", парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва "Любешівський". Загалом до національного природного парку "Прип'ять–Стохід" належать 18 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 8114,9 га. Землі лісового фонду парку складають 13 243,63 га (33,69% усіх угідь), чагарникової рослинності – 6 192,36 га (15,75%), верхових, низинних і перехідних боліт – 17 147,59 га (43,61%), пісків – 54,13 га (0,14%), внутрішніх водойм – 2 164,79 га (5,51%), інших земель – 513,0 га (1,3%). Територія національного природного парку поділяється на функціональні зони: заповідну (5783,1 га) у заплавах рік Прип'яті та Стоходу з болотними і лісовими масивами; регульованої (4394,8 га) у межах гідрологічних заказників "Рогізенський" (610,2 га; 9.12.1998 р.), "Цирський" (210,0 га; 23.11.1979 р.), "Великоглушанський" (360,0 га; 23.11.1979 р.), "Ветлівський" (600,0 га; 23.11.1979 р.), "Бірківський" (850,0 га; 4.09.1989 р.), "Гірківський" (400,0 га; 23.11.1979 р.), "Ямно" (218,3 га; 25.07.2003 р.), пам'ятки природи місцевого значення та стаціонарної (108,5 га) рекреації на берегах річок Прип'яті біля с. Сваловичів та Стоходу біля с. Заріки, оз. Люб'язя, оз. Білого, призначених для відпочинку та оздоровлення населення; господарську (29 029,1 га), на яких господарська та інша діяльність здійснюється із додержанням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

До заповідної зони (центрів біорізноманіття у межах екомережоформувального вузла) національного природного парку віднесені найбільш цінні природні комплекси або їх ділянки, де перебуває основна концентрація рідкісних видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, Європейського Червоного списку, Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи, Додатків 1–3 Бернської конвенції та інших міжнародних Конвенцій та Угод, ратифікованих Україною, рідкісних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, а також типових та рідкісних ландшафтів для Західного Полісся, України та Європи загалом, деякі лісові масиви або їх ділянки, а також території або частини існуючих заказники і пам'яток природи, заповідних урочищ. До заповідної зони входять, зокрема, частини болотних масивів у заплавах рік Прип'яті і Стоходу, лісовий масив – ур. Сваловицька дача, у межах кв. 21–42 Сваловицького лісництва ДП "Любешівське ЛМГ", а також частина ур. Бучинська дача, у межах кв. 43, вид. 1–14, 17–21, 27, 31, 32, кв. 44, вид. 1–8, 13–15, 21–24, 30–35, кв. 45, кв. 48, вид. 1–11, 13, 17, 24–26, 28, кв. 49, вид. 1–5, 14, 15, 28, 34, кв. 50, вид. 10–12, 20, 23, 27, кв. 51, кв. 53, вид. 1–5, 10, 11, кв. 54, вид. 4–6, 10, 10.1, 10.2, 10.3, 19, 26, Дольського лісництва ДП "Любешівське ЛМГ", власної лісової території НПП, кв. 3, вид. 2, 3, 5, 6, кв. 7, вид. 2–4, 7–8, кв. 12, вид. 3–4, 6, 11, 12, 14 (квартальна сітка "Любешівагроліс", Любешівського лісництва). До центрів біорізноманіття належать також природні комплекси заказників місцевого значення – гідрологічних: "Прип'ятський–1" (340,0 га; 4.09.1985 р.), "Прип'ятський–2" (220 га; 4.09.1985 р.), "Прип'ятський–3" (320,0 га; 4.09.1985 р.), "Залухівський" (839,4 га; 3.03.1993 р.); лісових: "Дольський" (73,6 га; 25.07.2003 р.), "Білоозерський" (276,5 га; 25.07.2003 р.). Зона регульованої рекреації слугує природними екокоридорами, а стаціонарної рекреації і господарська – буферної у межах біосфероформувального ядра.

Територія Прип'ятсько-Стохідського екомережоформувального ядра характеризується низовинним плоским рельєфом із переважанням акумулятивних поверхонь, помірно-континентальними кліматичними умовами з м'якою та вологою зимою і нежарким, із незначними опадами літом, бідними на поживні речовини лучно-болотними й болотними в заплавах Прип'яті та Стоходу, торфово-болотними й торфовими у зниженнях надзаплавних терас, дерново-слабокідзолістими й дерново-піщаними в межах моренно-зандрових рівнинних межиріч ґрунтами, значними масивами заболочених лісів. Прип'ятсько-Стохідському межиріччю притаманне надмірне заболочення, особливо в північній і східній частинах, високий показник густоти річкової сітки. Для найбільших річок межиріччя – Прип'яті і Стоходу – характерне типове розгалуження русла на численні "рукави", лабіринти, між якими зосереджуються заболочені та піщані острови. Багато озер, часто із заболоченими берегами, найбільші з яких Люб'язь, Біле, Скорінь, Рогізне. Загалом найбільші площі Прип'ятсько-Стохідського екоядра займають заплавні лучно-болотні ландшафтні комплекси в долинах річок Прип'яті, Стоходу, Турії та їхніх приток, що поділяються на два рівні – низької заплави з висотою 0,5–2,0 м над рівнем води і високої – до 2,0–3,0 м, у межах яких переважають лучні урочища з

різнотравно-злаковим травостоєм. У заплавах багато заболочених ділянок, стариць, озер, проток та складна мережа меандрів. Наступний ландшафтний рівень утворюють місцевості слабкодренованих надзаплавних терас заввишки пересічно 5–8, подекуди – до 12 м, завширшки до 10–15 км із піщаними пасмами, валами, дюнами, зайняті природною рослинністю лук, боліт, лісів та ріллею.

Рослинність території, сформована в післяльодовиковий період із різних ботаніко-географічних центрів, добре збережена у природному стані. Видове різноманіття флори парку нараховує 510 видів судинних рослин, із яких 487 належать до покритонасінних, 4 – до голонасінних, 11 – до папоротеподібних, 8 – до хвощеподібних та плауноподібних. Крім того, виявлено мохоподібні та численні види нижчих рослин. У рослинному покриві в парку переважає не лісова рослинність, як повсюди на Поліссі, а комплекс водної, прибережно-водної рослинності, боліт та заболочених лук [1; 70]. Ценози прибережно-водної рослинності складаються із *Phragmites australis*, *Glyceria maxima* та *Typha angustifolia*, що утворюють широку смугу біля русла Прип'яті. Нерідко в цих густих і високих заростях трапляється *Salix cinerea*. Значна роль у прибережних ценозах плетухи звичайної *Galystegia sepium* (L.) R. Br., пасльону солодко-гіркого *Solanum dulcamara* L., *Mentha aquatica*, *Stachys palustris*. Окремими куртинами трапляються плакун верболистий *Lythrum salicaria* L., незабудка болотяна *Myosotis scorpioides* L., півники болотні *Iris pseudacorus* L., *Rumex hydrolapathum*. Зрідка можна побачити у прибережно-водній смугі цикуту отруйну *Cicuta virosa* L., пухирник звичайний *Utricularia vulgaris* L., вовче тіло болотяне *Comarum palustre* L. Особливо цінні водні угруповання заток і стариць Прип'яті, Стоходу, озер Скориня, Рогізного, які утворені червонокнижним видом – *Aldrovanda vesiculosa*. У складі болотяних угруповань, які формуються у комплексі з водною, прибережно-водною і лучною рослинністю, домінують бореальні види осок чорної *Carex nigra* (L.) Reichard, здутої *C. rostrata* Huds, блідої *C. pallescens* L., пухирчастої *C. vesicaria* L., високої (омської) *C. elata* All. та ін. Звичайними видами є *Comarum palustre*, пухівка багатоколоскова *Eriophorum polystachyon* L., теліптеріс болотяний *Thelypteris palustris* Schott. Зрідка трапляються росичка круглолиста *Drosera rotundifolia* L., верба Старке *Salix starkeana* Willd. Лучна рослинність переважає на піднятих частинах заплав та численних островах і займає значно менші площі, ніж болотяна. Переважають торф'яністі луки із домінуванням щучки дернистої *Deshampsia caespitosa* (L.) Beauv., молінії блакитної *Molinia coerulea* Moench, медової трави шерстистої *Holcus lanatus* L., де трапляються ценози дрібних осок – *Carex nigra*, жовтої *C. flava* L., просоподібної *C. panacea* L. Значно менші площі підвищень заплав зайняті справжніми луками із угруповань мітлиці тонкої *Agrostis tenuis* Sibth., тонконога лучного *Poa pratensis* L., тимофіївки лучної *Phleum pratense* L. Лісова рослинність характеризується переважанням типових поліських чорницевих та зеленомохових соснових лісів, на сухіших ділянках борових терас – лишайникових та зеленомохово-лишайникових. Значно менше поширені листяні ліси – дубові та дубово-грабові, вільхові та мішані дубово-соснові. У лісових ценозах домінують чорниця *Vaccinium myrtillus* L., *Rhodococcum vitis-idaea*, *Ledum palustre*, квасениця звичайна *Oxalis acetosella* L. Звичайними є такі

бореальні види, як одинарник європейський *Trientalis europaea* L., плаун булавовидний *Lycopodium clavatum* L., сухоцвіт лісовий *Gnaphalium sylvaticum* L., ожина шорстка *Rubus hirtus* Waldst. et Kit. та ін. До нечисленних через невеликі площі листяних лісів неморальних видів у парку належать зірочник ланцетовидний *Stellaria holostea* L., перлівка поникла *Melica nutans* L., горлянка повзуча *Ajuga reptans* L., купина багатоквіткова *Polygonatum multiflorum* (L.) All., наперстянка великоквіткова *Digitalis grandiflora* Mill., дзвоники персиколисті *Campanula persicifolia* L. та ефемероїди – анемони дібровна *Anemone nemorosa* L. і жовтецева *A. ranunculoides* L., рясти – ущільнений (щільний) *Corydalis solida* (L.) Clairv. та порожнистий *C. cava* Schweigg. et Körte. До складу раритетної флори території межиріччя належать судинні рослини, занесені до ЧКУ (39 видів); Додатку 1 Бернської конвенції (4 види: *Aldrovanda vesiculosa*, *Salvinia natans*, *Cypripedium calceolus*, *Jurinea centauroides*); ЄЧС (2 види: *Tragopogon ucrainicum*, *Silene lithuanica*; списку регіонально рідкісних рослин (29 видів). До рідкісних для парку угруповань належать: водні, виявлені в оз. Скорині, утворені рдесником маленьким *Potamogeton pusillus* L., та болотяні з осокою дернистою *Carex caespitosa* L. ценози евтрофних боліт заплавл П'рип'яті та Стоходу.

На території межиріччя багатий тваринний світ: 1148 видів тварин, з них 60 видів ссавців, 223 – птахів, 6 – плазунів, 12 – земноводних, 30 – круглоротих та риб, безхребетних – 817 видів. Із них 84 види занесені до ЧКУ, 24 – ЄЧС (до переліку тих видів, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі), 25 – ЧС МСОП, 37 – регіонального списку рідкісних видів, 190 – Додатку 2 Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, 139 – Боннської конвенції про збереження мігруючих диких тварин, 35 – Вашингтонської конвенції про міжнародну торгівлю видами, які перебувають під загрозою зникнення, 62 – Угоди про збереження афро-євразійських водно-болотяних птахів і 16 – Угоди про збереження кажанів у Європі. До рідкісних видів хребетних тварин, що виділені за національними й міжнародними критеріями, належать: *Eudontomyzon mariae*, *Carassius carassius*, *Bubo calamita*, *Emys orbicularis*, *Anser erythropus*, нерозень *Anas strepera* L., *Pandion haliaetus*, *Milvus milvus* і чорний *M. migrans* Boddaert, *Circaetus gallicus*, *Hieraaetus pennatus*, *Haliaeetus albicilla*, *Aquila chrysaetos*, *Falco peregrinus*, *Grus grus*, *Crex crex*, кулик-сорока *Haematopus ostralegus* L., баранець великий *Gallinago media* Bechstein, *Bubo bubo*, *Asio flammeus*, *Acrocephalus paludicola*, *Parus cyanus*, *Crocidura leucodon* *Barbastella barbastellus*, *Plecotus auritus*, *Eptesicus nilssonii*, *Sicista betulina*, *Mustela erminea*, *Mustela lutreola*, *Mustela putorius*, *Lutra lutra*, *Lynx lynx* та ін. Багато видів гніздових птахів та ссавців належать до регіонально рідкісних: *Ardea purpurea*, норець сірощокий *Podiceps grisegena* Bodd., *Motacilla citreola*, мартин малий *Larus minutus* Pallas, побережник білохвостий *Calidris temminckii* Leisler, вовчок лісовий *Dryomys nitedula* Pallas, білозубка мала *Crocidura suavedens* Pallas та ін. Територія межиріччя фауністично унікальна, бо це одне із небагатьох достовірно відомих в Україні місць гніздування *Pandion haliaetus* (ЧКУ), рідкісної *Parus cyanus* (ЧКУ), *Lanius excubitor*, *Acrocephalus paludicola* (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП).

Регіональні екоядра. До складу Липинсько-Турського (1) природного ядра входять гідрологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення (з/д) "Озеро Святе" (44,0 га; 14.10.1975 р.) та місцевого значення (м/з) загальнозоологічний заказник "Липине" (3294,0 га; 26.05.1992 р.) і заповідне урочище "Тур" (1346,0 га; 30.06.2000 р.). Карстове озеро ("Озеро Святе") серед високобонітетного вікового лісу із *Pinus sylvestris*, з домішкою *Quercus robur* віком від 100 до 200 р. та *Betula pendula*, що є місцем розмноження різних видів куликів і диких качок, бобрів, знаходиться у Заболоттівському лісництві, кв. 21, вид. 10 ДП "Ратнівське лісомисливське господарство" (ЛМГ). До цього ж лісництва (кв. 1–20, кв. 21. вид. 1–17, кв. 22–42) належить лісовий масив соснових насаджень 2 бонітету з домішкою *Quercus robur*, *Betula pendula*, *Populus tremula* і *Alnus glutinosa* заказника "Липине" – місце мешкання і розмноження *Alces alces*, *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, *Vulpes vulpes*, *Lepus europaeus*, *Martes martes*, низки горобцеподібних: *Anthus trivialis*, вівсянки звичайної *Emberiza citrinella* L., зеленька *Carduelis chloris* L., синиць великої *Parus major* L. та блакитної *P. caeruleus* L., куроподібних (*Lyrurus tetrrix*, *Tetrastes bonasia*), дятлоподібних (*Dendrocopos major* і малого *Picoides minor* L.). Одамбоване озеро Турське, хоч і не збереглося у природному стані, але залишається місцем розмноження водоплавних і навколородних птахів: гусеподібних, сивкоподібних, норцеподібних, лелекоподібних, журавлеподібних.

Доманівсько-Смольненське екоядро охоплює заповідні об'єкти (м/з): лісові "Смольний" (1401,0 га; 26.07.1983 р.) "Доманівський" (0,90 га; 26.07.1983 р.), загальнозоологічний "Гвозди" (249,5 га; 22.12.2005 р.), пам'ятку природи (м/з) "Ялиновий ліс" (15,5 га; 15.12.1978 р.). Заказники знаходяться у межах Жиричівського та Котеліського лісництв ДП "Ратнівське ЛМГ": "Доманівський" – кв. 20, вид. 3 Жиричівського лісництва; "Смольний" – кв. 17, 18, 23–25, 30–32 Жиричівського, кв. 32, кв. 33, вид. 1–4, 7–11, 15–57, кв. 34, вид. 5–12, 14–72, кв. 40, 41, 47, 48 Котеліського лісництв; "Ялиновий ліс" – кв. 43, вид. 30 Котеліського лісництва. У лісових заказниках охороняються цінний високо бонітетний масив ялини європейської *Picea abies* Karsten та дубові, соснові і березові насадження 1–2 бонітету віком близько 200 років з підліском із ліщини *Corylus avellana* L., крушини ламкої *Frangula alnus* Mill. і калини *Viburnum opulus* L. та трав'яним покривом із різноманітних ягідників: чорниці *Betulum pteridiosomyrtillosum*, *Rhodococcum vitis-idaea*, лікарських рослин: конвалії травневої *Convallaria majalis* L., атеї *Althaea officinalis* L., валеріани лікарської *Valeriana officinalis* L. & Maillefer. Мета заповідання у заказнику "Гвозди" та пам'ятці природи "Ялиновий ліс" – збереження місць гніздування червонокнижних видів фауни, зокрема *Ciconia nigra* та місць зростання лісових орхідей: коручки чемерникоподібної *Epipactis helleborine* (L.) Crantz., *Platanthera bifolia*, *Neottia nidus-avis*.

Оріхівсько-Озерянське (3) екоядро складається із гідрологічних заказників (м/з) "Оріхівський" (824,0 га; 16.10.1996 р.), що лежить між селами Межисить і Залісся Ратнівського району, та "Озерця" (661,0; 30.05.2000 р.) ДП "Ратнівське ЛМГ". Природний комплекс екоядра поєднує озера карстового походження

Велике Оріхове (460,0 га), Оріховець (129,0 га), Засвяття (58,0 га) та озер льодовикового походження Велике Грибне і Мале Грибне з прибережними смугами лучно-болотяних угідь, сфагнових боліт, вкритих *Betula pendula* і *Alnus glutinosa*. На болотах розмножуються лебеді, качки, лиски, ондатри і бобрі. Зустрічаються *Ciconia nigra*, *Grus grus*, *Mustela erminea*, *Lutra lutra* (ЧКУ).

Згоранське екоядро (4) представлене ландшафтними заказниками (з/д) "Згоранські озера" (705,6 га; 9.12.1998 р.) і "Мошне" (73,3 га; 10.12.1994 р.), до яких входить низка озер карстового походження: Велике Згоранське (148,5 га), Мале Згоранське (28,5 га), Оріхівське (6,9 га), Хмільники (6,1 га), Лісне (6,5 га), Мошне (20,0 га), оточені лісовими і водно-болотними комплексами з переважанням *Pinus sylvestris* і *Alnus glutinosa*. Під охороною знаходяться рідкісні види рослин і тварин, що занесені у Червону книгу України: *Aldrovanda vesiculosa*, молодильник озерний *Isoetes lacustris* L., осоки *Carex umbrosa* і *C. davalliana*, *Scheuchzeria palustris*, *Ciconia nigra*, *Circus cyaneus*, *Grus grus*, *Lanius excubitor*, *Mustela erminea*; а також численні види водоплавних і болотяних видів птахів.

Підріченське природне ядро (5) формується із низки природоохоронних об'єктів, щільно згрупованих у Нуйнівському лісництві ДП "Камінь-Каширське ЛГ": (з/д) ботанічний заказник "Вутвицький" (50,0 га; 25.02.1980 р.) (кв. 22, вид. 2–4, 6–10, 18–19, 31), пам'ятка природи "Озеро Добре" (46,0 га; 14.10.1975 р.) (кв. 5, вид. 23); (м/з) ботанічні заказники: "Підрічанський" (22,6 га; 30.12.1980 р.) (кв. 19, вид. 10, 22, 23), "Мочуринський" (5,1 га; 30.12.1980 р.) (кв. 5, вид. 14), "Нуйнівський" (6,7 га; 30.12.1980 р.) (кв. 13, вид. 1, 15); гідрологічні заказники: "Озеро Карасине" (29,0 га; 26.05.1992 р.) (кв. 14, вид. 15), "Озеро Сошичне" (16,0 га; 26.05.1992 р.) (кв. 17, вид. 10), "Озеро Мочурине" (10,0 га; 26.05.1992 р.) (кв. 24, вид. 20) та пам'ятки природи (кв. 16). У межах екоядра на верховому сфагновому болоті (заказник "Вутвицький") росте низка видів рослин: андромеда багатоліста *Andromeda polifolia* L., *Ledum palustre*, ринхоспора біла *Rhynchospora alba* (L.) Vahl, хамедафна болотяна (чашкова) *Chamaedaphne calyculata* (L.) Moench, хвоц великий *Equisetum telmateia* Ehrh., *Lilium martagon*, меч-трава болотяна *Cladium mariscus* (L.) Rohl. Лісові насадження із *Pinus sylvestris* і *Betula pendula* навколо озера карстового походження ("Озеро Добре") багаті ягідниками – *Oxycoccus palustris*, *Vaccinium myrtillus*, *Rhodococcum vitis-idaea*. У ботанічних заказниках із вікових насаджень *Pinus sylvestris* трав'яний покрив формують *Ledum palustre*, *Oxycoccus palustris*, різні види осок, у т. ч. рідкісний вид – осока зближена *Carex appropinquata* Schum. Неподалік оз. Доброго зростають двохсотлітні дуби – пам'ятки природи "Дуб звичайний" (0,01 га; 11.07.1972 р. та 11.07.2007 р.)

Природне ядро Святобузаківське включає більшу частину високобонітетних сосново-дубових насаджень з підліском із *Corylus avellana*, *Viburnum opulus*, *Frangula alnus* та трав'яним покривом, у якому зростають *Betulum pteridiosum-myrtillosum*, *Vaccinium uliginosum*, *Ledum palustre*, низка червонокнижних рослин: плодоніжка блощична (зозулинець блощичний) *Anacamptis coriophora* (L.), *Drosera anglica*, *Scheuchzeria palustris* і мешкають види ЧКУ: *Ciconia nigra*, *Grus grus*, *Bubo bubo*, *Lanius excubitor* ландшафтного

заказника (м/з) "Святобузаківського" (2704,9 га; 26.05.1992 р.), що знаходиться у Полицівському (кв. 10, 11), Сошичненському (кв. 1, 2), Бузаківському (кв. 25–45, 58–63) лісництвах ДП СЛАП "Камінь-Каширськаагроліс".

Ландшафтне та біорізноманіття *Нижньостирського* фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентують Черемський (Черемсько-Білоозерський) екомережоформувальний вузол національного значення та регіональне природне ядро "Бережницьке".

Черемський екомережоформувальний вузол національного значення (ЕВн 3) площею 31 200 га сформований на базі Черемського природного заповідника (ЧПЗ) та Білоозерського філіалу Рівненського природного заповідника. ЧПЗ – перший на території Волинської області заповідник, один із наймолодших в Україні (утворений 19.12.2001 р., площа 2975,7 га), розміщений у північно-східній частині Волинської області, на півночі Маневицького району на базі Черемського заказника загальнодержавного значення (3.08.1978 р.) та його охоронної зони, а також трьох заказників місцевого значення: орнітологічного "Урочище Сузанка", загальнозоологічного "Карасинський" та ботанічного "Карасинський ялинник–1". У межах заповідника збереглися малопорушені антропогенною діяльністю суцільні лісові масиви з цінним еумезотрофним – перехідним дуже обводненим, осоково-сфагновим болотом Черемським (місцева назва "Чірмуське"), у межах якого є озера Черемське та Редичі. Територія займає межиріччя річок Стоходу та Веселухи, між якими Черемським болотним масивом проходить слабо виражена лінія вододілу. Заповідник віддалений від населених пунктів, на його території відсутні лінії електропередач та дороги з твердим покриттям.

Крім Черемського болотного комплексу, що входить до переліку водно-болотних угідь міжнародного значення, центрами біорізноманіття у межах екомережоформувального вузла, є заказники (м/з): лісовий "Рись" (65,7 га; 25.07.2003 р.), орнітологічні "Новочервищанський" (153,5 га; 3.03.1993 р.), "Вовча будка" (26,6 га; 31.10.1991 р.), "Чорний бусел" (32,1 га; 3.03.1993 р.) (частково), загальнозоологічний "Локоття" (144,0 га; 3.03.1993 р.). У 2002 р. було розроблено обґрунтування буферної зони навколо межі заповідника для обмеження антропогенного впливу на природні екосистеми заповідника та уникнення змін їх цілісності.

Особливістю географічного положення заповідної болотної екосистеми є її розташування на межі Верхньоприп'ятської акумулятивної низовини і Волинського моренного пасма. Для території, сформованої флювіогляціальними відкладами окського і дніпровського зледеніння, характерне поширення задрових рівнинних долин, кінцево-моренних горбів, оз, кам, еолових валів, дюн, болотних масивів із купинним мікрорельєфом. У ґрунтовому покриві домінують болотні та дерново-підзолисті типи. Найбільші площі із водних, болотних, лісових, лучних, чагарникових і пустищних екосистем території займають болота і заболочені соснові ліси. У загальній площі заповідника вкриті лісовою рослинністю землі охоплюють 60,8% території, тобто 1809,3 га, болота – 37,2% (1107,8 га), водні екосистеми – 0,6% (18,7 га, з них оз. Черемське – 7,7 га,

оз. Редичі – 11,0 га), антропогенні площі, до яких входять лісові дороги і просіки – 1,2% (35,1 га), луки та галявини – 0,2% (4,8 га).

Ряд угруповань рослин (40 асоціацій) занесено до Зеленої книги України: старі соснові зеленомохові, чорничні, з ялівцем ліси, пригнічено соснові угруповання зі сфагнами на болоті, угруповання із *Scheuchzeria palustris*, *Aldrovanda vesiculosa*, *Nymphaea candida* і *Nymphaea alba*, *Nuphar lutea*, *Sparganium minimum* та ін. Із рідкісних видів рослин, що підлягають особливій охороні, на території заповідника зростають один вид рослин із ЧС МСОП: *Cypripedium calceolus*; три види із ЄЧС: *Silene lithuanica*, глід український *Crataegus ucrainica* Pojark., *Tragopogon ucrainicum*; чотири види занесені до Додатка I Бернської конвенції: *Aldrovanda vesiculosa*, *Cypripedium calceolus*, *Liparis loeselii*, сон широколистий *Anemone patens* L.; 33 види вищих рослин, занесених до ЧКУ: *Aldrovanda vesiculosa*, береза темна *B. obscura* A. Kotula та *B. humilis*, *Carex davalliana*, *Cephalanthera rubra*, *Dactylorhiza fuchsii*, *D. incarnata*, *D. maculate* і *D. majalis*; *Daphne cneorum*, *Diphasiastrum complanatum*, *Drosera anglica*, *D. intermedia*, хамарбія болотяна *Hammarbya paludosa* (L.) Kuntze, *Huperzia selago*, *Isoetes lacustris*, *Juncus bulbosus*, *Lilium martagon*, *Liparis loeselii*, лікоподієла заплавна *Lycopodiella inundata* (L.) Holub, *Lycopodium annotinum*, *Neottia nidus-avis*, любки зеленоквіткова *Platanthera chlorantha* (Cust.) Rchb. і *P. bifolia*, верби чорницевої *Salix myrtilloides* L., *S. starkeana*, *Scheuchzeria palustris* та ін. На цій території зростає також чимало регіонально рідкісних видів рослин. Незважаючи на досить малу площу заповідника, тут зосереджено більше половини видів судинних і близько 25% рідкісних та зникаючих видів рослин Українського Полісся.

Найтипівіші зооценози заповідника – фауністичні комплекси водойм і водно-болотяних комплексів соснових лісів, широколистяних лісів, чагарників, сухих пустищ і галявин. Із хребетних тварин у заповіднику мешкають: 18 видів риби, 12 – земноводних, 7 – плазунів, 141 – птахів та 42 – ссавців. Значна кількість видів є раритетними й охороняються згідно із міжнародними угодами. До ЧС МСОП включено 16 видів фауни, до ЄЧС – 14; до Додатка II Бернської конвенції – 94, до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин – 23; 29 видів охороняються згідно з Конвенцією про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення; 25 – згідно з Угодою про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (1979 р.); 8 видів кажанів – за Угодою про збереження кажанів у Європі. До них належать: вусач великий дубовий *Cerambyx cerdo* L., сінниця Едип *Cotnonympha oedippus* (Fabr.), мурашка руда лісова *Formicf rufa* L., п'явка медична *Hirudo medicinalis* L., мурашиний лев звичайний *Myrmeleon formicarius* L., *Triturus cristatus*, кумка звичайна *Bombina bombina* L., *Hyla arborea*, чапля сіра *Ardea cinerea* L., бугай *Botaurus stellaris* (L.), *Ixobrychus minutus*, лелеки білий (чорногуз) *Ciconia ciconia* (L.) та *C. nigra*, шилохвіст *Anas acuta* L., ширококоніска *Anas clypeata* L., чирянки мала *Anas crecca* L. й велика *A. querquedula* L., крижень *Anas platyrhynchos* L., *Anas strepera*, *Anser anser*, гуменик *Anser fabalis* Latham, попелюх *Aythya ferina* (L.), черні чубата *Aythya fuligula* (L.) й *A. nyroca*, *Grus grus*, погоничі звичайний *Porzana porzana* (L.) та малий (курочка мала) *P. parva* (Scopoli), *Vanellus vanellus*,

баранці звичайний *Gallinago gallinago* (L.) та *G. media*, коловодники лісовий *Tringa ochropus* L. і *T. totanus*, крячок річковий *Sterna hirundo* L., *Nyctalus leisleri*, *Lutra lutra*, *Canis lupus*, *Lynx lynx*, *Mustela lutreola* та ін. *Ciconia nigra*, *Circaetus gallicum*, *Grus grus*, *Tetrao urogallus*, *Neomys anomalus* та ін. занесені до ЧКУ.

Регіональне Бережницьке екоядро сформоване заказниками (м/з): ландшафтним "Майдан" (662,6 га; 3.12.2002 р.) і загальнозоологічним "Лазниця" (842,8 га; 3.12.2002 р.) (Бережницьке і Городоцьке лісництва) ДП "Городоцьке ЛГ", в яких охороняються природні комплекси заболочених низькобонітетних вільхових, що підтримують водний баланс р. Осини, та сосново-березових насаджень – місце зростання *Lycopodium annotinum*, середовище існування *Ciconia nigra*, *Grus grus* (ЧКУ).

Ландшафтне та біорізноманіття Любомльсько-Ковельського фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентують регіональні природні ядра Бузьке, Волошківсько-Радошинське, Стохідське.

Бузьке регіональне екоядро представлене загальнозоологічним заказником (м/з) "Буг" (3556,6 га; 12.12.1995 р.), що розміщене в заплаві р. Західний Буг з прилеглими лісами, водно-болотними угіддями, озерами і численними старицями між селами Бережці–Забужжя (ДП "Любомльське ЛГ", Гушанське лісництва, кв. 16, 17, 55, 56). На старицях мешкає багато видів тварин, у т. ч. червонокнижні види – *Grus grus*, *Ciconia nigra*, *Lutra lutra* та *Crex crex*, занесений до Європейського червоного списку тварин, що перебувають під загрозою зникнення у європейському масштабі.

Волошківсько-Радошинське екоядро складається із природо-заповідних об'єктів (м/з) – заказників: ландшафтного "Волошки" (1255,0 га; 20.12.1993 р.), орнітологічного "Радошин" (1600,0 га; 3.03.1993 р.) та заповідного урочища "Гора конвалій" (1,0 га; 28.11.2008 р.). До його складу входить пам'ятка природи (м/з) "Дуби звичайні–велетні" (0,02 га; 30.05.2000 р.). У ландшафтному заказнику, який знаходиться у Ковельському лісництві, кв. 6–20 ДП "Ковельське ЛГ", під охороною знаходиться насадження листяних порід дерев із домінуванням *Quercus robur*, *Picea abies* та *Alnus glutinosa* з відповідними зооценозами. У вільхово-осиковому лісовому масиві природного походження з крушиново-ліщиновим підліском і трав'яним покривом, сформованим папоротями, злаково-осоковими асоціаціями, ягідниками, орнітологічного заказника "Радошин", що знаходиться у Стеблівському лісництві, кв. 51–59, 61–66 Ковельського спеціалізованого лісгосподарського підприємства "Тур" охороняються місця гніздування рідкісних червонокнижних видів птахів: *Aquila pomarina*, *Circus cyaneus* та регіонально рідкісних видів: дятла чорного (жовни чорної) *Dryocopus martius* L., дятла зеленого *Picus viridis* L., ракші (сизоворонки) *Coracias garrulus* L., тинівки лісової *Prunella modularis* L., вівчарика весняного *Phylloscopus trochilus* L., мухоловки строкатої *Ficedula hypoleuca* Pallas, фонових видів: дроздів співочого *Turdus philomelos* Brehm і чорного *T. merula* L., вивільги *Oriolus oriolus* L., *Garrulus glandarius*, *Parus major*, *P. caeruleus* і чубатої *Lophophanes cristatus* L., повзика *Sitta europaea* L., зяблика *Fringilla coelebs* L., *Carduelis chloris* та ін. Заповідне урочище "Гора конвалій" – це місце зростання у самосійному мішано-листяному лісі конвалії *Convallaria majalis* L. та

Platanthera bifolia (ЧКУ). Метою створення пам'ятки природи "Дуби звичайні–велетні" на південній межі с. Волошки – збереження у природному стані двох дерев *Quercus robur*, віком 525 і 625 років.

Стохідське екоядро формується на базі ландшафтних заказників (з/д) "Стохід" (4420,0 га; 9.12.1998 р.) і (м/з) "Стохід" (1572,0 га; 10.02.1995 р.), у яких охороняється заплава одноіменної річки, численні притоки, заплавні ліси, прибережні ліси на терасах між селами Стобихва і Старі Червища (2902,0 га) у Камінь-Каширського районі (ДП "Камінь-Каширське ЛГ", Нуйнівське лісництво, кв. 22, вид. 2–4, 6–10, 18, 19, 31), між селами Черськ і Бережниця (1518,0 га) у Маневицькому районі (ДП "Городоцьке ЛГ", Бережницьке лісництво, кв. 6, 8, 13, 19, 27, 35, 49, 54, 58, 60–62); північно-східна частина Ковельського р-у до с. Заячівка (1572,0 га) (Ковельське СЛАП "Тур", Черемошнянське л-во, кв. 84, 102, 129, 130, 148, Поворське л-во, кв. 177, 188, 199, 200, 215, 221, 226); та ботанічного заказника (м/з) "Грузьке болото" (195,1 га; 3.12.2002 р.). Значна площа екоядра – це водно-болотяні угіддя Рамсарського переліку, що є оселищем багатьох водоплавних видів (щорічно відвідують ці угіддя під час міграційних переміщень близько 50 000 птахів). У низькобонітетних лісових насадженнях домінантними є *Pinus sylvestris* і *Alnus glutinosa*, на евтрофних болотах – різні види осок, *Phragmites australis*. Ці природні комплекси є середовищем існування видів ЧКУ: *Papilio machaon*, лелеки чорного *Ciconia nigra*, *Circaetus gallicus*, *Aquila pomarina*, *Grus grus*, *Bubo bubo*, *Crex crex*, *Neomys anomalus*, *Mustela erminea*, *Lutra lutra*. У ботанічному заказнику "Грузьке болото" ДП "Камінь-Каширське ЛГ", Стобихівського лісництва, кв. 7, 8, 19, 20 охороняється природний комплекс у складі евтрофного болота, вкритого *Oxycoccus palustris*, та прилеглі сосняки, в яких зустрічаються рідкісні види ЧКУ: *Ciconia nigra*, *Grus grus*.

Ландшафтне та біорізноманіття *Маневицько-Володимирецького* фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентують регіональні природні ядра Градисько-Городоцьке, Череваське, Софіянівське, Вовчицьке.

Градисько-Городоцьке екоядро формують (м/з) заказники: ландшафтний "Градиський" (589,0 га; 12.02.1997 р.), загальнозоологічний "Городоцький" (234,1 га; 31.10.1991 р.), заповідне урочище "Озеро Глибоцьке" (9,5 га; 23.11.1979 р.). У заказнику "Градиський" (ДП "Городоцьке ЛГ", Градиське л-во, кв. 13, 14, 20, 21, вид. 1–20, Городоцьке л-во, кв. 27, Новорудське л-во, кв. 54, вид. 7, 12, 20) під охороною знаходиться озеро карстового походження з оточуючими його заболоченими лісовими масиви із переважанням у деревостанах *Pinus sylvestris* та у зволоженіших ділянках *Alnus glutinosa*, що є місцем гніздування *Ciconia nigra* (ЧКУ) та низки інших видів волинської фауни. Карстове озеро з природними джерелами та очоючими його деревами *Quercus robur* входить до складу заповідного урочища "Озеро Глибоцьке", яке знаходиться у кв. 13, вид. 46, 47, 51 Городоцького лісництва ДП "Городоцьке ЛГ". Для охорони і відтворення рідкісних видів: *Grus grus*, *Lutra lutra* (ЧКУ), а також *Meles meles*, *Castor fiber*, *Martes martes*, *Lyrurus tetrrix*, *Tetrastes bonasia*, *Capteolus capteolus*, *Alces alces*, *Sus scrofa*, інших видів тваринного світу, заповідний статус наданий різновіковим сосново-березовим, вільховим

насадженням із домішкою осики загальнозоологічного заказника "Городоцький" (ДП "Городоцьке ЛГ", Городоцьке л-во, кв. 8, вид. 10–21, кв. 9, вид. 18, 19, 21, кв. 11, вид. 1–6, кв. 12, вид. 3, 5–7, кв. 13, вид. 20, 27).

Череваське природне ядро складається із природоохоронних об'єктів загальнодержавного значення – заказників: ботанічних "Урочище Суничник" (99,0 га; 10.12.1994 р.) і "Софіянівський" (87,6 га; 10.12.1994 р.), загальнозоологічного "Рись" (320,5 га; 2.06.1990 р.). Більша частина екоядра входить до складу ДП "Городоцьке ЛГ", Борового лісництва, кв. 3, вид. 33–37, кв. 6, вид. 35, 36, кв. 7, 9 ("Рись"), кв. 21, вид. 17–22, 24–26, кв. 32, вид. 1–11, 13–15, 17, 18, 39 ("Урочище Суничник"). Заказник "Софіянівський" територіально входить у межі Софіянівського лісництва, кв. 8, вид. 19, кв. 9 ДП "Маневицького ЛГ". У ботанічних заказниках охороняються сосново-березові з домішкою *Quercus robur* та соснові насадження – місця зростання рідкісних червонокнижних видів рослин: *Daphne sneorum*, *Anemone patens*, *Convallaria majalis*, у загальнозоологічному – заболочені ділянки ялинового та вільхово-соснового лісу з домішкою *Betula pendula*, де мешкає особина *Lynx lynx* (ЧКУ) і інші поліські види фауни: *Capteolus capteolus*, *Sus scrofa*, *Alces alces*, *Vulpes vulpes*.

Софіянівське екоядро формується на основі (м/з) заказників: загальнозоологічного "Софіянівський резерват" (567,0 га; 3.03.1993 р.), що знаходиться у кв. 26, 27, 35–37, та гідрологічного "Світлий" (16,2 га; 20.11.1986 р.), розміщеного у кв. 11, вид. 8, 17–19, 22 Софіянівського лісництва ДП "Маневицьке ЛГ". Охоронний статус мають лісові масиви з *Picea abies* навколо озера карстового походження Світле (1,8 га) та лісові зарослі з *Alnus glutinosa* та верби козячої *Salix caprea* L., що слугують місцями мешкання та розмноження *Sus scrofa*, *Alces alces*, *Capteolus capteolus*. З рідкісних видів тварин (ЧКУ) зустрічаються *Ciconia nigra*, *Bubo bubo*, *Circaetus gallicus*, *Aguila pomarina*. У природному лісовому масиві росте *Lycopodium annotinum* (ЧКУ).

Вовчицьке екоядро формується на основі (м/з) орнітологічних заказників "Чорна долина" (419,0 га; 12.12.1995 р.) і "Вовчицького" (290,0 га; 3.03.1993 р.), розташованих у Карасинському (кв. 17, вид. 19, 21, 25) і Вовчицькому (кв. 5, вид. 14, кв. 20, 21) лісництвах ДП "Маневицьке ЛГ". У чистих соснових насадженнях 1 бонітету охороняються місця гніздування *Ciconia nigra*, і *Tetrao urogallus* – рідкісних видів, занесених у ЧКУ.

Ландшафтне та біорізноманіття *Колківсько-Сарненського* фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентують регіональні природні ядра Граддівське, Тельчівсько-Красновільське, Осницьке.

Граддівське природне ядро – це території заказників (м/з) ландшафтного "Граддівського" (860,0 га; 18.08.2000 р., розширений 27.12.2006 р.) і лісового "Березово-вільхового" (338,0 га; 12.03.2012 р.). Знаходиться у межах Граддівського лісництва ДП "Колківське ЛГ", кв. 20, 21, 28–31, кв. 32, вид. 1, 2, 17, 24, кв. 40–42 ("Граддівський"); кв. 37–39, 53, вид. 1–5, 9, кв. 27, вид. 8, 10, 11, 18 ("Березово-вільховий"). У ландшафтному заказнику під охороною знаходиться низькобонітетний лісовий масив із *Pinus sylvestris* та *Betula pendula* – місце мешкання *Ciconia nigra* та *Aguila pomarina* (ЧКУ), а у лісовому – стиглі

та пристигаючі березові та вільхові насадження, в яких зустрічаються *Ciconia nigra*, *Lyrurus tetrrix* та *Lutra lutra* (ЧКУ).

Тельчівсько-Красновільське екоядро складається із заказників (м/з) ландшафтного "Красновільський" (192,0 га; 27.12.2006 р.), лісового "Заріччя" (20,0 га; 17.03.1994 р.), загальнозоологічного "Тельчівський" (453,0 га; 18.08.2000 р.), які компактно розташовані у межах Тельчівського лісництва ДП "Колківське ЛГ", у т. ч. кв. 35, 36 ("Красновільський"), кв. 7, вид. 21 ("Заріччя"). Охороняються соснові заболочені різновікові насадження, місця прихистку рідкісних видів флори і фауни, занесених у ЧКУ: перстач прямостоячий *Potentilla erecta* (L.) Raeusch., сухоцвіт багновий *Gnaphalium uliginosum* L., *Anemone patens*, черемха (цибуля ведмежа) *Allium ursinum* L., *Ciconia nigra*. У заболоченому масиві із *Pinus sylvestris*, *Betula pendula*, *Alnus glutinosa* з густим різноманітним підліском, у якому зростає *Ledum palustre*, *Vaccinium myrtillus*, *Rhodococcum vitis-idaea*, різноманітні види лікарських рослин, мешкають *Sus scrofa*, *Capreolus capreolus*, численні види орнітофауни.

Осницьке екоядро формує (м/з) ландшафтний заказник "Осницький" (1400,2 га; 30.05.2000 р., розширений 27.12.2006 р.), розміщений у ДП "Колківське ЛГ", Осницьке лісництво, кв. 27, 28, вид. 27, 35–39, 41, 42, кв. 31–35, 39–42, 46, 47. Територія заказника – це низькобонітетне соснове насадження з рослинним покривом із *Oxycoccus palustris*, *Ledum palustre*, сфагнових мохів, у якому зустрічаються *Ciconia nigra* і *Bubo bubo*, занесені в ЧКУ. До складу екоядра входить ботанічна пам'ятка природи "Дуб звичайний" – одиноке дерево віком близько 240 років.

Ландшафтне та біорізноманіття *Турійсько-Рожищенського* фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентують регіональні природні ядра Мокрецько-Туричанське, Соловичівсько-Радовичівське, Осівське, Озерянське, Кашівське.

Мокрецько-Туричанське природне ядро формують (м/з) заказники: лісовий "Мокрецький" (898,0 га; 25.05.1992 р.), загальнозоологічний "Туричанський" (660,0 га; 26.05.1992 р.), гідрологічний "Озеро Святе" (19,2 га; 30.05.2000 р.). Природне ядро включає лісові масиви і карстового походження озеро, глибиною 4,5 м. У лісах із ясена звичайного та сосново-березових із домішкою модрина європейської *Larix decidua* Mill., *Picea abies*, *Quercus robur*, *Pinus sylvestris*, з багатим чагарниково-трав'яним ярусом, зустрічаються рідкісні види рослин та тварин, занесених у ЧКУ: підсніжник білосніжний *Galanthus nivalis* L., *Allium ursinum*, *Platanthera bifolia*, *Lilium martagon*, *Lycopodium annotinum*, *Cypripedium calceolus*, *Ciconia nigra*, *Grus grus* (на прольотах), *Lutra lutra*. Лісові масиви і водно-болотяні угіддя – це середовище існування багатьох типових видів поліської фауни, у т. ч. *Sus scrofa*, *Capreolus capreolus*, *Lepus europaeus*, *Sciurus vulgaris* та ін.

Соловичівсько-Радовичівське екоядро складається із (м/з) лісового заказника "Кошляк Радовичівський" (689,0 га; 26.05.1992 р.) і загальнозоологічного заказника "Соловичівський" (1326,0 ; 26.05.1992 р.), що знаходяться у Радовичівському лісництві ДП "Турійське ЛГ", кв. 6–8, 9–11 (лісовий); кв. 13–24 (загальнозоологічний). Охороняються сім озер (52,0 га),

сосново-березові насадження, молодняки і середньовікові, в підліску яких переважає *Corylus avellana*, *Viburnum opulus*, *Frangula alnus*, робінія звичайна (акація біла) *Robinia pseudoacacia* L., частково заболочені. Природний комплекс включає численні види флори (більше 300 видів) і фауни (близько 70 видів), у т. ч. такі види, що перебувають у природоохоронних переліках: *Lilium martagon*, *Ciconia nigra*, *Grus grus*.

Осівське екоядро формується із загальнозоологічного заказника (м/з) "Осівський" (1537,0 га; 26.05.1992 р.) Осівського лісництва, кв. 11–55 ДП "Турійське ЛГ" Турійського району. Високобонітетні сосново-вільхові з домішкою ясена, дубово-соснові і березові насадження з густим підліском з *Frangula alnus*, *Corylus avellana*, *Viburnum opulus*, різнотрав'ям та ягідниками – середовище існування *Cervus elaphus*, *Alces alces*, *Sus scrofa*, *Capreolus capreolus*, *Castor fiber*, багатого видового різноманіття орнітофауни, а також червонокнижних видів: *Ciconia nigra*, *Grus grus*, *Lutra lutra*.

Озерянське екоядро складається із загальнозоологічного заказника (м/з) "Озерянський" (2736,0 га; 31.10.1991 р.), що входить до складу ДП "Турійське ЛГ". Мета заповідання сосново-дубових, березово-осикових масивів, лучно-болотно-чагарникових угідь, дванадцяти озер (67,0 га) – збереження середовища існування поліських видів фауни, у т. ч. *Capreolus capreolus*, лисиці *Vulpes vulpes*, *Lepus europaeus*, *Sciurus vulgaris*, *Martes martes*, низки лісових видів птахів, у т. ч. рідкісних (ЧКУ): *Grus grus*, *Lutra lutra*.

Кашівське екоядро формують (м/з) заказники: ландшафтний "Кашівський" (285,0 га; 3.03.1993 р.), загальнозоологічний "Дубова" (889,0 га; 12.03.2012 р.) і пам'ятка природи "Соснова субір" (24,9 га; 3.03.1993 р.), що розміщені у Кашівському лісництві ДП "Ковельське ЛГ": кв. 29, вид. 7, 8, кв. 15, вид. 7, кв. 34, 44, вид. 21, кв. 38, вид. 6–8, кв. 42, вид. 10, 11, кв. 32, вид. 1, 16, 19 ("Кашівський"); кв. 3, 4, 19–21, 27, 35, 38 ("Дубова"); кв. 22, вид. 9, 11, 18, 22–24 ("Соснова субір"). Під охороною знаходяться соснові бори 1 бонітету, подекуди з домішкою *Betula pendula* з різнотрав'ям із папоротей, *Vaccinium uliginosum*, *Betulum pteridiosum-myrtillosum*, *Rhodococcum vitis-idaea*, суниці лісової *Fragaria vesca* L., *Convalaria majalis*, чистотілу звичайного *Chelidonium majus* L., – середовище природного існування багатьох видів тварин, зокрема *Lyrurus tetrrix* та *Tetrastes bonasia*. Зустрічається рідкісний вид рослин, занесений до ЧКУ – *Anemone patens*.

Ландшафтне та біорізноманіття *Ківерцівсько-Цуманського* фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентує Ківерцівський екомережоформувальний вузол національного значення.

Ківерцівський екомережоформувальний вузол національного значення (ЕВн 4) площею 50 600 га сформований на базі Ківерцівського національного природного парку "Цуманська пуца" загальною площею 33 475,34 га (утворений 22.02.2010 р.). До національного парку належить єдиний лісовий масив у межиріччі Стиру і Горині, до якого входять генетично пов'язані між собою ділянки лісового фонду, зокрема Берестянські, Звірово-Котівські, Муравищанські, Клеванські ліси, Горянські діброви, урочища Богуславка, Болярка, Брак, Гинін, Добра, Лопатень, Луги, Майдан, Софіївка, Юзефіна,

Крижик, Острів, Папики, Христовець, Чортове болото та ін. [18; 60]. Площа заповідної зони (центрів біорізноманіття у межах екоформування вузла), до якої включено наявні об'єкти природно-заповідного фонду: (з/д) ландшафтний заказник "Кормин" (549,0 га; 10.12.1994 р.), комплексна пам'ятка природи "Горинські крутосхили" (30,0 га; 3.08.1978 р.), (м/з) заказники: лісовий "Цуманський" (35,3 га; 3.03.1993 р.), "Сяньків луг" (159,0 га; 21.06.2012 р.), "Мощаницький" (57,0 га; 3.03.1993 р.), загальнозоологічні "Кемпа" (120,0 га; 16.12.2003 р.), "Різнолісся" (128,0 га; 16.12.2003 р.), заповідні урочища "Цуманська пуша" (8906,1 га; 21.06.2012 р.), "Папики" (606,0 га; 26.05.1992 р.) та ін., складає 9 854,4 га, тобто 29,4% території парку; рекреаційної – 300 га (1,0%), господарської – 23 320,9 га (69,6%), що функціонально відповідають буферній зоні.

"Цуманська пуша" розташована у південній смузі Волинського Полісся на межі з Волинським лесовим плато. Ця територія – загалом слабогорбиста рівнина з чергуванням невеликих пагорбів, впадин, понижень, блюдцеподібних боліт, із помірно-континентальними кліматичними умовами та переважанням у ґрунтовому покриві дерново-підзолистих типів, а в долині р. Кормина – болотяних та торфовищ. Багата й різноманітна флора включає значну кількість центральноєвропейських видів, а також рідкісних бореальних видів Полісся. У межах національного природного парку унаслідок поширення багатших, ніж в основній частині Українського Полісся, ґрунтів, у природному рослинному покриві переважають широколистяні – дубові та грабово-дубові з домішкою інших порід та сосново-широколистяні ліси, у долинах невеликих річок – вільхові ліси, добре представлена також лучна та болотна рослинність, фрагментарно – водна. На цій території виявлено 19 видів рослин, занесених до ЧКУ, 1 – до ЄЧС, 2 – до Додатка 1 Бернської конвенції, а також 21 вид регіонально рідкісних рослин, 7 – рідкісних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України. У межах Цуманської пуші із червонокнижних видів зростають астранція велика *Astrantia major* L., *Betula humilis*, булатка довголиста *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch., *Salix myrtilloides*, *Daphne cneorum*, *Neottia nidus-avis*, дрітчик крилатий *Genistella sagittalis* (L.) Gams, *Cypripedium calceolus*, *Epipactis helleborine* та *E. atrorubens*, *Lilium martagon*, *Platanthera bifolia* й *P. chlorantha*, *Carex umbrosa*, *Dactylorhiza incarnata* та *D. fuchsii*, *Galanthus nivalis*, *Lycopodium annotinum*, *Allium ursinum*. На міжнародному рівні охороняються занесені до ЄЧС виявлена в Горянському лісництві *Silene lithuanica*, популяція якої, за спостереженнями науковців, є однією з найбільших в Україні, до Додатка 1 Бернської конвенції – виявлена в Ківерцівському лісництві популяція *Cypripedium calceolus* та кальдезія білозоролиста *Caldesia parnassifolia* (L.) Parl. у Берестянському лісництві на річці Кормині, яка вважалася зниклою безслідно. Серед рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги, на території Цуманської пуші виявлено здебільшого типові лісові угруповання: асоціації грабово-дубових лісів волосистоосокових та яглицевих, група асоціацій дубово-соснових лісів ліщинових, групи асоціацій соснових лісів зеленомохових і чорницеєвих. Як рідкісні лісові угруповання до Зеленої книги України занесено угруповання дубових лісів із домінуванням осоки

трясункоподібної *Carex brizoides* L. – асоціації дубових лісів ліщиново-трясункоподібно-осокових та дубових лісів крушиново-трясункоподібноосокових. Серед водних угруповань території парку до Зеленої книги занесено формацію *Nymphaea alba*.

У складі фауни хребетних переважають лісові види – аборигенні для поліського регіону (близько 95%), решта – інтродуковані: *Nyctereutes procyonoides*, *Neovison vison*, *Cervus nippon*, та види-вселенці: *Gasterosteus aculeatus*, *Perccottus glenii*, *Dendrocopos syriacus*, *Phylloscopus trochiloides* та ін. Серед рідкісних, занесених до ЧКУ, у Пущі виявлені *Coronella austriaca*, *Ciconia nigra*, *Vucephala clangula*, *Grus grus*, *Bubo bubo*, *Asio flammeus*, *Lanius excubitor*, *Barbastella barbastellus*, *Nyctalus leisleri*, *Mustela lutreola*, *Lutra lutra*, *Bison bonasus* та ін. На міжнародному рівні охороняються занесені до ЄЧС та ЧС МСОП: *Carassius carassius*, бичок річковий *Ponticola rhodioni* Nordmann, *Triturus cristatus*, *Bombina bombina*, *Hyla arborea*, *Emys orbicularis*, *Lacerta vivipara*, *Nyctalus leisleri*, *Lutra lutra*, *Castor fiber*, *Sciurus vulgaris*, вовчки сирій *Myoxus glis* L. і *Muscardinus avellanarius*, мишка лучна *Micromys minutus* Pallas, *Bison bonasus* та ін. Крім того, у межах національного парку зареєстровано 141 вид хребетних тварин, віднесених до Додатку II Бернської конвенції, 30 видів птахів – до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотяних птахів, 10 видів кажанів – до Угоди про збереження кажанів у Європі, 32 види хребетних – до Вашингтонської конвенції.

Ландшафтне та біорізноманіття *Нововолинсько-Сокальського* фізико-географічного району Волинської височенної області репрезентує Павлівське природне ядро.

Павлівське екоядро сформоване на базі загальнозоологічного заказника (м/з) "Павлівський" (1528,0 га; 26.05.1992 р.) Павлівського лісництва, кв. 11–24 ДП "Володимир-Волинське ЛМГ", що об'єднує лісові урочища з переважанням у деревостанах *Quercus robur* з домішкою *Pinus sylvestris*, *Picea abies*, *Larix decidua* та підліском із *Corylus avellana* і бузини чорної *Sambucus nigra* L. У трав'яному покриві ростуть герань лісова *Geranium sylvaticum* L., медунка лікарська *Pulmonaria officinalis* Dumort., барвінок трав'янистий *Vinca herbacea* Waldst., рідкісний *Galanthus nivalis* (ЧКУ). В лісах мешкають *Capteolus capteolus*, *Sus scrofa*, *Martes martes*, *Sciurus vulgaris*, *Tetrastes bonasia*, на озерах гніздяться *Cygnus olor*, кулики і качки. Зустрічаються рідкісні *Ciconia nigra*, *Aquila pomarina* (ЧКУ).

Ландшафтне та біорізноманіття *Локачівсько-Торчинського* фізико-географічного району Волинської височенної області репрезентують Нехворощинське, Садівське, Чаруківське природні ядра.

Нехворощинське екоядро утворене на базі одноіменного лісового заказника (м/з) "Нехворощі" (551,6 га; 26.05.1992 р.) Микуличівського лісництва, кв. 35–39 ДП "Володимир-Волинське ЛМГ", у якому зберігаються дубово-липові насадження з домішкою граба *Carpinus betulus* L. і підліском із *Corylus avellana* і *Rhodococcum vitis-idaea* – осередок мешкання багатьох видів орнітофауни, і джерело, що живить притоку р. Луги. У заказнику – одна із найбільших у області колонія *Ardea cinerea*.

Садівське природне ядро охоплює територію лісового заказника (м/з) "Садівська дача" (2669,62 га; 29.03.2005 р.) Торчинського лісництва, кв. 52–96, 103, 107, 108 ДП "Ківерцівське ЛГ", у лісових насадженнях якого охороняються багато видів рослин: *Daphne sneorum*, печіночниця звичайна *Hepatica nobilis* Mill., *Hedera helix*, *Galanthus nivalis*, первоцвіт весняний *Primula veris* L., *Cypripedium calceolus*, *Convallaria majalis*, перстач прямостоячий *Potentilla erecta* (L.) Raeusch., бархат амурський *Phellodendron amurense* та тварин: *Lutra lutra*, сова сіра *Strix aluco* L., *Ardea cinerea* та ін.

Чаруківське екоядро складають (м/з) орнітологічні заказники "Чаруків" (375,0 га; 26.05.1992 р.) і "Лобаниха" (232,0 га; 16.12.2003 р.) – ставки і лучно-болотні угіддя в заплаві р. Полонки біля с. Чаруків Луцького р-у. Це території розмноження і міграцій більше 100 видів водоплавних і навколоводних птахів, серед яких зустрічаються і рідкісні види, занесені до ЧКУ: *Ciconia nigra*, *Aythya nyroca*, *Vusephala clangula*, *Circus cyaneus*, *Grus grus*, *Hydroprogne caspia*, та регіонально рідкісні види: гагара чорновола *Gavia arctica* L. баклан великий *Phalacrocorax carbo* L., чапля велика біла *Ardea alba* L., *Ardea purpurea*, *Ixobrychus minutus*, *Anas acuta*, крех великий *Mergus merganser* L., *Porzana parva*, *Asio flammeus* Pontoppidan, синиця вусата *Panurus biarmicus* L., вівсянка чорноголова *Emberiza melanocephala* Scopoli.

Ландшафтне та біорізноманіття *Горохівсько-Берестечківського* фізико-географічного району Волинської височенної області репрезентує Бужанівське природне ядро.

Бужанівське екоядро складається із загальнозоологічного заказника (м/з) "Бужанівська дача" (1512,0 га; 31.10.1991 р.) Бужанівського лісництва, кв. 53–71 ДП "Горохівське ЛМГ". Це мішанолісовий масив 1–2 бонітету із *Quercus robur*, *Carpinus betulus*, *Picea abies*, *Larix decidua*, *Populus tremula*, *Betula pendula* з густим підліском з *Corylus avellana* та бузини *Sambucus nigra* L. та трав'яним покривом, де ростуть різноманітні види лікарських рослин. Види фауни, що охороняються у заказнику: *Sus scrofa*, *Capteolus capteolus*, *Alces alces*, *Lepus europaeus*, *Martes martes*, *Vulpes vulpes*, *Meles meles*, багато співочих птахів. У трав'яному покриві зустрічаються червонокнижні види рослин: *Galanthus nivalis*, *Anemone patens*.

Ландшафтне та біорізноманіття *Олицько-Рівненського* фізико-географічного району Волинської височенної області репрезентує Воротнівське природне ядро.

Воротнівське екоядро, сформоване ботанічним заказником (з/д) значення "Вортнів" (600,0 га; 3.08.1978 р.), що входить до складу Луцького лісництва, кв. 125–130, 132–148 ДП "Ківерцівське ЛГ". У дубово-грабовому лісі з домішкою *Pinus sylvestris*, *Populus tremula*, *Betula pendula*, *Acer platanoides* з багатим трав'яним ярусом зростають рідкісні червонокнижні види рослин: *Cypripedium calceolus*, *Daphne sneorum*, *Astrantia major*; зустрічаються *Lanius excubitor*, *Ciconia nigra*, *Aguila pomarina* (ЧКУ).

Просторові зв'язки між ключовими територіями регіональної екомережі (процеси міграції, обміну та поширення видів на суміжні території) забезпечують природні коридори. Ширина екологічних коридорів загальнодержавного

значення (межі яких практично співпадають з природними) складають від 10–15 до 20–30 км, ширина коридорів регіонального рівня – від 0,5 до 2 км.

Поліський широтний екологічний коридор національного значення (ширина у межах області варіює від 25 до 30 км), який проходить через усю зону мішаних хвойно-широколистяних лісів, бере початок на північному заході Волинського Полісся. Він включає транскордонні елементи загальноєвропейської екомережі, має важливе гідрологічне значення, є одним з головних міграційних шляхів птахів та осередком специфічної післяльодовикової рослинності. Поліський екокоридор у межах Волинської області простягається вздовж долини р. Прип'яті, пов'язуючи природні ядра міжнародного значення (екомережоформувальні вузли) – Шацьке та Прип'ятсько-Стохідське і низку регіональних.

Довжина р. Прип'яті у межах природного коридору складає 172 км, площа її водозбору – 10 699 км², похил – 0,08 м/км. Долина річки у верхів'ї простежується слабо, у пониззі вона чіткіша. Заплава розвинута вздовж усього русла, виділяються також дві надзаплавні тераси. Ширина заплави у верхній течії сягає близько 2–4 км, а в пониззі 10–15 км. Річище у верхній течії каналізоване, нижче – звивисте, з багатьма меандрами, старицями, протоками, піщаними островами. Ширина русла у верхів'ях – до 40 м, у середній течії – 50–70 м, у пониззі – 100–250 м, глибина змінюється від 0,3 до 4,0 м, дно піщане та піщано-мулисте. Пропускна здатність русла незначна і коливається від 0,5 до 15 м³/с. Більшість численних приток із низькими заболоченими пологими берегами приток повністю або частково каналізована. Найбільші правобережні притоки – Турія, Стохід, Стир.

Територія водозбору р. Прип'яті значно заболочена. Найбільші площі зайняті евтрофними осоковими, менші – мезотрофними та оліготрофними болотами, а на міжозерних зниженнях переважають трав'янисто-мохові, рідше – чагарникові болота. Великі площі боліт віднесені до водно-болотяних угідь міжнародного значення. Крім річок, у гідрографічній сітці екологічного коридору значне місце посідають озера різного генезису: карстові, найбільші серед яких Світязь і Сомин, водно-льодовикові – Луки, Острів'янське, Пісочне, Тур, заплавні – Люб'язь, Волянське, Біле. Ґрунтовий покрив сформований здебільшого дерново-підзолистими, дерновими й болотними різновидами [23; 29]. Найцінніші території, збережені або майже збережені у їх первісному стані транс'європейського екологічного коридору включені до мережі природно-заповідного фонду, загальна площа об'єктів якого становить 110 952,85 га. Серед них два національних природних парки "Шацький" та "Прип'ять–Стохід", заказники загальнодержавного значення: ландшафтні "Чахівський", "Згоранські озера", "Мошне", ботанічний "Вутвицький", пам'ятка природи "Озеро Святе", парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва "Дубечне" та 80 об'єктів місцевого значення: 56 заказників, 20 пам'яток природи, три заповідних урочища і парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва. Екокоридор має велике значення як міграційний, у межах якого зосереджено кормові угіддя, місця відпочинку і гніздування репродуктивних та мігруючих популяцій птахів.

Рослинність сформована лісовими, лучними, прибережно-водними, водними та болотяними угрупованнями. Поширені соснові зеленомохові ліси, рідше лишайникові, у екотопах яких зростає вид із ЄЧС *Silene lithuanica* та із ЧКУ – *Daphne sneorum*; є ділянки лісів дубово-соснових, де виявлені місця зростання занесених у ЧКУ *Lilium martagon* та *Platanthera bifolia*; ялинові ліси, у збережених екотопах яких утворює великі популяції *Lycopodium annotinum* (ЧКУ); чорновільхові, у яких зростає червонокнижний вид – *Hydrocotyle vulgaris*. Лучна рослинність найпоширеніших різнотравно-злакових, злакових та злаково-різнотравних формацій низинних та заплавлених лук відзначається поширенням злакових і бобових угруповань, серед яких домінують *Phleum pratense*, конюшини біла (повзуча) *Trifolium repens* L. й червона *T. pratense* L., стоколос безостий *Bromopsis inermis* (Leys.) Holub, костриця лучна *Festuca pratensis* Huds., пирій повзучий *Elymus repens* (L.) Gould, хвощ польовий *Equisetum arvense* (L.) Nevski та ін. Різні походження озер та характер розвитку озерних улоговин зумовили їх різноманітний за ценотичним та флористичним складом рослинний покрив. Найпоширенішими серед занурених у воду рослин є угруповання рдесників: *Potamogeton lucens*, пронизанолистого *P. perfoliatus* L. та гостролистого *P. acutifolius* Link ex Roem. & Schult., водопериці колосистої *Myriophyllum spicatum* L., *Stratiotes aloides* на мілководдях озер Скориню, Волянського, Рогізного, Тучного та ін., значно менші площі займають угруповання елодеї канадської *Elodea canadensis* Michx та *Utricularia vulgaris* на оз. Лукому. На водному дзеркалі заплавлених озер поширеними є угруповання *Nymphaea candida*, занесеного до Зеленої книги України, та *Aldrovanda vesiculosa* (ЧКУ), яка зростає на мілководді озер Скорині, Рогізного та Лукого. Основними ценозоутворювачами прибережно-водної рослинності є *Phragmites australis*, рогіз широколистий *Typha latifolia* L. та *T. angustifolia*, осоки гостра *Carex acuta* L., *C. rostrata*, лепеха звичайна *Acorus calamus* L.. Найпоширеніші екосистеми боліт – евтрофні осокові з осоками омською *Carex omskiana* Meinsh. і зближеною *C. appropinquata* Schum. та висотравні, фіторізноманіття трав'яного ярусу яких доповнюють *Oxycoccus palustris*, місцями *Scheuchzeria palustris*, осока багнова *Carex limosa* L., *Rhynchospora alba* [88]. На багатьох ділянках сіяних луків на осушених болотах у верхів'ї долини р. Прип'яті, що займають значні площі і вибули з інтенсивного сільськогосподарського використання після ліквідації колгоспів, розпочався процес серійних змін рослинності відповідно до нових екологічних умов через зупинення антропогенного впливу – ренатуралізації у формі сільватизації. Формування природної рослинності на таких ділянках відбувається залежно від трофності ґрунту, його вологості тощо. Значні площі на старооранках у долині р. Прип'яті займають високорослі кореневищні види рослин – цмін пісковий *Helichrysum arenarium* (L.) Moench, до якого домішуються в незначній кількості полин польовий *Artemisia vulgaris* L., берізка польова *Convolvulus arvensis* L., мишій зелений *Setaria viridis* L., *Agrostis tenuis*, пирій повзучий *Elytrigia repens* (L.) Nevski, дивина чорна *Verbascum nigrum* L., перстачі повзучий *Potentilla reptans* L. та сріблястий *P. argentea* L., триреберник непахучий *Matricaria perforata* Merat., щавель горобиний *Rumex acetosella* L., та

березняки з участю осики та верб – білої *Salix alba* L., ламкої *S. fragilis* L., пурпурової *S. purpurea* L., прутовидної *S. viminalis* L..

У межах природних комплексів екокоридору виявлено 240 видів хребетних тварин, 167 з яких охороняються на національному та міжнародному рівнях. До ЄЧС та ЧС МСОП, ЧКУ внесені *Carassius carassius*, *Bombina bombina*, *Hyla arborea*, *Bubo calamita*, *Coronella austriaca*, *Emys orbicularis*, *Lacerta vivipara*, казарка червоновола *Rufibrenta ruficollis* Pallas, *Haliaeetus albicilla*, *Crex crex*, *Gallinago media*, *Acrocephalus paludicola*, *Ciconia nigra*, *Pandion haliaetus*, *Circus cyaneus*, *Aquila pomarina*, *Tetrao urogallus*, *Grus grus*, *Haematopus ostralegus*, коловодник ставковий *Tringa stagnatilis* Bechstein, *Numenius arguata*, *Hydroprogne caspia*, *Bubo bubo*, *Lanius excubitor*, *Myotis dasycneme*, *Lutra lutra*, *Castor fiber*, *Dryomys nitedula*, *Muscardinus avellanarius*, *Micromys minutus* та ін. Значну частку раритетних видів становлять регіонально рідкісні [88]. Охорона торфових боліт та інших типів водно-болотних угідь у межах екологічного коридору має важливе значення для збереження біологічного різноманіття природних комплексів Волинського Полісся. Крім того, це середовище існування глобально зникаючих видів: *Acrocephalus paludicola*, *Tetrao urogallus*, *Tringa stagnatilis*, *Grus grus* та ін.

Західнобузький меридіональний екологічний коридор національного значення (шириною у межах області від 15 до 22 км), важливий функціональний елемент загальноєвропейської та національної екомереж, простягається вздовж долини р. Західного Бугу. Водозбір транскордонної р. Західний Буг, притоки другого порядку р. Вісли, є спільним для України, Польщі та Білорусі. Витік річки знаходиться на північно-західних схилах Гологоро-Кременецької гряди біля с. Верхобужа на висоті 310 м над рівнем моря. У межах області на протязі 200 км фарватером річки проходить державний кордон між Україною і Польшею. На території Польщі впадає у р. Нарев із лівого берега Зегжинського водосховища.

Рельєф басейну Західного Бугу загалом рівнинний, ускладнений у північній та центральній частині піщаними грядами і досить глибокими заболоченими пониженнями між ними, дюнами. Клімат помірно-континентальний з м'якою зимою і порівняно теплим і вологим літом. Ґрунтовий покрив долини сформований здебільшого дерново-підзолистими піщаними і супіщаними різновидами, у заплавах – дерновими, лучними, болотяними. Територія басейну багата річками і струмками, найбільша права притока Західного Бугу в межах регіону – Неретва, середня густина річкової сітки – 0,35 км/км². Русло річки звивисте з багатьма рукавами, старорічищами, островами, великою кількістю ділянок з інтенсивним розмивом берегів. Середня ширина річки в межах регіону 50–80 м, глибина 4–6,5 м, швидкість течії 0,3–0,6 м/с. У гідрографічній мережі екологічного коридору значну роль відіграють озера різного генезису: льодовикового, заплавного, карстового.

Рослинність басейну річки різноманітна, її формують лісова, лучна та болотяна. На півночі поширені чисті соснові ліси, південніше змінюються мішаними із домішкою *Quercus robur*, *Betula pendula*, *Picea abies*, *Carpinus betulus* із густим трав'янистим покривом, дубовими й дубово-грабовими. У заплавах річок та заболочених пониженнях зростають верби, тополі, в'язи, вільха чорна. На підвищених елементах рельєфу, схилах, борових терасах переважають

суходільні луки, у травостої яких домінують *Phleum pratense* та *Bromopsis inermis*, *Trifolium repens*, *T. pratense*, чина лучна *Lathyrus pratensis* L. Значно більші площі зайняті заплавами луками у прирусловій частині Західного Бугу, у трав'яному покриві яких домінують кореневищні злаки – *Festuca pratensis*, *Poa pratensis*, лисохвіст лучний *Alopecurus pratensis* L., вовчуг польовий *Ononis arvensis* L., щавель кінський *Rumex confertus* Willd., різні види осок. Болотна рослинність загалом сформована мохами, грубостебельними осоками, чагарниками і дрібноліссям вільхи та берези. Рідкісними видами рослин, що занесені в міжнародні та національні охоронні списки, є *Aldrovanda vesiculosa*, *Betula humilis*, *Cephalanthera longifolia*, *Neottia nidus-avis*, *Liparis loeselii*, *Oxycoccus microcarpus*, *Lilium martagon*, *Scheuchzeria palustris* та ін.

Місцем мешкання та зонами спокою багатьох видів тварин у межах басейну слугують угіддя заповідних об'єктів: ШНПП, загальнозоологічних заказників місцевого значення "Буг" (3556,6 га), "Ішівського" (152,0 га), "Устилузького" (293,4 га), ландшафтного "Замлинщина" (687,0 га). У Шацькому НПП та загальнозоологічному заказнику "Буг", де охороняються заплава річки із старицями, луками і болотами, надзаплавами терасами, трапляються *Papilio machaon*, *Lucanus cervus*, *Bufo calamita*, *Coronella austriaca*, *Ciconia nigra*, лебідь малий *Cygnus bewickii* Yarrell, *Vucephala clangula*, *Circaetus gallicus*, *Grus grus*, *Hieraaetus pennatus*, *Lutra lutra*, *Neomys anomalus* та ін. У соснових та дубово-соснових масивах загальнозоологічних заказників "Ішівський" та "Устилузький" мешкають *Capreolus capreolus*, *Cervus elaphus*, *Sus scrofa*, *Nyctereutes procyonoides*, *Lepus europaeus*, *Vulpes vulpes*, численні соколоподібні, горобцеподібні, дятлоподібні птахи, трапляється рідкісний *Lanius excubitor*(ЧКУ). Гніздова колонія *Ardea cinerea* охороняється в межах зоологічної пам'ятки природи місцевого значення "Урочище Бискупичі" (3,4 га).

Екокоридори регіонального рівня за територіальною цілісністю є суцільними смугами долинного типу звивистої і лінійної форми, ними слугують річкові долини середніх і малих поліських річок. У водоохоронні зони спеціалістами Волинського філіалу інституту Укземпроект та Укрдіпроводгосп з врахуванням природних умов і видів водокористування включені заплави і осушені землі, схили більше 5°, які прилягають до заправ і розміщені на них яри і балки, які безпосередньо впадають у річкову долину, з яких талі та зливові води виносять твердий стік у річки, або ж у водоймища. Межі водоохоронних зон виведені з врахуванням меж річкових долин, балок, контурів угідь, доріг і лісосмуг (див. рис. 3.1.1). Пересічна ширина прибережних смуг – територій суворого обмеження господарської діяльності, встановлена з обох сторін русел річки Західний Буг, Прип'ять, Стир, Стохід і Турія – 100 м, р. Вижівка – 50 м, р. Цир – 30 м, інших річок – не менше 20 м, струмків – 10 м, периметром водоймищ загалом 20 м і більше. Якщо в межах прибережних смуг розташовуються болота, ліси, чагарники, то вся площа цих угідь включається у прибережні смуги, наприклад, на озерах Люб'язь, Тур, Тучне, Скорінь, Шини, Рогізне, вся група Шацьких озер та інші.

Сполучні коридори заплавами Стиру, Стоходу, Турії, Вижівки, Конопельки, Луги, Риловіці, Неретви, малотрансформованими лісовими і болотними

угіддями, лучними угрупованнями, чагарниковими заростями, піщаними дюнами і грядами, боровими терасами з лісами, луками, чагарниками і пустищами об'єднують різнорангові елементи екомережі в єдину цілісну систему. Тут, в умовах найбільш збережених природних ландшафтів, зосереджується значна кількість об'єктів природно-заповідного фонду, а прилеглі угіддя пасовищ, сіножатей, крутосхилів та інших неугідь можуть слугувати буферними зонами регіональної екомережі.

Регіонального рівня сполучні коридори з'єднують у єдину структуру основні функціональні елементи екомережі. *Турський* сполучає Оріхівсько-Озерянське, Доманівсько-Смолянське, Липинсько-Турське регіональні екоядра з Шацьким екомережоформувальними вузлами, включаючи в свою чергу природозаповідні об'єкти – гідрологічні заказники (м/з) "Озеро Чисте" (58,0 га; 3.03.1993 р.) і "Озеро Радожичі" (109,7 га; 16.10.1996 р.). *Прип'ятський* – це з'єднувальний елемент між Шацьким екоядром міжнародного рівня, Згоранським регіональним з Прип'ять-Стохідським екомережоформувальним вузлом, включає у свої межі, крім ПЗФ-об'єктів екомережоформувальних вузлів міжнародного рівня, гідрологічні заказники (м/з) "Щедрогірський" (700,0 га; 4.09.1985 р.), "Річицький" (1046,0 га; 17.03.1994 р.). *Західнобузький* регіональний сполучний коридор об'єднує Шацький екомережоформувальний вузол з Бузьким регіональним екоядром і включає низку природоохоронних об'єктів (м/з) – заказники: ландшафтні "Бистряки" (488,0 га; 20.12.1993 р.), "Березовий гай" (36,7 га; 17.03.1994 р.), загальнозоологічні "Ішівський" (152,0 га; 26.05.1992 р.), "Устилузький" (293,4 га; 26.05.1992 р.), "Прибужжя" (1182,1 га; 3.03.1993 р.), пам'ятки природи (м/з) "Гряда-1" (6,0 га; 20.12.1993 р.), "Гряда-2" (5,6 га; 20.12.1993 р.). Бузьке регіональне екоядро з Прип'ятським регіональним природним коридором з'єднується *Вижівським* екокоридором, що включає у свої межі заказники (м/з): гідрологічний "Вижівський" (1645,0 га; 17.03.1994 р.), лісовий "Смоляри-2" (11,0 га; 31.10.1991 р.), загальнозоологічні "Старовижівський" (частково) (1525,0 га; 4.09.1985 р.), "Дубечнівський" (1792,0 га; 4.09.1985 р.), пам'ятки природи (м/з): "Сосна звичайна – 200 років" (0,01 га; 11.07.1972 р.), "Дуб звичайний – велетень" (0,1 га; 11.07.1972 р.), та заповідне урочище (м/з) "Озеро Ченське" (52,0 га; 23.11.1979 р.). Бузьке екоядро сполучними коридорами заплавами долинами рік Неретви та Золотухи сполучається з Турським регіональним сполучним коридором. *Турський* природний коридор є об'єднуючим функціональним елементом між регіональними екоядрами "Мокрецько-Туричанським", "Соловичівсько-Радовичівським", "Осівським", "Підріченським", "Святобузаківським" та Прип'ять-Стохідським екомережоформувальним вузлом, включаючи об'єкти ПЗФ (м/з): заказники ботанічний "Задібський" (309,0 га; 31.10.1991 р.), ландшафтні "Прирічний" (676,0 га; 17.03.1994 р.), "Качинський" (64,0 га; 26.05.1992 р.), "Бузаки" (81,8 га; 31.10.1991 р.), "Святобузаківський" (частково) (2704,0 га; 26.05.1992 р.), гідрологічний "Турський" (3940,0 га; 26.05.1992 р.), ботанічні пам'ятки природи "Хвойна" (4,5 га; 31.10.1991 р.), "Сосновий бір" (6,2 га; 31.10.1991 р.), "Соснянка" (17,0 га; 31.10.1991 р.), "Вільшаник-1" (4,3 га; 3.03.1993 р.), "Вільшаник-2" (2,5 га; 3.03.1993 р.). Озерянське та Волошкинсько-

Радовичівське регіональні екоядра з Турським сполучним коридором з'єднуються долинами малих поліських річок – Воронки та Бобрівки відповідно. Об'єднуючим елементом між групою регіональних екоядер Мокрецько-Туричанським, Соловичівсько-Радовичівським, Осівським, Озерянським, Кашівським Турійсько-Рожищенського ландшафтного району з Стохідським регіональним та Прип'ять-Стохідським екомережиформувальним вузлом слугує *Стохідський* регіональний природний коридор, що включає в себе заказники (м/з): гідрологічні "Урочище Озеро" (100,0 га; 4.09.1985 р.), "Падалівський" (181,0 га; 4.09.1985 р.), "Седлищенський" (350,0 га; 23.11.1979 р.), "Березичівський" (6,3 га; 18.03.1982 р.), з'єднуючими елементами між сполучним коридором і Бережницьким і Градисько-Городоцьким регіональними екоядрами слугують долини рік Черевахи і Гривки. *Стирський* сполучний регіональний коридор з притоками об'єднує регіональні екоядра: Воротнівське, Градівське, Тельчинсько-Красновільське, Осницьке, включаючи заказники (м/з): ботанічний "Дубовий закіт" (25,9 га; 31.10.1991 р.), гідрологічні "Надстирський" (125,0 га; 4.09.1985 р.), "Гурсько-Гривенський" (145,2 га; 31.10.1991 р.), загальнозоологічний "Чорторійський" (188,0 га; 31.10.1991 р.) (частково), пам'ятку природи (м/з) "Чорторійський ялинник" (5,9 га; 9.12.1998 р.). З Ківерцівським екомережиформувальним вузлом сполучається долинами малих волинських річок – Конопельки, Любки, Рудки та Кормина. *Лугсько-Липинський* елемент зв'язку об'єднує Західнобузький регіональний природний коридор з Стирським та регіональні екоядра Павлівське і Нехворощинське, включаючи до свого складу заказники (м/з): ландшафтні "Мочиська" (127,0 га; 20.12.1993 р.), "Луга-Рачинська" (37,7 га; 17.03.1994 р.), лісові "Новосілки" (385,0 га; 20.12.1993 р.) (відгалуження), "Липовий гай" (24,8 га; 17.03.1994 р.), орнітологічний "Холонів" (257,2 га; 26.05.1992 р.), гідрологічні "Луга" (2039,1 га; 30.05.2000 р.), "Гнила Липа" (1644,0 га; 3.03.1993 р.), пам'ятка природи (м/з) "Дуб – велетень" (0,01 га; 12.02.1997 р.), заповідне урочище "Холонів" (10,0 га; 23.11.1979 р.), парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва (м/з) "Слов'янський" (27,53 га; 4.11.1997 р.). *Лугсько-Чорногузький* сполучний елемент об'єднує регіональні екоядра Нехворощинське, Садівське, Чаруківське долинами річок Луга-Свинорійка, Чорногузка і Полонка, включаючи до свого складу гідрологічні заказники (м/з) "Луга-Свинорійка" (880,0 га; 20.12.1993 р.), "Лучний" (1007,0 га; 4.05.1995 р.), "Чорногузівський" (121,0 га; 17.03.1994 р.), "Чорногузка" (1500,0 га; 26.05.1992 р.). *Риловицько-Сірненський* сполучний елемент з'єднує Західнобузький та Стирський регіональні природні коридори, включаючи до свого складу заповідні об'єкти: (з/д) ботанічний заказник "Губине" (418,0 га; 10.12.1994 р.), парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва "Байрак" (13,0 га; 20.08.1996 р.); заказники (м/з): загальнозоологічні "Шепель" (232,35 га; 26.05.1992 р.), орнітологічний "Рокинівський" (90,0 га; 16.12.2003 р.), гідрологічні "Холопичівський" (57,0 га; 3.03.1993 р.), "Серна" (227,0 га; 17.03.1994 р.), "Окорський" (78,3 га; 3.03.1993 р.), "Краєвид" (8,0 га; 18.08.2000 р.), пам'ятки природи (м/з) ботанічні "Сосна звичайна – велетень" (0,01 га; 11.07.1972 р.), "Модриновий ліс" (1,6 га; 27.12.1972 р.), "Дуб звичайний

– велетень–1" (0,01 га; 29.10.1976 р.); гідрологічні "Турійські джерела" (0,02 га; 26.09.1977 р.), "Затурцівські джерела" (0,2 га; 26.09.1977 р.), "Витік р. Турії" (0,2 га; 26.09.1977 р.), У окремих випадках можливість сполучних зв'язків між функціональними елементами регіональної екомережі підсилюється малими ріками і каналами.

У заліснених ландшафтних районах: Нижньостирському, Маневицько-Володимирецькому, Колківсько-Сарненському, неохідне з'єднання окремих ділянок із природними біоценозами через систему структурних функціональних складників екомережі, якими можливий міграційний обмін, що значно знижує імовірність вимирання популяцій, підвищує їхню генетичну мінливість, зменшує імовірність деградації внаслідок замкненого існування в ізольованих умовах незначних площ. При збільшенні загальної площі території, що охороняється, і, як наслідок, послаблення острівного ефекту, під охорону потрапляють більші, тобто життєздатніші популяції і створюються умови для міграції багатьох видів рослин і тварин. Великим поліським видам фауни притаманні сезонні переміщення. Інстинкти міграцій з'являються при збільшенні щільності популяції і ведуть до виселення більшої її частини за межі освоєної території (розселювальна дисперсія молодняка). У процесі такого руху тварини здійснюють циклічні переміщення певною територією з повторним використанням одних і тих самих ділянок через певні проміжки часу. Міграції супроводжуються пониженням внутрішньої агресивності і посиленням стадної поведінки, що полегшує захист проти хижаків. Найбільшими представниками волинської фауни і її багатством водночас є: *Bison bonasus*, *Alces alces*, *Cervus elaphus* та *C. nippon*, *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, *Lynx lynx*, *Canis lupus*, які здійснюють міграційні переміщення, закріплені на генному рівні, тому постійні й незмінні, на значні відстані і потребують значних природних площ без великих територіальних розривів. Природоохоронні території – центри їхнього комфортного місцеперебування об'єднуються з іншими подібними центрами в єдину мережу біотичного зв'язку через систему елементів зв'язку. Міграційні рухи відбуваються смугами завширшки 0,8–1,0 км лісовими і заболоченими масивами, деколи узліссям або напівприродними ландшафтами сільськогосподарських угідь, тому пересічна ширина природних коридорів повинна складати 1–2 км у випадку лісового коридору, близько 3 км – у межах відкритих територій.

Буферні зони, зовнішнє оточення (охоронні смуги від впливу негативних чинників) функціональних елементів екомережі, – це перехідні ландшафти між природними і господарсько освоєними, визначені у межах екоядер (екомережиформувальних вузлів) міжнародного і національного рівнів. У цих зонах забезпечується короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, рекреаційне використання історико-культурних пам'яток (Петропавлівська церква (1846 р., архітектурний стиль споруди – класицизм) у с. Світязь, Казанська церква (1801 р., стиль – хатній), будинок Бутовського (1890 р.), млин (1890 р.), школа (1910 р.) у с. Піща, хата І. Забродовського (XIX ст.) у с. Мельники) Шацького екоядра міжнародного значення; (Церква Різдва Богородиці (1811 р., стиль – волинський), школа (1930 р.) с. Мала Глуша,

Хрестовоздвиженська церква (1819 р., хатній) с. Цир, школа (1930 р.) с. Ветли) Прип'ять-Стохідського екоядра міжнародного значення; (Михайлівська церква (1776 р., волинський) с. Омельне, Михайлівська церква (1770 р., волинський) с. Липне, Церква Іоанна Богослова (1825 р., волинський) с. Сильне, Покровська церква (1843 р., класицизм), житловий будинок (1920-і рр.), тартак (лісопильня, 1907 р.) смт Цумань) Ківерцівського екоядра національного значення та ін. Поряд з такими функціями, проводиться науково-освітня робота та екологічне виховання відвідувачів. У буферній зоні забороняються рубки лісу головного користування, промислове рибальство, будь-яка інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних геосистем та об'єктів заповідної зони, призвести до погіршення стану довкілля чи до зниження рекреаційної цінності території. Можливе господарювання: традиційне сільське, лісове, рибне господарство з урахуванням збалансованого менеджменту користування природними ресурсами та з додержанням вимог та обмежень, встановлених законодавством для зон антропогенних ландшафтів відповідних заповідних об'єктів, проте забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану довкілля та зниження рекреаційної цінності території.

До функціональних елементів екомережі належать території відновлення (ренатуралізації). Суть проблеми ренатуралізації полягає у здійсненні комплексу заходів, що сприяють продуктивності й відновленню господарської цінності порушених земель та умов довкілля загалом. Щодо меліорованих площ – це відновлення рівнів води, які знизилися після осушувальних робіт, а також водно-болотних комплексів, які були до спорудження осушувальних систем, створення необхідної кормової бази для багатьох видів поліської фауни, зменшення рівня шуму та присутності людини, і як наслідок, покращення умов для гніздування, розмноження та міграції насамперед водоплавних птахів. Ренатуралізаційні заходи застосовують до найцінніших і найвразливіших об'єктів, стан яких суттєво погіршується. На території Шацького поозер'я здійснюється практична реалізація програм ренатуралізаційних робіт для відновлення високого рівня обводненості боліт поблизу озер Кримного, Люцимера, Великого Чорного, Острів'янського, Пулемецького з відповідним моніторинговим спостереженням за динамікою рівня води в канавах та зміною рослинного покриву – сенсорного показника реакції екосистем: "Ренатуралізація водно-болотного комплексу оз. Кримне і оточуючих його боліт та торфовищ" (з 1998 р.), "Проект покращення гідрологічного стану озерних комплексів озер Люцимер і Велике Чорне та навколишніх боліт" (з 2000 р.) та два проекти встановлення водопереливної споруди на водно-болотних угіддях озер Пулемецького та Острів'янського (з 2000 р.). Потребують таких заходів ренатуралізації оз. Луки і прилеглі до нього болотні масиви, що можливо шляхом реконструкції Луківського і Копаївського каналів, відновлення перепускної системи з оз. Світязя в оз. Луки [47; 90]. Хоча ситуацію суттєво погіршує розробка Хотиславського родовища.

Поряд із малоефективними з господарського погляду площами, що потребують консервації та ренатуралізації, перспективні для включення до екомережі регіону ділянки вироблених відкритим способом кар'єрів мінеральної

сировини – "живі рани" ландшафтів, що в більшості випадків не рекультивуються. Це сучасні рельєфні форми завглибшки пересічно 3 м із чудернацькими контурами, часто затопленими. До них, наприклад, належать кар'єри поблизу сіл Буцина, Бірок, Нових Кошар, Галиної Волі, Ростаня (з видобутку піску), східної околиці смт Лукова з глибиною розробки 10–15 м та площею розробки 36 га; Люблинецьке родовище площею 18 га, що на південний захід від м. Ковеля, яке розробляється трьома кар'єрами, завглибшки до 7 м кожний (з видобутку крейди); кар'єр на околиці с. Великої Осниці площею 10 га в долині р. Кормина з двома уступами завглибшки 10 м (із видобутку базальтів) та ін. Потенційно придатними площами для розширення меж регіональної екомережі можуть бути території поширення екзогенних геологічних процесів.

Території природного розвитку територіально ізольовані відповідно до інших функціональних складників регіональної екомережі, проте можуть посилити її ефективність. Часто цінність лісової або іншої природної ділянки пов'язана саме з наявністю важливих біотопів, оселищ рідкісних видів флори і фауни. Ці осередки, які можуть займати навіть незначні площі, є ділянками, що мають особливе значення для збереження і відтворення генетично стійких екосистем [14]. До таких територій відносяться природні геосистеми з наявними рідкісними ценозами (див. рис. 3.1.4) – у Верхньоприп'ятському фізико-географічному районі: гідрологічний заказник (м/з) "Любовель" (181,5 га; 18.08.2000 р.) (1) та мішанолісові насадження ландшафтних заказників (м/з) "Сірче" (194,7 га; 26.05.1992 р.), "Хотешівський" (224,0 га; 22.12.2005 р.) і низка щільно згрупованих пам'яток природи (м/з): "Смерека" (0,01 га; 11.07.1972 р.), "Соснина" (0,6 га; 27.12.1972 р.), "Чорний бусол" (8,5 га; 31.10.1991 р.), "Чапля" (5,3 га; 11.07.1972 р.) (2); у Любомльсько-Ковельському фізико-географічному районі: дубові та мішанолісові насадження заказників лісового "Смоляри-1" (33,0 га; 31.10.1991 р.), загальнозоологічного "Смолярівський" (1422,0 га; 31.10.1991 р.) (3) та сфагнове болото з чагарниками та рідколіссям гідрологічного заказника (м/з) "Великообзирський" (43,0 га; 4.09.1985 р.) (4); у Турійсько-Рожищенському фізико-географічному районі: лісо-болотяні комплекси (м/з) заказників ландшафтного "Замлинщина" (687,0; 7.03.2001 р.) (5) і ботанічного "Мосирський" (307,0 га; 7.03.2001 р.) (6), заповідного урочища "Гута" (435,9 га; 21.06.2012 р.) (7); Ківерцівсько-Цуманського фізико-географічного району: мішанолісові насадження лісового заказника (м/з) "Ліски" (127,0 га; 4.05.1995 р.) (8); щільно згруповані заповідні урочища у військовому лісництві: "Ківерцівська дача – 6" (7,2 га; 23.11.1979 р.), "Дубово-сосновий ліс – 1" (29,6 га; 12.12.1995 р.), "Дубово-сосновий ліс – 2" (45,5 га; 12.12.1995 р.), "Дубово-сосновий ліс – 3" (100,9 га; 12.12.1995 р.), "Дубово-сосновий ліс – 4" (50,6 га; 12.12.1995 р.), "Дубово-сосновий ліс – 5" (23,5 га; 12.12.1995 р.) (9); заболочені низькобонітетні різновікові насадження ландшафтного заказника (м/з) "Рудниківський" (376,0 га; 27.12.2006 р.) (10) (табл. 3.3.1).

Території природного розвитку регіональної екомережі

Фізико-географічний район	Територія природного розвитку	Площа, га
---------------------------	-------------------------------	-----------

Верхньоприп'ятський	"Любовель"	181,5
	"Сірче", "Хотешівський", "Смерека", "Соснина", "Чорний бусол", "Чапля"	433
Любомльсько-Ковельський	"Смоляри-1", "Смолярівський"	1455
	"Великообзирський"	43
Турійсько-Рожищенський	"Замлинщина"	687
	"Мосирський"	307
	"Гута"	435,9
Ківерцівсько-Цуманський	"Ліски"	127
	"Ківерцівська дача – 6", "Дубово-сосновий ліс – 1", "Дубово-сосновий ліс – 2", "Дубово-сосновий ліс – 3", "Дубово-сосновий ліс – 4", "Дубово-сосновий ліс – 5"	257,3
	"Рудниківський"	376

Природні ядра (біоцентри, екоядра, екомережоформувальні вузли), сполучні елементи, буферні зони, території відновлення та розвитку загалом формують цілісну систему збереження і відтворення природної рівноваги області.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Основні ландшафтоперетворюючі чинники: видобування і переробка мінеральних ресурсів; традиційний розвиток землеробства та широкомасштабна меліорація; будівництво та інтенсивне використання транспортних магістралей; господарська експлуатація та забруднення поверхневих водойм, ґрунтів, фіто- та зооценозів радіонуклідами, важкими металами, пестицидами, нафтопродуктами; рекреаційне навантаження.

Осушувальні заходи призвели також до корінних змін ландшафтної структури русел річок та їхніх заплав. Сформувалися антропогенні аналоги природних водостоків, струмків і малих річок – меліоративні канали. Вигляд магістральних каналів набули, втративши свій первісний вигляд, верхів'я річок Прип'яті, Вижівки, Турії, Стоходу, Коростянки, Копаївки, Конопельки та ін. Осушувальні канали мають специфічний гідрологічний та гідробіологічний режим, знижують рівень ґрунтових вод у заплавах, болотах.

Питання вивчення поширення забруднення ландшафтів від лінійних джерел набуває сьогодні особливої актуальності. Автотранспортні викиди містять багато високотоксичних важких металів – Zn, Pb, Cd, Fe, Cu та ін., більшість із яких належать до першого і другого класу небезпеки і мають здатність проявлятися не тільки у прямому впливі високих концентрацій, а й у віддалених наслідках, які пов'язані із властивістю багатьох металів акумулюватися у живих організмах.

Значне навантаження на атмосферу і ґрунтовий покрив спричинюють інтенсивні автомагістралі, які проходять Волиню. Це міжнародні М-19 (Доманове–Ковель–Чернівці), М-07 (Київ–Ковель–Ягодин–Варшава), національні Н-22 (Устилуг–Луцьк–Рівне), Н-17 (Львів–Радехів–Луцьк), регіональні Р-14 (Луцьк–Ківерці–Маневичі–Любешів–Дольськ), Р-15 (Ковель–

Володимир-Волинський–Червоноград–Жовква) та численні територіальні шляхи. Найвищі показники вмісту хімічних забруднювачів притаманні для 25-метрової придорожньої смуги, хоча важкі метали підтвердженого автомобільного походження розсіяні у смузі шириною 100 м навколо дороги.

Трансформацію природних ландшафтів зумовлюють також несанкціоновані вирубки лісу, що проводяться в глибині лісових масивів; видобуток піску, глини у кар'єрах, кількість яких швидко зростає, особливо в районі населених пунктів, де ведеться будівництво; забруднення території сміттєзвалищами; збільшення кількості автомобільного транспорту тощо. Деградують екосистеми і в рекреаційно привабливих зонах: узбережжя озер, самі озера, території, прилеглі до них через витоштування, розпалювання вогнищ, улаштування наметових таборів, вирубування дерев, засмічення прибережних територій та водних акваторій, а також збирання лікарських та декоративних рослин, ягід, грибів. Особливої шкоди завдають масові збори чорниць, суниць. "Новий" чинник загрози – викопування декоративних, часто червонокнижних рідкісних, рослин задля використання їх у присадибному озелененні. Крім того, поблизу рекреаційно привабливих зон та інших населених пунктів є великі звалища побутових відходів.

Рекомендації. З метою збереження видового різноманіття флори і фауни регіону необхідне виконання низки заходів: застосування локалізаційно-пошукової тактики у виявленні місць зростання та мешкання і природного переміщення типових і рідкісних видів рослин і тварин, рослинних угруповань; позитивна динаміка заповідання, бо збільшення природоохоронних площ – реальний сучасний метод збереження природних екосистем; застосування ренатуралізаційно-відновлювального підходу шляхом заболочування, заліснення, залуговування трансформованих антропогенним впливом територій; впровадження сучасних технологій для моніторингу стану довкілля; формування різнорівневих екомереж з метою оптимальної організації території регіону в результаті раціонального співвідношення перетворених і збережених ландшафтів.

Д.1.2.4. Дніпропетровська область

Фізико-географічна характеристика. Дніпропетровська область знаходиться у південно-східній частині України, в басейні середньої і нижньої течії Дніпра. На сході вона межує з Донецькою, на півдні – із Запорізькою і Херсонською, на заході – з Миколаївською та Кіровоградською, на півночі – з Полтавською та Харківською областями України. Територія області – 31,92 тис. км², що складає 5,3 % території країни. Адміністративний центр області – місто Дніпро розташоване по обох берегах Дніпра та його притоків Самари. Область поділяється на 22 адміністративні райони, включає в себе 13 міст обласного і 7 – районного підпорядкування, 46 селищ міського типу, 1435 сільських населених пунктів. Чисельність населення області становить 3254,9 тис. чоловік. Кількість населення у місті Дніпропетровську – 986,3 тис. чоловік. Чисельність міського населення області – 2722,1 тис. чоловік (83,6 %), сільського – 532,8 тис. чоловік

(16,4 %). На території області проживають представники понад 30 національностей.

Область розташована у степовій зоні України. Ландшафт переважно рівнинний. На заході області простяглось значно почленоване Придніпровське узвишся (висота до 209 м). У південно-східну частину її входять відроги Приазовського узвишся (до 211 м). Центральна частина зайнята Придніпровською низиною, яка на півдні переходить в Причорноморську. З північного заходу на південний схід область перетинає ріка Дніпро, до басейну якої належать її притоки – Оріль, Самара із Вовчою, Мокра Сура, Базавлук, Інгулець із Саксаганню та інші. В області близько 1,5 тисячі водойм та ставків площею понад 26 тисяч гектарів. На півдні територія області омивається водами Каховського водосховища.

Дніпропетровщина розташована в зоні помірних широт. Клімат області помірно-континентальний. У цілому він характеризується відносно прохолодною зимою і спекотним літом. Середня річна температура в межах +7 – +9°C. Найхолодніший місяць – січень (-5 – -7°C), найтепліший – липень (+22 – +23°C). Річна кількість опадів збільшується від 400-430 мм на півдні до 450-490 мм на півночі. Кількість сонячних днів складає в середньому 240 днів на рік.

За різноманітністю і значимістю природних ресурсів Дніпропетровська область є однією з найбагатших в Україні. Майже на всій території області переважають родючі чорноземні ґрунти. Розгалужена система водопостачання дозволяє вести інтенсивне сільське господарство. Дніпропетровщина багата на корисні копалини. Значні запаси залізної і марганцевої руд, кам'яного та бурого вугілля, є нафта, природний газ, рідкісні та кольорові метали. Потужною товщею вздовж річки Інгулець більше як на 100 км залягають залізні руди Криворізького басейну. Значні родовища руд – Оріхово-Павлоградська та Чортомлицька магнітні аномалії, Жовтянське родовище. Є поклади титану, рутило-ільменітових руд, цирконію, нікелю, кобальту.

Структура землекористування. Територія області займає 3192,3 тис. га, з них: сільськогосподарські землі – 2581,5 тис. га, ліси і інші лісовкриті площі – 192,8 тис. га, забудовані землі – 193,2 тис. га, відкриті заболочені землі – 26,1 тис. га, відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом – 41,6 тис. га. Усього земель (суші) – 3036,6 тис. га, води – 155,5 тис. га.

Ландшафтне різноманіття регіону. Ландшафт Дніпропетровської області хвилясто-рівнинний. Середні висоти коливаються між 100 та 200 метрів. Найвища точка 211 метрів розташована поблизу смт Просяна, Покровського району. Майже усе Правобережжя області займає Придніпровська височина, лише південно-західна частина розташована на Причорноморській низовині. Лівобережжя займає Придніпровська низовина, лише частково на кордоні області заходять відроги Донецького кряжу. Територія області дуже висічена ярами, балками, долинами річок.

Біологічне різноманіття регіону. У флорі Дніпропетровської області налічується 1821 видів, які об'єднані у 5 відділів, 7 класів, 126 родин, 607 родів. У флорі Дніпропетровщини родини, які займають десять перших місць за

кількістю видів об'єднують 1005 видів (55,28% цієї флори), а двадцять перших родин – 1371 вид (75,41%). 10 родин мають по 50 і більше видів, а у 5 родин їх по 25 і більше видів. До трьох перших родин списку відносяться 508 видів (27,92%).

Зональна природна рослинність Дніпропетровської області – різнотравно-типчакково-ковилова, на крайньому південному заході – типчакково-ковилова (ковила, типчак, тонконіг вузьколистий, пирій повзучий, горицвіт весняний, суниця зелена, шавлія поникла, вероніка весняна, конюшина альпійська й гірська, люцерна та ін.) збереглася тільки по схилах балок, на деяких ділянках вододілів, ґрунти яких малоприсадатні для орання. Лісова рослинність у Дніпропетровській області займає лише 3,5% і представлені двома типами – заплавні й байрачні. Заплавні ліси – у заплавах Дніпра, Орелі, Самари, Вовчої; тут розташовані й найбільш південні бори в Україні; найбільші масиви – Самарський бір, Дібровський ліс, Новомосковський бір, Червоний бір. Основні породи: дуб, в'яз, липа, ясен, берест, ільм, клен, вільха, сосна. Байрачні ліси зростають по схилах ярів і балок. Основні деревні породи тут – берест, дуб, груша, ясен, сосна, липа тощо. До лісів також відносяться полезахисні лісосмуги й насадження вздовж шляхів сполучення. Вони складаються з дуба, клена, білої й жовтої акації, польового клена, липи тощо.

Фауна Дніпропетровської області в цілому є типовою для степової зони України – представлена степовими і деякими лісовими тваринами (69 видів ссавців, 246 видів птахів, 12 видів і підвидів плазунів, 10 земноводних, 59 риб).

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Станом на 01.01.2018 мережа територій та об'єктів природно-заповідного фонду області складає 178 об'єктів, загальною площею 96333,99 га, що становить 2,9 % від площі області. Із них 31 об'єкт – загальнодержавного значення на площі 33103,86 га та 147 – місцевого значення на площі 63230,1 га.

Природо-заповідний фонд Дніпропетровської області

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ									% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ
	загальнодержавного значення			місцевого значення			разом			
	кількість, од.	площа, га		кількість, од.	площа, га		кількість, од.	площа, га		
усього		у тому числі надана в постійне користування	усього		у тому числі надана в постійне користування	усього		у тому числі надана в постійне користування		
Природні заповідники	1	3766,2	3766,2	-	-	-	1	3766,2	3766,2	-
Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Національні природні парки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Регіональні ландшафтні парки	-	-	-	4	14000,1	-	4	14000,1	-	-
Заказники, усього	24	29036,66	X	81	47959,4	X	105	76996,06	X	-
у тому числі:										
ландшафтні	15	25000,66	X	48	38891,29	X	63	63891,95	X	-
лісові	5	2956	X	3	1021	X	8	3977	X	-
ботанічні	2	332	X	19	4710	X	21	5042	X	-
загальнозоологічні	-	-	X	1	287	X	1	287	X	-
орнітологічні	2	748	X	3	144	X	5	892	X	-
ентомологічні	-	-	X	4	462,1	X	4	462,1	X	-
іхтіологічні	-	-	X	2	2422	X	2	2422	X	-
гідрологічні	-	-	X	1	22	X	1	22	X	-
загальногеологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-
палеонтологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-
карстово-спелеологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-
Пам'ятки природи, усього	3	148	X	50	356,9	X	53	504,9	X	-
у тому числі:										
комплексні	1	30	X	1	3,7	X	2	33,7	X	-
ботанічні	1	56	X	35	312,24	X	36	368,24	X	-

зоологічні	-	-	X	-	-	X	-	-	X	-
гідрологічні	-	-	X	2	1,5	X	2	1,5	X	-
геологічні	1	62	X	12	44,5	X	13	106,5	X	-
Заповідні урочища	-	-	X	3	466,4	X	3	466,4	X	-
Ботанічні сади	2	108	-	1	27	-	3	135	108	-
Дендрологічні парки	-	-	-	1	2,8	-	1	2,8	-	-
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	45	-	7	417,5	-	8	462,5	-	-
Зоологічні парки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
РАЗОМ	31	33103,86	-	147	63230,13	-	178	96333,99	-	-

Елементи смарагдової мережі України.

UA0000093 Дніпровське водосховище;

UA0000134 Заказник "Приорільський";

UA0000135 Кам'янське водосховище (кол. Дніпродзержинське водосхов.);

UA0000004 Природний заповідник "Дніпровсько-Орільський".

Опис регіональної екологічної мережі. Загальна площа ключових територій екомережі Дніпропетровської області складає 798 831 га, в тому числі у відсотках до площі району або міста, а саме:

- Апостолівський район 32 531 га (23,6 %);
- Васильківський район 22 405 га (16,8 %);
- Верхньодніпровський район 59 588 га (45,5 %);
- Дніпровський район 32 309 га (23,3 %);
- Криворізький район 32 589 га (24,2 %);
- Криничанський район 35 934 га (21,3 %);
- Магдалинівський район 25 061 га (15,6 %);
- Межівський район 33 749 га (26,9 %);
- Нікопольський район 62 974 га (31,6 %);
- Новомосковський район 62 258 га (30,6 %);
- Павлоградський район 65 808 га (43,1 %);
- Петриківський район 45 984 га (49,5 %);
- Петропавлівський район 25 401 га (20,3 %);
- Покровський район 27 311 га (22,6 %);
- П'ятихатський район 31 348 га (18,3 %);
- Синельниківський район 26 704 га (16,2 %);
- Солонянський район 26 222 га (15,1 %);
- Софіївський район 18 710 га (13,7 %);
- Томаківський район 31 305 га (26,1 %);
- Царичанський район 27 338 га (30,3 %);
- Широківський район 19 311 га (15,9 %);
- Юр'ївський район 17 185 га (19,1 %);
- місто Дніпро 16 513 га (40,8 %);
- місто Кам'янське 3 480 га (25,2 %);
- місто Кривий Ріг 16 813 га (41,6 %).

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі.

Основними негативними чинниками виступають надмірне випасання худоби та випалювання сухих залишків природної трав'яної рослинності. Наявність потужних запасів мінеральної сировини та сприятливі ґрунтово-кліматичні умови зумовлюють високу концентрацію промислових об'єктів і розвиток аграрного сектору. У результаті більша частина земель антропогенно

трансформована. У таких умовах дуже складним є питання виявлення та заповідання природних територій і об'єктів.

Д.1.2.5. Донецька область

Фізико-географічна характеристика. Донецька область розташована у південно-східній частині України. На південному заході та заході вона межує з Дніпропетровською та Запорізькою областями, на північно-заході – з Харківською, на північному сході – з Луганською, на сході – з Ростовською областю Російської Федерації, з півдня – омивається Азовським морем. Територія області простягнулась з півночі на південь на 240 км та зі сходу на захід – на 170 км. Область займає західну частину Донецького кряжу та східну половину Приазовської височини. По території краю проходить вододіл річок басейнів Чорного та Азовського морів.

Рельєф Донецької області горбисто-рівнинний, з характерною сильною ерозією ґрунтів. Північна та центральна частини області – це Донецький кряж, південна – Приазовська височина. У ландшафтній структурі території області переважають степові височини та схили, степові рівнинні комплекси терас, а також горбисті, піщані та лісові рівнини, річкові долини та мережа балок. Типові ландшафти області – сильно розчленовані балками рівнини та височини, які переходять у заплавні ландшафти річкових долин, а також лиманні рівнини на морському узбережжі.

За своїм характером земна поверхня Донецького кряжу є хвилястою рівниною. Максимальні відмітки висот по Донецькому кряжу в області сягають 200-260 метрів. Найвища точка - Саур могила, її височина 277,9 м. Амплітуда висот в цих районах досягає 200 м. Це все, що залишилося від колись досить високого гірського масиву. На околицях Донецький кряж втрачає і без того скромну висоту, зливаючись з навколишніми річковими долинами. І лише до Сіверського Дінця він обривається крутим уступом, оголюючи древні крейдяні відкладення.

У гідрографічному відношенні територія Донецької області ділиться на 3 частині: північну (басейн ріки Сіверський Донець), південну (ріки ба-сейну Приазов'я (Азовського моря) і західну (басейн ріки Дніпро).

Основну частину запасів поверхневих вод Донецької області складають річки. В області налічується 246 річок, загальна довжина яких складає 5410 км. З метою регулювання місцевого стоку на них побудовано 130 водосховищ ємністю 863 млн.м3 і більш як 2147 ставків ємністю 270 млн.м3.

Водні ресурси області формуються за рахунок транзитного притоку поверхневих вод річки Сіверський Донець, місцевого річного стоку, що утворюється в межах області, стічних, шахтних і кар'єрних вод, а також експлуатаційних запасів підземних вод.

Територією області протікає: 1 велика річка – Сіверський Донець загальною довжиною 1053 км (у межах області – 96 км) – головна водна артерія краю; 8 середніх річок – Казенний Торець довжиною 134 км (у межах області – 134 км), Лугань – 198 км (44 км), Кальміус – 209 км (209 км), Міус – 258 км (65

км), Кринка – 180 км (170 км), Самара – 320 км (51 км), Вовча – 323 км (147 км) і Мокрі Яли – 132 км (132 км); 2269 малих річок, у тому числі струмків, загальною довжиною 10,59 тис. км, з них – 246 річок довжиною понад 10 км загальною довжиною 5,4 тис. км.

Середнє значення відносної вологості складає 74 %. Середньорічні температури по регіону міняються не дуже істотно. Середня температура повітря в січні – від -40 С до -60 С, у липні – від 230 С до 240 С. Холодна пора року визначалася дуже нестійкою погодою: у січні – проходження активних циклонів та атмосферних фронтів, які зумовили випадіння опадів різної інтенсивності у вигляді снігу та дощу, посилення східного, північно-східного, південно-східного вітру до небезпечних позначок та туманів.

У лютому місяці переважала не по зимовому тепла погода з опадами та туманами. Середньомісячна температура повітря по Донецькій області у лютому була на 6-70 вище норми.

Влітку погода була переважно спекотною та бездощовою. Переважають західні і північно-західні вітри, які доволі часто приводять до засух. Майже весь літній період спостерігалась спека та дефіцит опадів, що обумовило надзвичайно високу пожежну небезпеку.

Структура землекористування. Площа земель Донецької області складає 2651,7 тис. га. Станом на 01.01.2016 за основними видами угідь землі розподіляються наступним чином:

- 2094,0 тис га (79,0 %) - сільськогосподарські землі (в тому числі 2041,1 тис. га сільськогосподарських угідь, з них 1652,8 тис. га ріллі);
- 204,1 тис. га (7,7 %) – ліси та лісовкриті землі;
- 200,3 тис. га (7,6 %) – забудовані землі;
- 10,1 тис. га (0,4 %) – відкриті заболочені землі;
- 100,2 тис. га (3,8 %) – відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом;
- 42,5 тис. га (1,6 %) – води.

З усіх земель:

- 86,6 тис. га – землі природоохоронного призначення;
- 1,0 тис. га – землі оздоровчого призначення;
- 3,8 тис. га - землі рекреаційного призначення;
- 3,2 тис. га – землі історико-культурного призначення.

Структура земельного фонду регіону

Основні види земель та угідь	2014 рік		2015 рік		2016 рік	
	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території
1	2	3	4	5	6	7
Загальна територія	2651,7	100	2651,7	100	2651,7	100

у тому числі:						
1. Сільськогосподарські угіддя	2041,5	77,0	2041,3	77,0	2041,1	77,0
з них:						
рілля	1653,1	62,3	1652,9	62,3	1652,8	62,3
перелоги	0,7	0,003	0,7	0,003	0,7	0,003
багаторічні насадження	57,9	2,2	57,9	2,2	57,9	2,2
сіножаті і пасовища	329,8	12,4	329,9	12,4	329,7	12,4
2. Ліси і інші лісовкриті площі	204,0	7,7	204,0	7,7	204,1	7,7
з них вкриті лісовою рослинністю	189,5	7,1	189,5	7,1	189,6	7,1
3. Забудовані землі	199,7	7,5	200,1	7,5	200,3	7,5
4. Відкриті заболочені землі	10,1	0,4	10,1	0,4	10,1	0,4
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	100,4	3,8	100,2	3,8	100,2	3,8
6. Інші землі	94,5	3,6	94,5	3,6	94,5	3,6
Усього земель (суша)	2609,3	98,4	2609,3	98,4	2609,3	98,4
Території, що покриті поверхневими водами	42,4	1,6	42,4	1,6	42,4	1,6

Ландшафтне різноманіття регіону. Ландшафт Донецької області переважно рівнинний, розчленований ярами і балками. Для області притаманні два типи природних ландшафтів: височинний (Донецький кряж) та низовинний (Приазовська, Причорноморська та Придніпровська низовини).

На північному сході знаходиться Донецький кряж, поверхня якого порізана долинами річок. Найвища його точка – Могила-Мечетна піднімається на 367 м над рівнем моря. У геологічній будові кряжу беруть участь сильно дислоковані, ускладнені численними розривними порушеннями відклади карбону, перму, тріасу: кам'яно-вугільні (пісковики, аргіліти, алевроліти, вапняк, вугілля), які мають багатокілометрову потужність. З ними пов'язані великі родовища кам'яного вугілля (див. Донецький вугільний басейн). У місцях поширення вапняка, кам'яної солі і гіпсоангідритових відкладів спостерігаються карстові явища, пов'язані з розчиненням і розмивом цих порід поверхневими та підземними водами. Розробка кам'яної солі методом підземної виїмки при видобутку розсолу призводить до утворення пустот — камер, які під тиском вищележачих порід частково закриваються, що призводить до осідання земної

поверхні. Аналогічні явища відбуваються і при інтенсивній виїмці вугілля у вугленосних районах.

На заході кряж переходить в Придніпровську низовину. Придніпровська низовина є широкою долиною Дніпра та системою надзаплавних терас. Висота 50-160 м, найбільша 236 м, ширина до 120 км. Складена флювіо-гляціальними і алювіально-озерними пісками, суглинками, лесами і лесоподібними суглинками. Велика частина розорана. Характеризується високим сільськогосподарським освоєнням, розвиненим тваринництвом і землеробством. Геоструктурно відповідає Дніпровсько-Донецькій западині.

На півдні до Донецького кряжу примикають Приазовська та Причорноморська низовини. Приазовська низовина має пологохвилясту структуру ландшафт, на півдні уступом (завширшки від 10 до 50 м) обривається до Азовського моря. Ширина низовини – від 20 до 100 км. Пересічні висоти 70-80 м, максимально – до 120 м. Низовина розчленована субмередіальними долинами річок (завглибшки до 80 м), балками та ярами.

Причорноморська низовина є частиною Причорноморської западини. Являє собою пласку, дещо нахилену на південь рівнину, що прилягає до Чорного й Азовського морів. Східна межа проходить по ріці Кальміус. Висоти у середньому 90-150 м. За тектонічною будовою низовина є частиною Причорноморської западини, заповненої майже горизонтальними потужними шарами осадових порід, переважно морських відкладів палеогену та неогену (глини, піски, піщано-глинисті і піщано-вапнякові породи, вапняки), на яких лежать континентальні відклади антропогенового віку – червоно-бурі глини, леси, лесоподібні суглинки. Третинні породи відслонюються лише в долинах річок і подекуди – на березі моря. Низькі рівнини, перетнуті широкими (із серією терас) долинами річок. Вододіли плоскі; для них характерні западини-поди. Берегова смуга переважно стрімчаста, часто зі зсувами. Поблизу моря багато піщаних кіс, що вклинюються в море.

Біологічне різноманіття регіону. Серед раритетних видів рослин Донецької області, 90 видів занесено до Червоної книги України, і ще 28 видів запропоновані для включення до її нового видання, 29 видів занесено до Світового червоного списку, 35 видів – до Європейського червоного списку, 6 видів охороняються Бернською конвенцією, а 265 охороняються на регіональному рівні. 209 видів з раритетної фракції флори (55,2 % від їх загальної кількості і 11,4 % флори Донецької області) відомі у регіоні лише з 1-3 місцезнаходжень.

Загалом близько 90,7 % видів рослин регіону зустрічаються на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду. У тому числі 86 видів, що занесені до Червоної книги України, 28 видів з Світового Червоного списку, 29 видів – Європейського Червоного списку. У колекціях Донецького ботанічного саду НАН України вирощується більш ніж 150 видів, що належать до раритетної фракції флори південного сходу України.

З метою збереження рослинних ресурсів, враховуючи рекомендації Донецького ботанічного саду НАН України, рішенням обласною ради від 23.03.2007 № 5/8-185 “Про внесення змін в рішення обласної ради від 29.02.2000

№ 23/11-225” затверджений Перелік видів рослин, які не занесені до Червоної книги України, але є рідкісними чи такими, що перебувають під загрозою зникнення на території області.

Водночас до групи ймовірно зниклих з флори області відносяться 23 автохтонних видів судинних рослин. Це наступні види: кукіль звичайний, астрагал понтійський, блисмус стиснений, виринація короткоплода, осока дворядна, волошка верболиста, зимолюбка зонтична, черевички зозуліні, згубниця бульбиста, козлятник лікарський, герань голубина, мачок жовтий, стародуб жорстковолосистий, лікоподієла заплавна, плаун булавовидний, шандра звичайна, ортілія однобока, вороняче око звичайне, гірчак альпійський, грушанка зеленоцвіта, жовтець багатокореневий, шипшина бедринцелиста, кендир сарматський. Ці види не відмічалися на території Донецької області більш, ніж 70 років.

134 види тварин, які перебувають на території області занесено до Червоної книги України, в тому числі за класами: комах - 58 видів, птахів - 44, ссавців - 15, риб та круглоротих - 7, плазунів - 4, ракоподібних - 3, черв'яків - 2, павукоподібних - 1 вид. Понад 140 видів тварин є рідкісними для регіону.

25 видів фауни занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES); 60 видів фауни занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернської конвенції); 41 вид занесений до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннської конвенції, CMS); 17 видів охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA); 5 видів охороняються відповідно до Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATS).

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Природно - заповідний фонд (далі - ПЗФ) Донецької області ста-ном

на 01.01.2018 має у своєму складі 123 територій та об'єктів загальною площею

110,2 тис. га (фактична площа – 93,5 тис. га), з них загальнодержавного значення – 21 од. площею 69,4 тис. га, місцевого значення – 102 од. площею 40,776 тис. га. Відношення площі ПЗФ до площі Донецької області ("показник заповідності") становить 3,53%. Мережа заповідних об'єктів включає 1 природний заповідник, 2 національних природних парків, 1 ботанічний сад загальнодержавного значення, 6 регіональних ландшафтних парків, 58 заказника (з них 7 – загальнодержавного значення), 40 пам'яток природи (з них 10 - загальнодержавного значення), 12 заповідних урочища, 3 паркипам'ятки садово-паркового мистецтва.

У 2017 році частина об'єктів ПЗФ продовжує залишатись на території області, яка тимчасово не контролюється українською владою, в тому числі Донецький ботанічний сад (м. Донецьк), РЛП "Донецький кряж" (Амвросіївський та Шахтарський райони), "Зуївський" (м. Харцизьк) та окремі ділянки Українського степового природного заповідника (відділення "Хомутовський

степ" (Новоазовський район), "Кальміуське" (Бойківський район)), частина НПП "Меотида" та РЛП "Меотида" (Новоазовський район).

В 2016 році затверджене розпорядження голови Донецької облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 01.03.2016

№ 144, в якому визначені індикативні показники щодо збільшення площі при-родно-заповідного фонду в Донецькій області у період до 2020 року для кожного району та міста.

В 2017 році оголошено 4 нові території природно-заповідного фонду місцевого значення в Добропільському районі Донецької області, загальною площею 407,9 га. Розроблено 36 проектів створення об'єктів природно-заповідного фонду Донецької області. З райдержадміністраціями області було узгоджено створення протягом 2018-2019 р.р. 30 нових об'єктів природно-заповідного фонду області, загальною площею майже 3 тис. га. В 2017 році розпорядженням голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації

від 20.12.2017 № 1697/5-17 "Про перейменування ботанічного заказника місцевого значення Крейдяна рослинність у села Кірове" змінено назву ботанічно-го заказника місцевого значення "Крейдяна рослинність у села Кірове на "Крейдяна рослинність у села Свято-Покровське" (площею 342,3 га).

Станом на 01.01.2018 на території Донецької області встановлені в на-турі (на місцевості) межі 101 території та об'єкту природно-заповідного фонду на площі 71,6 тис. га, з них 12 – загальнодержавного та 89 місцевого значення на площі 46,7 тис. га та 24,8 тис. га відповідно.

Елементи смарагдової мережі України.

UA0000019 Український степовий природний заповідник;

UA0000029 Національний природний парк "Святі Гори";

UA0000063 Регіональний ландшафтний парк "Донецький кряж";

UA0000064 Регіональний ландшафтний парк "Клебан-Бик";

UA0000065 Національний природний парк "Меотида";

UA0000066 Заказник "Пристенське";

UA0000067 Заказник "Гектова балка".

Опис регіональної екологічної мережі. У межах Донецької області виділено три природні регіони загальнодержавного значення: Сіверськодонецький, Донецький кряж і Приазовський; чотири екологічних коридори загальнодержавного значення: Галицько-Слобожанський широтний екокоридор, Сіверськодонецький меридіональний екокоридор, Степовий широтний коридор і Приазовській прибережно-морський екокоридор; дев'ять екокоридорів регіонального значення – долини середніх і малих річок області.

Визначені ключові ботанічні території (КБТ) Донецької області, що є основними структурними елементами схеми регіональної екомережі. Усього на території Донецької області виділено 82 КБТ, з них 28 національного й 54 регіонального значення та наданий їхній флористичний опис.

У якості структурних елементів екологічної мережі були обрані компактно розташовані й значні по площі землі «природного» змісту. Останні, виходячи з

їхньої просторової конфігурації й взаємного розташування, розподіляються на три категорії: природні ядра; екологічні коридори (як правило - долин річкових систем, які зв'язують природні ядра між собою); інтерактивні елементи – ділянки також переважно лінійної конфігурації, але які не з'єднують природні ядра, або не мають їх у своєму складі.

Серед типів угідь, що становлять екологічну мережу розглянутих районів, найбільшим видовим багатством характеризуються пасовища, кам'янисті землі й сіножаті, які репрезентують різні типи степових ландшафтів, а також лісові ділянки. Отже, саме цим типам ділянок слід віддавати пріоритет при визначенні їх значимості й охороні в загальній системі екологічної мережі регіону.

Для обліку структурних елементів екомережі створюється обласний Перелік територій та об'єктів екомережі (далі – Перелік). Включення територій та об'єктів до Переліку не призводить до зміни форми власності і категорії земель на відповідні земельні ділянки та інші природні ресурси, їх власника чи користувача. Порядок включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1196. Протягом 2016 року пропозиції щодо створення Переліку були надані лише Костянтинівською райдержадміністрацією та Слов'янською міською радою.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Окрім численних техногенних джерел забруднення і впливу на природні екосистеми, найбільш критичним чинником для регіональної екомережі Донецької області на сьогодні є ведення бойових дій та перебування окремих районів області в умовах тимчасової окупації. Частина об'єктів ПЗФ знаходиться на непідконтрольній Україні території і не виконує покладених на них функціональних та природоохоронних завдань. Формування екомережі Донецької області залишається неможливим у зв'язку із окупацією частини області російськими військами. Ще один фактор впливу на великих ссавців – це численні мінні поля на лінії фронту, які ведуть до загибелі тварин. Перешкодою для міграцій диких копитних та хижих ссавців є також виконання проекту "Стіна" пов'язаного із укріпленням східного кордону України та посилення національної безпеки в умовах агресії РФ.

Рекомендації. На підконтрольних уряду територіях області слід продовжувати роботи зі створення регіональної екомережі; розширювати наявні та створювати нові об'єкти ПЗФ; здійснювати ідентифікацію цінних природних та напівприродних оселищ автохтонної біоти; визначати важливі для міграцій біоти локалітети та вживати заходів для їх охорони. На тимчасово окупованих територіях, методами дистанційного моніторингу фіксувати стан об'єктів ПЗФ та Смарагдової мережі; встановлювати і документувати усі порушення і негативні чинники, що призводять до погіршення екологічної ситуації в області і мають вплив на проектувану екомережі регіону.

Д.1.2.6. Житомирська область

Фізико-географічна характеристика

Житомирська область (обласний центр – м. Житомир) розташована в північно-західній частині України. Займає площу 29,83 тис.кв.км, що становить 4,9% території України і за цим показником посідає п'яте місце в країні. Протяжність області із заходу на схід сягає 170 км, а з півночі на південь 230 км. Область межує: на півночі – з Гомельською областю Республіки Білорусь, на заході – з Хмельницькою і Рівненською, на сході – з Київською і на півдні – з Вінницькою областями України.

Область розташована в межах двох ґрунтово-кліматичних зон – зони Полісся (північна частина області) і Лісостепу (південна частина).

Клімат помірно-континентальний, з довгим і теплим літом, короткою та м'якою зимою. Середня багаторічна температура найхолоднішого місяця (січня) становить - 6⁰, найтеплішого (липня) +19 - +23⁰.

Гідрографічна сітка густа, територією області протікає 2818 річок загальною довжиною 13,7 тис. км, з них 329 річок (кожна більше 10км), загальною довжиною 6691,6 км та близько 2493 струмків. Головна річка області – р.Тетерів (басейн р.Дніпро), загальною довжиною 365 км, з них в межах області – 276 км. Площа басейну – 15100 кв.км. На річках області 43 водосховища (запаси води - більше 1 млн. м³), 1429 ставків (до 1 млн. м³), чимало великих озер - найбільші розташовані в басейні р. Уборть: Чорне, Куп'є, Озерянське, Дуже, Дідове, Прибиловецьке.

Для області характерний високий рівень залягання кристалічних порід, які у багатьох місцях виходять на денну поверхню. Область багата на різноманітні корисні копалини, за що її справедливо називають „Урал в мініатюрі". В її надрах залягають поклади розсипного ільменіту, комплексних апатит-ільменітових руд, самоцвітів, кварцитів, облицювального каменю, каолінів, мінеральної сировини для виробництва різних будівельних матеріалів, бурого вугілля, торфу та інших копалин. Запаси титану на Житомирщині складають понад 85% усіх розвіданих запасів титанових руд України.

Область володіє добре розвинуеною сировинною базою облицювального каменю. У межах її території на сьогоднішній день розвідано 100 родовищ цілої низки кристалічних порід (граніти, лабрадорити, габро, перекристалізовані вапняки) з широкою гамою кольорових і декоративних властивостей. Видобуток облицювального каменю складає майже 72% від загального видобутку в Україні.

Вигідне фізико-географічне та економіко-географічне положення сприяє компактному заселенню, господарському освоєнню території, створює передумови для життєвої діяльності людей. Особливості економічно-географічного положення і природних факторів (ґрунтово-кліматичні умови, мінерально-сировинні, лісові і водні ресурси) у поєднанні створюють сприятливі умови для розвитку багатогалузевого сільського господарства та промисловості.

Структура землекористування

Земельний фонд Житомирської області станом на 1 січня 2017 року становить 2982,7 тис. га, в тому числі землі:

- сільськогосподарських підприємств складають 559,2 тис. га;
- громадян – 760,4 тис. га;
- закладів, установ і організацій – 36,1 тис. га;
- промислових та інших підприємств – 14,1 тис. га;
- підприємств і організацій транспорту, зв'язку – 29,9 тис. га;
- частин, підприємств, організацій, установ, навчальних закладів оборони – 33,1 тис. га;
- організацій, підприємств і установ природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення – 20,4 тис. га;
- лісгосподарських підприємств – 1048,1 тис. га;
- водогосподарських підприємств – 10,9 тис. га; – спільних підприємств, міжнародних об'єднань і організацій з участю українських, іноземних, юридичних та фізичних осіб – 0,1 тис. га;
- державної власності, які не надані у власність або користування (запасу, загального користування, резервного фонду) – 470,4 тис. га.

Структура та динаміка основних видів земельних угідь. Протягом 2016 року в структурі земельного фонду Житомирської області відбувались наступні зміни: Процеси природного заліснення, на земельних ділянках, які не використовуються в сільськогосподарському виробництві. Актуальною проблемою являється передача таких лісовкритих земель спеціалізованим лісгосподарським підприємствам для здійснення лісгосподарської діяльності та додержання протипожежних вимог. Процеси природного осушення водно-болотних угідь, які пов'язані з падінням рівня ґрунтових і підземних вод.

В результаті розроблення технічної документації із землеустрою щодо складання документів, які посвідчують право на земельну ділянку та складання державних актів на право власності на земельні ділянки громадянам, проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок, реорганізації господарств, проведення робіт по встановленню меж та видачі правовстановлюючих документів на право постійного користування землею, власності на землю підприємствам, організаціям, установам та громадянам відбулись наступні зміни в структурі власників землі та землекористувачів:

- площа сільськогосподарських підприємств збільшилась на 42,6 тис. га. в результаті створення нових товариств та укладання договорів оренди на земельні частки (паї);
- площа земель, які надані у власність і користування громадянам зменшилась на 40,6 тис. га в зв'язку з закінченням договорів оренди на земельні частки (паї) сільськогосподарськими підприємствами;
- закладів, установ і організацій залишилась без змін;
- площа земель промисловості та інших підприємств і організацій транспорту, зв'язку збільшилась на 0,3 тис. га за рахунок відведення земель;
- площа лісгосподарських підприємств збільшилась на 0,8 тис. га в наслідок переведення земель Міністерства оборони та у зв'язку з наданням у постійне користування земельних ділянок;

– площа земель державної власності, які не надані у власність або користування (запасу, резервного фонду) зменшились на 2,8 тис. га внаслідок надання у користування земельних ділянок.

На території області розташовано 1668 населених пунктів, в тому числі 12 міст, 43 селища та 1613 сільських населених пунктів.

Протягом 2014 року зменшилась площа сільськогосподарських угідь на 0,7 тис. га, збільшилися ліси та лісо вкриті площі на 0,5 тис. га, забудовані землі – на 0,2 тис. га. Зміни відбулися в результаті уточнення складу та площі угідь при інвентаризації земель, під час складання проектно-технічної документації із землеустрою, яка затверджена у встановленому законодавством порядку.

Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі заняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями), відкриті заболочені землі, території, що покриті поверхневими водами – залишилась без змін.

Із загальної площі земельного фонду області для сільськогосподарського використання (табл.) визначено і розподілено за адміністративно територіальними одиницями (райони і міста) по всіх категоріях власності 1510,3 тис. га. сільськогосподарських угідь, у тому числі: ріллі – 1111,2 тис. га., Перелогів – 63,6 тис. га., багаторічних насаджень – 23,4 тис. га., сіножатей і пасовищ – 312,1 тис. га.

Площі земельних угідь – складових національної екомережі за роками, тис.га

Категорії землекористування	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Землі природоохоронного призначення	126,29	132,13	135,3	136,5	136,5	136,5
Сіножаті та пасовища	316,3	315,1	315,1	315,1	315,1	312,1
Землі водного господарства (рибні ставки)	19,99	19,99	19,99	19,99	19,99	19,99
Землі водного фонду	48,8	50,9	50,9	55,4	55,4	55,4
у т.ч. площа рибних ставків	13,12	13,12	13,12	13,12	13,12	16,9
Землі оздоровчого призначення	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Землі рекреаційного призначення	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Землі історико-культурного призначення	-	-	-	-	-	-
Ліси	1116,4	1118,5	1118,5	1094,3	1094,3	1096,39

Ландшафтне різноманіття регіону

Ландшафтне різноманіття визначається як реально існуюча на земній поверхні множинність створених природою цілісних дискретно-континуальних структур (ландшафтних комплексів будь-якого розміру та ієрархічного рангу) від ландшафтних урочищ до ландшафтних районів, мезо-, макро- та мегарегіонів і їх генеральної структури – ландшафтної сфери Землі.

У межах Житомирського Полісся виділяються дві фізико-географічні підобласті — Західно-Житомирська безморенна й Східно-Житомирська моренна. Перша займає західну частину Житомирського Полісся. Для неї характерні майже повна відсутність льодовикових відкладів, широкий розвиток

зандрів, поширення переважно піщаних та глинисто-піщаних дерново-слабопідзолистих ґрунтів, на яких панують бори та субори, наявність у північній частині оліготрофних боліт. Східно-Житомирська підобласть, завдяки присутності морени, набуває характерних рис, що значно відрізняють її від Західної, будова її поверхні більш складна. Помітну роль тут відіграють льодовикові форми рельєфу. Дуже часто зустрічаються лесові "острови". Найбільш розвиненими є супіщані дерново-середньопідзолисті ґрунти. Східно-Житомирська моренна підобласть має сприятливі умови для формування різноманітної лісової рослинності. Роль широколистяних порід тут збільшується. Серед пануючих сосново-дубових лісів зустрічаються сосново-дубово-грабові ліси, а місцями (у першу чергу на лесових "островах")— широколистяні дубово-грабові. Для моренної підобласті не характерні оліготрофні болота. Кожна підобласть характеризується пануванням відповідних ландшафтних комплексів. Для Західно-Житомирської безморенної підобласті найбільш характерні такі типи місцевості: 1) зандрова заболочена низинна рівнина з переважанням дерново-слабопідзолистих і болотяних ґрунтів та лісів борового типу; 2) зандрова рівнина з дерново-слабопідзолистими ґрунтами й залишками борових і суборових лісів; 3) долинно-зандровий тип місцевості з дерново-слабопідзолистими й болотяними ґрунтами. Окремими ділянками зустрічаються тип місцевості денудаційної і горбистої рівнини на кристалічній основі з щербенистими ґрунтами. У Новоград-Волинському адміністративному районі зустрічаються ділянки лесових безлісних еродованих "островів" із сірими лісовими ґрунтами. В Східно-Житомирській підобласті найбільш поширені місцевості моренно-зандрової рівнини з переважанням дерново-середньопідзолистих ґрунтів і залишками суборових і сугрудкових лісів. Межиріччя Норин - Жерев займає долинно-зандровий тип місцевості з дерново-слабопідзолистими й болотяними ґрунтами. У підобласті також зустрічається моренно-горбистий безлісний тип місцевості (в Лугинському, Коростишівському, Володарсько-Волинському адміністративних районах). У вигляді окремих ділянок поширені місцевості денудаційної горбистої рівнини на кристалічній основі з дерново-підзолистими щербенистими ґрунтами. Значні площі в обох підобластях Житомирського Полісся займає заплавний лучно-болотяний тип місцевості. Кожен з виявлених типів місцевості має свої природні особливості й вимагає певних заходів у справі раціонального використання земель. У кожній підобласті виявлено ряд фізико-географічних районів, які характеризуються певним поєднанням типів місцевості.

Фізико-географічне районування території Житомирської області, здійснене на ландшафтній основі, має на меті виявлення і аналіз ступеня придатності і раціонального використання ландшафтів, виходячи з їх сучасного якісного стану і ресурсного потенціалу. Для забезпечення функціонування ЛК в оптимальному режимі необхідно науково обґрунтувати доцільність поєднань різних напрямків природокористування. Аналіз природних критеріїв природокористування, виконаний на рівні фізико-географічних областей і районів, розкрив внутрішній зміст домінуючих видів ландшафтів і місцеві відмінності в спрямованості, а також інтенсивності сучасних природних і

антропогенних процесів, які в них протікають, особливості природокористування.

Біорізноманіття регіону

Біорізноманіття тваринного та рослинного світу складає основу природних ресурсів, які забезпечують людство продуктами харчування, сировиною, медичними препаратами тощо.

Біорізноманіття Житомирщини є її найбільшим багатством. Його збереження й невиснажливе використання в області розглядається як один із пріоритетів у сфері природокористування, екологічної безпеки та охорони природи, невід’ємна складова збалансованого економічного і соціального розвитку регіону.

Географічне положення, орографічні та кліматичні особливості Житомирської області зумовили формування на її території різноманітної рослинності, яка закономірно змінюється з півночі на південь.

З-поміж інших областей держави Житомирська область виділяється своєю лісистістю й наявністю перезволожених і заболочених земель. Ліси області займають майже третину її території, а за лісовими ресурсами, які становлять понад 200 млн. куб. м, область посідає одне з перших місць в Україні.

Рослинний світ Житомирщини характеризується великою різноманітністю дикорослих компонентів і є джерелом цінних рослинно-сировинних ресурсів: лікарських, технічних, вітамінних тощо. На її території водиться близько трьох тисяч видів тварин, із них 131 занесений до Червоної книги України.

Тваринний світ Житомирщини багатий і різноманітний. Він нараховує близько 400 видів, у тому числі ссавців – 67, птахів – 270, риб – 30. Особливо цінними є мисливські тварини: лось, олень благородний, козуля, дикий кабан. У заплавах річок водяться бобри, видра, норка європейська, повсюди – борсуки, горностаї, вовки. У північних районах області розмножуються такі цінні види птахів як глухар, тетерук, рябчик. З рідкісних птахів тут трапляються лелека чорний, орлан білохвіст, зміїд. Тваринний світ Житомирщини відрізняється значним розмаїттям складу. На території області багато унікальних природних комплексів, де водяться рідкісні і зникаючі види тварин. Охорона і відновлення їх завжди розглядалися як загальнодержавна справа.

Із видів, занесених до Європейського Червоного списку, на території області знаходяться вовчок ліщиновий, рись, деркач, мінога українська тощо.

Із видів, занесених до Червоної книги України, - лелека чорний, заєць-біляк, мінога українська, глухар, видра річкова, рись, норка європейська тощо.

На території області охороняється 99 видів судинних рослин, 6 видів грибів, 7 видів вродостей.

Природні об’єкти природно-заповідного фонду регіону

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об’єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

У зв'язку з цим законодавством України природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. До природно-заповідного фонду України належать: природні території та об'єкти природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; штучно створені об'єкти - ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення.

Залежно від походження, інших особливостей природних комплексів та об'єктів, що оголошуються заказниками чи пам'ятками природи, мети і необхідного режиму охорони: заказники поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні; пам'ятки природи поділяються на комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні.

На виконання Закону України "Про Загальнодержавну програму формування Національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки" в області проводиться постійна робота з виявлення і заповідання нових цінних в природничому сенсі об'єктів природно-заповідного фонду.

У 2012 році проведена робота щодо вивчення територій у Малинському та Новоград-Волинському районах із метою їх подальшого заповідання.

За результатами проведених досліджень рішенням дев'ятої сесії Житомирської обласної ради VI скликання від 22.03.12 № 503 "Про створення нових та уточнення площі існуючого об'єкта природно-заповідного фонду місцевого значення" на території Малинського району оголошено 3 заказники місцевого значення загальною площею 270,9 га, а саме: ландшафтний "Здрівля" (площа 67,9 га), ландшафтний "Багно" (площа 36,2 га), загальнозоологічний "Кам'янський" (площа 166,8 га).

Рішенням дванадцятої сесії облради від 22.11.12 № 718 "Про створення нових і зміну меж існуючих об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення" на території Новоград-Волинського району створено 1 гідрологічний "Іванівський" (57,1 га), 3 ландшафтні "Федорівський" (557 га), "Пікельський" (128 га), "Партизанський" (22,9 га), у межах Ружинського району 1 лісовий "Перепища" (57,0 га) заказники загальною площею 822 га та на 198,5 га розширено межі двох існуючих заповідних об'єктів.

Отже, за результатами проведених у 2012 році робіт, площу природоохоронних територій області збільшено на 1291,4 га.

Розроблено та погоджено з постійними землекористувачами положення й охоронні зобов'язання на новостворені об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення.

У 2012 році з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища було виділено 100 тис. грн. на науково-дослідні роботи з тем "Резервування та заповідання нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду у Житомирській області" (35 тис. грн.) і "Розробка комплексної характеристики та проекту організації території для розширення Поліського природного заповідника" (65 тис. грн.).

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) становлять ділянки суходолу та водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природного різноманіття ландшафтів, генофонду тваринного та рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

Заповідання екосистем природного походження – важливе питання з багатьох точок зору. З одного боку, воно дає можливість зберегти генофонд рослинного та тваринного світу, з іншого – структуру екосистем. В останньому випадку екосистеми природного походження – певний приклад для створення штучних екосистем. У цьому відношенні своєрідною структурою, флорою та фауною, ландшафтним різноманіттям характеризуються й екосистеми природного походження Житомирщини. Тому аналіз сучасного стану ПЗФ області, розгляд проблем і перспектив його розвитку – питання дуже важливі. Понад 100 років минуло з часу започаткування активної форми збереження та відтворення незайманих ландшафтів України. На 1 січня 1928 року в Україні було 6 державних заповідників. Загальна площа 6 заповідників становила 68 500 га. Перші паростки заповідання – резервати (у сучасному розумінні природні та біосферні заповідники), досягнувши максимального розквіту в 1951 році (функціонувало 12 заповідників загальною площею 54 383,4 га), у подальшому стали жертвою політичного вандалізму та екологічного нігілізму – надовго втратили свій природоохоронний статус. У Житомирській області станом на 2011 рік налічуються 211 об'єктів ПЗФ, які займають площу 132 133,03 га (табл.). Найбільше представлені серед об'єктів ПЗФ заказники місцевого значення – 135 (64% усього ПЗФ).

Кількість категорій ПЗФ та їх площа загалом збільшується, але поряд із цим деякі об'єкти втратили свій статус або взагалі були виключені з територій ПЗФ. У 1994 році зареєстровано 81 заказник загальнодержавного значення, у 2011 – залишилось лише 10. 71 заказник набув статусу місцевого значення. Стосовно парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення склалася наступна картина: у 1994 році їх налічувалося 8, але такі парки, як Бондарецький (1,9 га), дендропарки "Пілява" (6,6 га) та "Гладковицький" (4,0 га) втратили свій попередній статус і набули статусу парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (Бондарецький) та дендропарків місцевого значення. Гладковицький дендропарк заснований у 1957 році. У ньому зростає 73 види деревно-чагарникових порід, у тому числі 40 видів – не місцеві. За складом

деревно-чагарникових порід парк не має собі рівних на території Житомирської області. Поряд із цим, він має науково-пізнавальне значення.

Структура категорій природно-заповідного фонду Житомирської області та її зміна за роками

Категорії об'єктів ПЗФ	1994 р.		2001 р.		2011 р.	
	площа, га	к-ть, об'єктів	площа, га	к-ть, об'єктів	площа, га	к-ть, об'єктів
Природні заповідники	20104,0	1	20104,0	1	50976,8	2
Заказники загальнодержавного значення	12943,2	81	6757,0	10	6757,0	10
Заказники місцевого значення	–	–	39824,8	93	73842,4	135
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	51,0	2	51,0	2	51,0	2
Пам'ятки природи місцевого значення	–	18	73,9	34	93,7	35
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	134,4	8	121,9	5	119,8	5
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	264,4	19	284,7	20	242,0	18
Ботанічні сади загальнодержавного значення	35,4	1	35,4	1	35,4	1
Дендрологічні парки місцевого значення	–	–	20,0	4	14,9	3
Разом	20589,2	130	67272,7	170	132133,0	211

Щодо парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення, статус парку Грабчаковий ліс було змінено на заказник, а парк шкіроб'єднання ім. Ілліча у м. Бердичів узагалі втратив статус об'єкту ПЗФ. Останній заснований у другій половині XVII ст., реконструкції його проводились у XVIII і XIX ст., у 1946 році. Сучасний парк – насадження 200–350-річних дубів і 100-річних липових алей. Біогрупами зростають клени, тополі та інші деревні та чагарникові породи.

Таким чином, кількість природно-заповідних об'єктів Житомирщини із 130 у 1994 році зростає до 211 у 2011, площа ПЗФ із 20 589,2 га у 1994 році збільшилась до 132 133,03 га у 2011. У структурі ПЗФ відбулися наступні зміни:

- статус Бондарецького парку змінився на статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення;
- дендропарки Пілява та Гладковицький також втратили свій попередній статус та набули статусу парків-пам'яток і дендропарків місцевого значення;
- парк шкіроб'єднання ім. Ілліча у м. Бердичів втратив статус об'єкту ПЗФ;
- статус парку Грабчаковий ліс було змінено на заказник.

На Житомирщині знаходиться 221 об'єкт природно-заповідного фонду загальною площею 136581,9 га, з них 20 об'єктів загальнодержавного (їх

1.	Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-
2.	Національні природні парки	-	-	-	-	-	-
3.	Дендрологічні парки	-	-	3	14,9	3	0,01
4.	Регіональні ландшафтні парки	-	-	-	-	-	-
5.	Заказники – всього, в т.ч.:	10	6757,0	145	78304,66	155	85,061
	ландшафтні	1	460,0	15	15776,06	16	16,236
	лісові	2	358,0	52	31990,4	54	32,34
	ботанічні	1	352,0	28	7957,2	29	8,31
	загальнозоологічні	2	2781,0	19	14031,7	21	16,81
	орнітологічні	1	612,0	3	367,4	4	0,9794
	іхтіологічні	-	-	-	-	-	-
	гідрологічні	3	2194	27	8166,9	30	10,36
	загальногеологічні	-	-	1	15	1	0,015
6.	Пам'ятки природи – всього, в т.ч.:	2	51,0	35	93,69	37	0,14
	комплексні	-	-	-	-	-	-
	ботанічні	2	51,0	17	80,41	19	0,13
	лісові	-	-	-	-	-	-
	гідрологічні	-	-	3	0,15	3	0,00015
	джерела	-	-	-	-	-	-
	зоологічні	-	-	-	-	-	-
	геологічні	-	-	15	13,13	15	0,013
7.	Ботанічні сади	1	35,4	-	-	1	0,04
8.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	5	119,8	18	228,67	23	0,35
9.	Заповідні урочища	-	-	-	-	-	-
10.	РАЗОМ	18	6963,2	201	78641,92	219	85,6
11.	Крім того: Природні заповідники	2	50976,84	-	-	2	50,98
Всього		20	57940,04	201	78641,92	221	136,58

Елементи смарагдової мережі

В Україні завершився проект "Смарагдова мережа" за програмою Європейської комісії і Ради Європи ЄС "Natura-2000". Однак співпраця Євросоюзу з Україною в екологічному напрямку й справі охорони природного середовища продовжиться.

Узгоджуються відповідні плани роботи. Збереження довкілля, охорона флори та фауни повинні стати ще одним спільним об'єднувачим фактором, що допоможе здолати негативні наслідки будь-якої кризи й вийти з неї сильнішими. 28 країн Європейської спільноти вже давно впроваджують спільну програму розвитку природно-заповідних територій. Європейська комісія також ефективно

реалізує положення Конвенції про біологічне різноманіття в країнах східного регіону.

В Україні планувалися дослідження, ідентифікація, занесення до електронного реєстру європейських червонокнижних видів на 146 об'єктах. Завдання перевиконали. Протягом 2009-2011 років дослідили 151 об'єкт.

Сьогодні найефективнішим способом збереження видів та екосистем залишаються створення нових природоохоронних територій, розширення площі природно-заповідних об'єктів через запровадження спеціальних об'єктів "Смарагдової мережі" – системи природоохоронних територій, що забезпечує збереження біологічного різноманіття на основі екологічних принципів, передбачаючи незначну експлуатацію природних ресурсів. Житомирщина в цих планах – не виняток. До об'єктів такої мережі внесено Поліський природний заповідник. В області та й в цілому в Україні досліджують подібні території.

Опис регіональної екологічної мережі

Відповідно до завдань регіональної екологічної мережі у Житомирській області, розроблена її загальна конфігурація, визначений перелік структурних елементів, а також їх функціональне значення. Такі структурні елементи екомережі Житомирської області, як ключові території (екологічні ядра) та сполучні території (екологічні коридори) згрупоавані у дві категорії: загальнодержавного рівня та регіонального рівня. На відміну від проекту структурних елементів екомережі, які входять до Поліського екологічного коридору Пан-Європейського значення (Андрієнко, Онищенко, 2009), крім запропонованих цими авторами елементів на території Житомирської області спроектовано ще дві ключові території – Городницьке суб'ядро Надслучанської ключової території, яке об'єднується територіально з Рівненською областю (на Житомирщині – це переважно територія проектованого Городницького регіонального ландшафтного парку), а також ключова територія Словечанський кряж, яка, безсумнівно, має не лише регіональне, але й загальнодержавне значення. Буферні зони проектовані навколо відповідних елементів екомережі, а всі відтворювальні ділянки мають регіональний статус.

Ключові території (ядра) національного рівня:

- I – Убортське;
- II – Чорнобильське (Народицьке суб'ядро);
- III – Коростишівське;
- IV – Надслучанське (Городницьке суб'ядро);
- V – Словечанський кряж.

Сполучні території (екокоридори) національного рівня:

- I – Убортсько-Вільчанський;
- II – Городницько-Перганський;
- III – Надслучансько-Коростишівський;
- IV – Довбисько-Мальованський.
- V – Убортсько-Народицький.

Ключові території (ядра) регіонального рівня:

- 1 – Піщаницьке;
- 2 – Червоновольське;

- 3 – Липницьке;
- 4 – Радогощанське;
- 5 – Ушомирське;
- 6 – Малинське;
- 7 – Барашівське;
- 8 – Баранівсько-Романівське;
- 9 – Житомирсько-Тригирське;
- 10 – Коровинецьке;
- 11 – Андрушівське.

Сполучні території (екокоридори) регіонального рівня:

- 1 – Усівсько-Бучманська;
- 3 – Білківсько-Барашівська;
- 4 – Голубієвицько-Вепринська;
- 5 – Кропивнянсько-Іршанська;
- 6 – Церемська (долинна);
- 7 – Новоград-Волинська Надслучанська (долинна);
- 8 – Кропивнянсько-Новопільська;
- 9 – Черняхівсько-Житомирська;
- 10 – Тростяницька (долинна);
- 11 – Бистрійська (долинна);
- 12 – Верхненадслучанська (долинна);
- 13 – Любарсько-Трощанська;
- 14 – Верхнететерівська (долинна);
- 15 – Пустоська (долинна);
- 16 – Верхньоздвизька (долинна);
- 17 – Верхньоірпінська (долинна);
- 18 – Верхньоунавська (долинна);
- 19 – Раставицька (долинна).

Відтворювальні ділянки:

1. Болото "Бучмани" (колишні торфорозробки);
2. Болото "Озерянське" та оз. Корма (колишні торфорозробки);
3. Заказник "Глушець" (відтворення фауни, вторинне заболочування)
4. Заказник "Кутне" – (колишні торфорозробки);
5. Військовий полігон Житомирський
6. Військовий полігон Новоград-Волинський
7. Рекультивовані ділянки після розробок ільменіту (м. Іршанськ)
8. Район сіл Рижани-Неділище (Ємільчинський р-н) – відновлення лучної та лісової рослинності, відслонення гранітів на перелогах.
9. Червоноармійський р-н, с. Стрибіж – відновлення лісів на перелогах.
10. Заказник "Червоновольський" (закинуті лісоосушувальні мережі).
11. Заказник "Казява" (закинуті лісоосушувальні мережі).
12. Військовий полігон Овруцький (Бехівське л-во Коростенського ДЛГ).

Покращення екологічної ситуації завдяки співпраці України з Європейською комісією ЄС хоча й повільно, та все ж відбувається. Так завдяки

розширенню мережі об'єктів природно-заповідного фонду на Житомирщині відтворено 12 видів рослин, занесених до Червоної книги України (підсніжник звичайний (*Galanthus nivalis* L.), любка зеленоквіткова (*Platanthera chlorantha* (Cust.) Rchb.), коручка темно-червона (*Epipactis atrorubens* (Hoffm. Ex Bernh.) Besser), пухирник малий (*Utricularia minor* L.), гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.), пухирник середній (*Utricularia intermedia* Hayne), любка дволиста (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.), лілія лісова (*Lilium martagon* L.), гудієра повзуча (*Goodyera repens* (L.) R. Br.), ситняг карніолійський (*Eleocharis carniolica* W.D.J. Koch), журавлина дрібноплода (*Oxycoccus microcarpus* Turcz. ex Rupr.), росичка середня (*Drosera intermedia* Hayne).

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі

Починаючи із минулого сторіччя, природа Житомирської області під дією антропогенних факторів зазнала значних змін.

Велика концентрація населення в більшості промислових районів області, розміщення промислових комплексів і військових об'єктів та їх об'єднання в єдину структуру призвели до побудови численних шляхів сполучень, прокладання трубопроводів, ліній електропередач; що суттєво змінило ландшафти й місця існування дикої флори і фауни.

У складі області налічується 23 райони, 5 міст обласного і 6 – районного значення, 46 селищ міського типу, 1625 сільських населених пунктів – всього понад 1680 населених пунктів.

Основними джерелами забруднення довкілля на Житомирщині продовжують залишатися промислові атмосферні викиди.

За даними обласного управління статистики протягом 2014 року підприємствами області утворено 569,5 тис. тонн відходів I-IV класів небезпеки, зокрема відходи I класу небезпеки – 0,065 тис. т, відходи II класу небезпеки – 0,3 тис. т, відходи III класу небезпеки – 1,03 тис. т, IV класу небезпеки – 568,17 тис. т.

Забруднення довкілля призводить до включення забруднюючих речовин до біохімічних ланцюгів рослин і тварин та їх хронічної інтоксикації.

Загальний обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у 2014 році склав 10,9 тис. тонн.

Серед токсичних компонентів, які викидаються автотранспортом, майже 79% становить оксид вуглецю, 14,3% - вуглеводні, 6,2% - оксиди азоту, 0,5% - сірчистий ангідрид, 0,6% - сажа.

У результаті широкомасштабних осушувальних робіт значних втрат зазнали водно-болотні угіддя Полісся, які перебувають під загрозою зникнення.

Хибна практика планування екстенсивного лісокористування призвела до значного виснаження лісів, зниження загальної продуктивності ценозів, погіршення товарної структури лісосічного фонду. Лісові масиви області є одними із найбільш постраждалих в Україні. Зокрема частка лісів, які відповідно до чинного законодавства вважаються постраждалими внаслідок Чорнобильської катастрофи, дорівнює 60%.

Рекомендації

На підставі вивчення стану та загроз рослинному світу як складової біорізноманіття науковцями області запропоновані першочергові завдання з вивчення й охорони рідкісних видів судинних рослин, а саме:

- вивчення біорізноманіття лісостепової частини Житомирської області та виявлення у цьому регіоні рідкісних видів судинних рослин;
- вивчення репрезентативності мережі об'єктів природно-заповідного фонду Житомирської області у відношенні до рідкісних видів судинних рослин і флори області в цілому;
- пошуки у типових місцезростаннях популяцій видів, які нині вважаються зниклими в області, відомих за старими даними, з метою їх заповідання;
- заповідання ряду популяцій рідкісних видів, які заслуговують на індивідуальну охорону і яким загрожує зникнення;
- моніторинг за станом популяцій рідкісних видів, ведення созологічних паспортів на окремі найбільш цінні популяції.

Основними заходами щодо зниження загроз біорізноманіттю є зменшення суцільного вирубування лісів, рекреаційного навантаження, випасання худоби та витоптування нею рослин, заготівлі біоресурсів із медичною й харчовою метою, екологічно вмотивоване ведення сільського і промислового виробництва, протидія браконьєрству й забрудненню навколишнього середовища. Отже, як свідчить практика, найбільш ефективними способом збереження видів природної фауни, флори і локальних популяцій є організація у місцях їхнього зростання заповідників, заказників та інших категорій об'єктів природно-заповідного фонду, широка просвітницька робота, введення системи заохочень.

Головна мета створення екомережі – загальне покращення стану довкілля, а також умов життя людини та посилення здатності живої природи до самовідновлення.

Конвенція Загальноєвропейської мережі передбачає створення єдиної цілісної у функціональному аспекті і неперервної системи природних територій, важливих у міжнародному відношенні, яка б забезпечила стабільне існування біосфери та функціонування природних систем задоволення життєдіяльності людини.

Загальносформована програма формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки була розроблена відповідно до рекомендацій всесвітньої стратегії збереження ландшафтного та біорізноманіття щодо питання формування Загальноєвропейської екологічної мережі як єдиної просторової системи територій країн Європи з природним або частково зміненим станом у контексті вимог подальшого опрацювання, вдосконалення й розвитку екологічного законодавства України.

У Законі України "Про екологічну мережу України" сформульовано основні принципи формування, збереження та використання екомережі. Разом із тим прийняття закону не призвело до суттєвих зрушень у вирішенні проблеми ідентифікації конкретних територій, які мають входити до складу екомережі для забезпечення належного режиму їх використання. Формування переліків територій і об'єктів екомережі, розроблення Зведеної, регіональних та місцевих схем і відповідних програм формування екомережі, враховуючи регламентацію

відповідних процедур Законом України "Про екологічну мережу України", є складною, але вирішуваною проблемою, яка потребує багато часу. Питання державного обліку територій і об'єктів екомережі та їх моніторингу потребують додаткового опрацювання, у тому числі на рівні нормативно-проектної роботи. Іншим питанням, що залишається фактично неврегульованим, є реєстрація обмежень, які необхідні для забезпечення режиму використання територій, що є складовими екомережі. З точки зору використання Закону України "Про екологічну мережу України" для регулювання зазначених відносин можна говорити про певну декларативність його положень, що пов'язана з відсутністю будь-яких додаткових вимог до власників землі та землекористувачів і обмежень на використання земельних ділянок – складових екомережі.

Д.1.2.7. Закарпатська область

Фізико-географічна характеристика

Закарпатська область розташована на крайньому заході України. Площа території Закарпаття становить 12,8 тис. км². Область розташована на південно-західних схилах Українських Карпат (біля 80% області займають гори) і на прилеглий до них Закарпатській низовині, яка є частиною Середньодунайської низовини. Гірська частина області включає три групи асиметричних хребтів, прорізаних численними долинами гірських річок. Полонинські гори з плоскими вершинами – полонинами (це такі полонини: Рівна, Красна, Боржава, Свидовець і ін.) знаходяться в центрі й вкриті гірськими луками. На північ від Полонинських гір розміщені Горгани, розділені річкою Мокрянка на Західні та Східні. Висота гір у західній частині 1500 – 1700 м (висота приведена в метрах над рівнем Балтійського моря), хребти вузькі, схили круті, гребні кам'яністі. На сході області в районі Свидовця і Чорногори, розташовані найвищі вершини Українських Карпат, серед яких і найвища гора Говерла (2061 м). Далі, на південь від р. Біла Тиса простягаються Гуцульські Альпи, окремі вершини яких сягають понад 2000 м.

У південно-західній частині знаходиться Вигорлат-Гутинський хребет з кількома гірськими групами висотою гір 700 – 1000 м.

Закарпатська низовина охоплює правий берег р. Тиса і її приток. Висоти низовини 100 – 150 м з горбогір'ям вулканічного походження – Чорна Гора (568 м), Шаланка (372 м) та ін.

Карпатські хребти мають кілька перевалів, через які пролягають основні шляхи залізничного і автомобільного сполучення. Це Яблунецький (931 м), Воловецький (1041 м), Ужоцький (889 м), Ворітський (839 м) перевали та ін.

Закарпаття є прикордонною областю України, яка межує з чотирма європейськими державами, що стали членами ЄС (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія). Довжина державного кордону по периметру 467,7 км з яких 33,4 км – кордон з Польщею, 98,9 км – зі Словаччиною, 130 км – із Угорщиною, 205,4 км – з Румунією. На північному сході Закарпаття межує з Львівською і на сході з Івано-Франківською областями.

За географічним розташуванням у Центральній Європі, Закарпаття потрапляє в геополітичне та гео економічне поле інтересів як структур прикордонних територій усіх держав-сусідів і їх партнерів так і багатьох більш віддалених країн Центральної Європи, басейнів Чорного, Балтійського, Середземного морів, а також Середньої Азії та Китаю.

Для Закарпаття характерний помірно континентальний клімат з достатнім і надлишковим зволоженням, нестійкою весною, не дуже спекотним літом, теплою осінню і м'якою зимою.

Сума активних температур для низинних районів становить в середньому 3200 °С (185 днів), передгірних - 2900 °С, гірських 2200 °С (150 днів). У зонах з теплим мікрокліматом (поблизу м.Виноградів і с. Мужієво) сума активних температур досягає 3600 °С. Середньорічна температура низинної зони Закарпаття (9...10 °С). середньомісячна багаторічна температура січня у горах становить 7,8 °С, тоді як на низині лише мінус 3,1 °С, а влітку 11-14 °С тепла у високогір'ї і 20-21 °С на низині.

Висока вологість та наявність гірського рельєфу на території області зумовили розвиток густої річкової мережі. Гідрографічна мережа області налічує 9 426 річок і водотоків різного рівня із загальною їх довжиною – 16147 км.

На території Закарпаття налічується: 4 великі річки з протяжністю по території регіону від 106 до 262 км – Тиса (265 км), Латориця (144 км), Уж (106 км), Боржава (106 км); 62 середніх з протяжністю по території регіону від 15 до 92 км, решта - малі з протяжністю по території регіону від 2,5 до 14 км. Всього протяжність по всіх річках в регіоні – 3429,9 км.

Пересічна густота річкової сітки 1,7 км/км², вона змінюється від 1,3 км/км² на рівнині до 2,0 км/км² у горах. Живлення дощове (40% річного стоку), снігове та ґрунтове. Для річок характерні паводки після злив (в окремі роки 8—10 паводків на рік). Головною водною артерією є р. Тиса, яка збирає воду з усього південно-західного макросхилу Українських Карпат. Найбільші притоки р. Тиси: Боржава, Ріка, Тересва, Тересва, Тересва, Тересва, Уж та Латориця. Всі вони беруть початок на висоті близько 1000 і більше метрів і належать до гірських річок з нестійким гідрологічним режимом, швидкою течією (0,8-1,2 м/с і більше). Ці притоки мають багато спільних рис: долини річок в гірській частині – вузькі, крутосхилі з виходами корінних порід; на рівнинній – мають широку заплаву, плоске дно. Характерним є також підвищення рівня води в річках навесні та на початку літа.

В області налічується 637 озер, ставків і водосховищ. Озера невеликі за площею. Серед них найбільше озеро Українських Карпат — Синевир. Озеру надано міжнародного статусу.

Найпоширенішими є озера льодовикового походження — Верхнє, Нижнє, Бребенескул, Несамовите, Ворожеська, Марічейка та ін. Вони знаходяться високо в горах в улоговинах, "виораних" льодовиками, є неглибокими (1-3 м), мають невелику площу. Серед них — найвисокогірніше в Україні озеро Бребенескул, яке знаходиться в улоговині між хребтами Чорногори і Рахівських гір.

Збудовано 584 ставки і 9 водосховищ загальною площею водного дзеркала 2,82 тис. га. Водні ресурси, якими область забезпечена достатньо,

використовуються для водопостачання, одержання гідроенергії, зрошування полів, рибного господарства, рекреації тощо.

Болота займають незначні площі. Вони лежать в улоговинах і живляться підземними водами. Більшість боліт на низовині осушено і перетворено в культурні угіддя.

Закарпаття має значні запаси підземних вод, які складаються з ґрунтових і власне підземних вод. Область — найбагатший регіон України за складом і запасами мінеральних вод. Відомо понад 360 їх джерел. Виділяються вуглекислі, сульфідні, залізисті та миш'яковисті, бромні, йодні, йодно-бромні, радонові води, а також води неспецифічного складу. У надзаплавних терасах Тиси та її приток поширені дернові опідзолені оглеєні ґрунти і вони є домінуючим типом у ґрунтовому покриві низовини. В утворенні цих ґрунтів велику роль відіграли процеси: дерновий, що відбувався під дією трав'яної рослинності; підзолистий, зумовлений широколистяними лісами, переважно дібровами; глейовий, викликаний неглибоким заляганням ґрунтових вод (1,5 – 2,0). Поєднання цих процесів призвело до утворення ґрунтів різного ступеня опідзолення та оглеєння. В окремих місцевостях утворені дернові глибокі ґрунти Закарпаття, які віднесені до особливо цінних земель згідно ст. 150 Земельного кодексу України.

Структура землекористування

Ліси Міністерства АПК України, це на теперішній час 1 користувач з філіями у 8 районах області (приєднано до Закарпатського обласного управління лісового і мисливського господарства Державного агентства лісових ресурсів України як окреме господарство). Дані ліси розташовані навколо населених пунктів, біля виробничих об'єктів і історично виконували буферну функцію і слугували для забезпечення потреб місцевих громад та господарств у необхідних деревних ресурсах, що дало можливість зняти додатковий антропогенний тиск і зберегти лісові масиви Міністерства, а, згодом – Державного комітету лісових ресурсів. Це суттєво позначилося і на основних лісівничих показниках даних масивів та товарності лісо продукції. Ці ліси потребують додаткових зусиль для підвищення їх продуктивності та стійкості, значна їх площа – це площі фонду реконструкції та чагарники. Загальна площа лісів АПК в Закарпатській області – 88,0 тис. га. Істотна частина цих територій увійшла до рекреаційних об'єктів. Крім того, до цієї категорії слід додати землі лісового фонду – не вкриті лісом, тобто лісові сінокоси, ремізи, пасовища, рідколісся, чагарники, яруги, тощо. Загальна площа таких земель 66,1 тис. га.

Землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів, в т.ч. землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами. Землі рекреаційного та іншого призначення займають загальну площу 9,8 тис. га. На території області діють десятиліттями вже відомі великі оздоровчі центри, як санаторії "Теплиця", "Боржава", "Карпати", "Квітка полонини", "Сонячне Закарпаття", "Поляна", "Гірська Тиса", "Синяк" та інші, центрів гірського туризму "Красія", "Подобовець", інші. Окрім них, створено багато сучасних оздоровчих центрів та центрів організованого туризму, як комплекс об'єктів відпочинку на полонині "Драгобрат", на солених озерах смт. Солотвино,

комплекс у с. Теремля, в межах НПП "Синевир", комплекс відпочинку на термальних водах у с. Косино, надсучасний комплекс відпочинку "Бель-Рояль" у с. Лісарня Мукачевського району. Діючою є мережа дитячих таборів та оздоровчих центрів, хоча значна кількість останніх, на даний час, залишаються не діючими, зокрема санаторій "Солені млаки" у с. Лісарня Мукачевського району. Таких значна кількість залишається в Великоберезнянському та Перечинському районах.

Землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання — пасовища, луки, сіножаті тощо. Сільгоспугіддя на території області займають площу 470,2 тис. га. Більшу частину територій займає рілля, що являє собою найвищий ступінь антропогенних змін і не є об'єктом екомережі. Дані землі займають 199,8 тис. га.

Під багаторічними насадженнями зайнято 26,8 тис. га. Це сади 20,4 тис. га), виноградники (5,9 тис. га) та інші насадження. Значна частина даних насаджень в останні роки не доглянута, заросла дикорослими чагарниками і може бути прирівняна до лісової та чагарникової рослинності, є місцем концентрації і переховування фауни. Це найбільш актуально для виноградників, які зберігають за собою площі, відповідно до статистичної звітності, але ці площі фактично, у переважній більшості є чагарниками або молодим та середньовіковим грабовим, грабово-березовим, акацієвим лісом.

Сіножаті на території Закарпатської області займають площі 94,7 тис. га, пасовища 130,3 тис. га. Переважна більшість цих угідь, через значну заселеність регіону, значно трансформована, флористичний та фауністичний склад суттєво збіднений.

Всього на території Закарпатської області, згідно офіційної статистичної звітності зареєстровано 731290 власників і користувачів земель. В області сформована складна мережа лісових, лучних та заплавних ділянок. У зв'язку з значним рівнем розораності низинних і, частково передгірських територій, лучна та елементи степової рослинності збереглися лише на окремих комплексах. Більшість ділянок, що зберегли лучну рослинність, перетворені сільськогосподарським використанням в минулому і знаходяться на різних стадіях деградації. Так, багато ділянок в минулому вибиті перевипасом, практично всі щорічно переживають випалювання.

Ландшафтне різноманіття регіону.

Приблизно три чверті площі Закарпатської області займають гори. Виражений поділ на висотні пояси. Гірська частина представлена паралельними гірськими хребтами. Внаслідок різних геологічних процесів та використання людиною природних ресурсів тут утворилися різні типи ландшафтів.

Найхарактернішими для краю є лісові ландшафти. Ліси та інші лісовкриті площі займають 724,2 тис. га, або 56,8% території області. Серед них домінують ландшафти закритого типу сформовані за участю важливих рослинних компонентів – дубових, букових, ялинових та змішаних лісів. Лісові ландшафти можна вважати найбільш наближеними до природних, бо вони ще не зазнали істотного антропогенного впливу.

Також до природних ландшафтів області відносяться високогірні луки – альпійські ландшафти. Площа цих ландшафтів біля 40 тисяч гектарів і найбільше їх у Рахівському та Тячівському адміністративних районах. На Закарпатті 225,9 тисяч гектарів лучних ландшафтів, представлених природними луками, як правило, вторинного походження, що використовуються в якості пасовищ та сіножатей.

Виділяються і субальпійські ландшафти, що сформувалися у високогір'ї під виглядом перехідної смуги від лісів до безлісного альпійського поясу. Це смуга заростей сланців із гірської сосни, вільхи зеленої, ялівцю сибірського, рододендрона східнокарпатського.

Також в області, на площі майже 1 тис. га, представлені водно-болотні ландшафти з верхових та низинних боліт. Серед гірських боліт виділяють субальпійські улоговинні болота у льодовикових цирках, улоговинні лісового поясу, висячі (схиліві) й присхиліві. Усі вони невеликі, мають вигляд окремих плям, здебільшого позбавлені торфового покладу і не обліковуються за формою № 6-зем.

Решту території представляють урбанізовані та агрокультурні ландшафти інтенсивного використання.

Біологічне різноманіття регіону

У Закарпатській області загальна кількість видів флори становить – 2027 од., що відповідає 50% до загальної чисельності видів України. З них 237 видів флори занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, 22 види флори занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES). Усього видів рослин занесених до Червоної книги України – 144 екз., а рослинних угруповань занесених до Зеленої книги України – 27.

За ботаніко-географічною характеристикою рослинного покриву гірська і передгірна території Закарпаття належать до Східно-Карпатської біогеографічної підпровінції, а Закарпатська низовина – до Паннонської підпровінції Центральноєвропейської флористичної провінції. Сучасний рослинний покрив дикої природи Закарпаття, як і Карпат в цілому, розпочав формуватися близько 12 тис. років тому.

Загальна кількість видів фауни на території області становить – 30428 од., що становить 68% від загальної чисельності видів України. З них 117 занесені до Червоної книги України, 12 до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), 237 до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернської конвенції), 21 до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннської конвенції, CMS) і 21 вид охороняється відповідно до Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATS).

На території області поширені як безхребетні, так і хребетні тварини. Серед безхребетних області є представники понад 20 типів організмів, з яких більшість – найпростіші. Найвища різноманітність спостерігається серед комах.

На них суттєво впливають кліматичні умови, тобто в різні пори року вони поширені неоднаково.

З найбільш давніх груп комах виділяють бабки, які в личинковій стадії – водні хижаки, що живляться різними водними організмами. Дорослі бабки також хижаки, ловлять комах вздовж водойм. У лісах поширені дуже корисні комахи-мурашки, які поїдають гусениці листокруток, п'ядунів та інших. Тому мурашки мають статус локалітетів під охороною. Своєрідними представниками є прямокрилі, до яких відносяться саранові та коники. У високогір'ї типовим представником коників є ендемічна безкрила – ізофія (*Isophia brevipennis*). Розповсюджені у високогір'ї також туруни і жуки-довгоносики, а також рідкісні представники пластинчатовусих – 2-3 види восковиків. Особливим для високогір'я є тип безхребетних – тихолази, які, окрім водойм населяють сухі мохи на скелях та зволожені улоговини. У букових лісах Закарпаття дуже рідко зустрічається жук альпійський вусач, а в дубових – великий дубовий вусач західний, яких занесено до Міжнародної Червоної книги.

У верхніх шарах ґрунту найбільш поширеними з безхребетних є представники кільчатих червів олігохет. Велике значення для трансформації органічних залишків у ґрунтах мають дощові черви, чисельності яких можуть досягати 1000 екземплярів на 1м² ґрунту.

У процесах мінералізації органічних речовин, зокрема опалого листя в гірських потоках, значну роль відіграють струмковими (ряд трихопера). Навесні у водоймах першими підвищують чисельність черви-коловертки, а далі - дрібні ракоподібні та представники даної макрофауни (олігохети, молюски).

У заплавах і забруднених водоймах інтенсивно розвиваються найпростіші – черепашкові амеби, гетеротрофні джгутиконосці, вільноживучі інфузорії. Останніх в області відомо близько 350 видів (реально їх значно більше). Серед них виявлено такі, що можуть бути індикаторами ступеня забрудненості водойми органічними речовинами, а також сигналізувати про наявність розчинених у воді металів та газів (зокрема сірководню). У чистих ділянках річок з плавною течією широко поширені інфузорії, а також інші найпростіші – корененіжки та джгутиконосці. У чистих гірських джерелах і струмках зустрічаються рачки-гирпактикоїди та бокоплави, серед яких багато ендемічних для Карпат видів. У чистих текучих гірських та передгірних водоймах водяться аборигенні десятиногі раки (широкополі або благородні), вони надзвичайно чутливі до забруднення водойм. Широкополий рак занесений до Червоної книги України.

Хребетні в сучасній фауні Закарпаття налічують понад 400 таксонів, зокрема риби (57видів), круглоротих (1), земноводних (16), плазунів (11), птахів (280) та ссавців (69). Усі хребетні тварини є важливою складовою природних екосистем, відіграють важливу роль у трансформації органічних речовин у природних екосистемах. Окрім цього вони є фондом збагачення та селекції домашніх порід тварин, важливим промисловим та рекреаційним ресурсом.

Круглороті та риби області включають 1 вид круглоротих та 57 видів риби. *Круглороті* – це мінога угорська, яка водиться переважно в чистих гірських річках. Мінога занесена до Червоної книги України. Більшість риби у водоймах Закарпаття є *зообентофагами*, тобто такими, що поїдають безхребетних. Це: короп, лящ,

рибець, карась, в'юн, щипавка, підуст, плітка, марена та інші. В гірських водоймах зустрічаються лососеві, зокрема: форель струмкова та інтродукована райдужна, харіус, лосось дунайський (рис. 1.8.1.). Останній, як і харіус занесений до Червоної книги України. В низинній частині річок водиться окунь, лящ, густера, йорж смугастий, судак, лин, в'юн. Із осетрових риб у водоймах області зрідка зустрічається стерлядь, яка також занесена до Червоної книги України. Численними за кількісним і видовим складом є коропові, які складають основну масу риб природних водойм. Це підуст, марена звичайна, білизна верхоплавка, бистрянка, короп дикий, карась, головень, ялець, в'язь, плітка. Щука розповсюджена у всіх водоймах. Сом водиться в низинній і передгірній частині рік. У рівнинних водоймах із вищою водною рослинністю зустрічаються інтродуценти, товстолобик, амур, ротан, сонячний окунь і каналний сом.

Земноводні (або амфібії) у Закарпатті представлені різновидами хвостатих та безхвостих амфібій. Із хвостатих у лісах зустрічається саламандра вогняна, у передгірській зоні – тритон звичайний і гребінчастий, у гірській – тритон карпатський та альпійський. Хвостаті земноводні живляться комахами, але самі є кормом риб, плазунів, птахів та ссавців. Безхвості земноводні також корисні, знищують личинки комарів, комах – шкідників, живуть в лісах, водоймах. Зокрема ропуха зелена і звичайна, квакша звичайна, жаби озерна, трав'яна і прудка.

Плазунів у області налічується до 10 видів, вони менш залежні від водного середовища, ніж амфібії. Серед них; 1 вид черепах (болотяна черепаха), 4 види ящірок (веретільниця, зелена прудка та живородна), 5 видів змій (звичайний та водяний вузь, лісовий полоз, мідянка звичайна та гадюка звичайна). Гадюка звичайна є єдиною отруйною змією на Закарпатті.

Птахи в Закарпатті представлені понад 280 видами, підвидами і расами. З них гніздові (44%), осілі (23%), пролітні (17%), залітні (13%), зимуючі (3%). Тільки осілі круглий рік живуть на території області, їх близько 60 видів. Серед них: рябчик, тетерев, глухар, куріпка, фазан, горлиця, яструб малий, яструб великий, беркут, сова, пугач, сич, дятел, сойка, горіхівка, щиглик, чиж, снігур, шишкар ялиновий, зяблик, жайворонок, синиця, оляпка та інші.

Ссавці в області представлені понад 70 видами, до яких відносяться комахоїдні, гризуни, кажани, зайцеподібні, хижі та парнокопитні. Із комахоїдних ссавців у області поширені кріт та їжак, різні види буро зубок, білозубок, кутора водяна і мала. З хижих звірів у області водяться рись, лісовий кіт, лисиця, по два види норок та куниць, вовк, ведмідь бурий, ласка, тхір звичайний, видра, горностай, борсук. Із них три останні занесені до Червоної книги України. Ведмідь бурий, зображення якого прикрашає герб Закарпатської області, крупний хижак (вагою до 400 кг), має чисельність у Закарпатті понад двісті особин екземплярів. Парнокопитні в області представлені 5 видами: свиня дика, олень карпатський, козуля європейська й інтродуценти лань і муфлон, які не присутні в природних лісах. Свиня дика поширена у всіх лісових угіддях. Олень благородний зустрічається практично в усіх висотних поясах від полонин до річкових долин. Різноманітний рослинний і тваринний світ області є одним з найважливіших чинників з формування екомережі, особливо в частині збереження біологічного різноманіття.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону.

Природно-заповідний фонд Закарпатської області динамічно розвивається, особливо з часів незалежності. Станом на 01.01.2012 р. в області створено 454 охоронні території загальною площею 176679, 6 га. З них загальнодержавного значення – 34 об'єкти загальною площею 158956,5 га. Відсоток заповідності Закарпатської області складає 13,4%. Станом на 01.01.2013 року кількість територій ПЗФ області становить 456 об'єктів загальною площею 181400,1 га, що становить 13,5% заповідності. З них кількість об'єктів загальнодержавного значення становить 34 об'єкти загальною площею 158956,5 га, тобто без змін. Збільшення відбулося за рахунок об'єктів місцевого значення, кількість яких становить 422 території.

За показником заповідності Закарпатська область знаходиться в числі лідерів в Україні і наближається до розвинених країн Європи. Її вигідне географічне розташування в оточенні чотирьох країн Євросоюзу відкриває великі перспективи щодо розширення міжнародної співпраці в галузі розвитку мережі ПЗФ міжнародного рівня (створення спільних біосферних резерватів за прикладом уже діючого трилатерального українсько-польсько- словацького "Східні Карпати"), і розбудови Всеєвропейської екологічної мережі. Проект регіональної екомережі Закарпаття розроблено. Особливістю цього проекту є те, що в ньому не стоїть гостро проблема сполучення заповідних природних комплексів як ядрових елементів екомережі (вирішення якої для багатьох регіонів є надзвичайно складним), через те, що майже вся територія області включена в екомережу.

У відповідності до законодавчих норм до екомережі віднесено значні площі лісогосподарського призначення (більше половини території області), сільськогосподарського призначення (понад 37% території області), найгустішу в Україні річкову мережу (1,7 км на 1 км кв.), щільну сітку доріг і відповідно захисних смуг, протяжну смугу державного кордону з чотирма країнами ЄС.

Серед об'єктів загальнодержавного значення найбільшим за площею є Карпатський біосферний заповідник. На терені Українських Карпат він відіграє ключову роль в національній мережі заповідних територій та є важливим об'єктом міжнародної мережі біосферних резерватів. Не менш важливими об'єктами ПЗФ, які є ключовими територіями екологічної національної екомережі, являються наявні в області три (із 17 в Україні) національні природні парки. Їх загальна площа у півтора рази перевищує площу КБЗ. Серед об'єктів місцевого значення майже половина припадає на охорону джерел. Найбільше джерел охороняється в Рахівському, Міжгірському і Тячівському районах. Значними за кількістю є ботанічні і лісові заказники місцевого значення, а також ботанічні і геологічні пам'ятки природи, що закономірно для гористої та наполовину залісної території Закарпаття.

Елементи смарагдової мережі України.

В Україні повний перелік об'єктів "Смарагдової мережі" затвердили в листопаді 2016 року Постійним комітетом Бернської конвенції, який включає 271 територію. В цьому ж році сюди було внесено території Закарпаття: гірський масив Свидовець, полонину Боржава й річку Тересва з її притоками.

Опис регіональної екологічної мережі.

Регіональна екологічна мережа це єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території регіону, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні (Закон України "Про екологічну мережу України").

До складових структурних елементів екомережі включено:

- 1) території та об'єкти природно-заповідного фонду;
- 2) землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони;
- 3) землі лісового фонду, в т.ч. полежахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду (за наявності);
- 4) частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання — пасовища, луки, сіножаті тощо;
- 5) інші природні території та об'єкти (ділянки степової рослинності, пасовища, сіножаті, кам'яні розсипи, піски, солончаки, земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність).

Водно-болотні угіддя. З метою збереження водно-болотних угідь, Кабінетом Міністрів України погоджено надання статусу міжнародного значення таким угіддям на площі 2211,4 га в Закарпатській області. Це угіддя : "Озірний-Бребенескул" площею 1656,91 га в Рахівському районі, урочище "Атак-Боржавське" площею 283,4 га у Берегівському районі, "Чорне Багно" площею 15 га у Іршавському районі, "Долина нарцисів" площею 256 га у Хустському районі та "Печера Дружба" площею 0,13 га у Тячівському районі. Подано у встановленому порядку до надання відповідного статусу озеро Синевир, верхів'я р. Уж. Наразі проведено роботу по погодженню з землекористувачами надання статусу водно-болотних угідь в Ужгородському районі загальною площею 2246 га. Усі дані об'єкти є складовими елементами ключових територій екомережі. Однак. Враховуючи, що остання вже входять до складу об'єктів природно-заповідного фонду, включати їх окремо не має підстав, оскільки дане буде вносити помилки при врахуванні загальної площі елементів.

Сполучні території екомережі.

Землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони.

Землі водного фонду займають площу 18,4 тис. га. Закарпатська область має найбільш розгалужену гідрологічну мережу в Україні, однак усі водойми, в т.ч. річки, відносяться до середніх та малих, окрім р. Тиси. Це основні річки області, з яких найбільші р. Тиса, Латориця, Тересва, Теремля, Уж та Боржава з їх прибережними охоронними смугами, водоохоронними зонами, міждамбовим простором та гідроспорудами, заплавами, а також природні та штучні водойми, водосховища, залишки водно-болотних угідь, канали меліоративної системи. Серед них під природними водотоками та річками зайнято 10,0 тис. га, під

штучними водотоками – магістральними каналами, колекторами, канавами 5,7 тис. га, природними озерами, прибережними замкненими водоймами 0,5 тис. га, ставками – 2,2 тис. га. Водно-болотні угіддя – низинні болота та заплави, які крім іншого виконують функцію місць концентрації та відпочинку мігруючих водно-болотних птахів відмічені у ключових територіях.

Землі лісового фонду (крім лісів АПК).

На території області діють двадцять чотири основні постійні лісокористувачі різного відомчого підпорядкування: переважна більшість земель є у відомчому підпорядкуванні Державного агентства лісових ресурсів України (17 об'єктів), Міністерства оборони України (1 об'єкт – Ужгородське військове лісництво з лісовим фондом у 3 районах області), Міністерства освіти і науки України (1 об'єкт – ліси Хустського лісотехнічного коледжу у Хустському районі) Міністерства екології та природних ресурсів України (3 користувачі – Карпатський біосферний заповідник, Національний природний парк "Синевир", Ужанський національний природний парк). Частина лісів, особливо в межах населених пунктів, знаходиться досі у невизначеному стані через затримку процесу приймання-передачі земель лісгоспами і невизначеність із землекористувачем цих земель. Частина ж лісів перебувають у користуванні територіальних громад області. Це незначні території лісопаркових зон. Більшість лісового фонду області складають суцільні масиви лісів. На даному етапі має місце процес заростання сільгоспугідь лісом, особливо у гірських регіонах. Там утворилися природні молоді або середньовікові лісові угруповання, які займають десятки гектарів площ, але, відповідно до статистичних даних не відносяться до земель лісогосподарського призначення. Таке явище особливо характерне для Великоберезнянського, Перечинського, Ужгородського, Свалявського районів. Мають місце факти, коли, згідно земельних матеріалів, землі відносяться до полонин, а фактично вкриті стиглими смерековими лісами. Такі факти відомі для Тячівського району. Все це вносить певні непорозуміння і неясності при встановленні точних показників площ, вкритих лісом.

За офіційними даними, площа лісового фонду в області становить 723,9 тис. га, в т.ч. вкрито лісовою рослинністю 657,8 тис. га. До сполучних територій слід включити 569,8 тис. га загальної площі лісового фонду Закарпатської області. Слід також врахувати, що переважна більшість об'єктів природно-заповідного фонду Закарпатської області – лісові території, а значить є елементом ключових територій регіональної екомережі. Так само, як і лісові угруповання, включені до Зеленої книги України. Тут слід врахувати, що вищевказані території вже є ключовими, як об'єкти природно-заповідного фонду. Тому, до сполучних територій слід включити тільки 411,3 тис. га вкритих лісом площ. Основу лісів області складають смерекові, смереково-ялицеві, буково-ялицеві, букові ліси. Субальпійські криволісся сформовані з сосни гірської, ялівцю сибірського та вільхи зеленої. Незначна частина насаджень з участю реліктового автохтонного виду сосни кедрової європейської, тису ягідного. В межах високогірних криволісь збереглися унікальні чагарникові угруповання з домінуванням рододендрона східнокарпатського. У південно-

західній частині району зустрічаються дубово-букові та дубово-грабово-букові та дубові ліси.

Гірські пасовища (полонини).

За статистичними даними гірські пасовища в області займають близько 37,8 тис. га. Як правило, останні розташовані вздовж гірських хребтів і еволюційно склалися як екологічні коридори для міграцій, нагулу і відпочинку тварин, перелітних птахів. Полонини області сполучаються з полонинами сусідніх областей та Румунії і Польщі. Тому останні варто було б включити до сполучних територій. Однак, як і у випадку водно-болотних угідь, переважна більшість полонин включена, або пропонується до включення до об'єктів ПЗФ, використовується для рекреаційних потреб, тільки незначна частина використовується для випасання худоби у Рахівському та Тячівському районах, або не використовується взагалі або заросли лісовою рослинністю та криволіссям. На нашу думку, полонини слід вважати сполучними територіями, частково ключовими без вказання площ, через те, що остання дублюються іншими категоріями земель. Проект екомережі Закарпатської області та перелік її структурних елементів наведено на схемах у додатку.

Перелік основних сполучних територій.

За основу нами взято вже розроблений перелік для екомережі Карпат, розроблений С. Поповичем та колегами (2007), враховано результати роботи А.В. Кічури (2008) з уточненнями та доповненнями. Враховуючи фізико-географічну та ландшафтну характеристику області можна зробити висновки, що сполучними можуть бути фактично усі лісові масиви та землі водного фонду та полонини, що вказано вище, тому з визначенням даних територій проблем не виникало на більшості території області. Завдяки цим територіям, екомережа Закарпатської області легко сполучається з екомережою Львівської та Івано-Франківської областей, а також з відповідними схемами Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії (схема №4).

Дещо складніше визначити екокоридори у рівнинній, найбільш освоєній, частині Закарпатської області. Нижче, як результат нашої роботи, наведено перелік основних екокоридорів Закарпатської області.

Свидовецько-Кузійський. Головна його мета з'єднання Свидовецького та Кузійського масивів Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) по річці Кісва.

Свидовецько-Марамороський. З'єднує через долини річок Кісва, Шопурка, Тиса, Білий потік та заліснені схили Свидовецький масив з Марамороським.

Чорногірсько-полонинський. З'єднує через високогірні пасовища (полонини) Чорногірський масив КБЗ з Марамороським. Оба дані масиви сполучаються Чорногірським і Марамороським хребтами з Чивчинським НПП Івано-Франківської області і далі, до Вижницького НПП Чернівецької області та румунською територією. Чорногірський масив сполучається безпосередньо з Карпатським НПП.

Білотисянський. Сполучає вищевказані масиви через Білу Тису та її притоки і далі сполучається з Тисянським коридором.

Горгансько-Чорнотисянський. Сполучає територію НПП "Синевир" через Брадульський заказник з Чорногірським і Свидовецьким масивами КБЗ через

Горганські хребти, вкриті лісовими масивами, криволіссям та полонинами і долину р. Чорна Тиса, що сполучає вищевказані масиви з Тисянським екокоридором. Даний коридор об'єднує низку малих ключових територій, як болото Андромеда, гідрологічний заказник Апшинецький, мінеральні джерела. Крім того, останній сполучається з Горганським природним заповідником і далі з національною екологічною мережею.

Синевирсько-Свидовецький. Спрямований уперек Теремлянської долини по гірських схилах і водотоках, в тому числі долину річки Брустурянки, що є частиною іхтіологічного заказника Усть – Чорнянського, з'єднує НПП "Синевир" і Угольсько-Широколужанський масив КБЗ та Свидовецький масив КБЗ, величезні масиви лісового фонду з заказниками Кедринський, Странзул і Задня, Тавпіширка, Гладинський і цілу низку дрібних природно-заповідних територій, як полонина Аршична, мінеральні джерела.

Синевирсько-Хустський. Проходить по долинах річок Ріка та Теремля і по хребту Теремля-Рікського межиріччя, включаючи долину р. Хустець з'єднується з Тисою. Сполучає долину р. Тиси, урочище Киреші (Долину нарцисів) КБЗ з Угольсько-Широколужанським масивом КБЗ і НПП "Синевир", далі через Горгансько-Чорнотисянський коридор з'єднується з Горганським природним заповідником Івано-Франківської області.

Угольсько-Ужанський. Спрямований від Угольсько-Широколужанського масиву КБЗ уперек долини р. Ріки через гірські хребти, вкриті суцільними масивами лісів держлісфонду, Річанську долину і заказник Річанський до верхів'їв р. Боржави через Боржавські полонини – перспективний національний природний парк "Ждимир" площею близько 25 тис. га, включаючи заказники потік Оса, Росішний, Темнатик по долині р. Вичі, уперек долини р. Латориці, вздовж долини р. Жденіївки до заказників загальнодержавного значення Соколові скелі та Тур'є-Полянський, через суцільні лісові масиви уперек Ужанської долини до Ужанського НПП. Далі, через Ужанський НПП сполучається з Бещадським парком народів на території Польщі та Татранським парком Словаччини і далі, по гірських хребтах до національного парку "Мала Фатра" у Словаччині. У свою чергу коридор включає менші об'єкти природно-заповідного фонду, в т.ч. водопади, джерела, заказник "Бузок Угорський" та ін.

Синевирсько-Бескидський. Сполучає територію НПП "Синевир" з Ужанським НПП по лісових масивах вододільного хребта по межі з Івано-Франківської та Львівської областей. Сполучає вищевказані території з НПП "Сколівські Бескиди" Львівської області.

Шаянсько-Вігорлатська. Сполучає Масив Шаянських гір, що може стати перспективним регіональним природним парком, уперек долини р. Тиси через суцільні лісові масиви Липчанського лісництва Хустського лісотехнічного коледжу з НПП "Зачарований край", далі, через праліси г. Бужори уперек долини р. Латориці, далі вздовж вулканічних хребта та долини р. Тур'ї уперек Ужанської долини до кордону України і сполучається з суцільними лісовими масивами Словаччини.

Мараморошсько-Шаянський. Сполучає Мараморошський масив КБЗ з Шаянським гірським масивом вздовж державного кордону України.

Шаянсько – Юліївський. Сполучає Шаянський гірський масив з масивом КБЗ "Юліївська гора" вздовж державного кордону, включає заказник Чернянський деренковач.

Юліївсько-Чопський. Спрямований вздовж державного кордону України з Румунією та Угорщиною, сполучає масив КБЗ "Юліївська гора" з РЛП "Притисянський" в межах території Закарпатської області. Включає цілу низку раніше – заказники Товар, Дідівський Міц та Став і новостворених малих прикордонних об'єктів заповідного фонду, як Ардов, Егреш, Сілаш, Косоньська гора загальною площею 146,9 га ("Егреш" на площі 37,4 га (Виноградівське лісництво); "Ардов" – на площі 25,0 га; "Косоньська гора" – на площі 9,0 га; "Сілаш" – на площі 75,5 га). Останні сполучаються з охоронними лісовими масивами Угорщини (урочища Лоня, Нодь Ердев та ін..). Крім того, через долини річок Тур, Тиса, через канали Чаронда та Дийдаї Чаторна екологічна мережа Закарпатської області сполучається з екомережами Румунії та Угорщини та, відповідно - їх природоохоронними територіями. Має виключне значення, оскільки об'єднує залишки природних рідкісних екосистем надзвичайно інтенсивно освоєної низовинної частини Закарпаття.

Боржавський. Розташований по долині р. Боржави, сполучає масив Боржавські полонини, перспективний національний природний парк "Ждимир" з прикордонними територіями та Тисянським коридором, проходить через низинні заплавні території, зокрема урочища "Атак", "Великий ліс", "Боржава" що мають найвище природоохоронне значення, запропоновані крім заповідання ще й до надання їм статусу водно-болотних угідь міжнародного значення що увійшли до РЛП "Притисянський". Включає в себе раніше запропонований для екомережі Карпат Атак-Берегівський коридор.

Тисянський. Сполучає рахівські масиви КБЗ по долині та заплавах р. Тиси, включаючи прикордонні території до смт Буштино, далі ур. "Чорна гора" КБЗ, притисянські масиви РЛП "Притисянський" до Угорського кордону, через який сполучається з екомережею Угорщини.

Латорицький. Проходить від Верецького перевалу, через який сполучається з екомережею Львівської області, по долині Латориці до Латорицького масиву РЛП "Притисянський" та державного кордону зі Словаччиною, де сполучається з екомережею Словаччини, зокрема з охоронною ландшафтною областю "Латориця". Включає в себе раніше анонсовані коридори Карпатської екомережі, зокрема Чопсько-Великодоброньський.

Буферні території

Відновлювані території.

Інші природні території та об'єкти (кам'яні розсипи, піски, солончаки, деградовані землі, земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність).

Дана категорія земель займає 14,8 тис. га. Це яри, еродовані схили пагорбів, скельні виходи, піски, старі, не діючі та діючі кар'єри, відвали. Дані землі

потребують вжиття заходів по приведенню їх у первинний вигляд, відновлення рослинного покриття та тваринного світу.

Розподіл елементів регіональної екомережі Закарпатської області за площами згідно форми "б-Зем"

Елементи екомережі району	Площі (тис. га)	примітки
Заповідні території	176,7	ключові
Землі водного фонду, в т.ч. відкриті води	18,4	сполучні
Лісові землі в т.ч. лісовкриті площі	723,9	158,5 ключові 411,3 сполучні 154,1 буферні
Землі рекреаційного призначення	9,8	буферні
Землі сільськогосподарського призначення в т.ч. рілля	470,2 199,8	Не є елементом Буферні
багаторічні насадження	26,8	Буферні (сполучні)
пасовища	130,3	7,2 ключові
сіножаті	94,7	буферні
Інші природні території та об'єкти	14,8	відновлювальні

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі.

На сьогодні в області відсутні підприємства, які б займалися знешкодженням, утилізацією та захороненням токсичних відходів. Склалася складна ситуація з очисткою господарсько-побутових стічних вод. При тому, що обсяги водоспоживання з кожним роком зменшуються, показник об'єму забруднених стічних вод, що скидаються в поверхневі водойми, набуває тенденції до росту. Це є наслідком ряду проблем, які накопичилися у водопровідно-каналізаційному господарстві області. У зношеному і аварійному стані знаходяться 70% систем водовідведення. Значна кількість обладнання каналізаційних очисних споруд (КОС) відпрацювала нормативні терміни експлуатації і потребує заміни. Ситуація ускладнюється тим, що паводками 1998 та 2001 років були сильно пошкоджені каналізаційні очисні споруди міст Рахів, Тячів. Цими ж паводками КОС смт. Дубового, Буштина, Тересви були зруйновані і до цього часу їх робота не відновлена.

Зростання будівництва об'єктів (цивільного призначення, придорожного сервісу та рекреації, інших) призвело до збільшення об'ємів зворотних вод, що потребують очистки. Одним з шляхів вирішення вказаної проблеми є встановлення локальних каналізаційних споруд глибокої біологічної очистки стічних вод в неканалізованій місцевості.

Лише 20% водоносних горизонтів підземних вод, що експлуатуються в області, умовно захищені. Всі розвідані або діючі водозабори підземних вод в області є інфільтраційними. Якість підземної води повністю залежить від якісних характеристик поверхневого стоку і потребує особливого захисту.

Розміщення небезпечних відходів у навколишньому середовищі є суттєвим чинником негативного впливу на земельні та інші природні ресурси області та здоров'я людей, а також одним із потенційних джерел забруднення довкілля. Тому проблема поводження з відходами потребує особливої уваги.

Поводження з побутовими відходами на території області набирає ознак загрозливого характеру. Це результат цілого комплексу проблем, пов'язаного з безвідповідальним й безгосподарним поводженням з твердими побутовими відходами та, насамперед, недостатньою екологічною культурою (рис. 1.9.3.). В області нараховується 313 санкціонованих сміттєзвалищ загальною площею 2121,4 га, з яких паспортизовано 127. За статистичними даними на них закладовано біля 4 млн. тон побутових відходів.

Вирішенням проблеми поводження з побутовими відходами є організація централізованого збору сміття у всіх населених пунктах області, поступове зменшення кількості сміттєзвалищ та їх модернізація. Кардинальним шляхом вирішення цієї проблеми є рециклізація, тобто вторинна переробка відходів. З цією метою в області необхідно створити відповідні умови для залучення інвесторів з метою будівництва сміттєпереробних підприємств. Збереження, раціональне використання і відтворення генофонду рослинного і тваринного світу області має надзвичайно важливе значення та здійснюється через створення заповідних територій.

Рекомендації

Розширення територій та об'єктів ПЗФ є одним з пріоритетних напрямків розвитку Закарпатської області. Як вже згадано вище, заповідання динамічно розвивається, частка заповідності на теперішній час складає 13,5%. Подальше розширення пропонується здійснити за рахунок приєднання територій до вже існуючих національних парків. Це, зокрема - розширення території Ужанського національного природного парку за рахунок приєднання територій з лівого берега р. Уж. Крім того, пропонується до розширення територія НПП "Зачарований край" за рахунок приєднання території загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення "Річанський" з прилеглими територіями, можливо – Річанського лісництва ДП "Довжанське ЛМГ" площею понад 2400 га. Крім того, ведуться роботи по створенню національного природного парку "Ждимир" площею біля 25 тис. га, що відповідає Закону України "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки", а також створенню заповідного об'єкту в Шаянському гірському масиві.

Однак, враховуючи, що усі землі, які пропонуються до заповідання – вже включені до екомережі. З них найбільшу площу займають сполучні території. Тому – заповідання може привести не до збільшення площ територій, включених до екомережі, а лише до змін статусу територій, тобто збільшення кількості та площ ключових територій. На нашу думку доцільно було б звернути особливу увагу на відновлення деградованих земель, включених до екомережі як відновлювальні території. Успішним завершенням розпочатої роботи було б переведення цих територій у перспективі у буферні.

Обґрунтування величини площі земель, необхідної для забезпечення виконання середовищеформуєчих функцій екомережі регіону та її складових елементів, базувалося на вимогах оптимального збереження та відтворення територій природних і наближених до них ландшафтів, як незайманих, так і в незначній мірі трансформованих. До екологічної мережі відносились тільки ті об'єкти і території, які відповідали теоретичним принципам територіального структурування Всеукраїнської екомережі та Закону України "Про екологічну мережу України". Структурні елементи регіональної екомережі визначалися за об'єктивно обумовленими природними чинниками, просторовими параметрами екосистем та інших типів територіальних утворень. Віднесення визначених у такий спосіб структурних елементів до складу екологічної мережі здійснювалось з врахуванням засадничих вимог Концепції сталого розвитку з дотриманням балансу екологічних, економічних та соціальних інтересів.

Теоретично обґрунтований підхід з підбору елементів для формування екологічної мережі області визначався, насамперед, спроможністю ландшафту в цілому, або його частини, чи окремої території, земельної ділянки забезпечувати функціонування біоти. Інтегрованим показником такого забезпечення слугує ступінь наближеності показників та характеристик окремих земельних ділянок до відповідних показників та характеристик природних незайманих ландшафтів.

В теоретичному плані при проектуванні екомережі врахована невелика, порівняно з іншими регіонами України, трансформованість ландшафтів Закарпатській області. Незначна порушеність ландшафтів та пов'язана з цим відсутність прояву їх фрагментації дозволили віднести за існуючими вимогами до екомережі біля 80% земель області. При цьому, на значній території, що займає екомережа, відпадає потреба в організації сполучних коридорів лінійного типу. Такими сполучними елементами слугуватимуть площі земель інших структурних елементів екомережі. Тобто, поєднання структурних елементів у мережу здійснюватиметься площинними з'єднаннями з таких же структурних елементів екомережі.

Теоретично можлива та в край необхідна для області й розбудова в недалекому майбутньому так званих "зелених" екокоридорів для міграції тварин через інженерні споруди лінійного типу (автодороги, залізниці, нафтопроводи, продуктопроводи тощо). Це фактично влаштування безпечних і таких, що вписується в навколишнє середовище, технічно, екологічно й біологічно обґрунтованих переходів для різних представників фауни.

Для практичного забезпечення формування екомережі потрібно безпосередньо використати:

- Інформаційні матеріали законодавчої та нормативно-правової бази зі створенням, розвитку та функціонування екомережі;
- Матеріали базового та безперервного лісовпорядкування за останній ревізійний період;
- Матеріали землевпорядкування за останні роки;
- Розподіл земель за обліковими категоріями форми №6 – зем;
- Плани землекористування для встановлення статусу земельних ділянок за формою власності та розподілу їх за землекористувачами;

- Матеріали з обліку об'єктів і території природно-заповідного фонду.

За наведеною інформацією виготовляються планово – картографічні матеріали з відповідною пояснювальною запискою, які слугують для забезпечення процесу погодження впровадження екологічної мережі природоохоринними органами з органами управління земельними ресурсами, лісовим і мисливським господарством, водним господарством.

Основна суть проведення практичних заходів з формування екомережі полягає в погодженні організації екомережі з користувачами земель. Це погодження має висуватись до початку проектних робіт і після їх виконання.

В Україні формування екомережі, регулюється законами України, "Про екологічну мережу України" (2004), "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки" (2000), "Про Генеральну схему планування території України" (2002). Земельним кодексом України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них.

Так, при створенні природних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків і зоологічних парків ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами повністю вилучаються з господарського використання і надаються цим юридичним особам, як правило, в постійне користування або без вилучення від постійного землекористувача. При цьому до складу територій національних природних парків можуть включатися ділянки землі та водного простору інших землевласників та землекористувачів.

Крім вимоги щодо цільового використання земель, важливим засобом збереження та раціонального використання земель територій та об'єктів, що входять до екологічної мережі є встановлення законодавством правил, які покладають на власників та користувачів земельних ділянок обов'язків щодо їх раціонального використання, встановлюють нормативи допустимої експлуатації земель, встановлюють нормативи їх якісного стану та допустимого антропогенного навантаження на земельні ресурси. Так, у статтях 91 та 96 ЗК України визначені обов'язки осіб, які використовують земельні ділянки. Власники землі і землекористувачі зобов'язані додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля, підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі, дотримуватись обмежень, пов'язаних із встановленням охоронних зон, зберігати протиерозійні споруди, мережі зрошувальних та осушувальних систем тощо.

Важливим також є, передбачене законодавством, встановлення навколо окремих земельних ділянок та територій земель охоронних зон, у яких обмежується господарська та інша діяльність людей саме в інтересах охорони земель. Так, охоронні зони створюються, зокрема, навколо особливо цінних природних об'єктів. У межах цих зон забороняється діяльність, яка може призвести до завдання шкоди об'єктам, навколо яких вони створені (ст. 112 ЗК України).

Вимоги законодавства щодо збереження та раціонального використання земель територій та об'єктів, що входять до екологічної мережі реалізуються

також шляхом закріплення у правових нормах економічних стимулів раціонального використання та охорони земель, регламентації функцій державного управління, а також шляхом встановлення заходів юридичної відповідальності за порушення відповідного законодавства.

Включення територій та об'єктів до складу екомережі здійснюється на підставі рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Д.1.2.8. Запорізька область

Фізико-географічна характеристика. Запорізька область розташована на південному сході України і межує з Херсонською (на заході), Дніпропетровською (на півночі), Донецькою (на сході) адміністративними областями, на півдні - омивається водами Азовського моря. Площа області 27,3 тис. км², кількість населення на 2007 р. - 1861,0 тис. осіб. Рельєф рівнинний, з переважанням на заході і півдні низовин (Причорноморська, Приазовська), а на півночі і сході - височин (Приазовська, Придніпровська). Клімат помірно-континентальний, з порівняно холодною зимою та жарким посушливим літом. Коефіцієнт зволоження 0,5-0,6. Ґрунти області переважно чорноземи звичайні малогумусні, південні малогумусні і темно-каштанові з їх різновидами. Вся територія Запорізької області розміщена у межах степової зони України - Північного, Південного і Сухого степу (Географічна енциклопедія ..., 1990).

У системі фізико-географічного районування територія області належить до південного заходу Східноєвропейської рівнини і займає частину Дністровсько-Дніпровської північно-степової провінції, Лівобережно-Дніпровсько-Приазовської північно-степової провінції, Причорноморської середньостепової провінції і Причорно- морсько-Приазовської сухостепової провінції (Географічна енциклопедія..1993; Атлас Запорізької області.. 1997).

Структура землекористування. Станом на 01.01.2017 року, за інформацією Головного управління Держземагентства у Запорізькій області, в області відбулися незначні зміни в складі земельних угідь. Структура та динаміка земельного фонду наведена в таблиці.

Динаміка структури земельного фонду області

Основні види земель та угідь	2013 рік (станом на 01.01.2014 р.)		2014 рік (станом на 01.01.2015 р.)		2015 рік (станом на 01.01.2016 р.)		2016 (станом на 01.01.2017 р.)	
	Всього, тис. га	% до загальн ої площі територ ії	Всього, тис. га	% до загальн ої площі територ ії	Всього, тис. га	% до загальн ої площі територ ії	Всього, тис. га	% до загальн ої площі територ ії
Загальна територія, у тому числі	2718,3	100	2718,3	100	2718,3	100	2718,3	100
1. Сільгосп угіддя, з них:	2242,1	82,5	2241,7	82,5	2241,6	82,5		

- рілля	1903,9	70,0	1903,8	70,0	1903,6	70,0		
- перелogi	-	-	-	-	-	-		
- багаторічні насадження	38,6	1,4	38,6	1,4	38,7	1,4		
- сіножиті і пасовища	299,5	11,0	299,4	11,0	299,4	11,0		
2. Ліси і інші лісовкриті площі, з них:	118,9	4,4	118,9	4,4	119,3	4,4	117,2	4,3
вкритих лісовою рослинністю	110,0	4,0	110,0	4,0	110,2	4,1		
3. Забудовані землі	95,5	3,5	95,9	3,5	95,7	3,5		
4. Відкриті заболочені землі	7,2	0,3	7,2	0,3	7,2	0,3		
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	26,6	1,0	23,2	0,9	23,2	0,9		
6. Інші землі	227,9	8,4	231,3	8,5	231,3	8,5		
Усього земель (суша)	2546,8	93,7	2543,4	93,6	2543,4	93,6		
Води (території, що покриті поверхневими водами)	171,5	6,3	174,9	6,4	174,9	6,4	309	

Ландшафтне різноманіття регіону. За геоботанічним районуванням територія області знаходиться у Чорноморсько-Азовській степовій підпровінції Причорноморської степової провінції Європейсько-Азіатської степової області. Плакорні умови півночі і сходу області репрезентовані залишками різнотравно-типчакково-ковилових степів, на заході і у центр наявні осередки типчакково-ковилових степів, а на крайньому південному заході області трапляються полиново-злакові степи (Геоботанічне районування, 1977). В інтразональних умовах поширені угруповання справжніх, остепнених і засолених лук, боліт, водойм, солончаків, відслонень і пісків. Екстразональними, поширеними переважно на півночі області, є заплавні і байрачні ліси.

Запорізька область є однією з найбільш трансформованих і освоєних у сільськогосподарському відношенні областей України: сільгоспугіддя складають 82,4% від загальної площі області, у тому числі рілля - 71%. Природна (в т.ч. і квазіприродна) рослинність збереглася на території області в непридатних для оранки місцях: літоральній смузі, степових крутосхилах (в т.ч. приморських), заплавах річок, частково - на землях запасу тощо і займає близько 5%. Площа територій та об'єктів ПЗФ області є ще порівняно невеликою і становить лише близько 3% (Заповідне Запоріжжя, 2004). Тому з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, збереження генетичного фонду, шляхів міграції тварин

необхідне формування комплексу територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України у Запорізькій області в останні 3 роки розпочата робота із побудови екологічної мережі у відповідності до Законів України "Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр." (2000) та "Про екологічну мережу України" (2004).

Біологічне різноманіття регіону. Для Запорізької області, яка лежить у степовій зоні, характерне безлісся. Природних лісів майже не збереглося – це, переважно незначні масиви байрачних лісів, ліси в долинах річок, а також штучні лісові насадження. Однак, цей ресурс можна охарактеризувати як "непродуктивний". З погляду екологічного значення всі ліси області можна віднести до "групи А", тобто вони виконують, насамперед, природоохоронну функцію. Штучні лісонасадження складаються з акації білої, ясеня звичайного, американського, береста звичайного і дрібнолистого, клена, гледичії, маслини. В підліску - жовта акація, бруслина, дика груша, жовта смородина, аморфа, вишня, скумпія, крушина, терен. Панівна роль у рослинному покриві області належить травам. У минулому територія області представляла собою безмежний цілинний степ з розкішною трав'яною рослинністю. Сьогодні ж запорізькі степи майже повністю розорані. Невеликі цілинні площі збереглися на заплавах і схилах річкових долин і балок у тих місцях, які непридатні для обробки сільським господарством і використовуються як пасовища. Зону справжніх степів поділяють на дві підзони: різнотравно – типчаково - ковилових і типчаково - ковилових степів. Північно - східна частина області розташована в різнотравно – типчаково - ковиловій підзоні. Для рослинного покриву характерні зімкнутість травостою, 75 видове різноманіття бобових і різнотрав'я, наявність дернинних і кореневищних злаків у травостої перелогів і майже повна відсутність ефемерів. В місцях, де збереглася первинна рослинність, можна знайти злаки ковили пірчастої та волосистої, типчак, тонконіг, костер безостий, пирій повзучий і сизий та інші. Серед бобових – конюшина альпійська і гірська, люцерна серповидна і хмелевидна. З різнотрав'я – земляні горіхи, горицвіт весняний, півонія тонколиста, молочай, шалфей, астрагал пухнастоквітковий, подорожник, волошки. Північно - західна частина області знаходиться в підзоні типчаково - ковилових степів. Тут травостій більш розріджений, значна кількість ефемерів. У рослинному покриві переважають дернові злаки – типчак, ковила пірчаста і волосиста, тонконіг лучний, пирій гребінчастий і костер прямий. Серед різнотрав'я поширені кермеки, ферула, ромашка, а серед ефемерів – тюльпани, рястка, гусяча цибулька та ін. Крайній південний захід області – це так званий Молочно - Утлюкський півострів, який має рослинність, притаманну полино – типчаково - ковиловому і полино - типчаковому степу зони спустинених степів (дернинні злаки – типчак, ковила, пирій гребеневидний; мохи лишайники).

Аналіз видових нарисів дозволив встановити, що на території Запорізької області мешкає 145 видів (або 26,75%) фауни держави. Відсоткове співвідношення за класами тварин дещо відрізняється, серед яких деякі представники або не мешкають на території Запорізької області, або не занесені

до Червоної книги України. Так, серед 297 видів безхребетних України 61 вид (20,54%) – представники Запорізької області: 2 види гідроїдних поліпів; 1 вид кільчастих червів; 5 видів ракоподібних, 53 види комах. Такі представники класів червонокнижних безхребетних тварин як круглі черви, павукоподібні, багатоніжки, ногохвістки та молюски відсутні на території Запорізької області. Хребетних тварин Запорізької області майже на 15% (34,29%) більше, ніж безхребетних. З 245-ти видів 84 мешкає на території Запорізької області. Представники червонокнижних земноводних відсутні в області. Найбільш чисельний клас червонокнижних птахів, що мешкають на території Запорізької області, – 40 видів. Наступними за чисельністю є риби – 16 видів, 22 види червонокнижних ссавців та майже половина – 5 видів плазунів, 1 вид відноситься до класу "круглороті".

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. З метою збереження особливо цінних природних комплексів та об'єктів продовжується планомірна робота по збільшенню площ існуючих природно - заповідних територій в межах Запорізької області. Протягом 2016 року прийнято 4 рішення Запорізької обласної ради, відповідно до яких збільшувалась площа заповідних територій області: - "Про збільшення площі палеонтологічної пам'ятки природи місцевого значення в межах Луначарської сільської ради Бердянського району Запорізької області" від 25.02.2016 № 30; - "Про оголошення території ландшафтним заказником місцевого значення в межах Новопетрівської сільської ради Бердянського району Запорізької області" від 31.05.2016 № 15; - "Про оголошення території ландшафтним заказником місцевого значення в межах Богданівської сільської ради Чернігівського району Запорізької області" від 31.05.2016 № 17; 94 - "Про оголошення території ландшафтним заказником місцевого значення в межах Верхньотокмацької сільської ради Чернігівського району Запорізької області" від 31.05.2016 № 16. Таким чином, площа природно-заповідного фонду області збільшилася в 2016 році на 313, 32 га. На сьогодні, одним із основних чинників, що опосередковано сприяють негативному впливу на стан природно - заповідного фонду в Запорізькій області, є відсутність закріплених на місцевості меж об'єктів природно-заповідного фонду, що створює підґрунтя для різних порушень. Станом на 01.01.2017 на території Запорізької області розташовано 345 території та об'єкта природно-заповідного фонду загальною площею 124657,1233 га, з них 23 території загальнодержавного значення та 319 - місцевого значення. Відсоток заповідності області становить 4,58%. Станом на 01.01.2017, визначено та встановлено у натурі (на місцевості) межі 112 об'єктів ПЗФ місцевого значення площею 10376,72 га, що становить 55,41% від їх загальної площі, та 18 територій ПЗФ загальнодержавного значення площею 44638,2 га, що становить - 42,2% від їх загальної площі. Межі заповідних територій, які передані під охорону державним лісгосподарським підприємствам, встановлені відповідно до матеріалів лісовпорядкування.

Елементи смарагдової мережі України. Смарагдові об'єкти – це такі території, на яких мешкають види рослин, мешкають або перебувають тимчасово види тварин та знаходяться оселища (біотопи), що охороняються Бернською конвенцією. На території Приазовського національного природного парку є

значна кількість видів тварин і рослин, занесених до списків Бернської конвенції: рослини вищі судинні – 6, тварини - 316 (птахи – 262, ссавці – 24, риби – 14, рептилії – 8, безхребетні - 5, амфібії - 3), усього – 322 види. На території парку виділено 13 типів оселищ, 96 подібних до Європейської класифікації оселищ, які потребують спеціальних заходів до їх збереження. Територія національного природного парку "Великий Луг" з 2009 року входить до складу Смарагдової мережі. Рідкісні види рослин, тварин та оселищ, які знаходяться на території Парку, охороняються. Плавні Великого Лугу були створені ріками Конки та Дніпра, алювіальні відкладення та наноси сприяли появленню такого феномена як архіпелаг "Великі та Малі Кучугури". Трансгресія водойм у післяльодовиковий період вплинула на створення урвищ і байраків з відповідним набором флори і фауни. Затоплення Великого Лугу призвело до зникнення біотопів і зміни біорізноманіття регіону. Унікальною є вся територія Парку – водно - болотні угіддя архіпелагу "Великі та Малі Кучугури", заплави "Сім маяків", яким в 2011 році надано статус водно - болотних угідь міжнародного значення (Рамсарська конвенція), псамофітні та петрофітні степові, водні ділянки, печери, байрачні та заплавні ліси. Найбільш важливі та цінні об'єкти для рослинного та тваринного світу на території Запорізької області, які не входять до складу ПЗФ України – Кушугумські, Балабинські та Біленько - Розумівські плавні.

Опис регіональної екологічної мережі. Розробку обґрунтування окремих елементів екологічної мережі, в першу чергу частини Азово-Чорноморського літорально-степового та частини Дніпровського меридіонального екологічних коридорів, розпочато ще у 2002 р. (Воровка, Коломійчук, 2002; Воровка та ін., 2006; Александров та ін., 2007; Коломійчук та ін., 2007). Також вони розроблялась науковцями НДІ Біорізноманіття наземних та водних екосистем України при МДПУ ім. Б. Хмельницького, які протягом 2006-2008 рр. виконували науковий проект "Формування екомережі Азово- Чорноморського екологічного коридору та збереження цілісності географічних популяцій рослин і тварин в різних ландшафтних елементах" (№ДР 0209U002340).

Проект розробки регіональної програми формування екологічної мережі в межах Запорізької області був ініційований Державним управлінням охорони навколишнього природного середовища в Запорізькій області у вересні 2008 р. ("Розробка регіональної програми формування екологічної мережі в межах Запорізької області"). Він включав 3 основних етапи: а) створення попередньої моделі програми (логічної матриці) та розробка системи показників оцінки та моніторингу; б) аналіз сформованості екологічної мережі Запорізької області, розробка фінансової стратегії, управління ризиками; в) створення програми з додатками, отримання позитивних висновків експертиз.

Результатами роботи стали: обґрунтування правових засад та концептуальних положень створення екомережі у Запорізькій області; обґрунтування значення еко- мережі у збереженні ландшафтного та біологічного різноманіття; оцінка впливу господарської діяльності на екологічний стан територій, що пропонуються включити до екомережі. Були також підготовлені паспорт програми, її пріоритети (шляхи, засоби, методи, строки, етапи розробки

і реалізації, фінансова стратегія), напрямки діяльності, заходи та обсяги фінансування програми.

Згідно закону України "Про екологічну мережу України" базовими елементами екомережі є екологічні ядра, екологічні коридори, буферні зони і відновлювані території (Шеляг-Сосонко та ін., 2004; Вакаренко та ін., 2005). У своїй неперервній єдності вони створюють екомережу, яка функціонально об'єднує осередки різноманіття в єдину просторову систему. Основними територіями, які включаються до мережі області, є:

- території та об'єкти природно-заповідного фонду;
- землі водного фонду;
- водно-болотні угіддя;
- водоохоронні зони;
- землі лісового фонду;
- лісові смуги та інші захисні насадження, не віднесені до земель лісового фонду;
- землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами;
- землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів;
- природні території та об'єкти, що мають особливу природну цінність (території, де наявні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, території, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного та рослинного світу, занесених до Червоної книги України);
- ділянки степової рослинності, пасовища, сіножаті, кам'янисті відслонення, піски, солончаки, земельні ділянки, в межах яких є природні об'єкти у відносно природному стані, чи ті об'єкти, які можуть бути відновлені у разі впровадження відповідних заходів;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання - пасовища, луки, сіножаті.

Визначення статусу кожної території та включення її до структурних елементів екологічної мережі базувалося на встановлених критеріях і наявних біологічних показниках цінності конкретної ділянки.

Для визначення екологічних ядер екомережі Запорізької області нами висувалися наступні критерії (Формування регіональних схем., 2004):

1. Збереженість природних комплексів (збереження найбільш цінних і типових для даного регіону компонентів біологічного та ландшафтного різноманіття, включаючи середовища існування рідкісних і таких видів тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення).

2. Показники значного біологічного та ландшафтного різноманіття (характеризуються великою різноманітністю видів, форм ландшафтів і середовищ існування, відіграють винятково важливе значення для збереження ендемічних, реліктових і рідкісних видів).

Екологічні ядра: а) національні (1 - Утлюцьке; 2 - Молочанське; 3 - Обитічне; 4 - Петро-Михайлівське; 5 - Розумовське; 6 - Каховське; 7 - Розівське); б) регіональні (8 - Правобережне; 9 - Енергодарське; 10 - Михайлівське; 11 -

Токмацьке; 12 - Каїнкулацьке; 13 - Кінське; 14 - Тернувате; 15 - Старобердянське; 16 - Середньообитічне; 17 - Середньобердянське; 18 - Корсацьке; 19 - Лозуватське; 20 - Куликовське; 21 - Нижньобердянське; 22 - Бердянське).

Екологічні коридори: 1 - Азово-Чорноморський літорально-степовий; 2 - Дніпровський меридіональний; 3 - Південноукраїнський степовий; 4 - Гайчурський; 5 - Білозірський; 6 - Молочанський; 7 - Обитічний; 8 - Бердянський.

3. Врахування вузлових елементів всієї екомережі області.

Природні ядра мережі області сформовані нами на основі територій природно-заповідного фонду, оскільки це найбільш збережені природні комплекси регіону, що відповідають вищезазначеним критеріям.

В залежності від якісних та кількісних вищезазначених критеріїв конкретного екологічного ядра визначався його статус: національний, регіональний, локальний - по аналогії з дослідженнями цього питання у інших регіонах (Боков и др., 2005; Остапко та ін., 2008).

В межах Запорізької області основними екологічними коридорами є річкові долини як найбільш збережені природні комплекси (Коломійчук та ін., 2007). Саме тому коридори національного та регіонального значення сформовані на основі земель водного фонду та земель запасу. Слід зазначити неможливість організації екологічних коридорів для окремих груп видів, що пов'язано передусім зі значним зарегулюванням русел річок та неможливістю забезпечення міграції для гідробіонтів та риб.

На території Запорізької області як найбільш пріоритетні та вдалі для створення природних ядер національного рівня екомережі виступають наступні: Утлюцьке, Молочанське, Обитічне, Петро-Михайлівське, Розумовське, Каховське ядра. Вони репрезентують основні ландшафтні комплекси території Запорізької області. Нижче наводимо їх коротку характеристику.

Утлюцьке ядро розміщене на крайньому південному сході Запорізької області. До його складу мають увійти наступні території: затока (лиман) Сивашик з навколишніми прилеглими територіями (ІРА-територія), частина Утлюцького лиману (верхів'я і частина акваторії в адміністративних межах Запорізької області) з прибережними ландшафтними комплексами, гирлові частини р. Великий і Малий Утлюк, заповідна частина коси Федотової (ІРА-територія). Особливістю Утлюцького ядра є уособлене розміщення, значна віддаленість від великих населених пунктів, низькі показники концентрації населення, відсутність промисловості, значне біологічне і ландшафтне різноманіття полиново-злакових степів. Флора території нараховує близько 400 видів судинних рослин, з яких 15 видів занесено до Червоної книги України (Коломійчук, 2008).

Молочанське ядро розміщене на південному сході Запорізької області і включає акваторію Молочного лиману з прилеглими штучними лісовими насадженнями - Богатирським і Радивонівським, гирлами річок Ташенак і Джекельня, Олександровською затокою, Степанівською косою. Вирізняється специфікою гідрологічного функціонування лиману та його біологічним різноманіттям як гідрологічного заказника загальнодержавного значення, ландшафтними комплексами правого корінного берега р. Молочної (нижня

течія), розміщенням на шляху міграції багатьох видів перелітних птахів, природними рослинними угрупованнями частини Степанівської коси та нижньої течії р. Молочної. Флора цієї території включає близько 800 видів судинних рослин, з яких 35 видів знаходяться під охороною на світовому та національному рівнях (Коломійчук, 2006, 2008).

Обитічне ядро займає всю площу Обитічної коси у рамках сучасної природоохоронної території (ландшафтний заказник загальнодержавного значення). Включає сухопутну територію коси, кілометрову зону морської акваторії навколо коси, частину корінного берега з прилеглими до неї солоноводними озерами. Територія є водно-болотним угіддям міжнародного значення та ІРА- територією. Особливістю ядра є повна представленість ландшафтів приморських піщано-черепашкових кіс та материкового кліфу, розміщення його на шляху міграції птахів, природна ізолюваність території, відсутність населених пунктів у її межах і в безпосередній близькості від неї, існуючий високий рівень біологічного різноманіття коси. її рослинність об'єднана у 6 типів комплексів: водні, болотяні, лучні, галофітні, степові угруповання та штучні лісові насадження. Флора судинних рослин заказника "Обтічна коса" включає 558 видів з 76 родин та 3 класів, з яких 16 видів охороняються на світовому і національному рівнях (Водно-болотні ..., 2006; Коломійчук, 2008).

Природні ядра національного рівня екологічної мережі Запорізької області та їх структура	
№ Назва ядра	Основні складові компоненти ядра
1. Утлюцьке	1. Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Сівашик" (2800 га). 2. Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Коса Федотова" (1910 га). 3. Ландшафтний заказник місцевого значення "Заплава р. Малий Утлюк" (30,2 га). 4. Орнітологічний заказник місцевого значення "Заплава р. Атманай" (46,6 га). 5. Пам'ятка природи загальнодержавного значення "Верхів'я Утлюцького лиману" (280 га). 6. Акваторія Утлюцького лиману.
2. Молочанське	1. Гідрологічний заказник загальнодержавного значення "Молочний лиман" (19000 га). 2. Лісовий заказник загальнодержавного значення "Радивонівський" (367 га). 3. Зоологічний заказник загальнодержавного значення "Алтагирський" (993 га). 4. Орнітологічний заказник місцевого значення "Ташенакський под" (307,4 га). 5. Ландшафтний заказник місцевого значення "Степанівська коса" (200 га). 6. Прилегла територія Азовського моря. ВБУ "Молочний лиман".
3. Обитічне	1. Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Коса Обіточна" (8863 га). 2. ВБУ "Коса та затока Обитічна". 3. Акваторія Азовського моря. 4. Гирлова частина р. Обитічна..
4. Петро-Михайлівське	1. Ботанічний заказник місцевого значення "Острів Таволжанін" (45 га). 2. Ландшафтний заказник місцевого значення "Лісовий масив вздовж лівого берега р. Дніпро" (250 га). 3. Пам'ятка природи загальнодержавного значення "Балка Бальчанська" (28 га).

	4. Пам'ятка природи загальнодержавного значення "Балка Розсохувата" (27 га). 5. Акваторія Дніпровського водосховища.
5. Розумовське	1. Нижня заплавна частина о. Хортиця. 2. ВБУ "Біленько-Розумовські плавні".
6. Каховське	1. Національний природний парк "Великий Луг" (16756 га). 2. Орнітологічний заказник загальнодержавного значення "Великі і Малі Кучугури" (400 га). 3. Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Крутосхили Каховського водосховища" (522,2 га). 4. Акваторія Каховського водосховища.
7. Розівське	1. Частина філії природного заповідника "Кам'яні Могили" (100 га).
Природні ядра регіонального рівня екологічної мережі Запорізької області та їх структура	
8. Правобережне	1. Ландшафтний заказник місцевого значення "Балка Ручаєвська" (112,6 га)
9. Енергодарське	1. Ландшафтний заказник місцевого значення "Іванівський бір" (797,3 га) 2. Заказник місцевого значення "Водянські Кучугури" (1237,5 га) 3. Прибережно-захисні та водоохоронні зони Каховського водосховища.
10. Михайлівське	1. Заказник місцевого значення "Цілинна ділянка вздовж зрошувального каналу" (14 га). 2. Ділянки степової та лучної рослинності подів.
11. Токмацьке	1. Молочанські балки та заплава р. Молочної. 2. Заплава р. Чингул. 3. Прибережно-захисні та водоохоронні зони р. Молочної.
12. Кайінкулацьке	1. Заказник місцевого значення "Цілинна ділянка з ставком" (343 га). 2. Заказник місцевого значення "Цілинна балка з кам'янистими оголеннями" (20 га). 3. Прибережно-захисні та водоохоронні зони р. Молочної.
13. Кінське	1. Межиріччя Сухої та Мокрої Конки. 2. Прибережно-захисні та водоохоронні зони р. Сухої та Мокрої Конки.
14. Тернуватське	1. Ландшафтний заказник місцевого значення "Хвойно-листяний ліс з степовою ділянкою і струмком" (43,7 га). 2. Зоологічний парк "Таврія" (290 га). 3. Прибережно-захисні та водоохоронні зони р. Гайчур.
15. Старобердянське	1. Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Старобердянський" (993 га) 2. Прибережно-захисні та водоохоронні зони р. Молочної.
16. Середньообитічне	1. Заказник місцевого значення "Ставки з лісонасадженнями навколо" (354 га). 2. Прибережно-захисні та водоохоронні зони р. Обитічної.
17. Середньобердянське	1. Бердянське водосховище. 3. Пам'ятки природи місцевого значення "Скеля Кристал і скеля Кварцитова" (30 га). 4. Пам'ятка природи загальнодержавного значення "Гранітні скелі" (15 га). 5. Ентомологічний заказник місцевого значення "Балка Вовча" (69 га).
18. Корсацьке	1. Ентомологічний заказник місцевого значення "Цілинна ділянка в заплаві р. Корсак" (63 га). 2. Заказник ентомологічний місцевого значення "Цілинна ділянка в заплаві р. Корсак" (57 га). 3. Прибережні захисні та водоохоронні зони р. Корсак та Азовського моря.
19. Лозуватське	1. Прибережні захисні та водоохоронні зони р. Лозуватка. 2. Приморсько-гірлові ландшафтні комплекси.
20. Куликовське	1. Територія колишнього військового полігону (2500 га).

21. Нижньобердянське	1. Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Заплава р. Берда" (1416,9 га). 2. Пам'ятки природи місцевого значення "Ближні Макорти" (5 га) і "Дальні Макорти" (5 га). 3. Акваторія Азовського моря. 4. ВБУ "Заплава р. Берда".
22. Бердянське	1. Ландшафтний заказник місцевого значення "Оголовок Бердянської коси" (221 га). 2. Пам'ятки природи місцевого значення "Острови Малий і Великий Дзензики" та архіпелаг Астапіха" (51 га).

Петро-Михайлівське ядро розташоване на півночі області у водозборі Дніпра (лівий берег). До складу ядра необхідно включити ряд природоохоронних територій, розміщених на лівому березі Дніпра, о. Перун, частину акваторії р. Дніпра (особливо мілководні затоки як цінні нерестовища), ряд балочно-яружних комплексів з осередками зональних різнотравно-типчаково-ковилових степів та екстра зональних байрачних лісів (балки Бал-чанська, Розсохувата, Таволжанська та ін.) і місць виходу кристалічних порід Українського кристалічного щита. Virізняється особливими типами поєднання ландшафтних комплексів лівого узбережжя Дніпра, значними лісовими насадженнями по балках і річкових долинах. Флора ядра нараховує близько 450 видів судинних рослин, з яких 15 занесені до Червоної книги України, а 51 вид є регіонально рідкісними (Шелегеда, Шелегеда, 2008). Відносна віддаленість від населених пунктів підвищує пріоритетність виділення даного ядра.

Розумовське ядро розміщене на південь від м. Запоріжжя. Ядро включає території зі збереженими ландшафтними комплексами заплавної дніпровської лісів, мілководні акваторії Дніпра як цінні нерестовища, затоки і протоки між островами. Унікальністю території є відносна збереженість заплавної лісів та плавневих комплексів, великі площі мілководних заток р. Дніпра, обмеженість доступу через акваторію, значні показники біологічного різноманіття. Негативним чинником створення ядра буде близькість великого індустріального центру (значна кількість рекреантів і забруднення території викидами промислових підприємств).

Каховське ядро включає в себе цінні території островів Малі та Великі Кучугури, а також акваторії Каховського водосховища. Більшість території даного ядра формується на території національного парку "Великий Луг". Слід відмітити важливе значення даного ядра в збереженні та відновленні чисельності рідкісних та зникаючих видів птахів, а також збереженні осередків плакорних різнотравно-типчаково-ковилових степів, що збереглись у Маячанській, Басанській та інших степових балках, а також інтразональних плавневих, лучних і піщаних фітоценозів Дніпровського басейну. Флора НПП "Великий Луг" нараховує 410 видів судинних рослин з 76 родин та 4 відділів, з яких 18 видів занесені до Червоної книги України (Коломійчук, 2007; Шевченко, 2009). В цьому плані особливо цінною територією є орнітологічний заказник загальнодержавного значення "Великі і Малі Кучугури". Мілководдя островів також мають важливе значення в відтворенні цінних аборигенних видів риб Каховського водосховища (Водно-болотні ..., 2006).

Розівське ядро базується на території філії Українського природного степового заповідника "Кам'яні Могили" і є каркасным ядром національного значення (Ос- тапко та ін., 2008). Флора "Кам'яних Могил" нараховує 468 видів рослин із 251 роду та 58 родин. З них 21 вид є ендемічним. Тут трапляються причорноморські (4), причорноморсько-приазовські (8 видів), східно-причорноморські (5), приазовсько-донські (1) і приазовські (3) ендеміки. Рослинність репрезентована степами (9 формацій), чагарниками (4), луками (3), лісами (2), болотними (2) та водними угрупованнями (2). Ядро репрезентує ділянку, на якій знаходяться єдині в Україні локалітети деревію голого (*Achillea glaberrima* Klokov) та волошки несправжньооблідолускатої (*Centaurea pseudoleuco-lepis* Kleopow). Лише в декількох місцях країни трапляються види, місцезнаходження яких виявлені тут: вудсія альпійська (*Woodsia alpina* (Bolton) S.F.Gray), ковила шорстка (*Stipa asperella* Klokov&Ossycznjuk) тощо (Ткаченко та ін., 1998). Унікальні степові ландшафти, природне фіторізноманіття, що збереглися на даній території, в майбутньому будуть джерелом ренатуралізації окремих видів степової флори. Ця територія зарезервована нами для подальшої розробки і створення ІРА-території.

Другу групу пріоритетності складають території з дещо нижчими показниками біологічного і ландшафтного різноманіття, меншою представленістю природоохоронних територій, менші за розмірами і з меншою естетичною цінністю. Але ці території мають значну цінність та можуть бути рекомендовані для вивчення і створення у їх межах регіональних природних ядер.

Перелік основних природних ядер регіонального рівня екологічної мережі Запорізької області наведений в таблиці 2.

Правобережне ядро розміщене на правому березі р. Дніпра в адміністративних межах Запорізької області. Включає систему річково-долинних і балково-яружних ландшафтних комплексів, у тому числі й природоохоронного статусу. Специфікою ядра є розміщення у межах Придніпровської височини і значне вертикальне та горизонтальне розчленування поверхні з переважанням схилів територій.

Енергодарське ядро розміщене в околицях м. Енергодару та на узбережжі Каховського водосховища. Включає ряд штучних лісових масивів природоохоронного, середовищеформуючого та берегозакріплюючого призначення, унікальні геоморфологічні об'єкти ("Водянські кучугури") та прибережно-водні ландшафтні комплекси (літоральні та абразійно-обривисті).

Михайлівське ядро розміщене на захід від районного центру Михайлівка в районі с. Тімошівка. Включає частину плоскорівнинних ландшафтних комплексів Дніп-ровсько-Молочанського межиріччя та найхарактерніші утворення у його межах - степові поди і балки-роздоли. Особливістю ядра є поєднання плоско рівнинних просторів з подово-розділовими територіями, які є репрезентативними для всього межиріччя.

Токмацьке ядро розташоване на захід від м. Токмак у місці злиття притоки Чингул з р. Токмачкою. Включає ряд балок правого схилу річкової долини Молочної з Пришибськими висотами, зі збереженими осередками типчакowo-

ковилових степів, заплавно-долинні комплекси рр. Молочної і Чингулу (Коломійчук, 2003). Ядро є репрезентативним для місцевостей західних схилів Приазовської височини.

Кайінкулакське ядро розташоване у межах Кайінкулакського водосховища з його прибережними територіями. Включає акваторію водосховища, частини річкових долин Кайінкулака і Токмака, штучні прибережно-захисні і середовиществорюючі масивні лісові насадження, виходи кристалічних порід древнього фундаменту Українського кристалічного щита (Приазовський блок) зі збереженими петрофітностеповими фітоценозами у межах однойменної височини. Особливістю ядра є ряд специфічних місцезнаходжень у межах виходів кристалічних порід, на крутих скелястих схилах річкових долин.

Тернуватське ядро розміщене на схід від смт. Тернувате. Включає ряд балково-долинних і яружно-балкових ландшафтних комплексів зі штучно створеними ставками у пониззях та збережені різнотравно-типчакково-ковилових фітоценози на схилах степових балок. Територія ядра репрезентує Кінсько-Ялинську низовину.

Старобердянське ядро розташоване у нижній частині течії р. Молочної. Включає ряд природоохоронних масивних лісонасаджень по правому і лівому берегах (у тому числі й найстаріше Старобердянське лісництво), заплавні ландшафти, старичні озера, унікальний історико-культурний заповідник "Кам'яна Могила". Специфікою ядра є поєднання степових і штучних лісових ландшафтних та прибережних річкових комплексів.

Середньообитічне ядро розташоване у середній частині течії р. Обитічної. Включає ряд масивних прибережних і прибалочних штучних лісових насаджень, акваторію Коларівського водосховища, заплавні і схилі ландшафтні комплекси річкових долин з виходами кристалічних порід древнього фундаменту. Репрезентує ландшафтні комплекси південних схилів Приазовської височини.

Середньобердянське ядро розміщене у середній частині річкової долини р. Берди. Включає ряд об'єктів природно-заповідного фонду, розміщених уздовж правого і лівого берегів річки, балочно-яружні комплекси, прилеглі до річкової долини, надзаплавні тераси річки, Бердянське водосховище. Відносна віддаленість ядра від населених пунктів, низький рівень концентрації населення, різноманіття ландшафтних комплексів, пейзажна виразність території визначають пріоритетність створення ядра.

Корсацьке ядро розміщене у пригірловій частині течії р. Корсака. Включає ряд природних ландшафтних комплексів схилів річкових долин та заплави зі збереженою унікальною ентомофауною та засоленолучною, болотною і солончаковою рослинністю. Цінність ядра полягає у відсутності населених пунктів поблизу, значному біорізноманітті гірловій частині річки.

Лозуватське ядро розміщене у гірловій частині р. Лозуватки. Включає заплавні ландшафтні комплекси і приморські гірлово-прибережні ландшафти зі специфічним рельєфоутворенням, гідрологічним і гідрохімічним режимами. Репрезентує гірлові приморські ландшафти малих приазовських річок зі збереженим рослинним покривом.

Куликовське ядро розміщене на місці військового танкового полігону у минулому, на схід від Бердянська на узбережжі Азовського моря. Включає плакорні степові ландшафтні комплекси з цінними ковиловими рослинними угрупованнями, прибережні ландшафтні комплекси узбережжя Азовського моря з абразійними урвистими берегами та глинисто-піщано-черепашковими пляжами. Флора ядра за нашими даними нараховує близько 250 видів судинних рослин з 40 родин і 4 відділів. Цінність ядра полягає у повній збереженості ландшафтних комплексів і рослинних угруповань та повній відсутності антропогенного пресингу внаслідок відсутності населених пунктів.

Нижньобердянське ядро розташоване у гирлі р. Берди і включає заплаву р. Берди, степові схили до річки (уроч. Ближні і Дальні Макорти), яку ми виділили як Ключову ботанічну територію (Коломійчук, 2008) частину Азово-морського узбережжя, прісні озера заплави р. Берди, солоні озера Азовського узбережжя зі збереженою рослинністю. Особливістю ядра є специфічне поєднання ландшафтних комплексів морського узбережжя з річковими заплавами і терасовими ландшафтами, прісних озер з солоними.

Бердянське ядро розташоване на півдні Бердянської коси. Включає оголовок Бердянської коси як цілісний ландшафтний комплекс зі збереженими угрупованнями піщаного степу та приморських луків, острови Великий і Малий Дзензики, архіпелаг "Астапіха" та мілководдя навколо них. Флора цієї території нараховує 270 видів судинних рослин з 85 родин та 3 відділів. Ядро цінне як кормове угіддя і місце відпочинку перелітних птахів у межах Азово-Чорноморського екокоридору (Водно-болотні..., 2006).

В перспективі слід провести детальні дослідження даних територій та уточнити їх природоохоронний статус більш чітко.

Розглядаючи лінійні компоненти екомережі, варто відзначити, що вони виконують ряд важливих функцій, неврахування яких спричинює неефективне функціонування коридорів. Зв'язок ядер між собою - найважливіша функція коридорів. Проектування оптимальної мережі коридорів полягає у їх найкращій просторовій організації та розрахунку їх оптимальних величин - довжини, ширини, ієрархії і внутрішньої організації.

Оптимальна просторова організація екокоридорів залежить від двох основних факторів - територіальної організації ядер і наявності природних лінійно витягнутих утворень земної поверхні (річкових долин, узбереж водойм, яружно-балкових комплексів), які б з максимальною ефективністю виступили б у якості екокоридорів. Паралельно з цим виконання функцій екокоридорів мають бути покладені на лісосмуги, смуги відчуження шляхів, зелені зони міст і населених пунктів. Важливим показником оптимізації просторової організації коридорів є міра зв'язку центрів між собою: чим більшою кількістю коридорів пов'язані сусідні ядра, тим вища міра їх зв'язності. По ієрархії нами виділені коридори міжрегіональні, регіональні і локальні, які відрізняються між собою структурою, розмірами та іншими особливостями. Загальна закономірність наступна: коридори вищого статусу повинні бути довгими і ширшими, з більш складною внутрішньою організацією.

Найпріоритетнішими для створення у межах Запорізької області є Дніпровський, Південноукраїнський степовий, Азово-Чорноморський екологічні коридори (Шеляг-Сосонко и др., 2004). Нижчий статус матимуть регіональні коридори. До них слід віднести наступні: Молочанський, Гайчурський, Обитічний, Бердянський, Біло-зірський (рис.). Локальні коридори визначаються при більш детальних дослідженнях і можуть створюватись у невеликих лінійних структурах як природного, так і штучного походження.

Дніпровський екологічний коридор, оскільки він, по-перше, має найвищий статус національного і поєднує не тільки придніпровські ядра у межах Запорізької області, а й цінні території інших областей України (зокрема прилеглих - Дніпропетровської та Херсонської) і навіть держав (Білорусь, Росія). По території Запорізької області цей коридор має пролягати уздовж узбережжя Каховського водосховища, Дніпровсько-Розумовських плавнів, порожистої частини Дніпра з прилеглими прибережними яружно-балковими і заплавними комплексами (Дніпровський ., 2008). В його межах знаходяться 3 ядра національного рівня (Петро-Михайлівське, Розумовське, Каховське) і 1 - регіонального (Енергодарське).

Південноукраїнський степовий екокоридор розміщений у межах межиріччя річок Мокрої і Сухої Конки з подальшим виходом до Донецької області через витoki pp. Берди і Гайчура. Включає увесь комплекс степових ландшафтів: залишково-вододільних, привододільно-схилкових, схилово-терасних і заплавних місцевостей північних схилів Приазовської височини. Репрезентує схили північної експозиції Приазовської височини (Маринич и др., 1985). В його межах знаходяться Розівське національне і Кінське регіональне природні ядра.

Азово-Чорноморський співпадає з загальним напрямом приморської берегової лінії і включає гирлові і терасові ландшафтні комплекси малих річок, піщано-черепашкові коси і пересипи, частину узбережної суші, частину акваторії Азовського моря з затоками і лиманами. Має першорядне значення для забезпечення міграцій перелітних птахів. В межах коридору знаходяться 3 ядра національного рівня (Утлюцьке, Молочанське, Обитічне) і 5 - регіонального (Корсацьке, Бердянське та ін.).

Молочанський, Бердянський, Терсянський і Гайчурський міжрегіональні коридори повинні створюватись по річках, які сполучають територію області з сусідніми територіями (Коломійчук та ін., 2007). Таким чином буде забезпечена узгодженість створюваних коридорів і загалом всієї екомережі з регіональними екомережами сусідніх областей.

Локальні екокоридори сполучатимуть між собою невеликі за площею і статусом ядра.

Враховуючи відсутність конкретних даних щодо стану деградованих земель чітко визначення меж відновлювальних територій на сучасному етапі є передчасним.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Значних втрат природним екосистемам завдають: надмірний випас худоби та щорічне випалювання сухої рослинності в степових балках, лісосмугах, заплавах річок, інтенсивне застосування в агроценозах інсектицидів і гербіцидів, а також

будівництво дачних ділянок на непридатних для ведення сільського господарства землях. Антропогенний вплив на біорізноманіття Запорізької області обумовлений потужною господарською діяльністю, яка повністю змінила первісний ландшафт із цілиними степами і перетворила у антропогенний. На сьогоднішній день первісні цілинні степи повністю замінені на агроценози з широкою мережею полезахисних лісових смуг, які створювались у 80-х роках минулого століття. Значної трансформації зазнали лучні і водні екосистеми в результаті безконтрольної меліорації, зарегулювання річок та забруднення їх промисловими й побутовими відходами.

Рекомендації. Збереження та невиснажливе використання біорізноманіття визнано одним з пріоритетів державної політики України в сфері природокористування, екологічної безпеки та охорони довкілля, невід'ємною умовою поліпшення його стану та екологічно збалансованого соціально - економічного розвитку. Ключовим підходом до збереження біологічного різноманіття на всіх його рівнях (видовому, популяційному, ценотичному, генетичному) – є збереження різноманіття місць мешкання і життєздатних популяцій, що, в свою чергу, покладено в основу концепції екологічної мережі. Основною метою створення екомережі є збільшення площі земель області з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, та формування територіально єдиної системи природних територій, побудованої для забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин. При цьому, національна екологічна мережа має відповідати вимогам її функціонування у Всеєвропейській екологічній мережі та виконувати провідні функції щодо збереження біологічного різноманіття. З метою збереження біологічного та ландшафтного різноманіття протягом 2016 року в Запорізькій області продовжувалася робота по створенню нових та розширенню існуючих ключових територій регіональної екологічної мережі – територій та об'єктів природно - заповідного фонду місцевого і загальнодержавного значення, а також встановленню в природі (на місцевості) меж цих територій. В 2016 році рішеннями Запорізької обласної ради оголошено 3 нові території природно - заповідного фонду місцевого значення загальною площею 313,32 га а саме: -ландшафтний заказник місцевого значення "Балка біля річки Токмак", загальною площею 20,9 га в межах Верхньотокмацької сільської ради Чернігівського району Запорізької області; - ландшафтний заказник місцевого значення "Роздольська балка", загальною площею 98,6 га в межах Богданівської сільської ради Чернігівського району Запорізької області; - ландшафтний заказник місцевого значення "Заплава річки Берда", загальною площею 185,0 га в межах Новопетрівської сільської ради Бердянського району Запорізької області. В 2016 році рішеннями Запорізької обласної ради розширена 1 територія природно - заповідного фонду місцевого значення, а саме: - палеонтологічна пам'ятка природи місцевого значення "Ділянка узбережжя Азовського моря" з 5,0 га до 13,82 га в межах державного підприємства "Бердянське лісове господарство". Станом на 01.01.2017 на території Запорізької області розташовано 345 територій та об'єктів природно - заповідного фонду (далі – ПЗФ) загальною площею

124970,4433 га, з них 23 території загальнодержавного значення та 322 - місцевого значення. Відсоток заповідності області становить 4,58%. Повністю визначено та встановлено у природі (на місцевості) межі 112 територій ПЗФ місцевого значення площею 10 376,72 га, що становить 55,41% від їх загальної площі, та 18 територій ПЗФ загальнодержавного значення площею 44 638,2 га, що становить 42,2% від їх загальної площі. Межі заповідних територій, які передані під охорону державним лісогосподарським підприємствам, встановлені відповідно до матеріалів лісовпорядкування. Роботи по встановленню меж інших територій та об'єктів проводяться відповідно до вимог ст. 47 Закону України "Про землеустрій".

Д.1.2.9. Івано-Франківська область

Фізико-географічна характеристика. Івано-Франківська область розміщена на заході України, недалеко від географічного центру Європи. Її територія лежить у середніх широтах, помірному кліматичному поясі. Межі Івано-Франківської області проходять дуже звивистою лінією, тому загальна довжина їх – близько 760 км. За конфігурацією територія Івано-Франківщини нагадує ромб, кожна зі сторін якого межує з однією із сусідніх областей. На північному сході – з Тернопільською, а на південному сході по Білому Черемошу і власне по Черемошу – з Чернівецькою. З північного заходу межа прилягає до Львівської області. Південно-західна межа Івано-Франківської області проходить головним Карпатським вододілом, що розділяє басейн Тиси з басейнами Дністра і Пруту. На цьому протязі вона межує з Українським Закарпаттям, а також по хребту Чивчин – із Румунією, протяжність державного кордону з якою становить 45 км. Площа Івано-Франківської області становить 13,9 тис. км², або 2,3% території всієї України.

Клімат має перехідний характер – від теплого вологого західноєвропейського до континентального східно-європейського з характерною вертикальною біокліматичною поясністю. На Прикарпатті зима м'яка, літо тепле, весна дощова, середня температура січня становила від $-2,7^{\circ}\text{C}$ до $-8,2^{\circ}\text{C}$, в липні $+16,2^{\circ}\text{C}$ до $+21,3^{\circ}\text{C}$, опадів 657,7-1252,5мм на рік. У Карпатах зима довша і більш сувора, літо прохолодне.

Ґрунтовий покрив на території області дуже різноманітний. Зустрічаються майже всі типи ґрунтів, які властиві для лісостепової зони, передгір'я та гірської частини Карпатського регіону. Всього в області 22 різновиди ґрунтів. Найбільшу площу займають бурі гірсько-лісові ґрунти, на яких зростають ліси. У передгірській зоні переважають буроземнопідзолисті поверхнево оглеєні ґрунти, а також дернові, болотні та торфоболотні ґрунти в долинах річок. У лісостеповій – розвинуті світло-сірі, сірі і темно-сірі ґрунти. На південному сході (Городенківський, Снятинський й частково Тлумацький райони) є значні масиви чорноземів опідзолених й чорноземів вилугованих.

Структура землекористування. Земельний фонд Івано-Франківської області складається із земель, що мають різноманітне функціональне використання.

Загальна площа земель станом на 01.01.2015 р. складає 1392,7 тис. га, із них сільськогосподарські угіддя – 630,4 тис.га (45,26% території області), у тому числі: рілля – 396,1 тис.га, перелоги – 7,1 тис.га, багаторічні насадження – 16 тис.га, сіножаті і пасовища – 210,9 тис.га, ліси і інші лісовкриті площі – 635,3 тис. га.

Площі земельних угідь – складових національної екомережі за роками, тис.га

Категорії землекористування	2011	2012	2013	2014
Землі природоохоронного призначення	218,8	218,8	218,8	218,8
Сіножаті та пасовища	191,98	191,98	191,98	191,98
Землі водного фонду:	23,9	23,9	23,9	23,9
у т.ч. площа рибних ставків	3,8	3,8	3,8	3,8
Землі оздоровчого призначення	0,13	0,13	0,13	0,13
Землі рекреаційного призначення	11,47	11,47	11,47	11,47
Землі історико-культурного призначення	0,07	0,07	0,07	0,07
Ліси та ін. лісовкриті площі	474,68	474,68	474,68	474,68

Станом на 01.01.2015 р. площа деградованих та малопродуктивних земель, що передбачені для консервації, становила 23835,48 га.

Ландшафтне різноманіття регіону. Ще у I тисячолітті н. е. лісові ландшафти були найтипівішими на території Івано-Франківської області (Генсірук, 1992). У зв'язку з цим одним із показників масштабів і глибини трансформації природних ландшафтів є сучасна лісистість території. З метою створення необхідного для життя людини 'життєвого простору'^a вирубувались ліси, на місці яких створювалися пасовища, сіножаті, орні землі. У результаті денатуралізації природного середовища утворилось різноманіття сучасних антропогенних ландшафтів, які можна вважати побічним продуктом економічної діяльності людини. Ландшафти будуть змінюватися і надалі, однак ці зміни повинні бути спрямовані так, щоб досягти якісного (оптимального) ландшафту. Відповідно до Європейської ландшафтної конвенції (Флоренція, 2000) ландшафти повинні бути результатом глобального 'планування'^a і 'регулювання'^a, а не безсистемного розвитку. Аналіз даних сучасної структури і співвідношення угідь на території області свідчить, що найбільшою мірою трансформовані рівнинні і передгірські ландшафти. Переважаючим типом природокористування тут є сільськогосподарське землекористування. Сільськогосподарська освоєність території у передгірських і рівнинних ландшафтах коливається в межах відповідно 32-47% і 68-70%. Загальна розораність перевищує межі екологічної збалансованості як у рівнинних (50-60%), так і передгірських ландшафтах (30-40%). У рівнинних районах розорано 80-90% сільськогосподарських угідь, у передгірських – 60-70%.

Біологічне різноманіття регіону. Майже третина природної флори Івано-Франківщини, тобто 418 видів, потребує повної або часткової охорони. Сюди належать ендемічні та реліктові, рідкісні та зникаючі види рослин. 169 видів рослин і грибів занесені до Червоної книги України та Європейського Червоного списку, 211 – до Регіонального Червоного списку, 44 види рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, з них 19 – рідкісних рослинних угруповань, 18 – які перебувають під загрозою зникнення, 7 – типових рослинних угруповань, що підлягають охороні. Тваринний світ – один з компонентів природних ресурсів області. Різноманітність і багатство природних ландшафтів та вигідне географічне розташування стало передумовою розвитку та існування своєї рідкісної фауни, котра порівняно з іншими регіонами України значно багатша. Хребетні представлені 435 видами, ссавці – 74 видами, птахи – 280 видами, 128 видів зникаючих тварин занесені до Червоної книги України.

Флора області нараховує понад 1500 видів рослин, що складає більше половини списку флори України. На заповідних територіях області охороняється більше 1000 видів судинних рослин, що становить майже 55% всієї флори Українських Карпат. Майже третина природної флори Івано-Франківщини, тобто 418 видів, потребує повної або часткової охорони. Сюди належать ендемічні та реліктові, рідкісні та зникаючі види рослин, 169 видів рослин і грибів занесено до Червоної книги України та Європейського Червоного списку, 211 – до Регіонального Червоного списку.

За даними основних лісокористувачів Івано-Франківської області землі лісового фонду Івано-Франківської області складають 620,9 тис.га, з яких вкрито лісовою рослинністю 565,7 тис.га, що складає 40,6% від адміністративної площі області. Ліси на території області розміщені нерівномірно і знаходяться в основному в гірських умовах (73% лісів області належить до гірських). Тому лісистість коливається від 11% до 68%. Лісовий фонд Івано-Франківської області закріплений за постійними лісокористувачами з 6 різних відомств: 75% земель лісового фонду закріплено за підприємствами Державного агентства лісових ресурсів України, 25% земель лісового фонду надано в користування іншим користувачам, 7 – спеціалізованим підприємствам ОП "Івано-Франківськоблагроліс" – 74,0 тис.га, паркам і заповідникам Міністерства екології та природних ресурсів України – 51,5 тис.га (НПП "Гуцульщина" – 7,6 тис.га, Карпатському НПП – 38,6 тис.га, ПЗ "Горгани" – 5,3 тис.га), ДО "Резиденція "Синьогора" – 10,9 тис.га, ПП "Чорний ліс" – 8,5 тис.га, Прикарпатському військовому лісгоспу Івано-Франківського ЛПК МО України – 8,0 тис.га.

Видова чисельність тваринного світу Івано-Франківщини порівняно з іншими регіонами України значно багатша. Хребетні представлені 435 видами, ссавці – 74 видами, птахи – 280 видами. Ряд видів перебувають під загрозою зникнення і занесені до Червоної книги України: бурозубка альпійська, норка європейська, борсук звичайний, рись, тритон карпатський, саламандра плямиста, полоз лісовий, мідянка, вусач альпійський, вирезуб, чоп великий. Різноманітний тваринний світ Карпатського національного природного парку. Із поширених у Карпатах видів хребетних на території парку зареєстровано більше 200 видів,

серед них: тритон альпійський, саламандра плямиста, кумка жовточерева, глухар, вивірка лісова, олень благородний, ведмідь бурий та ін. види. На території природного заповідника "Горгани" зустрічається понад 100 видів безхребетних тварин, 149 видів хребетних, 103 види птахів, 47 видів ссавців. З них 20 видів занесено до Червоної книги України, 10 – до Європейського червоного списку (харіус європейський, тритон карпатський та альпійський, саламандра плямиста, лелека чорний, кіт лісовий). У загальнозоологічних заказниках "Чорний ліс" та "Гирява" охороняються олень благородний, козуля європейська, рись, борсук, в орнітологічному заказнику "Пожератульський" – глухарі. На території області нараховується 25 видів представників фауни, які перебувають під загрозою зникнення і занесені до Червоної книги України. Ці види потребують систематичної роботи щодо виявлення місць їхнього перебування, проведення постійного спостереження за станом популяцій та наукових досліджень з метою розробки наукових основ їхньої охорони та відтворення. В області проживають такі представники червонокнижної фауни: ссавці: бурозубка альпійська, кутора мала, підковик малий, підковик великий, широкоух звичайний, норка європейська, борсук звичайний, видра річкова, кіт лісовий, рись; земноводні: тритон карпатський, тритон альпійський, жаба прудка, саламандра плямиста; плазуни: полоз лісовий, мідянка; комахи: вусач альпійський; риби: харіус європейський (р. Лімниця), веризуб (р. Дністер), чоп великий (р. Дністер), чоп малий (р. Прут, притоки); птахи: лелека чорний, зміїд, беркут, глухар, тинівка альпійська. Слід наголосити на тому, що останніми роками спостерігається позитивна динаміка в зростанні згаданих видів тварин. Чисельність рисі збільшилась на 42%, kota лісового – майже в 4 рази, видри річкової – на 27 особин (13%), борсука звичайного – на 49 особин (9%). Ліси населяють цінні мисливські види тварин – ведмідь бурий, олень благородний, сарна європейська, свиня дика, куниця лісова, лисиця руда, заєць сірий, вивірка лісова.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Природно-заповідний фонд області представляють: природний заповідник "Горгани", площею 5,3 тис.га; 5 національних природних парків, загальною площею 120,3 тис.га (Карпатський національний природний парк, національний природний парк "Гуцульщина", Галицький національний природний парк, національний природний парк "Синьогора", національний природний парк "Верховинський"); 3 регіональні ландшафтні парки, площею 38,4 тис. га; 64 заказники, площею 45,93; 189 пам'яток природи, площею 1,2 тис. га; 7 дендрологічних парків, площею 0,15 тис. га; 9 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, площею 0,094 тис. га; 196 заповідних урочищ, площею 7,3 тис. га.

Найбільш повно у природно-заповідному фонді представлені природні комплекси Горгани і Черногори (природний заповідник "Горгани", Карпатський національний природний парк, Верховинський національний природний парк, національний природний парк "Синьогора", заказники "Грофа", "Яйківський", "Товпишірський" та ін.).

Полонинсько-Черногірську область репрезентує ландшафтний заказник "Чивчино-Гринявський", Сколівські Бескиди – Поляницький регіональний

ландшафтний парк, Покутсько-Буковинські Карпати – національний природний парк "Гуцульщина", Прут-Дністровську область – Дністровський регіональний ландшафтний парк, Бурштинське Опілля – Галицький національний природний парк.

Відсоток заповідності становить 15,7%. Найвищий відсоток заповідності на території Яремчанської міської ради – 59,8%, Косівському – 55,4%, Верховинському – 26,7%, Галицькому – 20,3%, Городенківському – 19,3%, Богородчанському – 18,8%, Долинському – 10,6% районах. У Коломийському, Рогатинському та Снятинському районах відсоток заповідності менше одиниці. Найбільше заповідних об'єктів зосереджено в гірській частині – біля 62% природно-заповідного фонду області, в передгірській – 25% і в рівнинній частині – 13%.

На території області у 1996 році на базі унікальної місцевості було організовано природний заповідник "Горгани" для збереження реліктової сосни кедрової європейської, площею 5344,2 га; у 1980 році було створено перший в Україні Карпатський національний природний парк з метою збереження мальовничих ландшафтів Чорногори і Горган, площею 50,3 тис. га (23% від усієї кількості заповідних територій області). Починаючи з 2002 року і по сьогодні в області було створено ще чотири національні природні парки, серед них: "Гуцульщина" (2002 р.) з метою збереження та раціонального використання генетичних ресурсів рослинного і тваринного світу та етнокультурного середовища Покутсько-Буковинських Карпат; Галицький (2004 р.) з метою збереження типових та унікальних лісових, лісостепових ландшафтів Передкарпаття; "Синьогора" (2009 р.) з метою збереження та раціонального використання типових і унікальних ландшафтів Прикарпаття; Верховинський (2010 р.) з метою забезпечення охорони природи і збереження біорізноманіття та цілісності ландшафтів Чивчинських і Гринявських гір.

З регіональних ландшафтних парків особливою рекреаційною популярністю виділяється Дністровський та Поляницький.

В Івано-Франківській області налічується всього 64 заказники. Серед них 11 ландшафтних заказників з яких 2 – загальнодержавного значення. Найбільш відомі – "Козакова долина", "Грофа", "Саджавський". Лісових заказників в області 13, загальною площею 6757,7 га. Одним із них є "Бредулецький" загальнодержавного значення, де охороняється найбільший в Українських Карпатах масив реліктової сосни звичайної на висоті 900-950 м н.р.м.

В області є 27 ботанічних заказників, найбільш відомими з яких "Княздвірський", "Скит Манявський", "Яйківський", "Кливський", "Тавпиширківський". У 2-ох загальнозоологічних заказниках області охороняється та відтворюються олень благородний, козуля європейська, рис, борсук ("Чорний ліс", "Гирява"). На території Івано-Франківської області знаходиться 6 орнітологічних заказників. Найбільш відомим є загальнодержавного значення "Пожератульський" – місце гніздування глухарів та місцевого значення "Шевченківський" – місце гніздування колонії сірої чаплі.

Усього в області 5 гідрологічних заказників площею 2303,0 га. З них один загальнодержавного значення – "Турова дача" – унікальне оліготрофне болото

на вододілі, звідки беруть початок притоки річок Лімниці та Лукви. З гідрологічних заказників місцевого значення найбільш відомі – "Ріка Чорний Черемош", "Ріка Лімниця", "Ріка Пістинька", "Під Верховиною", "Болото".

Пам'ятки-природи в Івано-Франківській області (всього 188) займають 40% від загальної кількості заповідних об'єктів, однак за площею їх частка невелика і становить 0,6%.

В області налічується 12 комплексних пам'яток-природи, з яких мальовничістю та туристичною привабливістю відзначається "Касова гора", "Скелі Довбуша", "Верхнє Озерище".

Ботанічних пам'яток-природи в області 151, з них 5 – загальнодержавного значення – "Чортова гора", "Урочище Осій", "Урочище Масьок", "Урочище Тарниці", "Урочище Сокіл".

В області знаходиться одна зоологічна пам'ятка-природи "Вільхивець" – велетенський мурашник рудої лісової мурашки з діаметром основи в 6 м. і висотою 1,7 м.

Гідрологічних пам'яток-природи в області 14, з них найбільш відвідуваними туристами є "Манявський водоспад", "Гірське озеро", "Шешорський водоспад", водоспад на річці Рушір, болото "Мшана", "Гірське озеро в урочищі "Розсохан" тощо.

Усього на території області знаходиться 10 геологічних пам'яток-природи, одна з них – загальнодержавного значення – "Старуня" – на території якої активно проявляються процеси, які пов'язані з нафтогазоносними структурами, а саме, виходи природних газів, грязеві вулкани, тектонічні зсуви.

Серед 196 заповідних урочища в області, туристично-рекреаційним значенням, найбільш відомі – "Лебедин", "Міжгір'я", "Люблінєць", "Чорний потік", "Водники", "Кип'ячка", "Кропивник", "Шепарівський ліс", "Тавпишірка", "Журавенківське", "Аршиця" та ін.

Для збереження і вивчення різних видів дерев і чагарників із науковим, культурним та рекреаційним використанням створено дендрологічні парки. В Івано-Франківській області 7 дендропарків площею 152,96 га (три загальнодержавного значення – "Діброва", "Дружба", "Високогірний").

В області знаходиться 8 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальною площею 84,2 га, що являють собою цінні зразки паркового будівництва для охорони і використання в наукових, виховних, естетичних, оздоровчих та природоохоронних цілях.

Природно-заповідний фонд області нараховує 474 територій та об'єктів загальною площею 218,8 тис. га, що складає 15,7% від загальної площі області, у тому числі: - 32 об'єкти загальнодержавного значення площею 131,6 тис. га; - 442 об'єкти місцевого значення площею 87,2 тис. га. Протягом останніх років спостерігалася тенденція щодо збільшення площі природно-заповідного фонду області. У порівнянні з 2008 роком площа природно-заповідного фонду області зросла відповідно із 195,9 тис.га до 218,8 тис.га (відсоток заповідності області зріс відповідно із 14% до 15,7% від загальної площі області). За цей час створено два національні природні парки, ряд об'єктів місцевого значення. Природно-заповідний фонд області представляють: природний заповідник "Горгани",

площею 5,3 тис.га; 5 національних природних парків, загальною площею 120,3 тис.га (Карпатський національний природний парк, національний природний парк "Гуцульщина", Галицький національний природний парк, національний природний парк "Синьогора", національний природний парк "Верховинський"); 3 регіональні ландшафтні парки, площею 38,4 тис. га; 64 заказники, площею 45,93 тис. га.; 189 пам'яток природи, площею 1,2 тис. га; 7 дендрологічних парків, площею 0,15 тис. га; 9 парків-пам'яток садовопаркового мистецтва, площею 0,094 тис. га; 196 заповідних урочищ, площею 7,3 тис. га. В області функціонує 5 установ природно-заповідного фонду, управління якими здійснюють спеціальні адміністрації, які очолюють керівники, а саме природний заповідник "Горгани", Карпатський національний природний парк, національний природний парк "Гуцульщина", національний природний парк "Верховинський" (підпорядковані Міністерству екології та природних ресурсів України) та Галицький національний природний парк (підпорядкований Державному комітету лісових ресурсів України). Установи природно-заповідного фонду утримуються за рахунок коштів Державного бюджету України. Національний природний парк "Синьогора" знаходяться в постійному користуванні ДО "Резиденція Синьогора" та не функціонує як установа природно-заповідного фонду. Решту об'єктів природно-заповідного фонду області передано під охорону підприємствам, установам, організаціям і громадянам відповідно до оформлених охоронних зобов'язань. Найбільш повно у природно-заповідному фонді представлені природні комплекси Горгани і Чорногори (природний заповідник "Горгани", Карпатський національний природний парк, Верховинський національний природний парк, національний природний парк "Синьогора", заказники "Грофа", "Яйківський", "Товпишірський" та ін.). Полонинсько-Чорногірську область репрезентує ландшафтний заказник "Чивчино-Гринявський", Сколівські Бескиди – Поляницький регіональний ландшафтний парк, Покутсько-Буковинські Карпати – національний природний парк "Гуцульщина", Прут-Дністровську область – Дністровський регіональний ландшафтний парк, Рогатинське Опілля – Галицький національний природний парк. Найвищий відсоток заповідності на території Яремчанської міської ради – 59,8%, Косівському – 55,4%, Верховинському – 26,7%, Галицькому – 20,3%, Городенківському – 19,3%, Богородчанському – 18,8%, Долинському – 10,6% районах. У Коломийському, Рогатинському та Снятинському районах відсоток заповідності менше одиниці. Згідно фізико-географічного районування найбільше заповідних об'єктів зосереджено в гірській частині – біля 62% природно-заповідного фонду області, в області Передкарпаття – 25% і в рівнинній частині – 13%. У кількісному відношенні переважають пам'ятки природи і заповідні урочища - відповідно 39,8 та 41,5 відсотка від загальної кількості заповідних об'єктів, проте за площею частка цих категорій незначна. За розмірами близько половини припадає на дрібні (від 1 до 10 га), трохи менше – об'єкти від 10 до 100 га. Великих заповідних територій (від 1000 га і більше) - 16. Високий відсоток заповідності лісів у гірській частині області - Надвірнянському, Верховинському районах, Яремчанській міській раді (за рахунок Карпатського національного природного

парку, національного природного парку "Верховинський"), Косівському (за рахунок національного природного парку "Гуцульщина" та регіонального ландшафтного парку "Гуцульщина"; у рівнинній частині – в Галицькому (за рахунок Галицького національного парку), Тлумацькому та Городенківському районах (за рахунок Дністровського регіонального ландшафтного парку). На шляху інтеграції України до Європейського Союзу створення заповідних територій та об'єктів є одним із ключових завдань. Відповідно до Рекомендацій слухань у Комітеті з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Верховної Ради України на тему "Природно-заповідний фонд: проблеми та шляхи вирішення", схвалених рішенням Комітету від 10.04.2014 р. №22/1, розроблено План заходів щодо створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду на території Івано-Франківської області. Відповідно до зазначеного Плану заходів на території області є можливість створити національні природні парки "Рожнятівський" (на базі ландшафтного заказника загальнодержавного значення "Грофа" та інших природоохоронних об'єктів, які межують з ним (колишній Український парк природи 1939), зважаючи на їх природоохоронну, естетичну, рекреаційну та історичну цінності) та "Бойківщина" (в басейні ріки Свіча) – ландшафтного заказника місцевого значення "Ріка Свіча з притокою Мізунькою"). Окрім цього, до мережі територій і об'єктів природно-заповідного фонду запропоновано включити ботанічний сад Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Мінприроди, за ініціативи Українського товариства охорони птахів та провідних науковців установ природно-заповідного фонду, схвалено клопотання щодо розширення території Карпатського Національного природного парку (25301 га), Національного природного парку "Верховинський" (11675,9 га) та Національного природного парку "Гуцульщина" (600,4 га). Окрім цього, Мінприроди схвалено клопотання щодо розширення території Галицького національного природного парку (483 га). За результатами обстеження існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду та перспективних, з метою наступного заповідання, розташованих в межах державних лісогосподарських підприємств області, департаментом екології та природних ресурсів облдержадміністрації пропонується створити 9 заповідних об'єктів. Окрім цього, важливим природоохоронним заходом на території області є створення мережі гідрологічних заказників місцевого значення, які б охоплювали водозабори витоків струмків.

В Івано-Франківській області зосереджено 2,6 тис. га збережених водно-болотних угідь, частина яких входить до складу природно-заповідного фонду. Всього заповідано 87 боліт площею 1160,0 га. Болота зосереджені переважно у стариці ріки Дністер у Рогатинському, Галицькому, Тлумацькому та Городенківському районах. В межиріччях і на терасах гірських річок, у замкнутих котловинах утворились сфагнові болота. Такі болота охороняються у Долинському та Рожнятівському районах. Серед них – гідрологічні пам'ятки природи загальнодержавного значення: "Болото Ширковець", "Болото Мшана", "Болото "Висяче", гідрологічний заказник загальнодержавного значення

"Турова дача", ландшафтний заказник місцевого значення "Саджавський". В області підтримано пропозицію науковців щодо надання статусу водно-болотних угідь міжнародного значення наступним об'єктам на території Івано-Франківської області, а саме: водно-болотне угіддя "Бурштинське водосховище"; водно-болотне угіддя "р. Дністер" в межах Галицького національного природного парку; водно-болотне угіддя "Витоки р. Погорілець"; водно-болотне угіддя "Витоки р. Прута" в межах Карпатського національного природного парку; водно-болотне угіддя "Джурджинець" та "Урочище "Ситний Зубринка" в межах природного заповідника "Горгани". Затверджено паспорти водно-болотних угідь міжнародного значення: "Витоки ріки Прут", "Витоки ріки Погорілець", "Ріка Дністер", "Бурштинське водосховище", разом із установами природно-заповідного фонду розроблено та направлено Мінприроди України картосхеми зазначених водно-болотних угідь міжнародного значення, а також підготовлено інформацію щодо змін в екологічному стані водно-болотних угідь міжнародного значення на території Івано-Франківської області.

Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина Завдяки географічному положенню Івано-Франківська область має можливість міжнародної співпраці в унікальному за своєю природою і науковою цінністю районі Українських Карпат – райони Горгани і Чивчино-Гринявські гори, які прилягають в південно-західній частині до кордону з Румунією. На території Івано-Франківської області у прикордонній зоні у 2010 році створено національний природний парк "Верховинський", площею 12022,9 га. З румунської сторони в повіті Марамуреш зосереджено ряд природоохоронних територій. Тобто існують реальні можливості створення транскордонного українсько-румунського природоохоронного об'єкта (біосферного резервату). Створення транскордонного українсько-румунського біосферного резервату на території Верховинського району Івано-Франківської області та Марамуреського повіту окрім збереження унікального біотичного та ландшафтного різноманіття сприятиме економічному розвитку регіону, в основному, за рахунок екотуризму, транспортних інфраструктур і розвитку традиційних методів ведення господарства.

Елементи смарагдової мережі України.

На території Івано-Франківської області знаходяться сім об'єктів, що відповідають критеріям Смарагдової мережі та включені до рекомендованого переліку українською стороною конвенції: - природний заповідник "Горгани"; - Карпатський національний природний парк; - національний природний парк "Гуцульщина"; - Галицький національний природний парк; - Верховинський національний природний парк; - Дністровський регіональний ландшафтний парк; - загальнозоологічний заказник місцевого значення "Чорний ліс".

Опис регіональної екологічної мережі.

Всього до складу регіональної екомережі запропоновано включити 947,391 тис.га земель, що складає біля 68,0% території області.

Складові структурних елементів екологічної мережі в розрізі одиниць адміністративно-територіального устрою регіону

№ з/п	Адміністративні утворення (райони, міста)	Загальна площа області, тис. га	Загальна площа елементів екомережі, тис. га	Елементи екомережі, тис. га	% території екомережі до загальної площі% ПЗФ, тис. га	ПЗФ, тис. га	Ліси та інші лісовкриті площі, тис. га	Сіножаті та пасовища, тис. га	Прибережні смуги, тис. га	Води, тис. га	Курортні та лікувально оздоровчі території, тис. га	Рекреаційні території, тис. га	Землі, що підлягають консервації, тис. га	Всього в т. ч. лісові, тис. га
1	Богородчанський	79,9	65,93	15,0	14,4	27,24	8,465	1,5	0,78	0	10,982	2	82,5	18,8
2	Верховинський	125,4	121,774	33,5	27,92	61,5	25,394	0,4	0,8	0,002	0,178	0	97,1	26,7
3	Галицький	72,3	32,109	14,687	12,2	0,01	9,365	0,7	3,54	0,007	0	3,8	44,4	20,3
4	Городенківський	74,7	23,847	14,422	5,4	0,56	0,4	3,6	1,56	0	0,005	3,3	31,9	19,3
5	Долинський	124,8	114,183	13,335	6,9	84,67	13,58	0,8	0,96	0,02	0,018	0,8	91,5	10,7
6	Калуський	64,7	36,042	4,754	4,2	15,1	10,2	1,4	1,87	0	0,018	2,7	55,7	7,3
7	Коломийський	102,6	52,314	0,62	0,3	25,4	18,78	1,8	2,37	0,015	0,029	3,3	51,0	0,6
8	Косівський	90,3	76,359	50	45,7	0,01	24,98	0,4	0,79	0,02	0,159	0	84,6	55,4
9	Надвірнянський	129,4	103,405	9,647	9,6	73,19	15,49	1,6	1,27	0,008	0	2,2	79,9	7,5
10	Рогатинський	81,5	34,998	0,285	0,09	15,69	13,7	0,9	1,41	0,011	0,002	3	42,9	0,3
11	Рожнятівський	130,3	110,695	5,201	3,6	87,98	12,97	2,1	1,88	0,021	0,043	0,5	85,0	4
12	Снятинський	60,2	18,453	0,113	0,02	5,62	8,3	1,2	1,42	0	0	1,8	30,7	0,2
13	Тисменицький	73,6	37,402	9,389	9,3	14,14	8,4	1,7	2,1	0,02	0,053	1,6	50,8	12,8
14	Тлумацький	68,4	29,199	5,619	2,9	9,1	8,08	0,7	1,46	0,006	0,034	4,2	42,7	8,2

15	Болехівська м/р	30	25,275	2,899	2,9	15,79	5,5	0,2	0,58	0	0,006	0,3	84,3	9,7
16	м. Івано-Франківськ	8,4	0,957	0,059	0	0,48	0,178	0	0,24	0	0	0	11,4	0,7
17	м. Калуш	6,5	2,043	0	0	0,82	0,223	0,8	0,2	0	0	0	31,4	0
18	м. Коломия	4,1	0,423	0,007	0	0,08	0,176	0	0,16	0	0	0	10,3	0,17
19	м. Яремче	65,7	61,946	39,266	39,3	14,4	7,8	0	0,48	0	0	0	94,3	59,8
	По області	1392,8	947,391	218,8	184,73	451,78	191,981	19,8	23,87	0,13	11,527	29,5	68,0	15,7

Основу регіональної екомережі Івано-Франківської області утворюють, у відповідності з наведеними вище обґрунтуваннями, чотири макроекокоридори, що належать до складу елементів національної екологічної мережі. В їх складі наявні 9 базових ключових територій національного значення, яким відповідають національні природні парки (або їхні частини) та регіональний ландшафтний парк "Дністровський". Решту екомережі формуватимуть природні ядра регіонального та локального значення, в основі виділення яких буде мережа об'єктів природно-заповідного фонду області, зокрема об'єкти площею від 100 га.

Таким чином основа структури регіональної екомережі області матиме такий вигляд:

- 1) Опільсько-Дністровсько-Покутський горбогірно-долинний макро-екокоридор – 45,0 тис. га (як складова Галицько-Слобожанського екокоридору національної екомережі України)

Базові ключові території національного значення:

 - 1.1. Галицька (лівобережна опільська частина Галицького НПП) – 6,0 тис. га
 - 1.2. Дністровська (РЛП "Дністровський") – 19,7 тис. га

Разом: 25,7 тис. га
- 2) Дністровсько-Передкарпатський долинно-височинний макро-екокоридор – 77,4 тис. га. (як складова Дністровського екокоридору національної екомережі України)

Базові ключові території національного значення:

 - 2.1. Галицька (правобережна передкарпатська частина Галицького НПП) – 5,8 тис. га.
 - 2.2. Чорноліська (загально зоологічний заказник "Чорний ліс") – 17,2 тис. га.

Разом: 23 тис. га.
- 3) Зовнішньокарпатський низькогірний макроекокоридор – 67,6 тис. га. (як складова Передкарпатського екологічного субкоридору Карпатського екокоридору національної екомережі України)

Базові ключові території національного значення:

 - 3.1. Рожнятівська – 15,5 тис. га.
 - 3.2. Покутсько-Буковинська – 102,9 тис. га.

Разом: 118,4 тис. га.
- 4) Вододільно-Карпатський середньогірний макроекокоридор (як складова Гірсько-Карпатського екологічного субкоридору Карпатського екокоридору національної екомережі України)

Базові ключові території національного значення:

 - 4.1. Поляницька (проектований Поляницький РЛП)
 - 4.2. Горгансько-Чорногірська (низькогірна частина Карпатського НПП)
 - 4.3. Гринявська (середньогірна частина НПП "Гуцульщина")
- 5) Вододільно-Карпатський середньогірно-високогірний макроекокоридор – 150 тис. га. (як складова Гірсько-Карпатського екологічного субкоридору Карпатського екокоридору національної екомережі України)

Базові ключові території національного значення:

- 5.1. Осмолодська (проектований НПП "Осмолода")
 - 5.2. Полонинсько-Горганська (ПЗ "Горгани") – 30 тис. га.
 - 5.3. Свидовецько-Чорногірсько-Горганська (високогірна частина Карпатського НПП) – 55,8 тис. га.
 - 5.4. Гринявсько-Чивчинська (частина Карпатського НПП та Верховинський НПП) – 27,6 тис. га.
- Разом: 113,4 тис. га.

Сполучні території регіонального та локального рівнів:

- 1. Опільська
- 2. Дністерська
- 3. Карпатська передгірна
- 4. Карпатська середньогірна
- 5. Карпатська високогірна
- 6. Зелем'янська
- 7. Долинсько-Монастирецька
- 8. Луквицько-Чорноліська
- 9. Покутська горбогірна
- 10. Музунсько-Свічська (річка Свіча з притокою Мізунською з прибережною смугою)
- 11 Свіржська (річка Свірж з прибережною смугою)
- 12. Долини Гнилої Липи (річка Гнила липа з прибережною смугою)
- 13. Нараївсько-Бебелська (річки Нараївка й Бебелка з прибережними смугами)
- 14. Лімницька (річка Лімниця з прибережною смугою)
- 15. Бистрице-Солотвинська (річка Бистриця Солотвинська з прибережною смугою)
- 16. Воронська (річка Ворона з прибережною смугою)
- 17. Бистрице-Надвірнянська (річка Бистриця Надвірнянська з прибережною смугою)
- 18. Бистрицька (річка Бистриця з прибережною смугою)
- 19. Прутська (річка Прут з прибережною смугою)
- 20. Пістинська (річка Пістинька з прибережною смугою)
- 21. Чорно-Черемоська (річка Чорний Черемош з прибережною смугою)
- 22. Біло-Черемоська (річка Білий Черемош з прибережною смугою)
- 23. Черемоська (річка Черемош з прибережною смугою)
- 24. Рибницька (річка Рибниця з прибережною смугою)
- 25. Чорнявська (річка Чорнява з прибережною смугою)
- 26. Хотимирська (річка Хотимирка з прибережною смугою)

Загальна площа регіональної екомережі Івано-Франківської області становитиме, орієнтовно, 556,0 тис. га, в тому числі: макроекокоридори – 340 тис. га, базові ключові території національного значення в їх складі – 280,5 тис. га. Решта територій буде представлена природними ядрами та екокоридорами регіонального та локального значення, буферними та відновними територіями.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі.

Основними забруднювачами повітря області у 2014 р. були відокремлений підрозділ "Бурштинська ТЕС" ПАТ "ДТЕК Західенерго", філія "Управління магістральних газопроводів "Прикарпаттрансгаз" ПАТ "Укртрансгаз", філія "Управління магістральних газопроводів "Прикарпаттрансгаз" ПАТ "Укртрансгаз" Богородчанське виробниче управління підземного зберігання газу, ВФ ДП "ЗЕД "Укрінтеренерго" "Калуська ТЕЦ", філія "Управління магістральних газопроводів "Прикарпаттрансгаз" ПАТ "Укртрансгаз" Богородчанське ЛВУМГ, Приватно - орендне сільське підприємство "Долинський теплично-овочевий комбінат", Долинський газопереробний завод ПАТ "Укрнафта", нафтогазовидобувне управління "Долинанфтогаз" ПАТ "Укрнафта". Від них у довкілля потрапило 226,1 тис. т забруднюючих речовин або 81,6% загальнообласних викидів.

Рекомендації.

У подальшому доцільно продовжити роботи щодо деталізації структури локальних елементів екологічної мережі області на рівні адміністративних районів із залученням інформації про локалізацію конкретних видів рослинного й тваринного світу, що підлягають охороні згідно з чинним законодавством, раритетних рослинних угруповань, що включені до Зеленої книги України (2009) та типів оселищ, що підлягають охороні згідно з вимогами Бернської конвенції.

Створення екомережі сприятиме:

- комплексній оцінці стану території за природними і соціальними показниками, з'ясуванню факторів, що загрожують її сталому розвитку в майбутньому, оптимізації використання території і ресурсів, усуненню негативних тенденцій;

- відновленню малопродуктивних земель, збільшенню продуктивності природних екосистем і агроценозів;

- покращанню екологічного стану території через регулювання гідрологічного режиму, припинення ерозії, зменшення забруднення; збереження ресурсів, підтримання природного балансу;

- збереженню історичної спадщини, розвитку традиційних, невиснажливих форм господарювання (бджільництво, риборозведення, звіророзведення, садівництво, натуральне пасовищне скотарство);

- покращанню інфраструктури, оптимізації співвідношення угідь різного використання і їх територіального розміщення, в першу чергу сільгоспугідь; комплексному використанню природних ресурсів і об'єктів.

За умов приватної власності на землю потреба формувати екомережу, навіть національну – мотиваційний чинник мало впливовий. Тому необхідно забезпечити розроблення і прийняття законодавчих актів, які б зобов'язували і заохочували власників землі до послаблення антропогенного впливу на об'єкти, що входять до складу екомережі. Приналежність земельних ділянок до територій екомережі повинна враховуватись при їх грошовій оцінці, яка використовується для визначення розміру земельного податку. При застосуванні понижуючих коефіцієнтів землевласники і землекористувачі будуть зацікавлені у включенні їх земельних масивів до екомережі. Для реалізації цього принципу необхідно розробити відповідні нормативно-правові документи.

Д.1.2.10. Місто Київ

Фізико-географічна характеристика. Місто Київ розташовано в центрі східної Європи на обох берегах р. Дніпро, у його середній течії, нижче впадіння лівої притоки – р. Десна. Площа міста 836 км². Довжина вздовж берега - понад 20 км. Географічні координати: північна широта - 50° 26'; східна довгота - 30° 34'; середня висота над рівнем моря – 105 м. Своєрідність і різноманітність природних умов Києва пов'язані з його розташуванням на межі фізико-географічних зон: лісостепової та мішаних лісів. Північна частина міста розташована на Поліській низовині, південнозахідна (правобережна) – на Придніпровській височині, південно-східна (лівобережна) – на Придніпровській низовині. Поверхня правобережної частини міста – підвищена платоподібна рівнина, розчленована ярами та балками, долинами невеликих річок, лівобережної – низовинна рівнина. Характерні форми рельєфу правобережжя – гори-останці, зокрема, Печерська (її висота найбільша – 196 м над рівнем моря), Старокиївська (188 м), Батієва (176 м), Хоревиця (174 м), Багринова (170 м), Щекавиця, Замкова, Звіринецька, Чорна, Черепанова, Лиса. Найвідоміші яри: Бабин, Хрещатий, Смородинський, Кмитів, Протасів, Цимбалів та інші. Найнижчі ділянки міста відповідають рівню води в Дніпрі – близько 92 м над рівнем моря. У геологічному відношенні м. Київ з прилеглими до нього територіями розташований у зоні стику двох регіональних структур північно-східного схилу Українського кристалічного щита та південно-західного борту Дніпровсько-Донецької западини. Межею між ними слугує Дніпровська зона розломів північно-західного простягання. Завдяки цьому Київ знаходиться у досить спокійній тектонічній зоні. Ґрунтовий покрив Києва є вельми строкатим, зважаючи на різноманітність природних умов. Північним околицям міста, що тяжіють до Полісся, властиві дерново-підзолисті ґрунти, сформовані переважно під хвойними лісами. На правобережній високій частині міста панують звичні для більшої частини України ґрунти – чорноземи. Утворились вони переважно на дуже своєрідних пухких, добре провітрюваних і відносно сухих суглинках – лесах. У природних київських лісопарках поширені темно – сірі лісові ґрунти, що утворились під пологом широколистяних лісів. Місто Київ є багатим на воду: існують значні запаси підземної води; окрім цього, великою є кількість поверхневих водних об'єктів: річок, озер, ставків. Загалом водні об'єкти на території міста займають 6,7 тис. га, або 8,0% території. Гідрографічна мережа району представлена р. Дніпро, річками його басейну (Десна, Либідь, Сирець, Нивка, Горенка, Віта, стр. Пляховий), озерами, болотами, штучними ставками і каналами. Річка Дніпро і його долина мають вирішальний вплив на природні умови Києва і дислокацію елементів його житлово-промислової агломерації. Характерним для режиму всіх річок є чітко виражена весняна повінь, низька літня межень, дещо підвищені рівні восени через сезонні дощі. Живлення річок змішане з переважаючим живленням ґрунтовими водами. Місто Київ характеризується досить комфортним, помірно-континентальним кліматом з теплим літом і м'якою зимою, оптимальною є зволоженість. Відчутний вплив на клімат Києва здійснює Дніпро, що в межах міста витягнутий в субмеридіональному напрямку. Велика рухома водна площа сприяє формуванню

бризового перенесенню повітря: вдень різниця температур між водною та суходолом створює потоки свіжого вологого повітря до міста. Протягом року переважає антициклонічна діяльність, якій властива доволі стійка, малохмарна погода. Середньорічна температура повітря $+8,9 - +11,90$ °С. Глобальні зміни клімату, що спостерігаються на земній кулі, не могли обминути і Київ. Більше того, на кліматичні умови істотно впливає саме місто – розсіювання тепла з теплотрас, будинків, ТЕЦ і т. ін. У зв'язку з цим температура повітря у місті вища, ніж на його околицях. Підвищення температури повітря у Києві за останні десятиріччя є більшим, ніж глобальне на планеті. Середньорічна кількість опадів становить 600-700 мм. Переважаючий напрямок вітру влітку – західний, взимку – північно-західний.

Структура землекористування. Відповідно до Земельного кодексу України та згідно з державною статистичною звітністю з кількісного обліку земель земельний фонд міста Києва за категоріями земель розрахункове поділяється так:

- землі громадської та житлової забудови - 31,8%;
- землі лісового фонду - 41,1%;
- землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони - 10,2%;
- землі водного фонду - 7,9%;
- землі сільськогосподарського призначення - 7,0%;
- землі інших категорій - 2%.

За формами власності землі міста розподіляються так: 2,5 тис. га (~3%) - передано у власність громадянам та юридичним особам, щодо інших земель (понад 81 тис. га) розмежування земель державної та комунальної власності не проведено.

Ключовою планувальною віссю просторового розвитку міста є долина р. Дніпро та його лівої притоки р. Десни, які об'єднують основні планувальні ареали - Правобережну і Лівобережну частини міста. Правобережна частина Києва займає 48,8 тис. га (58,4% території) і включає історичний центр міста, який оточують півколами райони більш пізньої забудови. Тут розташовані основні столичні центри (адміністративні, культурні, наукові, ділові та ін.), селітебна територія (житлові квартали, виробничі, торгові та інші об'єкти міського значення). Лівобережна частина міста займає 34,8 тис. га або 41,6% і охоплює нові райони динамічного розвитку, в яких мешкає біля 1 млн. чол. Тут зосереджені переважно "спальні" райони, поряд з якими співіснують виробничі території.

Землі міста Києва за основними напрямками функціонального використання поділяються на селітебну територію - 23,9 тис. га (28,6%) і землі за межами селітебної території - 59,7 тис. га (71,4%). До складу останніх входять промислово-комунальні території 5,5 тис. га (6,6%); землі під цивільною забудовою - 1,1 тис. га (1,3%); вулично-шляхова мережа - 5,0 тис. га (6,0%); території та споруди транспорту - 2,3 тис. га (2,75%); сільськогосподарські землі - 5,9 тис. га (7%); рекреаційні території - 27,4 тис. га (32,8%) та інші.

Останніми роками в місті Києві спостерігається тенденція до зменшення площі сільськогосподарських земель, а також збільшення площі забудованих земель, в тому числі під житловою забудовою, земель комерційного

використання, транспорту та зв'язку. Зокрема площа сільськогосподарських земель з 01.01.96 до 01.01.2005 зменшилась на 0,3 тис. га. В той же час площа земель житлової забудови збільшилась на 0,9 тис. га. Площа земель комерційного використання також збільшилась і становить 2,4 тис. га.

Ландшафтне різноманіття м. Київ. За виконаною класифікацією розроблено схему ландшафтно-пейзажного районування міста, на якій виділено чотири райони та дванадцять підрайонів. Рівнинний мішанолісовий ландшафтно-пейзажний район охоплює північ, північний захід та захід міста. Включає в себе сучасні масиви Святошин, Нивки, Борщагівка, Біличі, Новобіличі, Берковець, Виноградар, Вітряні Гори, Сирець, Пуща-Водиця, Старі та Нові Петрівці. Його зовнішній вигляд визначають підвищені слабкорозчленовані моренно-воднольодовикові та озерно-воднольодовикові рівнини і схили з дерново-підзолистими та дерновими піщаними, супіщаними та пілуватопіщаними ґрунтами, що сформувалися під сосновими і дубово-сосновими лісами з наземним покривом з лісового різнотрав'я. Ландшафти широколистянолісового типу (Лук'янівка, Замкова Гора, Старокиївська Гора, Батієва Гора, Печерськ, Чорна Гора, Лиса Гора, Байкова Гора, Голосіїв, Теремки, Пирогів, Феофанія, Хотів, Церковщина, Ходосіївка, Нові Безрадічі), репрезентовані підвищеними акумулятивно-денудаційними лесовими рівнинами і схилами з сірими, ясно- та темно-сірими лісовими суглинковими та легкосуглинковими ґрунтами, що сформувалися під свіжими дібровами, судібровами та різнотравно-злаковими формаціями, поширені в межах рівнинного широколистянолісового ландшафтно-пейзажного району. Слабкохвилястий терасовий мішанолісовий ландшафтно-пейзажний район розміщені переважно на лівобережжі (масиви Троєщина, Воскресенський, Дарниця, Бортничі). Його територія характеризується поширенням давньоалювіальних рівнин, складених потужними пісками, з дерново-слабко- та середньопідзолистими супіщаними, піщаними і пілуватопіщаними ґрунтами, сформованими під сухими та свіжими борами. Значні простори зайняті тут піщаними кучугурами і пасмами. На правому березі Дніпра цей ландшафтно-пейзажний район фрагментний: на півночі (частково Оболонь та Мінський масив) і півдні (північна частина Корчуватого, урочища Бичок, Конча-Заспа, Мриги, Козин, Плюти). Заплавно-острівний ландшафтно-пейзажний район перетинає територію міста з півночі на південь. На високі і низькі заплави Дніпра та його приток (переважно Десни) припадає до 25% досліджуваної території. Тут переважають дернові та лучні піщані і супіщані, глеюваті і глейові ґрунти під заплавами різнотравно-злаковими (Троєщина, Погреби, Зазим'я, Оболонь, Поділ, Теличка, Лівобережний) та різнотравно-вологотравними луками з фрагментами вологих дібров з домішками вільхи, берези, осоки, сосни (Русанівські сади, Русанівка, Березняки, Осокорки, Вишеньки, Гнідин, Теличка та острови від гирла Десни до гирла Стугни). Низькозаплавні та притерасні слабкодреновані заболочені зниження і западини з лучноболотними, болотними, торфово-болотними ґрунтами і торфовищами під вологотрав'ям, болотною рослинністю та вільшняками поширені переважно на лівобережжі (Вигурівщина, Троєщина в заплаві Десни та від Бортничів до Процева в заплаві Дніпра), на

правобережжі вони трапляються в північній частині міста (масиви Оболонь, Мінський) та між корінними схилами долини Дніпра і боровою терасою від Чапаєвки до Стугни.

Біологічне різноманіття м. Київ. До системи зелених насаджень м. Києва відносяться міські ліси, міські насадження загального, обмеженого та спеціального користування. Переважна більшість вкритих лісом площ входять до складу лісопаркових господарств: КП "Дарницьке лісопаркове господарство", КП "Святошинське лісопаркове господарство" та КП "Лісопаркове господарство Конча-Заспа". Всі міські ліси КО "Київзеленбуд" належать до лісів спеціального призначення: рекреаційно-оздоровчі, природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення. У межах міста Києва офіційно зареєстровано 59 видів флори занесених до Червоної книги України. Крім того, відповідно до рішення Київської міської ради від 29.06.2000 № 219/240 (із змінами і доповненнями, внесеними рішенням Київської міської ради від 23.12.2004 року № 880/2290) на території міста Києва та його зеленої зони визначено 56 видів рослин, які не занесені до Червоної книги України, але є рідкісними та такими, що перебувають під загрозою зникнення на території міста Києва. Переважна кількість видів флори, занесених до Червоної книги України та визнаних рідкісними в межах міста Києва, зростають в міських лісах. З метою збереження і забезпечення охорони рідкісних рослин, занесених до Червоної книги України, щорічно наказом КО "Київзеленбуд" районним комунальним підприємствам по утриманню зелених насаджень міста та комунальним підприємствам лісопарковим господарствам доручається створити мобільні патрульні групи з охорони рідкісних рослин, занесених до Червоної книги України, на які покласти контроль за збереженням та охороною видів ранньоквітучих, ендемічних, реліктових і таких, що занесені до Червоної книги України рослин. Крім того, з залученням засобів масової інформації проводиться серед населення роз'яснювальна робота щодо необхідності охорони та збереження ранньоквітучих, ендемічних, реліктових і таких, що занесені до Червоної книги України рослин.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду. У Києві налічується 98 об'єктів природно-заповідного фонду як місцевого, так і загальнодержавного значення. Видовий склад об'єктів включає в себе ботанічні сади, регіональні ландшафтні парки, зоологічний парк, дендропарк, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, заказники різних типів і пам'ятки природи. У процентному співвідношенні показник заповідання по м. Києву становить близько 11,7% від території міста (без урахування зарезервованих та перспективних для заповідання територій), що перевищує процентний показник по території України - 10,4%. Площа земель оздоровчого призначення в місті Києві становить 0,23 тис. га.

Опис регіональної екологічної мережі. "Розробка регіональної схеми формування екологічної мережі у м. Києві" здійснило у 2006 р. ДП "Центр екологічного моніторингу України" на замовлення Управління охорони навколишнього природного середовища Київської міської державної адміністрації. Схема формування екомережі м. Києва була затверджена

рішенням Київської міської ради (від 28 грудня 2006 р. № 546/603). Структурні елементи екомережі Києва визначено на основі різних типів рослинності. Важливу роль у формуванні екомережі міста Києва відіграє "Схема комплексного розвитку зеленої зони м. Києва до 2015 року", в якій подано відомості про озеленені території міста, їхній стан та перспективи розвитку; деталізовані межі територій ПЗФ міста та зарезервованих під створення нових об'єктів ПЗФ. Зелені зони міста та острови є важливою складовою Дніпровського екологічного коридору. У 2007 р. створено національний природний парк "Голосіївський" на площі 4521,29 га, який розширено у 2008 р. на 4,23 га.

Територія зелених насаджень усіх видів у межах міста становить 56,5 тис. га або 67,4% всієї площі міста, у т. ч. 21,6 тис. га знаходяться в межах міської забудови. Фактична забезпеченість зеленими насадженнями населення м. Києва з міськими лісами становить 215,2 кв. м/чол., а в межах міської забудови - 82,3 кв. м/чол. Згідно з прийнятою класифікацією ці насадження поділяються за функціональною ознакою на три основні групи:

а) озеленені території загального користування: парки культури та відпочинку, парки відпочинку, сквери і бульвари, спеціалізовані парки (ботанічні сади, зоопарк, Музей народної архітектури і побуту, НК "Експоцентр України", гольф-парк);

б) озеленені території обмеженого користування - на міжбудинкових житлових територіях, ділянках землекористування дитячих закладів, шкіл, вузів, наукових і лікувальних закладів, підприємств та організацій;

в) озеленені території спеціального призначення - санітарно-захисні зони промислових підприємств, водоохоронні, меліоративні та лісозахисні смуги, оранжерейні господарства та розсадники, коридори інженерних мереж, озеленені частини вулиць, доріг і кладовищ.

Віднесення територій і об'єктів зеленої зони до відповідних груп здійснюється рішеннями Київської міської ради на підставі чинних державних будівельних норм України.

Парки в міській забудові слугують вузлами, що зв'язують мережу озелених територій воєдино, створюють її безперервність і комфортні умови для відпочинку.

На правобережжі м. Києва відслідковуються зв'язки центральних районів із Святошинським лісництвом через просп. Перемоги, парки "Нивки", ім. Пушкіна, зоопарк, парк КПІ, ботсад ім. Фоміна, парк ім. Шевченка в західному напрямку, а через парки Кинь-Грусть, біля кінотеатру ім. Шевченка, Куренівський парк, Березовий гай, Бабин Яр з Пуща-Водицьким лісництвом - у північно-західному напрямку.

Голосіївський парк культури і відпочинку ім. Рильського, території НК "Експоцентр України", Музею народної архітектури і побуту, парку Покал формують зелений клин у єдності з лісопарковим господарством "Конча-Заспа".

На лівобережжі м. Києва зелений клин формується в північно-східному напрямку на основі парку "Перемога" та парків, що прилягають до Броварського просп., а з південного сходу - на основі парку Партизанської слави.

Озеленені території загального користування, які підпорядковані ККО "Київзеленбуд", мають найбільш доглянутий стан, незважаючи на ряд проблем, властивих всім озеленим територіям.

Озеленені території обмеженого користування та спеціального призначення належать до різних відомств і мають різний ступінь благоустрою та доглянутості. Роботи з ландшафтної реконструкції проводяться лише у випадку зміни землекористувача без ув'язки із суміжними територіями, тому реконструйовані ділянки виглядають випадковими і лише підкреслюють непривабливість і відсутність професійного догляду інших територій.

Провідне і найбільш важливе місце в мережі озелених територій міста належить насадженням загального користування як таких, що безпосередньо впливають на стан міського середовища і правлять за місце масового відпочинку мешканців міста. Загальна площа їх в забудованій частині міста за даними інвентаризації на 01.01.2004 та з урахуванням додатково переведених в цю категорію територій і спеціалізованих парків становить 5504,71 га.

На основі функціонально-просторового аналізу територій загального користування (обрахунок площ об'єктів на топооснові в межах, встановлених звітними матеріалами, визначення функціонального профілю і категорійності об'єктів та їх натурного обстеження), було виявлено ряд розбіжностей, а саме: невідповідність наявної площі, фактична відсутність окремих територій як об'єктів зелених насаджень, належність до інших функціональних груп і категорій (спеціального призначення та обмеженого користування), наявність інших землекористувачів тощо.

Озеленені території загального користування м. Києва

Адміністративні райони	Парки культури і відпочинку*	Парки відпочинку*	Спеціалізовані парки*	Сквери*	Бульвари*	Всього:
Голосіївський район	1/126,32	14/475,12	3/466,5	22/42,18	6/8,66	1118,78
Дарницький район	1/111,97	11/193,01	-	17/16,4	2/22,77	344,15
Дніпровський район	3/724,71	15/388,73	-	16/21,57	10/23,97	1158,98
Деснянський район	2/404,71	10/103,67	-	17/19,58	4/4,01	531,97
Оболонський район	1/11,73	6/476,93	1/118	53/52,86	10/17,11	676,63
Печерський район	3/37,88	8/199,31	1/130,5	22/8,59	4/7,46	383,74
Подільський район	1/8,18	11/176,89	-	30/22,73	4/10,75	218,55
Святошинський район	-	11/257,14	-	28/38,56	6/24,96	320,66
Солом'янський район	2/35,57	13/188,38	-	39/23,97	6/16,26	264,18
Шевченківський район	3/83,11	17/296,29	2/54,8	63/42,46	8/10,41	487,07
Всього:	17/1544,18	116/2755,47	7/769,8	307/288,9	60/146,36	5504,71

* В чисельнику - кількість, шт.; у знаменнику - площа, га.

Перелік наявних, територіально і типологічно визначених озелених територій загального користування, які мають бути основою наступних

інвентаризацій та планувального закріплення з виготовленням у встановленому порядку державних актів на право земельного користування.

Озеленені території загального користування м. Києва, що відповідають типологічним ознакам та планувальним вимогам

№ по експл.	Назва об'єкту	Площа (га) за даними аналізу	Примітки
	Голосіївський район		
	Парки культури і відпочинку		
1	Голосіївський парк культури і відпочинку ім. М. Рильського	126,32	
	Разом:	126,32	у т. ч. 5,1 га - акваторія
	Парки відпочинку		
2	1500-річчя м. Києва "Лиса гора"	118,75	у т. ч. 118,5 га "Київська фортеця"
3	"Теремки" (Інститут зоології ім. Шмальгаузена)	93,28	кв. 34 - 36 Голосіївського лісництва
4	"Покал"	73,03	
5	"Диск"	2,56	
6	Біля Совських ставків	25	У т. ч. будівництво розважального центру (конкурс ГУЕ КМДА - реконструкція території загального користування), у т. ч. 14,7 га - акваторія
7	На схилах по вул. Кайсарова	10,9	- " -
8	На схилах Лисої гори	11,6	- " -
9	На острові Галерний (спортивний парк)	41,6	у т. ч. 5,0 га - акваторія
10	На схилах Багринової гори і сел. Жовтневе	25,1	
11	На схилах біля Інституту фізики	8	
12	На схилах Мишоловського яру (вул. Квітки-Основ'яненка)	16,3	
13	На схилах Мишоловського яру (вул. Весняна - вул. Адмірала Ушакова)	12,1	
14	Біля Церковщини (спортивний парк)	26,3	
15	На ж. м. Теремки-II	10,6	у т. ч. 1,58 га - акваторія
	Разом:	475,12	
	Спеціалізовані парки		
16	НК "Експоцентр України"	285	
17	Музей народної архітектури і побуту	134	
18	Ботсад НАУ	47,5	за винятком монастиря "Свято-Покровська Голосіївська Пустинь"
	Разом:	466,5	
	Сквери		
19	Чекістів	1	
20	По вул. Федорова	0,87	
21	Територія біля ст. м. "Либідська"	1,05	2 ділянки
22	По вул. Жилянській	0,11	
23	Міжквартальний сквер по вул. Васильківській, 45 - 47	1,7	
24	На Московській площі	0,67	
25	По просп. Науки	1,1	
26	Біля ресторану "Вітряк"	8,07	
27	В сел. Чапаєвка	4,8	
28	По вул. Холмогорській	0,97	
29	По вул. Гвардійській	0,24	
30	По вул. Якубовського	2,06	
31	По вул. Лисогірській	0,26	
32	По вул. Теремківській, 2А-6	1,85	
33	На Голосіївській площі	0,73	

34	На схилах Мишоловського яру (вул. Парникова)	3,8	
35	На схилах Мишоловського яру (вул. Квітки-Основ'яненка)	1,9	
36	На схилах Мишоловського яру (пров. Квітки-Основ'яненка)	2,1	
37	На схилах Цимбалового яру	1,4	
38	Вул. Акад. Заболотного	4,87	
39	Вул. І. Сірка	0,63	
40	Біля р. Либідь	2	
	Разом:	42,18	
	Бульвари		
41	По вул. Акад. Глушкова	3,84	
42	По вул. Володимиро-Либідській	0,19	
43	По вул. Горького	0,45	
44	По просп. 40-річчя Жовтня, 89	0,83	
45	По просп. 40-річчя Жовтня, 112 - 126	1,79	
46	По просп. 40-річчя Жовтня	1,56	
	Разом:	8,66	
	ВСЬОГО:	1118,78	у т. ч. 26,38 га - акваторія
	Дарницький район		
	Парки культури і відпочинку		
1	Партизанської слави	111,97	у т. ч. база "Київзеленбуду" та спорткомплекс
	Разом:	111,97	
	Парки відпочинку		
2	Ім. Воїнів-інтернаціоналістів	7,65	у т. ч. культова споруда
3	"Привокзальний"	4,75	3 ділянки
4	"Таращанець"	3,72	
5	Біля будинку культури залізничників	4,1	у т. ч. 0,54 га - будинок культури
6	По вул. Драгоманова	9,39	у т. ч. 2,1 га - акваторія
7	На ж. м. Позняки-Східні	20	у т. ч. 9,0 га - акваторія
8	Біля озера Вирлиця	36,4	без урахування акваторії
9	Біля озера Сонячне	22	у т. ч. 13,32 га - акваторія
10	"Прибережний"	46,4	
11	Посольське містечко	19,3	у т. ч. 7,63 га - акваторія
12	По вул. Здолбунівській	19,3	у т. ч. 11,8 га - акваторія
	Разом:	193,01	
	Сквери		
13	По вул. Кошиця	0,97	
14	Біля залізничного вокзалу	0,67	
15	Біля АЗС	0,5	
16	"Привокзальний"	2,13	
17	"Шевченка"	0,65	
18	По Харківському шосе	0,39	
19	По вул. Руднева	0,3	
20	Ім. Крупської	0,67	
21	Біля РВК	1,45	
22	По вул. Бориспільській	1,68	
23	Трудової Слави	1,16	
24	По вул. Сормовській	0,23	
25	Біля Дарницького шляхопроводу	1,18	
26	По вул. Вірменській	0,13	
27	По вул. Бориспільській, 30-а	1,35	нова ділянка
28	По Харківському шосе, 36-а	0,48	- " -
29	Вул. Малоземельна	2,46	
	Разом:	16,4	
	Бульвари		
30	Проспект М. Бажана	20,44	
31	Харківське шосе	2,33	

	Разом:	22,77	
	ВСЬОГО:	344,15	у т. ч. 43,85 га - акваторія
	Дніпровський район		
	Парки культури і відпочинку		
1	Труханів острів	476,9	у т. ч. 39,0 га - кв. 65,66 Дніпровського лісництва Дарницького ЛПГ та водно-спортивна база
2	"Перемога"	66,09	2 ділянки
3	Гідропарк	181,72	за винятком смуги відводу метро і проспекту
	Разом:	724,71	
	Парки відпочинку		
4	Вздовж вул. А. Малишка	14,03	3 ділянки
5	Вздовж вул. Попудренка	14,95	- " -
6	Біля кінотеатру "Аврора"	7,91	у т. ч. 0,4 га - культова споруда
7	На ж. м. Райдужний	32,8	у т. ч. 16,33 га - акваторія
8	Вздовж Броварського проспекту	3,54	
9	Біля кінотеатру "Ленінград"	2,6	у т. ч. 0,4 га - кінотеатр
10	Урочище "Долобецьке"	133,93	у т. ч. затока
11	Урочище "Горбачиха"	80,3	
12	Біля озера Тельбін	25,8	у т. ч. 13,42 га - акваторія
13	Біля будинку культури ДВРЗ	3,69	
14	На Русанівській набережній	28,89	разом з прибережною зоною
15	На Дніпровській набережній	9,72	у тому числі будівництво спортивно-оздоровчих споруд
16	По вул. Лохвицькій	8,96	реконстр. території заг. користування
17	Біля озера Малинівка	5,8	у т. ч. 2,0 га - акваторія
18	На ж. м. Серова-Райдужний (спортивний парк)	15,81	
	Разом:	388,73	
	Сквери		
19	Біля Дарницького бульвару	1,65	у т. ч. культова споруда
20	Біля медвитверезника	0,16	
21	По вул. Празькій	0,41	
22	По вул. Сивашській	0,88	
23	Біля будинку Дарницької РДА	0,74	
24	1-й Стародарницький	0,92	
25	На Ленінградській площі	1,84	у т. ч. 0,26 га - "МакДональдс"
26	По вул. Червоногвардійській	1,47	
27	Біля ст. м. "Лівобережна"	2	у т. ч. культова споруда
28	В селищі ДВРЗ	1,72	
29	По вул. Макаренка	1,12	
30	По вул. Фанерній	2,25	
31	Мікросад	2,12	
32	2-й Стародарницький	0,4	
33	Біля театру драми і комедії	1,05	
34	Вул. Олекси Довбуша	2,84	
	Разом:	21,57	
	Бульвари		
35	Бульвар по вул. Шліхтера	3,41	
36	Верховної Ради	3,51	
37	Праці	0,85	
38	Перова	2,17	
39	Дарницький	0,85	
40	Ярослава Гашека	3,2	
41	Серафимовича	4,98	
42	Бучми	2,4	
43	Давидова	1,74	

44	Русанівський	0,86	
	Разом:	23,97	
	ВСЬОГО:	1158,98	у т. ч. 31,75 га - акваторія
	Деснянський район		
	Парки культури і відпочинку		
1	"Дружби Народів" (у т. ч. уроч. Бобровня, 32,0 га)	219,4	у т. ч. 4,15 га - пансіонат
2	Троєщина (у т. ч. Всеукраїнський парк-пам'ятка борців за свободу і незалежність України)	185,31	
	Разом:	404,71	
	Парки відпочинку		
3	По вул. Кіото (від вул. Братиславської до вул. Мурманської)	15,3	2 ділянки
4	Паркова зона між просп. Ватутіна і вул. Закревського	38,62	2 ділянки, у т. ч. 7,36 га - акваторія
5	ДШК	13,92	
6	Вздовж вул. Попудренка	3,71	у т. ч. 1,9 га - Луна-парк
7	"Деснянський", на розі вул. Ніколаєва-Маяковського	9,67	
8	Паркова зона, вул. Сабурова, 12 - 26	2,26	
9	Паркова зона, просп. Маяковського (від вул. Сабурова до вул. Данькевича)	2,31	2 ділянки
10	"Молодіжний", на розі вул. Маяковського-Цветаєвої	9,21	
11	"Борців за свободу і незалежність України"		В межах парку культури і відпочинку Троєщина
12	"Броварський" (від ст. м. "Чернігівська" до ст. м. "Лісова")	2,67	
13	По вул. Милославській, ж. м. Троєщина 20 м/р (спортивний парк)	6	
	Разом:	103,67	
	Сквери		
14	Вздовж просп. Маяковського (від вул. Драйзера до вул. Сабурова)	4,86	2 ділянки
15	Вздовж вул. Сабурова, 2-10	2,02	
16	Біля лікарні швидкої допомоги	0,28	
17	Біля НДІ комунальної гігієни	1,95	
18	По вул. Мілютенка	2,74	
19	Біля к-ру "Росія"	2,12	у т. ч. 0,78 га - кінотеатр
20	На розі вулиць Драйзера і Бальзака	1,11	
21	В сел. Биківня	0,09	
22	Біля КТЕУ	0,3	
23	По вул. Електротехнічній, 26	0,85	
24	По вул. Жукова, 4	0,64	у т. ч. культова споруда
25	По просп. Лісовому (торговий центр)	0,49	
26	На розі вул. Братиславської і просп. Лісового	0,64	
27	По вул. Жукова, 29	0,26	
28	Біля універсаму "Фестивальний"	0,27	
29	По вул. Ніколаєва, 7	0,72	
30	По вул. Ніколаєва, 11	0,24	
	Разом:	19,58	
	Бульвари		
31	Бульвар 79 АБВ (просп. Маяковського, 5 - 25)	2,47	
32	Леоніда Бикова	0,41	
33	Володимира Висоцького	0,51	
34	Проспект Юрія Гагаріна	0,62	
	Разом:	4,01	

	ВСЬОГО:	531,97	у т. ч. 7,36 га - акваторія
	Оболонський район		
	Парки культури і відпочинку		
1	"Пуща-Водиця"	11,73	
	Разом:	11,73	
	Парки відпочинку		
2	"Оболонь" (I етап)	280,1	у т. ч. гольф-центр та 139,3 га - акваторія
3	Біля оз. Вербне	32,06	у т. ч. 16,15 га - акваторія
4	Біля оз. Йорданське	30,89	у т. ч. 14,76 га - акваторія
5	Біля оз. Кирилівське	41	у т. ч. 18,86 га - акваторія
6	Біля оз. Богатирське	12,38	у т. ч. 7,87 га - акваторія
7	Біля оз. Редькіне	80,5	у т. ч. 40,8 га - акваторія
	Разом:	476,93	221,59 га - акваторія
	Спеціалізовані парки		
8	Парки північніше оз. Лукове в ур. "Оболонь-Наталка" ("Дубовий гай")	118	створення на території парку гольф-клубу
	Разом:	118	
	Сквери		
9	На розі Оболонського проспекту та вул. Марш. Тимошенка	2,65	
10	Вул. Марш. Тимошенка, 18 (приймал.)	0,48	
11	Вул. Марш. Тимошенка	0,7	біля ресторану "Ріо-Гранде"
12	Площа Дружби Народів	0,43	
13	Вул. Героїв Сталінграда (фонтан)	0,81	
14	Вул. Героїв Сталінграда (аквар.)	2,5	у т. ч. 0,45 га - спорткомплекс "Акваріум"
15	Територія біля оз. Центральне	5,94	у т. ч. 2,8 га - акваторія
16	Вул. Героїв Сталінграда, 65	0,56	
17	Вул. Північна	1,03	
18	Вул. Прирічна	1,08	2 ділянки
19	Вул. Прирічна, 5	1,22	
20	Біля кінотеатру "Братислава"	2,08	у т. ч. 0,48 га - кінотеатр
21	"Дружби Народів"	1,44	
22	Вул. Марш. Малиновського (пошта)	0,68	
23	Вул. Л. Гавро, 26 (поліклініка N 1)	0,76	
24	Вул. Героїв Сталінграда, 7	1,03	
25	Вул. Героїв Сталінграда, 11	1,2	
26	Вул. Героїв Сталінграда, 15	0,88	
27	Вул. Героїв Сталінграда, 19	1,31	
28	Інститут гідробіології	0,68	
29	Суднобудівельний технікум	0,94	
30	Сантьяго-де-Чілі	0,4	
31	Вул. Марш. Малиновського ("Любава")	0,44	
32	Новокостянтинівський	0,3	
33	Вул. Фрунзе, 154	0,38	
34	На площі Фрунзе	1,06	
35	По вул. Вишгородській, 2	0,42	
36	По вул. Вишгородській, 6	0,46	
37	"Космонавтів"	0,74	
38	По вул. Вишгородській, 26/2	0,38	
39	По вул. Вишгородській, 32	1,09	
40	Мінське шосе, 4	2	
41	Автозаводська - Мукачівська	0,75	
42	Бювет по вул. Івашкевича	0,63	
43	Автозаводська-Лугова (з-д "Полюс")	0,17	
44	Лугова, 2 (з-д "Київпластмас")	0,53	
45	Бережанська-Лугова (з-д "Лакма")	0,44	
46	На розі вул. Лугова-Дегтяренка	1,05	
47	Вул. Марш. Малиновського (пожедепо)	1,47	

48	Вул. Марш. Тимошенка (газ. "День")	0,83	
49	Вул. Героїв Дніпра, 19	0,34	
50	Вул. Марш. Тимошенка (СЕС)	0,2	
51	Ресторан "Крим"	0,45	
52	Вул. Героїв Дніпра (універсам N 8)	0,18	
53	Вул. Богатирська (пивзавод)	1,65	
54	Ст. м. "Героїв Дніпра"	1,4	
55	Вул. Полярна	1,11	
56	Вул. Червонофлотська	0,28	
57	Вул. Юнкерова	0,16	
58	Райвиконком	0,23	
59	1-а лінія	0,26	
60	Селянський	1,06	
61	В сел. ДВС	3,6	
	Разом:	52,86	
	Бульвари		
62	Набережна р. Дніпро	2	
63	Маршала Рокоссовського	1,25	
64	Вул. Вишгородська, 56/2	0,33	
65	Вул. Бережанська	3,41	
66	Вул. Вишгородська, 12-24	0,9	
67	Вул. Вишгородська, 10	0,5	
68	Вул. Героїв Дніпра, 30-62	2	
69	Вул. Зої Гайдай	2,92	
70	Просп. Маршала Тимошенка	1,9	
71	Проспект Героїв Сталінграда	1,9	
	Разом:	17,11	
	ВСЬОГО:	676,63	у т. ч. 240,54 га - акваторія
	Печерський район		
	Парки культури і відпочинку		
1	Хрепцатий	16,52	у т. ч. театр ляльок
2	Міський сад	10,66	
3	Маріїнський	10,7	
	Разом:	37,88	
	Парки відпочинку		
4	Вічної Слави	17,59	
5	Аскольдова могила	20,51	
6	Печерський ландшафтний парк	41,31	
7	Наводницький	13,82	
8	Дзержинського	10,05	у т. ч. 1,23 га - акваторія
9	На Дніпровських схилах	56,43	4 ділянки
10	На схилах бульв. Дружби Народів	4,5	
11	Біля оз. Видубицьке	35,1	у т. ч. 15,7 га - акваторія та нове будівництво за конкурсом ГУЕ КМДА
	Разом:	199,31	
	Спеціалізовані парки		
12	Національний ботанічний сад ім. М. Гришка НАН України	130,5	
	Разом:	130,5	
	Сквери		
13	По вул. Суворова	0,45	
14	По вул. Цитадельний	0,4	
15	По вул. А. Іванова	0,09	
16	По вул. Бастіонній	0,22	
17	По вул. Мечнікова	0,26	
18	По пров. Музейному	0,04	
19	По вул. Старонаводницькій	0,53	
20	Чекістів (ст. м. "Либідська")	0,17	
21	По вул. Чигоріна	0,29	

22	Сквер ім. Богомольця	0,79	
23	По вул. Червоноармійській, 119	1,82	
24	Ст. м. "Палац "Україна"	0,42	вздовж вул. Тельмана
25	По вул. Червоноармійській, 75	0,19	
26	По вул. Димитрова, 2	0,05	
27	Біля кафе "Черкаси"	0,05	
28	По вул. Рогнідинській, 3	0,07	
29	Біля Міжнародного центру культури	0,88	
30	По вул. Архітектора Городецького	0,18	
31	Біля театру ім. І. Франка (фонтан)	0,23	
32	Біля театру ім. І. Франка (біля пам'ятника)	0,05	
33	По вул. Хрещатик, 17	0,18	
34	На площі Лесі Українки	1,23	
	Разом:	8,59	
	Бульвари		
35	Лесі Українки	1,88	
36	Дружби Народів	4,11	
37	Ліхачова	0,93	
38	Липський	0,54	
	Разом:	7,46	
	ВСЬОГО:	383,74	у т. ч. 16,93 га - акваторія
	Подільський район		
	Парки культури і відпочинку		
1	Куренівський парк	8,18	
	Разом:	8,18	
	Парки відпочинку		
2	Кирилівський лісопарк зі схилами біля дамби	11,65	
3	Парк біля к-ру ім. Шевченка	4,44	у т. ч. 0,27 га - кінотеатр
4	"Березовий гай"	7,46	
5	"Кинь-Грусть"	8,5	
6	Моряків	2,82	
7	"Сирецький гай"	92,7	у т. ч. 1,48 га - акваторія
8	На Замковій горі	9,7	реконстр. території заг. користування
9	На схилах Андріївської гірки (від фунікулеру до Андріївського узвозу)	4,85	реконстр. території заг. користування
10	Біля оз. Синє	15,97	у т. ч. 4,57 га - акваторія та нове будівництво культурно-рекреаційного комплексу; реконстр. території заг. користування
11	На ж. м. Мостицький	14,5	На території АК "Пуща-Водиця"
12	"Крістєрова гірка"	4,3	благоустрій пам'ятки природи
	Разом:	176,89	
	Сквери		
13	На Петрівці	0,86	
14	На вул. Захарівській	0,37	
15	По вул. Фрунзе, 99	0,84	
16	По вул. Фрунзе, 123-125	0,24	
17	N 1 на Контрактовій площі	0,6	
18	N 2 на Контрактовій площі	0,67	
19	N 3 на Контрактовій площі	0,34	
20	Біля будинку Петра I	0,04	
21	На вул. Почайнинській	0,79	
22	На Андріївській гірці	0,09	
23	По вул. Сагайдачного	0,05	
24	По вул. Сошенка	0,08	
25	По вул. Галицькій	0,27	

26	Біля к-ру "Вітерець"	1,87	
27	По Андріївському узвозу	0,1	3 ділянки
28	По вул. Вишгородській, 27	0,52	
29	Біля к-ру "Жовтень"	0,44	
30	Вул. Світлицького	0,5	
31	На площі Червона Пресня	0,89	
32	Біля Покровської церкви по вул. Мостицькій	1,36	
33	На Інтернаціональній площі	1,11	у т. ч. культова споруда
34	На Поштовій площі	0,15	
35	На площі Т. Шевченка	0,35	
36	Біля Флорівського монастиря	0,08	
37	На Уздихальниці	0,1	
38	По вул. Вишгородській	1,27	у т. ч. - МакДональдс
39	Гора Старокиївська (Пейзажна алея)	2,74	
40	По вул. Фрунзе, 124	0,56	
41	На схилах вздовж вул. Нижньоюрківської	5,24	
42	По пров. Полковому	0,21	
	Разом:	22,73	
	Бульвари		
43	Проспект Свободи	1,96	
44	Проспект Правди	4,72	
45	Проспект Радянської України	1,84	
46	Бульвар В. і Н. Вал	2,23	
	Разом:	10,75	
	ВСЬОГО:	218,55	у т. ч. 6,05 га - акваторія
	Святошинський район		
	Парки відпочинку		
1	На вул. Ф. Пушиної	3,69	
2	Інтернаціональний	7,25	
3	Ім. Потапова	5,07	
4	"Юність"	6,44	у т. ч. 1,76 га - гаражі
5	Урочище "Совки"	35,3	
6	Вздовж вул. Сім'ї Сосніних	10,5	
7	Вздовж просп. Перемоги (ур. "П'ята просіка" масиву Святошин)	44,13	у т. ч. 15,13 га - акваторія; реконстр. території заг. користування
8	Вздовж вул. Ушакова біля ставка N 16 (зелений масив Святошин)	11,66	без урахування площі акваторії; реконстр. території заг. користування, в т. ч. на території ІРГ УААН
9	Біля ставків NN 7, 8 на ж. м. Південна Борщагівка	4	
10	Між вул. Наумова і Святошинським лісом	19,1	
11	Біля р. Нивка	110	у т. ч. 70,0 га - акваторія та на території ІРГ УААН
	Разом:	257,14	у т. ч. 85,13 га - акваторія
	Сквери		
12	На вул. Гната Юри та просп. 50-річчя Жовтня	0,21	
13	На розі вул. Корольова і просп. 50-річчя Жовтня	1,22	
14	На вул. Корольова (біля ДП "Смарагд")	1,4	
15	На вул. Верховинній, 8-10	1,16	
16	Біля Святошинської РДА, просп. Перемоги, 97	1,18	
17	Сквер біля шк. N 304 (вул. Прилужна)	0,81	
18	На просп. Перемоги, 117-119	0,75	
19	На просп. Перемоги, 121-123	0,4	

20	На розі просп. Перемоги та вул. Чорнобильської	1,15	
21	На розі вул. Львівської та Крамського	0,2	2 ділянки
22	На Кільцевій дорозі	0,37	
23	На вул. Верховинній, 27	0,89	
24	Вул. Чорнобильська, 4-10	1,18	
25	На просп. Перемоги, 117, к-тр "Екран"	0,33	у т. ч. 0,1 га - кінотеатр
26	На вул. Верховинній, 80	1,25	
27	На просп. Перемоги, 127-129 (ресторан "Верховина")	0,69	
28	Просп. Перемоги, 111	1,23	разом з культовою спорудою
29	На вул. Чаадаєва	0,44	2 ділянки
30	На розі просп. 50-річчя Жовтня та вул. Героїв Космосу	1,87	
31	Між вул. Краснова та Семашка	2,17	
32	На розі вул. Я. Коласа та бульв. Р. Роллана	6,47	
33	На розі вул. Г. Барського та Смиренка	0,8	
34	Між вул. Семашка та просп. Палладіна	3,77	
35	На вул. Котельникова, 26-32	2,42	
36	Біля водоймища на Півд. Борщагівці	3,7	у т. ч. 1,23 га - акваторія
37	Сквер біля пам'ятника Воїнам на вул. Уборевича	0,8	
38	На розі вул. Уборевича та Чорнобильської (пам'ятник афганцям)	0,3	
39	Гай на розі вул. Святошинської та пров. Святошинського	1,4	
	Разом:	38,56	
	Бульвари		
40	Проспект Корольова	1,11	
41	Проспект Палладіна	3,7	
42	Бульвар Вернадського	8,75	
43	Бульвар Р. Роллана	1,78	
44	Бульвар Кольцова	3,78	
45	Проспект 50-річчя Жовтня	5,84	
	Разом:	24,96	
	ВСЬОГО:	320,66	у т. ч. 86,36 га - акваторія
	Солом'янський район		
	Парки культури і відпочинку		
1	"Відрадний"	25,92	у т. ч. 0,73 га - акваторія
2	"Орлятко"	9,65	у т. ч. 0,46 га - акваторія; 1,67 га - БК
	Разом:	35,57	у т. ч. 1,19 га - акваторія
	Парки відпочинку		
3	Ім. Островського	4,11	у т. ч. культова споруда
4	По вул. Солом'янській	32,28	у т. ч. ділянка біля лікарні
5	"Супутник"	16,41	
6	"Юність"	4,27	
7	Протасів Яр	10,08	з розширенням рекреаційних можливостей території
8	Олександрівська Слобода	8,73	2 ділянки
9	Совська балка	35,89	у т. ч. 4,1 га - акваторія
10	По вул. Вінницькій	5,44	
11	"КПІ"	13,5	парк НТУ "КПІ"
12	Балка Проня	19,37	у т. ч. 1,0 га - акваторія
13	Вздовж р. Нивка біля с. Жуляни	16,2	у т. ч. 2,0 га - акваторія
14	Між вул. Колоскова та вул. Сигнальна	17,82	2 ділянки
15	Біля кінотеатру "Тампере"	4,28	у т. ч. 0,2 га - кінотеатр
	Разом:	188,38	
	Сквери		
16	По вул. Ушинського	0,3	

17	По вул. Сурікова	0,62	
18	Біля Російського посольства	0,1	
19	По вул. Клименка	0,48	
20	По вул. Пироговського	0,51	
21	Біля кінотеатру "Супутник"	1,38	у т. ч. 0,43 га - кінотеатр
22	Біля пам'ятника Ушинському	1,27	
23	По вул. Клінічній	0,16	
24	По вул. Краснодарській	0,37	у т. ч. торговельний комплекс
25	По вул. Каменярів	0,86	
26	Чоколівський бульв. біля муз. школи	0,09	
27	По вул. Солом'янській	0,56	
28	По вул. Пітерській	0,1	
29	Червонозоряний пр., 3-я лінія оборони	0,05	
30	Вул. Іскрівська	0,16	
31	Біля районного палацу школярів	0,57	
32	По вул. Мартиросяна	1,17	
33	Повітрофлотський просп., 43	0,24	
34	Повітрофлотський просп., 70	0,3	
35	На Севастопольській площі	0,85	у т. ч. 0,36 га - МакДональдс
36	Вул. Урицького	0,13	
37	Село Жуляни	3,15	
38	По вул. Тупікова	0,31	
39	Біля Центрального гастронома	0,8	Реконструкція зеленої зони та благоустрій території при новому будівництві
40	По вул. Суздальській	1,65	
41	Вул. Гарматна	0,84	у т. ч. культова споруда
42	На пр. Перемоги, біля Нац. Гвардії	0,85	
43	По вул. Гарматній	0,44	
44	Біля митниці по вул. Політехнічній	0,1	
45	По бульв. Лепсе, 1	0,33	
46	Біля аеропорту	2,1	
47	По просп. Відрадний, 103	0,36	
48	Біля плодокомбінату по вул. Василенка	0,18	
49	Біля заводу ім. Корольова	0,43	
50	Біля Південного вокзалу	1,35	у т. ч. культова споруда
51	По бульв. І. Лепсе, 83	0,27	
52	По бульв. І. Лепсе, 77	0,28	
53	По вул. Василенка, біля в/ч, 63-66	0,18	
54	По бульв. І. Лепсе, біля заводууправління "Київтрактородеталь"	0,08	
	Разом:	23,97	
	Бульвари		
55	Чоколівський	1,16	
56	По вул. Антонова	1,09	
57	Повітрофлотський просп.	0,67	
58	І. Лепсе	9,98	
59	Героїв Севастополя	1,06	
60	Проспект Відрадний	2,3	
	Разом:	16,26	
	ВСЬОГО:	264,18	у т. ч. 8,29 га - акваторія
	Шевченківський район		
	Парки культури і відпочинку		у т. ч. 2,51 га - акваторія
1	Ім. Пушкіна	19,7	2,58 га - урочище Дегтярі
2	"Нивки", західна частина	18,47	у т. ч. 1,31 га - акваторія
3	"Нивки", східна частина	44,94	у т. ч. 3,82 га - акваторія
	Разом:	83,11	
	Парки відпочинку		
4	ім. Т. Г. Шевченка	5,28	
5	Володимирська гірка	10,8	

6	Пейзажна алея	1,48	
7	Кирилівський гай	38,76	
8	Біля меморіалу "Бабин Яр"	8,1	
9	Парк Шевченківського району "Бабин Яр"	59,51	
10	Сирецький парк	30	у т. ч. схили
11	Сирецький гай	82,9	2 ділянки
12	Парк "Веселка"	6,74	
13	Парк "Дубовий гай"	1,04	
14	На схилах Фестивальної алеї	0,2	
15	На схилах Подільського узвозу	3	
16	На схилах вул. Смирнова-Ласточкина	5,3	
17	На схилах вул. Лук'янівської - вул. Олегівській	14,8	
18	На схилах вул. Отто Шмідта	4,68	
19	На схилах Смородинського узвозу та вул. Нагірній	18,6	
20	На схилах Врублівського узвозу	5,1	
	Разом:	296,29	
	Спеціалізовані парки		
21	Ботсад ім. Акад. Фоміна	21,2	
22	Зоопарк	33,6	у т. ч. 1,03 га - акваторія
	Разом:	54,8	
	Сквери		
23	На Львівській площі	0,53	
24	По вул. Прорізній	0,69	2 ділянки
25	Майдан Незалежності	0,42	2 ділянки
26	Біля пам'ятника Грушевському		

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Згідно статистичних даних у 2015 році в атмосферне повітря потрапило 171,0 тис. тонн (2014 рік - 214,2 тис. тонн) забруднюючих речовин, в т.ч від стаціонарних джерел (в основному промислові підприємства) 26,7 тис. тонн (15,6%) (2014 рік – 31,4 тис. тонн), тобто спостерігається зниження рівня викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Від пересувних джерел рівень викидів складає 144,3 тис. тонн (84,4%). З числа стаціонарних джерел забруднення близько 80% викидів належать підприємствам енергетики, тобто на всі інші промислові підприємства припадає 5,3 тис. тонн, що складає близько 3,1% від загальної кількості викидів в атмосферне повітря. Слід зазначити, що на території м. Києва на ТОВ "Радикал" залишається забрудненими ртуттю декілька об'єктів підприємства (обсяг ртутевмісних відходів складає близько 200,0 тис. тонн).

Рекомендації. Визначення й обґрунтування каркасу екомережі значною мірою базується на вивченні та врахуванні особливостей ландшафтної структури досліджуваної території, що дає змогу виявити основні його (ландшафтного каркасу) структурні складові. До складу ландшафтного каркасу мають бути включені природні незмінені та різною мірою антропогенізовані ландшафтні комплекси, що мають різну просторову конфігурацію і ступінь збереженості ландшафтів. Різноманітність ландшафтів на рівні як досліджуваного регіону, так і окремих ландшафтних утворень зумовлює й різноманітність методів їхнього дослідження. В цьому аспекті актуальними є методи створення математичних та математично-картографічних моделей; використання математичного і

статистичного аналізу природних (ландшафтних) комплексів з метою оцінки екологічного потенціалу (екостану) території, її ландшафтного різноманіття, у т.ч. – аналіз і виділення в межах досліджуваного регіону найхарактерніших для нього територій з максимальним ландшафтним та біотичним різноманіттям (враховуються і природні, і квазіприродні геосистеми). Важливим є використання комплексу аерокосмічних методів дослідження земної поверхні (фотографічне, сканерне, теплове та радіолокаційне знімання) в комплексі з необхідними площинними дослідженнями (експедиційний метод) – для визначення й уточнення меж складових ландшафтного каркасу екомережі. На цій основі проводиться структурно-функціональний аналіз з позицій системного підходу – визначаються центри ландшафтно-біотичного різноманіття – природні ядра та екокоридори як основні елементи ландшафтного каркасу екомережі.

Д.1.2.11. Київська область

Фізико-географічна характеристика. Київська область розташована в північній частині України – у басейні ріки Дніпро (довжина в межах області – 246 км). Київщина має густу річкову мережу (177 річок завдовжки понад 10 км). Київська область розташована в північній частині України – у басейні ріки Дніпро та його приток – Росі, Десни, Ірпеня, Трубіжу, Тетерів, Прип'яті та інших.). На території області – Київське водосховище і частина Канівського водосховища (створені на Дніпрі). Усього в області – 13 водосховищ і понад 2000 озер. У Київській області ґрунтові та підземні води залягають у породах найрізноманітнішого віку.

Клімат помірно-континентальний, м'який, з достатнім зволоженням. Середня температура січня -6°C , липня $+19,5^{\circ}\text{C}$. Тривалість вегетаційного періоду 198–204 дні. Сума активних температур поступово збільшується з Півночі на Південь від 2480 до 2700 $^{\circ}\text{C}$. За рік на території області випадає 500–600 мм опадів, головним чином влітку. Сприятливий для розвитку сільськогосподарського виробництва і транспортної інфраструктури., які мають особливості рельєфу. На півночі переважають низовинні рівнини Поліської низовини. Південно-західна і центральна частини лежать на Придніпровській височині (максимальна висота 273 метри). Східна, лівобережна територія області, розташована в межах Придніпровської низовини.

Поверхня області – горбиста рівнина із загальним нахилом до долини Дніпра. За характером рельєфу ділиться на три частини. Північна частина зайнята Поліською низовиною (висота до 198 м). Лівобережжя займає Придніпровська низовина з розвиненими річковими долинами. Південно-західна частина зайнята Придніпровською височиною – найбільш розчленованою і припіднятою частиною області з абсолютними висотами до 273 м.

Геологічна будова Київської області різноманітна. Найдавніші архейські граніти виходять на поверхню на півдні області (р-н міста Біла Церква), а на лівобережжі Дніпра заглиблюються на 12 км та більше. Серед багатьох можливих варіантів водопостачання треба обрати свій – кращий саме для Ваших умов.

Південна та південно-західна частини області знаходяться на Українському кристалічному щиті, складеному дислокованими кристалічними породами докембрію, які залягають на невеликій глибині, або виходять на денну поверхню, відшаровуючись переважно на схилах долини річок і балок. Лівобережна частина Київщини, а також північні правобережні райони розташовані у Дніпровсько-Донецькій западині, у межах якої кристалічний докембрійський фундамент залягає на значних глибинах (до 100 – 550 м).

Осадовий чохол Дніпровсько-Донецькій западини докембрійські кристалічні западини складаються переважно з нижньоархейських гранітів і гнейсів. Поверхня щита частково вкрита товщею кайнозойських відкладів третинної та четвертинної систем.

У Київській області ґрунтові та підземні води залягають у породах найрізноманітнішого віку.

На півночі поширені дерново-підзолисті, в долинах рік – дерново-глеєві, лучні й болотні ґрунти. У центральній частині на лесах – опідзолені чорноземи, темно-сірі і світло-сірі лісові ґрунти; у південних районах – глибокі малогумусні чорноземи. На Лівобережжі зустрічаються лучно-чорноземні, лучні солонцюваті, солончакові і болотні солончакові ґрунти.

Структура землекористування. Найбільш характерні риси земельно-ресурсного потенціалу Київської області визначені як особливостями її географічного положення, так і високим рівнем господарської освоєності. Станом на 01.01.2011 р. сільськогосподарські угіддя зай-мають площу 1664,9 тис. га. В їхньому складі 1356,2 тис. га ріллі, пасовищ – 135,2, сіножатей – 117,2, багаторічних насаджень – 43,7, перелогів – 12,6 тис. га. У цілому по області індекс сільськогосподарської освоєності території складає 0,59, причому у дев'яти районах цей показник сягає 0,80 і більше. Розораність сільськогосподарських угідь області сягає 81,3%, що перевищує екологічні норми і зазвичай спричиняє виникнення кризових ситуацій, пов'язаних з деградацією ґрунтів та негативно впливає на екологічний стан агроландшафтів. У результаті проведення земельної реформи відбулися певні зміни у земельних відносинах, змінилися форми власності на землю, з'явилася велика кількість нових агроформувань. Зокрема, за період з 1990 р. кількість землевласників та землекористувачів у області перевищила 1409 тис., кількість недержавних сільськогосподарських підприємств, включно з селянськими (фермерськими) господарствами збільшилася у 8 разів і становить понад 3 тисячі одиниць, що свідчить про певну нестабільність земельних відносин, яка може вплинути на сільськогосподарську діяльність і рівень використання земельних угідь. Надмірне навантаження на земельні угіддя області, у тому числі високий ступінь сільськогосподарської освоєності і розораності території, є однією з причин, що спричиняють активізацію ряду негативних процесів. У структурі земельного фонду Київщини значні площі займають ґрунти з незадовільними властивостями – змиті, дефльовані, засолені, солонцюваті, перезволожені тощо. Процесами водної ерозії охоплено 173,7 тис. га, тобто майже 12% сільськогосподарських угідь, переважно у районах Правобережного Лісостепу. Вітровій ерозії у області піддано 55,5 тис. га орних земель, або 4,5% від їхньої загальної площі.

Підкислення ґрунтового розчину спостерігається на 176,3 тис. га, або на 20,57% ґрунтів, які знаходяться в інтенсивному сільськогосподарському виробництві. Частка кислих ґрунтів у Київській області за останніх 40 років збільшилася з 10,8 до 20,6%, причому більш інтенсивно процес підкислення сільськогосподарських земель відбувався у Лісостеповій зоні, де навіть незначне підвищення ступеня кислотності сприяє зниженню врожайності культур, чутливих до підкислення ґрунтового розчину [4]. Процеси засолення та осолонцювання, основними районами поширення яких є лісостепові лівобережні райони, охопили майже 42 тис. га. Надлишково зволожені ґрунти займають майже п'яту частину ріллі на півночі області, у центральній частині регіону – понад 12%.

Площа земель в адміністративних межах Київської області становить 2816,2 тис. га, з урахуванням 2,1 тис. га земель міста Славутича, яке територіально розташоване в Чернігівській області.

Площа сільськогосподарських угідь становить 1658,9 тис. га, або 58,9% від загальної площі області. Розорюється 1353,7 тис. га земель, що дорівнює 48,1% загальної площі області та 81,4% сільськогосподарських угідь.

Забудовані землі займають 137,4 тис. га, що становить 4,9% від загальної площі області.

Ліси та інші лісовкриті площі займають 648,7 тис. га, що становить 23,0% від загальної площі області і є в середньому на рівні розрахунково-оптимального показника, який забезпечує збалансованість між лісовими ресурсами, обсягами лісокористування та екологічними вимогами.

Під внутрішніми водами знаходиться 170,1 тис. га (6,2% від загальної площі області). В зонах впливу водосховищ підтоплені близько 10 тис. га сільськогосподарських угідь.

Землі промисловості становлять 22,9 тис. га (0,8% від загальної площі області), транспорту і зв'язку – 29,7 тис. га (0,9% від загальної площі області), силових структур – 26,3 тис. га (0,9% від загальної площі області).

З усіх земель 56,0 тис. га становлять землі природоохоронного призначення, 0,4 тис. га оздоровчого, 1,4 тис. га рекреаційного і 1,2 тис. га історико-культурного призначення.

Ландшафтне різноманіття регіону. Загальна площа лісового фонду області – 675,6 тис. га. Для північної частини території області характерні масиви хвойних і змішаних лісів, значні площі різнотравно-злакових луків і заболочені ділянки. На півдні переважають широколистяні ліси (дуб, граб, ясен, вільха, липа), кущі й луки. Область розташована у межах двох природних зон: змішаних лісів (Київське Полісся) і лісостепової.

Біологічне різноманіття регіону. Київська область має досить різноманітний рослинний світ. На території області налічується 400 видів рослин та грибів, що охороняються. Регіон розташовується на стику природних зон Полісся та Лісостепу, тому тут поєднуються характерні для цих природних зон типи рослинності. Окремою складовою є також інтрозональна рослинність річкових долин, зокрема Дніпра, Десни, Тетерева, Ірпеня, Росі та інших менших дніпрових приток.

Рослинність Полісся сформована переважно рослинністю хвойних, широколистяних та мішаних лісів, площі яких раніше були значно більшими. Великі території, що залишилися після вирубування лісів, нині використовуються як сільськогосподарські угіддя.

На півночі Київського Полісся порівняно великі площі займає береза. Лісистість збільшується у північному і західному напрямках. Найбільші поліські лісові масиви в межах області сконцентровані на півночі області в Іванівському районі, а також вздовж річок Здвиж та Тетерів.

Наразі рослинність Київської області сильно трансформована багатотисячолітньою діяльністю людини. Зважаючи на це домінуючим рослинним комплексом на Київщині наразі є агророслинність.

У складі рослинності Київської області наявні численні занесені до Зеленої книги України рослинні асоціації, зокрема група асоціацій дубових лісів з дуба звичайного ліщинових, група асоціацій дубово-соснових лісів ліщинових, асоціації грабово-дубових лісів волосисто-осокових, формація ковили дніпровської, формація сальвінії плаваючої, формація альдрованди пухирчастої, формація водяного горіха плаваючого, формація латаття білого, формація латаття сніжно-білого, формація глечиків жовтих та ін.

Сучасний обсяг флори Київської області на сьогоднішній день точно не оцінений. Для Середнього Придніпров'я (Київської та Черкаської областей) наводиться 2009 видів судинних рослин, які відносяться до 667 родів та 129 родин.

До Червоної книги України у межах Київської області включено 120 видів рослин та грибів. Також, на території області наявний 281 вид рослин, занесених до Переліку видів рослин, що підлягають особливій охороні на території регіону.

Флора Полісся характеризується специфікою, зокрема наявністю специфічнобореального елемента. В складі рослинності Лісостепу наявні характерні для східної Європи види, присутня і досить чисельна фракція раритетної неморальної флори. Такі види рослин як Змієголовник Рюйша - *Dracosephalum ruyschiana* та Жировик Льозеля - *Liparis loeselii* внесені до Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі.

Необхідно зазначити, що долина Дніпра (низка островів та заплавлених урочищ) у межах Київської області становить собою дещо специфічний регіон у якому поєднуються як бореальні так і неморальні елементи флори. Цілий ряд рослин представлених тут мають широке поширення на Україні, в Європі чи світі загалом. Специфічна, характерна тільки для цього природного комплексу флора тут відсутня, проте присутні численні рідкісні види флори, зокрема козельці українські та жовтозілля дніпровське, характерні саме для таких біотопів. На території Київської області налічується 30 видів рослин, що занесені до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES).

Флора Київської області характеризується відсутністю ендемічних чи вузько ареальних видів, натомість наявний цілий ряд видів, характерних для більш ранніх геологічних епох – реліктів. Це зокрема водяний горіх плаваючий,

сальвінія, вовчі ягоди борові, багаторядник Брауна та загострений тощо. У зв'язку з значним ступенем антропогенної трансформованості значна її частина рекомендована до включення до Червоного списку області, який на жаль досі не прийнятий.

Загальна кількість видів тварин на території Київської області, що занесені до Червоної книги України налічує 159 одиниць. З них безхребетних тварин – 88 видів, хребетних – 71 види.

Перелік міног і променеперих риб області складається з близько 60 видів. Після спорудження каскаду водосховищ у фауні області з'явився ряд інтродукованих видів (білий амур, чебачок амурський, строкатий і білий товстолобики, сонячний окунь звичайний, ротань-головешка), окремі з яких розповсюджені дуже локально (чорний амур, гупі). Зміна біотопів через гідробудівництво, розорювання та забудову берегів, забруднення побутовими, сільськогосподарськими і промисловими стоками призводить до поступових трансформацій рибного населення річок Київської області. В основному - це відбувається в напрямку збільшення кількості видів невеликих розмірів, що не мають промислової цінності.

Особливої ваги для збереження аборигенної іхтіофауни набувають великі притоки, особливо на півночі області, що ще зберігають річковий режим, а саме Прип'ять, Десна, Тетерів. В них трапляється 13 видів риб та мінога українська *Eudontomyzon mariae*, які занесені до Червоної книги України

Для Київської області налічується 12 видів амфібій та 9 (10) видів рептилій. Найбільш вразливими при збереженні слід вважати види, які знаходяться під охороною конвенцій та червоних списків природоохоронних організацій та червоних книг.

До Червоного списку Міжнародного союзу охорони, як близький до стану загрози зникнення занесено один вид плазунів - *Emys orbicularis*. До Червоної книги України належить три види рептилій - *Lacerta viridis*, *Coronella austriaca*, *Vipera nikolskii*. Так до списку видів даної конвенції, що підлягають особливій охороні входять 6 земноводних та 4 види плазунів.

Відповідно до наявної інформації, на території Київської області зустрічається 281 видів птахів, з них 161 на гніздуванні, інші тільки під час міграцій, або зимівлі. До Червоної книги занесено – 28 видів птахів, які також охороняються Бернською Конвенцією.

Загальна кількість видів флори і фауни на території Київської області занесених до Бернської конвенції складає – 85 одиниць. Кількість видів тварин занесених до додатків Конвенції про мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція) на території Київської області налічує 28 одиниць.

Розширення території природно-заповідного фонду Київської області є одним з пріоритетних напрямів роботи департаменту екології та природних ресурсів Київської обласної державної адміністрації.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. На території Київської області налічується 214 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, загальною (фактичною) площею – 290726,87 га, що становить 10,33% від

адміністративної площі області, при необхідних 8,6% у 2017 році та 11,7% у 2021 році.

Рішенням Київської обласної ради сьомого скликання від 19.05.2017 № 300-14-VII затверджено Регіональну програму розвитку природно-заповідного фонду Київської області "Київщина заповідна" на 2017-2020 роки.

В рамках вище згаданої Програми планується створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду передбачених Регіональною схемою екологічної мережі Київської області, що дасть можливість значно збільшити площу ПЗФ області.

Протягом 2017 року створено 7 територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, а саме: регіональний ландшафтний парк "Пташиний рай" (466,8 га), ботанічний заказник місцевого значення "Черківщина" (32,4 га), ботанічні пам'ятки природи місцевого значення "Телепень" (2,3 га), "Дуб Гоголя" (0,01 га), "Дуб Семена Палія" (0,01 га), "Государ Великої Галявини" (0,01 га), "Дідодуб" (0,01 га).

Зокрема, у 2017 році Департаментом проведено роботу зі створення регіональний ландшафтний парк "Пташиний рай" загальною площею – 466,8 га на частині Дніпровського острівного архіпелагу, яка включає острів Великий Північний з внутрішньою затокою Журавель, острова Вальковський та Пташиний в межах м. Вишгород Київської області.

На території парку пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення "Кагарлицький" створено ботанічну пам'ятку природи місцевого значення "Дуб Гоголя" площею 0,01 га.

З метою реалізації державної політики у сфері розвитку заповідної справи на території Київської області, підвищення ролі територій та об'єктів природно-заповідного фонду у збереженні біотичного та ландшафтного різноманіття області, розроблено Регіональну програму розвитку природно-заповідного фонду Київської області "Київщина заповідна" на 2017-2020 роки, яку затверджено рішенням Київської обласної ради сьомого скликання від 19.05.2017 № 300-14-VII.

В рамках вище згаданої Програми, планується створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду, передбачених Регіональною схемою екологічної мережі Київської області та дасть можливість значно збільшити площу природно-заповідного фонду області – до 443 тис.га, що дозволить досягнути показника 15,7%, як і передбачає Державна Стратегія регіонального розвитку України на період до 2020 року.

Відповідно до Програми проведено роботу по виконанню наступних природоохоронних заходів:

- Виготовлено планово-картографічні матеріали по 15 проєктованих до заповідання територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення на території Київської області;

- Розроблено проєкти землеустрою з організації та встановлення меж 7 територій природно-заповідного фонду місцевого значення на площі 705,38 га;

- Визначено 11 перспективних територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та розроблено наукові обґрунтування щодо доцільності їх створення.

Департаментом продовжується робота по створенню нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, а саме: регіонального ландшафтного парку "Яготинський ім. Гетьмана Кирила Розумовського" (131 га), "Михайлівсько-Рубежівський" (105,7 га), "Дмитрівський" (142,1 га), "Шандрівський ліс" (40 га), "Сеньківський" (424 га); "Личанський ліс" (0,5 га); "Миронівський" (19,6 га); ландшафтних заказників місцевого значення "Миньківський" (76,9), "Руда долина" (6,1 га), "Чорний ліс" (27,2 га), "Чабанівський" (13,2 га), "Петрушківський ліс" (52,3 га); гідрологічного заказника місцевого значення "Неграш-Музичі" (34,9 га); зоологічного заказника місцевого значення "Стайківські обрії" (43,4 га);

Природно-заповідний фонд Київщини (за межами Зони відчуження) критично малий і вкрай незбалансований відносно розподілу територій, що охороняються за типами зональних біотопів, представлених в області.

Близько половини територій області знаходиться в межах Полісся, а друга половина – у Лісостеповій зоні, область розсічена вздовж потужною водною артерією – Дніпром, з двома великими водосховищами – Київським та Канівським, проте, незважаючи на значну частку нелісових територій області, переважна частина територій ПЗФ представлена лісами. Представленість степових біотопів в складі наявних територій ПЗФ замала, з 207 об'єктів ПЗФ вони представлені лише у складі 20 об'єктів (у т.ч. 6 мають дуже малу площу), з них 5 створені лише у 2010 році. Тож ландшафтний склад ПЗФ не репрезентує ані збереженість цих ландшафтів у складі природних зон та області в цілому, ані характерні для природної зони ландшафти, що є показником еkleктичності вибору земель для заповідання та відсутності генеральної стратегії розбудови ПЗФ.

Таким чином, найбільш репрезентативними об'єктами ПЗФ, розташованими у Київській області стануть запроєктовані у Програмі "Київщина заповідна" об'єкти загальнодержавного значення – Національні природні парки: "Дівички", "Приірпіння-Чернечій ліс", "Подесіння" та регіональний ландшафтний парк – "Надстугнянський".

Елементи смарагдової мережі України.

UA0000046 Заказник "Чорнобильський спеціальний;

UA0000094 Київське водосховище;

UA0000096 Полісько-Чорнобильський;

UA0000111 Канівське водосховище.

Опис регіональної екологічної мережі. По території Київської області проходять декілька екологічних коридорів національного рівня, а саме Поліський, Галицько-Слобожанський, Дніпровський та Деснянський. Офіційно затвержені схеми цих коридорів відсутні, межі їх не відомі. Концепції Дніпровського та Деснянського екологічних коридорів розроблені Національним екологічним центром України. Для Поліського та Галицько-Слобожанського коридорів, створено по декілька схем, запропонованих різними

науковими, або громадськими організаціями. Однак, на даному етапі використання цих схем не є доцільним за відсутністю офіційного статусу цих схем, які скоріш за все будуть ще перероблятися. Крім цього відсутні відповідні картографічні матеріали. Доступними для нас є лише схеми на паперових носіях в форматі А4, що фактично є узагальненим малюнком схеми.

Ключові території Київської регіональної схеми екологічної мережі (РСЕМ) виділялися на основі наступного:

- врахування меж природних ділянок ландшафтів;
- розміру природних ділянок (чим більше, тим краще для збереження біорізноманіття);
- наявності об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), або наявності ділянок, які вже запропоновані у якості майбутніх об'єктів ПЗФ.

До складу регіональної екомережі Київщини включено дві ключові території загальнодержавного значення, що мають міжрегіональний та транскордонний характер і посідають визначне місце в схемі Національної екомережі України, а також три ключові території регіонального значення. Кожна з спроектованих ключових територій містить переважно природні ландшафти та репрезентує окремі типи природних екосистем. Всі ключові території також мають у своєму складі важливі і великі за площею існуючі та проєктовані території природно-заповідного фонду.

Ключові території, які виділяються на більш низькому, регіональному рівні, можуть входити до складу екологічних коридорів загальнодержавного значення.

Екологічні коридори регіонального рівня виконують сполучну функцію між ключовими територіями та забезпечують зв'язки між ділянками природних ландшафтів, що збільшує їх стійкість до впливу різних негативних факторів і поліпшує умови для збереження біологічного різноманіття. Екокоридори, Київської РСЕМ було виділено не лише на основі долин річок, оскільки річкові долини історично є місцями концентрації населених пунктів. Тому, сполучна функція може виконуватись лише долинами річок, до яких примикають лісові та інші природні масиви. Проектування екологічних коридорів відбувалось на основі контурів природних елементів ландшафтів, але в деяких випадках, ширина пропонувананих коридорів менша, ніж ширина, наприклад, лісових масивів через які вони проходять. Це обумовлено тим, що з одного боку це буде полегшувати подальшу імплементацію екологічної мережі (зокрема узгодження з землекористувачами та землевласниками), а з іншого боку ширина коридорів достатня для міграцій та дисперсії тварин.

При проектуванні РСЕМ Київщини виділені також зони перспективного відновлення. До складу так званих зон перспективного відновлення включають пошкоджені, техногенно перетворені природні території, які потребують відновлення. Аналізуючи РСЕМ інших областей, бачимо, що до складу таких зон зазвичай включають території, які на момент проектування не відіграють жодної ролі ані в РСЕМ, ні в господарській діяльності людини (відпрацьовані кар'єри, терикони, гірничі відвали інші масштабні сліди гірничої та іншої промисловості). В Київській області такі об'єкти майже відсутні. Крім того, на нашу думку, території такого типу не повинні мати відношення до екологічної мережі,

оскільки екологічна мережа за визначенням є сукупністю пріоритетних для збереження природних територій, поєднаних між собою природними коридорами в єдину просторово-територіальну конструкцію.

Тому, для виділення зон перспективного відновлення нами використано інший підхід. Для перспективного відновлення запропоновано території, які не втратили остаточно своєї природної цінності та не перебувають під ефективним господарським використанням. Це комплекс заболочених територій на лівобережній частині Київщини, що простягаються значним масивом з півночі на південь у Броварському, Бориспільському та Переяслав-Хмельницькому районах. Сьогодні ці території меліоровані і використовуються як орні землі та для інших потреб агропромислового комплексу. Проте, заболоченість дається взнаки і повноцінному господарському використанню ці території не підлягають. Доцільним буде відновлення на них природних болотних масивів.

Буферні зони не виділені. Причиною відсутності буферних зон, як у схемі Київської РСЕМ є дуже узагальнене розуміння їх функцій. Вони мають певним чином захищати ключові території та екокоридори від антропогенного впливу. Але в цьому випадку майже всі ключові території та екокоридори повинні мати буферні зони, оскільки вони знаходяться під впливом людини. Однак, абсолютно невизначеним є режим природокористування у буферних зонах, оскільки поперше мають бути зазначені обмеження на природокористування в самих ключових територіях та екокоридорах. При розробці Київської РСЕМ ніяких спеціальних випадків, коли було б чітко зрозуміло, що потрібно створення буферної зони, не було виявлено, тому у складі схеми екологічної мережі області буферні зони відсутні.

Поліська ключова територія (КТ) екомережі логічно сполучається з ключовою територією європейського значення в екомережі Республіки Білорусь. Деснянсько-Дніпровська ключова територія примикає до регіонального природного парку "Міжріччинський" (проектований НПП "Дніпровсько-Деснянський") який є ключовою територією у схемі екомережі у Чернігівській області. Саме на території КТ відбувається розділення Дніпровського та Деснянського екокоридорів на два окремі рукави. Таким чином, КТ має міжрегіональний характер. Роський екокоридор регіонального значення (він же – рукав Галицько-Слобожанського екокоридору загальнодержавного значення) та Гнилотікичський екокоридор регіонального значення мають продовження в схемі екомережі Черкаської області, до якої перетікають річки, на базі долин яких спроектовано екокоридори. А Тетерівський, Ірпінський і Здвижський екокоридори регіонального значення продовжуються у Житомирську область, де мають зв'язок з наявними там сполучними елементами екомережі. Також, через територію Київської області проходить Дніпровський екологічний коридор, аналогічно представлений в РСЕМ Полтавської, Черкаської та Чернігівської областей, примикаючи до Київщини.

Всі елементи РСЕМ Київської області та суміжних областей було нанесено на векторну цифрову мапу масштабом 1:200 000 за допомогою програми ArcGIS.

Дніпровсько-Деснянська ключова територія (КТ) загальнодержавного значення. Ключова територія розміщена на лівобережжі Київського

водосховища на півночі Київщини і включає прибережні комплекси лівого берега Київського водосховища, межиріччя Дніпра та Десни, заплаву р.Десна та притерасні ліси Подесіння. КТ є частиною Дніпровського екологічного коридору європейського значення та Деснянського екологічного коридору міжрегіонального та міждержавного значення. На півночі до КТ примикає регіональний природний парк "Міжрічинський" (проектований НПП "Дніпровсько-Деснянський"), який є КТ у схемі екомережі у Чернігівській області. Саме в межах території КТ відбувається розділення Дніпровського та Деснянського екокоридорів на два окремі рукави. Таким чином, КТ має міжрегіональний характер. Геоботанічне районування XVI округ, Чернігівсько-Новгородсіверський (Східнополіський), 64 р-н. Остерський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність представлена чергуванням болотистих ділянок з прибережно-водною та болотистою рослинністю з лісовою рослинністю. Болота низинного типу з переважанням угруповань очерету звичайного, осоки гострої, осоки омської. Значне місце займають чагарникові болота з вербою попелястою та гідрофільними видами: жовтцем повзучим, незабудкою болотяною, вехом широколистим, живокостом лікарським, чистцем болотяним. Лісова рослинність представлена флористично-багатими листяними лісами з дуба черешчатого, граба звичайного, липи серцелистої, ясена звичайного, клена гостролистого, берези повислої та осики. У травостой переважають неморальні види: копитняк європейський, просянка розлога, фіалка дивна, яглиця звичайна, зірчата ланцетна та ін. Наявні також дубово-сосонові ліси, в травостоях яких сполучаються бореальні та неморальні види. Значну роль грають вільшаник з домішкою берези повислої. У травостой переважають осока загострена, теліптеріс болотяний. Наявні фрагменти водної та прибережної рослинності на руслі та берегах Дніпра, Десни та допоміжних водойм їх заплави. Рідкісні рослинні угруповання: формація глечиків жовтих. Рідкісні представники флори: пальчатокорінники травневий та м'ясо-червоний, черевички справжні, ведмежа цибуля, коручка чемерникова.

Включає в себе існуючі заповідні території: Національний природний парк "Залісся", ландшафтні заказники загальнодержавного значення "Калитянська дача" та "Дніпровсько-Деснянський", ландшафтний заказник місцевого значення "Чернинський", Орнітологічний заказник місцевого значення "Пірнівський", Орнітологічний заказник загальнодержавного значення "Журавлиний", Гідрологічний заказник місцевого значення "Велеківське болото" а також проектовані Національний природний парк "Подесіння" та ландшафтні заказники місцевого значення "Острів Любичів", "Богданівські багна" та "Росоші". Ключова територія репрезентує заплавні комплекси Подесіння та екосистеми Українського Полісся.

Поліська ключова територія загальнодержавного значення. Ключова територія розміщена на крайній півночі Київщини і є частиною Поліського природного коридору загальнодержавного значення. На сході до КТ примикає регіональний природний парк "Міжрічинський" (проектований НПП "Дніпровсько-Деснянський") який є КТ у схемі екомережі у Чернігівській

області. Східна околиця КТ є місцем перетину Дніпровського та Поліського природних коридорів загальнодержавного значення. На півночі КТ межує через державний кордон із Радіаційним природним заповідником у республіці Білорусь, територія якого в складі екомережі Білорусі визначена як ядро європейського значення. Таким чином, ключова територія має міжнародний транскордонний характер. Геоботанічне районування XIII округ. Полісько-Придніпровський, 45 р-н. Зимовищенський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. За даними Т.Л. Андрієнко, тутешня рослинність поєднує ділянки сосново-дубових, дубово-грабових та соснових лісів. Наявні фрагменти старих дібров з переважанням ліщиново-яглицевих угруповань. Дубово-грабові ліси представлені тут крушиново-ліщиново-яглицевими ценозами характерними для Українського Полісся. Розвиненими є соснові ліси, що мають різні варіанти: соснові ліси лишайникові (тайгові угруповання), соснові ліси куничниково-вересові, соснові ліси молінієво-сфагнові, що переходять у мезотронні болота. Значні площі заболоченої заплавної рослинності з черновільшанниками, місцями з співдомінуванням верб. З різноманітним трав'яним покривом. В якому переважають очерет звичайний, комиш лісовий, очеретянка звичайна та купини осоки. Рідкісні рослинні угруповання формація альдрованди пухирчастої. Рідкісні представники флори: гронянка багатороздільна, альдрованда пухирчаста, пальчатокорінник м'ясо-червоний, коручка чемерникова (ЧКУ). КТ включає в себе існуючі заповідні території: Загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення "Чорнобильський спеціальний", Гідрологічний заказник загальнодержавного значення "Іллінський", Комплексна пам'ятка природи "Городище", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Вікові дубові насадження", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Вільхові насадження проф. Товстоліса", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Ділянка сосни звичайної", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Дуб", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Насадження дуба черешчатого", Заповідне урочище "Вікові дубові насадження". Також в рамках Ключової території планується створення Чорнобильського біосферного заповідника. Такий крок стане логічним продовженням процесу, розпочатого в Білорусі, де через кордон від Поліської ключової території розміщено радіаційний природний заповідник.

Ключова територія репрезентує природні комплекси Українського Полісся та заплавні екосистеми р. Прип'ять.

Дніпровсько-Тетерівська ключова територія місцевого значення. Ключова територія розміщена на правобережжі Київського Полісся. На півночі до КТ примикає Поліська ключова територія загальнодержавного значення та Поліський природний коридор загальнодержавного значення. Територія КТ є місцем злиття Тетерівського та Здвижського природних коридорів міжрегіонального значення.

Геоботанічне районування XV округ. Київськополіський, 55 р-н. Горностайпільсько-Димерський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність. Основним компонентом

рослинності урочища є розвинені три-чотириярусні сосняки. В перший ярус виходить сосна, до неї інколи домішуються дуб черешчатий та подекуди дуб північний. В другому ярусі зростають клен татарський та черемха. Багатим є і чагарниковий ярус: тут поєднуються ліщина, свидина криваво-червона, крушина ламка та рокитник руський. В трав'яному покриві панує типова бореальна флора: дрік фарбувальний, вероніка лісова, смовдь гірська, молочай кіпарисовидний, деревій звичайний, звіробій продирявлений, підмаренник руський. Викликає інтерес своєрідна піонерна рослинність піщаних грив. Тут, в умовах недостачі елементів живлення, сформувалися ділянки сосняку з суцільним лишайниково-моховим покривом.

На освітлених узліссях поширена рідкісна і разом з тим цінна лікарська рослина – перстач білий. На території об'єкту збереглися також фрагменти сосняків вересових та костричникових. Але найбагатшими за своїм флористичним складом є ділянки сосняків орляково-конвалієвих. Тут сконцентровані великі зарості рідкісної рослини – конвалії травневої. Рідкісні рослинні угруповання: формація соснових лісів ялівцевих, формація альдрованди пухирчастої. Рідкісні представники флори: сон чорніючий, сон розкритий, плаун колючий (ЧКУ) та булавовидний, рекомендований до включення до Червоного списку Київради. КТ включає в себе існуючі Гідрологічні заказники місцевого значення "Дилерський" та "Катюжанський", Ботанічні заказники місцевого значення "Дмитрівський", "Любимівський" та "Глибокий ліс" а також проєктований біосферний заповідник (національний природний парк) "Дніпровсько-Тетерівський". Ключова територія репрезентує природні комплекси Українського Полісся та заплавні екосистеми р. Тетерів та р.Здвиж. Пороська (Богуславська степова) ключова територія місцевого значення

КТ розмішена на півдні Київщини в місці витікання р.Рось за межі Київської області.

Геоботанічне районування Геоботанічне районування XXVI округ. Бахмацько-Кременчуцький, 97 р-н. Середньодніпровський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність представлена головним чином рослинністю листяних лісів, заплавних лук та водно-болотяною та прибережно-водною рослинністю. Листяні ліси сформованих дубом черешчатим, грабом, ясенем, липою серцелистою, кленом гостролистим. Чагарниковий ярус представлений крушиною ламкою, свидиною криваво-червоною, ліщиною, бузиною чорною та ін. видами. В травостої наявна багата фракція першоцвітів. Тніюлюбиві неморальні види: копитень європейський. Суто болотяна флора представлена такими видами, як півники болотяні, вербозілля звичайне, плакун верболистий. По вологих затоплюваних ділянках зростають самосил часниковий та сідач коноплевий. Добре розвиненою є прибережна водна рослинність, флористичне ядро якої утворюють рогіз вузьколистий, очерет звичайний, куга озерна, стрілолист та сусак зонтичний. В лучних угрупованнях переважають угруповання вівсяниці лучної, тонконогу лучного та пирію повзучого. На бідніших ґрунтах поширені угруповання лисохвосту та тимофіївки лучних. Флористичне ядро таких лук найбагатше. Тут

зустрічаються типово лучні види: волошка лучна, суховершки звичайні, зозулин цвіт, цибуля гранчаста, конюшини гірська та альпійська. У комплексі зі справжніми луками на території об'єкту по знижених зволжених ділянках сформувалися болотисті луки. Вони представлені угрупованнями осоки гострої, рідше лепешняку великого. Флористичне ядро в них утворюють такі гідрофільні види, як гадючник в'язолистний, щавель кінський, хвощ річковий, плакун верболистий, вербозілля звичайне та ін. На вологіших ділянках зростають також малопоширені види: валеріана лікарська та мітлиця велетенська. Розвиненою є прибережно-водна та суто-водна рослинність за участю звичайних для Середнього Придніпров'я інтразональних видів. Рідкісні рослинні угруповання: формація глечиків жовтих та латаття білого. Рідкісні представники флори: рабчак шаховий, пальчатокрінники м'ясо-червоний та травневий, підсніжник звичайний (ЧКУ), проліска дволиста та ряст порожнистий, рекомендовані до включення до Червоного списку Київради.

КТ включає в себе існуючі заповідні території: Регіональний ландшафтний парк "Богуславль", Заповідне урочище "Турчино", Геологічна пам'ятка природи місцевого значення "Відслонення богуславських гранітів" та проєктовані території ПЗФ: ландшафтні заказники "Біївецький" та "Половецький". Також тут знаходиться проєктований РЛП "Рось". Ключова територія репрезентує природні комплекси басейну (у т.ч. каньйону) р.Рось, лучно-степових екосистем та природних широколистяних лісів Лісостепу України.

"Дівички" - ключова територія місцевого значення. КТ розмішена на південному сході Київщини на території лівого берега Канівського водосховища і включає військовий полігон "Дівички", територію Рдищівського військового лісгоспу та острівний архіпелаг у верхів'ях Канівського водосховища. Вся територія КТ входить до складу Дніпровського екологічного коридору міждержавного значення. Геоботанічне районування XXVI округ. Бахмацько-Кременчуцький, 97 р-н. Середньодніпровський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність

1. Гідрофільна: водна (повністю занурені у воду рослини) та прибережно-водна (гідрофіти, поширені по берегах проточних і стоячих водойм). представлена на руслі р. Дніпра на акваторії навколо численних островів. Її складають надводні рослини з плавучими листками: латаття біле та сніжно-біле, глечики жовті, жабурник звичайний, водяний різак алоєвидний, рдесник плаваючий, ряска мала та триборозенчаста, спіродела багатокоренева, а також занурені рослини: рдесники та ін. рослини

2. Лучно-болотяна: волого-лучна (болотисті та сирі торф'янисті луки), справжньолучна (справжні мезофільні луки), сухо-лучна (пустощі та остепнені луки) а також рослинність ділянок оліготрофних та мезотрофних боліт.

3. Псамофітна: алювіальна (види піонерних угруповань на алювіальних відкладах річок та мулистих берегах водойм) та угруповання піщаних гряд – псамофітні луки, головним чином мезоксерофіти та ксеромезофіти).

4. Лісова: широколистяні, мішані та соснові ліси, а також болотно-лісова: вербово-осокореві ліси, вільшаники та заболочені соснові ліси.

Рідкісні рослинні угруповання: угруповання ковили дніпровської, глечиків жовтих, латаття білого.

Рідкісні представники флори: сон чорніючий, водяний горіх плаваючий, сальвінія плаваюча, булатка великоквіткова (ЧКУ), плаун булавовидний, рекомендований до включення до Червоного списку Київської області.

КТ включає в себе існуючі заповідні території: Ландшафтні заказники місцевого значення "Бориспільські острови", "Стайківські обрії", "Клов-Рудяків", Гідрологічний заказник місцевого значення "Болото Біле", Іхтіологічний заказник місцевого значення "Процівський", Орнітологічний заказник місцевого значення "Урочище В'язове" а також проєктовані ландшафтні заказники місцевого значення "Сошниківський" та "Кілов-Рудяків-2". Також переважна більшість КТ входить до складу проєктованого Національного природного парку "Дівички".

Ключова територія репрезентує природні комплекси заплави та піщаних арен р.Дніпро а також притерасних лісових масивів лівого берега р.Дніпро. На території КТ спостерігаються скупчення водоплавних птахів під час міграції Дніпровським екологічним коридором.

Дніпровський природний коридор загальнодержавного значення. Має міждержавне значення і є одним з основних шляхів сезонних міграцій птахів в Європі. В Київській області коридор простягається з півночі на південь області вздовж р.Дніпро. в районі м.Києва коридор оминає квартали забудови міста по лівому берегу р.Дніпро. Також, завдяки екологічним коридорам місцевого значення вздовж долин річок Діверка та Стугна, коридор сполучається з Ірпінським екокоридором та іормує таким чином додатковий обхід навколо Києва. До складу екокоридору входять р.Дніпро, заплавні біотопи, притерасні ліси та комплекс балок краю Київського плато на півдні області. На півночі екокоридор формує нерозривний комплекс з Деснянським екокоридором, що відгалуджується від нього на північ від області.

До складу екологічного коридору входять Дніпровсько-Деснянська ключова територія загальнодержавного значення та ключова територія регіонального значення "Дівички".

Коридор включає такі території природно-заповідного фонду: ландшафтні заказники місцевого значення "Бориспільські острови", "Стайківські обрії", "Клов-Рудяків", Ботанічний заказник місцевого значення "Щербанівський", Комплексна пам'ятка природи місцевого значення "Гордище", Гідрологічний заказник місцевого значення "Болото Біле", Іхтіологічний заказник місцевого значення "Процівський", Комплексна пам'ятка природи місцевого значення "Дніпровсько-Яненківський вал", Орнітологічний заказник місцевого значення "Урочище В'язове", Ландшафтний заказник місцевого значення "Ржищівський", Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Ржищівський", Ландшафтний заказник місцевого значення "Урочище Кіркове", Ботанічний заказник місцевого значення "Урочище "Безодня", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Ходосівський дуб", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Ясен звичайний", Ботанічний заказник місцевого значення "Гора Козинська", Ландшафтний заказник загальнодержавного значення

"Козинський", Ландшафтний заказник місцевого значення "Обухівський", Ландшафтний заказник місцевого значення "Урочище Калинове", Ландшафтний заказник місцевого значення "Чернинський", Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Дніпровсько-Деснянський", Орнітологічний заказник місцевого значення "Пірнівський", Ландшафтний заказник місцевого значення "Заплавний", Орнітологічний заказник загальнодержавного значення "Журавлиний", Гідрологічні заказники місцевого значення "Велеківське болото" та "Гощів", Ландшафтний заказник місцевого значення "Стугна", Регіональний ландшафтний парк "Трахтемирів" та Національний природний парк "Білоозерський" а також перспективні ландшафтні заказники місцевого значення "Сошниківський", "Чернечий ліс", "Росоші", "Острів Любичів", "Кілов-Рудяків-2", "Урочище Панське" та проєктовані Національні природні парки "Дівички" та "Подесіння".

Поліський природний коридор загальнодержавного значення.

На території області екокоридор представлений крайньо-північною частиною Київського Полісся і повністю входить до складу Поліської ключової території міжрегіонального значення в складі РСЕМ. Як коридор в рамках області дана територія не виконує функцій і є лише частиною південної околиці Поліського регіону.

На сході природний коридор переходить у регіональний природний парк "Міжрічинський" (проєктований НПП "Дніпровсько-Деснянський") який продовжує коридор у складі місцевої екомережі у Чернігівській області. Екокоридор включає в себе існуючі заповідні території: Загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення "Чорнобильський спеціальний", Гідрологічний заказник загальнодержавного значення "Іллінський", Комплексна пам'ятка природи "Городище", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Вікові дубові насадження", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Вільхові насадження проф. Товстоліса", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Ділянка сосни звичайної", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Дуб", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Чорновільхові насадження понад р. Прип'ять", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Насадження дуба черешчатого", Заповідне урочище "Вікові дубові насадження".

Також в рамках екокоридору планується створення Чорнобильського біосферного заповідника.

Екокоридор репрезентує природні комплекси Українського Полісся та заплавні екосистеми р. Прип'ять.

Галицько-Слобожанський природний коридор загальнодержавного значення.

В межах області екокоридор представлений місцевим екокоридором, що проходить вздовж долини р.Рось та частково р.Роська. На південному сході екокоридор переходить до Черкаської області, де представлений місцевим екокоридором місцевого значення в РСЕМ Черкаської області.

Екокоридор включає в себе існуючі заповідні території: Регіональний ландшафтний парк "Богуславль", Заповідне урочище місцевого значення

"Турчино", Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення "Дубовий гай", Ландшафтний заказник місцевого значення "Кремез", Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення "Чагари" Орнітологічний заказник місцевого значення "Саварка", Ландшафтні заказники місцевого значення "Михайлівська дача" та "Володарська дача", дендропарк "Олександрія" "Коженицький", геологічна пам'ятка природи місцевого значення "Відслонення богуславських гранітів" та проєктовані території ПЗФ: Ландшафтний заказник місцевого значення "Біївецький", Іхтіологічні заказники місцевого значення "Косівський" та "Білоцерківський", ботанічні заказники місцевого значення "Вільшаницький", "Томилівський" та Половецький". Також тут знаходиться проєктований РЛП "Рось".

Екологічний коридор репрезентує природні комплекси басейну (у т.ч. каньйону) р.Рось, лучно-степових екосистем та природних широколистяних лісів Лісостепу України.

Деснянський природний коридор міжрегіонального значення.

Екокоридор розміщений в заплаві р.Десна на лівобережжі Київського Полісся. На півночі екокоридор примикає до регіонального ландшафтного парку "Міжрічинський" (проєктований НПП "Дніпровсько- Деснянський") який продовжує Деснянський екологічний коридор у схемі екомережі у Чернігівській області. Екокоридор відділяється від Дніпровського екокоридору починаючи від Київщини. Таким чином, КТ має міжрегіональний характер. Територія Екокоридору входить до Дніпровсько-Деснянської ключової території екомережі загальнодержавного значення. Геоботанічне районування XVI округ. Чернігівсько-Новгородсіверський (Східнополіський), 64 р-н. Остерський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність представлена водною, прибережно-водною, луною. Болотяною рослинністю, заплавленими лісами та призаплавленими сосново-дубовими лісами вздовж р. Десна. Рідкісні рослинні угруповання: формації сальвінії плаваючої, глечиків жовтих, латаття білого та сніжно-білого. Рідкісні представники флори: сальвінія плаваюча, півники сибірські, пальчатокорінник м'ясо-червоний, сальвінія плаваюча, зозулинець болотяний (ЧКУ), пухирчатка звичайна, латаття біле, латаття сніжно-біле, сальвінія плаваюча, рекомендовані до включення до Червоного списку Київської області. Екокоридор ключає в себе існуючі заповідні території: Орнітологічний заказник місцевого значення "Пірнівський", та проєктовані Національний природний парк "Подесіння" та ландшафтні заказники місцевого значення "Острів Любичів" та "Росоші".

Екокоридор репрезентує заплавні комплекси Подесіння та екосистеми Українського Полісся.

Тетерівський природний коридор міжрегіонального значення. Екокоридор розміщений на заході Київського Полісся та включає долину р.Тетерів та примикаючі до неї лісові масиви. Екокоридор сполучає РСЕМ Київщини з Житомирською областю і має міжрегіональне значення. В районі гирла р.Тетерев до екокоридору примикає інший – Здвижський міжрегіональний екокоридор. Тут формується Дніпровсько-Тетерівська ключова територія екомережі регіонального значення. Геоботанічне районування XV округ.

Київськополіський, 54 р-н. Народицько-Іванівський, 55 р-н. Горностайпільсько-Димерський, 56 р-н. Бородянський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність представлена сосново-дубовими лісами та водно-болотними біотопами вздовж річки Тетерев. Ділянки низинних та верхових боліт.

Рідкісні рослинні угруповання: угруповання формації звичайно дубових-звичайно-соснових лісів звичайно ялівцевих, угруповання сальвінії плаваючої, глечиків жовтих, альдрованди пухирчастої. Рідкісні представники флори: лілія лісова, зозулинні сльози яйцевидні, любка дволиста, плаун колючий, сон розкритий, діфазіаструм сплюснутий, пальчаткорінник м'ясо-червоний, альдрованда пухирчаста, внесені до Червоної книги України (ЧКУ), а також образки болотяні, білозір болотяний рекомендовані до регіональної охорони на території Київської області. До складу екокоридору входять існуючі території природно-заповідного фонду : Ботанічні пам'ятки природи місцевого значення "Сосново-Дубові насадження", "Соснові насадження", "Дуби", "Смерека", "Соснові насадження", "Сосново-дубові насадження", "Двоярусні насадження", "Соснові насадження", "Соснові насадження", "Соснові насадження", Ландшафтні заказники місцевого значення "Бурковиця", "Яхнівський", значення "Борові ділянки", "Гайдамацьке болото", "Димерський". та проєктовані: Національний природний парк (Біосферний заповідник) "Дніпровсько-Тетеревський", Ландшафтні заказники місцевого "Тайгові ділянки", "Великий ліс", "Вільхове болото", "Тетеревськимй бір", "Вовче багно", "Кобилецькі поляна", "Тетеревський". Екокоридор репрезентує заплавні комплекси Тетерева та екосистеми Українського Полісся.

Здвижський природний коридор міжрегіонального значення. Екокоридор розміщений на заході Київського Полісся та включає долину р.Здвиж та примикаючі до неї лісові масиви. Екокоридор сполучає РСЕМ Київщини з Житомирською областю і має міжрегіональне значення. На півночі екокоридор примикає до Тетерівського екокоридору Тут формується Дніпровсько-Тетерівська ключова територія екомережі регіонального значення. Геоботанічне районування Геоботанічне районування XV округ. Київськополіський, 55 р-н. Горностайпільсько-Димерський, 56 р-н. Бородянський, 57 р-н. Київсько-Макарівський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність: Сосново-дубові ліси, подекуди фрагменти листяних лісів, болотяні ділянки, прибережно-водна рослинність в долині р. Здвиж. Рідкісні рослинні угруповання: відсутні дані. Рідкісні представники флори: сон розкритий, лілія лісова, зозулинні сльози яйцевидні, любка довлиста, любка зеленоквіткова, коручка чемерниковидна, пальчатокоріньник плямистий, осока затінкова (ЧКУ), печіночниця та ряст порожнистий рекомендовані до включення до переліку видів, які охороняються на території Київської області. До складу екокоридору входять існуючі території природно-заповідного фонду: Гідрологічний заказник місцевого значення "Катюжанський", Ботанічні заказники місцевого значення "Глибокий ліс", "Лісовичі", Заповідне урочище місцевого значення "Пужа", Ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення "Урочище Бабка", Ландшафтний заказник місцевого значення

"Сторожівці" та перспективні Ландшафтні заказники місцевого значення "Катюжанські ліси", "Лубянські ліси", "Плахтянівський" та "Клавдієвська діброва". Також науковцями пропонується розширення ботанічної пам'ятки природи загальнодержавного значення "Урочище Бабка". Екокоридор репрезентує заплавні комплекси Здвижа та екосистеми Українського Полісся.

Трубіжський природний коридор міжрегіонального значення. Екологічний коридор розміщений на сході області і включає долину р.Трубіж із незначними лісовими масивами, прилягаючими до неї. Коридор включає значну частину природних ландшафтів освоєної господарською діяльністю людини лівобережної Київщини. Екокоридор включає існуючі території природно-заповідного фонду: Ботанічний заказник місцевого значення "Оврамівсько-Івашківський", "Борівський", "Діброва", "Дубина", Комплексна пам'ятка природи місцевого значення "Вибла могила" та Заповідне урочище місцевого значення "Студенківські дубові насадження". Геоботанічне районування XVI округ. Чернігівсько-Новгородсіверський (Східнополіський), 64 р-н. Остерський, XXVI округ. Бахмацько-Кременчуцький, 97 р-н. Середньодніпровський, 98 р-н. Баришівсько-Бориспільський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність представлена значною мірою трансформованими рослинними угрупованнями: 1. Сосново-дубові та мішані ліси. Представлені три-чотириярусними сосняками. В перший ярус виходить сосна, до неї домішуються дуб черешчатий та подекуди дуб північний. В другому ярусі зростають клен татарський, ясен, горобина, черешня, черемха та ірга. Багатим є і чагарниковий ярус: тут поєднуються чорна та червона бузина, ліщина, свидина криваво-червона, крушина ламка та жостір проносний. Саме такі "острівні" залишкові ліси представляють малопорушені екосистеми і надзвичайно багаті на види природної флори Придніпров'я з найменшою участю інвазивних та заносних видів. Але найбагатшими за своїм флористичним складом є ділянки сосняків орляково-конвалієвих. В знижених ділянках ґрунти родючіші та кращі умови зволоженості, тому тут сформувалися змішані або суто листяні ліси. Тож в трав'яному ярусі тут зростають такі типово неморальні види, як копитень, зірочник ланцетолистий, яглиця, підлісник багаторічний. Навесні ж масово квітують ефемероїди: ряст ущільнений, гусяча цибулька жовта, медунка вузьколиста.

2. Водно-болотяна та суто-водна рослинність фрагменти заплавлених лісів. На території об'єкту трапляються заболочені ділянки зарослі вербами та тополями. 3. Лучно-стєпова рослинність. Велику цінність становить стєпова рослинність, що поширена в місцях виходу пісків борової тераси до Дніпра. Зокрема угруповання ковили волосистої, пірію середнього за участі таких видів як цибуля Вальдштейна, шавлія дібровна, рокитник австрійський, ліщиця поникла, гвоздика армерієвидна, аспарагус багатолістий, миколайчики плоскі.

Рідкісні рослинні угруповання: угруповання ковили дніпровської та волосистої. Рідкісні представники флори: сон розкритий, сон чорніючий, ковила дніпровська та волосиста, горицвіт весняний (ЧКУ), плаун булавоводиний, гіацинтик блідий – види рекомендовані до включення до червоного списку Київської області.

Гнилотікичський природний коридор регіонального значення. Екологічний коридор розміщений на самому півдні Київщини та представляє долину р.Гнилий Тікач, яка є репрезентує флору басейну Південного Бугу на Київщині. Переходячи до Черкаської області за течією річки, екокоридор продовжується аналогічним коридором в системі елементів регіональної екомережі Черкаської області. Геоботанічне районування XXIII округ. Умансько-Канівський (Правобережний-центральний), 87 р-н. Жашківський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність представлена рештками листяних лісів в долині р. Гнилий Тикич, які сформовані головним чином листяними породами: дубом черешчатим, грабом, в'язами, липою серцелистою та кленами, лучною рослинністю по його заплаві, а також прибережно-водною та суто-водною рослинністю. Зустрічається також болотяна рослинність. Поширені вільшнякаи, переважають високі трави. У підліску ростуть верба попеляста, крушина ламка, черемха, смородина чорна, у травостої – очерет звичайний, осока дерниста, трапляється папороть – теліптеріс болотний. Високотравний покрив на болотах утворюють очерет звичайний, рогіз широколистий, осоки. Іноді осоки утворюють окремі угруповання. Привертають увагу такі болотні рослини, як вех широколистий, образки білі, півники болотні. Болота є резерватами лікарських рослин: оману високого, айру болотного, алтеї лікарської, валеріани, живокосту, м`яти довголистої.

Рідкісні рослинні угруповання: формація ковили волосистої. Рідкісні представники флори: пальчатокорінник м`ясо-червоний, підсніжник звичайний (ЧКУ), проліска довлиста, теліптеріс болотяний (рекомендовані до Червоного списку Київської області). Екокоридор включає існуючі території природно-заповідного фонду: Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення "Ставищанський", Ботанічний заказник місцевого значення "Дубина" та Заповідне урочище місцевого значення "Ревуха". Пропонується також створення ландшафтних заказників в районі с. Сніжки та Розкішна, лісомеліорація берегів р. Гнилий Тікач.

Роський природний коридор регіонального значення. Екокоридор представляє частину Галицько-Слобожанського екокоридору загальнодержавного значення, що проходить на Київщині вздовж долини р.Рось та частково р.Роська. На південному сході екокоридор переходить до Черкаської області, де представлений місцевим екокоридором місцевого значення в РСЕМ Черкаської області. Геоботанічне районування XXII округ. Старокостянтинівсько-Білоцерківський (Правобережний західно-північний), 84 р-н. Фастівський, 85 р-н. Козятинсько-Сквирський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність:

Дубово-грабові ліси, з домішками липи серцелистої та клена гостролистого. В чагарниковому ярусі бруслини європейська та бородавчаста. В травостої анемона жовтецева, вороняє око, першоцвіт звичайний, купина багатоквіткова, проліска дволиста. Гусяча цибулька жовта, види рястів, дзвоники персиколисті та інші види.

Лучно-стєпова рослинність. На підвищених ділянках та схилах річкової долини за участі формацій пірію середнього, костриці лучної та ковили волосистої.

Прибережно-водна та суто-водна рослинність мають розвиток вздовж та на русі р. Рось ті її приток та стариць. В даній русловій ділянці Росі спостерігається якісний склад фітопланктону, притаманний річковим альгоценозам. Найбільш різноманітні хлорококкові та діатомові водорості, а також наявні деякі рідкісні жовтозелені водорості. У складі флори багато синантропних видів, однак, стан природних екотопів порівняно задовільний. На вологих луках поширені угруповання грястиці збірної мітлиці кореневищної за участю багатого різнотрав'я бобових, айстрових, злаків та зонтичних. Рідкісні рослинні угруповання: формація глечиків жовтих та ковили волосистої. Рідкісні представники флори: пальчатокрінник м'ясо-червоний, рябчик шаховий, ковила волосиста, підсніжник білосніжний (ЧКУ), проліска дволиста, косарики черепичасті, конвалія травнева (рекомендовані до включення до Червоного списку Київської області). Екокоридор включає в себе існуючі заповідні території: Регіональний ландшафтний парк "Богуславль", Заповідне урочище "Турчино", Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення "Дубовий гай", Ландшафтний заказник місцевого значення "Кремез", Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення "Чагари", Орнітологічний заказник місцевого значення "Саварка", Ландшафтні заказники місцевого значення "Михайлівська дача", "Володарська дача", Дерндропарк загальнодержавного значення "Олександрія" "Коженицький", геологічна пам'ятка природи місцевого значення "Відслонення богуславських гранітів" та проєктовані території ПЗФ: Ландшафтні заказники місцевого значення "Біївецький", "Половецький", Гідрологічні заказники місцевого значення "Косівський", "Білоцерківський", Ботанічні заказники місцевого значення "Вільшаницький", "Томилівський". Також тут знаходиться проєктований РЛП "Рось". Пропонується також створення ландшафтних заказників у лісових масивах прилеглих до р. Рось, зокрема Шкіраївському та Ротківському лісах. Екологічний коридор репрезентує природні комплекси басейну (у т.ч. каньйону) р.Рось, лучно-стєпових екосистем Лісостєпу України.

Стугненський природний коридор регіонального значення. Екологічний коридор розміщений в центрі Київщини вздовж долини р.Стугна. Даний екокоридор входить в систему обходів Дніпровського екологічного коридору навколо Києва і сполучає Дніпровський екологічний коридор загальнодержавного значення із Ірпінським екологічним коридором регіонального значення. Геоботанічне районування XV округ. Київськополіський, 57 р-н. Київсько-Макарівський, XXII округ. Старокостянтинівсько-Білоцерківський (Правобережний західно-північний), 84 р-н. Фастівський. Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність:

1.Сосново-дубові ліси з багатим травостєм по піщаним дюнам. В підліску горобина, липа серце листа, крушина ламка, свидина-криваво-червона, жостір проносний, місцями вишня чагарникова та черемха. Чагарнички: дрік

фарбувальний та рокитник руський. В травостої смовдь гірська, орляк, щитник шартрський, молодило руське та ін. 2. Прибережно-водна та суто-водна рослинність. Флористичне ядро: очерет звичайний, комиш озерний, м'ята довголиста, водна, вербозілля звичайне та монетчасте, роголісник занурений, глечики жовті, ряска мала та трироздільна. Рідкісні рослини угруповання: формація глечиків жовтих та латаття білого (ЗКУ). Рідкісні представники флори: сон розкритий (ЧКУ), латаття біле, глечики жовті, рекомендовані до включення до Червоного списку київської області. Екокоридор включає в себе існуючі заповідні території: Ландшафтні заказники місцевого значення "Невідомщина", "Копачівські схили", "Стугна", Гідрологічний заказник місцевого значення "Копачівський" а також перспективні Лісовий заказник місцевого значення "Надстугнянський", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Ключ-трава" та Регіональний ландшафтний парк "Стугненський". Екологічний коридор репрезентує природні комплекси басейну р.Стугна, лучно-степових екосистем та природних широколистяних лісів Лісостепу України.

Ірпінський природний коридор регіонального значення. Екокоридор розміщений в центрі Київського Полісся та включає долину р.Ірпінь та примикаючі до неї лісові масиви. Екокоридор залучений до ситеми обхідних коридорів Дніпровського екологічного коридору навколо Києва. До нього примикають відповідно Стугненський екокоридор та сполучний коридор в долині р.Сіверка, що поєднують його з Дніпровським екологічним коридором. Геоботанічне районування Геоботанічне районування XV округ. Київськополіський, 57 р-н. Київсько-Макарівський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність:

1. Сосново-дубові ліси, з домішкою липи, горобини, ірги та інших видів дерев. Чагарниковий ярус представлений жимолостю татарською, бруслиною європейською, свидиною червоною, бузиною червоною. Флористичне ядро травостою – бореальні види: ожика волосиста, заяча капуста звичайна, костриця овеча, смовдю гірська, вероніка лікарська, нечуйвітер волохатенький та зонтичний.

2. Меліорована заплава р. Ірпінь з рештками первинної водно-болотяної рослинності (зокрема Романівське болото). Флористичне ядро: очерет звичайний, осока гостра та прибережна, вербозілля звичайне, зюзник європейський, бодяк польовий, м'ята водяна та ін. Рідкісні рослини угруповання не виявлено. Рідкісні представники флори: пальчатокрінник м'ясо-червоний, шолудивник королівський, береза низька, сон розкритий, півники угорські, лілія лісова (ЧКУ), регіонально-рідкісні види: грушанка мала та кругло листа, зимолюбка зонтична, рекомендовані до Червоного списку Київської області. До складу екокоридору входять існуючі території природно-заповідного фонду: Заповідне урочище місцевого значення "Корчуватник", Геологічна пам'ятка природи місцевого значення "Білогородський горб", Гідрологічний заказник місцевого значення "Кончаки" Орнітологічний заказник загальнодержавного значення "Жорнівський", Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Дзвінківський", Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Вікова сосна" та деякі інші в районі Димера, а також перспективні лісовий заказник місцевого

значення "Гореницький", Ботанічний заказник місцевого значення "Урочище "Плиски". Екокоридор репрезентує заплавні комплекси Ірпіня та екосистеми Українського Полісся і Лісостепу.

Ірпінь-Конча-Заспа – екологічний коридор регіонального значення. Екологічний коридор розміщений в центрі Київщини вздовж долини р.Сіверка. Даний екокоридор входить в систему обходів Дніпровського екологічного коридору навколо Києва і сполучає Дніпровський екологічний коридор загальнодержавного значення із Ірпінським екологічним коридором регіонального значення.

Геоботанічне районування: Геоботанічне районування Геоботанічне районування XV округ. Київськополіський, 57 р-н. Київсько-Макарівський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність. Поєднання кількох типів рослинності: 1. Сосново-дубові ліси з багатим травостоем. В підліску крушина ламка, жостір проносний, місцями вишня чагарникова та черемха. Чагарнички: дрік фарбувальний та рокитник руський. В травостої смовдь гірська, орляк, щитник шартрський, молодило руське та ін. 2. Листяні ліси з дуба, грабу, в'язу та ясену в заплавних частинах. 3. Фрагменти водно-болотяної та водної рослинності. Деревостани: верба біла, козяча три тичинкова, форитсичне ядро: рогіз вузьколистий, рогіз широколистий, комиш озерний, вовоконіг європейський. Рідкісні рослинні угруповання: угруповання ковили дніпровської, угруповання латаття білого, а також сальвінії плаваючої. Рідкісні представники флори: ковила дніпровська, лілія лісова, сон розкритий, сон чорніючий, вовче лико борове, коручка чемерникова, пальчатокрінник м'ясо-червоний, гронянка багато роздільна (ЧКУ), зимолубка зонтична, гладіолус черепа частий (рекомендовані до червоного списку Київської області). Екокоридор включає в себе перспективний Ландшафтний заказник місцевого значення "Чернечий ліс" та існуючі: Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Ходосівський дуб" та Ботанічний заказник місцевого значення "Урочище Безодня". Також розглядається питання про включення зазначених територій до складу Національного природного парку "Голосіївський". Екологічний коридор репрезентує природні комплекси басейну р.Сіверка, лучно-степових екосистем та природних широколистяних лісів Лісостепу України. Ключова територія місцевого значення "Усівська". Ключова територія розміщена на заході області та включає природні комплекси долини р.Супій. Геоботанічне районування XXVI округ. Бахмацько-Кременчуцький, 101 р-н. Яготинсько-Оржицький Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність: Фрагмент природної рослинності долини р. Супій. Болотяна та прибережно-водна рослинність представлена головним чином типовими інтрозаональними видами. Подекуди трапляються ділянки заплавного лісу. Їх сформовано головним чином з тополі чорної, верб білої та сірої. Значною є також участь клену американського та аморфи кущової. В таких деревостанах зустрічається також рідкісна верба розмаринолиста. В трав'янистому ярусі таких лісів зустрічаються суниця лісова, дзвоники персиколисті, хвилівник звичайний та конвалія травнева. Рідкісні рослинні угруповання: даних немає. Рідкісні представники флори: пальчатокорінник

м'ясо-червоний (ЧКУ), півники болотяні, рекомендовані до включення до Червоного списку Київської області. Ключова територія включає існуючі території ПЗФ: Гідрологічні заказники загальнодержавного значення "Усівський", "Усівський-2", Заповідне урочище місцевого значення "Галаганове", Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення "Згурівський". Ключова територія репрезентує природні комплекси басейну р.Супій. Ключова територія місцевого значення "Болото Перевід". Ключова територія розміщена на заході області та включає природні комплекси одноіменного болота "Перевід". Є вкрай важливою територією для збереження зникаючого виду очеретянки прудкої. Геоботанічне районування: XXVI округ. Бахмацько-Кременчуцький, 101 р-н. Яготинсько-Оржицький Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність заплавно-болотяна рослинність долини р. Перевід. Рослинність верхових боліт та їх периферії, що зберігає в майже непорушеному стані унікальну болотяну флору Полісся. Що суцільно зникла внаслідок суцільної осушувальної меліорації. Широке поширення тут мають болотисті ділянки. Тут трапляються популяції таких надзвичайно цінних видів, як бобівник трилистий, образки болотяні та ін. Рідкісні рослинні угруповання: немає відомостей. Рідкісні представники флори: пальчатокорінник м'ясо-червоний (ЧКУ). Ключова територія включає перспективні території ПЗФ: Орнітологічний заказник загальнодержавного значення "Болото Перевід". Ключова територія репрезентує природні комплекси болотних екосистем лівобережного лісостепу. Ключова територія місцевого значення "Трахтемирівська" Ключова територія розміщена на півдні області та включає природні комплекси Трахтемирівського півострова, до яких входять байрачні ліси, прибережно-водні екосистеми та степові ділянки. Геоботанічне районування: XXIII округ. Умансько-Канівський (Правобережний-центральний), 89 р-н. Канівський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Фрагменти рослинності дубово-гарбових лісів, лучних степів та прибережно-водної рослинності характерних для стику Київського плато та долини Дніпра. Великі площі зростаючих кинутих полів. Рідкісні рослинні угруповання: До перших належать невеликі масиви грабових лісів, фрагменти лучних степів, болотистих лук, прибережно-водної та суто-водної рослинності. До других – штучні насадження сосни та листяних порід, зарослі рудеральними видами з території колишніх сіл та полів. Флора півострову за попередніми даними налічує більше дев'яриста видів вищих рослин. Найбільшу цінність становлять аборигенні рослинні комплекси. Достатньо великі масиви грабово-дубового лісу збереглися між селами Луковиця та Григорівка. Тут під шатром грабняків зростають типово неморальні види: копитняк європейський, маренка запашна, осока волосиста, щитовники голчастий та чоловічий, пухирник ламкий тощо. Особливу цінність становлять великі популяції ефемероїдів: проліски дволистої, рястів ущільненого та порожнистого, фіалки запашної, що охороняється Червоною книгою України. В таких лісах зростає й інша високодекоративна червонокнижна рослина – лілія лісова. При детальніших дослідженнях не виключена знахідка тут рідкісних лісових орхідей.

Не менш цінним типом рослинності є лучно-степові угруповання, що панують в урочищі Монастирок. Разом з ними зростають вівсяниця борозенчаста та тонконіг вузьколистий. І дійсно, в їхньому складі зустрічаються такі малочисельні наразі види, як анемона лісова та зіновать австрійська. На степових схилах рано навесні розпускаються червоні дзвоники іншої рідкісної рослини – рябчика руського, що також занесений до Червоної книги. Окремі фрагменти ковилових асоціацій збереглися по схилах Церквища с. Трахтемирів та по верхівках інших горбів. По околиці с. Великий Букрин та вздовж Канівського водосховища протягнулися вологі осоково-злакові луки. В їх складі зростає велика кількість цінних рослин: валеріана лікарська, вовче тіло болотне, лепеха, яку ми найчастіше спостерігаємо варварськи знищеною під час зелених свят, півники болотяні та сибірські тощо. На ділянках заплавних лук можна знайти і найбільш таємничі наші рослини – орхідеї. Прибережно-водна рослинність представлена заростями очерету, рогозу, а також ділянками вербових лісів. Місцями вони виходять безпосередньо до Дніпра. Вище від них сформувалися молоді зарості осики та верби, в складі яких зустрічається рідкісна верба розмаринолиста. Рослинність акваторії Канівського водосховища представлена заростями рдесників пронизанолистого та блискучого, валіснерії спіральної та різухи великої. Влітку відмічається розвиток синьо-зелених водоростей. До берегів півострову з акваторії водосховища вітром приносить розетки водяного горіху плаваючого та водної папороті сальвінії, що завдяки повільній течії тут закріплюються. Штучні насадження по трахтемирівських горбах характеризуються низьким біорізноманіттям, хоча місцями вони асимілювалися з рештками вихідних комплексів, що різко збільшує їх відновлювальний потенціал та робить необхідним їх охорону. Рідкісні представники флори: пальчастокорінник м'ясо-червоний, зозулинець рідко квітковий, сальвінія плаваюча, водяний горіх плаваючий. Ключова територія включає існуючі території ПЗФ: Регіональний ландшафтний парк "Трахтемирів". Пропонується розширення РЛП Трахтемирів, в перспективі включення його до Канівського природного заповідника. Ключова територія репрезентує природні комплекси урізу Київського плато. Ключова територія місцевого значення "Білозерська". Ключова територія розміщена на півдні області та включає природні комплекси заплавних лісів лівобережного лісостепу.

Геоботанічне районування: XXVI округ. Бахмацько-Кременчуцький, 97 р-н. Середньодніпровський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Основним компонентом рослинності урочища є розвинені три-чотириярусні сосняки. В перший ярус виходить сосна, до неї домішуються дуб черешчатий та подекуди дуб північний. В другому ярусі зростають клен татарський, ясен, горобина, черешня, черемха та ірга. Багатим є і чагарниковий ярус: тут поєднуються чорна та червона бузина, ліщина, свидина криваво-червона, крушина ламка та жостір проносний. Саме такі "острівні" залишкові ліси представляють малопорушені екосистеми і надзвичайно багаті на види природної флори Придніпров'я з найменшою участю інвазивних та заносних видів. Тут навесні квітує сон розкритий, що охороняється згідно Додатку I до Бернської конвенції запропонованого до включення в Червоний

список Київської області. Його популяції тут налічують до десятка і більше різновікових екземплярів, спостерігається насінневе та вегетативне поновлення виду. Рідкіснішим є сон лучний, занесений до Червоної книги України (ЧКУ). Його куртинки зустрічаються поодинокі по узбіччях доріг та узліссях. Вид регулярно квітує і плодоносить. На освітлених узліссях поширена також інша рідкісна і разом з тим цінна лікарська рослина – перстач білий. Велике наукове значення мають локалітети дуже давньої спорової рослини, відомої ще з палеозойської геологічної ери – плауна булавовидного, обидві рослини запропоновані до включення в Червоний список Київської області. Викликає інтерес і своєрідна піонерна рослинність піщаних грив. Тут, в умовах нестачі елементів живлення, сформувалися ділянки сосняку з суцільним лишайниково-моховим покривом. На території об'єкту збереглися також фрагменти сосняків вересових та костричникових. Подекуди в таких умовах зростає червонокнижна ковила дніпровська. Але найбагатшими за своїм флористичним складом є ділянки сосняків орляково-конвалієвих. Саме тут сконцентровані великі зарості рідкісної рослини – конвалії травневої, рослини запропонованої до включення в Червоний список Київської області. В складі цих ценозів зростають також червонокнижні орхідеї любка дволиста та коручка чемерникові, а також занесена до ЧКУ лілія лісова. В знижених ділянках ґрунти родючіші та кращі умови зволоженості, тому тут сформувалися змішані або суто листяні ліси. Тож в трав'яному ярусі тут зростають такі типово неморальні види, як копитень, зірочник ланцетолистий, яглиця, підлісник багаторічний. Навесні ж масово квітують ефемероїди: рясст ущільнений, гусяча цибулька жовта, медунка вузьколиста. На території об'єкту трапляються заболочені ділянки зарослі вербами та тополями. Вони розташовані і поблизу Білого озера, що щільно заросле по берегах прибережно-водною рослинністю. Рідкісні рослинні угруповання: формація ковили дніпровської. Рідкісні представники флори: любка дволиста, коручка чемерникові, лілія лісова (ЧКУ), рясст ущільнений, рекомендований до включення до Червоного списку Київщини. Ключова територія включає існуючі території ПЗФ: Національний природний парк "Білоозерський". Ключова територія місцевого значення "Степова"

Ключова територія розміщена на півдні області та включає природні лучно-степові балочні комплекси. Геоботанічне районування: XXII округ. Старокостянтинівсько-Білоцерківський (Правобережний західно-північний), 86 р-н. Білоцерківський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Степова рослинність схилів та лучна, подекуди лучно-болотяна днищ великих ярів, що мають нахил в бік Дніпра. 1. Степова рослинність схилів: Схили яру круті (до 80°), поперечно еродовані, вкриті переважно степовою трав'янистою рослинністю, а на певних ділянках і деревостоями з тополі чорної, в'язу гладкого, верби білої, сосни звичайної. Головну цінність являє собою степовий флористичний комплекс, що зберігся у верхній та середній частині схилів. Основу його складає ряд видів злаків, зокрема головний степовий куртиноутворювач – вівсяниця борозенчаста (тіпчак). Крім того, на західних схилах урочища зберігся типчакково-ковиловий степ. Саме тут знаходяться найбільші в області популяції ковили волосистої, яку занесено до

Червоної Книги України. Популяції знаходяться у задовільному стані, ковила регулярно квітує і плодоносить, спостерігається генеративне розмноження, а відповідно, і самовідновлення. Саме тому вона може бути використана, як материнська для реінтродукції ковили на степові ділянки, де вона вже зникла. Підвищену цінність становлять популяції червонокнижних видів степового комплексу, що стали надзвичайно рідкісними на Київщині: бран душки різнокольорової. Сону лучного, шафрану сітчастого, ковили перистої. Частина схилів вкрита вкриті сухими типчакowymi за участю пірію середнього, а в нижній своїй частині типчакowo-різnotравними степами. Схили тутешньої балочної системи становлять велику цінність і для збереження рідкісних видів грибів, зокрема зморшка степового. 2. Рослинність та флора тальвегів. Днища ярів являє собою комплекс вологолюбної рослинності та вологих лук, що межують з ефемерними та постійними водотоками. Рідкісні рослинні угруповання: формації ковили волосистої, ковили пірчастої. Рідкісні представники флори: ковила пірчаста, осока низька, пальчатокорінник м'ясо-червоний, горицвіт весняний (ЧКУ), гіацинтик блідий, анемона лісова, півники угорські, мигдаль степовий-бобчук, ломиніс цілолистий, рястка Гусона, проліска сибірська. Ключова територія включає існуючі території ПЗФ: Ботанічний заказник місцевого значення "Тулинецькі Переліски" та перспективні Ландшафтний заказник місцевого значення "Надніпрянський степовий", Ботанічний заказник місцевого значення "Шандрівський ліс". Ключова територія репрезентує природні комплекси лучно-степових балок урізу Київського плато. Ключова територія місцевого значення "Гнілотікичська" Ключова територія розміщена на півдні області та включає природні комплекси долини р. Гнилий Тікич.

Геоботанічне районування: XXIII округ. Умансько-Канівський (Правобережний-центральний), 87 р-н. Жашківський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність неморальних грабово-дубових лісів з значною домішкою інших листяних порід. Представлена також рослинність напівтрансформованих схилів річкової долини, яку можна охарактеризувати як фрагменти лучно-степової та рудеральної рослинності. Рідкісні рослинні угруповання: не виявлено. Рідкісні представники флори: підсніжник звичайний (одна з найпотужніших в області популяцій), проліска дволиста, лілія лісова. Ключова територія включає існуючі території ПЗФ: Заповідне урочище місцевого значення "Ревуха", Ботанічні заказники місцевого значення "Любачівський ліс", "Стрижаївський ліс". Ключова територія репрезентує природні комплекси долини р. Гнилий Тікич. Ключова територія місцевого значення "Макарівська". Ключова територія розміщена на заході області та включає природні комплекси лісових масивів Макарівського району. Геоботанічне районування XV округ. Київськополіський, 56 р-н. Бородянський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність – сосново-дубові ліси, а також ділянки березняків та вільшаників над Тетеревом та р. Білкою. По знижених зволжених ділянках сформувалися болотисті луки. Вони представлені угрупованнями осоки гострої, рідше лепешняку великого. Флористичне ядро в них утворюють такі гідрофільні

види, як гадючник в'язолистний, щавель кінський, хвощ річковий, плакун верболистий, вербозілля звичайне та ін. Рідкісні рослинні угруповання: немає відомостей. Рідкісні представники флори: пальчатокорінник м'ясо-червоний. Ключова територія включає існуючі території ПЗФ: Ландшафтні заказники місцевого значення "Борові ділянки", "Цезарівський", "Мутвицьке", Геологічна пам'ятка природи місцевого значення "Змієві Вали", Заповідне урочище місцевого значення "Вепрове". Ключова територія репрезентує природні комплекси українського полісся. Ключова територія місцевого значення "Унавська". Ключова територія розміщена на заході області та включає природні комплекси долини р. Унава. Геоботанічне районування XV округ. Київськополіський, 57 р-н. Київсько-Макарівський. Рослинність представлена водною та прибережно-водною рослинністю річки Унава, заплавною рослинністю її долини, а також багатими орляково-конвалієвими лісами на борових пісках на надзаплавних терасах. Флора урочища нараховує більш ніж 145 видів судинних рослин. Рідкісні рослинні угруповання не виявлено. Рідкісні представники флори: лілія лісова, сон розкритий, сон чорніючий (ЧКУ), конвалія травнева, рекомендована до включення до Червоного списку Київської області. Ключова територія включає існуючі території ПЗФ: Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Урочище "Унава" та перспективний Ботанічний заказник місцевого значення "Фастівський". Ключова територія репрезентує природні комплекси українського полісся. Ключова територія місцевого значення "Стугненська". Ключова територія розміщена в центральній частині області та включає природні комплекси долини р. Стугна. Геоботанічне районування: XXII округ. Старокостянтинівсько-Білоцерківський (Правобережний західно-північний), 84 р-н. Фастівський. Рослинність: лучно-степова рослинність балок макросхилу Київського плато, водно-болотяна рослинність тальвегу балок та прибережно-водна вздовж р. Стугна, фрагменти надстугнянських лісів. Флористичне ядро складає набір видів характерних для Середнього Подніпров'я. При цьому наявні лучно-степові види: миколайчики рівнинні. Костриця лучна, бородач звичайний, бореальні лісові: вероніка лікарська смовдь гірська, верес звичайний, а також комплекс інтрозональних прибережно-водних мехо та гідрофітів: сідач коноплевий, види роду зюзник, шоломниця, чистець болотний, живокист лікарський, комиш озерний, рогіз широколистий та вузьколистий. Рідкісні рослинні угруповання: формація ковили волосистої та латаття білого. Рідкісні представники флори: ковила волосиста, горицвіт весняний (ЧКУ), гусяча цибулька червонюча та латаття біле, рекомендовані до включення до Червоного списку Київської області. Ключова територія включає існуючі території ПЗФ: Заповідне урочище "Верем'я", Ландшафтний заказник місцевого значення "Копачівські схили", "Стугна", Гідрологічний заказник місцевого значення "Копачівський" та перспективні Лісовий заказник місцевого значення "Надстугнянський", Регіональний ландшафтний парк Стугненський, Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Ключ-Трава". Ключова територія репрезентує природні комплекси долини р. Стугна, в т.ч. лісових, заплавних та степових біотопів.

Супійський природний коридор регіонального значення. Екологічний коридор розміщений на сході області і включає долину р.Супій із незначними лісовими масивами, прилягаючими до неї. Коридор включає значну частину природних ландшафтів освоєної господарською діяльністю людини лівобережної Київщини. Екокоридор включає існуючі території природно-заповідного фонду: Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва "Ташанський", ботанічний заказник місцевого значення "Степовий". На півночі межує з Ключовою територією місцевого значення "Болото Перевід". Геоботанічне районування XVI округ. Чернігівсько-Новгородсіверський (Східнополіський), 64 р-н. Остерський, XXVI округ. Бахмацько-Кременчуцький, 97 р-н. Середньодніпровський, 98 р-н. Баришівсько-Бориспільський Східноєвропейської провінції Європейської широколистяно-лісової області. Рослинність представлена значною мірою трансформованими рослинними угрупованнями: Сосново-дубові та мішані ліси представлені тричотириярусними сосняками. В перший ярус виходить сосна, до неї домішуються дуб черешчатий та подекуди дуб північний. В другому ярусі зростають клен татарський, ясен, горобина, черешня, черемха та ірга. Багатим є і чагарниковий ярус: тут поєднуються чорна та червона бузина, ліщина, свидина криваво-червона, крушина ламка та жостір проносний. Саме такі "острівні" залишкові ліси представляють малопорушені екосистеми і надзвичайно багаті на види природної флори Придніпров'я з найменшою участю інвазивних та заносних видів. Але найбагатшими за своїм флористичним складом є ділянки сосняків орляково-конвалієвих. В знижених ділянках ґрунти родючіші та кращі умови зволоженості, тому тут сформувалися змішані або суто листяні ліси. Тож в трав'яному ярусі тут зростають такі типово неморальні види, як копитень, зірочник ланцетолистий, яглиця, підлісник багаторічний. Навесні ж масово квітують ефемероїди: ряст ущільнений, гусяча цибулька жовта, медунка вузьколиста. Водно-болотяна та суто-водна рослинність фрагменти заплавних лісів. На території об'єкту трапляються заболочені ділянки зарослі вербами та тополями. Лучно-стєпова рослинність. Велику цінність становить стєпова рослинність, що поширена в місцях виходу пісків борової тераси до Дніпра. Зокрема угруповання ковили волосистої, пірію середнього за участі таких видів як цибуля Вальдштейна, шавлія дібровна, рокитник австрійський, ліщиця поникла, гвоздика армерієвидна, аспарагус багатolistий, миколайчики плоскі. Рідкісні рослинні угруповання: угруповання ковили дніпровської та волосистої. Рідкісні представники флори: сон розкритий, сон чорніючий, ковила дніпровська та волосиста, горицвіт весняний (ЧКУ), плаун булавоводиний, гіацинтик блідий – види рекомендовані до включення до червоного списку Київської області.

Бориспільська територія відновлення. Запропонована територія відновлення знаходиться на лівому березі Канівського водосховища і складає масив меліорованих боліт, відмежованих від заплави р.Дніпро смугою піщаних арен. Її північна межа на декілька кілометрів не доходить до р.Трубіж. Територія нині зайнята деградованими сільськогосподарськими угіддями проте не виконує достатньої господарської ролі і може бути в майбутньому ренатуралізована з поверненням її частково або повністю до екомережі.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі.

Багатовікова господарська діяльність значно змінила природне середовище області, як наслідок, зазнали змін майже всі компоненти ландшафтної сфери – рослинний і тваринний світ, ґрунти, ґрунтові і підземні води. Серед антропогенних чинників, які вкрай негативно впливають на структурні елементи екомережі, біологічного і ландшафтного різноманіття у цілому, на сучасному етапі слід відмітити розорювання прибережних захисних смуг, створення монокультур в лісових системах, не регульований випас домашніх тварин на ділянках зі степовою і лучною рослинністю. Таким чином, первинна природна рослинність збереглася лише в окремих важкодоступних місцях, зокрема у заболочених місцях заплавл, на крутих каньйоноподібних схилах річкових долин, на певних ділянках пристигаючих і перестійних лісів. Під впливом антропогенних чинників відбувається суттєва зміна середовища існування об'єктів рослинного та тваринного світу, що значним чином впливає на видовий та кількісний склад флори і фауни на території області. Як відомо, діяльність людини призводить до деградації, або повного знищення природних ландшафтів. Одним з проявів цього є фрагментація, або, навіть, інсуляризація природних екосистем, тобто розділення суцільних масивів лісів чи степів на окремі ділянки, чи, взагалі перетворення їх на невеличкі острівці природи, які оточені орними землями, населеними пунктами, автомобільними та залізничними шляхами. Дослідженнями багатьох вчених показано, що острівна флора та фауна більш вразливі, ніж материкові. Однією з причин цього є різні екстремальні фактори – пожежі, епідемії, екстремальні погодні прояви – посухи чи паводки, розширення та коливання за межі звичної амплітуди температур. Екстремальні зовнішні фактори можуть призвести до стрімкого зникнення того чи іншого виду тварин та рослин з певної локальної території. І якщо материкові екосистеми досить швидко відновлюють втрати частини біоти за рахунок прилеглих територій, які не постраждали від того чи іншого лиха, і з котрих іде відновлення зниклих на ураженій ділянці видів, то острівні екосистеми таких можливостей не мають, або реколонізація їх дуже ускладнена. Для виживання видів тварин та рослин також є важливим внутрішньовидовий генетичний обмін на великих територіях. Але в острівних популяціях, які ізольовані від інших, це неможливо, тому негативну роль починає відігравати інбредінг (близькоспоріднене схрещування), випадковий дрейф генів, та деякі інші генетичні процеси, що значно послаблює репродукційні можливості живих організмів, призводять до появи великої кількості аномалій та генетичного виродження популяцій. Інсуляризація природних екосистем також порушує добові та сезонні міграції тварин, що призводить до зниження чисельності видів, або навіть їхньої загибелі. Крім того, важливим аспектом деградації острівних екосистем є привнесення адвентивної біоти з прилеглих, перетворених людиною територій. З метою вирішення цих проблем, близько трьох десятиріч тому було запропоновано ідею створення екологічної мережі, яка має забезпечити просторове сполучення між собою ізольованих ділянок природних екосистем та збільшення їхньої сумарної площі, міграцію та вільне розселення біологічних видів, збереження та відновлення біологічного різноманіття у довгостроковому аспекті.

Рекомендації. Необхідне здійснення спеціальних природоохоронних заходів щодо збереження біотичного й ландшафтного різноманіття у межах територій та об'єктів ПЗ. Регіональна політика має спрямовуватися на забезпечення збереження природних комплексів територій та об'єктів ПЗФ, призупинення до 2020 року втрати біотичного та ландшафтного різноманіття області. З цією метою буде здійснюватися поетапна інвентаризація земельних ділянок ПЗФ, а також ландшафтного та біорізноманіття, що знаходяться в їх межах, а також інвентаризація біорізноманіття області загалом з метою подальшої оцінки об'єктної та функціональної репрезентативності ПЗФ області та обґрунтування перспектив його подальшої оптимізації. Межі територій та об'єктів ПЗФ будуть винесені у натурі, установами ПЗФ будуть отримані правовстановлюючі документи на відповідні земельні ділянки, землі, на яких розташовані території та об'єкти ПЗФ, будуть зараховані до відповідної категорії земель, буде створено умови, максимально сприятливі для забезпечення збереження екосистем, видів флори, фауни та мікобіоти.

Здійснюватимуться заходи щодо поліпшення збереження та відновлення порушених екосистем, популяцій рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів флори, фауни та мікобіоти, рослинних угруповань, типів природних середовищ. Першочергова увага буде приділятися впровадженню науково обґрунтованих підходів до режимів збереження та менеджменту лісових, лучно-степових, водно-болотних та інших екосистем для попередження їх змін під впливом антропогенних факторів. Будуть розроблені інструктивні та методичні документи щодо здійснення регуляторних заходів у вищезазначених екосистемах. Крім того, будуть розроблені й реалізовані конкретні плани активних заходів щодо сприяння збереженню біорізноманітності в особливих для області типах екосистем (болотних та степових).

Д.1.2.12. Кіровоградська область

Фізико-географічна характеристика. Кіровоградська область розташована в центрі України, між Дніпром та Південним Бугом, в південній частині Придніпровської височини. Територія її становить 24,6 тис. км², що складає 4,1% від площі усїєї території України.

Область лежить у межах Придніпровської височини. Поверхня її - хвиляста рівнина, заввишки 150 - 250 метрів (найвища точка - 269 м – у верхів'ї річки Червоний Ташлик, найнижчий - 39 м - у заплаві р. Інгулу). Для території характерне чергування вододільних плато з глибоко врізаними долинами річок. Перевищення відносних висот досягає 150 - 200 метрів. Розвинута яружно-балкова мережа.

В рельєфі Кіровоградської області переважають денудаційні, водно ерозійні форми рельєфу. Денудація - це руйнування гірських порід водою, вітром, льодом, яке призводить до утворення останців, виходів гранітів, уступів (наприклад, заповідне урочище "Монастирище"). Стрімкі гранітні скелі можна побачити серед кристалічних відслонень в долинах річок Синюха, Інгул,

Інгулець, Південний Буг та їхніх численних приток (скелі "Слони" в с. Полум'яне Бобринецького району, "Козацька скеля" біля с. Федорівка Добровеличківського району, "Ташлицькі скелі" в с. Сотницька Балка). Незвичайні нагромадження гранітних брил та валунів, а також гроти є на всій території області, в тому числі і в м. Кіровограді. Найцікавіші та найрепрезентативніші з них увійшли до природно-заповідних територій у складі петрофітних комплексів, серед яких заповідні урочища "розлитий камінь", "Кальмазівське", "Кіліповське", "Сальківське", пам'ятки природи "Каскади", "Кам'яна стінка" та ін.

За походженням рельєф Кіровоградської області переважно ерозійний, тобто вироблений талими водами льодовиків, ріками та тимчасовими водотоками. Основними й найпоширенішими формами рельєфу є вододільні плато, річкові долини, яри та білки.

Найбільш розчленований рельєф притаманний північно-східній частині області, тобто Дніпровсько-Інгулецькому межиріччю, де мають значний розвиток опуклі горби та глибокі балки з сильно еродованими схилами. У рельєфі регіону мають місце також прохідні долини стоку льодовикових вод. На решті території поверхня менш розчленована, проте рівних межирічч мало. Глибина врізу річкових долин у східній частині Кіровоградщини досягає 100-150 м, густина яружно-балкової сітки - до 1,0 км/км². На заході ці показники зменшуються відповідно до 60-80 м та 0,75 км/км². В долинах річок широкі ділянки чергуються з каньйоноподібними, в руслах зустрічаються перепади. Річкові долини добре вироблені. На розширених ділянках спостерігаються пологі схили, широкі заплави, заплавні та надзаплавні тераси. За заплавах зустрічаються річкові стариці, озера, болота. Серед них чимало таких, що мають велику наукову цінність і тому потребують збереження. Заплавні комплекси охороняються на території гідрологічного заказника "Велика Вись" площею 564 га, між селами Лікареве та Листопадове Новомиргородського району та деяких інших.

З інтенсивною господарською діяльністю пов'язане виникнення техногенних форм рельєфу - кар'єрів, вуглерозрізів, котлованів, гребель, штучних зрошувальних систем, а також курганів, городищ, земляних фортечних валів. Антропогенні форми рельєфу порушують природну рівновагу в екосистемах та активізують негативні природні процеси - ерозію, зсуви, підтоплення, заболочення.

Клімат Кіровоградської області помірно-континентальний, недостатньо вологий, з добре вираженими порами року. Пересічні температури січня - -5-6°C, липня +20-21,5°C. Річна кількість опадів на півдні - 400-430мм, на півночі області 420-470 мм.

Вись високого атмосферного тиску (вісь Воейкова) поділяє територію області на 2 частини - північно-західну (лісостепову) і південно-східну (степову) і пролягає через Помічну, Кропивницький, Олександрію, Онуфріївку. Лісостепова частина області зазнає впливу вологих повітряних мас з атлантичного океану, а степова знаходиться під впливом континентальних повітряних мас зі сходу. Вся територія області перебуває під дією західного перенесення повітряних мас помірних широт.

У зимовий період досить частими є циклони з Атлантики та Середземного моря. Під час їхнього проходження настає відлига, утворюється туман та мряка, випадає сніг або дощ. У другій половині літа на території Кіровоградщини часто встановлюється антициклоніальний тип погоди з високими температурами повітря до $+38^{\circ}\text{C}$ та тривалими посухами.

Атмосферні опади розподіляються нерівномірно - за теплий період (червень-жовтень) випадає в середньому 280-335 мм, за холодний (листопад-березень - 125—140 мм. Літні опади мають здебільшого зливовий характер, що зумовлює формування інтенсивного поверхневого стоку та розвиток ерозійних процесів. У той же час у степовій зоні мають місце бездощові періоди тривалістю 30-40 днів. Сніговий покрив утворюється кожної зими і лежить в середньому 60-80 днів. Перший сніг випадає у другій половині листопада. Сталий сніговий покрив утворюється у другій-третьій декадах грудня, сходить наприкінці лютого або на початку березня. При різких змінах температур взимку на території області часто виникають тумани, ожеледь.

Протягом року на території області спостерігаються сильні вітри більше 15 м/сек. Бурі та урагани до 25-30 м/с характерні для осінньо - літнього періоду.

Ґрунтовий покрив на території області характерний для перехідної зони від південного лісостепу до північного лісостепу і представлений більш, ніж 50 відмінами ґрунтів. Ґрунти мають високу родючість. В північній частині області переважають чорноземи, потужні малогумусні й середньогумусні із вмістом гумусу відповідно 5% та трохи більше 5,5%. Для південно-західних районів найбільш поширеними ґрунтами є чорноземи звичайні, середньо- та малогумусні, а в південній частині - чорноземи звичайні неглибокі малогумусні та малопотужні. За механічним складом ґрунти північних районів – важко-суглинкові, південних - легкосуглинкові, а в Придніпров'ї – легко- та середньосуглинкові.

На схилах долин річок Тясмину та Інгульця розповсюджені поля зсувів гірських порід та блоково-пластичне зміщення. Зсуви сформувались на схилах, складених плейстоценовими суглинками потужністю близько 7 м.

Наявністю в межах області докембрійського щита зумовлене багатство та різноманітність мінеральних ресурсів. В надрах області розвідано 31 вид корисних копалин, відкрито 390 родовищ, з яких розробляється 71. Мінерально-сировинна база складається з паливно-енергетичної сировини (уранова руда, буре вугілля, горючі сланці), сировини для металургійної промисловості (залізна руда, металічний нікель та кобальт), будівельної сировини (червоні, рожеві та сірі граніти, піски, цегельна сировина тощо), підземних вод, графіту та інших.

На території краю протікає 438 річок, нараховується 1074 річечки та струмочки загальною довжиною відповідно 5558 і 2595 км, збудовано 2185 ставків і 85 водосховищ. Переважають так звані малі річки, найбільші з яких Інгулець, Тясмин, Інгул, Синюха, Велика Вись, Чорний Ташлик і Ятрань належать до басейнів Дніпра та Південного Бугу.

Структура землекористування. Площа земель у Кіровоградській області складає 2458,8 тис. га, що становить 4,07% від території України, з яких сільськогосподарські землі –2032,2 тис. га. Кіровоградська область разом із

Дніпропетровською та Запорізькою входить до Придніпровського економічного району та за структурою економіки є індустріально-аграрною.

У структурі сільськогосподарських угідь рілля становить 1764,6 тис. га (86,8%), багаторічні насадження – 25,4 тис. га (1,2%), пасовища та сіножаті – 242,2 тис. га (10,08%).

Розораність земель в області – 74,1%, що на 17,3% більше, ніж у середньому по Україні. Високий рівень розораності території області, в першу чергу, обумовлений екстенсивним використанням земель у сільськогосподарському виробництві.

Ліси та інші лісовкриті площі складають 189,1 тис. га, у тому числі полежахисні лісосмуги – 27,9 тис. га. Загальна лісистість області з урахуванням усіх захисних лісових насаджень складає 7,7%.

Під забудованими землями зайнято 89,6 тис. га (3,6%), болотами – 10,6 тис. га (0,4%). Під водою зайнято 76,9 тис. га (3,1%), у тому числі 93 водосховищами, ставками та іншими штучними водоймами 72,0 тис. га.

Територія суші складає 2382,0 тис. га або 96,9 відсотків від загальної площі області.

Розподіл земельного фонду області по основним угіддям:

1. рілля – 1764,6 тис. га (71,8%);
2. багаторічні насадження – 25,4 тис. га (1,0%);
3. сіножаті – 23,7 тис. га (1,0%);
4. пасовища – 218,5 тис. га (8,9%);
5. господарські будівлі і двори – 23,9 тис. га (1,0%);
6. ліси та інші лісовкриті площі – 189,1 тис. га (7,7%);
7. забудовані землі – 89,6 тис. га (3,6%);
8. під водою – 76,9 тис. га (3,1%);
9. інші землі – 47,6 тис. га (1,9%).

Ландшафтне різноманіття регіону. Відповідно до схеми фізико-географічного районування України територія Кіровоградської області розташована в межах Дністровсько-дніпровської лісостепової фізико-географічної провінції (краю) і займає північно-східну частину Лівобережно-Дніпровської північно-степової провінції. У межах лісостепової частини досліджуваної території виділяється Південно-Придніпровська лісостепова ландшафтна область, а в межах степової - степова область південних відрогів Придніпровської височини.

Кіровоградська адміністративна область розташована в межах Дністровсько-Дніпровського лісостепового краю і займає північно-східну частину Дністровсько-Дніпровського північно-степового краю. У межах лісостепової частини території області виділяють Південно-Придніпровський височинний лісостеп, а в межах степової - Південно-Придніпровську схилово-височинну область.

У ландшафтній структурі Південно-Придніпровської височинної лісостепової області переважають вододільні слабохвилясті місцевості з чорноземами типовими, сильнохвилясті місцевості з чорноземами опідзоленими

і темно-сірими лісовими ґрунтами. Вони мають незначні ухили і є орними землями високої потенційної продуктивності. Південно-Придніпровська схилово-височинна степова область є однією з найбільших фізико-географічних областей степової зони України і відрізняється значним антропогенно-техногенним впливом, зокрема гірничодобувної промисловості (Олександрійський буровугільний басейн, родовище урану, гранітні кар'єри тощо). У ландшафтній структурі області переважають лесові еродовані рівнини з чорноземами звичайними середньогумусними, які сформувалися під різнотравно-типчаково-ковилковими степами.

Лісостепові природно-територіальні комплекси у Кіровоградській області розповсюджені на площі 1063,93 тис. га, що становить 43% всієї її території. Для них притаманні такі основні риси:

- посилення хвилястості рівнин із заходу на схід;
- переважання у ґрунтовому покриві чорноземів типових мало-і середньогумусних;
- збільшення потужності пухких осадових відкладів із заходу на схід;
- збільшення частки яружно-балкових комплексів також із заходу на схід.

Степові ландшафти Кіровоградської області розповсюджені на площі 13 949 км², що становить 57% її території, їм притаманні такі основні риси:

- повсюдний розвиток лесоподібних суглинків як ґрунтоутворювальних порід;
- значно менша мозаїчність ґрунтового покриву порівняно з лісостеповими природно-територіальними комплексами;
- переважання чорноземів звичайних мало- і середньогумусних;
- загальний нахил поверхні рельєфу на південь і південний схід;
- чітка означеність у сучасній ландшафтній структурі піднесеності докембрійського фундаменту;
- більша посушливість клімату, збільшення частоти східних і північно-східних вітрів, а також кількості днів із посухами.

I. Широколистяно-лісові природно-територіальні комплекси це підвищені акумулятивно-денудаційні лесові розчленовані та повільно розчленовані рівнини:

- пологохвилясті дреновані із сірими лісовими ґрунтами під дубово-грабовими лісами; - хвилясті дреновані з темно-сірими реградованими ґрунтами під свіжими дібровами;
- яружно-балкові з темно-сірими середньозмитими та намитими ґрунтами під вологими дібровами

II. Лісостепові рідколісні

Денудаційні сильнорозчленовані лесові височини та їхні схили:

- горбисті добре дреновані з чорноземами типовими малогумусними під грабовими дібровами та чагарниками;
- хвилясті добре дреновані з чорноземами типовими малогумусними слабозмитими під дубово-грабовими дібровами і чагарниками;

Денудаційні середньорозчленовані лесові височини та їхні схили:

- горбисті добре дреновані з чорноземами типовими середньогумусними під грабовими дібровами і різнотравно-злаково-чагарниковою рослинністю;
- хвилясті добре дреновані з чорноземами типовими малогуумусними карбонатними під грабовими дібровами та лучно-чагарниковою рослинністю;
- пологохвилясті добре дреновані з чорноземами типовими середньогумусними слабо та середньозмитими під різнотравно-злаковим широколистяним рідколіссям;
- яружно-балкові з чорноземами типовими середньогумусними змитими і намитими на балковому делювії з виходами на схилах кристалічних порід під лугово-чагарниковою рослинністю.

Підвищені акумулятивно-денудаційні розчленовані лесові рівнини:

- хвилясті дреновані з чорноземами опідзоленими та сірими лісовими ґрунтами під злаково-різнотравними освітленими дібровами;
- пологохвилясті дреновані з чорноземами реградованими під грабовими дібровами та чагарниками;
- яружно-балково-лощинні з чорноземами реградованими змитими і намитими під різнотравно-злаковим широколистяним рідколіссям.

III. Лучно-степові ПТК

Знижені ерозійно-акумулятивні алювіальні помірно та слабо розчленовані лесові рівнини:

- слабохвилясті слабодреновані з чорноземами типовими середньогумусними під різнотравно-злаковими луками та чагарниками;
- пологохвилясті слабодреновані з дерновими піщаними ґрунтами в комплексі з чорноземами і лугово-поверхнево-сбосолонцюватими ґрунтами в лощинах і балках під різнотравно-осоково-злаковими луками;
- давні погано дреновані прохідні долини, складені озерно-річковими та флювіогляціальними відкладами, із чорноземами та дерновими піщаними ґрунтами під сосновими борами і різнотравно-злаковим рідколіссям.

Низинні акумулятивні плоскорозчленовані алювіальні рівнини:

- низькі плоскохвилясті заплави з чорноземами опідзоленими середньо суглинистими в комплексі з чорноземно-лучними та лугово-болотними солонцюватими ґрунтами під вологими луками і злаково-осоковими болотами;
- високі гривасті сухі заплави з дерновими розвинутими піщаними та глинисто-піщаними ґрунтами в комплексі з лугово-чорноземними ґрунтами під сосновими борами і лучно-чагарниковою рослинністю.

Степові ПТК на напівзакритому кристалічному фундаменті Українського щита.

IV. Різнотравно-типчакково-ковилові ПТК

Денудаційні лесові сильно-та середньорозчленовані височини та їхні схили:

- хвилясті добре дреновані з чорноземами звичайними середньогумусними на місці різнотравно-типчакково-ковилових степів;
- горбисті добре дреновані з чорноземами звичайними малогуумусними глибокими на місці різнотравно-злакових степів (нині розорані);

-пологохвилясті добре дреновані з чорноземами звичайними малогумусними неглибокими легко суглинистими на місці різнотравно-типчакowo-ковилових степів;

- яружно-балкові з чорноземами звичайними середньогумусними легко суглинистими змитими та намитими під байрачними лісами і чагарниками.

Підвищені акумулятивно-денудаційні лесові розчленовані рівнини:

-пологохвилясті дреновані з чорноземами звичайними середньогумусними глибокими середньо суглинистими на місці різнотравно-но-типчакowo-ковилових степів з байрачними лісами;

- хвилясті дреновані з чорноземами звичайними малогумусними під різнотравними степами з байрачними лісами та чагарниками;

- хвилясті дреновані з чорноземами звичайними середньогумусними глибокими середньо суглинистими з чагарниками на місці різнотравно-злакових степів;

- яружно-балково-лощинні з чорноземами звичайними малогумусними змитими та намитими, місцями врізані в кристалічні породи, під різнотравно-лучними степами.

Підвищені акумулятивно-денудаційні лесові помірно розчленовані рівнини:

- хвилясті дреновані з чорноземами звичайними середньогумусними глибокими на місці різнотравних степів з островами лісових масивів у межах найбільш підвищених урочищ;

- слабохвилясті дреновані з чорноземами звичайними середньогумусними вилуженими легко суглинистими на місці типчакowo-ковилових степів;

-пологохвилясті з чорноземами звичайними малогумусними глибокими вилуженими важкосуглинистими на місці різнотравно-злакових степів.

V. Різнотравно-злакові ПТК

Знижені ерозійно-акумулятивні лесові помірно та слаборозчленованні давньоалювіальні рівнини:

- слабохвилясті погано дреновані з чорноземами звичайними малогумусними важкосуглинистими під різно-травною та лучно-степовою рослинністю і чагарниками;

-пологохвилясті слабодреновані з чорноземами звичайними середньогумусними легко суглинистими, глинисто-піщаними і супіщаними, а також у комплексі з лучно-чорноземними та луговими ґрунтами під різнотравно-лучними степами.

Низинні акумулятивні плоскорозчленовані алювіальні рівнини:

- високі гривасті сухі заплави з лугово-поверхнево-слабосолонцюватими та лучними ґрунтами під злаково-осоковими лугами;

- низькі слабохвилясті заплави з лугово-болотними, болотними і торфово-болотними ґрунтами під очеретяними високо травними болотами та різнотравно-осоковими лугами;

- давні погано дреновані прохідні долини, складені водно-та озерно-льодовиковими відкладами, із чорноземами звичайними малогумусними глибокими і вилуженими на місці різнотравно-злакових степів.

Біологічне різноманіття регіону. Рослинний та тваринний світ Кіровоградщини, незважаючи на значну господарську освоєність території області та фрагментацію природних біотопів, залишається відносно багатим. Цьому сприяє географічне положення даної території, яку з південного заходу на північний схід перетинає природна межа між Лісостепом і Степом.

Територію Кіровоградської області представляють лісостепова та степова зони. Нині понад 70% лісостепової частини області розорано, ліси і лісонасадження займають лише 7,2% території Кіровоградщини. Хоча Кіровоградщина й небагата на ліси, проте вони тут дуже різноманітні.

Лісова рослинність представлена переважно широколистяними лісами.

Фрагменти сосново-дубових лісів трапляються на борових терасах рр. Дніпра і Тясмину. Корінні плакорні масиви широколистяних лісів існують в лісостеповій частині області - Чорний, Чутянський, Нерубайський ліси. В південній, степовій частині ліси не виходять на плакори, а трапляються у верхів'ях балок, утворюючи смугу байрачного степу. Лісові ценози мають чотириярусну будову, значне затінення та характеризуються мішаними деревостанами з домінуванням дуба звичайного. В деревних ярусах співдомінують граб звичайний, ясен високий, клен гостролистий, липа серцелиста, які утворюють відповідні угруповання. В центральній і північній частинах області переважають грабово-дубові, дубові, ясені-дубові ліси, а у Придніпров'ї - липово-дубові та кленово-липово-дубові, в яких переважають двоярусні деревостани. Досить добре збереглася лучна та болотна рослинність в заплавах річок. Багата та різноманітна степова рослинність збереглася і на схилах річкових долин та балок, на узліссях.

Для степової зони характерна трав'яна степова рослинність. Весною з'являються ефемерні рослини: півники, гіацинти, крокуси, горицвіт, тюльпани, півонії, маки. Улітку в степу з'являються полин, типчак, ковила.

На Кіровоградщині переважають лучні степи, виявлено чимало ділянок справжніх степів, трапляються чагарникові степи. В травостої лучних степів найбільшу роль відіграє келерія гребінчаста, пирій середній, тонконіг вузьколистий, а на найбільш сухих та освітлених місцях формуються угруповання ковили. Деревя і кущі зустрічаються на берегах водойм і в балках. Тільки там їм вистачає вологи влітку, тільки там вони захищені від зимових морозів та весняних приморозків під час цвітіння. У степах іноді можна зустріти зарості тернику, шипшини, дикої вишні.

Ліси Кіровоградської області зосереджені у Придніпровській частині, на південних відрігах Придніпровської височини.

Одним з найбільших є Чорноліський масив, розташований на піднятому правому березі верхів'я р. Інгульця. Його південно-західна частина виходить на вододіл між річками Інгулець та Інгул. На півночі до Чорноліського масиву прилягає другий великий масив вододільно-балкових лісів – Дмитрівсько-Чутівський.

У Чорноліському та Дмитрівсько-Чутівському масивах в деревостані переважають дуб та граб, утворюючи грабово-дубові ліси. Граб тут, поблизу межі зі степовою зоною, знаходиться на південній межі ареалу та відзначається

дещо уповільненим ростом. Менші площі у масиві займають ясенево-дубові та липово-дубові ліси, а також чисті дубові насадження. В деревостанах трапляються клени гостролистий та польовий, в'яз, береза. Але основною породою тут є дуб.

У флорі Кіровоградщини виявлено три види занесених до Європейського списку, 73 види, що занесені до Червоної книги України. Виявлена популяція червонокнижних рослин таких як: ковила волосиста, конюшина гірська, цмин пісковий, горицвіт весняний, півники понтичні. Козельці українські та астрагал шерстистоквітковий занесені до Європейського червоного списку. Крім того виявлені цінні та малопоширені види – ауоніс весінній, астрагал безстрілковий, гоніолимон татарський, аурінія скельна.

Дикі тварини в Кіровоградській області розподіляються по території дуже нерівномірно. В цілому, найбільш багаті фауністичні комплекси збереглися у придніпровській частині Кіровоградщини, по долинах річок, в балках та у великих лісових масивах центральних, південних та південно-східних районів. Біднішим є склад тварин добре освоєних людиною північних та північно-західних районів області.

Із 413 видів наземних хребетних тварин, відомих для Дніпровсько-Бузького лісостепоного зоогеографічного району (ссавців - 65 видів, птахів - 324, плазунів - 13, амфібій - 11), на території Кіровоградщини виявлено 368 видів, в тому числі: ссавців - 65, птахів - 279, плазунів - 13, амфібій - 11.

Крім того, водойми області населяє 61 вид риб, з яких найбільш численними є представники ряду карпоподібних (35 видів).

Серед земноводних найбільш численні жаби озерна та ставкова, а також кумка червоночерева. На залісених територіях переважає жаба трав'яна, трапляються жаба гостроморда і квакша звичайна, рідкісна - ропуха сіра, місцями звичайні часничниця і ропуха зелена. З 13 видів плазунів, виявлених на території області, звичайною є ящірка прудка, місцями - ящірка зелена. До групи нечисленних видів відносяться вуж звичайний, ящірка живородна і черепаха болотяна. Інші види рідкісні та дуже рідкісні: до перших відносяться веретениця ламка, вуж водяний, мідянка, полоз жовточеревий та гадюка степова, а до других - полоз лісовий, який ще можливо зберігся по окремих лісових масивах.

Птахів, які є найбільш різноманітною у видовому відношенні і численною групою хребетних тварин Кіровоградщини, враховуючи особливості їх біології, можна поділити на 5 груп - осілі (42 види), перелітні (120), пролітні (64), що прилітають на зимівлю (13), залітні (40).

У видовому відношенні найбільшою групою птахів (142 види) є горобині, до якої відносяться горобці, шпаки, синиці, ластівки, щиглики, снігурі, а також гави, сороки та інші. Друга за кількістю видів група (28 видів) - хижі птахи. Більшість з них належить до категорії рідкісних тварин. Звичайні представники цієї групи на Кіровоградщині - яструб великий, канюк звичайний боривітер звичайний. Взимку на Кіровоградщині в помітній кількості з'являється канюк мохноногий. Разом із цим видом, але в значно меншій кількості з півночі прилітає сокіл-дербник. Інші види хижих птахів, які мешкають на території Кіровоградської області, є малочисельними або рідкісними. Третє місце за

кількістю видів займають кулики (23 види). Це типові навколородні птахи. Більшість з них з'являються в межах Кіровоградщини під час сезонних міграцій, а гніздуванні звичайні чайка (чибіс), травник, веретенник великий і зуйок малий. Досить різноманітною групою птахів є також качині (21 вид), які належать до мешканців водно-болотного комплексу. Найбільш численні представники групи - чирок-тріскунок, широконоса та чернь червоноголова, а під час сезонних міграцій - шилохвіст, свищ, гоголь, чернь, чубата. До нечисленних видів качиних слід віднести нерозня і чернь білооку. За кількістю видів виділяється також група пастушкових птахів (7 видів), з яких найбільш звичайні лиска, курочка водяна, згонич і пастушок.

Місцями трапляється деркач - вид, що зникає в Європі і тому занесений до Європейського Червоного списку. Досить різноманітною групою є сови (9 видів). Звичайними можна вважати таких нічних мисливців, як сови сіра, вухата та болотяна і сич хатній. Інші види з цієї групи трапляються у незначній кількості, а пугач і сипуха - взагалі зникаючі і занесені до Червоної книги України. Останньою групою птахів, яка виділяється кількістю видів, є чаплі (7 видів). Найчастіше з представників цієї групи трапляються чаплі сіра та руда, квак, бугай і бугайчик. Із ссавців найбільш багата на види група - гризуни (25 видів). Чисельність різноманітних мишовидних гризунів, особливо тих, що мешкають на полях, висока. Досить численна також група комахоїдних ссавців, з яких найбільш відомі широкому загалу їжак звичайний і кріт звичайний. А от бобер річковий зустрічається рідко. Хижі ссавці представлені в області вовком, лисицею звичайною, акліматизованим єнотовидним собакою, куницями ліською та кам'яною, тхорами чорним, степовим та перев'язкою, а також горностаєм і ласкою.

У Кіровоградській області нині зустрічаються 5 видів ссавців, 10 видів птахів і 8 видів комах, занесених до Європейського Червоного списку, що перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі.

Із 115 видів хребетних тварин, які занесені до Червоної книги України, в межах Кіровоградщини зустрічаються 114 видів, у тому числі: 61 вид ссавців, 43 види птахів, 4 види плазунів, які в основному зосереджені на природоохоронних територіях.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Стратегією розвитку Кіровоградської області на період до 2020 року визначено поступове збільшення площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області до 174,6 тис. га, тобто доведення питомої ваги площі природно-заповідного фонду до площі адміністративно-територіальної одиниці до 7,1%.

Станом на 01 січня 2017 року в області налічується 222 природно-заповідні території та об'єкти, загальною площею 100402,2 га, з них 26 територій та 87 об'єктів, площею 5909,8 га, мають статус загальнодержавного значення, решта (196 територій та об'єктів), площею 94492,36 га, - місцевого значення, показник заповідності від загальної площі області становить 4,1%.

При цьому лише в Долинському та Світловодському районах показники заповідності складають відповідно 14,3 та 49,9%.

Рішенням обласної ради від 18 листопада 2016 року № 164 "Про оголошення території природно-заповідного фонду місцевого значення" було створено ботанічний заказник місцевого значення "Балка "Очеретяна", загальною площею 53,9196 га, який знаходиться в межах земель запасу Новогригорівської Другої сільської ради Долинського району.

№ з/п	Найменування об'єктів ПЗФ	Об'єкти природно-заповідного фонду					
		Загальнодержавного значення		Місцевого значення		Всього	
		Кількіс	Площа	Кількі	Площа	Кіль	Площа
1	Дендрологічні парки	1	109,00	-	-	1	109,00
2	Регіональні ландшафтні парки	-	-	2	77850,73	2	77850,70
3	Заказники - всього, в т.ч.:	21	5728,00	84	12818,9196	104	18493,00
	Ландшафтні	7	3844,40	49	9818,50	56	13662,90
	Лісові	1	43,50	7	1102,10	8	1145,60
	Ботанічні	9	741,50	18	883,40	27	1262,60
	загально-зоологічні	1	27,00	3	220,30	4	247,30
	Орнітологічні	2	503,60	5	736,40	7	1240,00
	Гідрологічні	1	568,00	-	-	1	568,00
	загально-геологічні	-	-	-	-	-	-
	Ентомологічні	-	-	1	4,30	1	4,30
4	Пам'ятки природи - всього, в т.ч.:	2	9,10	50	525,48	52	534,58
	Комплексні	1	7,10	7	128,21	8	135,31
	Ботанічні	-	-	28	331,54	28	331,54
	Гідрологічні	1	2,00	10	55,83	11	57,83
	Зоологічні	-	-	2	0,40	2	0,40
	Геологічні	-	-	3	9,50	3	9,50
5	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	2	63,70	5	104,47	7	168,17
6	Заповідні урочища	-	-	55	3192,76	55	3192,76
	РАЗОМ	26	5909,80	196	94492,36	222	100402,159

Елементи смарагдової мережі.

Site_code UA0000205

Site_name Pokrovsko-Dolynivskyi

Ландшафтний заказник місцевого значення "Долинівсько - Покровський" Територія цієї ділянки являє собою верхів'я досить глибокої балки з водотоком по дніщу системи річки Сугоклеї. Балка тягнеться майже на 10 км. З загальним ухилом до річки. Верхів'я її має мальовничий ландшафт, погордована місцевість з кам'янистими відслоненнями. Розміщений в південній частині області в околицях сіл Покровка, Долинівка, Софіївка Компаніївського району. Він має овальну форму зовнішніх меж, суцільну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

До його складу входять переважно ландшафти кам'яно-степового типу, що утворюють досить мальовничі краєвиди з потужними виходами на денну поверхню гранітів вкритих і оточених специфічною петрофільною флорою та заселених степовими видами тварин.

З вищих рослин на кам'янистих розсипах схилів та навколо оголень гранітів зростають очиток їдкий, цибуля гірська, авринія скельна, молодило руське, чебрець український, асплений муровий, залізник колючий, багатоніжка звичайна, вівсюнець пустельний та багато інших трав. Окрім них тут виявлені деревні і чагарникові породи – робінія несправжня акація, клен ясенелистий, жимолость татарська, бруслина європейська, слива колюча, вишня степова, вишня магалєбська, барбарис звичайний, клен татарський, повій звичайний, зіновать руська, мигдаль степовий тощо.

З степової трав'янистої рослинності в межах даного центру ландшафтного різноманіття зростають тонконіг степовий, келерія струнка, мітлиця біла, костриця степова, типчак борознистий, ячмінь мишачий, конюшина польова, грицики звичайні, деревій майже справжній, полин степовий, полин гіркий, полин австрійський, молочай степовий, молочай городній, сокирки польові, буркун білий, талабан польовий тощо.

Окрім вказаних степових трав тут зростають види, що занесені до Червоної книги України, зокрема сон чорніючий, астрагал шерстистоквітковий, ковила волосиста, ковила Лессінга.

В межах даного центру збереглася одна з найбільш чисельних на Кіровоградщині мікропопуляцій ящірки зеленої. Крім неї тут зустрічаються також ящірка прудка, вуж звичайний та вуж водяний, черепаха болотяна, Останні три з вказаних видів заселяють русло р. Сугоклії, яка майже навпіл перетинає територію центру, утворюючи невеликий каньйон.

Site_code UA0000255

Site_name Znamianskyi Chornyi Lis

"Чорний ліс" - великий лісовий масив (близько 90 тис. га) в межах Олександрівського і Знаменського районів Кіровоградської області та розташований північніше лісовий масив "Чута" (Дмитрівсько-Чутівський ліс).

Розташований на межі лісостепової та степової зони, на вододілі річок Інгул, Інгулець і Тясмин, в межах Придніпровської височини. Поверхня розчленована ерозійними формами рельєфу: борознами, водоріями, балками. Ліси є типово плакорними з середньою висотою 200 метрів над рівнем моря до 245 м. Переважають грабові діброви, по узбіччях з домішками ясена і береста. Клімат помірно-континентальний, кількість опадів 450–475 мм. Ґрунтове різноманіття представлене темно-сірими опідзоленими ґрунтами, чорноземами опідзоленими, реградованими, лучно-чорноземними, чорноземно-лучними, лучно-болотними і болотними ґрунтами.

Site_code UA0000136

Site_name Bokoventivskyi Regional Landscape Park

Боковеньківський ім. М.Л.Давидова — регіональний ландшафтний парк місцевого значення. Об'єкт розташований на території Долинського району Кіровоградської області. До його складу входять природні похідні степові ділянки, які збереглися на схилах балок та долин, лісові масиви штучного походження, природні лучні і водні, а також штучні водні об'єкти.

Також на території області знаходиться частинка Кременчуцького водосховища.

Site_code UA0000110
 Site_name Kremenchutske Reservoir

Опис регіональної екологічної мережі

Площі земельних угідь - складових національної екомережі

№ з/п	Складові елементи екомережі	Площа, тис. га
1	Об'єкти природно-заповідного фонду	100,4
2	Водно-болотні угіддя	25,3
3	Відкриті заболочені землі	10,6
4	Водоохоронні зони	58,3
5	Прибережні захисні смуги	23,3
6	Ліси та інші лісовкриті площі	186,2
7	Курортні та лікувально-оздоровчі території	-
8	Рекреаційні території	0,8
9	Землі під консервацією	-
10	Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	13,3
11	Пасовища, сіножаті	246,8
12	Радіоактивно забруднені землі, що не використовуються в господарстві	-
13	Загальна площа екомережі	665,0
14	Загальна площа Кіровоградської області	2458,8

У регіональній схемі екомережі нараховується 99 регіональних центрів біорізноманіття та 186 екологічних коридорів. Загальна площа екомережі складає 665 тис. га.

В умовах Кіровоградської області оптимальна просторова організація екокоридорів базується на використанні як природних (річкові долини, яружно-балкові геокомплекси) і штучно створених (узбережжя водосховищ, лісосмуги, лісонасадження вздовж транспортних шляхів) лінійних елементів природних і антропогенних ландшафтів. У більшості випадків роль екокоридорів виконують річкові долини. Саме в межах таких територій спостерігається підвищена щільність розселення населення та найбільш інтенсивне природокористування. Головним резервом для формування екокоридорів є землі водного фонду.

Перелік структурних елементів регіональної екологічної мережі.

1. Південно-Придніпровська лісостепова природна територія

Бандурівський регіональний центр 1 біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у західній частині області в околицях с. Бандурове Гайворонського району. Він є великим за розмірами, має кластерну внутрішню структуру, близьку до овальних обрисів форму і витягнутий в меридіональному напрямку.

Долинський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розташований у західній частині області в межах земель Долинської і Червонівської сільських рад Гайворонського району. Він є кластерним за структурою, має грушоподібну форму, витягнуту в меридіональному напрямку і є середнім за розмірами.

Головними осередками біологічного різноманіття тут є лісові масиви Ур. "Кубкове-1", площею 150 га і ур. "Кубкове-2", площею 171 га.

Вільхівський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розташований у західній частині області в околицях с. Вільхове Голованівського району на межі з Черкаською областю. Від має видовжену неправильно еліптичну форму, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Природну основу даного елемента регіональної екомережі складають лісові насадження ур. "Чаплюзьке", площею 100 га, ур. "Гордовацька дубина", площею 205 га і ур. "Контроверз", площею 145 га, де переважають мезоморфні та мезотрофні едафічні умови.

Кам'янобрідський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розміщений у західній частині області в околицях с. Кам'яний Брід Ульянівського району. Він є середнім за розмірами, кластерним за структурою, має еліптичну форму і виокремлює з загального тла місцевість, яка порівняно багата у сенсі ландшафтного і біологічного різноманіття, що зумовлюється поєднанням, з одного боку, досить вираженого пересіченого рельєфу, а з іншого присутністю різних природних угруповань - лісів, малих річок і струмків, суходолів з специфічною рослинністю і тваринним світом, котрі за видовим складом і чисельністю помітно відрізняються від похідних природних антропогенне - трансформованих та штучних біоценозів, які за площею домінують на даній території.

Прибузький регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розташований у західній частині області в околицях с. Сабатинівка Ульянівського району і прилягає до русла р. Південний Буг, що й обумовило його назву. Він має неправильно-овальні обриси контура, кластерну внутрішню структуру і є середній за розмірами. Даний елемент екомережі віддзеркалює найбільш типові для Побужжя ландшафти, а також має на своїй території низку ділянок, що зберегли природний і близький до такого стан - мезоморфних і субмезоморфних рослинних угруповань, що локалізовані на сухих лучних і лучно-степових місцезростаннях.

Окрім цього, в межах даного регіонального центру біологічного різноманіття наявні декілька лісових масивів, котрі окрім виконання важливих протиерозійних функцій дають притулок великій кількості рослинних і тваринних організмів різних систематичних та екологічних груп, а також створюють досить мальовничі краєвиди.

Двома екологічними коридорами Прибузький регіональний центр біологічного різноманіття сполучається з іншими аналогічними елементами регіональної екомережі. Так, з Кам'янобрідським регіональним центром різноманіття природно-ландшафтного типу, який знаходиться північніше, екокоридором, що базується на річковій долині Синиці. З Липовеньківським центром біорізноманіття, який розташований на сході, за допомогою несущільного екологічного коридору, природною основою якого є заплава Південного Буга, до його виходу на територію Миколаївської області, а далі різні природні об'єкти, переважно яружно-балкові системи з степовими ділянками на схилах.

Важливим гідроекологічним елементом регіональної екомережі на даній території є екологічний коридор, природною основою якого слугує р. Синиця, що з півночі на південь у меридіональному напрямку перетинає всю територію Ульяновського району, поєднуючи в єдину функціональну систему регіональні центри біологічного і ландшафтного різноманіття, які знаходяться, як в межах району, так і поза ними на сусідніх територіях.

Клинівський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться на заході області в околицях с. Клинове Голованівського району. Він має близьку до овальної форму зовнішніх контурів, з яких північні співпадають з границею Черкаської області, а західні з територією Ульяновського району. Це є середній за розмірами та кластерний за структурою елемент регіональної схеми національної екомережі.

Крутенківський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розташований на заході області в околицях с. Крутенке Голованівського району і частина його контурів співпадає з межею Черкаської області". Він має неправильну овальну форму і відмежовує ділянку місцевості, котрій властиві ландшафтні і біологічні особливості, які помітно вирізняються на загальному тлі одноманітного агрокультурного оточення. Даний елемент регіональної схеми національної екологічної мережі є середній за розмірами і має кластерну внутрішню структуру.

Лебединський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться в західній частині області в околицях с. Лебединка Голованівського району. Він має неправильно-овальну форму, завдяки якій виокремлює з загального, досить бідного на природні об'єкти тла, територій з високим рівнем освоєності (розораності), місцевість з добре вираженим хвилястим рельєфом, на якій знаходяться лісові, лучні, водні, степові та інші ділянки з порівняно багатим на видовий склад рослинними і тваринними угрупованнями. Даний регіональний центр біологічного різноманіття є великий за розмірами і має кластерну внутрішню структуру.

Журавлинський регіональний центр біологічного різноманіття знаходиться у західній частині області в околицях с. Журавлинка Голованівського району. Він має неправильно-округлі контури, кластерну внутрішню структуру і є середній за розмірами.

Дана територія має досить виражений хвилястий рельєф, на якому утворилися різні за трофністю і зволоженістю ґрунтів умови для формування різноманітних рослинних угруповань, що зберегли достатній рівень природності.

Це стосується передусім мезофільних та мезотрофних формацій, що трапляються тут досить часто на різних елементах рельєфу.

У центрі даного елемента екомережі знаходиться лісове урочище "Плоске" загальною площею 339 га.

Новоархангельський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у північно-західній частині області на східних околицях с.м.т. Новоархангельськ. Він має неправильно - овальну форму, що витягнута у субширотному напрямку, середні розміри та кластерну внутрішню структуру.

Найбільшу площу, а також значення, як структурних елементів екомережі тут мають лісові насадження, а також заплава р. Синюха з її прирусловими терасами, аквальними комплексами, заливними луками, ділянками позбавленими природної рослинності тощо.

Найбільшими за площею лісовими масивами тут є урочища "Рідке" площею 150 га, "Грузьке" площею 186 га та "Попівське" площею 114 га, які виконують важливі водорегулюючі та водоохоронні функції на території, що безпосередньо примикає до заплави р. Синюха.

Розсоховатецький регіональний центр біологічного різноманіття гідробіологічного типу знаходиться західній частині області в околицях с. Розсоховатець Новоархангельського району. Він має неправильну бобовидну форму, завдяки якій відмежовує ділянку місцевості, котра за своїми природними особливостями помітно виділяється на загальному тлі одноманітного агрокультурного ландшафту. За своєю площею він має середні розміри, а за внутрішньою структурою є кластерним.

У центрі даної ділянки знаходиться лісовий масив витягнутої форми ур."Когутівка", загальною площею 81 га, що зростає на схилах струмка, який впадає у р. Синюха. Дане насадження виконує важливу водоохоронну, а також протиерозійну функцію.

Ятранський регіональний центр біологічного різноманіття гідробіологічного типу знаходиться у західній частині області в околицях с. Ятрань Новоархангельського району. Головним природним об'єктом, що складає основу даного центру є місце злиття двох найбільших доколишніх рік Синюхи і Ятрані.

Шляхівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розташований у північно-західній частині області в околицях с. Шляхове Новоархангельського району. Він має округлий контур, кластерну внутрішню структуру і є середній за розмірами.

Природним осередком даного центру слугує урочище "Шляхівське" загальною площею 248 га.

Якимівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у північно-західній частині області в околицях сіл Виноградне, Андріївка, Якимівка, Миропіль Маловисківського району. Він має неправильно-округлі обриси зовнішнього контура, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Лозоватський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у середній частині області в околицях сіл Лозоватка і Розсоховатка Маловисківського району. Він має середні розміри, неправильно-округлу форму контуру і кластерну внутрішню структуру.

Олексіївський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розміщений у середній частині області в околицях сіл Лутківка, Олексіївка, Новомиколаївка Маловисківського району. Він має витягнутий звивистий контур, що простягається у субширотному напрямку, кластерну внутрішню структуру і є порівняно великим за розмірами.

На території даного природного ядра знаходиться декілька об'єктів природно-заповідного фонду області. Це ботанічні пам'ятки природи місцевого значення "Полезахисна смуга №1" площею 14,0 га, "Полезахисна смуга №2" площею 16,0 га, "Полезахисна смуга №3" площею 9,4 га, "Полезахисна смуга №4" площею 4,1 га та заповідне урочище місцевого значення "Оман високий" площею 2,0 га.

Бойківський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться в середній, північній частині області в околицях сіл Войківка, Комсомольське Маловисківського району. Він має неправильно овальні обриси зовнішнього контура, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Дідово-Балківський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у середній частині області в околицях с. Олександрівка Кіровоградського району. Він є малим за розмірами, має округлі обриси зовнішнього контура, а також суцільну внутрішню структуру, основу якої складає лісовий масив "Дідова балка" загальною площею 300 га.

У північному напрямку від даного центру відходить екокоридор, природною основою якого слугує верхів'я Великої Висі і завдяки якому він сполучається з Каніжським регіональним центром. Несуцільним екокоридором, природною основою якого слугують різні природні об'єкти - долини верхів'я Великої Висі та Плетеного Ташлика, а також суходільні балкові системи, даний центр сполучається з Войнівським центром біологічного різноманіття, котрий розташований південніше.

Петроострівський регіональний центр біологічного різноманіття гідробіологічного типу знаходиться у середній північній частині області в околицях с. Петроострів Новомиргородського району. Він має неправильно-округлу форму зовнішнього контура, суцільну внутрішню структуру і є середнім за розмірами. Основу даного центру складають природні комплекси переважно заплавного типу - розлогі перезволожені заливні луки, заболочені ділянки, які приурочені до русла р. Велика Вись.

В межах даного центру біорізноманіття знаходяться два об'єкти природно-заповідного фонду області - ботанічний заказник місцевого значення "Острів" загальною площею 22,5 га, а також гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення "Вила" загальною площею 5,0 га.

Турійський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться в середній північній частині області в околицях с. Турія Новомиргородського району. Він має середні розміри і кластерну внутрішню структуру. Північні контури його співпадають з межею сусідньої Черкаської області, для яких притаманна ламана конфігурація, а решта мають приблизно округлу форму.

Кам'янський регіональний центр біологічного різноманіття гідробіологічного типу розміщений у середній північній частині області в околицях с. Кам'янка Новомиргородського району. Він має близьку до овальної форми конфігурацію зовнішнього контура, суцільну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Природну основу цього елемента регіональної екомережі складають, головним чином, водні і болотні угіддя.

Найбільш вагомим, з екологічної точки зору, в межах даної території є Кам'янське водосховище загальною площею 243,0 га.

Оситняжківський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розміщений в середній північній частині області в околицях с. Оситняжка Новомиргородського району. Він має середні розміри, овальні обриси зовнішніх контурів і кластерну внутрішню структуру.

В межах даного регіонального центру біологічного різноманіття знаходиться декілька об'єктів природно-заповідного фонду області. Це лісові заказники місцевого значення "Балка Бонче" площею 62,0 га, "Окіп" площею 95,0 га, "Луки" площею 65,0 га.

Василівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у середній північній частині області в межах околиць сіл Дібровка, Зелене, Василівка Новомиргородського району. Він має середні розміри, неправильно-округлі зовнішні контури і кластерну внутрішню структуру.

В межах даного центру знаходиться природно-заповідний об'єкт області - заповідне урочище місцевого значення "Василівське" загальною площею 56,8 га.

Каніжський регіональний центр біологічного різноманіття гідробіологічного типу знаходиться у середній північній частині області в околицях сіл Каніж і Панчеве Новомиргородського району. Він має неправильні обриси зовнішнього контура, середні розміри і кластерну внутрішню структуру.

Бровківський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розміщений у середній північній частині області в околицях сіл Бровкове і Шпакове Новомиргородського району. Він є середнім за розмірами, має неправильно-овальні обриси зовнішніх контурів та кластерну внутрішню структуру.

Лісові насадження переважно байрачного типу розташовані на ерозійно небезпечних ділянках добре вираженого хвилястого рельєфу, де вони виконують дуже важливі водорегулюючі та протиерозійні функції. Це урочища "Шпички" загальною площею 223 га, "Скринський ліс" - 91 га, "Аврамівське" - 60 га, "Полігон" - 50 га.

Великосеверинський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розташований у центральній частині області в околицях сіл Велика Северинка, Лозоватка, Кандаурове Кіровоградського району. Він має середні розміри, близьку до овальної форми обриси зовнішніх контурів та кластерну внутрішню структуру.

Можарівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розташований у центральній частині області в околицях с.м.т. Можарове Кіровоградського району. Він є середнім за розмірами, має овальні обриси зовнішнього контура і суцільну внутрішню структуру.

Його природну основу складають лісові насадження та похідні степові фітоценози.

Лісові угруповання представлені масивним урочищем "Дубова балка" загальною площею 337 га, яке має штучне походження.

Аджамський регіональний центр біологічного різноманіття гідробіологічного типу розташований у центральній частині області в околицях

с. Аджамка Знам'янського району. Він має середні розміри, близьку до овальної форму обрисів зовнішнього контура та кластерну внутрішню структуру.

В межах даного центру біологічного різноманіття знаходиться об'єкт природно-заповідного фонду області - орнітологічний заказник місцевого значення "Аджамський" загальною площею 67, 4 га.

Гайовський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у північній частині області в околицях сіл Гайове та Польове Олександрівського району. Він має округлу форму зовнішнього контура, суцільну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Трилеський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у крайній північній частині області в околицях сіл Іванівка, Триліси, Китайгород, Северинівка Олександрівського району. Він має зовнішні контури неправильної форми, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

В межах даного центру біорізноманіття знаходиться природно заповідний об'єкт області - ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Жовтий льон" загальною площею 20,3 га.

Тясминський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у крайній північній частині області в околицях с. Великі Верещаки, Любомирка Олександрівського району. Він має овальну форму зовнішнього контура, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

На його території бере початок р. Тясмин, що і визначило назву даного елемента екологічної мережі

В межах даного регіонального центру нараховується декілька об'єктів природно-заповідного фонду області, зокрема гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення "Витоки р. Тясмин" площею 2,0 га, ботанічний заказник місцевого значення "Братерські яри" загальною площею 27,0 га, заповідне урочище місцевого значення "Шавлієва балка" площею 4,5 га.

Плешківський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у середній північній частині області в околицях с. Плешки Олександрівського району. Він є малим за розмірами, має овальну форму зовнішніх контурів та суцільну внутрішню структуру.

Характерною особливістю регіональної схеми екомережі на даній території є наявність великих лісових масивів, зокрема урочищ: "Червононерубаївське" (3980 га), "Пальчикове" (878 га), "Бірки" (1171 га), "Широка балка" (514 га), екологічний вплив яких на прилеглі території значно переважають за своєю масштабністю відповідну функцію вищерозглянутих елементів регіональної екологічної мережі.

Трепівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розміщений в середній частині області в околицях с. Трепівка Знам'янського району. Він має середні розміри, близьку до овальної форму зовнішніх контурів та кластерну внутрішню структуру.

Слід підкреслити, що вказаний елемент регіональної екологічної мережі відіграє важливу, проте підпорядковану екологічну роль оскільки поступаються за масштабністю екологічного впливу на довкілля розміщеному неподалік природному ядру загальнодержавного значення, в основі якого лежать великі

лісові урочища "Чорний ліс" (7669 га) та "Дмитрівсько-Чутнівський ліс" (6410 га), котрі дають притулок великій кількості видів рослин і тварин, зокрема таким, які є рідкісними і знаходяться під загрозою зникнення.

Юхимівський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться в північній частині області в околицях с. Юхимове Знамянського району. Він має середні розміри, неправильну форму зовнішніх обрисів контура та кластерну внутрішню структуру.

На території даного регіонального центру біологічного різноманіття розміщені природно заповідні об'єкти області - ботанічні пам'ятки природи місцевого значення "Ковилові горби" загальною площею 7,0 га та "Кудинове" площею 13,0 га.

Іванківський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розміщений у північній частині області на південь від с. Іванківці Знамянського району. Він має овальні обриси зовнішнього контура, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Диківський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розміщений у північно-східній частині області в околицях села Диківка Знамянського району. Він має овальну конфігурацію зовнішніх контурів, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Пантазіївський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розміщений на північно-східній частині області в околицях с. Пантазіївка Знамянського району. Він має обриси зовнішнього контуру неправильної форми, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Глинський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розташований у північно - східній частині області, поблизу с. Глинське Світловодського району. Він має близьку до овальної форму зовнішнього контура, середні розміри та кластерну внутрішню структуру.

Лісові біоценози представлені декількома лісовими масивами, зокрема урочищами "Ганнівське" загальною площею близько 500 га, "Коробчине" - 223 га, "Оврахівське" - 52 га.

Подорожнівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у крайній північно-східній частині області в околицях с. Подорожне Світловодського району. Він має великі розміри, кластерну внутрішню структуру і криволінійні зовнішні контури, котрі визначаються береговою лінією Кременчуцького водосховища та Цибульницької затоки, які його омивають.

На території даного регіонального центру біологічного різноманіття розміщені об'єкти природно-заповідного фонду області, зокрема заповідне урочище місцевого значення "Барвінкова і тюльпанова гори" загальною площею 5,2 га. Тут збереглася невелика ділянка тюльпана дібровного, який занесений до Червоної книги України. Окрім цього в межах даного центру знаходяться також пам'ятки природи місцевого значення "Придніпровські кургани" площею 0,50 га, на яких зростають рідкісні види рослин, зокрема шафран сітчастий, сон чорніючий, а також орнітологічний заказник "Поселення сиворакші" площею близько 0,20 га.

Микільський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розміщений у північно-східній частині області в околицях сіл Микільське, Золотарівка та Бугроватка Світловодського району. Він має овальну форму зовнішнього контура, кластерну внутрішню структуру і є великим за розмірами. Своєю північною околицею даний центр прилягає до акваторії Цибульницької затоки, а східною - до каналу Дніпро-Інгулець.

Природні і ландшафтні комплекси даного елемента регіональної екологічної мережі складають відкриті біотопи - луки, степові ділянки по схилах балок і ярів, а також лісові масиви. Серед останніх найбільш вагому екологічну роль виконують такі урочища як "Садове" загальною площею 438 га, "Бугрувате" площею 294 га, "Золотарівське" площею 166 га, "Бугрувате-1" - площею 97 га, "Гусяче" площею 92 га, "Редькове-1" площею 73 га, "Редькове-2" площею 56 га та деякі інші.

В межах даного центру біорізноманіття розміщений об'єкт природно-заповідного фонду області пам'ятка природи місцевого значення "Степовий горб" площею 0,20 га.

Озерський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розміщений у східній частині області в околицях сіл Озера і Талова Балка Світловодського району. Він має середні розміри, овальну форму зовнішнього контура, а також кластерну внутрішню структуру.

Василівсько-Омельницький регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у північно-східній частині області в межах земель підпорядкованих Василівській та Омельницькій сільським радам Онуфріївського району. Він має форму неправильного еліпса витягнутого у субширотному напрямку, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

В межах вказаного регіонального центру біологічного різноманіття знаходиться об'єкт природно-заповідного фонду області ландшафтний заказник місцевого значення "Недогарський" загальною площею 50 га.

Вишнівцівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у північно-східній частині області в околицях сіл Вишнівці та Лозоватка Онуфріївського району. Він є великим за розмірами має кластерну внутрішню структуру, неправильну форму і обмежує ділянку території, яка відрізняється порівняно високим станом ландшафтного і біологічного різноманіття. Тут на тлі значної пересіченості рельєфу місцевості та високого рівня її розораності нерідко зустрічаються ділянки з напівприродним і близьким до природного станом. Це невеликі осередки степової трав'янистої рослинності, що збереглися на схилах балок і ярів, деревні насадження, що представлені переважно байрачними лісами тощо.

В межах даного регіонального центру біологічного різноманіття знаходиться декілька об'єктів природно-заповідного фонду області, зокрема лісовий заказник загальнодержавного значення "Велика стінка" загальною площею 43,5 га, а також ландшафтний заказник місцевого значення "Лозоватський" загальною площею 70,0 га.

Зибківський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у північно-східній частині області на південь від с. Зибкове

Онуфріївського району. Він має кластерну внутрішню структуру, середні розміри, неправильно-овальні обриси і витягнутий у субширотному напрямку.

На даній території з ділянок, котрі зберегли порівняно близький до природного стан переважають лісові, степові та лучні рослинні угруповання.

Попівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у східній частині області в околицях с Полівка Онуфріївського району. Він має середні розміри, суцільну внутрішню структуру і неправильно-овальну зовнішню форму.

Головною особливістю даного елемента регіональної екомережі є те, що на його території з об'єктів, що зберегли в найбільшій мірі стан природності переважають степові ділянки з мезоморфною рослинністю.

В межах даного центру біорізноманіття знаходяться заповідні урочища місцевого значення "Литкевич" площею 3,7 га та "Солдатське" площею 0,5 га.

Куцеволівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розташований у крайній північно-східній частині області в околицях сіл Деріївка, Куцеволівка та Ясиноватка Онуфріївського району. Він має неправильно округлу форму, великі розміри, а також кластерну внутрішню структуру.

В межах даного регіонального центра біологічного різноманіття знаходиться декілька об'єктів природно-заповідного фонду області, зокрема заповідні урочища місцевого значення "Довге" площею 31,3 га, "Шеметів ліс" - площею 41,9 га, "Сиротин ліс" площею 20,5 га, "Ясиноватка площею 3,0 га.

Новопразький регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розташований у центральній частині області в околицях с.м.т. Нова Прага Олександрійського району. Він має середні розміри, суцільну внутрішню структуру та неправильно-овальну форму і відокремлює ділянку місцевості з вираженим хвилястим рельєфом.

Найбільш характерною особливістю даного центру є те, що тут практично відсутні масиви лісу, які б мали площу понад 50 га. Натомість досить багато ділянок мезофільної степової рослинності, яка збереглася на крутосхилах балок, ярів, долин невеликих струмків.

Гідроекологічні елементи екомережі тут представлені руслами періодично пересихаючих струмків, а також декількома штучними водоймами, котрі використовуються головним чином для розведення риби і потреб водопостачання населення та місцевої промисловості.

Новопилипівський регіональний центр біологічного різноманіття культурно-ландшафтного типу знаходиться в східній частині області в околицях м. Олександрія. Він має середні розміри, кластерну внутрішню структуру та близьку до овальної форму і відокремлює ділянку місцевості з порівняно різноманітним ландшафтним і біоценотичним складом угідь. Тут зростають лісові, лучні, степові, водні рослинні угруповання, котрі дають притулок чималій кількості видів тварин різних систематичних та екологічних груп.

Особливо важливе значення в межах даного центру відіграє лісовий масив - ур. "Звенигородське 1 і 2" загальною площею 268 га, що виконує дуже важливу

функцію оздоровлення оточуючого середовища в околицях великого промислового центру.

Олександрівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розташований у східній частині області в околицях с. Олександрівка Олександрійського району. Він має середні розміри, кластерну внутрішню структуру та неправильно-округлу форму і відокремлює ділянку місцевості з вираженою ландшафтною і біоценотичною різноманітністю.

Лікарівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у східній частині області в околицях с. Лікарівка Олександрійського району. Він має порівняно великі розміри, кластерну внутрішню структуру та складну криволінійно-округлу форму.

Дана місцевість характеризується вираженим хвилястим рельєфом та наявністю порівняно великих площ, що зайняті лісовими насадженнями. Серед останніх найбільш вагомим екологічну роль виконують такі урочища як "Перерубаний Довжик" загальною площею 123 га, "Гарни" - площею 103 га, "Временне" площею 78 га.

В межах даного центру знаходиться об'єкт природо-заповідного фонду області, що має загальнодержавний охоронний статус. Мова іде про ботанічний заказник "Лікарівський" площею 70 га.

Ізмайлівський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розташований у східній частині області в околицях с. Ізмайлівка Олександрійського району. Він має порівняно невелику площу, кластерну внутрішню структуру, а також складні контури, що визначаються конфігурацією русла р. Інгулець у цій його частині.

Пролетарський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розташований у східній частині області в околицях сіл Братське, Пролетарське та Зелена Балка Олександрійського району. Він має порівняно великі розміри, кластерну внутрішню структуру, неправильно-овальну форму зовнішнього контура, завдяки якій відокремлює ділянку місцевості, ландшафтні і біоценотичні властивості котрої помітно відрізняються від переважаючого тут агрокультурного тла.

3.2. Південно-Придніпровська степова природна територія

Новомогильний регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у східній частині області на півночі Петрівського району. Він має середні розміри, неправильно-овальні, витягнуті у широтному напрямку обриси зовнішнього контура та кластерну внутрішню структуру.

Осереддя даного елемента регіональної екологічної мережі - його природну основу складає об'єкт природо-заповідного фонду області - заповідне урочище місцевого значення "Новомогильне", загальною площею 205 га, котре підпорядковане Петрівському лісництву.

Балахівський регіональний центр біорізноманіття біотичного типу знаходиться у східній частині області в околицях с. Балахівка Петрівського району. Він має середні розміри, неправильні зовнішні обриси контура та кластерну внутрішню структуру.

В межах даного елемента регіональної екологічної мережі наявні лучні, степові та водні природні комплекси.

Чечеліївський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у східній частині області в околицях с. Чечеліївка Петрівського району. Він має середні розміри, близьку до овальної форму зовнішніх контурів та кластерну внутрішню структуру.

Олександродарський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у східній частині області в околицях сіл Олександродар та Сабадашеве Петрівського району. Він має середні розміри неправильно овальну форму зовнішнього контура та кластерну внутрішню структуру.

В межах даного центру біологічного різноманіття знаходиться об'єкт природно-заповідного фонду області заповідне урочище місцевого значення "Бабенківське" загальною площею 40,4 га.

Богданівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у східній частині області на південний захід від с.м.т. Петрове і межує з Іскрівським водосховищем. Він має неправильну форму зовнішніх контурів, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

В межах даного регіонального центру знаходяться природно-заповідні об'єкти області - ботанічний заказник загальнодержавного значення "Власівська балка" загальною площею 130,7 га, а також заповідне урочище місцевого значення "Розсадник" площею 13,6 га.

Ганнівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у східній частині області в околицях с. Ганнівка Петрівського району. Він має близьку до овальної форму зовнішніх контурів, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

До його складу входять території, на яких у природному і близькому до такого стані збереглися степові, лучні, водні та лісові екосистеми.

Білопільський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у центральній частині області в околицях с. Білопіль Новгородківського району. Він має овальні обриси зовнішнього контура, суцільну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Його основу складають степові, лучні, водні, в меншій мірі лісові екосистеми, як природного, так і штучного походження, що зберегли до даного часу порівняно високий рівень природності.

В межах даного центра біорізноманіття знаходиться природно-заповідний об'єкт області - ботанічний заказник місцевого значення "Білопіль" площею 53,5 га, де збереглися типові степові рослинні угруповання зі специфічною місцевою фауною.

Новгородківський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у центральній частині області в околицях с.м.т. Новгородка. Він має неправильні обриси зовнішнього контура, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами. Його основу складають степові, лучні, водні та лісові екосистеми. Найбільш вираженим напівприродним об'єктом тут є Новгородківське водосховище, яке розташоване у долині р. Кам'янки.

В межах даного регіонального центру біологічного різноманіття знаходяться природно-заповідні об'єкти області - заповідне урочище місцевого значення "Терник" площею 62,7 га, а також ботанічний заказник місцевого значення "Квітуча балка" площею 6,5 га.

Митрофанівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у центральній частині області в околицях с. Митрофанівка Новгородківського району. Половина цього центру біорізноманіття знаходиться також на території Кіровоградського району, оскільки він є спільним для цих двох районів. Даний елемент регіональної екологічної мережі має овальні обриси зовнішнього контура, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Інгуло-Кам'янський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться у середній частині області в околицях с. Інгуло-Кам'янка Новгородківського району. Він має неправильну форму зовнішнього контура, суцільну внутрішню структуру і є середнім за розмірами. Майже навпіл територію даного центру перетинає річище Інгула, до якого з лівого берега впадає р. Кам'янка.

В межах даного центру ландшафтного різноманіття знаходиться об'єкт природно-заповідного фонду області-ботанічний заказник загальнодержавного значення "Шурхи" площею 38,3 га.

Варварівський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться у середній східній частині області в околицях с. Варварівка Долинського району. Він має середні розміри, близьку до овальної форму зовнішнього контура та кластерну внутрішню структуру.

До його складу входять степові ділянки, які зберегли ще порівняно високий рівень природності, а також лісові, лучні і водні біогеоценози.

В межах даного центру біологічного різноманіття знаходиться декілька природно-заповідних об'єктів області, в тому числі орнітологічний заказник місцевого значення "Шмалієвський" загальною площею 20,0 га, ботанічні заказники місцевого значення "Верхів'я Китаєвої балки" загальною площею 90,0 га, "Клавина Балка" загальною площею 30,0 га, "Василівська балка" площею 33,7 га, ландшафтний заказник місцевого значення "Урочище сад" загальною площею 16,2 га.

Весело-Боковеньківський регіональний центр біологічного різноманіття культурно-ландшафтного типу знаходиться у східній частині області в околицях сіл Веселі Боковеньки, Василівка, Зелений гай Долинського району. До його складу входять природні похідні степові ділянки, які збереглися на схилах балок та долин, лісові масиви штучного походження, природні лучні і водні, а також штучні водні об'єкти.

В межах даного регіонального центру знаходиться декілька природно-заповідних об'єктів, зокрема ботанічний заказник загальнодержавного значення "Боковеньківська балка", дендрологічний парк загальнодержавного значення "Веселі Боковеньки", частина регіонального ландшафтного парку "Боковеньківський ім. М.Л.Давидова".

Молодіжненський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться у східній частині області в околицях с. Молодіжне

Долинського району. Він має порівняно невеликі розміри, близьку до овальної форму зовнішніх обрисів та суцільну внутрішню структуру.

До його складу входять степові, лучні та водні біоценози, що зберегли відносно високий рівень природності.

Олександрівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у східній частині області в околицях с. Олександрівка Долинського району. Він має овальні обриси зовнішнього контура, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

До його складу входять природні степові ділянки схилів балок та долин, лісові насадження, а також лучні і водні біоценози.

В межах даного регіонального центра біологічного різноманіття знаходиться декілька об'єктів природно-заповідного фонду області - заповідні урочища місцевого значення "Олександрівська дача" загальною площею 69,0 га, "Наталіївське" площею 37,5 га, а також ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Дуб пірамідальний".

Гурівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у східній частині області в околицях с. Гурівка Долинського району. Він має близькі до овальної форми обриси зовнішнього контура, середні розміри і кластерну внутрішню структуру.

Його осереддя складає лісовий масив ур. "Гурівське", який підпорядкований Гурівському лісомисливському лісництву Долинського держлісгоспу.

Тут знаходиться декілька природно-заповідних об'єктів області, в тому числі ландшафтний заказник місцевого значення "Гурівський", ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Дуби у Гурівському лісництві".

Сасівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться в центральній частині області в околицях с. Сасівка Компаніївського району. Він має середні розміри, близькі до овальної форми обриси зовнішнього контура та суцільну внутрішню структуру.

До його складу входять головним чином степові, лучні та водні ценози, де збереглось чимало типових видів рослин та тварин, в тому числі і таких, що знаходяться під охороною закону.

В межах даного центру біорізноманіття знаходяться об'єкти природно-заповідного фонду області - ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Тернова балка" площею 10,0 га, а також загально-зоологічний заказник місцевого значення "Гнила балка" площею 80,0 га.

Лозоватський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розміщений у південно-східній частині області в околицях с. Лозоватка Компаніївського району. Він має овальну форму зовнішнього контура, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

До його складу входять ландшафти та природні рослинні та тваринні комплекси, що є типовими для Північно-Західного степу України.

Покровсько-Долинівський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розміщений у південній частині області в околицях сіл Покровка, Долинівка, Софіївка Компаніївського району. Він має

овальну форму зовнішніх меж, суцільну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

До його складу входять переважно ландшафти петрофільно-степового типу, що утворюють досить мальовничі краєвиди з потужними виходами на денну поверхню гранітів вкритих і оточених специфічною флорою та заселених різними видами тварин.

Трудолюбівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розміщений у середній частині області в околицях сіл Трудолюбівка, Семенівка, Германівка Компанійського району. Він має овальну форму зовнішнього контура, середні розміри і кластерну внутрішню структуру.

До його складу входять переважно степові, лучні та водні біогеоценози, котрі ще зберегли порівняно високий рівень природності. Вагому екологічну роль в межах даного центру біорізноманіття відіграє р. Саваклей з її водозбірною мережею, що досить густо пронизує місцевість, надаючи їй своєрідного вигляду, а також визначаючи умови формування та існування різних рослинних та тваринних угруповань.

Клинцівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розташований у центральній частині області в околицях с. Клинці та Покровське Кіровоградського району. Рельєф місцевості тут порівняно спокійний - помірно хвилястий на водозборах і більш виражений у прирусловій частині р. Аджамки. Природну основу даного елемента регіональної екомережі складає широка заплава р. Аджамки з великою заболоченою ділянкою вкритою макрогідрофільною рослинністю.

Вишняківський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться у центральній частині області в околицях сіл Федорівка та Вишняківка Кіровоградського району. Він має неправильно-круглу форму і відмежовує місцевість на якій збереглися у природному і близькому до такого стані біоценози, є середнім за розмірами і має суцільну внутрішню структуру.

Миколаївський регіональний центр біологічного різноманіття культурно-ландшафтного типу розташований у центральній частині області в межах земель Миколаївської сільської ради Кіровоградського району. Він має середні розміри криволінійно-округлі обриси зовнішнього контура і кластерну внутрішню структуру.

Його природною основою слугують водно-болотні, лучні, степові і лісові біогеоценози, а історико-культурною базою є меморіальний комплекс загальнодержавного значення "Хутір Надія".

Жовтневий регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у південно-східній частині області в околицях с. Жовтнєве Устинівського району. Він має овальну форму зовнішнього контура, середні розміри і кластерну внутрішню структуру.

В межах даного регіонального центру біологічного різноманіття знаходиться об'єкт природно-заповідного фонду області - ботанічний заказник місцевого значення "Роза" загальною площею 28,5 га.

Устинівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у південно-східній частині області в околицях с.м.т. Устинівка. Він має близьку до овальної форми зовнішні межі, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

До його складу входять степові, лучні та водні ценози, що ще порівняно багаті на біологічне різноманіття і за цим параметром помітно вирізняються на території, де переважають аграрні ландшафти.

Ставраковський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у південно-східній частині області на північних околицях с. Сонцеве Устинівського району. Він має неправильно овальні обриси зовнішнього контура, суцільну внутрішню структуру і є середнім за розмірами,

Його природною основою є урочище "Ставракове", яке об'єднує густу систему балок та долин малих річок і струмків, що періодично пересихають.

Ганно-Леонтовицький регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розміщений у південно-східній частині області в околицях сіл Ганно-Леонтовичеве, Селиванове, Новочигиринка Устинівського району. Він має видовжено-овальну форму зовнішніх обрисів, кластерну внутрішню структуру та є середнім за розмірами.

Природні комплекси тут представлені переважно степовими, лучними і водними біоценозами, котрі розташовані на досить пересіченій місцевості багатій на балки і долини малих рік і струмків, яри, зсуви, що у своїй сукупності утворюють досить своєрідний, мальовничий ландшафт, особливо у місці, де р. Інгул має звивисте русло з стрімкими, високими, обривистими берегами з частими виходами на денну поверхню гірських порід Українського кристалічного щита. До цих ділянок приурочені, окрім інших природних об'єктів, біотопи з досить зрідженою рослинністю або ж взагалі без неї.

В межах даного регіонального центра біологічного різноманіття знаходяться об'єкти природно-заповідного фонду області - ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Ганно-Леонтовицька" площею 0,5 га, а також заповідне урочище місцевого значення "Селіванівське" загальною площею 15,0 га.

Монастирищівський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться у крайній південно-східній частині області в околицях сіл Завтурове та Любовички Устинівського району. Він має близьку до округлої форму зовнішніх меж, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Піщанський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у південно-східній частині області в околицях с. Піщане Бобринецького району. Він має округлі обриси зовнішнього контура, суцільну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

До його складу входять переважно степові ділянки, на яких збереглися похідні петрофільні фіто- та зооценози. Наявні тут також лучні і водні екосистеми.

В межах даного центру біологічного різноманіття знаходиться об'єкт природно-заповідного фонду області - ландшафтний заказник місцевого значення "Булгаківська балка" загальною площею 78,0 га.

Великодрюківський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться південній частині області в околицях сіл Великодрюкове, Мар'янівка Бобринецького району. Він має близькі до овальної форму зовнішніх меж, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Даний центр об'єднує досить різноманітні природні та штучні екосистеми серед яких помітно переважають похідні степові ділянки. Лучні, водні та лісові екосистеми представлені тут у помітно меншій кількості.

Окрім цього на даній території присутні природно-заповідні об'єкти області - ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Шумок" загальною площею 20,1 га, а також заповідне урочище місцевого значення "Чобіток" загальною площею 55,0 га.

Дончинський регіональний центр 83 біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться у крайній південній частині області в околицях с. Дончине Бобринецького району.

В межах даного центру ландшафтного різноманіття знаходиться об'єкт природно-заповідного фонду області - заповідне урочище місцевого значення "Мертвоводдя" загальною площею 20,1 га.

Маріупольський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у крайній південній частині області в околицях с. Маріуполь Бобринецького району. Він має середні розміри, близьку до овальної форму зовнішніх меж та суцільну внутрішню структуру.

Береславський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться у південно-східній частині області в околицях сіл Береславка та Степова Бобринецького району. Він має овальні обриси зовнішнього контура, суцільну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

До його складу входять переважно степові ценози, що збереглися на схилах балок та долин. Лісових, водних та лучних біотопів тут досить мало.

Костомарівський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться у крайній південній частині області в околицях сіл Костомарівка, Юрівка Бобринецького району. Він має середні розміри, близьку до овальної форму зовнішніх меж та суцільну внутрішню структуру.

До його складу входять типові для даної місцевості степові ландшафти з ксеромезофільною природною рослинністю, а також лучні і водні біоценози.

В межах даного центру ландшафтного різноманіття знаходиться природно-заповідний об'єкт області - заповідне урочище місцевого значення "Юріївська балка" площею 15,0 га.

Іванівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у середній частині області в околицях сіл Квітка, Іванівка, Степове Новоукраїнського району. Він має неправильно-овальну форму зовнішнього контура, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

Даний центр об'єднує степові, лучні, водні та лісові екосистеми природного та антропогенного походження, котрі створюють досить своєрідний ландшафт.

Лісові ценози байрачного типу зростають на схилах і у верхів'ях балок і річкових долин. Найбільшим з них є лісовий масив ур. "Іванівка" загальною площею 83,0 га.

Вольнівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу розміщений у південній частині області в околицях сіл Вольне і Приют Новоукраїнського району. Він має овальну форму зовнішнього контура, середні розміри та кластерну внутрішню структуру.

Кропивницький регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у південній частині області в околицях сіл Кропивницьке, Комишувате Новоукраїнського району. Він має близькі до звальної форми зовнішнього контура, середні розміри та кластерну внутрішню структуру.

До його складу входять переважно степові і лісові екосистеми, у помітно меншій мірі лучні і водні ценози.

Лісові біотопи представлені байрачними насадженнями, серед яких найбільшим є ур. "Бежбайраки" загальною площею 374 га.

Піддубнівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у південній частині області в околицях с. Піддубне Новоукраїнського району. Він має овальні обриси зовнішнього контура, суцільну внутрішню структуру і є малим за розмірами.

До його складу входять головним чином лісові, в меншій мірі степові і лучні біогеоценози, котрі поєднуючись утворюють складний природний комплекс, що багатий на видове різноманіття дикорослих рослин та диких тварин.

Осередям даного центру біорізноманіття є лісовий масив - ур. "Гусарське" загальною площею 171 га.

Войнівський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться у середній частині області в околицях сіл Новоолександрівка і Войнівка Новоукраїнського району. Він має овальні обриси зовнішніх меж, середі розміри і кластерну внутрішню структуру.

В межах даного центру біорізноманіття знаходиться природно-заповідний об'єкт області - ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Войнівський" загальною площею 50,0 га.

Глодоське регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у середній частині області в околицях с. Глодоси Новоукраїнського району. Він має середні розміри, близькі до овальної форми обриси зовнішнього контура, а також кластерну внутрішню структуру.

До його складу входять переважно степові ценози, які збереглися на схилах балок та долин малих річок і струмків, що є структурними елементами водозбірної системи р. Сухий Ташлик.

Володимирівський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у західній частині області в околицях сіл Володимирівка, Новотишківка Добровеличківського району. Він має середні розміри, близьку до овальної форми обриси зовнішніх меж та кластерну внутрішню структуру.

Федорівський регіональний центр біологічного різноманіття знаходиться у західній частині області в околицях сіл Федорівка, Плоско-Забугське Добровеличківського району. Він має середні розміри, близьку до округлої форми обриси зовнішнього контура та кластерну внутрішню структуру.

Даний центр включає степові, лісові, лучні та водні біотопи, як природного, так і штучного походження, котрі порівняно багаті на біологічне та ландшафтне різноманіття. В межах центру місцевість характеризується вираженим пересіченим рельєфом, головним складовим елементами якого є ліві схили річкової долини р. Синюхи, а також потужна система балок і долина невеликого струмка, що впадає до вказаної ріки.

В межах даного регіонального центру знаходиться два об'єкти природно-заповідного фонду області - комплексна пам'ятка природи місцевого значення "Козацька скеля" та заповідне урочище місцевого значення "Балка куца" загальною площею 30,0 га.

Новолутківський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у західній частині області у 4 км на південь від с.м.т. Добровеличківка. Він має середні розміри, неправильно-овальну форму зовнішніх меж та кластерну внутрішню структуру.

До його складу входять степові та лісові екосистеми.

Любомирський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться на південно-західній частині області в околицях с. Любомирка Добровеличківського району. Він має середні розміри, близьку до овальної форму зовнішніх меж та суцільну внутрішню структуру.

Осичківський регіональний центр біологічного різноманіття біотичного типу знаходиться у південно-західній частині області в околицях с. Осички Вільшанського району. Він має близькі до овальної форму зовнішніх контурів, кластерну внутрішню структуру і є середнім за розмірами.

В межах зазначеного регіонального центра біорізноманіття знаходиться природно-заповідний об'єкт області заповідне урочище місцевого значення "Осичківське" загальною площею 75,0 га.

Калмазівський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу знаходиться у південно-західній частині області в околицях сіл Калмазове та Синюха Вільшанського району. Він має середні розміри, неправильно-овальну форму зовнішніх обрисів та кластерну внутрішню структуру.

До складу даного центру ландшафтного різноманіття входять два об'єкти природно-заповідного фонду області - ландшафтний заказник загальнодержавного значення Чорноташлицький загальною площею 15,0 га., а також заповідне урочище місцевого значення "Калмазівське" загальною площею 10,0 га.

Липовеньківський регіональний центр біологічного різноманіття природно-ландшафтного типу розміщений у західній частині області в околицях сіл Липовенькове, Пушкове Голованівського району. Він має овальні обриси зовнішнього контура, середні розміри і кластерну внутрішню структуру.

В межах даного центру ландшафтного різноманіття розташований об'єкт природно-заповідного фонду області - заповідне урочище місцевого значення "Пушкове" загальною площею 39,7 га.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Значна трансформованість та порушеність природних ландшафтів, що проявляється у надмірному рівні розорення земельних ресурсів (близько 70%). Хоча є тенденція до зменшення площ сільськогосподарських угідь у зв'язку з

соціально-економічними трансформаціями в регіоні. У межах таких покинутих земель помітні сукцесійні зміни в бік поновлення природного рослинного покриву, проте це, як відомо, досить тривалий процес.

У межах Кіровоградської області спостерігається значне загальне навантаження на ландшафти. Внаслідок надмірної експлуатації та повсюдного розорення території близько 40% ріллі потерпає від ерозії. Значна кількість площ потребує переведення у кормові угіддя, підлягає залуженню та залісненню.

Залісненими є лише 7,2% території області, що є одним із найнижчих показників по Україні. До того ж в останні десятиліття значно збільшився негативний антропогенний вплив на ліси. Особливо страждають через масові вирубки лісосмуги. Майже всі лісові масиви регіону включено до регіональної екомережі. Характерним є зростання інтенсивності проявів несприятливих природних процесів.

Зазначені особливості дають підстави вважати територію Кіровоградської області найскладнішим об'єктом розбудови екомережі.

Рекомендації. створення у перспективі нових територій і об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення.

Д.1.2.13. Львівська область

Фізико-географічна характеристика. Львівська область розташована в західній частині України. Цей регіон історично називають Галичиною. Площа області складає 21,8 тис. км², що становить 3,6% території України. Область займає південно-західну окраїну Східно – Європейської рівнини і західну частину північного макросхилу Українських Карпат. Львівщина на заході межує з Республікою Польща, на півночі – з Волинською, на північному сході – з Рівненською, на сході – з Тернопільською, на південному сході - з Івано-Франківською, на півдні – з Закарпатською областями.

На території області виділяють п'ять природних районів – гірські Карпати на півдні, до них прилягає Передкарпатська височина, Подільська височина (плато) – в центральній частині, Мале Полісся і Волинська височина – на півночі.

Найвищими точками території є г. Пікуй (1405 м) на кордоні з Закарпатською областю та г. Камула (471 м) в рівнинній частині.

Клімат помірно-континентальний, вологий: м'яка з відлигами зима, волога весна, тепле літо, тепла суха осінь. Річна кількість опадів коливається від 600 мм на рівнині до 1000 мм в горах.

Через територію Львівщини проходить Головний Європейський вододіл. В області беруть початок Дністер та Західний Буг. Всього у Львівській області нараховується 4 водних басейни: р. Західний Буг, р. Сян, р. Дністер та р. Дніпро, у які впадають понад 8950 річок загальною протяжністю 16343 км. Найбільша кількість річок (відповідно 5838 та 3213) належить до басейнів р. Дністра та р. Західного Бугу.

Лісові масиви зосереджені в Карпатах, а також в західній та північній частині Львівщини. Переважають сосна, бук, дуб, ялина, граб, менше поширені береза, вільха.

Територія Львівської області характеризується наявністю різноманітних ґрунтоутворюючих і підстилаючих порід, які сприяють великій строкатості ґрунтового покриву. Аналіз ґрунтової карти засвідчує, що у північній її частині, особливо на Малому Поліссі, переважають дерново-підзолисті ґрунти, у північно-східній – чорноземи, в центральній – сірі й темно-сірі опідзолені, у Карпатах – буроземні ґрунти. У долинах річок, особливо великих, таких як Дністер, Західний Буг, Стир тощо, поширені дернові й лучні, лучно-болотні та болотні ґрунти. Основні типи ґрунтів різняться між собою особливостями географічного поширення, яке підпорядковане закономірностям горизонтальної і висотної зональності.

До найпоширеніших ґрунтоутворюючих порід на Львівщині належать лесоподібні суглинки, які вкривають підвищення рівнинної частини регіону. Власне па лесоподібних відкладах утворились найродючіші опідзолені ґрунти широколистяних лісів. Найпоширенішими в області є ясно-сірі, сірі лісові й темно-сірі опідзолені та чорноземи опідзолені (близько 60% площі регіону). Вони залягають здебільшого на невисоких плато і слабопологих схилах, рідко зустрічаються па пологих і коротких спадистих схилах.

Структура землекористування. Земельний фонд області складає 2183,1 тис. га, з яких 1290,736 тис. га (59,1%) зайнято сільськогосподарськими угіддями, з них 805,7 тис. га – рілля, 0,7 тис. га – перелogi, 23 тис. га – багаторічні насадження, 445,5 тис. га – сінокоси та пасовища. Третину території області – 694,7 тис. га (31,8%) займають ліси та лісовкриті площі.

Спостерігаються зміни у структурі сільськогосподарських угідь. Площа сільськогосподарських угідь за 1991-2016 роки збільшилась на 24,036 тис.га. Змінилась і структура сільськогосподарських угідь. За 1991-2016 роки площа ріллі збільшилась на 9 тис.га, багаторічних насаджень зменшилось - на 1,6тис.га, водночас площа перелогів збільшилась на 0,7тис.га, сіножатей і пасовищ – на 57,5тис. га

Більше третини земель області 39,9% (827,9 тис. га) перебуває в користуванні громадян, 16,3% (356,1 тис. га) – землі, не надані у власність та користування, з яких 64,2% - сільськогосподарські угіддя (228,6 тис. га)

У користуванні лісogосподарських підприємств перебуває 27,7% земель області (605.8 тис.га), з яких 90,4% (547.8тис.га) вкриті лісовою (дервною та чагарниковою) рослинністю.

В межах населених пунктів перебуває 431,6 тис. га земель (19,8% земель області), в тому числі в межах міст обласного значення - 27,7 тис. га, районного значення – 25 тис. га), селищ міського типу – 14,0 тис. га, сільських населених пунктів – 364,9 тис. га. З 1992 року в межі населених пунктів включено 118,9тис.га земель.

Сільськогосподарськими підприємствами використовується 10,1% (220,3 тис. га) земель області, з них 209,4 тис. га – сільськогосподарські угіддя, в тому числі на умовах оренди використовується 189,7тис.га земель, з них 187,7тис.га сільськогосподарські угіддя.

Більше третини земель області 37,9% (827,9 тис. га) перебуває в користуванні громадян. В структурі землекористувань громадян найбільшу

питому вагу (46,3% – 383,3 тис. га) займають земельні ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. 186,5 тис. га земель (22,5% від загальної площі землекористувань громадян) використовується громадянами для ведення особистого селянського господарства. У користування селянських (фермерських) господарств перебуває 46,1 тис. га (5,6% від загальної площі землекористувань громадян).

Третину території області - 694,7 тис. га (31,8%) займають ліси та лісовкриті площі. Площа забудованих земель складає 114,935 га (5,3%), в тому числі під житловою забудовою – 22,3 тис. га, що становить 19,4% від загальної площі забудованих земель. За 1991-2015 роки площі лісів та інші лісовкриті площі збільшились на 20,9 тис. га, площі забудованих земель – на 14,0 тис. га.

Структура земельного фонду Львівської області

Основні види земель та угідь	усього, тис. га	% до площі області
Загальна територія у тому числі:	2183,197	100
1. Сільськогосподарські угіддя з них:	1290,736	59,1
рілля	805,7	37,5
перелоги	0,7	0,03
Багаторічні насадження	23	1,1
сіножаті і пасовища	445,5	20,5
2. Ліси і інші лісовкриті площі з них:	694,7	31,8
вкриті лісовою рослинністю	629,1	28,8
3. Забудовані землі	114,935	5,3
4. Відкриті заболочені землі	9,428	0,43
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	30,624	1,4
6. Інші землі	28,8	1,32
Усього земель (суша)	2140,3	98,05
Території, що покриті поверхневими водами	42,8	2

Із загальної кількості річок 8756, тобто 97%, мають протяжність до 10 км, 176 – 10-50 км, 16 – 50-100 км і 3 – понад 100 км (Дністер, Стрий, Західний Буг). Середня щільність річкової сітки в басейні Західного Бугу становить 0,35 км/км², у басейні Дністра від 0,7 км/км² (Передкарпаття) до 1,5 км/км² (Карпати).

Ліси Львівської області займають 31,8% її території, тоді як у середньому по Україні цей показник складає 15,7%. Ліси на Львівщині займають площу 694,4 тис. гектарів, що становить понад 8% загальної площі лісів держави. Для

порівняння: загальна територія області складає лише 3,6% від території України. За загальною площею лісів Львівщина займає третє місце по Україні після Волинської та Житомирської областей. Ліси по території області розміщені нерівномірно. Основна частина вкритої лісом площі припадає на гірські райони Карпат, а також Розточчя, Гологори, Мале Полісся.

Найбільші масиви лісів зосереджені в Сколівському (101,5 тис. га), Турківському (69,5 тис. га), Старосамбірському (56,5 тис. га), Яворівському (56,3 тис. га) та Дрогобицькому (47,2 тис. га) районах. В Стрийському (24,2 тис. га), Самбірському (12,1 тис. га), Городоцькому (8,7 тис. га) районах ліси займають незначні площі. Якщо брати відсоток вкритої лісом площі по районах, то найбільшою вкрита лісовою рослинністю площа є в Сколівському (72,5%), Турківському (57,9%) та Старосамбірському (47,1%) районах; серед рівнинних слід відмітити Яворівський (37,5%), Бродівський (34,2%) та Перемишлянський (31,2%) райони. Найменш лісистими є Городоцький (12,4%), Самбірський (13,4%) та Пустомитівський (15,6%) райони, тобто рівнинні райони, що пов'язано з давнім освоєнням даних територій та високою щільністю населення. Ліси Львівської області поділені на 4 основні категорії: ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення займають площу 132,8 тис. га (16,4%); рекреаційно-оздоровчі ліси – 295,1 тис. га (42,8%); захисні ліси - 115,5 тис. га (16,7%); експлуатаційні ліси - 310,1 тис. га (44,9%).

За даними Держгеокадастру в області нараховується 11,9 тис. га деградованих та малопродуктивних земель, що перебувають у державній власності, з яких підлягають залісненню 4,5 тис. га.

Ландшафтне різноманіття регіону. Сучасна ландшафтна структура Львівської області зумовлена особливостями глибинної структурно-тектонічної й геологічної будови. На земній поверхні відслонюються різні за віком гірські породи: мезозойські, палеогенові, неогенові та четвертинні. Наймолодші четвертинні відклади, які вкривають суцільним шаром практично всю територію регіону, відіграють важливу роль у формуванні і розвитку сучасних ландшафтних систем. Однак вони поширені нерівномірно та мають різне походження й потужність. На ландшафтній карті Львівської області виділено 7 типів і 25 видів ландшафтних місцевостей.

Всі природні системи гірської частини регіону поділені на три типи місцевостей: річкові долини, низькогірні і середньогірні гірські хребти. У передгірських районах переважаючими є ландшафтні системи низьких, середніх і високих терас, які розчленовані широкими заплавами та руслами річок.

Більшість геосистем у межах рівнинної частини Львівщини в тій чи іншій мірі пов'язані з четвертинним зледенінням. Тут найпоширеніші місцевості плоских акумулятивних і водно-льодовикових рівнин та ерозійно-еолових (лесових) і структурно-денудаційних межиріч.

На основі схеми фізико-географічного районування Львівської області узагальнено головні типи природних ландшафтів: 1) поліські; 2) опільські; 3) подільські; 4) передкарпатські; 5) бескидські; 6) вододільно-верховинські.

Поліські ландшафти охоплюють фізико-географічні райони Бузького і Стирського Малого Полісся: Ратинське, Желдецьке, Радехівське, Бузько-

Бродівське і Підподільське Полісся. До поліських природних територіальних систем віднесені, окрім малоналіських ландшафтів, ще й ландшафти міжпасмових понижень Люблінської (Грубешівське Полісся) і Волинської (Іваницьке Полісся) височин, а також Яворівське Полісся, що входить до області Сянського Передкарпаття. Природні територіальні системи цього типу зустрічаються в усіх трьох фізико-географічних країнах регіону та пов'язані з крайовими зонами дніпровського зледеніння. Більшість поліських ландшафтів розміщено в межах плоскохвилястої низовини Малого Полісся, яка з півночі оточена Люблінською і Волинською височинами, з південного заходу – Розточчям, а з південного сходу – Подільською височиною.

Опільські ландшафти характеризуються найбільшою різноманітністю природних територіальних систем та просторовим поширенням по фізико-географічних країнах регіону. До цього типу відносять такі природні райони: Сокальське і Тартаківське пасмо, Пасмове (Грядове) Побужжя, Львівське, Ходорівське і Сянсько-Дністровське Опілля.

Опільський тип ландшафтів поширений в межах Люблінської, Волинської і Подільської височин, Сянського Передкарпаття, а також Малого Полісся. Рельєф ландшафтних систем горбистий з відносними висотами понад 50-80 м, які утворюють ряди паралельних пасм, що здебільшого простягаються з північного заходу на південний схід та мають плоскі вершини і круті (часом каньйоноподібні) схили долин річок. Найпоширенішими ґрунтами є світло-сірі, сірі й темно-сірі ґрунти та чорноземи опідзолені.

Подільські ландшафти охоплюють такі фізико-географічні райони: Равське Розточчя, Бібрське, Бережанське та Вороняцьке горбогір'я. Ці ландшафти входять до двох фізико-географічних областей регіону: Розточчя й Опілля і Західі юподільської височини.

Геоструктурно Розточчя й Опілля приурочене до молодій Західноєвропейській платформи, а Західноподільська височина – до давньої Східноєвропейської. У рельєфі виділяють височини і пасма Розточчя, а також Давидівське пасмо, Гологори і Вороняки, що становлять підвищений північно-західний край Подільської височини зі значними відносними висотами (до 80-120 м). Дещо нижчою є решта території Бібрського і Бережанського горбогір'я. Для підвищених ландшафтних систем властива розчленованість ярами та балками.

Передкарпатські ландшафти розміщені у межах Карпатської гірської країни та охоплюють такі фізико-географічні райони Дністровського Передкарпаття: Стривігор-Болозівське, Дрогобицьке, Стрийське і Присвіцьке передгір'я.

В геоструктурному відношенні природні райони цього типу пов'язані з Передкарпатським передовим прогином. Для них характерний розчленований ерозійний рельєф, помірно теплий і вологий клімат. У Дністровському Передкарпатті видовжені межиріччя чергуються з широкими терасованими долинами та улоговинами. У ландшафтній структурі переважають передгірні акумулятивно-денудаційні плоскі височини і річкові долини з дерново-підзолистими поверхнево-оглеєними, дерновими і лучними ґрунтами під широколистяними (буково-дубовими) і хвойними лісами. Яворівське Полісся і

Сянсько-Дністровське Опілля, що належать до області Сянського Передкарпаття, ближчі відповідно до поліського та опільського типу ландшафтів, ніж до передгірського.

Бескидські ландшафти розміщені у зоні занурення скибових тектонічних структур, завдяки чому гірські хребти переважно невисокі, а їхні поверхні характеризуються виразною паралельністю простягання. У цьому типі виділяють такі фізико-географічні райони: Добромильське, Орівське, Болахівське і Верхньодністровське низькогір'я, а також Сколівське середньогір'я. Перераховані ландшафти входять до двох фізико-географічних областей: Бескидського крайового низькогір'я та Бескидського скибового низько- і середньогір'я.

Вододільно-верховинські ландшафти охоплюють дві фізико-географічні області: Стрийсько-Сянську верховину та Полонинське середньогір'я, які поділяються на такі індивідуальні ландшафти: Турківська і Славська верховини та Буківська полонина.

Біологічне різноманіття регіону. На території області розташовані різні природні регіони: Українські Карпати (частина), Українське Розточчя, Південна окраїна Волино–Подільської височини (Сокальське плато), Гологоро-Кременецьке горбогір'я. Вони відзначаються різними геолого-геоморфологічними та ґрунтово-кліматичними умовами, що наклали певний відбиток на рослинний і тваринний світ. Область належить до двох геоботанічних та зоогеографічних провінцій – Центральноєвропейської та Східноєвропейської. Завдяки такому географічному розташуванню Львівщина відзначається своєрідними фітогеографічними особливостями. Тут проходить північно-східна межа ареалу бука лісового, дуба скельного, ялиці білої. Згідно з ботанічними дослідженнями на території області росте 177 видів судинних рослин, що становить 39,3% від флори України.

На території області тваринний світ представлений близько 45 тис. видів тварин (понад 35 тис. комах, близько 3,5 тис. інших членистоногих, 1800 найпростіших, 1600 круглоротих червів, 1280 плоских червів та 440 кільчастих червів, близько 200 риб і круглоротих, 17 земноводних, 21 плазунів, близько 400 птахів і 108 ссавців).

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. На території області функціонує 358 об'єктів природно-заповідного фонду, загальною площею 158,129 тис. га, що складає 7,2% від площі території області. Для покращення адміністрування заповідними територіями створено та працюють 11 природоохоронних установ зі спеціальними адміністраціями, а саме: природний заповідник "Розточчя", національний природний парк "Сколівські Бескиди", Яворівський національний природний парк, національний природний парк "Північне Поділля", регіональні ландшафтні парки "Знесіння", "Равське Розточчя", "Верхньодністровські Бескиди" та "Надсянський".

З них у підпорядкуванні:

– Міністерству екології та природних ресурсів України – 2 (Яворівський національний природний парк, національний природний парк "Північне Поділля");

Категорії територій та об'єктів ПЗФ	кількість, од.	площа, га
Природні заповідники	1	2084,5
Національні природні парки	3	58350,5
Регіональні ландшафтні парки	5	56288,9
Заказники загальнодержавного значення	9	3303,0
Заказники місцевого значення	35	27771,34
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	2	592,8
Пам'ятки природи місцевого значення	187	2241,39
Заповідні урочища	48	6502,4
Ботанічні сади загальнодержавного значення	2	41,2
Ботанічні сади місцевого значення	1	1,5
Дендрологічні парки загальнодержавного значення	2	64,0
Зоологічні парки місцевого значення	1	5,9
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	6	115,3
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	56	766,53
РАЗОМ	358	158129,37
Фактична площа ПЗФ *		155872,42
% фактичної площі ПЗФ від площі адміністративно-територіальних одиниць		7,2

- Державній агенції лісових ресурсів України – 1 (національний природний парк "Сколівські Бескиди");
- Міністерству освіти України – 4 (природний заповідник "Розточчя", 3 ботанічні сади);
- органам місцевого самоврядування – 4 (регіональний ландшафтний парк "Знесіння", регіональний ландшафтний парк "Верхньодністровські Бескиди", регіональний ландшафтний парк "Надсянський", регіональний ландшафтний парк "Равське Розточчя").

Елементи смарагдової мережі України.

UA0000118 Надсянський РЛП

UA0000176 Бойківщина

UA0000247 Славський

UA0000013 НПП "Сколівські Бескиди"

UA0000119 РЛП "Верхньодністровські Бескиди"

UA0000177 Стільське Горбогір'я

UA0000240 Кам'янобрідський

UA0000246 Прилбитський

UA0000178 Чолгинський

UA0000003 ПЗ "Розточчя"

UA0000030 Яворівський НПП
 UA0000121 Розточчя РЛП
 UA0000120 НПП "Північне Поділля"
 UA0000180 Болотня
 UA0000248 Сокальський

Опис регіональної екологічної мережі. Регіональною програмою формування екологічної екомережі до елементів регіональної екологічної мережі віднесені природні регіони, де зосереджено існуючі та плановані природно-заповідні території, основні комунікаційні елементи регіональної екологічної мережі, а саме – широтні природні коридори, що забезпечують природні зв'язки зонального характеру, а також меридіональні природні коридори, просторово обмежені долинами середніх і малих річок, які об'єднують водні та заплавні території – шляхи міграції численних видів рослин і тварин.

Здійснено оцінку сучасного стану наявних територій та об'єктів ПЗФ, в контексті їх придатності для виконання функцій ядер екомережі, підготовані карти поширення найважливіших рідкісних і зникаючих видів флори й фауни області для обґрунтування просторового розміщення елементів екомережі.

Ядрами екомережі (одним з найважливіших структурних елементів екологічної мережі) є території та об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ).

Структурними елементами екомережі визначено:

- природні ядра або осередки (ключові райони) для збереження екосистем, середовищ існування, видів і ландшафтів європейського значення – до них належать території та об'єкти природно-заповідного фонду (природний заповідник "Розточчя", НПП "Сколівські Бескиди", Яворівський НПП, інші);

- екокоридори або перехідні зони для забезпечення взаємозв'язків між природними екосистемами природних ядер та інших територій – об'єднуювальні елементи природних масивів і міграційні шляхи (наприклад, прибережні захисні смуги, смуги вздовж автомобільних, залізничних доріг, полезахисні, лісозахисні смуги, інше);

- відновлювальні райони, де є потреба відновлення порушених елементів екосистем, середовищ існування і ландшафтів європейського значення або повне відновлення деяких районів (землі відпрацьованих рудників, кар'єрів, інше);

- буферні зони, які сприяють зміцненню мережі та її захисту від впливу негативних зовнішніх факторів (ліси першої, другої та третьої категорій, курортні та лікувально-оздоровчі території, рекреаційні території для організації масового відпочинку населення і туризму, інше).

Ключові території.

Вододільно-Верховинська 2786 га. Територія вкрита буковими, буково-ялицевими та смерековими лісами; трапляються фрагменти високогірної наскельної рослинності та субальпійських лук; лучною рослинністю вкриті перелоги, які, очевидно, утворилися на місці колишньої ріллі. На території елемента знаходяться: Загальносозологічний заказник "Либохорівський", Ландшафтний Заказник "Пікуй" і частина проектного НПП "Верховинський"

Стрийсько-Сянська 19428 га. Територія вкрита буковими, буково-ялицевими та смерековими лісами; післялісовими, заплавними луками та

перелогами. РЛП "Надсянський", який є частиною міжнародного біосферного резервата "Східні Карпати", створеного на територіях Польщі, України і Словаччини, а також частина пректованого НПП "Верховинського"

Верхньодністерська 8536 га. Територія охоплює низькогірні хребти Верхньодністровських Бескидів (абсолютні висоти близько 700 м н.р.м.) розташованих на межиріччі річок Стрв'яж і Лінина та у верхів'ї р.Яблунька. Низькогірні хребти вкриті ялицево-смерековими, ялицево-буковими і смереково-ялицево-буковими лісами (70 % ключової території), а придолинні ділянки –післялісовими луками. РЛП "Верхньодністерські Бескиди"(8536 га) з прилеглими лісовими територіями

Сянсько-Дністерська 20554га. Охоплює хвилясту рівнину верхів'я приток Сяну і відроги Пшемисльського горбброді'я, які заходять на територію України. В рослинному покриві переважають дубові ліси (на пагорбах); залишки вільхових і вербових лісів в долинах річок; заплавні, перезволожені, торфові луки, перелоги і вторинні луки. Проектований РЛП "Сянський", до складу РЛП мають увійти наявні заповідні урочища "Міженець", "Скельний дуб"

Бескидська 35684 га. Територія охоплює середньогірні хребти Сколівських Бескид, розташованих на ліво- і правобережжі р.Опір, які на північному сході обмежені долиною р.Стрий. У районі розташування ключової території виражені три висотні пояси – букових, ялицево-букових і смереково-буково-ялицевих лісів. Ліси займають близько 80% площі, гребені найвищих гірських хребтів зайняті частково природними і післялісовими луками, які також поширені в долинах річок навколо населених пунктів, трапляються болотисті луки. 32% лісовкритої площі припадає на лісові культури, в основному ялину (смереку). Корінні грабово-дубові ліси збереглись лише в околицях м.Сколе. Трапляються буково-ялицеві і смерекові фітоценози пралісового характеру, заплавні й долинні сіровільхові ліси, чорновільхові ліси та зрідка яворові ліси. Основна частина НПП "Сколівські Бескиди" загальною площею 32043 га.

Дністерська I 22978 га. Масив осушених боліт, територія якого представляє собою комплекс вільшин, вербових заплавних лісів, фрагментарно дубових заплавних лісів; гідрофітних, заплавних та торфових лук; залишків евтрофних боліт; осередків водної та прибережно-водної рослинності. Проектований РЛП "Дністерський", у складі якого лісовий заказник "Корналовичі" і гідрологічний заказник "Чайковицький".

Дністерська II 27570 га. Територія вкрита дубовими, грабово-дубовими лісами, збереглися фрагменти заплавних дібров; лучно-болотними рослинними угрупованнями. Ландшафтний заказник "Дубрівський", Ландшафтний заказник "Моршинський", Заповідне урочище "Березовий гай", проєктований РЛП "Журавненський" (Подорожнянський).

Розточансько-Малополіська 28266, га. Охоплює усі основні природні комплекси фізико-географічного району Розточчя і прилеглих ділянок Малого Полісся, практично усі типи біотопів із широким діапазоном мікрокліматичних і геоботанічних умов, від піщаних дюн, псамофітних пустищ і сухих соснових борів до заплавних і торфових лук та боліт. У рослинному покриві присутні сухих соснові бори, сосново-дубові ліси, дубові, грабово-дубові та букові ліси,

гігрофітні листяні ліси, зокрема чорновільщини, березняки; гігрофітні, заплавні і торфові луки, мезофітні луки, трапляються осередки ксеротермних остепнених, зокрема, кальцефітних лук, псамофітних лук і пустищ; невеликі ділянки оліготрофних боліт, евтрофних боліт та шуварово-очеретових угруповань. РЛП "Равське Розточчя", ПЗ "Розточчя", НПП "Яворівський", державний гідрологічний заказник "Потелицький", Орнітологічний заказник "Янівські чаплі" та проєктований РЛП "Немирівський".

Львівсько-Розтоцька 4710 га. Рослинний покрив представлений переважно буковими, сосново-буковими, грабово-буковими, дубовими лісами, а також післялісовими та заплавними луками. Лісовий заказник "Гряда", Лісовий заказник "Завадівський".

Винниківська 2036 га. Територія вкрита буковими, грабово-буковими лісами, вторинними лісовими насадженнями паркового типу, післялісовими луками, трапляються фрагменти перелогів. РЛП "Знесіння", Лісовий заказник "Львівський", Лісовий заказник "Чортові скелі", Лісовий заказник "Винниківський".

Північно-Подільсько-ністерська 70978 га. Територія вкрита дубовими, дубово-грабовими, грабовими, липово-дубовими, грабово-буковими, сосновими лісами; вільшняками та березняками по долинах річок; заплавною лучною та лучно-болотною рослинністю, прибережно-водною рослинністю; рослинними угрупованнями карбонатних відслонень; подекуди перелогами. Проєктований РЛП "Стільське горбогір'я", у складі якого дійсні Ландшафтний заказник "Липниківський", Ландшафтний заказник "Романівський", Ландшафтний заказник "Свіржський", Заповідне урочище "Модринове насадження", Заповідне урочище "Роздільське", Комплексна пам'ятка природи "Стільська", Геологічна пам'ятка природи "Скелі з трьома печерами".

Вороняківсько-Гологірська 15587,92 га. Територія значною мірою вкрита корінними широколистяними буковими лісами з домішкою інших листяних видів (дуба звичайного, клена-явора, граба та ін.), сосновими лісами бореального типу та штучними сосновими насадженнями. Певною мірою – сільськогосподарськими землями на місці цих лісостанів. Лучна рослинність представлена післялісо Комплексна пам'ятка природи "Свята Гора", Комплексна пам'ятка природи "Жулицька гора, гора Сторожиха, гора Висока", Комплексна пам'ятка природи "Пеняньська", Гідрологічний заказник "Пониківський", Лісовий заказник "Підкамін", Ботанічний заказник "Макітра" вими луками, лучно-степовими фітоценозами на ксеротермних схилах пагорбів. Трапляються фітоценози карбонатних відслонень. Присутні заплавні, прибережно-водні, водні рослинні угруповання. Є карбонатні болота; рудеральні рослинні комплекси, перелоги. НПП "Північне Поділля", у складі якого: Ботанічна пам'ятка природи "Лиса Гора, Гора Сипуха", Комплексна пам'ятка природи "Гора Вапнярка" та Заповідне урочище "Ліс під Трудовачем"; Ландшафтний заказник "Верхньобузський", Заповідне урочище "Ліс в околицях Верхобужжя", Ботанічна пам'ятка природи "Сасівська", Комплексна пам'ятка природи "Підлиська Гора (Гора Маркіяна Шашкевича)", Комплексна пам'ятка природи "Свята Гора", Комплексна пам'ятка природи "Жулицька гора, гора Сторожиха, гора Висока",

Комплексна пам'ятка природи "Пеняньська", Гідрологічний заказник "Пониківський", Лісовий заказник "Підкамінь", Ботанічний заказник "Макітра"

Малополіська 54043 га. Ландшафт здебільшого наближений до поліського, надзвичайно цінними тут є заболочені понижені місцевості з торфовищами і заболоченими луками. Характерна наявність на цій та суміжних територіях Малого Полісся сирих і заболочених соснових, дубово-соснових і чорновільхових лісів, болотистих лук і торфових боліт, а також ацидофільних пустищ, численних слабопротічних і стоячих водойм. Є торфові болота та соснові бори. Певна територія зайнята сільськогосподарськими землями, перелогами, штучними водоймами Проектований РЛП "Мале Полісся"

Передгорбогірно-Волинська 2878 га. Рослинний покрив представлений дубовими лісами з дуба звичайного з домішкою інших широколистяних видів дерев (в основному дубово-грабові ліси), а також дубово-сосновими лісами. В долині р. Західний Буг – заплавами луками та болотами. Ландшафтний заказник "Федорівка", Лісовий заказник "Великий Ліс".

Сполучні території (екокоридори).

1 Сянський 5935 га. Територія Стрийсько-Сянської верховини вздовж кордону з Польщею. Представлені дубово-грабові, дубові, ялицево-букові та смерекові вторинні ліси. Фрагменти після лісових лук, деградованих пасовищ і перелогів. РЛП "Надсянський".

2 Турківський 12592 га. Територія вкрита буковими, грабово-буковими, смерековими, ялицевими, ялицево-буковими лісами; післялісовими луками та перелогами

3 Стрийський 3250 га. Територія долини р. Стрий від витоків до з'єднання з Орівським екокоридором. Представлені екосистеми вербових чагарникових заростей прибережних смуг і першої надзаплавної тераси, прибережно-водна рослинність, рослинність деградованих лук і пасовищ. Бот. зак. "Рацина".

4 Вододільно-Верховинський 2616 га. Привершинна частина вододільного хребта та приполонинні ділянки. Переважає високогірна лучна рослинність та букові, ялицево-букові ліси. Ландшафтний заказник "Пікуй".

5 Климецький 1725 га. Частина вододільного хребта вкрита лісовою та фрагментарно високогірною лучною рослинністю. Заповідне урочище "Бескид", Ландшафтний заказник "Бердо"

6 Славсько-Тухлянський 10715 га. Хребет Славсько-Тухлянського горбогір'я вкритий буковими, буково-сосновими, буково-ялицевими, смерековими лісами (насадження корінні та вторинні). Заповідне урочище "Хітар", Заповідне урочище "Тернівці", Заповідне урочище "Головецьке", Заповідне урочище "Маківка" та частина Заповідного урочища "Кремінь".

7 Опорецько-Рожанський 4518 га. Територія вододільного хребта вкрита луками, а також приполонинні ліси різного породного складу. Заповідне урочище "Обнога". Заповідне урочище "Явірник".

8 Зелем'янський 8340 Високогірна частина хребтів Рожанка і Зелемінь уздовж межі з Івано-Франківською областю вкрита приполонинними лісами різного породного складу і післялісовими луками Ландшафтний

заказник "Зелемін", Заповідне урочище "Тухлянське", Заповідне урочище "Димківці", Заповідне урочище "Рожанське".

9 Великосільсько-Миговський 3679 га. Прикордонна територія з Польщею. Привершинні (по хребту) ділянки зовнішніх скибових хребтів Бескидів вкриті дубовими, грабово-дубовими, буковими лісами, після лісовими луками. Заповідне урочище "Катина".

10 Зубрицько-Розлуцько-Головецький 8649 га. Зовнішні скибові хребти Бескидів вкриті буково-ялицевими, дубово-грабовими, грабово-дубовими та вторинними смерековими лісами. Ландшафтний заказник "Розлуч".

11 Майдансько-Великосільський 10999 га. Зовнішні скибові хребти Бескидів вкриті буково-ялицевими, дубово-грабовими, грабово-дубовими та вторинними смерековими лісами.

12 Довгівський 2013 га. Територія з'єднує окремі кластери НПП "Сколівські Бескиди". Вкрита буковими, ялицево-буковими лісами та вторинними післялісовими луками, перелогами.

13 Орівський 7010 га. Масиви Орівського хребта вкриті лісовим масивами з бука і граба (молодняк різного віку), а також вторинними середньовіковими буково-грабовими деревостанами та післялісовими луками. На невеликих площах вторинні смеречнюки.

14 Труханівсько-Моршинський 10091 га. Територія вкрита переважно дубовими, грабово-дубовими лісами та заплавами луками. Ландшафтний заказник "Моршинський", Заповідне урочище "Дубинське", Заповідне урочище "Розгірче", Заповідне урочище "Семегинів".

15 Трускавецько-Стільський 21579 га. Територія вкрита буковими, грабово-буковими та гідрофільними дубовими, ясеневими, вільховими, вербовими лісами; заплавами та торфовими луками, вторинними луками та пасовищами і перелогами. Ландшафтний заказник "Бориславський", Заповідне урочище "Лази".

16 Монастирецький 2882 га. Рослинний покрив представлений вторинними грабовими, дубово-грабовими лісами та вторинними луками.

17 Журавненський 9361 га. Територія вкрита дубовими, буковими, дубово-грабовими лісами та вторинними післялісовими луками; на відслоненнях трапляються фрагменти лучно-степової рослинності; розповсюджені фітоценози заплавної, прибережно-водної, болотної рослинності, пасовищ. Загальнозоологічний заказник "Діброва".

18 Верхньо-дністерський 4713 га. Територія долини р. Дністер від витоків до з'єднання з проєктованим РЛП "Дністерський" з типовою для долини ріки рослинністю: вербовими заростями, вільшняками, очеретниками, гідрофільними та заплавами луками.

19 Стривігорський 6390 га. Територія долини р. Стривігор з прибережними вільшняками та вербняками, заплавою лучною рослинністю, торфовими луками, деградованими пасовищами

20 Болозівський 6113 га. Територія долини р. Болозівка з прилеглими від півночі пагорбами, вкритими дубово-грабовими лісами. В долині ріки -

вільшняки та вербняки, заплавні та торфові луки, деградовані луки, пасовища; водна рослинність штучних водойм.

21 Чайковицько-Роздільський 11563 га. Територія долини р. Дністер з розповсюдженими там вільшняками та вербняками, заплавними та торфовими луками, очеретниками, деградованими пасовищами; прибережно-водною та водою рослинністю в штучних водоймах. Ландшафтний заказник "Кошів".

22 Верещицький 10114 га. Територія долини р. Верещиця від с.Поряччя до впадіння в р.Дністер. Присутня система каскадних водойм. Рослинність: заплавна, водно-болотна, прибережно-водна, водна; вільхові та вербові угруповання; чагарникові зарості першої тераси; деградовані пасовища, перелоги.

23 Добростанський 4869 га. Південні відроги Розточчя з габово-дубовими, дубово-грабовими, буковими лісами та вторинні насадження сосни звичайної, а також фрагменти сухих лук і піщаних дюн.

24 Немирівсько-Верещицький 8239 га. Рослинний покрив території сформований грабово-дубовими лісами, вторинними сосняками, вторинними луками, рослинними угрупованнями низинних боліт, фрагментами піщаних дюн, пустищ з псамофільною рослинністю, прибережно-водних та водних рослинних угруповань

25 Середкевичівський 1660 га. Територія вкрита переважно грабовими, буково-грабовими лісами та вторинними луками.

26 Крехівсько-Мокротинський 4249 га. Рослинний покрив території формують грабово-букові, букові-грабові рослинні ліси, вторинні луки, заплавні луки, ксеротермні трав'яні угруповання на схилах. Ентомологічний заказник "Загора".

27 Кунинсько-Соколянський 3939 га. Рослинний покрив представлений вторинними сосняками; заплавною, лучно-болотною, прибережно-водною та у незначній кількості водною рослинністю; фітоценозами піщаних дюн та піщаних пустищ.

28 Ратівський 10000 га. Долина р. Рата з фрагментами сосняків, вільховими та вербовими лісами, заплавними торфовими луками, прибережно-водною та водною рослинністю, залишками низинних боліт, фітоценозами піщаних дюн.

29 Грядово-Полтвинський 20306 га. Долини р. Полтва та її приток з такою рослинністю: грабово-дубові, дубово-грабові ліси, вільшняки, вербняки, заплавні деградовані торфові луки, прибережно-водна та водна, низинні болота.

30 Давидівсько-Гологірський 13940 га. Територія Давидівсько-Гологірського горбогір'я вкрита буковими, грабово-буковими лісами та вторинними після лісовими, частково остепненими, луками, фрагменти наскельної рослинності карбонатних відслонень.

31 Вороняківський 12890 га. Рослинність: букові, грабово-букові, дубово-грабові ліси, заплавні і суходольні луки, лучно-степові фітоценози, верхові болота, перелоги. Територія з'єднує кластери НПП "Північне Поділля" в східній частині.

32 Поморянсько-Опільський 3230 га. Долина р. Золота Липа Ліва у верхній частині течії. Рослинний покрив представлений дубовими, грабовими, буковими, буково-грабовими лісами, заплавними деградованими луками, торфовими луками, пасовищами та перелогами. Територія з'єднує НПП "Північне Поділля" як ключову територію з ключовими територіями Тернопільської області.

33 Гологірсько-Опільський 8662 га. Долина р. Золота Липа Права. Рослинний покрив представлений дубовими, грабовими, буковими, буково-грабовими лісами, заплавними деградованими луками, торфовими луками, пасовищами та перелогами.

34 Перемишлянсько-Опільський 5950 га. Долин р. Гнила Липа та її ліві притоки, а також пагорби Опілля вздовж долини р. Болотнівка. Рослинний покрив представлений дубовими, дубово-грабовими, буковими, буково-грабовими і грабово-буковими лісами, заплавними деградованими луками, остепненими луками, пасовищами та перелогами, а також прибережно-водними фітоценозами. З'єднує об'єкти екомереж Тернопільської та Івано-Франківської областей з об'єктами Північно-західного Поділля.

35 Свирсько-Опільський 4335 га. Долина р. Свірж від її витоків до межі з Івано-Франківською областю та її правої притоки р. Любежки, а також межирічного горбогір'я. Рослинний покрив формують букові, буково-грабові, дубові, дубово-грабові ліси, остепнені луки, заплавні післялісові луки, пасовища

36 Стирський 26597 га. Долина р. Стир з прилеглими територіями Малеого Полісся вздовж правих і лівих приток р. Стиру. Рослинність переважно вторинна, це дубові, місцями грабові ліси, соснові, дубово-соснові, сосново-дубові ліси; вільхові та вербові ліси; торфові луки, угруповання піщаних пустищ та піщаних дюн; водні та прибережно-водні фітоценози. Загальнозоологічний заказник "Пукачів", Лісовий заказник "Лопатинський", Заповідне урочище "Грицеволя", Ботанічний заказник "Лешнівський", Заповідне урочище "Піски", Заповідне урочище "Топорівське", Заповідне урочище "Лагодівське", Заповідне урочище "Синичівське", Заповідне урочище "Заболотцівське".

37 Бузький 44332 га. Долина р. Західний Буг частково з нижніми течіями її правих та лівих приток. Рослинний покрив: соснові, дубово-соснові, дубово-грабові, грабово-дубові ліси; вторинні післялісові луки, торфові та заплавні луки, прибережно-водні, водні угруповання; піщані пустища з псамофільною рослинністю; перелоги. Заповідне урочище "Тадані", Заповідне урочище "Соколя", Заповідне урочище "Сторонибаби".

38 Болотнівський 15764 га. Долина р. Болотниця та прилеглі пагорби та дюни з сосновими лісами, подекуди сосново-дубовими, дубово-сосновими лісами; в долині ріки торфові луки, низинні та мезотрофні болота, вербові зарості, вільшини; вторинні післялісові луки, перелоги. Ботанічний заказник "Волицький", Заповідне урочище "Борове", Заповідне урочище "Великомостівське".

39 Солокійський 13620 га. Долина р. Солокія, стариці її правобережних приток. Територія вкрита заболоченими лісами, вільховими та вербовими лісами; в долині ріки – торфовими луками, прибережно-водною рослинністю,

водною та болотною; трапляються післялісові луки і луки першої тераси. Заповідне урочище "Борове", Заповідне урочище "Великомостівське".

40 Добротвірсько-Лопатинський (Білостоцько-Острівський) 14875 га. Долини правобережних приток Західного Бугу зі старицями і заболоченими пониженнями. Рослинний покрив представлений дубовими, дубово-сосновими, вільховими, вербовими лісами, торфовими та післялісовими вологими луками низинними і лісовими болотами, прибережно-водною рослинністю. Частина Загальнозоологічного заказника "Пукачів".

Відновні території.

Немирівська 2483 га. Територія підземної виплавки сірки. Збереглися залишки корінних дубових і соснових лісів з високим потенціалом відновлення. Переважають піщані пустища з псамофільною рослинністю. Прилягає заповідне урочище "Немирів".

Яворівська 7628 га. Територія порушена відкритим видобутком сірки, а також побічним впливом видобувних робіт: підтопленням, просіданням техногенних карстів тощо. Присутні вторинні екосистеми боліт, торфових лук, вільхових, соснових лісів, піщаних пустищ, прибережно – водних ділянок, водойм. Орнітологічний заказник "Чолгинський".

Стебниківська 1650 га. Території порушені гірничо-видобувними роботами і хімічним виробництвом Стебницько-Бориславського видобувного комплексу. Присутня галофільна рослинність хвостосховищ і відстійників; водна, прибережно-водна та рудералізована лучна рослинність; вільхові та вербові ліси. Заповідне урочище "Лази".

Подорожнянська 2579 га. Територія порушена відкритим видобутком сірки. Характерні вторинні екосистеми рудералізованих лук, очеретники, прибережно-водні та водні фітоценози вторинних водойм, чагарникові зарості.

Берездівцівська 2768 га. Територія, порушена впливом Новороздільського хімічного комбінату. Присутні вологі та суходільні луки, прибережно-водна і водна рослинність штучних водойм, вторинна рослинність слабозасолених територій, частково представлені вільхові, березові ліси, деградовані дубово-грабові ліси.

Червоноградська. Територія, порушена роботами з видобутку бурого вугілля, присутні шахтні поля, терикони, відвали породи, вторинно підтоплені території, рудералізовані території проммайданчиків. Рослинний покрив: водна, прибережно-водна, болотна рослинність; пустищні луки і рудералізовані рослинні угруповання; вільхові, вербові та березові зарості, чагарникові угруповання; залишки дубово-грабових і грабових лісів.

Буферні території.

Яворівська. Територія військового полігону. Збереглися дубові, букові, буково-грабові ліси, чагарникові зарості, оліготрофні ділянки з відповідною рослинністю, піщані пустища з псамофільною рослинністю. Територію частково охоплює проєктований РЛП "Немирівський".

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Основними причинами збіднення біорізноманіття є антропогенні чинники:

- забруднення природного середовища;

- денатуралізація природних ландшафтів;
- монокультурні способи ведення лісового та сільського господарства.

За даними наукових установ Львівщини, основними факторами, що можуть впливати на чисельність рослин із "червонокнижним" статусом, є зривання на букети та деградація місцезростань (для лучних та болотних видів – надмірне випасання, викошування, випал трави, осушення; для лісових – проведення лісогосподарських робіт).

Загрозами для лісової рослинності області є:

- випалювання сухої рослинності у весняний період;
- порушення технології заготівлі та трелювання деревини;
- всихання смерекових лісів в гірських районах;
- самовільні рубки.

Після осушувальної меліорації змінилися біотопи водно-болотної флори й фауни, їх види стали зникати. В результаті видобутку корисних копалин – вугілля, сірки та ін. виникли техногенні ландшафти. Значних втрат генофонду рідкісних видів лікарських та декоративних рослин завдає неконтрольована експлуатація їх ресурсів. Браконьєрство є однією з причин зниження популяції мисливських звірів і птахів. В останні десятиліття значної шкоди генофонду біологічних видів завдає хімічне (кислі дощі), фізичне (промислові викиди), шумове та електромагнітне забруднення природного середовища, хімічне забруднення водних артерій стоками промисловими, побутовими та з сільськогосподарських ферм. Перешкодою для природного розселення видів флори й фауни є розгалужена мережа доріг різного призначення, надмірна розораність в окремих районах та промислова загосподарованість.

Рекомендації. Оскільки область є прикордонною, необхідно продовжувати роботу по інтеграції регіональної та національної екомережі у панєвропейську, посилення транскордонної співпраці. Усунення розбіжностей у законодавстві України. Запровадити механізм державної підтримки, економічного стимулювання суб'єктів господарювання за обмежене природокористування у разі внесення їх земель до складу екомережі.

Д.1.2.14. Луганська область

Фізико-географічна характеристика. Луганська область розташована на сході України у басейні середньої течії річки Сіверський Донець. Максимальна відстань з півночі на південь складає 275 км, із заходу на схід – 170 км, площа – 26,7 тис. кв. км. (4,4 % території України). На півночі, сході та півдні межі області співпадають з державним кордоном України. Тут вона межує з Белгородською, Воронежською та Ростовською областями Російської Федерації. На південному заході її землі межують з Донецькою, а на північному заході – з Харківською областями України.

Територія області представляє собою переважно хвилясту рівнину на лівобережній частині долини Сіверського Донця. На півдні розташований Донецький кряж. В лівобережній частині області простягається Старобільська рівнина.

На крайній півночі в межі області заходять вибалки Середньоруського узгір'я. Абсолютні висоти тут поступово знижуються (від 216 до 50 м) на південь і південний захід до долини Сіверського Донця. Вздовж лівого берега ріки тягнеться порівняно неширока (16-18 км) терасова рівнина, вкрита, головним чином пісками, місцями сформованими в дюни. Найбільш характерною рисою Донецького кряжа є чергування пагорбкуватих водороздільних площин з глибокими крутобережними річковими долинами і сухими балками. Найвища точка – Могила Мечетна – 367 м. В долині рік Міуса й Нагольної висота Донецького кряжа знижується і східні схили переходять в Приазовську берегову рівнину. Північні схили кряжа поступово знижуються в напрямі до Сіверського Донця.

Ґрунтовий покрив Луганської області складають чорноземи, що сформувалися в результаті дернового процесу ґрунтоутворення, який розвивається під лучно-степовою рослинністю. У північній частині поширені чорноземи звичайні середньо- та малогумусні. В південній – чорноземи звичайні середньо- та малогумусні, дернові щебенюваті ґрунти, в долині Сіверського Дінця – чорноземні, дернові піщані ґрунти. Щорічне формування надземної та підземної маси рослинного походження та її розкладання в умовах недостатньої вологи обумовлюють значну кількість гумусу, глибина якого варіюється від 50 до 130 см.

Для Луганської області характерні два типи ландшафтів – степовий та лісовий. Ліса займають 8,6 % території області та розповсюджені вкрай нерівномірно. Основні масиви лісу знаходяться у басейнах річок Сіверський Донець та Айдар (Кремінський та Станично-Луганський райони). Більш ніж 250 тис. га складають штучні ліси, представлені полезахисними полосами, захисні ліси та зелені смуги навколо крупних міст. Найбільшу площу займають степи, понад 87 % території області.

Клімат Луганської області помірно континентальний з помітно вираженими посушливо-суховійними явищами. Формується він під впливом порівняно великої кількості сонячної радіації, домінування континентального повітря помірних широт та відстані від океанів та морів та характеризується доволі спекотним літом із посухою та помірно холодною зимою із нестійким сніговим покривом. Температурний режим нестійкий і протягом року характеризується значними коливаннями. Зміна сезонів здійснюється поступово, без різких перепадів. Тривалість безморозного періоду 150 – 170 днів. За результатами багаторічних досліджень максимальна температура повітря не перевищувала + 40°C, мінімальна не падала нижче за - 42°C. Найхолодніший місяць – січень, найтепліший – липень. Середня багаторічна температура січня становить - 3,80С, липня – + 22,40С. Загальна кількість опадів за 2016 рік склала 630 – 766 мм.

Структура землекористування.

Загальна площа земель Луганської області становить 1831,882 тис. га, у тому числі за деякими категоріями та угіддями: сільгоспугіддя загалом 1406,189 тис. га; ліси та інші лісовкриті площі 244,443 тис. га; землі природоохоронного призначення 74,59 тис. га; землі водного фонду 16,1 тис. га; землі рекреаційного призначення 0,651 тис. га; забудовані землі 50,5 тис. га; відкриті землі без

рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі під зсувами, щебенем, галькою, голими скелями) 66,4 тис. га. Найбільша частка у структурі земель належить сільгоспугіддям – 1406,189 тис. га, або 76,76% від загальної площі області.

Ландшафтне різноманіття регіону. Для Луганської області характерні два типи ландшафтів – степовий та лісовий. Ліси займають 8,6% території області та розповсюджені вкрай нерівномірно. Основні масиви лісу знаходяться у басейнах річок Сіверський Донець та Айдар (Кремінський та Станично-Луганський райони). Більш ніж 250 тис. га складають штучні ліси, представлені полезахисними полосами, захисні ліси та зелені смуги навколо крупних міст. Найбільшу площу займають степи, понад 87 % території області.

Біологічне різноманіття регіону. Флора області налічує 1838 видів судинних рослин, які відносяться до 629 родів і 141 родини, що складає 36% від загальної кількості судинних рослин що зростають на Україні.

У третьому виданні Червоної книги України (2009) степові рослини складають 33,4% або 276 видів. Під охороною держави в області знаходяться 129 видів флори, велика частина яких – представники степів. З 17 степових видів рослин України, які включені в Бернську конвенцію по охороні дикої флори і фауни, на території області зустрічаються 7 видів.

Фітоценофонд складають близько 530 асоціацій, об'єднаних у 98 формацій і класів, які відносяться до 9 типів рослинності. Загальним типом рослинності є степи. У зв'язку з тим, що найбільша частина степів розорана, ценотична різноманітність зонального типу збільшена та складає приблизно 102 асоціації, що відноситься до 12 формацій, фітоценози яких збереглися в заповіднику та на землях, непридатних для сільськогосподарського користування. До степового типу рослинності належать також досить специфічні агломеративні співтовариства кам'янистих відслонень (на крейдах, вапняках, мергелях, пісковиках, сланцях). У заплавах річок і на дні балок типовою є різноманітна лугова рослинність, а навколо водоймищ розвинута лучно-болотна, болотяна, прибережно-водяна та водяна рослинність.

Для Луганської області досить характерною є синантропна рослинність, розповсюдження якої пов'язане з порушеними місцеперебуваннями – сільськогосподарськими угіддями, урбанізованими територіями, техногенними екотопами (кар'єрами, відвалами тощо).

У Зеленому книжку України занесені 26 синтаксонів рослинності Луганської області. Усе вище викладене свідчить про різноманітність флори.

Фауна області включає 428 хребетних видів, що відносяться до 87 родин і 6 класів, які представлені 1 видом круглоротих, 48 видами риб, 9 видами земноводних, 12 видами плазунів, 281 видом птахів і 77 видами ссавців. У Червоному Книжку України внесено 76 видів хребетних тварин.

У Луганській області затверджений оновлений Перелік видів хребетних тварин, що підлягають особливій охороні на території Луганської області, який нараховує 67 видів тварин.

Зональним типом рослинності області є степи, які є найуразливішою біотою. Ценотична різноманітність степів представлена 102 асоціаціями, які відносяться

до 12 формацій ковили Лессінга, волосистої, дніпровської, Залеського, Граффа, вузьколистої, української, костриць валіської і борозенчастої, кострецю безостого, тонконогу вузьколистого, келерії гребінчастої та ін. До степового типу належать також 59 асоціацій і 18 формацій специфічної, багаті ендеміками рослинності на крейдяних, піщаних, сланцевих і вапнякових оголеннях. За різними даними вчених, землі, вкриті степовою рослинністю в земельному фонді області складають від 2% до 6%.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Природно-заповідний фонд Луганської області нараховує 198 територій та об'єктів природно заповідного фонду загальною площею 93205,4771 га, з них 12 територій та об'єктів загальнодержавного значення площею 14127,7164 га та 186 територій та об'єктів місцевого значення площею 79666,4598 га.

На території, яка контролюється українською владою, розташовано 135 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення загальною площею 75186,426 га, в тому числі 11 територій та об'єктів загальнодержавного значення площею 13454,2164 га та 124 території та об'єктів місцевого значення площею 61732,2099 га. Відсоток заповідності території області, підконтрольній українській владі, складає 3,98%.

На території, яка тимчасово не контролюється української владою, розташовано 64 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення загальною площею 18665,8599 га, в тому числі: місцевого значення – 63 територій та об'єктів площею 17992,3599 га; загальнодержавного значення – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення "Гостра могила" (м. Луганськ) площею 96,0 га, філія Луганського природного заповідника "Провальський степ" (Свердловський район) загальною площею 587,5 га.

Поряд із створенням нових територій важливою роботою є збереження вже існуючих заповідних об'єктів від незаконного використання, пошкодження і знищення природних комплексів.

Станом на 01.01.2017 року на території, яка контролюється українською владою встановлено на місцевості з розробленням відповідної землевпорядної документації межі 89 природно-заповідних об'єктів на загальній площі 22032,7792 га, з них 5663,52 га – загальнодержавного значення та 16369,2592 га – місцевого значення.

Елементи смарагдової мережі України. Потенційними об'єктами Смарагдової мережі на території Луганської області за пропозицією Державної служби заповідної справи Міністерства охорони навколишнього природного середовища України ("Смарагдова мережа України", Київ, 2011 рік) є наступні природно-заповідні території та об'єкти:

Луганський природний заповідник - має площу 5403,02 га та складається з 4 філій:

філія "Станично-Луганське" площею 498,0 га, розташована у Станично-Луганському районі на території, підконтрольній українській владі у безпосередній близькості до лінії розмежування;

філія "Трєохізбенський степ" площею 3281,0 га, розташована у Слов'яносербському та Новоайдарському районах на території, підконтрольній українській владі, але у безпосередній близькості до лінії розмежування;

філія "Стрільцівський степ" площею 1036,5164 га, розташована у Міловському районі;

філія "Провальський степ" площею 587,5 га, розташована у Свердловському районі на території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

Луганський природний заповідник репрезентує типові і рідкісні для степової ландшафтної зони природні комплекси цілинних степів південних відрогів Середньоруської височини (Старобільських степів), Донецького кряжу та долини найкрупнішої водної артерії східної України – Сіверського Дінця.

Заповідник є територією найвищої пріоритетності в збереженні східнопричорноморської флори і фауни. Тільки судинних рослин на його території зростає біля 1136 видів, із них до Червоної книги України внесено 36 видів, до Європейського червоного списку – 16 видів, до Бернської конвенції – 5 видів. На заповідній території виявлено близько 180 видів водоростей, 25 видів лишайників, близько 450 видів мікобіоти. Тваринний світ налічує більше 3000 видів, із них до Червоної книги України занесені 92, до Європейського червоного списку – 11 видів. В списки видів за Бернською конвенцією включені 2 види флори і 136 видів фауни. Раритетний фітоценофонд заповідника складають 15 формацій рослинності, в тому числі 12 степових та 3 водних рослинних угруповання.

Регіональний ландшафтний парк "Біловодський"

Оголошений рішенням Луганської обласної ради від 25.12.2001 № 20/20.

Місце розташування: Біловодський район, околиця с. Городище. Територія парку охоплює долину річки Деркул, зі сходу і південного сходу вона обмежена населеним пунктом Нижньобараниківка і державним кордоном з Російською Федерацією, частково співпадає з межею ботанічного заказника державного значення "Юницький". На півночі межа парку проходить балкою Бересток, витягнутою в східно-західному напрямі. Площа 14011,0 га.

Парк створений з метою збереження унікальних ландшафтів Старобільських степів, зокрема, Деркульського степу та історичної спадщини експедиції В.В. Докучаєва.

В орографічному відношенні район розташування парку відноситься до південних відрогів Середньоруської височини, поверхня яких розчленована річковими долинами, яругами і балками. Висота місцевості 150-200 м н. р. м. Глибина ерозії досягає 50-200 м н. р. м., щільність яружно-балкової сітки 0,75-1 км на 1 кв. км. Яруги займають до 1,2 % території. Геологічну основу місцевості складають породи кам'яновугільного, крейдяного і палеогенового віку, вкриті антропогеновими відкладеннями – лесами і лесовидними суглинками. В річкових долинах, яругах і балках часто відслонюється крейда. Ґрунти представлені чорноземами звичайними середньогумусними важкосуглинного механічного складу. Міцність гумусового горизонту досягає 85 см, вміст гумусу 6-7%.

Через всю територію парку протікає річка Деркул. Вона є лівою притокою Сіверського Дінця, її загальна довжина 160 км, басейн включає 188 малих річок загальною довжиною 928 км. Найбільші притоки – Біла, Лозова, Мілова, Комишна, Повна та ін. Рослинний покрив парку репрезентований степами, угрупованнями крейдяних відслонень, байрачними і заплавними лісами, заростями лісових і степових чагарників, справжніми і засоленими луками, осоково-травяними болотами, а також прибережно-водною і водною рослинністю р. Деркул та заплавних водоймищ, що подекуди розкидані по заплаві.

Степова рослинність представлена як на ліво- так і на правобережних вододільних ділянках, схилах яругів і балок. Тут поширені рослинні угруповання, які є типовими для справжніх різнотравно-типчакково-ковилових степів. Представлені формації, занесені до Зеленої книги України – мигдалю низького, ковили волосистої, Лессінга, Залеського. В цих угрупованнях зростає вид, занесений до Червоної книги України – громовик донський, а також низка видів, що є рідкісними в Луганській області – півники солелюбні, ефедра двоколоскова, крашенинниковія білолозникова, аденофора ліліелиста. Зооценози степових схилів представлені типовим для різнотравно-типчаккових степів Старобільщини угрупованнями безхребетних і хребетних тварин. Тут мешкають гадюка степова, полози чотирисмугий і жовточеревний, візерунковий. На території парку зустрічаються колонії сурка. Під час міграції на степових ділянках на відпочинок зупиняються дрохва і хохітва. У складі ентомофауни представлені дибка степова, мурашиний лев звичайний, сатир залізний, волохатий стафілін, каптурниця пишна, синявець римнус, клімена, сколія степова, джміль глинистий, совка сокиркова тощо.

Уздовж північної межі парку розташована балка Бересток. Схили балки вкриті чагарниковими степами із зіноваті австрійської та угрупованнями крейдяних видів рослин. На більш менш пологих ділянках представлені ценози ковил Лессінга і волосистої, а також мигдалю низького. У складі степових угруповань та на ділянках оголених крейдяних порід зростають ефедра двоколоскова, крашенинниковія білолозникова, півники солелюбиві, громовик донський. По днищу балки протікає струмок, тут зростає очерет південний.

Фауна балки Бересток багата і різноманітна. Тут зосереджені поселення сурка, висока чисельність сліпака звичайного. Зустрічається гадюка степова, ящірка різноколірна. В балці гніздяться боривітер звичайний, куріпка сіра, перепілка. Мешкають тхір степовий, перев'язка звичайна, горностаї, борсук лісовий.

В верхів'ях балки розташована система ставків "Лаго-Маджіоре" (в перекладі з італійської – Велике озеро). Вони були збудовані в період роботи експедиції В.В. Докучаєва та є історичною пам'яткою степового ставкобудування, якій виповнилось понад 100 років.

Національний природний парк "Сіверсько-Донецький"

Створений Указом Президента України від 11.12.2009 року № 1040 "Про створення національного природного парку "Сіверсько-Донецький".

Розташований в Кременському районі площею 7007 га, у т. ч. на землях державного підприємства "Кременське лісомисливське господарство" площею

3987 га, що включаються до складу національного парку без вилучення земель та на землях державного підприємства "Кремінське лісомисливське господарство" площею 3020 га, що вилучаються в установленому порядку та надаються парку у постійне користування.

Метою створення національного природного парку є гармонійне поєднання цілей охорони, збереження та відновлення біорізноманіття, природних екосистем та використання територій для відпочинку, оздоровлення, екологічного виховання, задоволення господарських потреб громади.

Територіально національний природний парк "Кремінські ліси" складає єдину природоохоронну територію високого статусу з НПП "Святі гори" Донецької області, який створений в 1997 році. Ці території мають подібні ландшафти, біологічне різноманіття, багаті за природними, естетичними та рекреаційними ознаками і забезпечують постійне існування, шляхи міграції флори і фауни усього Донецького кряжа.

Територія національного природного парку є ключовою територією західної частини Сіверськодонецького національного коридору, головною метою якого є забезпечення збереження найбільш цінних і типових для цього регіону компонентів ландшафтноі і біологічної різноманітності.

На території Кремінських лісів зростає 152 рідкісних, реліктових, ендемічних видів рослин, які занесені до Червоної книги України, Червоної книги міжнародного союзу охорони природи (ЧК МСОП), додатків до Бернської конвенції, Європейського червоного списку (ЄЧС) та списку рослин, які підлягають охороні на території Луганської області. З них 2 види занесені до ЧК МСОП, 2 – до Бернської конвенції, 11 видів – до ЄЧК, 35 видів – до Червоної книги України, а саме: сальвінія плаваюча, горицвіт волзький, сон лучний, глід український, волошка донецька, косарики тонкі, півники борові, рябчик руський, рябчик малий, тюльпан дібровний, коручка болотна, зозульки Фукса, булатка довголиста, любка дволиста та інші.

На території Кремінських лісів зустрічається 160 видів птахів. Особливої уваги заслуговують види, які занесені до Червоної книги України: яструб коротконогий, могильник, канюк степовий, зміїд, лунь степовий, орлан-білохвіст, журавель сірий, пугач.

Тут мешкає 25 видів ссавців, які занесені до Червоної книги України: хохуля руська, рясоніжка мала, нічниця водяна, вечірниця руда, нетопир лісовий, вухань бурий, видра річкова, горностай, тхір степовий, норка європейська та інші.

За поданням Кремінської районної ради Вищий адміністративний суд України постановою від 21 жовтня 2010 № № П-155/10 визнав незаконним Указ Президента України від 11 грудня 2009 року № 1040 "Про створення національного природного парку "Сіверсько-Донецький".

Ботанічний заказник "Крейдяні відслонення"

Оголошений рішенням виконкому Луганської обласної Ради народних депутатів № 92 від 24 березня 1992 р.

Місце розташування: Міловський район, с. Стрільцівка. Площа 30,0 га.

Знаходиться на березі р. Комишної. Охоплює два окремих крейдяних останці правого корінного берега річки висотою до 70 м, з'єднаних сідловиною.

Ґрунтовий покрив заказника утворюють переважно еродовані малопотужні дерново-карбонатні чорноземні ґрунти, підстелені крейдою. На крутих схилах вони замінюються рухляком та уламками крейди. Біля підніжжя схилів утворюються делювіальні шлейфи. Місцева назва цих геологічних утворень – Четовська Перерва (Чечетівка – стара назва с. Стрільцівка).

Рослинний комплекс заказника унікальний високою концентрацією ендемічних крейдяних рослин та їх угруповань.

Флора заказника нараховує 150 видів судинних рослин, із них близько 20 – вузькокрейдяні ендеми, які репрезентують половину ендемічного ядра крейдяної флори південного сходу України. Серед них полин суцільнобілий, гісоп крейдяний, полин донський, льонок крейдяний, келерія Талієва, смілка крейдяна, громовик донський, левкой крейдяний, льон український, бедринець каменелюбний тощо. Переважна більшість цих рослин занесена до Червоної книги України.

Ботанічний заказник "Крейдяні скелі"

Оголошений рішенням Луганської обласної ради від 25 вересня 2008 року № 24/20.

Місце розташування: Новопсковський район, біля с. Закотне на території Закотненської сільської ради. Площа 97,1884 га.

Крейдяні схили, які пересічені яругами та балками вкриті степовою рослинністю, багато видів якої занесені до Червоної книги України: бурачок голоніжковий, карагана скіфська, шафран сітчастий, пирій ковилолистий, костриця крейдяна, дрік донський, солодушка крейдяна, гісоп крейдяний, сон чорніючий, шоломниця крейдяна, ковила відмінна, ковила шорстка, ковила облудна, ковила гранітна, ковила волосиста, чабрець несправжньогранітний, тюльпан Шренка та інші.

Опис регіональної екологічної мережі. Схема екомережі Луганської області базується на шести широтних екологічних коридорах: Троїцько-Міловському, Покровсько-Біловодському, Сватівсько-Городищанському, Сіверськодонецькому, Північнодонецькому, Південнодонецькому, а також семи регіональних меридіонально-екологічних коридорах, розташованих по долинах рік.

Всі широтні екологічні коридори із західного боку мають регіональні коридори на кордонах з Донецькою та Харківською областями, зі східного та північного боку - міждержавні транскордонні коридори з РФ (Воронезькою, Ростовською та Белгородською областями). Транскордонні території як зони впливу визначаються вздовж кордону Луганської області на глибину п'ятдесят кілометрів по обидва боки кордонів сусідніх областей. Орієнтовно площі транскордонних територій екологічних коридорів з Харківською областю становлять 400 км², площі транскордонних територій екологічних коридорів з Донецькою областю становлять 800 км², з Ростовською – 1200 км², з Белгородською – 600 км², з Воронезькою – 400 км². Ці дані будуть уточнені при узгодженні транскордонних територій з кожною областю окремо.

Екокоридори національного значення, які проходять через територію Донецької області, зв'язують екомережу Харківської області та північно-

західний кордон Луганської області. Також на північно-західному кордоні визначено каркасні ядра регіонального значення, які співпадають з широтними екологічними коридорами (Троїцько-Міловським і Покровсько-Біловодським) Луганської області. У прикордонних територіях також визначені екокоридори регіонального значення, які співпадають з Сіверськодонецьким, Південнодонецьким та Північнодонецьким як екокоридори регіонального значення, а також на Півдоннодонецькому екокоридорі Луганської області зав'язані каркасні ядра національного значення Донецької області на регіональному кордоні з Луганською областю. Всього на кордоні з Донецькою областю пропонується сформувати 21 природне ядро та 1 екокоридор – Сіверськодонецький – національного значення.

Розроблені концепції і програми у Донецькій та Харківській областях, незважаючи на єдину законодавчу базу України, не в повній мірі співпадають як територіально, так і концептуально з регіональною схемою екомережі Луганської області, оскільки при розробці регіональних схем у кожному регіоні були визначені особливі наукові підходи до їх формування. Окреме неспівпадіння розроблених ключових територій та напрямків екокоридорів як національного, так і регіонального значення потребує відповідних узгоджень і науково-доказових спільних рішень, закріплених відповідними рішеннями та протоколами на регіональному та державному законодавчому рівні. Особливо це стосується територій, що мають статус національних елементів екомережі.

Транскордонні території з Російською Федерацією мають свої особливості нормативно-правової бази щодо формування екомережі та екокоридорів на кордонах. Інтеграція транскордонних територій екомережі з Росією має проблему різночитань в законодавчій базі, тому що РФ ще немає закону про створення екомережі на її території.

Основне завдання при формуванні транскордонних територій екомережі по периметру Луганської області - це максимально можливе охоплення природних територій як Луганського регіону, так і територій сусідніх областей, прилеглих до його кордонів, що дає можливість включення як єдиної природної території всіх структурних елементів з метою збереження ландшафтної і біологічної різноманітності та створення сприятливого для населення навколишнього природного середовища. Таким чином, регіональна екомережа Луганської області буде гармонійно вписана в національну та загальноєвропейську екомережу, а також сприятиме розвитку найбільш екологічних та економічно вигідних форм господарювання.

На даний час завдяки роботі урядових та неурядових природоохоронних структур напрацьований значний матеріал та проведені відповідні дослідження оцінки природного потенціалу та земельних ресурсів адміністративних районів Луганської області, що дозволяє формувати структурну модель екологічної мережі цих районів.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Значного негативного впливу завдають бойові дії на території області. За період проведення антитерористичної операції відбувся перерозподіл контролю за територіями, вкритими рослинними природними ресурсами. Так, на

контрольованих територіях залишилися найбільш значущі за якістю та обсягом лісові ресурси. Навпаки, території, вкриті особливо цінними степовим угрупованнями, залишилися на півдні області, в тому числі частина територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Внаслідок проведення бойових дій значних втрат зазнали хвойні ліси. Площа лісів, пошкоджених пожежами склала близько 15 тис. га, з яких майже 90% - це ліси державного підприємства "Станично-Луганське досвідне лісомисливське господарство". Частково пошкоджені ліси Новоайдарського та Северодонецького лісомисливських господарств.

Площа земель лісового фонду (ліси та інші лісовкриті площі) складає 244443,859 тис. га. З них вкрито лісом – 207298,3983 тис. га. Знаходяться в постійному користуванні лісомисливських господарств 238120,344 тис. га земель. З них вкрито лісом 165487,565 тис. га.

Державними лісомисливськими господарствами у 2016 році створено 1199 га лісових культур, в т.ч. лісовідновлення – 519 га, лісорозведення – 680 га, природне поновлення – 190 га.

На території, яка контролюється українською владою, розташовано 135 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення загальною площею 75186,426 га, в тому числі 11 територій та об'єктів загальнодержавного значення площею 13454,2164 га та 124 території та об'єктів місцевого значення площею 61732,2099 га.

Інтенсивний розвиток сільськогосподарської галузі в степовій зоні України привів до високого ступеню розораності земель Луганської області. В результаті цього природні екосистеми трансформувалися в агроландшафти, які характеризуються низькою біорізноманітністю і продуктивністю ценозів, поступовим зниженням природної родючості ґрунтів і, як наслідок, втратою стійкості до негативних зовнішніх дій і здібності до самовідновлення. Ці явища посилюються негативною дією на довкілля техногенних навантажень, обумовлених роботою підприємств різних галузей промисловості, що сприяє забрудненню біологічних об'єктів шкідливими хімічними сполуками, органічними речовинами типа фенолів, формальдегідів і ін.

Вплив різноманітних факторів, у тому числі промисловості, на довкілля області відобразився на стані ґрунтового покриву, що призвело до негативних наслідків.

Території області притаманні істотні умови для розвитку ерозійних процесів, до яких відносяться і природні фактори, пов'язані з характером поверхні. Значні площі орних земель, розташовані на схилах, і потерпають від водної та вітрової ерозій. Однією з причин такого стану є недотримання ґрунтозахисних заходів при вирощуванні сільськогосподарських культур. В такій ситуації необхідно вживати дієві заходи з охорони земель, у тому числі впровадження в сільському господарстві протиерозійних технологій вирощування сільгоспкультур.

Історично склалося, що Луганщина, як і весь схід України, має значне антропогенне навантаження. Велика кількість промислових підприємств та значна кількість населення не можуть не позначитися на стані навколишнього

природного середовища. В першу чергу це стосується водних ресурсів, кількість яких, у порівнянні з середнім показником в Україні у 2,8 рази нижча.

Рекомендації. Складається враження, що схема екомережі Луганщини погано зіставляється з топографічними об'єктами області, не в повній мірі співпадає як територіально, так і концептуально з регіональною схемою екомережі сусідніх Донецької і Харківської областей, що потребує відповідних узгоджень.

Д.1.2.15. Миколаївська область

Фізико-географічна характеристика. Миколаївська область розташована між 46°30' і 48°15' північної широти та між 30°15' і 33°05' східної довготи. За розмірами території вона знаходиться на 15 місці серед політико-адміністративних формувань України. Площа – 24,6 тис.км². За особливістю природних умов Миколаївська область розташована на півдні країни в межах двох фізико-географічних зон – лісостепової (Кривоозерський і західна половина Первомайського району) і степової (решта території) в басейні нижньої течії ріки Південний Буг. На заході межує з Одеською, на півночі з Кіровоградською, на сході та північному сході з Дніпропетровською та на південному сході з Херсонською областями. Південна частина Миколаївщини омивається водами Чорного моря. Глибоко в суходіл вдаються Дніпровсько-Бузький, Березанський та Тилігульський лимани. До території області належать острів Березань і Кінбурнська коса.

Поверхня області являє собою рівнину, нахилену в південному напрямі. Більша частина області лежить у межах Причорноморської низовини. На півночі простягаються Подільська височина (правобережжя Південного Бугу) та Придніпровська височина (лівобережжя Південного Бугу) (висота до 240 м), яка пересічена ярами, балками та долинами. Широкі міжрічні простори характеризуються тут наявністю обширних округлих знижень ("поди"), які навесні заповнюються водою і утворюють тимчасові озера. Північно-західна її частина лежить в області лісостепів, південно-східна – в області степів. Найвища точка (255,6 м) розташована на північний схід від села Єлизаветівка Братського району.

За особливістю природних умов територія області належить до степової зони. Клімат помірно-континентальний з м'якою малосніжною зимою і жарким посушливим літом. Пересічна температура січня – -4,5°С, липня – +22,2°С. Висота снігового покриву 9-11 см. Природні та кліматичні умови області сприятливі для інтенсивного вискоєфективного розвитку сільського господарства.

У цілому клімат області - континентальний, дуже теплий посушливий. Середня річна температура повітря плюс 8-10°С, середня температура липня - плюс 21,2-22,9°С, січня - мінус 3,2-5°С. Річна кількість опадів коливається від 330 мм на півдні до 450 мм на півночі області. абсолютний максимум - плюс 38-39°С, а абсолютний мінімум мінус 29-33°С. Тривалість без морозного періоду становить 160-205 днів, а вегетаційного - 215-225 днів.

В області налічується 121 велика, середня, мала річка та балка довжиною більше 10 км, загальною довжиною в межах області 3609,34 км. Головною рікою, що перетинає територію області з північного заходу на південний схід є Південний Буг (257 км) з притоками Інгул (179 км), Кодима (59 км) та інші. На сході області протікає приток Дніпра - Інгулець. В межах області споруджено багато ставків та водосховищ. Річки і ставки використовуються в основному для зрошування сільськогосподарських рослин та риборівництва.

Ґрунти. Серед зональних типів ґрунтів переважають чорноземи звичайні середньо гумусні та мало гумусні (на півночі), чорноземи південні мало гумусні, каштанові і темно-каштанові слабо солонцюваті (на крайньому півдні), алювіальні лучні (у заплавах) та лучні осолоділі (у подах).

Структура землекористування. Земельний фонд Миколаївської області характеризується наявністю досить високого біопродуктивного потенціалу, а в його структурі висока питома вага ґрунтів чорноземного типу, що створює сприятливі умови для продуктивного земле-робства. Ґрунти Миколаївщини представлені чорноземами звичайними в центральній частині та на північному заході і південними чорноземами та темно-каштановими ґрунтами на півдні області.

За даними Головного управління Держгеокадастру у Миколаївській області із 2458,50 тис. га земельного фонду області 2006,00 тис. га займають сільськогосподарські угіддя, 1699,20 тис. га, що свідчить про високий рівень сільськогос-подарського освоєння земель. До сільськогосподарських належать земельні угіддя, які використовують для одержання сільськогосподарської продукції: рілля, багаторічні насадження, сіножаті та пасовища. Структура угідь залежить як від рельєфу місцевості, так і від якості ґрунтів.

Структура земельного фонду регіону

Основні види земель та угідь	2017 рік	
	усього, тис. га	% до загальної площі території
Загальна територія	2458,50	100
Сільськогосподарські угіддя	2006,20	81,60
рілля	1699,20	69,12
перелоги	3,10	0,13
багаторічні насадження	35,70	1,45
сіножаті і пасовища	267,90	10,90
Ліси і інші лісовкриті площі, всього	124,50	5,06
з них вкриті лісовою рослинністю	101,30	4,12
Забудовані землі	99,00	4,03
Відкриті заболочені землі	21,10	0,86

Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	31,00	1,26
Інші землі	48,10	1,96
Усього земель (суходіл)	2329,70	94,76
Території, що покриті поверхневими водами	128,80	5,20

Порушених земель в області є 8,254 га, деградованих та забруднених земель, які потребують консервації є 44,72 тис.га (1,82% до загальної площі території області). Малопродуктивні землі займають площу 4,56 тис.га (0,18%).

Ландшафтне різноманіття регіону. Область розташована в межах двох фізико-географічних зон лісостепової (Кривоозерський і західна половина Первомайського району) і степової (решта території). Ландшафти представлені заплавленими комплексами (заплавні ліси й луки), ділянками піщаного степу, вапняковими степами, прибережно-водними комплексами, наскельними дібровами, кам'янистими степами тощо.

Біологічне різноманіття регіону. Область розташована в межах двох фізико-географічних зон: лісостепової (Кривоозерський і західна половина Первомайського району) і степової (решта території). Ландшафти представлені заплавленими комплексами (заплавні ліси й луки), ділянками піщаного степу, петрофітними (вапняковими) степами, прибережно-водними комплексами, наскельними дібровами, кам'янистими степами тощо.

В межах лісостепу природний рослинний покрив утворює ковилово-лучний степ, по балках – байрачні діброви, по відслоненнях вапняку й граніту - кам'янисті степи. Загальна лісистість області складає - 4,17 %. По районах вона досить неоднорідна й коливається від 2 % до 9 %. Ліси області відносяться до І групи - захисні. Вони виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та рекреаційні функції. До лісових насаджень відносяться: сосна звичайна, сосна кримська, ялинка європейська, акація біла, софора японська, шовковиця чорна, горіх грецький, берест, ясен, гледичія, тополя, береза, осина, тополя, верба, абрикос та інші. З груп віку переважають молодняки та середньовікові насадження, меншу частку займають пристигаючі, стиглі та перестиглі.

На схилах у верхів'ях річкових долин і балках зростають байрачні ліси, в яких переважають дуб, клени татарський і гостролистий, в'яз, липа, груша, яблуня, в чагарниковому ярусі - бересклет, крушина, терен, глід, шипшина. Трапляються заплавні ліси.

Степова зона в межах Миколаївської області включає різнотравно-кострицево-ковилові угруповання. У складі різнотрав'я переважають лучно-степові види (пирій повзучий, тонконіг вузьколистий, костриця валіська, костриця лучна, покісниця розставлена, ситник Жерара, скорзонера дрібноквіткова та багато інших). Цілинні степи містять варіації підзональних рослинних угруповань - типові степи, петрофільні угруповання на оголеннях

скельних породах. Справжні степи представлені різнотравно-типчаково-ковилловими, типчаково-ковилловими та їх кам'янистими різновидами. Тут зустрічаються: типчак, ковила, калофака волзька. Із степового різнотрав'я на цих ділянках звичайними є шавлія поникла, залізняк бульбистий, чебрець двовидний, льон Черняєва, чистець прямий тощо.

До Червоної книги України занесено 54 види рослин (наприклад, волошки короткоголова, перлиста, білоперлинна, первинноперлинна, тюльпани бузький, Шренка, підсніжник Ельвеца, півники понтичні, 11 видів ковил та ін.);

5 видів рослин - до міжнародного списку Бернської конвенції (сальвінія плаваюча, гвоздика бузька, мерингія бузька, осока житня, камка морська);

24 види - до Європейського червоного списку (гвоздика бузька, мерингія бузька, смілка бузька, астрагал шерстистоквітковий, карагана скіфська, зіновать гранітна та ін.);

38 видів - до Регіонального червоного списку Миколаївської області.

За інформацією Миколаївського обласного управління лісового та мисливського господарства загальна площа земель лісогосподарського призначення на території області складає 124,57 тис. га.

Тваринний світ області нараховує понад 100 тис. видів тварин, серед яких - близько 500 видів складають хребетні, у тому числі ссавців - близько 100, птахів - близько 300, плазунів - близько 10, земноводних - близько 10, риби - близько 100 видів.

Кількість видів фауни, які зустрічаються на території області та є вразливими, становить 299 (дані приведено на основі Червоної книги України).

До Регіонального червоного списку Миколаївської області занесено 19 видів птахів, 6 видів земноводних, 4 види плазунів, 19 видів ссавців, з них: 1 вид рукокрилих, 4 види з ряду хижаки, 3 види - з ряду гризуни, 11 видів риби.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. На території Миколаївської області налічується 141 об'єкт природно-заповідного фонду загальною площею понад 75450,27 га, що складає 3,07% від адміністративної площі області, в тому числі 8 об'єктів загальнодержавного значення на 133 об'єкти місцевого значення. Природно-заповідний фонд області налічує: природні заповідники – 1, біосферні заповідники – 1 (частина Чорноморського біосферного заповідника, управління яким здійснюється у м. Гола Пристань Херсонської області), національні природні парки – 2, регіональні ландшафтні парки – 5, заказники – 55, заповідні урочища – 13, пам'ятки природи – 43.

Найбільшу площу в структурі природно-заповідного фонду області займають національні природні парки (41361,28 га), регіональні ландшафтні парки (39345,2 га) та заказники (12439,92 га).

Серед найбільших об'єктів: національний природний парк "Білобережжя Святослава", Національний природний парк "Бузький Гард", Природний заповідник "Сланецький степ", Регіональні ландшафтні парки "Кінбурнська коса", "Гранітно-степове Побужжя", "Тилігульський" та "Приінгульський".

Елементи смарагдової мережі України. На території Миколаївської області виділено 15 територій особливого природоохоронного значення (ТОПЗ) – об'єктів Смарагдової мережі: природний заповідник "Сланецький степ" (код

UA0000015), ділянки Чорноморського біосферного заповідника (код UA0000017), національний природний парк (НПП) "Бузький Гард" (код UA0000040), НПП "Білобережжя Святослава" (код UA0000097), Дніпровсько-Бузький лиман (код UA0000109), Тилігульський лиман (код UA0000138), регіональний ландшафтний парк (РЛП) "Приінгульський" (код UA0000166), "Нижнє Побужжя" (код UA0000181), "Михайлівський степ" (код UA0000203), озеро Солонець-Тузли (код UA0000206), Березанський лиман (код UA0000207), "Кінбурнська коса" (код UA0000215), "Христофорівські плавні" (код UA0000216), "Рацинська дача" (код UA0000217), Очаківський (код UA0000253).

З 15 об'єктів Смарагдової мережі повністю або частково мають статус територій ПЗФ 11 об'єктів. Території ПЗФ представлені 6 категоріями, а саме: природний заповідник – 1 об'єкт/2 ділянки, біосферний заповідник – 1 об'єкт/2 ділянки, НПП – 2 об'єкти по 2 ділянки кожен, РЛП – 4, заказник – 4, заповідне урочище – 1. Деякі території ПЗФ без зміни/скасування категорії входять до складу інших територій ПЗФ, спостерігається накладання їх площ під час обліку земель. Площі смарагдових об'єктів та відповідних територій ПЗФ не є ідентичними. Порівняємо їх: в чисельнику зазначатиметься площа територій особливого природоохоронного значення, в знаменнику – як ПЗФ, в дужках – їх різниця: "Сланецький степ" – 1677,00/1675,7 (+1,3 га), "Бузький Гард" – 6148,00/6138,13 (+9,87 га), "Білобережжя Святослава" – 35242,00/35223,15 (+18,85 га), "Приінгульський" – 3803,00/3152,70 (+650,3 га); "Михайлівський степ" – 1733,00/1334,95 (+398,05 га), Озеро Солонець-Тузли – 1357,00/ 375,00 (+982,00 га), "Рацинська дача" – 2246,00/1782,00 (+464,0 га). ТОПЗ "Чорноморський біосферний заповідник", "Тилігульський лиман", "Кінбурнська коса", "Дніпровсько-Бузький лиман" розташовані в двох областях, їх точні площі за адміністративним розподілом важко визначити без проведення додаткових досліджень. Загальна площа ТОПЗ "Тилігульський" лиман становить 23243,00 га, з них 8195,40 га мають категорію регіонального ландшафтного парку під назвою "Тилігульський лиман" в межах миколаївської частини об'єкту, є РЛП і в Одеській області. До складу ТОПЗ "Кінбурнська коса" увійшла територія РЛП "Кінбурнська коса" та частина угідь в Херсонській області. В межах ТОПЗ "Нижнє Побужжя" розташовані 3 території ПЗФ. Частина смарагдового об'єкту "Тузли" (озеро Солонець Тузли) площею 375,0 га (із 1357,0 га) входить до складу НПП "Білобережжя Святослава", додатково має категорію гідрологічного заказника під назвою "Солоне озеро". Площа смарагдових об'єктів більша, ніж тих, що вже мають статус ПЗФ. Межі природного заповідника "Сланецький степ", Чорноморського біосферного заповідника (в межах Миколаївщини), РЛП "Приінгульський", лісового заказника "Рацинська дача" винесено в натуру, для 2 НПП, РЛП "Тилігульський" розроблено землевпорядну документацію зі встановлення меж на місцевості.

Частина ТОПЗ, що є територіями ПЗФ, мають спеціальні адміністрації, а саме: природний заповідник "Сланецький степ" (с. Калинівка Єланецького району), НПП "Бузький Гард" (с. Мигія Первомайського району), РЛП "Гранітно-степове Побужжя" (Первомайський р-н), НПП "Білобережжя Святослава", РЛП "Кінбурнська коса" (м. Очаків), РЛП "Тилігульський лиман"

(сmt. Березанка Березанського району), РЛП "Приінгульський" (с. Софіївка Новобузького району). За утримання лісового заказника "Радинська дача" несе відповідальність користувач земельної ділянки – ДП "Вознесенське лісове господарство". Інформацію про надання територіям ПЗФ/ їх частинам статусу смарагдових об'єктів під час підготовки спеціальних документів до їх дирекцій не доведено. Для території, де розташовані "Христофорівські плавні" 2015 р. розроблено проект створення ландшафтного заказника місцевого значення, рішення не приймалося. Смарагдові об'єкти "Дніпровсько-Бузький лиман", "Нижнє Побужжя", "Березанський лиман", "Очаківський" загальною площею 90283,0 га не входять до складу ПЗФ; виключенням є окремі ділянки ТОПЗ "Нижнє Побужжя".

Усі смарагдові об'єкти включено до первинної схеми екомережі як окремі ключові та сполучні території загальнодержавного чи місцевого значення, або вони входять до складу більших за площею структурних елементів екомережі.

Опис регіональної екологічної мережі. Первинна схема екомережі включає 146 територій та об'єктів. Її структура така: ключові території – 106, з них: 10 – загальнодержавного, 96 – місцевого значення; сполучні території – 35, з них: 4 – загальнодержавного, 31 – місцевого значення; буферні території – 5, всі вони загальнодержавного значення.

По території Миколаївської області проходять чотири екологічні коридори загальнодержавного значення: широтні - Приморсько-степовий, степовий та меридіональні - Бузький, Дніпровський коридори. Вони забезпечують основні комунікативні функції екомережі Миколаївщини з іншими регіональними екомережами Одещини, Кіровоградщини, Дніпропетровщини, Херсонщини.

Екологічні коридори місцевого значення проходять по притоках великих річок різних порядків. До природних ядер загальнодержавного значення з найбільшою концентрацією біотичного та ландшафтного різноманіття віднесено національні природні парки "Білобережжя Святослава", "Бузький Гард", регіональні ландшафтні парки "Тилігульський", "Приінгульський", природний заповідник "Єланецький степ", ділянки Чорноморського біосферного заповідника та інші, до природних ядер місцевого значення – інші існуючі об'єкти та перспективні території природно-заповідного фонду (ПЗФ), що можуть відігравати роль ядер екологічної мережі.

Роботи над формуванням екологічної мережі розпочато 2002 року з проведення комплексних досліджень території регіону. За результатами досліджень визначено основні структурні елементи екологічної мережі області – ключові території (ядра), буферні зони, сполучні території (коридори), відновлювальні території. Основною метою визначено збільшення площі земель області з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, формування їх територіально єдиної системи.

Обласну Цільову програму розвитку екологічної мережі на період до 2015 року затверджено рішенням Миколаївської обласної ради від 24.06.2011 № 4. Рішенням обласної ради від 02.10.2013 № 7 внесено зміни та доповнення до

Програми. Рішенням обласної ради від 11.03.2016 № 8 продовжено строк дії Програми до 2018 року.

У 2016 році завершено перший етап розроблення схеми екологічної мережі, складено первинний перелік територій та об'єктів екологічної мережі.

Переліки територій та об'єктів екологічної мережі

I. Загальнодержавного значення

1. Бузький каньйон (5034 га) - каньйоноподібна ділянка долини р. Південний Буг від південної околиці с. Мигія Первомайського району до околиці смт. Олександрівка Вознесенського району, а також у долині р. Велика Корабельна від с. Благодатне до с. Семенівка Арбузинського району, включаючи гирлові ділянки водотоків, прилеглі береги, заплавні лісові насадження. Входить до складу національного природного парку (НПП) "Бузький Гард".

2. Трикратський гранітний масив - ділянка на р. Мертвовод від с. Петропавлівка Братського району до с. Актове Вознесенського району, включаючи долину р. Арбузинка від с. Трикрати до с. Актове; інші ділянки – в межах Трикратівської сільської ради Вознесенського району. Входить до складу НПП "Бузький Гард".

3. Михайлівський степ (1343 га) - цілісна система балок на лівобережній частині водозбору р. Південний Буг поблизу с. Михайлівка. Більша частина розташована у Новоодеському, відроги балок – у Вознесенському районах. Входить до складу природного заповідника (ПЗ) "Єланецький степ".

4. Єланецький степ 1675,7 га - степові балки Орлова і Прусакова та прилеглі до них ділянки плакору у басейні р. Громоклія на території Єланецького та Новоодеського районів. Входить до складу ПЗ "Єланецький степ".

5. Кінбурнська коса 12465 га - Кінбурнський півострів Очаківського району. Входить до складу регіонального ландшафтного парку (РЛП) "Кінбурнська коса", НПП "Білобережжя Святослава".

6. Тилігульський лиман 8195,4 га - узбережжя та прилеглі акваторії Тилігульського лиману в межах Березанського району. Входить до складу РЛП "Тилігульський".

7. Капустяна балка 1200 га - ділянка неподалік від злиття р. Південний Буг з р. Інгул в околицях с. Капустяне Вітовського району. Ділянка потребує надання статусу території природно-заповідного фонду (ПЗФ).

8. Озеро Солонець-Гузли 900 га - між с. Рибаківка та с. Гузли Березанського району. Входить до складу НПП "Білобережжя Святослава".

9. Христофорівські плавні 1300 га - Ділянка у долині р. Інгул між с.с. Інгулка та Костичі Баштанського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

10. Рацинська дача 1782 га - лісовий масив між селами Вознесенське та Малосолоне на території Вознесенського району. Входить до складу лісового заказника загальнодержавного значення "Рацинська дача".

Буферні

1. Урочище Полігон 250 га - на правому березі р. Південний Буг нижче с. Грушівка, прилягає до Мигійської частини Бузького каньйону на території Первомайського району.

2. Єланецька 3610 га - навколо КТ "Єланецький степ". Охоронна зона ПЗ "Єланецький степ".

3. Ягорлицька – у східній частині Чорного моря, омиває Кінбурнську косу на території Миколаївської та Херсонської областей. Входить до складу водно-болотного угіддя міжнародного значення "Ягорлицька затока".

Сполучні

1. Південноукраїнський коридор - проходить через степову зону України зі сходу на захід. На Миколаївщині займає частково території Веселинівського, Вознесенського, Новоодеського, Баштанського, Новобузького, Березнегуватського, Казанківського адміністративних районів. З'єднує такі ключові території регіональної екомережі Миколаївщини, як: Єланецьку, Андріївську, "Вовчу балку".

2. Прибережно-морський коридор - простягається смугою від Тилігульського лиману на межі з Одеською областю, далі – вздовж узбережжя Чорного моря в південно-східному напрямку до узбережжя Кінбурнської коси, островів Довгий, круглий. В адміністративному відношенні проходить по території Березанського, Очаківського районів. Він з'єднує по акваторії ключову територію загальнодержавного значення – "Кінбурнська коса", національний природний парк "Білобережжя Святослава", водно-болотне угіддя міжнародного значення "Ягорлицька затока" з національною екомережею.

3. Бузький коридор - розташований навколо річища великої річки Південний Буг, простягається по всій території області від межі з Кіровоградською областю у південно-східному напрямі. Бузький коридор з'єднує ключову територію загальнодержавного значення Бузький каньйон, ключові території місцевого значення - Кодимську, "Михайлівський степ", Ковалівську, "Новоодеські плавні", "Себінську балку", Петрово-Солониську, "Капустяну балку", Балабанівсько-Галіцинівську та ін. з національною екомережею.

4. Дніпровський коридор - займає ділянку басейну р. Інгулець та її правої притоки р. Висунь на сході області, акваторію Дніпровсько-Бузького лиману та ділянку узбережжя Кінбурнської коси - на півдні. Коридор поєднується з ключовими територіями і екокоридорами різних рангів Північної і Південної степових підзон степової зони України.

II. Території та об'єкти екологічної мережі місцевого значення

Ключові

1. Данилівська - балка та схили правого берега р. Березані біля с. Данилівки Березанського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

2. Сосицький мис - в місці злиття р. Сасик та р. Березань, долини яких у гирловій частині сьогодні підтоплені і є акваторіями Березанського лиману та Сосицької затоки, на території Березанського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

3. Кам'янська - цілинні степові схили вздовж лівого берега ставка неподалік с. Жовтень Очаківського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

4. Острів Березань - в місці злиття Дніпровсько-Бузького лиману та Чорного моря. В адміністративному відношенні знаходиться в Очаківському районі. Входить до складу Національного історико-археологічного заповідника "Ольвія".

5. Прибузька - на схилах правого берега Дніпровсько-Бузького лиману між с. Каталіне та Аджигольською косою в межах Парутинської сільської ради Очаківського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

6. Очаківська - неподалік м. Очаків, колишній військовий аеропорт. Єдине в області середовище існування колонії ховраха крапчастого - виду, занесеного до Червоної книги України, Червоного списку МСОП

7. Ольвійська хора - на схилах правого берега Дніпровсько-Бузького лиману та прилеглих акваторіях (200 метрова смуга) в межах двох відокремлених ділянок. Перша знаходиться між с. Каталіне Очаківського району Миколаївської області та Волоською косою. Друга - між історико-археологічним заповідником "Ольвія" та Аджигольською косою. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

8. Мішково-Погорілівська - на північно-західній околиці с. Мішково-Погорілове Вітовського району. Входить до складу лісового заказника місцевого значення "Мішково - Погорілове".

9. Півострів Піщаний на правому березі р. Інгул на південь від с. Коларівка, навпроти с. Мішково-Погорілове У Вітовському районі. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Півострів Піщаний".

10. Старогаліцинівська - на околиці с. Старогаліцинівка неподалік від сільського кладовища та залізничною колією на території Вітовського району. Входить до складу ботанічної пам'ятки природи місцевого значення "Старогаліцинівська".

11. Михайло-Ларинська - на лівому березі долини р. Інгул неподалік с. Михайло-Ларине на території Вітовського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Михайло-Ларинський".

12. Зайчівська балка - в балці системи р. Інгул, за 29 км від гирла на території Вітовського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

13. Петрово-Солониська - на правому березі р. Південний Буг повздовж берегової лінії р. Південний Буг на території Петрово-Солониської сільської ради Миколаївського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Петрово-Солониський".

14. Андріївська - займає піщані надзаплавні тераси правого берега р. Південний Буг між селами Андріївка та Ковалівка. Входить до складу заповідного урочища місцевого значення "Андріївське".

15. Трихатська - Знаходиться на правому березі р. Південний Буг нижче с. Трихати Миколаївського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

16. Олександрівська - степова балка на північній околиці с. Олександрівка на межі Баштанського та Єланецького районів. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

17. Привільненська - правий берег долини р. Інгул на південній околиці с. Привільне Баштанського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Привільний".

18. Старогороженська - схили лівого берега р. Інгул в околицях с. Новогорожене Баштанського району, а також балка Богомази системи річки до с. Трояни на території Новобузького району

19. Мар'ївська - лівий берег долини р. Інгул с. Марівка на території Баштанського та Вітовського районів. Входить до складу заповідного урочища місцевого значення "Мар'ївське".

20. Громоклійська круча - гирлова частина р. Громоклія південніше с. Кашперо-Миколаївка Баштанського району. Входить до складу комплексної пам'ятки природи місцевого значення "Громоклійська круча".

21. Лозоватка - розгалужена степова балка між с. Привільне та с. Любарка Баштанського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

22. Новобірзулівська - схили правого берега р. Інгул на південь від с. Новобірзулівка вище від гирла р. Громоклія на території Баштанського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

23. Карлівська - лівий берег р. Громоклія напроти с. Карлівка на території Баштанського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

24. Катеринівська - балка на захід від села Катеринівка на території Баштанського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ

25. Кримки - балка на північ від м. Снігурівка на території Снігурівського району. Входить до складу ботанічного заказника місцевого значення "Кримки".

26. Єлизаветівська - на лівому березі р. Інгулець, північніше с. Єлизаветівка Снігурівського району. Входить до складу ботанічного заказника місцевого значення "Єлизаветівка".

27. Лощина - поблизу с. Червона Долина на території Снігурівського району. Входить до складу ботанічного заказника місцевого значення "Лощина".

28. Івано-Кепінська - на схилах лівого берега річки Інгулець, південніше села Івано-Кепіне в межах Павлівської сільської ради Снігурівського району. Входить до складу проектного ландшафтного заказника місцевого значення "Івано-Кепіне".

29. Висунсько-Інгулецька на ділянках долин річок Інгулець, Висунь на території Березнегуватського району. Входить до складу РЛП "Висунсько-Інгулецький".

30. Калужька - на схилі правого берега р. Висунь біля с. Калуга Березнегуватського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

31. Березнегуватська - система степових балок на північ від смт. Березнеговате. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

32. Тетянівська - на схилах правого берега р. Добра на південь від с. Тетянівка на території Березнегуватського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

33. Володимирівська - неподалік від с. Володимирівка Казанківського району. Входить до складу лісового заказника місцевого значення "Володимирівська дача", ботанічної пам'ятки природи загальнодержавного значення "Степок", ботанічних пам'яток природи місцевого значення "Ленінське" та "Ювілейне", парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення "Володимирівський парк".

34. Водоспад - на правому високому березі р. Боковенька між селами Новоскелеватка і Малофедорівка на території Казанківського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Водоспад".

35. Попова дача - поблизу смт Казанка на території Казанківського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Попова дача".

36. Мар'янівська на північ від села Мар'янівка на території Казанківського району. Входить до складу ботанічного заказника місцевого значення "Ма'янівський".

37. Скобелівська балка - на схилах балки, що пов'язана з р. Вісунь, та знаходиться на північ від села Скобелеве на території Казанківського району. Входить до складу ботанічного заказника місцевого значення "Скобелівська балка".

38. Каширівська балка на південному заході від с. Новоскелеватка на території Казанківського району. Входить до складу ботанічної пам'ятки природи місцевого значення "Каширове".

39. Рубанівський ставок - знаходиться поблизу с. Лазарівка на території Казанківського району. Входить до складу ботанічної пам'ятки природи місцевого значення "Рубанівський ставок".

40. Лагодівська степова балка неподалік с. Лагодівка на території Казанківського району. Входить до складу проектного ландшафтного заказника місцевого значення "Лагодівський".

41. Дорошівська - на лівому березі р. Південний Буг між с. Новогригорівка та Дорошівка на території Вознесенського району. Входить до складу лісового заказника місцевого значення "Дорошівка".

42. Підземне озеро - на околиці с. Бузьке на території Вознесенського району. Входить до складу гідрологічного заказника місцевого значення "Підземне озеро".

43. Щербанівське водосховище - ділянка р. Гнилий Єланець в околицях с. Щербані на території Вознесенського району. Входить до складу гідрологічного заказника місцевого значення "Щербанівське водосховище".

44. Мартинівська - квартали 43-45 Прибузького лісництва ДП "Вознесенське лісове господарство". Входить до складу лісового заказника місцевого значення "Мартинівське".

45. Білоусівська на лівому березі долини р. Південний Буг неподалік с. Білоусівка на території Вознесенського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

46. Михайлівський кар'єр - територія відпрацьованого кар'єру на лівому березі долини р. Південний Буг неподалік с. Білоусівка на території

Вознесенського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Михайлівський".

47. Мар'їна роща - на півночі м. Вознесенськ, ліворуч від траси на Київ. Входить до складу заповідного урочища місцевого значення "Мар'ївське".

48. Черталківська - на правому березі р. Черталка в околиці с. Криворучка на території Вознесенського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Черталківський".

49. Крива пустош - в долині р. Мертвовод в околицях с. Крива Пустош Братського району. Входить до складу геологічної пам'ятки природи місцевого значення "Крива пустош".

50. Хомутець - береги р. Мертвовод між сс. Петропавлівка і Українець. Входить до складу заповідного урочища місцевого значення "Хомутець".

51. Лісове - неподалік с. Лісове на території Братського району. Входить до складу заповідного урочища місцевого значення "Лісове".

52. Братський парк - на північній околиці смт. Братське на лівому березі р. Мертвовод на території Братського району. Входить до складу парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення "Парк".

53. Кам'яно-Костуватська - долина р. Кам'яно-Костувата з каньйоноподібними ділянками і виступами гранітів між селами Пятихатки та Воронине Братського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Кам'яно-Костуватський".

54. Сергіївська - ділянка долини р. Комишувата в межах Сергіївської сільської ради Братського району. Входить до складу проектного ландшафтного заказника місцевого значення "Сергіївський".

55. Приінгульська - ділянка долини р. Інгул від межі з Кіровоградською областю до території Софіївської сільської ради Новобузького району. Входить до складу РЛП "Приінгульський".

56. Чабанка - околиці с. Анастасіївка на території Новобузького району. Входить до складу заповідного урочища місцевого значення "Чабанка".

57. Магматити - в околицях с. Куйбишівка на правому березі річки Солоня на території Єланецького району. Входить до складу геологічної пам'ятки природи місцевого значення "Магматити".

58. Ясногородська - околиці с. Ясногородка на території Єланецького району. Входить до складу геологічної пам'ятки природи місцевого значення "Виступи граніту біля с. Ясногородка".

59. Новопетрівські плавні - ділянка заплави на лівому березі р. Південний Буг та мілководної акваторії р. Південний Буг на південній околиці с. Новопетрівка на території Новоодеського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Новопетрівські плавні".

60. Вовча балка - в долині р. Гнилий Єланець на північ від с. Троїцьке на території Новоодеського району. Входить до складу ботанічного заказника місцевого значення "Вовча балка".

61. Новоодеські плавні - пригирлова ділянка р. Південний Буг між селами Троїцьке і Себіне на території Новоодеського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

62. Новоодеська - балка Ниршина неподалік Кургану Слави на території м. Нова Одеса. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Новоодеський".

63. Богодарівська - на схилі р. Гнилий Єланець неподалік с. Богодарівка на території Новоодеського району. Входить до складу ботанічного заказника місцевого значення "Богодарівка".

64. Антонівська неподалік с. Антонівка на території Новоодеського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

65. Себінська балка - в долині р. Сухий Єланець між сс. Новошмідтовка та Себіне на території Новоодеського району.

66. Новопетрівський ліс - околиці с. Новопетрівка Новоодеського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

67. Олександрівська дача - на правому березі р. Арбузинка в околиці с. Агрономія на території Арбузинського району. Входить до складу лісового заказника місцевого значення "Олександрівська дача".

68. Новоселівська - долина р. Арбузинка на території Арбузинського району. Входить до складу лісового заказника місцевого значення "Новоселівка".

69. Воєводська - долина р. Велика Корабельна між с. Воєводське та с. Рябоконева на території Арбузинського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Воєводський".

70. Любоіванівський ліс - околиці с. Любоіванівка на території Арбузинського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

71. Варюшинська - піщані надзаплавні тераси правого берега р. Південний Буг в околиці с. Варюшине на території Веселинівського району. Входить до складу лісового заказника місцевого значення "Варюшине".

72. Катеринівське водосховище - між селами Новокатеринівка та Катеринівка у верхів'ях балки Калістровська на території Веселинівського району. Входить до складу гідрологічного заказника місцевого значення "Катеринівське водосховище".

73. Покровський ставок - в гирловій частині р. Чичиклія біля села Новий Городок на території Веселинівського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

74. Чичиклійська у гирловій частині р. Чичиклія біля с. Новий Г ородок на території Веселинівського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

75. Веселинівські плавні - Заплава річки Чичиклія між селами Райдолина, Калинівка, Луб'янка та Петрівка на території Веселинівського району. Входить до складу проектного орнітологічного заказника місцевого значення "Веселинівські плавні".

76. Покровська на правому березі р. Чичиклія південніше села Покровка на території Веселинівського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

77. Кодимська в долині р. Кодима між селами Березки та Кримка в Кривоозерському та Врадіївському районах. Входить до складу РЛП "Гранітно-степове Побужжя".

78. Сировська на правому схилі балки на південний схід від с.Сирове між смт.Врадіївка та с.Сирове на території Владіївського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

79. Мостівський парк - неподалік с. Мостове на території Доманівського району. Входить до складу парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення "Мостівський парк".

80. Гора - на схилі правого берегу р.Чичиклія на захід від с. Мостове на території Доманівського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Гора".

81. Молдова - на південний захід від с.Козубівка на території Доманівського району. Входить до складу заповідного урочища місцевого значення "Молдова".

82. Бакшалинські плавні - заплава річки Бакшала між сс.Зелений Яр та Новолікарське на території Доманівського району.Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Бакшалинські плавні".

83. Луканівська - в межах нижніх надзаплавних терас та частини долинного схилу лівого берега р. Кодима на території Кривоозерського району.Входить до складу ботанічної пам'ятки природи місцевого значення "Луканівка".

84. Курячі Лози - на околиці с. Курячі Лози Кривоозерського району на межі з Кіровоградською областю. Входить до складу заповідного урочища місцевого значення "Курячі лози".

85. Тридуби - між селами Курячі Лози та Тридуби Кривоозерського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

86. Тернуватська - ділянка долини та річища р. Південний Буг від с.Голоскове до с.Тернувате на території Кривоозерського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

87. Кривоозерська заплава р. Кодима між смт. Криве Озеро та Криве Озеро Друге на території Кривоозерського району. Ділянка потребує надання статусу території ПЗФ.

88. Підгірна - ділянка долини та річище р. Південний Буг від с. Довга Пристань до с.Підгір'я на території Первомайського району. Входить до складу ландшафтного заказника місцевого значення "Підгірний".

89. Літній хутір Скаржинського - околиці с. Софіївка на території Первомайського району. Входить до складу НІ ШІ "Бузький Гард".

90. Балабанівська - піщана надзаплавна тераса лівого берега Бузького лиману в околиці мікрорайону Балабанівка м. Миколаїв. Входить до складу лісового заказника місцевого значення "Балабанівка".

91. Матвіївський ліс - ділянка лівого берега р. Південний Буг в околиці с. Матвіївка (частина м. Миколаїв).

Сполучні

1. Тридубський коридор - від с. Курячі Лози до с. Ониськово на території Кривоозерського району. з'єднує південну частину масиву острівного Савранського лісу - КТ "Тридуби", "Курячі лози" з долиною р. Південний Буг.

2. Кодимський коридор - долина р. Кодима у межах області. З'єднує Кодимську КТ з долиною р. Південний Буг.
3. Синюський коридор - долина р. Синюха у межах області. Поєднує регіональну екомережу з Кіровоградською областю.
4. Гнилюський коридор - долина р. Гнилюхи у межах області. З'єднує КТ "Курячі лози" з долиною р. Південний Буг.
5. Чорноташлицький коридор - долина р. Чорний Ташлик у межах області. Поєднує регіональну екомережу з Кіровоградською областю.
6. Мартинівський коридор - степова балка неподалік лісового заказника місцевого значення "Мартинівське". Поєднує КТ Мартинівську з р. Південний Буг.
7. Бакшалинський коридор - Долина р. Бакшала у межах області. Поєднує значну територію південно-західного краю Подільської височини.
8. Черталківський коридор - долина р. Черталки у межах області. Поєднує значну територію південно-західного краю Подільської височини.
9. Скаржинський коридор - долина р. Мигійський Ташлик у межах області. Поєднує КТ "Літній хутор Скаржинського", КТ "Бузький каньйон" з долиною р. Південний Буг.
10. Великокорабельницький коридор долина р. Велика Корабельна у межах області. Поєднує долину р. Південний Буг з природними комплексами Кіровоградщини, КТ "Любоіванівський ліс", КТ "Бузький каньйон".
11. Мертвоводський коридор - долина р. Мертвовод у межах області. Поєднує долину р. Південний Буг з природними комплексами Кіровоградщини, КТ "Трикратьський гранітний масив" (а саме Петропавлівський та Актівський каньйони) - з долиною р. Південний Буг.
12. Арбузинський коридор - долина р. Арбузинка у межах області. Сполучає КТ "Олександрівська дача" і "Новоселівка" з КТ "Трикратьський гранітний масив".
13. Кам'яно-Костуватський коридор долина р. Кам'яно-Костувата у межах області. Поєднує Кам'яно-Костуватську КТ місцевого значення з долиною р. Мертвовод.
14. Камишевацький коридор - долина р. Камишевата у межах області. Поєднує зональні природні комплекси з долиною р. Мертвовод.
15. Чичиклійський коридор - долина р. Чичиклія у межах області. Сполучає Північностепову та Середньостепову підзони, низку ключових територій з долиною р. Південний Буг, в т.ч. з Бузьким коридором загальнодержавного значення.
16. Білоусівський коридор - сполучає Білоусівську КТ з долиною р. Південний Буг.
17. Гнилоєланецький коридор - долина р. Гнилий Єланець у межах області. Сполучає елементи екомережі, розташовані у басейні р. Гнилий Єланець з долиною р. Південний Буг.
18. Великосербулівський коридор - долина р. Солонка та степові балки неподалік сіл Великосербулівка, Малосербулівка в межах області.

19. Поєднує природні комплекси долини р. Г нийий Єланець (її приток) з долиною р. Південний Буг.

20. Інгульський коридор - долина р. Інгул в межах області. З'єднує степову зону з півночі на південь, поєднуючи цілу низку ключових територій: Інгульську, Привільненську, Новобірзулівську, "Христофорівські плавні", Мішково-Погорілівську, "Півострів Піщаний", Михайло-Ларинську та інші.

21. Громоклійський коридор - долина р. Громоклія. сполучає елементи екомежі, розташовані в долині р. Громоклія, зокрема, КТ "Карлівський байрак", Катеринівську, "Балка Лозоватка" та ін. з долиною р. Південний Буг.

22. Орловський коридор - степова балка в долині р. Громоклія. Сполучає КТ "Єланецький степ", що розташований в долині р. Громоклія, з долиною р. Південний Буг.

23. Прусаковий коридор - степова балка в долині р. Громоклія. Сполучає КТ "Єланецький степ", що розташований в долині р. Громоклія, з долиною р. Південний Буг.

24. Капустяний коридор - розгалужена степова балка в долині р. Інгул. Сполучає низку елементів екомережі у правобережній частині басейну р. Інгул, зокрема, КТ д "Капустяна балка", та проходить по Середньостеповій та Південностеповій підзонах.

25. Сухоеланецький коридор - долина р. Сухий Єланець у межах області. Сполучає низку елементів екомережі, в т.ч. Себінську КТ, у лівобережній частині басейну р. Південний Буг та проходить по Середньостеповій та Південностеповій підзонах.

26. Висунський коридор - долина р. Висунь у межах області. сполучає низку елементів екомережі у басейні р. Висунь - правої притоки Інгульця, - зокрема, Висунсько-Інгулецьку КТ, з басейном р. Дніпро. Коридор сполучає екомережу Миколаївщини з екомережею Кіровоградщини.

27. Тетянівський коридор - степова балка в долині р. Висунь. Сполучає залишки природних комплексів у басейні р. Висунь.

28. Інгулецький коридор - долина р. Інгулець. Сполучає низку елементів Південноукраїнського коридору з долиною Дніпра.

29. Широколанівський коридор - розгалужена система балок в околиці с. Широколанівка. Представлений територією Широколанівського військового полігону, де збереглися степові рослинні угруповання.

30. Березанський коридор - розгалужена система балок в долині р. Березань, долина цієї річки та Березанський лиман. сполучає Широколанівський полігон, де зберігся природний рослинний покрив за участі раритетних видів рослин, з узбережжям Чорного моря.

31. Сасикський коридор - долина р. Сасик у межах області. Сполучна територія для міграції та розповсюдження птахів та риб та інших тварин, місцезростання цінних видів рослин.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Одним із основних антропогенних чинників, що негативно впливає на структурні елементи екологічної мережі та біорізноманіття Миколаївської області є значний ступінь господарського освоєння її території. Сучасна структура земельного

фонду Миколаївщини свідчить про надзвичайно високе антропогенне навантаження на природні екосистеми, яке призвело до їх зміни та скорочення площ. Рілля складає понад 69% території області, пасовища та сіножаті – 11 %, багаторічні насадження – 1,5 % території області, лісові землі – 4,9 %, забудовані землі – 3,9 %. Розораність сільськогосподарських угідь в розрізі районів коливається від 60 до 85%.

Таким чином, частка природних угідь в межах Миколаївської області є мінімальною. До інших видів антропогенної діяльності, що негативно впливають на структурні елементи екологічної мережі, біологічне та ландшафтне різноманіття відносяться:

- перевипас худоби на пасовищах долинно-терасових комплексів, на схилових землях і в лісосмугах;
- видобування будівельних матеріалів та інших видів корисних копалин;
- деградація полезахисних лісосмуг, пов'язана з їх вирубаням;
- надмірне рекреаційне навантаження приморського узбережжя та інших рекреаційних ділянок;
- організація стихійних сміттєзвалищ у непризначених для цього місцях;
- значне забруднення сільськогосподарських земель хімікатами;
- браконьєрство, незаконне вилучення з дикої природи рідкісних та зникаючих видів флори і фауни.

Рекомендації.

- робота з подальшого розвитку екологічної мережі та охорони і відтворення біорізноманіття;
- формування елементів регіональної екологічної мережі, збільшення площі природно-заповідного фонду області, здійснення державного регулювання використання природних ресурсів та об'єктів тваринного і рослинного світу;
- проведення землевпорядних робіт з інвентаризації земель та їх ґрунтового обстеження, для виявлення малопродуктивних та деградованих та проведення їх заліснення або рекультивації.
- проведення еколого-освітньої роботи.

Д.1.2.16. Одеська область

Фізико-географічна характеристика. Одеська область утворена 27 лютого 1932 року, займає територію Північно-Західного Причорномор'я від гирла Дунаю до Тилігульського лиману (довжина морської берегової лінії в межах області перевищує 300 км) і тягнеться від моря на північ, в глиб суші на 200-250 км. На півночі Одеська область межує з Вінницькою та Кіровоградською, на сході - з Миколаївською областями, на заході - з Республікою Молдова та Придністровською Молдавською Республікою, на південному заході - частина державного кордону України з Румунією. Усього в межах області пролягають 1362 кілометри державного кордону. Площа Одеської області складає 5,5 % території України (33,3 тис. кв. км). Північна частина області розташована в лісостеповій, а південна - в степовій зоні. У ґрунтовому покриві переважають звичайні та південні чорноземи. Середньорічна температура

коливається від +8,2 0С на півночі до +10,8 0С на півдні. Тривалість вегетаційного періоду від 180 до 210 діб. Средньорічна кількість опадів - від 340 мм на півдні області до 460 мм на півночі.

Довжина морських і лиманних узбереж від гирла річки Дунай до Тилігульського лиману сягає 300 км. На території області знаходяться прісноводні озера - Кагул, Ялпуг, Катлабух, солоні озера - Сасик, Шагани, Алібей, Бурнас, а також Хаджибейський і Куяльницький лимани, відомі своїми лікувальними грязями. Водопостачання Одеської області здійснюється як з поверхневих джерел, так і за рахунок підземних джерел.

У межах області розташовані 1134 малих річок і струмків, 15 прісноводних та морських лиманів (найбільш великі Дністровський, Тилігульський, Хаджибейський, Алібей, Бурнас, Будацький, Куяльницький, Кучурганський), 68 водосховищ, 45 озер, у тому числі 8 Придунайських озер: Ялпуг, Кугурлуй, Катлабух, Китай, Сасик, Кагул, Картал, Саф'яни.

Структура землекористування. Земельні ресурси Одеської області (3331,4 тис. га) характеризуються надзвичайно високим рівнем освоєння. Найбільшою є питома вага земель сільськогосподарського призначення – 2660,4 тис. га, з них рілля – 2075,5 тис. га. У структурі земель землі сільськогосподарського призначення займають 79,8 %, у тому числі рілля – 62,3%. Надзвичайно високі показники розораності території (65-72% до загальної площі сільськогосподарських угідь) спостерігаються як в лісостеповій ландшафтній зоні (Красноокнянський, Любашівський райони), так і в степовій (Ширяївський, Миколаївський, Іванівський, Березівський, Роздільнянський, Саратський, Арцизький, Ізмаїльський райони). Трохи менша, але теж висока частка розораних угідь (60-65%) має місце в межах Середньокучурганського ландшафтного району (Фрунзівський, Великомихайлівський райони) і в Дністровсько-Бузькій низовинній фізико-географічній області (Комінтернівський, Біляївський, Білгород-Дністровський райони).

Середніми показниками рівня розораності (50-60%) виділяються північні райони – Кодимський, Балтський, Котовський, розташовані в межах Південно-Подільської ісоchenної ландшафтної області. Такі значення мають також Овідіопольський, Тарутинський і Татарбунарський райони.

Землі громадського призначення займають 30,5 тис. га.

Площа земель під об'єктами природоохоронного призначення становить 113,0 тис. га або 3,4 % від території області.

Площа земель оздоровчого призначення становить 2,0 тис. га, а площа рекреаційного призначення – 4,5 тис. га.

Землі лісгосподарського призначення, ліси та інші лісовкриті площі займають 223,0 тис. га або 6,7 % території області.

Землі водного фонду займають 210,6 тис. га або 6,3 % території області, в тому числі природні водотоки (річки та струмки) – 15,3 тис. га, озера та лимани – 167,2 тис. га, ставки – 12,1 тис. га, штучні водосховища – 7,6 тис. га, штучні водостоки (канали, колектори, канали) – 8,4 тис. га.

Землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики займають 31,7 тис. га.

Станом на 01.01.2016 до порушених земель віднесено 2,4 тис. га (з них не використовуються у виробництві 1,5 тис. га).

Землі, що використовуються для транспорту та зв'язку, в цілому по Одеській області займають 25,1 тис. га.

Площа земель під твердими побутовими відходами складає 0,5 тис. га, з яких більша частина не відповідає екологічним нормам.

Структура земельного фонду регіону

Основні види земель та угідь	всього, тис.га	% до загальної площі території
Загальна територія, у т.ч.	3331,40	100,00
Сільськогосподарські угіддя	2591,80	77,80
рілля	2075,50	62,30
перелоги	27,30	0,82
багаторічні насадження	86,50	2,60
сіножаті і пасовища	402,50	12,08
Ліси та інші лісовкриті площі	223,00	6,69
з них вкриті лісовою рослинністю	199,80	6,00
Забудовані землі	131,20	3,94
Відкриті заболочені землі	73,40	2,20
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	33,80	1,01
б. Інші землі	278,20	8,35
Всього земель (суша)	3120,80	93,68
Території, що покриті поверхневими водами	210,60	6,32

Одеська область - малолісна, лісодефіцитна, тому створення лісових насаджень є основною задачею державних лісгосподарських підприємств. Для доведення лісистості Одеської області до оптимальної науково-обґрунтованої – 9 %, при якій ліси найефективніше впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси та протидіють ерозійним процесам, необхідно створити 100 тис. га нових лісових насаджень. Збільшення лісистості області від 6 % до 9 % планується здійснювати за рахунок еродованих земель та схилів. Основна мета заліснення - припинення інтенсивних процесів вітрової та водної ерозії.

Ландшафтне різноманіття регіону. Ландшафтне різноманіття території представлене наступними типами ландшафтів: вододільні хвилясті низовинні дреновані розчленовані рівнини позальодовикових областей, схилів вододільні хвилясті лесові рівнини, надзаплатно-терасові вирівняні переважно на лесових породах, заплатні голоценові, складені алювіальними та дельтовими відкладами,

заплавно-терасові плоскі з солонцями та солончаками з високим рівнем мінералізованих ґрунтових вод, ландшафти балково-яружної мережі.

Значна частина області знаходиться у степовій зоні, представленій степовими природними комплексами – типовими різнотравно-типчаково-ковилловими та типчаково-ковилловими степами. Разом з тим, внаслідок їх розорювання, типові степові природні комплекси зазнали найсильнішого антропогенного тиску, перетворені у ріллю, фрагментовані.

Біологічне різноманіття регіону. За рівнем біорізноманіття, на першому місці в Одеському регіоні знаходяться водно-болотні угіддя, які територіально тяжіють до великих річок - Дуная та Дністра. Тут представлена болотна, лучна та водна рослинність. Для болотної рослинності характерна висока біологічна продуктивність та значна питома вага давньосередземноморських видів. Водна рослинність представлена кількома групами рослин: неукоріненими вільноплаваючими, укоріненими зануреними, укоріненими з плаваючими листками та повітряно-водними формами. Угруповання укоріненої та повітряно-водної рослинності формують найбільші місцезнаходження рідкісних та зникаючих видів. Лучна рослинність займає ділянки прируслових та заплавних гряд і представлена угрупованнями болотистих, засолених, справжніх та остепнених лук. Болотисті луки формуються у пониженнях прируслових гряд річок на тривалозаливних рівнинних ділянках, представлені угрупованнями, в яких едифікатором виступає очерет. Засолені луки знаходяться на ділянках з коротким терміном заливання, іноді вони розташовані на зниженнях приморських грив. За видовим складом є більш багатими, бо містять рослини і лучних, і галофітних комплексів. Основними едифікаторами є види широкої екологічної амплітуди: пукцинела велика, айстра солончакова, конюшина сунічна та ін. Справжні луки формуються на короткозаплавних рівнинах, прируслових грядах, депресіях арен. Найбільше представлені в них океанічні види.

Тваринний світ області багатий та різноманітний, адже тут є всі фізико-географічні умови для нормального існування тварин: сприятливий клімат, різноманітні природні умови, фітоценози різних типів, багато прісних і солоних водойм із великою площею акваторій та різними глибинами, наявність відслонень різних гірських порід та інших біотопів. Особливо різноманітним є тваринний світ пониззя Дуная. За неповними даними тут мешкають більше 5,5 тис. видів комах, з яких 7 – нові для науки, не менше 90 видів риб, з яких сім занесено до Європейського Червоного списку, 11 видів земноводних, 5 видів плазунів, біля 300 видів птахів, значна кількість савців, з яких 13 видів занесено до Червоної книги України.

У пониззях Дністра зафіксовано багато тварин з Червоної книги України: 23 види безхребетних тварин, 29 видів птахів (всього у період весняних та зимових міграцій тут зафіксовано більше 200 видів птахів), близько 30 видів ссавців. Особливу цінність пониззя Дністра являють як резерват птахів. Ця територія внесена до переліку найбільш важливих для птахів Європи.

Степова рослинність, представлена лучними ковилово-різнотравними степами, збереглась на незначних фрагментах території, непридатних для

сільського господарства, а також у складі територій та об'єктів природно-заповідного фонду, та у складі зарезервованих для заповідання природоохоронних територій.

Лісова рослинність сконцентрована в основному у північних районах Одеської області, які територіально відносяться до лісостепової зони і представлена переважно штучними насадженнями. Широколистяні ліси як зональна рослинність представлені дубравами, в яких зустрічається більше десятка різних деревно-кущових видів. Загальна площа лісів в області становить приблизно 224 тис. га або 6% від її площі. Створення нових лісових насаджень забезпечується лісгосподарськими підприємствами в рамках Регіональної програми "Ліси Одещини на 2016-2020 роки".

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. В області існує 123 території та об'єкти ПЗФ. Якщо частка заповідних територій в Україні становить 6,15% площі держави, то в Одеському регіоні – 4,5 %. У той же час, нормативними державними документами передбачено збільшення частки заповідності в Україні до 10 % у 2015 році та до 15 % у 2020 році, а в Одеській області – до 7,6 % на 1 січня 2017 р. та до 10,4 % – на 1 січня 2021 р. Тобто перший показник наразі не виконаний, а другий свідчить, що в області за три роки площу ПЗФ слід розширити більше ніж вдвічі.

З усіх 11 категорій ПЗФ, регламентованих Законом "Про природно-заповідний фонд України", Одеський регіон представлений дев'ятьма: тут немає природного заповідника та дендрологічного парку. В обласному центрі присутні об'єкти чотирьох категорій, головним чином пам'ятки природи та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, вони досить численні (їх частка у загальній кількості об'єктів області становить 37,4%), але займають всього 0,16% площі ПЗФ Одеської області.

Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) за їх значенням, категоріями та типами (станом на 01.01.2017 року).

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ			% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ
	разом			
	кількість, од	площа, га		
усього		у т.ч. надана в постійне користування		
Природні заповідники	-	-	-	-
Біосферні заповідники	1	51547,9	23380,6	32,2
Національні природні парки	2	49176,1	5722	30,7
Регіональні ландшафтні парки	2	15320	X	9,6
Заказники, усього:	39	28353,398	X	17,7
у тому числі:				
ландшафтні	23	20877,568	X	13,1
лісові	1	8,4	X	0,005
ботанічні	9	6071,43	X	3,8

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ			% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ
	разом			
	кількість, од	площа, га		
усього		у т.ч. надана в постійне користування		
загальнозоологічні	2	572	X	0,3
орнітологічні	2	784	X	0,49
ентомологічні	2	40	X	0,02
іхтіологічні	-	-	X	-
гідрологічні	-	-	X	-
загальногеологічні	-	-	X	-
палеонтологічні	-	-	X	-
карстово-спелеологічні	-	-	X	-
Пам'ятки природи, усього	50	21,3552	X	0,01
у тому числі:				
комплексні	-	-	X	-
ботанічні	42	15,7552	X	0,009
зоологічні	-	-	X	-
гідрологічні	6	0,63	X	0,0003
геологічні	2	4,97	X	0,003
Заповідні урочища	4	13879	X	8,67
Ботанічні сади	1	16	X	0,01
Дендрологічні парки	-	-	-	-
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	24	1650,5939	X	1,03
Зоологічні парки	1	6,5	X	0,006
РАЗОМ	123	150837,5971	29102,6	100

Елементи смарагдової мережі України. Серед 14 об'єктів Смарагдової мережі, розташованих в Одеській області, половина входить до складу ПЗФ (але площі однойменних об'єктів Смарагдової мережі та територій ПЗФ не співпадають) та половина – не входить.

Об'єктам ПЗФ відповідають такі ділянки Смарагдової мережі: Дунайському біосферному заповіднику (47697,9 га в межах Кілійського району) – Danube Biosphere Reserve (50213,00 га, № UA0000018), Нижньодністровському НПП (21311,1 га) – Lower Dniester National Nature Park (21369,00 га, № UA0000039), ландшафтному заказнику місцевого значення "Тарутинський степ" (5200 га) – Tarutynskiy Steppe (6176,00 га, № UA0000137), РЛП "Тилігульський" в Одеській обл. (13954,0 га) + РЛП "Тилігульський" в Миколаївській обл. (8195,4 га) – Tyligulskui Lyman (23243,00 га, № UA0000138), НПП "Тузлівські лимани" (27865 га) – Tuzlovski Lymany National Nature Park (27778,00 га, № UA0000140), РЛП

"Ізмаїльські острови" (1366 га) – Izmailski Ostrovy (3552,00 га, № UA0000182), ландшафтному заказнику загальнодержавного значення "Савранський ліс" (8397 га) – Savranskyi Lis (8510,00 га, № UA0000257). Не входять до складу ПЗФ Dnistrovskyi Liman (38641,00 га, № UA0000141 – частина, що не включена до Нижньодністровського НПП), Systema Dunaiskykh Ozer (52807,00 га, № UA0000142), Kuialnytskyi Liman (8439,00 га, № UA0000143), Sasyk Liman (18984,00 га, № UA0000151), Kuchurhanskyi (1676,00 га, № UA0000154), Trostianetskyi (667,00 га, № UA0000156), Besarabskyi Kolchikum (4723,00 га, № UA0000158). Включення зазначених об'єктів Смарагдової мережі Європи до ПЗФ Одеського регіону збільшить площу заповідних об'єктів на 133 тис. га, що відповідає збільшенню частки заповідності Одеської області на 3,8 %.

Опис регіональної екологічної мережі. До складу екологічної мережі Одеської області включено землі природно-заповідного фонду (ядра екомережі), землі лісового і водного фонду, землі оздоровчого, рекреаційного призначення, території та землі, які є місцями мешкання і зростання об'єктів тваринного і рослинного світу, занесених в червону і Зелену книги України, водно-болотні угіддя, малопродуктивні і деградовані сільськогосподарські землі як сполучні, буферні і відновлювальні елементи екомережі, яри та балки, пасовища і сіножаті.

Комплексною програмою охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в Одеській області на 2014-2019 роки, затвердженою рішенням Одеської обласної ради від 21.02.2014 №1021-VI (зі змінами відповідно до рішення Одеської обласної ради від 26.05.2016 №136-VII), в окремому розділі "Збереження, раціональне використання, розвиток природно-заповідного фонду та формування регіональної екологічної мережі в Одеській області" передбачені заходи, пов'язані з формуванням збереженням та раціональним, невиснажливим використанням екологічної мережі.

Рішенням Одеської обласної ради від 20.05.2011 № 136-IV затверджено Регіональну схему формування екологічної мережі Одеської області (карто-схема додається), яка була розроблена Південним науковим центром Національної академії наук України та Міністерства освіти і науки України під науковим керівництвом Одеського національного університету імені І.І. Мечникова в рамках науково-дослідної роботи "Розробка регіональної схеми формування екологічної мережі".

З міжнародних елементів екомережі на території Одеської області проходять 2 коридори - Нижньо-Дунайський природний регіон (M1) та Азово-Чорноморський (M2).

З елементів національної екомережі України - V природних коридорів: Азово - Чорноморський, Прибережно – Дністровський, Південно - Український, Галицько - Слобожанський та Прибережно - Бузький. З елементів регіонального рівня запропоновано виділити 14 коридорів: Кодимсько - Савранський, Кодимсько - Слобідсько - Байтальський, Слобідсько - Ягорлицький, Кучурганський, Велико-Куяльницький, Тилігульський, Нижньо-Дунайський, Ялпузький, Катлабузький, Киргиж - Китайський, Сасик - Когильницький, Хаджидерський та Чорноморський прибережно - морський.

Південним науковим центром Національної академії наук України та Міністерства освіти і науки України під науковим керівництвом Одеського національного університету імені І.І. Мечникова з залученням фахівців Головного управління Держземагенства в Одеській області були проведені науково-дослідні роботи на тему: "Деталізація регіональної схеми формування екологічної мережі Одеської області" з виготовленням відповідних картографічних матеріалів для 14 районів Одеської області. До Комплексної програми охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки в Одеській області на 2014-2019 роки, затвердженої рішенням Одеської обласної ради від 21.02.2014 №1021-VI (зі змінами) включено заходи щодо продовження зазначених науково-дослідних робіт для 12 адміністративних районів Одеської області.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Перепони в побудові екомережі Одеської області спричиняє надзвичайно високий ступінь господарської освоєності території, розпайованість між різними типами землекористувачів. Наявний земельний фонд максимально поділений і розпайований за різними землекористувачами, що значно буде ускладнювати розробку екомережі на місцях на районних рівнях.

Серед видів антропогенної діяльності, що негативно впливають на біологічне та ландшафтне різноманіття найбільш поширеними в Одеській області є:

- несанкціонована забудова узбережжя моря, лиманів, озер і річок;
- надмірна розораність території;
- нерегламентоване випасання худоби на пасовищах долинно-терасових комплексів, на схилі землях і в лісосмугах;
- прогресуюча деградація полезахисних лісосмуг, пов'язана з їх вирубаням і недостатнім поновленням;
- надмірне рекреаційне навантаження приморського узбережжя та інших рекреаційних ділянок;
- інтенсивне забруднення сільськогосподарських земель та інших угідь хімічними засобами захисту рослин, промисловими та побутовими відходами.

Основними факторами, що можуть впливати на чисельність рослин є деградація місцезростань, зокрема, для лучних та болотних видів – надмірне випасання худоби, викошування, випал трави, осушення; для лісових – проведення лісгосподарських робіт. Також на стан рослинного покриву Одеської області впливають такі чинники, як пожежі, ураження лісових насаджень стовбуровими шкідниками, розповсюдження адвентивних видів рослин, незадовільне утримання зеленого господарства в населених пунктах.

Рекомендації. Продовження встановлення меж територій природно-заповідного фонду області та недопущення нецільового використання особливо цінних територій при регулюванні господарського використання.

Д.1.2.17. Полтавська область

Фізико-географічна характеристика. Рельєф. Основні риси рельєфу області зумовлені її тектонічною і геологічною будовою. Загальну рівнинність території визначають тектонічні рухи (переважно слабкої інтенсивності), та субгоризонтальний характер залягання порід осадового чохла. Різниця в інтенсивності й направленості тектонічних рухів зумовила формування відносно підвищених (Придніпровська височина, Полтавська рівнина) та знижених рівнин (долина Дніпра – власне Придніпровська низовина) (под ред. В.П. Попова, А.М. Маринича, А.М. Ланько, 1968).

Поверхня області має загальний нахил з півночі-північного сходу на південь-південний захід. Цей же напрямок простежується й для гідрографічної сітки. Максимальна абсолютна відмітка рельєфу (202,6м) на Лівобережжі області розташована за 5 км на захід від Опішні на правобережній Придніпровській височині найвища точка поверхні 204м (вершина горба за 4км на південь від Крюківського району міста Кременчук). Цей горб називають „Деївською горою”. Найнижча точка поверхні Полтавщини (64м) – це берег Дніпродзержинського водосховища. Середній похил поверхні по профілю між цими відмітками становить 0,98км.

В межах Придніпровської низовини спостерігається нерівномірність, або ярусність. Це явище обумовлене більшою інтенсивністю підняття на північному сході області. З другої половини неогену внаслідок відступання пра-Дніпра від схилів Воронезького кристалічного масиву (який інтенсивно, але нерівномірно, в часових межах, підіймався) на південний захід утворювались широкі тераси-яруси. Таких ярусів, що ступінчасто знижуються, деякі вчені налічують більше 20 (Придніпровська низовина). Більш давні неогенові тераси займають найвище положення і в сукупності утворюють Полтавську пластово-ярусну рівнину висотою 140-200 м.

Північна і центральна частини території Полтавщини розташовані в межах Дніпровсько-Донецької западини, тоді як південна – у межах Українського кристалічного щита та його північно-східних схилів. Обидві геологічні структури входять до складу давньої Східноєвропейської платформи. Їх геологічна будова значною мірою відрізняється: Український кристалічний щит є однією з найдревніших геоструктур Землі, виступом фундаменту Східноєвропейської платформи. Дніпровсько-Донецька западина також має древній докембрійський фундамент, але на початку герцинського геотектонічного циклу (340 млн. років тому), внаслідок розширення і опускання земної кори, ділянки фундаменту по лініях розломів були нерівномірно опущені. Територія Дніпровсько-Донецької западини упродовж історії розвитку заповнювалась морськими і континентальними відкладами, неодноразово підіймалась і опускалась. Якщо для Українського кристалічного щита була характерною тенденція до підняття, то для Дніпровсько-Донецької западини – до опускань.

Клімат. Полтавська область займає положення в межах помірного кліматичного поясу, крайньої південної частини атлантико-континентальної помірно-вологої помірно-теплої кліматичної області. Тривалість сонячного

сяння з півночі на південь області зростає від 1900 до 1980 годин за рік; кількість сумарної сонячної радіації – від 101 до 104 ккал/см² за рік; показники радіаційного балансу – від 44 до 46 ккал/см² за рік. Переважну частину сонячної енергії поверхня області отримує в теплий період року, в основному на протязі другої половини весни і в літні місяці. Радіаційний баланс території в середньому за рік є додатнім, а на протязі зими - від'ємним.

Другим за впливом на особливості клімату є чинник циркуляції атмосфери. Рівнинний характер поверхні області сприяє поширенню над її територією повітряних мас трьох типів і шести підтипів. Серед трьох зональних типів переважають повітряні маси помірних широт (понад 2/3 днів за рік). Арктичні повітряні маси панують в понад, 1/10, а тропічні - понад 1/5 кількості днів за рік.

У понад 2/3 кількості днів у році панує континентальний підтип повітряних мас – із суходолу Євразії; у 1/3 днів панує морський підтип повітряних мас (із північної та центральної Атлантики та внутрішніх морів – Середземного, Чорного, Азовського). Упродовж останніх десятиліть спостерігаються деякі тенденції в характеру циркуляції атмосфери, що впливають на зміни клімату. В наш час узимку різко зменшився вплив Сибірського баричного максимуму, який зумовлював антициклональну погоду (морозну і суху), та посилюється вплив циклонів (із Ісландського мінімуму, Середземноморської баричної депресії та Чорноморської баричної улоговини). Це призвело до збільшення середньої температури повітря в найхолодніший місяць – січень на 3-4°C, та середньої температури повітря за рік на +1°C. Зросла також середня температура повітря у більшості місяців року.

Ґрунти. Едафічна структура області формувався під впливом помірного клімату з близьким до оптимального зволоженням; переважно на лесових карбонатних пухких породах, багатих на елементи мінерального живлення і сприятливих за фізико-хімічними властивостями; лучно-степовою і степовою рослинністю на слабо дренованих вододілах і терасах, та широколистяно-лісовою рослинністю а розчленованих правобережжях річок; на півдні області – в умовах неглибокого залягання ґрунтових мінералізованих вод, на півночі – промивного водного режиму; під впливом давнього господарського освоєння. Ці фактори зумовили переваження в ґрунтовому покриві області чорноземів, і опідзолених ґрунтів (перших – переважно на вододілах під степами, других – під лісами). Різні види чорноземів займають понад 92% площі орних земель і 84% всіх сільськогосподарських угідь території Полтавщини. У тому числі 2/3 площі орних земель становлять чорноземи типові (включаючи їх залишково-солонцюваті й вилугувані відмінності). Ці ґрунти характеризуються потужним гумусованим профілем (80-120 см), формування якого зумовлено великим обсягом відмерлої рослинної маси, яка щорічно надходила в ґрунт за умов панування лучних степів, а також глибоким проникненням вологи, яка перерозподіляла гумус. Профіль значно переритий землерийними тваринами. Верхня його частина мала цінну сільського господарства зернисто-грудочкувату структуру, яка забезпечувала оптимальне мінеральне живлення рослин (Руденко 1999).

Структура землекористування.

Сільськогосподарський фонд. Полтавська область характеризується як область з досить розвиненим сільськогосподарським виробництвом. Саме тому значна увага приділяється землям сільськогосподарського призначення як одному з основних і важливих ресурсів для економічного розвитку регіону. Земельний фонд області на початок 2015 р. становив 2875,0 тис. га або 4,8 % площі земельних угідь України. Близько 75 % в структурі земельних угідь Полтавської області займають сільськогосподарські угіддя – 2165,8 тис. га, із них рілля – 1773,3 тис. га (81,9 %), пасовища – 200,3 тис. га (9,2 %), сіножаті – 160,7 тис. га (7,4 %), багаторічні насадження – 31,5 тис. га (1,5 %). За період з 1990 р. по 2014 р. загальна площа сільськогосподарських угідь Полтавської області зменшилася на 11,2 тис. га, при цьому площа ріллі зменшилася на 58,2 тис. га, пасовищ – збільшилася на 42,8 тис. га, сіножатей – зменшилася на 0,5 тис. га, багаторічних насаджень – збільшилася на 4,7 тис. га.

Лісовий фонд. Близько 5% лісового фонду Полтавщини становлять насадження, створені за участю деревних порід - інтродуцентів. Це лісові культури акації білої, сосни кримської, сосен Веймутова та Банка, модрин європейської та японської, ялиці, ялини, дуба бореального, бархату амурського та інших порід, які не характерні для природних лісів Полтавщини.

Продуктивність лісів області формується під впливом природного росту деревостанів та здійснення комплексу лісгосподарських заходів, які проводяться державними лісгосподарськими підприємствами.

Запас на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель в лісах Полтавського обласного управління лісового та мисливського господарства системи Держлісагентства України становить 232 м³ деревини. Середній приріст деревостанів – 4,0 м³ в рік на 1 гектар лісовкритих площ і коливається від 4,2 в північних та центральних районах області до 3,8 в південних.

Водно-болотні угіддя. Річкова мережа Полтавської області включає: одну велику річку – Дніпро, яка протікає в межах області на ділянці довжиною 145 км, 8 середніх річок загальною протяжністю 1360 км (Сула – 213 км, Удай – 129 км, Оржиця – 89 км, Псел – 350 км, Хорол – 241 км, Ворскла – 226 км, Мерла – 28 км, Оріль – 80 км) та 1771 малих річок, водотоків і струмків загальною протяжністю 11501 км, в тому числі малих річок завдовжки понад 10 км в області нараховується 137, їх загальна довжина 3596 км. Основними джерелами водних ресурсів області є річки Сула, Псел, Ворскла, Оріль та їх притоки, а також Кременчуцьке та Дніпродзержинське водосховища на річці Дніпро. В межах області формується стік трьох річок: Сліпорід, Говтва, Тагамлик.

Гідрографічна мережа річок області помірно розвинута, середня густота її, без врахування малих річок, водотоків і струмків довжиною менше 10 км становить 0,17 км на 1 км², а з їх врахуванням – 0,45 км на 1 км², що майже співпадає із середньою густотою річкової мережі в Україні.

В області 69 водосховищ загальною площею водного дзеркала 6469,5 га і загальним об'ємом 149,87 млн. м³, 2688 ставків загальною площею водного дзеркала 19969 гектарів і загальним об'ємом 278,072 млн. м³, 583 озера, загальною площею водного дзеркала 4534 гектарів і загальним об'ємом 7,85 млн. м³. води.

Ландшафтне різноманіття регіону. Природні ландшафти (природні територіальні комплекси, ПТК) є наслідком взаємозв'язаного і взаємозумовленого розвитку всіх природних компонентів (гірських порід і рельєфу, клімату, вод, ґрунтів, рослинності й тваринного світу). Оскільки природний рослинний покрив на більшій частині Полтавщини в наш час знищений або значною мірою трансформований, то уявне відновлення природного стану ландшафтів здійснене нами методом ландшафтної індикації. Основи цього методу були закладені ще В.В. Докучаєвим у ряді праць, написаних після дослідження території Полтавщини в кінці XIX століття. Суть ландшафтної індикації полягає в тому, що ґрунтовий покрив є консервативним, відносно збереженим природним компонентом навіть в умовах антропогенного впливу. А між певними різновидами ґрунтів і природними угрупованнями рослинності є досить велика ступінь відповідності. Тож знаючи відповідність між певними різновидами ґрунтів і рослинністю в межах збережених природних ландшафтів ми здійснювали екстраполяцію цього співвідношення на території, де природний рослинний покрив не зберігся (наприклад, у межах орних земель, забудови тощо). Додатковими ознаками для уявного відтворення природних ландшафтів і їх рисунка були особливості мезорельєфу, експозиція схилів, склад і послідовність залягання гірських порід, глибина ґрунтових вод.

На виконаній нами ландшафтній карті проведена межа лісостепової і степової природних зон. Звісно, ця межа дещо умовна, але в цілому розмежовує ареали поширення лучних і справжніх степів; вона проведена з урахуванням впливу ряду чинників ландшафтоутворення (відповідає проходженню ізолінії коефіцієнта зволоження 0,6; проходить по правому березі долини Ворскли, як певному природному рубежі). Південний схід Полтавщини між долинами Орелі й Коломаку є широким ландшафтним екотоном, у межах якого відбувався поступовий перехід між лучними й справжніми степами. Такий широкий екотон зумовлений коливаннями клімату в післяльодовикову епоху, які призводили до наступу лучно-степової і широколистяно-лісової рослинності в більш вологій й помірно-теплій епохи, й наступу справжніх степів на північ у більш сухій й теплій кліматичній епохи голоцену.

Більша частина Полтавщини (92% її площі) розташована в межах лісостепової зони (з переважанням природних ландшафтів лісостепового типу східноєвропейського рівнинного класу). Для зони в межах Полтавщини характерне поєднання трьох підтипів ландшафтів цього типу: широколистяно-лісових, лучно-степових, та власне лісостепових, які утворюють проміжну смугу між ними і є наслідком наступу й відступу лісу або степу через зміни клімату в післяльодовикову епоху.

До степової природної зони належить 8% площі області (у її південно-східній частині). Тут переважав північно-степовий підтип природних ландшафтів степового типу східноєвропейського рівнинного класу (різнотравно-типчаково-ковилові степи на чорноземах звичайних, у поєднанні з байрачними лісами).

Зональні ландшафти займають вододільні простори (розташовані між долинами річок). На днищах річкових долин розташовані інтразональні ландшафти заплавлених луків, боліт, пісків, водойм і водотоків.

Біологічне різноманіття регіону. Флора області нараховує біля 2 тисяч видів різних систематичних груп рослин. Серед видів місцевої флори біля 1500 видів рослин з відділу покритонасінних, 3 види голонасінних, 16 видів папоротеподібних, 9 видів хвощів, 3 види плаунів, а також по 160 видів мохів і лишайників. Понад 300 видів вищих рослин на Полтавщині мають обмежений ареал або зменшуються чисельно внаслідок зміни умов навколишнього середовища чи безпосереднього знищення їх місцезростань. 8 видів рослин, що трапляються на території області, занесені до Світового Червоного списку, 7 – до Червоного Європейського списку, 66 видів - до "Червоної книги" України; біля 170 видів взяті під охорону за рішенням Полтавської обласної ради (або є регіонально рідкісними і потребують охорони). До "Зеленої книги" України належать 19 типових і рідкісних рослинних угруповань. Найефективніший шлях збереження рідкісних рослин та угруповань з їх участю - створення об'єктів природно-заповідного фонду на територіях їх зростання.

Основними природними рослинними угрупованнями на території Полтавщини є ліси, луки і болота, степи, а також водна рослинність. Сучасний рослинний покрив області значно відрізняється від природного і є наслідком інтенсивної господарської діяльності: ліси на значних площах були вирубані, степи майже повсюди розорані. Цим обумовлені зміни видового складу та поширення рослин і тварин.

Чисельний і різноманітний тваринний світ області. Зустрічаються понад 400 видів хребетних тварин. Серед них близько 40-50 видів риби, 10 видів амфібій, 11 видів рептилій, понад 300 видів птахів (включаючи 150 видів, що гніздяться на території області, а також перелітних і зимуючих), 66 видів ссавців.

За останні століття у фауні Полтавщини відбулися значні зміни. Характерні зональні види тварин зникли (байбак, полівка степова, канюк степовий, кречітка, стрепет, тетерук та інші). Окремі види успішно акліматизовано (олень благородний, лань, єнотоподібний собака, білий амур, ондатра, товстолобик), чи реакліматизовано (бобер, лось, свиня дика, байбак). 17 видів тварин, які трапляються на території області, занесене до Червоного Європейського списку (наприклад, видра, орлан-білохвіст, орел-могильник, деркач, вовк), 103 види - до "Червоної книги" України. До числа останніх належать види ссавців (вечірниця велетенська та мала, кутора мала, нічниця ставкова, перев'язка звичайна, тхір степовий, борсук, горностаї, великий земляний заєць); птахів (балабан, дрохва, журавель сирій, зміїїд, лелека чорний, орел-могильник, орел-карлик, орлан-білохвіст, пугач, скопа, кулик-ходуличник, кулик-сорока, шуліка рудий, чапля жовта); плазунів (гадюка степова, мідянка); понад 30 видів комах (сатурнії, парусники, ведмедиці, бражники, жук-олень тощо).

У дібровах поширені види дрібних птахів: зяблик, лісовий і співочий дрозди, соловей, вільшанка; на узліссі, лісових галявинах - вівсянка звичайна. Із числа дуплогніздників найбільш поширені великий строкатий і середній строкатий дятли, повзик, декілька видів синиць, шпак. Тісно пов'язані з лісовими

угрупованнями і хижі птахи: шуліка, канюк малий, яструб. У дуплах старих дерев гніздяться сіра і вухата сови. На старих ділянках заплавних лісів влаштовують колонії чаплі сірі. Із видів ссавців в широколистяних лісах поширені гризуни (полівка лісова, білка), комахоїдні (землерийка, їжак, кріт, борсук, лісова куниця), хижаки (вовк, лисиця, єнотоподібний собака), парнокопитні (лось, козуля, дика свиня).

Лучна фауна досить різноманітна. Із видів амфібій тут найчастіше зустрічаються трав'яна та гостроморда жаби, із рептилій - вуж звичайний, черепаха болотяна, прудка та живородна ящірки. На луках під ранньої весни до пізньої осені годується багато видів птахів, які гніздяться в інших місцях: шпаки, граки, лелеки, чаплі. Серед заростей лучних чагарників оселяються звичайна полівка, миші жовтогорла та малесенька. У центральних та північних районах області на вологих луках зустрічаються поселення крота. Із видів ссавців на луках можна зустріти лисицю, єнотоподібного собаку, зайця, часто сюди виходять пастися лосі й козулі.

Тваринний світ водно-болотних рослинних угруповань є досить специфічним. По берегах усіх водоймищ численна озерна жаба, звичайний та водяний вуж. Найбагатшою тут є фауна птахів. По берегах водойм у заростях очерету гніздиться очеретянка велика. На мілководдях боліт і озер будують гнізда білокрила і чорна крячки. Серед очеретяних та комишевих боліт гніздяться качки, лиска, водяна курочка. На великих низинних болотах лаштують свої колонії руді чаплі, на деревах заплавних лісів - сірі чаплі. У глухих болотах виводять потомство журавлі й сірі гуси. Мешканцем боліт є болотний лунь. Біля водойм тримаються синьошийка, берегова ластівка, бджолоїдка, біла плиска.

У берегових схилах заплавних озер, стариць і річкових заток риють нори ондатра і водяний щур. Мешканцями узбережжя є також незчисленні на Полтавщині норка й видра, більш звичайний горностаї. Нерідкими стали в останні роки і поселення бобрів.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Станом на 01.01.2018 (за наявною інформацією у Департаменті екології та природних ресурсів Полтавської облдержадміністрації) природно-заповідний фонд (ПЗФ) Полтавської області налічує 387 територій та об'єктів загальною площею 142446,5215 га, що складає 4,95 % від загальної площі області. З них 30 мають статус загальнодержавного значення: 2 національні природні парки, 20 заказників, 1 ботанічна пам'ятка природи, 1 ботанічний сад, 2 дендрологічних парки, 4 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Кількість територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення становить 357, з яких: 5 – регіональні ландшафтні парки, 156 – заказники (50 ландшафтних, 3 лісових, 38 ботанічних, 7 загальнозоологічних, 2 орнітологічних, 4 ентомологічних та 52 гідрологічних), 134 – пам'ятки природи (12 комплексних, 108 ботанічних, 2 зоологічні, 3 гідрологічних, 9 геологічних), 48 заповідних урочищ, 1 дендрологічний парк та 13 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Елементи смарагдової мережі України. До потенційних об'єктів Смарагдової мережі у Полтавській області можна віднести такі території природно-заповідного фонду: - ландшафтний заказник місцевого значення "Новосанжарський" (Новосанжарський район); - ландшафтний та гідрологічний заказники загальнодержавного значення "Христанівський" і "Середньосульський" (Лохвицький район); - регіональні ландшафтні парки "Диканський", "Кременчуцькі плавні" та "Нижньоворсклянський" (Диканський, Кременчуцький та Кобеляцький райони відповідно); - національні природні парки "Нижньосульський" (Глобинський, Оржицький, Семенівський райони) і "Пирятинський" (Пирятинський район). Вищезазначені об'єкти входять до Переліку об'єктів, який наведений у спільному виданні Державної служби заповідної справи Мінприроди України та благодійної організації ІнтерЕкоЦентр "Смарагдова мережа в Україні" (Проценка та ін. 2011) Далі наводиться коротка характеристика територій "Тіньового списку" смарагдової мережі Полтавської області:

Верхня та нижня частини долина річки Удай. Займає Лубенський, Чорнухинський, Пирятинський райони. Удай – одна з небагатьох річок Лівобережного Лісостепу з вцілілою заплавною системою, в межах його долини збереглися великі площі природної рослинності. Плавні річки утворюють смугу шириною до кількох кілометрів, русло звивисте, рясно заросле болотною рослинністю. Особливу цінність становлять заплавні луки, болота і масиви широколистяних лісів, в тому числі – природних дібров. Угруповання лучних степів зустрічаються фрагментарно на невеликих за площею і добре дренованих ділянках, схилах річкових долин і верхніх частинах схилів балок, мають багатий флористичний склад і є типовими для регіону. Проектований сайт має значення для збереження видів Червоної книги України, серед яких *Salvinia natans*, *Lilium martagon*, *Epipactis helleborine*, *Stipa pennata*, *Pulsatilla pratensis*, *Cerambyx cerdo*, *Larra anathema*, *Grus grus* та інші

Долина річки Хорол. Лежить на території Великобагачанського, Семенівського, Глобинського, Хорольського, Миргородського, Гадяцького районів (Площа: 44 962,67 га). Річка Хорол характеризується добре вираженою заплавою, рослинність долини поєднує водну рослинність русла річки з лісовими масивами (широколистяними правобережними і заплавними; сосновими боровими), різноманітними луками, мінеральними і тор мережі) в Україні 97 Розділ 5. "Тіньовий список" територій, які пропонується включити до мережі Емеральд (Смарагдової 98 та луки, водна рослинність пониззя річки. Серед рідкісних видів рослин, поширених на території долини річки і приурочених до різних типів оселищ, 17 видів занесено до Червоної книги України: *Salvinia natans*, *Stipa capillata*, *Fritillaria ruthenica* та інші.

Долина середнього та нижнього Псла. Розташування: Гадяцький, Миргородський, Великобагачанський, Шишацький, Решетилівський, Глобинський, Кременчуцький райони. Площа: 92 315,27 га. Долина р. Псел в межах Полтавської області (середня та нижня частини течії річки) має добре виражену заплаву з численними меандрами русла, старицями, протоками, заболоченими ділянками. Високим ступенем репрезентативності в межах долини

характеризуються типові екосистеми регіону – лучно-болотні заплавні, неморальні широколистянолісові (нагірні діброви на крутосхилах правого берега), лучні різнотравно-типчачово-ковилкові та південні степи, мішані ліси борової тераси. Вони утворюють природні комплекси в добре збереженому стані, які на значній території Лівобережного Лісостепу в недалекому минулому зазнали значного антропогенного впливу. З різними типами водойм долини (річкової системи, стариць, заток) пов'язане багатство водної, прибережно-водної рослинності, заплавних лісів – вологих вербово-тополевих лісів, вільшняків та заплавних дібров. Найбільш багатими фауністичними комплексами в межах смарагдового об'єкту є водно-болотний та лісовий.

Долина р. Ворскла. Розташування: Котелевський, Зіньківський, Диканський, Полтавський, Новосанжарський, Кобеляцький райони. Площа: 85 925,40 га. Долина р. Ворскла, однієї з найбільших лівих притоків Дніпра, характеризується наявністю великих площ природної водної, прибережно-водної та лучно-болотної заплавної рослинності, крупних лісових масивів, цінних лучно-степових ділянок. Долина Ворскли знаходиться на межі Лівобережного Лісостепу та північно-східного Степу, з чим пов'язана різноманітність екотопів Розділ 5. "Тіньовий список" територій, які пропонується включити до мережі Емеральд (Смарагдової 136 мережі) в Україні 137 з типовою та унікальною флорою і рослинністю в її межах, а також поширення великої кількості видів на межі ареалу. Особливо цінними є горбисті правобережні схили, де поширені "нагірні" діброви, утворені переважно *Quercus robur*, *Acer platanoides*, *Tilia cordata*, і степові ділянки. Ці зональні типи рослинності вирізняються найбільшою концентрацією видів, занесених до Червоної книги України: *Botrychium lunaria*, *Tulipa quercetorum*, *Listera ovata*, *Platanthera bifolia*, *Stipa lessingiana*, *Bulbocodium versicolor*, *Crocus reticulatus*, *Astragalus dasyanthus* тощо. Також важливим є збереження в межах об'єкту різнотравних та осокових луків, борової тераси, заплавними комплексами зі старицевими озерами, звивистими рукавами, заболоченими левадами і добре представленою водно-болотною рослинністю. Лучно-болотна рослинність також багата на рідкісні види, серед яких занесені до Червоної книги України *Fritillaria ruthenica*, *Gladiolus tenuis*, *Orchis palustris* тощо. Фауна вирізняється значним видовим різноманіттям, що пов'язане з багатством та мозаїчністю біотопів території. В різних ділянках долини поширені види тварин, занесені до Червоної книги України: *Coronella austriaca*, *Vipera renardi*, *Allactaga jaculus*, *Mustela erminea*, *Mustela eversmanni* та інші. Водно-болотні угіддя у складі долини мають велике значення для гніздової орнітофауни, також вздовж долини Ворскли проходить відгалуження Дніпровського шляху сезонних міграцій птахів.

Ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Христанівський". Заказник створений у 2009 році. Площа заказника 1705,2 га. Заказник створено з метою охорони та збереження флори і фауни водно-болотних комплексів заплави річки Сули та надзаплавних крутосхилів правого берега річки з вільховими лісами. Заказник розташований в околицях с. Христанівка, він репрезентує заплаву правого берега р. Сула до лівого берега в околицях с. Бодаква та заболочену частину нижче с. Бодаква до притерасної частини, яка

зайнята значним масивом вільшняків. Територія заказника "Христанівський" охоплює різноманітні природні гармонійно поєднані мальовничі ландшафти долини р. Сула: підвищений правий берег із остепненими та широколистяно-лісовими ділянками; заплаву частину із старицями, рукавами з водними та прибережно-водними комплексами, болотами – високотравними, низькотравними, чагарниковими, луками, місцями засоленими; притерасну частину із вільховими лісами

Опис регіональної екологічної мережі. Основними складовими схеми регіональної екомережі визначено три регіональні екокоридори - Ворсклянський, Сулинський, Псільський, які з'єднуються на півдні з національним Дніпровським, а в центральній частині перетинаються з Лісостеповим Галицько-Слобожанським, уздовж яких визначено природні ядра з ключовими територіями, а також дев'ять місцевих екокоридорів. Регіональні екокоридори мають багато спільних рис природних умов. Зокрема, для них характерна субмеридіональна орієнтація (з півночі – північного сходу – на південь). Простягаючись від приполіських до пристепових районів, названі екологічні коридори є важливими для міграції тварин. Така направленість і різноманіття екологічних умов на окремих ділянках цих річкових долин сприяє глибокому проникненню з півночі на південь складових флори і рослинних угруповань, характерних для мішаних лісів; з півдня ж на північ проникають види степової флори (особливо – по долині Ворскли). Сулинський і Псільський екокоридори повністю розташовані в межах лісостепової зони (Галицько-Слобожанського субширотного національного екологічного коридору). У межах цього ж екокоридору розташована більша частина долини Ворскли (крім її південної частини).

Долини цих річок розділяють територію області в субмеридіональному напрямкові на чотири сектори, кожен з яких має своєрідні риси ландшафтно-будови. Долини досить широкі, терасовані, асиметричні (правий борт долин, як правило, вузький, має крутий корінний схил; лівий – широкий, включає 3-4 смуги надзаплавних терас).

У свою чергу, в субширотному напрямкові (з півночі на південь) долини названих річок чітко поділяються на дві смуги: північну (в межах Полтавської рівнини) і південну (в межах власне Придніпровської терасової низовини). Вони суттєво різняться перепадом висот і характером розчленування прирічкових схилів. У північній смузі перепад висот становить до 90 м. Яружно-балкова сітка тут більш густа і довша. У південній смузі перепад висот становить 30-40 м; яружно-балкова сітка тут менш густа, а її довжина менша. Орієнтовна межа між цими смугами проходить по субширотних ділянках долин річок Удай – Хорол – Оріль. Вона відповідає в рельєфі глибинному розломові між північно-східним схилом Українського щита і центральною частиною Дніпровсько-Донецької западини.

Орільський екокоридор відрізняється від інших регіональних дугоподібним характером річкової долини і розташуванням у межах степової зони.

Ворсклянський екологічний коридор

У межах проєктованого Ворсклянського екологічного коридору відмічені найкращі умови (найбільша кількість заповідних територій, значні площі природної рослинності) для виділення п'яти природних ядер, які рівномірно розташовані вздовж долини р. Ворскли. З них три охоплюють його майже повністю в середній течії, а два в пониззі:

1. Котелевсько-Більське
2. Дикансько-Опішнянське
3. Полтавське
4. Малоперещепинське
5. Лучківсько-Кишеньківське.

На лівобережжі приєднуються два місцеві екокоридори – Коломацький та Мерлівський, які є важливими як сполучні із сусіднім регіоном - Харківським. Вздовж Коломацького місцевого екокоридору слід визнати діючим Іскрівський біоцентр із ключовими територіями (лісовий заказник "Іскрівський" та ландшафтний "Лизняна балка"). Ширина Ворсклянського екокоридору від 5 км (у верхній частині) до 15 км (у нижній) дозволить включити всі характерні екотопи долини річки.

Вздовж Ворсклянського екокоридору розташовано 33 природно-заповідні об'єкти. Із них – 5 об'єктів загальнодержавного значення (заказники: ландшафтний (Лучківський), гідрологічний (Малоперещепинський); пам'ятка природи (Парасоцький ліс), парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва (Ковпаківський і Полтавський міський) та 28 – місцевого значення, в тому числі: 2 регіональні ландшафтні парки (Диканський, Нижньоворсклянський), 18 заказників (ботанічні – 6, гідрологічні – 4, ландшафтні – 8), заповідних урочищ – 8, ботанічні пам'ятки природи – 2.

Псільський екологічний коридор

У межах проєктованого Псільського екологічного коридору пропонується виділити чотири природних ядра. В середній течії Псла – два:

Гадяцько-Зіньківське (на базі Вельбівського РЛП, з прилеглими лісовими, зокрема, вільховими, степовими та лучними ділянками - проєктовані ботанічні заказники Балка Зелена, Зозулинцеві луки Гадяцького району, П, до складу якого увійдуть у східній частині два заказника по р. Грунь-Ташань – зоологічний Байрак та гідрологічний Романівський Зіньківського району, П);

Сорочинсько-Шипацьке (на базі Шипацького РЛП з включенням в північній частині по долині Псла лісових масивів ботанічного заказника Великий і Малий ліс, а також соснових лісів по боровій терасі Псла).

В нижній течії теж два ядра:

Хорольське (в гирловій частині Хоролу із лісовими, лучними масивами в заплаві та степовими ділянками на горбах та схилах правого корінного берега (заказники Гирло Хоролу, Глибочанський, декілька заповідних урочищ).

Кременчуцьке (заплавні ліси, луки, водойми на території ландшафтного заказника загальнодержавного значення Нижньопсільський), що з'єднується гирловою частиною Псільського коридору з Дніпровським широтним екокоридором в районі Білецьківського природного ядра. Оптимальна ширина Псільського екокоридору до 10 км в усіх частинах.

На лівобережжі Псла майже паралельно долині розташовані місцеві екокоридори:

Говтвянський та у північно-східному напрямку Грунь-Ташанський, а на правобережжі – найдовший місцевий екокоридор – Хорольський, вздовж якого визначено два природних ядра.

Уздовж Псільського екокоридора розташовані 39 природно-заповідних об'єктів. Із них – 2 об'єкти загальнодержавного значення (ландшафтні заказники: Короленкова дача, Нижньопсільський), 38 – місцевого значення, серед яких: 25 заказників (ботанічних – 14, гідрологічних – 2, загальнозоологічних – 1, ландшафтних – 8), 11 заповідних урочищ, 4 пам'ятки природи (ботанічних – 1, геологічних – 2, комплексних – 1).

Важливим і науково цінним є Гадяцьке природне ядро Псільського екокоридору регіональної екомережі.

Із 41 природно-заповідного об'єкту Псільського екокоридору Гадяцьке природне ядро репрезентує більшу частину – 22 об'єкти місцевого значення. Це переважно ботанічні заказники (8) та заповідні урочища (11). Серед інших об'єктів – 1 ландшафтний заказник, 1 – гідрологічний заказник, 1 пам'ятка природи загальною площею 4676,9 га. Ці об'єкти розташовані по Пслу і сконцентровані відносно щільно в околицях м. Гадяч. Їх кількість складає 49% від загальної кількості об'єктів Гадяцького району (45).

Сулинський екологічний коридор

Сулинський екологічний коридор має включати три природних ядра, проте його розташування в загальній системі регіонально екологічної мережі значно підсилюється додатковим коридором по р. Удай, який насичений природно-заповідними територіями в центральній частині ЛП і є зв'язуючою ланкою з північним (Приполіським коридором). Верхній біоцентр, розташований в середній течії р. Сули, включає заболочену заплаву річки з різноманітними в ценотичному та флористичному відношенні лісовими, лучними, болотними, водними ценозами, значні ділянки яких охороняються в гідрологічних заказниках загальнодержавного значення "Середньосульський".

Друге ядро доцільно створити в місцевості проектного Лубенського РЛП, третє – в пониззі р. Сули, на базі існуючого Сулинського ландшафтного заказника (проектного НПП). Функціонуючим є біоцентр вздовж Удайського місцевого екокоридору, який разом із Оржицьким місцевим коридором є сполучними у західній частині області із сусідніми областями – Чернігівською та Київською. Навколо ядер створюються буферні зони, які включатимуть малі річки, яких в регіоні нараховується понад 100. Вони також сприятимуть об'єднанню всіх екокоридорів.

Уздовж Сулинського екокоридору розташовані 34 природно-заповідні об'єкти. Серед них найвища концентрація об'єктів загальнодержавного значення (9: заказники: 2 ландшафтних (Червонобережжя, Сулинський), 6 гідрологічних (Середньосульський, Великоселецький, Солоне, Рогозів куток, Плехівський, Гракове), орнітологічний (Святилівський) та 25 – місцевого значення, в тому числі: 13 заказників (ботанічних – 1, гідрологічних – 10, лісовий – 1,

ентомологічний – 1), заповідних урочищ – 8, пам'яток природи – 4 (ботанічних – 3, геологічна – 1).

Галицько-Слобожанський національний екологічний коридор.

Широтний екологічний коридор національної екомережі - Галицько-Слобожанський – має три вузлових ділянки з регіональними екокоридорами і одну - з меридіональним Дніпровським. Цим визначається його важливе значення, а саме об'єднання регіональної екомережі з національною. В регіоні широтний екокоридор включає п'ять природних ядер, до складу яких входять Диканський РЛП, проєктовані РЛП Лубенський та Шишацький, а також 12 заказників загальнодержавного значення.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі.

Абразія берегів Кременчуцького водосховища в межах Полтавської області. Найбільшого руйнування зазнають береги поблизу п'яти населених пунктів Глобинського (сmt. Градизьк, с.Васьківка, с.Пронозівка, с.Мозоліївка) та Кременчуцького районів (с.Максимівка): інтенсивність розмиву цих берегів становить 3-7, а в окремі роки до 10-15 метрів в рік. Внаслідок переформування берегів вже втрачено більше 800 гектарів земельних угідь. Зруйнована берегова зона наблизилася до двох давніх кладовищ в селі Пронозівка.

Сезонне погіршення якості поверхневих вод в районі водозабору м. Кременчук. У районі водозабору м. Кременчук сезонні відхилення (рівень кисню знижується, а вміст марганцю підвищується) спостерігаються у літні місяці при високих температурах повітря та швидкостях вітру до 2м/хв. у глибинних пробах води в районі питного водозабору (забірний оголовок розташований на дні Кременчуцького водосховища на глибині майже 14м).

Єдиним джерелом питного водопостачання для населення м. Кременчук є Кременчуцьке водосховище. Літній період дуже складний для системи водопостачання міста, протягом якого якість питної води має граничні показники, що нап'язу пов'язано з погіршенням якості води у Кременчуцькому водосховищі.

На думку місцевої влади міста, проблему необхідно вирішувати на загальнодержавному рівні: потрібна розробка комплексних загальнодержавних заходів для попередження та зменшення виникнення періодичного погіршення якості води Кременчуцького водосховища та ведення постійного моніторингу (за допомогою автоматизованих постів спостереження) якості поверхневих вод Кременчуцького водосховища зі своєчасним прийняттям управлінських рішень.

Не вирішено питання захоронення твердих побутових відходів в обласному центрі. Звалище твердих побутових відходів КАТП 1628 Полтавської міської ради, яке розташоване у районі сіл Триби та Макухівка, заповнене майже на 100%, не має відповідного обвалування та огороження, відсутня гідроізоляція, проєктно-технічна документація та позитивний висновок державної екологічної експертизи. Термін експлуатації звалища закінчився ще у 2005 році, але звалище і зараз функціонує. Подальша його експлуатація може призвести до забруднення підземних вод, атмосферного повітря у прилеглих населених пунктах, а також становити загрозу здоров'ю людей. Щоб вирішити цю проблему необхідно залучати кошти інвесторів для будівництва заводу з переробки ТПВ,

сортувальних станцій, а також запровадити роздільний збір сміття в обласному центрі. Усі пропозиції та умови потенційних інвесторів, які готові вкласти кошти у будівництво сміттєпереробного заводу, залишаються поза увагою перших керівників міста Полтава.

Рекомендації. Для території Полтавщини, враховуючи її густу населеність та високий ступінь розораності поряд з низькою залісненістю, найефективнішим шляхом є охорона біорізноманітності на ландшафтному рівні. Найкраще цим завданням відповідають об'єкти поліфункціонального призначення — регіональні ландшафтні парки. Ландшафтні парки складають істотний елемент екологічного захисту регіону, який дозволяє зберігати природні цінності і позитивно впливає на сусідні регіони, де загроза середовищу нерідко буває більшою або функціонування екосистем порушене.

Враховуючи, що заплави річок мають найвище ландшафтне та біологічне розмаїття і що вони водночас є природними коридорами, доцільно створювати регіональні ландшафтні парки саме в місцевостях, які охоплюють долини та заплавні тераси найголовніших водних артерій області. При цьому одним із шляхів збереження є розширення площ існуючих невеликих, проте цінних заповідних територій, або об'єднання територіальне розрізнених різноманітних за статусом заповідних ділянок.

Д.1.2.18. Рівненська область

Фізико-географічна характеристика. Рівненська область розташована на північному заході України. Її площа – 20051 км², що становить 3,1% від загальної території України. На території області розміщується 16 адміністративних районів та чотири міста обласного підпорядкування: Рівне, Дубно, Кузнецовськ, Острог. Усього в області нараховується 1027 населених пунктів, з них 11 міст, 16 селищ міського типу, 1000 сільських населених пунктів. Станом на 01.01.2017 р. в області мешкало 1162,7 тис. осіб.

Клімат помірно континентальний: м'яка зима з частими відлигами, тепле літо, середньорічна кількість опадів – 600-700 мм. Зима настає наприкінці листопада, а стійкий сніговий покрив утворюється в останні дні грудня - першій декаді січня. Літо, що приходить наприкінці травня, триває до вересня. Це період найвищих температур повітря і ґрунту, опадів, дозрівання врожаю. Ясна, прохолодна ранньоосіння погода встановлюється на початку вересня. Область в геоморфологічному відношенні поділяється на три частини: Полісся, Волинське лесове плато і Мале Полісся, що розташоване на півдні, між містами Радивилів і Острог, де у нього вклинюються відроги Подільської височини з висотами понад 300 м над рівнем моря. Розміщення Рівненщини на межі Східноєвропейської платформи і Карпатської геосинклінальної області зумовили бурхливий і неоднозначний перебіг геологічної історії, що відбилося у неоднорідності тектонічної структури і формуванні досить складного комплексу геологічних відкладів на більшій її частині.

Територія області розташована у межах двох крупних платформених структур – Українського щита та Волинсько-Подільської плити, і лише незначна

ділянка на північно-східній окраїні Рівненщини лежить у межах Прип'ятського прогину. Мінерально-сировинна база області складається з корисних копалин паливноенергетичного напрямку (торф), дорогоцінного каменю (бурштин), базальтової сировини для виробництва мінеральної вати та волокна, сировини для виробництва будівельних матеріалів (сировина цементна, скляна, крейда будівельна, камінь будівельний тощо), прісних та мінеральних підземних вод.

Гідрологічно Рівненщина знаходиться у районі трьох артезіанських басейнів підземних вод: Волино-Подільського, Прип'ятського та Українського басейну тріщинуватих вод. Прогнозні ресурси підземних вод області оцінюються 1314,9 млн. м³ /рік. Затверджені запаси підземних вод – 195,8 млрд. м³ /рік. Рівненська область, як і більшість областей західного і північного регіону України, багата на поверхневі води. Територією області протікає 171 річка довжиною понад 10 км, знаходиться 150 озер, 12 водосховищ, 1688 ставків. Річки області належать до басейну Прип'яті і живляться, в основному, за рахунок талих снігових вод, у меншій мірі – ґрунтових вод та атмосферних опадів. Найбільші з них – Стир з притокою Іква, Ствига з притокою Льва, Горинь та її притока Случ. Основний напрямок течії - з півдня на північ – зумовлений загальним зниженням території від Волинського лесового плато до Поліської низовини. Найбільші серед озер області – Нобель (4,99 км²) та Біле (4,53 км²). Є також значна кількість озер у заплавах річок Горині, Стиру, Веселухи. Озера використовуються для рекреації, риболовлі. 4 Болота поширені всією територією області, більшість з них низинні, менш поширені – перехідні та верхові. При цьому слід зауважити, що заболоченість дуже нерівномірна і коливається від 40 % на півночі до 2-3 % на півдні.

Ґрунтовий покрив області неоднорідний. Найбільш поширені дерновопідзолисті, опідзолені, дернові, торфові та торфоболотні ґрунти. Дерново-підзолисті, характерні для Полісся. Південь Полісся представляють дернові та торфоболотні ґрунти. На лесах Волинського плато сформувались світло-сірі ґрунти і опідзолені чорноземи, які майже всі розорані.

Структура землекористування.

У структурі земельного фонду Рівненської області сільськогосподарські угіддя становлять 46,7 %, лісовкриті площі — 39,8, забудовані землі — 2,8, заболочені землі — 5,3, відкриті землі без рослинного покриву — 1,7, водні ресурси — 2,1, інші землі — 1,6 %. У таблиці 1 подано інформацію щодо структури земельних ресурсів районів Рівненської області. До основних угідь, від яких значною мірою залежить екологічна ситуація в будь-якому регіоні, належать землі сільськогосподарського призначення. Сільськогосподарські угіддя Рівненщини займають 932,6 тис. га або 46,8 % території області. У структурі сільськогосподарських угідь (табл. 2) на ріллю припадає 657,9 тис. га, або 70,6 %, пасовища — відповідно 131,2 тис. га, або 14,1, сіножаті — 127,7, або 13,7, багаторічні насадження — 11,8, або 1,3, перелоги — 3,7 тис. га, або 0,4 %

Характеристика земельних ресурсів адміністративних районів Рівненської області

Район	Земельні ресурси області, тис. га
-------	-----------------------------------

	Загальна	С/Г угіддя	Забудов ані	водойми	Ліси
Березнівський	171,0	61,9	3,9	3,4	93,4
Володимирецький	194,0	69,3	3,9	4,4	101,1
Гощанський	69,2	57,6	3,6	3,3	4,8
Демидівський	37,7	29,4	1,06	1,9	4,3
Лубенський	120,0	80,1	4,3	1,9	30,2
Дубровицький	182,0	55,3	3,7	4,6	91,8
Зарічненський	144,2	51,1	2,1	26,3	62,1
Здолбунівський	65,9	43,8	3,3	0,9	14,7
Корецький	72,0	56,2	1,8	1,3	10,2
Костопільський	149,6	63,7	3,3	3,0	62,0
Млинівський	94,5	75	3,4	3,6	11,9
Острозький	69,3	46,2	2,1	1,3	17,7
Радивилівський	74,5	54,9	3,6	3,3	12,8
Рівненський	117,6	79	6,3	1,8	28,1
Рокитнівський	235,0	42,3	4,1	3,6	154,3
Сарненський	197,0	66,8	6,5	5,4	104,1
Усього по області	1993,5	932,6	51,86	66,9	803,4

Рівненська область характеризується значною геопросторовою диференціацією за рівнями сільськогосподарської задіяності території. Аналіз функціонального використання земельного фонду області свідчить про надмірну господарську активність території та екологічну розбалансованість угідь в агроландшафтах.

Ландшафтне різноманіття регіону. Географічне положення Рівненщини, її фізико-географічні умови сприяли формуванню багатого рослинного і тваринного світу. Флора області нараховує понад 1600 видів вищих рослин. Рослинність представлена переважно сосновими та дубово-сосновими лісами, рідше трапляються дубово-грабові та дубові ліси, а в найвологіших місцях зростають вільхові. Лісистість області становить 36 %. Досить значними є площі лук, зосереджених в заплавах річок. Болота трапляються здебільшого в заплавах і верхів'ях малих та середніх річок, а також у реліктових долинах. Площа відкритих заболочених земель становить 5,3% загальної площі області. Болота - це своєрідні природно-територіальні комплекси, у формуванні яких важливу роль відіграють поверхневі і ґрунтові води. У них своєрідні ґрунти, рослинність та мікрокліматичні умови. Вони сприяють живленню рік і озер водою. Переважають низинні (евтрофні) болота, які живляться за рахунок поверхневого стоку та підґрунтовими водами, розвинені у зниженнях рельєфу - на заплавах, староруслових ділянках, берегах озер. Вони заболочені органічними і мінеральними речовинами. Екосистеми боліт є важливими місцями збереження багатьох видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України. Верхові (оліготрофні) болота трапляються значно рідше. Вони живляться в основному атмосферними опадами, і тому бідні на мінеральні речовини. Серед них

найбільший болотний масив України - Кременне, розташований в долині р. Льви, загальною площею понад 35 тис. га. Рівненщина має значний потенціал біорізноманіття і може розглядатися як один з потужних резерватів для відновлення біорізноманіття України. З метою збереження типових та унікальних природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, в тому числі біологічного та ландшафтного різноманіття створено об'єкти природно-заповідного фонду області.

Біологічне різноманіття регіону. Лісові ресурси в області розміщені нерівномірно і в основному зосереджені в її північній частині. У лісовому покриві хвойні породи дерев становлять 68 %, м'яколисті -21%, твердолисті - 11%. У природному складі деревної рослинності переважають сосна (69 % лісовкритої площі), дуб звичайний (10 %), береза (10 %) та вільха чорна (8 %). Інші породи (граб, осика, ясен, ялина тощо) займають незначні площі. Особливу групу хвойних лісів на Рівненщині становлять ялинові ліси (у поліській частині області). У найбільш зволжених місцях зустрічаються сосново-ялинові ліси біломошники, де до ялини та сосни домішується вільха чорна.

Серед специфічних рослинних угруповань області слід згадати своєрідні "крейдянні ліси" (соснові та дубово-соснові асоціації на відслоненнях крейди), фрагменти яких зустрічаються у лісостеповій частині області, а також сусідні з ними рослинні угруповання "наскельних степів" (вишня степова, ковила волосиста, осока низька, люцерна розпростерта та інші).

Друге місце після лісів посідають луки, загальна площа яких перевищує 180 тис. га. Луки поширені всією територією області і формуються на місці вирубаних мішаних і широколистяних лісів.

Всього близько 1,6 тис. видів рослин зустрічається на Рівненщині. Вони створюють зелене вбрання лісів, барвисті килими лук і галявин, простори боліт. Серед рослин є чимало рідкісних, що охороняються законом. 75 видів судинних рослин та грибів області занесено до Червоної книги України. Значну групу серед охоронних рослин становлять види із цікавою біологією - орхідеї та комахоїдні, взяті під охорону в багатьох країнах світу.

Станом на 01.01.2017 року на території Рівненського природного заповідника зафіксовано місцезростання 49 видів рослин та 3 види грибів, занесених до Червоної книги. До Європейського червоного списку (IUCN Red List of Threatened Species. Version 2015.4) занесено 214 видів рослин (з них більшість мають благополучний або невизначений статус, і лише 6 є близькими до стану загрози зникнення), до Додатку 1 Бернської конвенції – 4 види, регіонально рідкісних – 19 видів (Відповідно до "Переліку регіонально рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин на території Рівненської області", затвердженого Рішенням Рівненської обласної ради від 27 березня 2009 року № 1196). Стан популяцій більшості видів, віднесених до даного списку, характеризується як стабільний, в заповіднику існують належні умови для їх зростання. Такі види як баранець звичайний, булатка довголиста, любка зеленоквітка, сон широколистий, хамедафна чашкова, шолудивник королівський, щитолижник звичайний мають незначне поширення, проте це

пов'язано з невеликим відсотком екотопів, в яких вони зростають, на території заповідника.

За результатами досліджень флора національного природного парку "Дермансько-Острозький" нараховує 929 видів, з них судинні – 650, мохоподібні – 120, водорості – 91, гриби – 64 види. В складі флори території парку нараховується 95 видів рослин, які підлягають охороні на різних рівнях, серед них 90 видів судинних, 4 види мохів та 1 вид грибів. Це види, занесені до Додатку № 1 Бернської конвенції (7 видів), до списку CITES (18 видів) та Європейського Червоного списку (1 вид) – міжнародний рівень охорони, Червоної книги України (49 видів) – державний рівень та списку рослин, які охороняються у Рівненській області (44 види) – регіональний рівень. На території парку виявлено 11 рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України. Регулярно здійснюється моніторинг рідкісних видів на постійних пробних площах, стан популяцій більшості видів стабільний.

Серед основних природоохоронних об'єктів області, що займаються відтворенням та охороною рідкісних і зникаючих видів тварин, є Рівненський природний заповідник, національний природний парк "Дермансько-Острозький". На території цих заповідних об'єктів охороняється природний комплекс в цілому, в тому числі і його фауністична складова.

Станом на 01.01.2017 р. на території Рівненського природного заповідника відмічено 250 видів тварин, що охороняється згідно державного законодавства та міжнародних договорів. Серед них - 80 видів із Червоної книги України, 44 - з Європейського червоного списку, 23 - з червоного списку МСОП, 173 - із Додатку 2 Бернської конвенції, 35 - зі списку CITES, 60 - зі списку АЕWA, 12 - зі списку EUROBATS, 113 - зі списку CMS.

Стан перебування для більшості видів із зазначених списків на території заповідника охарактеризовано як стабільний, але для остаточної оцінки необхідне триваліше та, переважно, більш спеціалізовані спостереження й дослідження

Станом на 01.01.2017 р. на території НПП "Дермансько-Острозький" зареєстровано 485 видів тварин, з них 245 видів безхребетних (павукоподібні - 1 вид, комахи - 233 види, молюски - 11 видів) та 240 хребетних (ссавці - 61 вид, птахи - 146 видів, плазуни - 6 видів, земноводні - 12 видів, риби - 15 видів). У 2016 році в результаті досліджень території національного природного парку "Дермансько- Острозький" виявлено 5 нових видів рукокрилих - вухань сірих, лилик двоколірний, нічниця в'їчаста, широковух європейський, нетопир пігмей. Окрім того, визначено 2 нові види птахів. Проведено дослідження чисельності фонових видів тварин, зокрема - обліки ссавців. Досліджено видове різноманіття та чисельність птахів, зокрема проведено обліки птахів на екологічному профілі № 1. Було проведено інвентаризацію та обстеження гнізд хижих птахів та лелеки чорного в Новомалинському та Мостівському лісництвах.

Серед фауни до Червоної книги України занесено 52 види, до Європейського Червоного списку - 37 видів, до додатків 2 та 3 Бернської конвенції - 203 види, Вашингтонською конвенцією охороняється 20 видів,

Бонської конвенцією – 70 видів, до Червоної книги МСОП (ШБМ) занесено 28 видів тварин.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Станом на 01.01.2018 (за наявною інформацією у Департаменті екології та природних ресурсів Полтавської облдержадміністрації) природно-заповідний фонд (ПЗФ) Полтавської області налічує 387 територій та об'єктів загальною площею 142446,5215 га, що складає 4,95 % від загальної площі області. З них 30 мають статус загальнодержавного значення: 2 національні природні парки, 20 заказників, 1 ботанічна пам'ятка природи, 1 ботанічний сад, 2 дендрологічних парки, 4 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Кількість територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення становить 357, з яких: 5 – регіональні ландшафтні парки, 156 – заказники (50 ландшафтних, 3 лісових, 38 ботанічних, 7 загальнозоологічних, 2 орнітологічних, 4 ентомологічних та 52 гідрологічних), 134 – пам'ятки природи (12 комплексних, 108 ботанічних, 2 зоологічні, 3 гідрологічних, 9 геологічних), 48 заповідних урочищ, 1 дендрологічний парк та 13 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

На виконання Загальнодержавної програми формування національної екомережі України розпорядженням голови Полтавської обласної державної адміністрації від 21.02.2002 № 60 (зі змінами, внесеними розпорядженнями від 04.02.2011 № 36 та від 29.08.2012 № 387) утворена Координаційна рада з питань формування національної екомережі в Полтавській області.

Елементи смарагдової мережі України. Національний природний парк "Дермансько-Острозький" є об'єктом Смарагдової мережі за № UA0000102 Dermansko-Ostrozkyi NNP (поданий до Секретаріату Бернської конвенції в Раду Європи та Європейського агентства навколишнього середовища 06.2011 р.).

Рівненський природний заповідник, загальною площею 47047 га, створений з метою збереження типових та унікальних природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, в тому числі – біо- та ландшафтним різноманіттям. Заповідник є важливою складовою екомережі, яким охороняються природні комплекси Полісся, 94 має офіційний статус кандидата до Смарагдової мережі України, має в складі три водно-болотних угіддя міжнародного значення (Рамсарське угіддя), що є складовою транскордонного рамсарського угіддя, одне з них ІВА-угіддя (територія міжнародного значення, важлива для птахів), є найбільшим природним заповідником України та єдиним заповідником Рівненщини.

Опис регіональної екологічної мережі. Через територію Рівненської області проходить Поліський екологічний коридор національного рівня. Він проходить через усю зону широколистяних (мішаних хвойно-широколистяних) лісів і має важливе значення, насамперед, у гідрологічному відношенні. Поліський екокоридор призначений для збереження дубових, дубово-соснових, дубово-липових, дубово-грабових та соснових пралісів, лук та всієї різноманітності боліт: оліго-, мезо - та евтрофних, включаючи унікальний грядово-мочарний комплекс, який південніше вже відсутній. Він забезпечує збереження 98 видів рослин і грибів та 145 видів тварин, занесених до Червоної

книги України, або, відповідно, 18 та 33% їх загальної кількості, зокрема, судинних рослин - 80 видів, мохів - 5, водоростей - 7, лишайників - 1, грибів - 5, ссавців - 23, птахів - 43 види, атакож 26 синтаксонів, або 20,4% їх загальної кількості із Зеленої книги України.

Рівненська обласна рада рішенням від 17 червня 2016 року № 225 затвердила регіональну схему екологічної мережі Рівненської області. До її складу увійшли такі елементи:

Ключові території екомережі:

Проектовані:

1. Прип'ять-Стохідсько-Нобельське екологічне ядро;
2. Надслучанське екологічне ядро екологічне ядро;
3. Демидівське екологічне ядро екологічне ядро.

Наявні:

1. Білозерсько-Черемське екологічне ядро;
2. Перебродське екологічне ядро;
3. Сиропогонське екологічне ядро;
4. Соминське екологічне ядро;
5. Дермансько-Острозьке (Бущанське) екологічне ядро.

Екологічні коридори:

- 1 - Любешівсько-Зарічненський;
- 2 - Зарічненсько-Дубровицький;
- 3 - Соминсько-Перебродський;
- 4 - Сиропогонсько-Соминський;
- 5 - Сиропогонсько-Олевський;
- 6 - Соминсько-Надслучанський;
- 7 - Цумансько-Дубровицький;
- 8 - Любешівсько-Черемський;
- 9 - Черемсько-Білозерсько-Маневицький;
- 10 - Цумансько-Надслучанський;
- 11 - Дермансько-Горинський;

Мирогощансько-Бущанський субкоридор;

Дермансько-Тушебинський субкоридор;

Оженинсько-Клеванський субкоридор.

12 - Північноподільсько-Кременецький (Гологоро-Кременецький);

13 – Малополянський;

14 – Іквянський;

Вербенсько-Білогородський субкоридор;

Охматківсько-Гнатівський субкоридор.

15 - Стирський південний

16 - Горинський південний

Калинівсько-Богущівський субкоридор;

18 - Случанський

19 - Стирський північний

20 - Великогоринський

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Останніми роками внаслідок незаконного видобутку бурштину ліси та землі Поліської частини області перетворилися на суцільні пустелі внаслідок дій тисяч жителів краю. Руйнується повністю екосистема лісу. Найбільшої шкоди при цьому завдано хвойному лісу.

Значного антропогенного тиску зазнають території та об'єкти природно-заповідного фонду. Однією із основних причин дії антропогенних факторів на природні комплекси заповідника є близьке розташування населених пунктів та інших місць, які активно використовуються людьми. В той час, як для більшості території заповідника така дія компенсується охоронною зоною суміжних користувачів (переважно - лісових господарств, прилеглі до заповідника квартали яких мають особливий режим та виконують своєрідну буферну функцію), частина території Білоозерського лісництва такої можливості позбавлена. Зокрема, територія безпосередньо межує із населеними пунктами Більська Воля, Рудка, Озірці, звідки відбувається захід місцевих жителів, проникнення свійських і домашніх тварин, шумовий вплив тощо. Ділянкою постійного антропогенного впливу є і зона відпочинку на озері Біле (територія рятувальної станції; землі відокремленого підрозділу "Рівненська АЕС" ДП НАЕК "Енергоатом" з туристичною базою; землі Володимирецького ДЛГ), що також безпосередньо межує з територією Білоозерського лісництва Рівненського природного заповідника. У 2016 році, в наслідок появи нових землекористувачів прибережної зони, активізувалася її забудова (огорожі, пірси, вагончики, атракціони) та організація й проведення розважальних заходів.

На території області знаходиться 2 об'єкти, які є найбільшими забруднювачами довкілля. Найбільшу потенційну небезпеку для людини та навколишнього природного середовища при провадженні діяльності у сфері використання ядерної енергії несе використання радіоактивних матеріалів (ядерних матеріалів, радіонуклідних джерел іонізуючого випромінювання, радіоактивних відходів). За даними Північно-західної державної інспекції з ядерної та радіаційної безпеки Державної інспекції ядерного регулювання України в області понад 110 суб'єктів господарчої діяльності, які використовували у своїй діяльності закриті (радіонуклідні) джерелі іонізуючого випромінювання (далі – ДІВ) та нерадіонуклідні ДІВ, що генерують іонізуюче випромінювання.

За уточненими даними Державного реєстру ДІВ, суб'єктами господарчої діяльності Рівненської області станом на кінець 2016 року використовувалось 1007 одиниць радіонуклідних ДІВ та 345 одиниць ДІВ, що генерують іонізуюче випромінювання, які підлягають регулюючому контролю.

Використання ДІВ на території України базується на дозвільному принципі. Забороняється здійснення будь-якої діяльності, пов'язаної з використанням джерел іонізуючого випромінювання, юридичними чи фізичними особами, які не мають 123 дозволу, виданого у встановленому порядку органом державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки.

Право на видачу дозволів на окремі види діяльності у сфері використання ядерної енергії надано Державній інспекції ядерного регулювання України,

територіальним підрозділом якої до 30.12.2016 року була Північно-західна державна інспекція з ядерної та радіаційної безпеки.

Протягом 2016 року було зареєстровано та розглянуто 24 заяви суб'єктів господарської діяльності Рівненської області щодо видачі, переоформлення та внесення змін до ліцензій на право провадження діяльності з використання ДІВ. За результатами розгляду було видано 2 ліцензій, 2 ліцензії переоформлено, внесено заявлені зміни до 19 діючих ліцензій та 1 ліцензію анульовано.

Станом на кінець 2016 року 63 суб'єкти господарської діяльності Рівненської області здійснювали діяльність з використання ДІВ на підставі ліцензій Державної інспекції ядерного регулювання України. У межах здійснення державного нагляду за дотриманням суб'єктами господарчої діяльності Рівненської області вимог чинного законодавства України, норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки та умов діючих ліцензій на провадження окремих видів діяльності у сфері використання ядерної енергії, Північно-західною державною інспекцією з ядерної та радіаційної безпеки протягом 2016 року було проведено 25 наглядових заходів (перевірок та інспекційних обстежень).

Рекомендації. Не заважаючи на те, що схема регіональної екологічної мережі розроблена та розміщена на веб-сайті Рівненської обласної ради, доступ до текстової частини обґрунтування створення мережі відсутній, також мапа містить певні неточності. Зокрема в частині легенди регіональних екокоридорів відсутній пункт 17, проте присутній субекокоридор 17.1.

В свою чергу в доповіді про стан навколишнього природного середовища в Рівненській області у 2016 р. в пункті "5.1.4. Формування екомережі області" відсутній опис екологічної мережі із зазначенням об'єктів ПЗФ, що входять до нього, а це ускладнює розуміння складної структури екомережі регіону.

Д.1.2.19. Сумська область

Фізико-географічна характеристика. Сумська область розташована на північному сході України. На півночі та сході область межує з Брянською, Курською та Белгородською областями; протяжність державного кордону з Російською Федерацією, що проходить по території області, складає 498 км. На кордоні розташовано три пункти пропуску залізничним транспортом (Волфіно, Пушкарне, Зерново) та п'ять – автомобільним (Бачевськ, Катеринівка, Рижівка, Юнаківка, Велика Писарівка). На півдні, на південному сході та на заході Сумщина межує з Харківською, Полтавською та Чернігівською областями України. Відстань від обласного центру до столиці України – м. Києва дорівнює 350 км. В південній частині територія області простягається зі сходу на захід приблизно на 170 км, а в західній частині відстань з півночі на південь складає близько 200 км (по прямій лінії). Загальна площа складає 23,8 тис. км².

В області налічується 18 адміністративних районів, 15 міст (з них 7 – обласного підпорядкування: Суми, Конотоп, Шостка, Охтирка, Глухів, Ромни, Лебедин), 20 селищ міського типу, 1455 сільських населених пунктів. Більша частина населення – 68,7% – проживає в містах. Розташована у межах двох

природних зон – лісостепової та поліської. Гідрографічна мережа області, яка вся належить до басейну ріки Дніпро, порівняно густа: на 5 кв. км площі припадає 1 км річок.

Річкова мережа Сумської області включає одну велику річку - Десну, що протікає по межі Сумської та Чернігівської областей на ділянці завдовжки 37 км та 6 середніх рік – Сейм, Клевень, Сулу, Псел, Хорол і Ворсклу, загальна довжина яких у межах Сумської області 801 км. Крім того, в області налічується 1536 малих річок загальною довжиною 7182 км. Найбільшою у Сумській області є система Десни. Вона займає в межах області площу 10860 км², або 45,6% її території. На басейни систем Сули, Псла та Ворскли приходиться відповідно 4440 км², 5580 км² та 2970 км², або 18,0%, 23,4% та 12,5% території Сумської області.

Область досить багата також на неметалеві корисні копалини: фосфорити, кам'яну та калійну солі, сірку, кварцити, крейду, гіпс, вапняки, мергель, скляні піски, вогнетривкі та тугоплавкі глини, мінеральні фарби (в основному вохра), будівельні піски і камінь. Клімат області формується під впливом температури повітря, опадів, сонячної радіації, повітряних мас, циркуляції атмосфери, підстилаючої поверхні, рельєфу. Вся територія області знаходиться в помірному поясі помірно континентального клімату. Рівнинний характер поверхні території області сприяє вільному просуванню атлантичних, арктичних і континентальних повітряних мас. Середня річна температура повітря у 2016 році становила 7–8,5°C, що на 1-1,5°C вище за річну норму. Найвища температура повітря 34-38°C зареєстрована у середині серпня, найнижча –22°C –27°C у січні. Річна сума опадів склала 620–895 мм або 105-145% річної норми.

В останні роки на Сумщині клімат змінюється. Зміну клімату прийнято характеризувати за допомогою річної температури повітря. Згідно проведенням Сумським обласним центром з гідрометеорології аналізом даних спостережень метеостанцій області, за останні 14 років (2003- 2016 рр.) лише у 2003 р. середня річна температура повітря була в межах норми, в решті років – вищою за норму на 1-2,5°C. В середньому за останнє десятиріччя майже в усі місяці середня місячна температура повітря виявилася на 1-2,5°C вищою за норму, лише в лютому – близькою до кліматичної норми. В більшості років лютий став холодніший, ніж січень. Найбільший приріст температури повітря на 2-2,8°C відбувся в січні та липні. Кліматичні зміни відбулися і по сезонах року. Весна, як правило, настає на 2 тижні раніше, ніж звичайно, тривалість її в середньому також збільшилася, але наростання тепла на її початку відбувається повільно, часто повертаються холоди та інтенсивні снігопади. За нею іде в більшості випадків жарке, з меншою за норму кількістю опадів літо. Однак в літній період збільшилася кількість меридіональних вторгнень холодного арктичного повітря, що спричиняє зростання інтенсивності таких явищ погоди, як шквали, сильні зливи, град. Але зважаючи на те, що ці явища носять, як правило, локальний характер, то часто метеостанціями не реєструються, або реєструються меншої інтенсивності, ніж в центральній частині цього явища. Потім приходить довга і, зазвичай, доволі тепла осінь. Далі настає коротша ніж раніше, дуже нестійка, як правило, тепліша за норму, з частими відлигами і різкими коливаннями

температури повітря зима. На загальному підвищеному температурному фоні зими з температурами повітря близькими або дещо нижчими за норму вже сприймаються людьми, як щось надзвичайне.

Природні умови Сумської області, клімату, рослинності, порід, рельєфу обумовили формування в її межах різноманітних типів ґрунтів. На особливостях розвитку ґрунтового покриву позначилася й тривала господарська історія їх використання. Внаслідок усіх цих факторів ґрунтовий покрив області характеризується значною строкатістю. Та попри різноманітність видів ґрунтів, які зустрічаються у межах області, простежується низка чітких закономірностей їх географічного розподілу і топографічного розміщення. Територія області розташовується в межах двох фізико-географічних зон мішаних лісів та лісостепу, що обумовлює характер поширення ґрунтів, рослинності, тваринного світу й ландшафтів. Зона мішаних лісів характеризується значним розвитком хвойних лісів, під якими сформувалися дерново-підзолисті ґрунти, лісостепова — сірих лісових ґрунтів, які сформувалися під дібровами, та чорноземів, характерних для степових угруповань. Усі ці ґрунти нині практично повністю розорані й зайняті сільськогосподарськими угіддями.

Структура землекористування. У сучасних межах область займає 2383,2 тис. га або 4% території України.

Структура земельного фонду Сумської області

Основні види земель та угідь	2016 рік	
	усього, тис. га	% до загальної площі території
Загальна територія	2383,2	100
1. Сільськогоспо- дарські угіддя	1698,0	71,3
рілля	1226,3	51,4
перелоги	0,1	0,008
багаторічні насадження	24,4	1,0
сіножаті пасовища	447,2	18,7
2. Ліси і інші лісовкриті площі	460,9	19,3
з них вкриті лісовою рослинністю	428,7	17,9
3. Забудовані землі	84,6	3,6
4. Відкриті заболочені землі	62,6	2,6
5. Відкриті землі без рослинного покриву	5,7	0,2
6. Інші землі	40,5	1,7
Усього земель (суходіл)	2352,3	98,7
Території, що покриті поверхневими водами	30,9	1,3

На Сумщині значна частка земельних паїв знаходиться в оренді у господарств, створених на базі колишніх колгоспів, або у їх правонаступників. Органи державної влади в області працюють на підтримання сприятливого

клімату для розвитку і ведення сільського господарства та залучення інвесторів, що сприяє освоєнню та залученню в обробіток всіх земель.

У 2016 році органами виконавчої влади та місцевого самоврядування в Сумській області здійснено продаж 42 земельних ділянок несільськогосподарського призначення площею 21,77 га на загальну суму 5527,22 тис. гривень. До місцевих бюджетів області надійшло 11,9 млн. гривень з урахуванням виплати продажів минулих років при завданні (плані) 1,7 млн. гривень.

У 2016 році на аукціонах продано у власність 4 земельні ділянки (3,56 га) загальною вартістю 1080,33 тис. гривень та прав оренди на 3 земельні ділянки несільськогосподарського призначення (5,02 га) з річною орендною платою 144,08 тис. гривень. Також на аукціонах продано прав оренди на 101 земельну ділянку сільськогосподарського призначення (1788,97 га) з річною орендною платою понад 6 млн. гривень.

Ландшафтне різноманіття регіону. На території області виділяються дві зони – мішаних лісів і лісостепова. У межах ландшафтних зон виділяють провінції, де особливості кліматичних і геолого-геоморфологічних умов накладають помітний відбиток на характер ґрунтів, рослинності та інших компонентів ландшафту. На території Сумської області виділяють три провінції: Поліську, Лівобережно-Дніпровську низовинну лісостепову, Середньоросійську піднесену лісостепову. У межах провінцій виділяють ландшафтні округи. У Поліській провінції виділяється Кролевецько-Шосткинський хвилясто-рівнинний моренно-зандровий округ; Лівобережно-Дніпровська провінція – Роменсько-Конотопській розчленований рівнинно-терасовий лесовий округ і Ворсклинський розчленований лесовий округ; Середньоросійська провінція - Сумсько-Глухівський піднесений лесовий округ. Найменшою таксономічною регіональною одиницею є ландшафтний район. Він виділяється як генетична частина округу у зв'язку з локальними змінами клімату і рельєфу і, як наслідок, своєрідною ландшафтною морфологічною структурою (Василега, 2010).

Поліська провінція зони мішаних лісів включає:

Кролевецько-Шосткинський хвилясто-рівнинний моренно-зандровий округ до якого входять:

Зноб-Новгородський моренно-зандровий і слабодренований ландшафтний район з дубово-сосновими лісами на дерново-слабо- і середньопідзолистих оглеєних легкого механічного складу ґрунтах.

Шосткинсько-Ямпільський підвищений слабо-розчленований ландшафтний район високого Полісся

Лівобережно-Дніпровська низинна лісостепова провінція включає в себе:

Роменсько-Конотопський розчленований рівнинно-терасний лесовий округ до якого входять:

Присеймський терасний слабо розчленований ландшафтний район лесової рівнини;

Сульський підвищено-розчленований ландшафтний район на неогенових відкладеннях з типовими чорноземами і пануванням агрофітоценозів;

Псельсько – Хорольський полого-хвилястий ландшафтний район на палеогенових відкладеннях з типовими чорноземами і пануванням агрофітоценозів з фрагментами широколистяно-дубових лісів.

Ворсклинський розчленований полого-хвилястий лесовий округ, що включає:

Заворсклинський терасний полого-хвилястий розчленований ландшафтний район лесової рівнини з типовими середньогумусними чорноземами.

Середньоросійська підвищена лісостепова провінція містить:

Сумсько-Глухівський підвищений сильнорозчленований лесовий округ до складу якого входять:

Есмань-Клебенський льодовиковий розчленований ландшафтний район підвищеної лесової рівнини з опідзоленими ґрунтами і фрагментами широколистяних лісів.

Вирський льодовиково-перегляціальний розчленований ландшафтний район лесової рівнини з типовими чорноземами і пануванням агрофітоценозів.

Псельсько – Ворсклинський позальодовиковий підвищено - розчленований район лесової рівнини, з комплексом чорноземів і опідзолених ґрунтів і пануванням агрофітоценозів із фрагментами широколистяних лісів.

Біологічне різноманіття регіону. Біологічне різноманіття Сумської області, тобто сукупність усіх різновидів рослин, грибів, тварин і мікроорганізмів разом з середовищами їх існування, обумовлює нормальне функціонування та стан нашого довкілля, є національним надбанням України.

Безсистемний техногенний вплив, особливо в останні 40-50 років, призвів до значного руйнування навколишнього природного середовища. Господарська діяльність людини та ряд пов'язаних з нею чинників замінюють звичні природні ландшафти, призводять до багатьох негативних наслідків для природного довкілля і загрожують втратою його гено-, цено- та екофонду, що формує у населення деякий соціально-екологічний дискомфорт, бо людина залишається невід'ємним елементом біологічного різноманіття і поза ним 44 існувати не може.

За час господарської діяльності людини площа природних угідь області значно скоротилась. Більшість природних угідь, що залишилися, приурочені до річкових долин. Стан природних угідь в цілому незадовільний, майже всі вони перебувають на різних стадіях трансформації.

Найменшої зміни біологічного та ландшафтного різноманіття зазнали ліси, хоча корінних деревостанів в них майже не залишилось. В останні роки мають місце вирубки кращих за породним складом та бонітетом насаджень і окремих дерев. Досить відчутних змін зазнали екосистеми боліт на площі 62 тис. га та річок і озер на площі 31 тис. га. Серед перших особливо помітно змінились великі болотні масиви, в яких видобуток торфу вівся з попереднім осушенням території, тобто зі зміною гідрологічного режиму, а з ним і втратою відповідного біорізноманіття.

З інтенсифікацією сільськогосподарського та промислового виробництва, ростом великих міст значного впливу зазнали живі організми водних об'єктів. У природних водоймах катастрофічно зменшились рибні запаси, а через отруєння

та забруднення води не ведеться належне їх відтворення. Через нерегульоване використання значно зменшилися запаси лікарських рослин. Майже повністю знищені степові екосистеми, продовжує зменшуватись видова різноманітність. І все ж природний потенціал біологічного різноманіття області сьогодні ще значний.

На даний час у Сумській області зростає 84 видів судинних рослин, які занесені у природоохоронні списки. З них 3 занесені до Європейського червоного списку та Червоної книги Міжнародного Союзу Охорони Природи (МСОП). До додатку 1 Бернської конвенції включено 12 видів.

Рослинний світ області налічує понад 2300 видів рослин, з яких судинні рослини представлені 1100 видами. В області нараховується 55 видів судинних 50 рослин і 10 видів грибів, занесених до Червоної книги України та Європейського Червоного списку, а також 123 види рослин та 22 видів грибів, що є регіонально рідкісними.

Групи біоти, що знаходиться під загрозою зникнення

Назва виду	Кількість видів	Види, яким загрожує небезпека				
		2012	2013	2014	2015	2016
Судинні рослини	1100	55	55	55	55	55
Гриби	910	10	10	10	10	10
Водорості	197	-	-	-	-	-
Лишайники	100	-	-	-	-	-
Разом:	2300	65	65	65	65	65

Ліси займають особливе місце в рослинному світі. Станом на 01.01.2017 лісгосподарськими підприємствами області здійснена посадка і посів лісів на площі 2023 га. За підсумками року лісгосподарськими підприємствами області створено лісових культур на площі 1548 га, у тому числі залишено під природне поновлення 267,7 га. За 2016 рік здійснено догляд за лісовими культурами на площі 5479,8 га та закладено 14,6 га розсадників лісових культур.

На сьогодні фауна Сумської області представлена 447 видами хребетних 56 тварин, а саме: міноги (круглороті) – 1, риби – 55, земноводні – 11, плазуни – 7, птахи – 296, ссавці – 78 видів.

Однією з головних причин багатства фауни Сумщини є географічне розташування території області, що знаходиться на північному сході країни в межах двох фізико-географічних зон – Полісся і Лісостепу. Фауна хребетних НПП "Деснянсько-Старогутський" складає на кінець 2016 року 343 види. Список безхребетних налічує 1535 види.

Для збереження та відтворення фауни зроблено ремонт годівниць та солонців здійснений в обсягах 7 шт. та 10 шт. Для підгодівлі диких тварин заготовлено 1,5 т. сіна, 3,3 тис. шт. кормових віників. Для підгодівлі диких тварин в НПП "Деснянсько-Старогутський" використано: сіна 1200 кг, вівса – 1053 кг, кормових пучків 3449 шт. Фактичні показники перевищують планові в зв'язку із використанням сіна, віників, що було заготовлено власними силами.

Зоологічні дослідження у Гетьманському національному природному парку були спрямовані на продовження інвентаризації фауни безхребетних (зокрема комах рядів Coleoptera, Lepidoptera, Diptera, Hemiptera, надродина Apoidea) та хребетних тварин (орнітологічні спостереження шляхом маршрутних обліків у рамках проекту "European Breeding Bird Atlas" (Атлас гніздових птахів Європи), пошук червонокнижних видів хребетних тварин, зокрема норки європейської *Mustela lutreola*).

Впродовж 2016 р. продовжувалися моніторингові дослідження популяції білих лелек (*Ciconia ciconia*) (на ділянці "Велика Писарівка" площею 50 км²), а також видового різноманіття та розповсюдження кобилок (*Locustella*) та очеретянок (роди *Acrocephalus*, *Luscinola*).

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Природно-заповідний фонд (далі – ПЗФ) Сумської області станом на 01.11.2018 налічує 271 територію та об'єкт загальною (фактичною) площею 176,95 тис. га, з них загальнодержавного значення – 19 об'єктів площею 50,5 тис. га (28,5%), місцевого значення – 252 об'єкта площею 126,50 тис. га (71,5%). Відношення площі ПЗФ до площі області ("показник заповідності") становить 7,42%.

Природно-заповідні об'єкти Сумщини загальнодержавного значення

Назва об'єкту	Площа (га)	Тип	Місцезнаходження (район)
"Михайлівська цілина"	882,9	природний заповідник	Лебединський, Недригайлівський
"Деснянсько-Старогутський"	16215,1	національний природний парк	Середино-Будський
"Гетьманський"	23360,1	національний природний парк	Охтирський, Тростянецький, Великописарівський
Урочище "Великий бір"	1231,0	лісовий заказник	Шосткинський
"Шалигинський"	2868,1	ландшафтний заказник	Глухівський
"Середньосеймський"	2020,8	ландшафтний заказник	Буринський, Білопільський, Путівльський
"Банний яр"	236,0	ботанічний заказник	Сумський
"Журавлиний"	258,0	орнітологічний заказник	Сумський
"Андріяшівсько-Гудимівський"	1509,6	гідрологічний заказник	Роменський
"Біловодський"	1515,7	гідрологічний заказник	Роменський
"Климентівський"	1007,5	гідрологічний заказник	Охтирський
"Бакирівський"	2606,0	гідрологічний заказник	Охтирський, Тростянецький, Великописарівський
"Хухрянський"	4591,6	гідрологічний заказник	Охтирський

"Яблуня-колонія"	0,1	ботанічна природи	пам'ятка	Кролевецький
"Урочище Боромля"	55,0	зоологічна природи	пам'ятка	Конотопський
"Озеро Шелехівське"	7,0	гідрологічна природи	пам'ятка	Лебединський
"Тростянецький"	256,0	парк-пам'ятка паркового містечтва	садово-	Тростянецький
"Кияницький"	55,7	парк-пам'ятка паркового містечтва	садово-	Сумський
"Сумський"	21,0	дендропарк		Сумський

Елементи смарагдової мережі України. До смарагдової мережі Сумської області наступні об'єкти ПЗФ: UA 0000031 – Деснянсько-Старогутський національний природний парк; UA 0000042 – Гетьманський національний природний парк; UA 0000048 – Середньосеймський; UA 0000049 – Шалигінський заказник; UA 0000050 – Природний заповідник "Михайлівська цілина"; UA 0000051 – Верхньосульський; UA 0000052 – Верхньоесманський заказник; UA 0000053 – Богданівський заказник; UA 0000062 – Смяцько-Знобівський; UA 0000147 – Верхнє Подесіння; UA 0000187 – Шосткинський.

До "тіневого списку" входять такі території: SHL21 Долина річки Сула, SHL25 Долина верхнього Псла,

Опис регіональної екологічної мережі. До Програми охорони навколишнього природного середовища Сумської області на 2016-2018 роки, затвердженої рішенням сесії Сумської обласної ради від 10.08.2016 (зі змінами від 28.04.2017), кошторису витрат та плану природоохоронних заходів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища на 2017, затверджених рішенням Сумської обласної ради сьомого скликання від 28.04.2017, включено захід з розроблення регіональної екологічної програми: "Формування, збереження та використання регіональної екологічної мережі Сумської області. Розробка регіональної схеми формування екомережі Сумської області". Загальна вартість виконання заходу 150 тис. грн. Виконавцем замовлення є Державний заклад "Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління", який зобов'язаний виконати замовлення до 1 грудня 2018.

Згідно національної доповіді про стан формування екологічної мережі Сумська область містить такі ключові території: 1 - Очкинське, 2 - Старогутське, 3 - Свижське, 4 - Знобівське, 5 - Прудищанське, 6 - Верхньоівотське, 7 - Великобірське, 8 - Шосткинське, 9 - Есманське, 10 - Шалигинське, 11 - Уздицьке, 12 - Новомутницьке, 13 - Спадщанське, 14 - Молченське, 15 - Верхньосеймське, 16 - Грузчанське, 17 - Карабутівське, 18 - Тернівське, 19 - Вирівське, 20 - Недригайлівське, 21 - Верхньосульське, 22 - Біловодське, 23 - Хорольське, 24 - Михайлівська цілина, 25 - Битицьке, 26 - Краснопільське, 27 - Низівське, 28 -

Межиріцьке, 29 - Будильське, 30 - Ворсклицьке, 31 - Ямненське, 32 - Ворсклянське.

Для території Сумської області виділені такі екокоридори: 1 - Дніпровський (Деснянський, 2 - Свижський, 3 - Знобівський, 4 - Бичихський, 5 - Дібровський, 6 - Свижсько-Прудисанський, 7 - Івотський, 8 - Шосткинський, 9 - Свесько-Уздицький, 10 - Свесько-Клебенський, 11 - Шосткинсько-Есманський, 12 - Есманський, 13 - Клебенський, 14 - Сеймсько-Ретівський, 15 - Сеймсько-Уздицький, 16 - Сеймський, 17 - Єзучський, 18 - Куколка, 19 - Карабутівсько-Гружчанський, 20 - Роменський, 21 - Тернівський, 22 - Сеймсько-Тернівський, 23 - Вирівський, 24 - Сульський, 25 - Сульсько-Хорольський, 26 - Сульсько-Грунський, 27 - Псельський, 28 - Краснопільсько-Будильський, 29 - Сироватський, 30 - Сироватсько-Ворсклицький, 31 - Боромлянський, 32 - Охтирсько-Низівський, 33 - Ворсклицько-Зіньківський, 34 - Ворсклинський.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Проблеми загальнодержавного значення: Проведення заходів із забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення, зберігання, оброблення та знешкодження непридатних або заборонених до використання пестицидів і агрохімікатів і тари від них, повна очистка території області. Перехід автотранспорту на екологічно сприятливі види палива. Впровадження екологічних норм до автомобільних бензинів та дизельних палив рівня Євро-4, Євро-5. Забезпечення каталітичними системами нейтралізації автомобілів для зниження токсичності відпрацьованих газів. Розробка відповідних законодавчих та нормативно-правових актів щодо впровадження системи роздільного збирання твердих побутових відходів. Внесення змін до Закону України "Про природно-заповідний фонд України" та інших нормативно-правових актів для визначення повноважень обласних державних адміністрацій у сфері заповідної справи.

Проблеми місцевого значення: Викиди забруднюючих речовин за останні 5 років залишаються майже на одному рівні, але відсутність постів спостережень за забрудненням атмосферного повітря на території області (стаціонарні пости розташовані тільки у м. Суми) не дозволяє об'єктивно оцінювати якість атмосферного повітря на території області. Необхідна модернізація технологічного обладнання та газоочисного устаткування промислових підприємств, впровадження найкращих доступних екологічно чистих технологій. Показник заповідності Сумщини вищий за середній по країні, але на території області встановлені межі тільки 14 об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення. На цей час потребують винесення в натуру (на місцевість) 228 об'єктів загальною площею 130001 га. Відсутність закріплених на місцевості меж територій та об'єктів ПЗФ створює підґрунтя для різних порушень, а саме: порушення заповідного режиму, зміну площі та конфігурації меж тощо. Основною проблемою забруднення поверхневих водних об'єктів Сумської області є скид забруднених вод внаслідок неефективної роботи очисних споруд, їх морального та фізичного зносу, зношеності водопровідних і каналізаційних мереж, застарілої технології очистки стічних вод. На стан підземних водоносних горизонтів негативно впливають самовільне буріння

водних свердловин, велика кількість безгодарських та непридатних до експлуатації свердловин, що потребують тампонажу, техногенне забруднення підземних водоносних горизонтів на територіях розробки нафтогазових родовищ. В області відбувається інтенсивне утворення та накопичення відходів, у тому числі небезпечних, що зумовлюється недостатністю переробки відходів хімічної, машинобудівної, паливно-енергетичної, будівельної, паливно-енергетичної, будівельної та ін. галузей. Для дієвого удосконалення 126 поводження з ТПВ необхідно будівництво сміттесортувальних та сміттєпереробних комплексів з метою повторного використання ресурсоцінних компонентів побутових відходів (пластик, скло, макулатура тощо), розробка відповідних законодавчих актів та впровадження системи збору небезпечних відходів, що утворюються населенням (відпрацьованих акумуляторних батарей, масел та шин від експлуатації приватного автотранспорту, відпрацьованих люмінесцентних ламп від освітлення житлових приміщень та ін.).

Рекомендації. Слід зазначити, що структура запропонованих раніше екологічних ядер і екокоридорів, а власне їх назви співпадають з назвами лісництв області, що на нашу думку є не правильним підходом до формування екологічної мережі. В свою чергу, така мережа є занадто структурована, без виділення екокоридорів регіонального і місцевого значення.

Враховуючи значний рівень сільськогосподарської та антропогенної трансформації ландшафтів Сумської області, пропонуємо виділяти екокоридори за гідрологічним принципом та рівнем концентрації об'єктів ПЗФ. Наприклад, відштовхуючись від мапи смарагдової мережі області можна виділити 3 регіональні екокоридори: на півночі області, регіональний екокоридор, що буде частиною деснянського екокоридору; в центральній частині області екокоридор вздовж долини р. Сейм, більша частина якого пересікається із Сеймським НПП; на півдні області екокоридор в долині р. Ворскла, що повністю пересікається із НПП "Гетьманський".

5.20. Тернопільська область

Фізико-географічна характеристика. Тернопільська область розміщена в західній частині України між 24°44' і 26°44' східної довготи та 48°30' і 50°16' північної широти. Вона межує з Рівненською, Чернівецькою, Львівською, Івано-Франківською та Хмельницькою областями. Межі області на значному протязі природні: на сході – р. Збруч, на півдні та південному заході – р. Дністер, на північному заході – Кременецьке горбогір'я. Область займає західну частину Подільської височини.

Рельєф – рівнинний, поверхня області має нахил з півночі на південь. Це підтверджують напрями русел рік. Абсолютні висоти поверхні тут коливаються від 443 м (біля с. Мечищів Бережанського району) до 116 м (в гирлі річки Збруч). На території Подільської височини в межах області можна виділити окремі частини: Тернопільське плато, Подільське і Кременецьке горбогір'я, Товтровий кряж і Придністровську рівнину.

Розміщення Тернопільської області в межах Східно-Європейської платформи зумовило утворення тут корисних копалин осадового походження. Серед них – найбільшою є група нерудних корисних копалин. На території області розвідано і обстежено понад 300 родовищ корисних копалин цієї групи. Серед них вапняки, крейда, мергелі, гіпс, піски, пісковики, глини, гравійно-галечникові матеріали, доломіти та ін. Вони розміщені по всій території області і є сировиною для виробництва різноманітних будівельних матеріалів. Значне поширення в області мають суглинки і глини (понад 100 родовищ), пісковики, вапняки. Родовища крейди знаходяться в околицях м. Кременця. Гіпсові родовища розміщені в Придністров'ї. Поклади мергелю є у західній частині області. Гравій зустрічається в долинах і на прирічкових схилах Дністра, Серета та Золотої Липи.

Територія Тернопільської області має помірно-континентальний клімат із теплим літом, м'якою зимою і достатньою кількістю опадів. Він сформувався під впливом різноманітних чинників. Головним із них є географічна широта, з якою пов'язана висота сонця над горизонтом і величина сонячної радіації, що надходить на поверхню області. Середньорічна температура повітря коливається від 6,9°C у центральній частині області до 7,4°C на півночі і півдні. Найтепліший місяць – липень, найхолодніший – січень. Улітку середні температури найвищі в південній частині області (18,8°C), а найнижчі – у центральній і західній частинах (18,0°C – 18,5°C). У січні температури повітря в центральній частині дещо нижчі (-5,4°C) від температур в інших частинах області (-4,5 – -5°C). Такі відмінності у величинах температур пояснюються особливостями рельєфу. Найнижчі показники температур повітря в центральній частині області значною мірою визначаються тим, що це найбільш підвищена, безліса частина височини. Вторгнення на територію області континентальних мас повітря призводить до значних коливань температури в усі пори року. Улітку температура може підніматися до +37°C, а взимку – опускатися до -34°C. Відмінності в розподілі тепла на території області мають важливе значення для особливостей розвитку сільськогосподарських культур.

На території області випадає достатня кількість опадів (550-700 мм на рік). Найбільше їх на заході і на північному заході, найменше – на південному сході. Найбільша кількість опадів випадає влітку, найменша – узимку. У літній період часто бувають зливи, нерідко – грози, а іноді – град. Сніговий покрив утворюється в другій половині грудня і тримається, як правило, до першої декади березня. У другій половині зими нерідко бувають завірюхи, ожеледиця. Упродовж року на території області переважають північно-західні та північно-східні вітри, улітку переважають північно-східні.

За відмінностями у кліматичних показниках на території області можна виділити три агрокліматичні райони: північний, центральний і південний. Північний район охоплює територію Зборівського, Збаразького, Лановецького, Шумського, Кременецького адміністративних районів. Сума температур, вищих від 10°C, становить у цьому районі 2600-2550°C. Середньорічна температура повітря майже на 0,5°C нижча ніж у південній частині області. Безморозний період триває 160 – 165 днів. Опадів випадає понад 650 мм на рік. Центральний

район називають ще "холодним Поділлям". До його складу входять Бережанський, Козівський, Підгаєцький, Терехівський, Тернопільський, Підволочиський та Гусятинський райони. Сума активних температур тут становить 2400 – 2500°C. Середньорічна температура повітря +6,8°C. Безморозний період – 150-165 днів. Річна сума опадів коливається від 600 до 650 мм. Південний район включає територію Борщівського, Буцацького, Заліщицького, Монастириського та Чортківського районів. Сума температур, вищих від 10°C, коливається тут від 2500° до 2700°C. Середньорічна температура повітря +7,3°C, безморозний період – 160-165 днів, опадів випадає від 520 до 600 мм на рік. Цей район називають ще "теплим Поділлям".

Сучасний ґрунтовий покрив Тернопільської області сформувався під впливом ґрунтоутворюючих порід, рельєфу, клімату, рослинного покриву та господарської діяльності людини. На лесах і лесоподібних суглинках утворилися чорноземні та сірі лісові ґрунти, на твердих карбонатних породах — дерново-карбонатні, на алювіальних відкладах у долинах рік — лучні, лучно-болотні і торфоболотні ґрунти. Найбільшу площу в області (близько 72%) займають лісостепові опідзолені ґрунти, які об'єднують такі підтипи: ясно-сірі лісові, сірі лісові, темно-сірі, чорноземи опідзолені.

Ґрунтовий покрив Тернопільської області сприятливий для вирощування сільськогосподарських культур лісостепової зони. Значної шкоди родючості ґрунтів завдає водна ерозія. Розвитку ерозійних процесів, а саме утворенню ярів сприяє інтенсивне розорювання схилів горбів. Площа еродованих земель безперервно збільшується і становить зараз 38,7% від площі ріллі. Найінтенсивніше відбуваються ерозійні процеси в Монастириському, Бережанському, Підгаєцькому, Збараському, Шумському і Лановецькому районах, у яких значна частка земель розташована на крутих схилах. Вони посилюються в тих ділянках, де вирощують просапні культури (цукровий буряк, овочі тощо), і там, де проводиться оранка вздовж схилів. Для зменшення ерозійних процесів насаджують пологі лісосмуги, засівають травою схили ярів, будують гідротехнічні споруди, проводять поперечну оранку схилів.

По території області протікає понад 2400 річок і струмків. З них 120 річок мають довжину понад 10 км. Більшість їх протікає в меридіональному напрямі по нахилу території. Це ріки, які належать до басейну Дністра (Золота Липа, Коропець, Стрипа, Серет, Збруч, Нічлава, Джурин). Ці ріки мають добре вироблені, а в нижніх течіях навіть каньйоноподібні, долини. Ріки басейну Прип'яті – Іква, Вілія та Горинь течуть на північний схід і гирла їх виходять за межі області. Більшість річок області мають змішаний тип живлення. Атмосферні опади складають 70%, а підземні води – 30% загального стоку. Найбільша ріка області – Дністер. Він протікає на її південному заході і півдні і виступає природною межею між Тернопільською, Івано-Франківською і Чернівецькою областями. Його довжина в межах нашої області – 215 км. Дністер на території області дуже звивистий і утворює 20 великих меандр. Долина його глибока, вузька, має каньйоноподібну форму. Найдовша притока Дністра – річка Серет, її довжина – 242 км.

Тернопільська область має значні запаси підземних вод. Вони складаються з ґрунтових вод і власне підземних вод. Ґрунтові води залягають на глибині 4-10 м. Запаси підземних вод є в трьох водоносних горизонтах, які знаходяться на глибині 5-16 м, 30-40 м і 60-80 м. В області є мінеральні води, які можуть використовуватися для лікування при захворюванні внутрішніх органів та опорно-рухового апарату. Їх виявлено в Терєбовлянському, Тернопільському, Борщівському, Гусятинському, Збаразькому та Бережанському районах.

Структура землекористування. Земельний фонд Тернопільської області станом на 1 січня 2018 року складає 1382,4 тис. га, з них 1046,1 тис. га (76%) займають сільськогосподарські угіддя, що свідчить про високий рівень сільськогосподарського освоєння земель. Далеким від оптимального знаходиться співвідношення площ земель різних за функціональним призначенням. Досить високим залишається рівень розорюваності території. Площа перелогів складає 3,4 тис. га, а площа ріллі відповідно – 856,4 тис. га (62%), на багаторічні насадження припадає 15,7 тис. га. Площа пасовищ та сіножатей на сьогоднішній день становить 144,0 тис. га та 26,5 тис. га відповідно.

Забудованими землями зайнято 63,8 тис. га (5%) території області, під болотами – 5,9 тис. га (0,4%), водами – 19,3 тис. га (1,4%), в тому числі під озерами, ставками та штучними водосховищами – 10 тис. га. В користуванні закладів, установ і організацій знаходиться 6,6 тис. га земель. Підприємства промисловості, транспорту і зв'язку займають територію на площі 24,6 тис. га. Площа земель зайнятих підприємствами, організаціями, установами та навчальними закладами Міністерства оборони складає 1,1 тис. га.

Основними антропогенними факторами, що впливають на стан земель та довкілля, є сільське господарство, промисловість, транспорт, енергетика тощо. Відповідно до наявних відомостей та моніторингу стану використання земель в цілому по області знаходиться в обробітку 215,5 тис. га еродованих та ерозійно-небезпечних земель. За час здійснення земельної реформи в області виведено з активного використання і залужено чи переведено в природні кормові угіддя 21,1 тис. га малопродуктивної і деградованої ріллі. Площа порушених земель Тернопільської області складає 2,09 тис. га (0,15% усієї території), а відпрацьованих – 0,99 тис. га (0,071%) відповідно. Найбільший відсоток площ займають землі середньої якості – 229,8 тис. га (56,06%), землі високої якості – 162,2 тис. га (39,57%) і землі низької якості 17,9 тис. га (4,36%).

За час здійснення земельної реформи за проектами землеустрою щодо організації території земельних часток (паїв) в області виведено з активного використання і залужено чи переведено в природні кормові угіддя 21,1 тис. га малопродуктивної і деградованої ріллі. Зменшення антропогенного навантаження на земельні ресурси, яке відбувалось в останні роки, та впровадження в області ряду земле-охоронних заходів позитивно вплинули на їх екологічний стан, але на сьогодні охорона і використання земельних ресурсів ще не відповідають вимогам раціонального природокористування.

Переважає кількість сільськогосподарських паїв, утворених після реорганізації сільськогосподарських підприємств, передається в

короткострокову оренду різноманітним агроформуванням, головною метою яких є одержання економічного прибутку, однак не збереження якісного стану ґрунтів. Недосконалість нормативно-правової бази земельних відносин та відсутність дієвого державного контролю за використанням і охороною ґрунтів спонукає більшість тимчасових землекористувачів не звертати увагу на необхідність підтримки родючості ґрунтів у належному стані.

Лісові площі відіграють в області ґрунто-, водоохоронне та рекреаційне значення. На промислову переробку поступає незначна кількість деревини. Це визначається невеликою кількістю лісів в області та їхнім якісним складом. Запаси деревини в Тернопільській області становлять 20,1 млн. м (0,2% запасів деревини в Україні).

Видовий склад лісів представлений: хвойними породами – 16,7%, твердолистяними – 79,6%, м'яколистяними – 3,7% від загальної площі лісів. Більшість лісових насаджень (майже 54%) — молоді (до 40 років). Стигли (60-100 років) і перестиглі (понад 100 років) ліси, які придатні для рубок, займають тільки 1/5 площі лісонасаджень. Тому в області рубки лісу проводяться мало. Переважають рубки за доглядом лісу, під час яких заготовляється деревина на паливо.

Перезволожені ділянки земної поверхні – болота – займають незначну площу на території області. Вони поширені переважно в заплавах рік Горині, Ікви та Вілії. А в долинах рік басейну Дністра болота трапляються рідше – переважно у верхів'ях і в середніх течіях Серету, Стрипи, Золотої Липи, Збруча та Джурина. Ці болота живляться підземними водами, вони належать до типу низинних боліт, їх рослинність представлена: осокою, очеретом, гіпновими мохами та болотним різнотрав'ям.

Верхові болота невеличкими ділянками можна зустріти в западинах на вододілах рік. Вони живляться атмосферними водами. Болота області мають значні запаси торфу, товщина якого досягає 4 м. Площа боліт області постійно скорочується внаслідок осушення. В результаті осушення боліт в долинах рік відбувається їх обміління, зникнення джерел та зниження рівня води в колодязях.

Природно-заповідний фонд Тернопільської області станом на 1 січня 2018 року налічує 639 одиниць території та об'єктів. Фактична площа природно-заповідного фонду області (без урахування площі тих об'єктів, що входять до складу територій інших заповідних об'єктів) – 123,23 тис. га. Відношення площі природно-заповідного фонду до площі Тернопільської області ("показник заповідності") становить 8,91 %.

Ландшафтне різноманіття регіону. Ландшафтне різноманіття області представлене низкою природних районів, які в силу відмінних природних умов характеризуються індивідуальними ландшафтними комплексами (ПТК).

Мале Полісся займає північні частини Кременецького та Шумського районів (села Крижі, Гаї, Великі Берсжці, Білокриниця, Стіжок тощо). Це гіпсометрично найнижчий природний район, середня висота якого — 230 м, тоді коли середня висота всієї Тернопільської області — 326 м. Така різниця в абсолютній висоті була спричинена тим, що поліські райони затоплювались талими льодовиковими водами одного зі зледенінь Європи. Ці води залишили по

собі піски, наявність яких сприяла виростанню тут соснових лісів і утворенню дерново-підзолистих ґрунтів. На більш високих ділянках виступала крейда – згодом там утворилися родючі перегнійно-карбонатні ґрунти.

Кременецький горбогірний лісовий район займає центральні частини Кременецького та Шумського адміністративних районів. Абсолютні висоти у цьому природному районі значно перевищують 350 м, а на багатьох вершинах – вище 400 м. Завдяки значній абсолютній висоті Кременецьке горбогір'я одержує значно більше опадів, ніж сусідні райони Полісся та Тернопільського плато. Річна кількість опадів – близько 700 мм, тоді як в Тернополі – лише 590 мм. Вологі та прохолодні кліматичні умови сприяють виростанню широколистяних лісів, в основному дубово-грабових, серед яких трапляється навіть бук на північних схилах гори Черча. Отже, Кременецький природний район знаходиться у зоні широколистяних лісів, а не лісостепу. Раціональне природокористування у цьому районі обумовили його включення до складу філіалу заповідника "Медобори" з відповідними формами господарювання, розгортання заходів щодо боротьби з площинною і лінійною ерозією, пониження кислотності ґрунтів і підвищення вмісту в них гумусу, збереження та відновлення джерел.

Бережанський горбогірний лісовий район територіально майже збігається з адміністративним районом, захоплюючи частини Підгаєцького, Зборівського і Козівського районів (села Кальне, Конюхи). Бережанське горбогір'я має значні абсолютні висоти, які в середньому перевищують 350 м, а подекуди досягають 430 м. Завдяки значним абсолютним висотам Бережанський район одержує близько 700 мм опадів за рік, а на вершинах гряд ще більше, має дещо понижені температури літа й зими. Кліматичні умови Бережанщини сприяють виростанню лісової рослинності, в якій основними компонентами є бук і дуб звичайний. Враховуючи великий відсоток тут лісовкритої площі, наявність мальовничих краєвидів та порівняно невеликий відсоток орних земель – доцільним є створення державного природного парку з розвинутою зоною відпочинку.

Монастириський горбогірний лісовий район лежить на південь від Бережанського. Відміна цього лісового горбогірного району від Бережанського полягає у геологічній будові (більше вапнякових порід третинного (тортонського) віку) та у більш сухому кліматі, завдяки якому тут практично з лісостанів зустрічається бук, поряд із дубом звичайним з'являється дуб скельний. Схили долин стають стрімкими, на них з'являється степова і чагарникова рослинність, поширюються урочища "стінок".

Товтровий природний округ. З точки зору відмін у геологічній будові та рельєфі, рослинному покриві та ґрунтах, територію Товтрового пасма, навіть у межах Тернопільської області, не можна віднести до одного природного ландшафту. Правильніше було б назвати все пасмо ландшафтним округом, який складається з таких індивідуальних ландшафтів:

а) Мильнівський, який представлений досить монолітною смугою рифових споруд з невеликою кількістю ізольованих товтр. У ґрунтовому покриві переважають перегнійно-карбонатні ґрунти, лісів збереглося мало.

б) Збаразький, що характеризується майже безлісими територіями. На пологих схилах поширені опідзолені чорноземи, а у міжтовтрових озероподібних зниженнях – глибокі малогумусні чорноземи.

в) Медобірський – найбільш лісиста та монолітна частина головного пасма Товтрів, яку називають Медоборами. Ліси багаті на видовий склад, в якому поряд із буком, дубом звичайним і грабом ростуть дуб скельний і різноманітне трав'яне покриття, серед якого є багато ендеміків і реліктів. Ця ділянка послужила основою для створення природного заповідника "Медобори".

Лановецький природний район розташований між Товтровим кряжем, Кременецьким горбогір'ям і межою з Хмельницькою областю. Фоновими ландшафтними місцевостями у Лановецькому ландшафті є: а) місцевості хвилястих (балочних) рівнин, вкритих переважно опідзоленими чорноземами; б) місцевості міждолинних плоских лесових рівнин з покривом глибоких малогумусних чорноземів; в) місцевості неглибоких річкових долин з широкими заболоченими заплавами; г) місцевості низьких терас з чорноземно-лучними ґрунтами і звичайними чорноземами; г) місцевості пологих і спадистих придолинних схилів із опідзоленими і еродованими чорноземами. Лісів у цьому ландшафті дуже мало, і тому рекреаційне значення його невелике.

Тернопільський природний район розташований між Товтровим кряжем і Бережанським горбогір'ям. Тут повністю розміщені Козівський район, більша частина Зборівського, Тернопільського, Теребовлянського і Чортківського районів та невеличка частина Бережанського району. Основні види його ландшафтних місцевостей такі: а) хвилясті (балочні) рівнини з переважним поширенням опідзолених чорноземів; б) місцевості міждолинних плоских рівнин, вкритих переважно глибокими малогумусними чорноземами; в) місцевості древніх долин з лучно-чорноземними ґрунтами і глибокими сезонно глеюватими чорноземами; г) придолинні місцевості, почленовані балками та ярами зі змитими опідзоленими чорноземами; г) місцевості заплав, переважно лучних. У цьому ландшафті часто трапляються урочища "стінок".

Гусятинський природний район, ландшафти якого нагадують структуру Тернопільського. Фоновими тут є місцевості міждолинних плоских рівнин з глибокими чорноземами та місцевості древніх долин з такими ж сезонно глеюватими чорноземами; дещо більше поширені місцевості природних схилів, на яких збереглися більш-менш значні масиви широколистяних лісів, неодмінний компонент яких — бук лісовий. Загалом це землеробський район, для якого основним завданням є раціональне землекористування.

Придністровський природний район прилягає безпосередньо до Дністра та відзначається найбільшою в області глибиною розчленування долинами Дністра і його приток, а також найтеплішим кліматом, завдяки якому цю частину Тернопільщини називають "теплим Поділлям". Клімат зумовлює специфіку сільського господарства (садово-городній напрям), яка позначається на його економіці. Цей природний ландшафт, завдяки Дністру, має найбільші потенціальні можливості рекреаційного використання. Тут створено регіональний ландшафтний парк "Дністровський каньйон". Рекреаційний

потенціал також підсилюється наявністю широковідомих карстових печер у гіпсах, раціональне використання яких потребує спеціальних заходів.

Біологічне різноманіття регіону. На сьогодні флора області нараховує понад 1100 видів рослин, фауна – понад 15400 видів тварин. У межах області росте понад 78 видів рослин, що включені до Червоної книги України та 118 регіонально рідкісних видів. Серед представників фауни представлені 77 видів тварин, включених до Червоної книги України, 104 регіонально рідкісних види тварин.

Західна та північна частини області (Бережанський, Монастириський, Кременецький адміністративні райони) віднесені до Західноукраїнської підпровінції Східно-європейської провінції Європейської області широколистяних лісів. Східні та південно-східні частини території належать до Подільсько-середньопридніпровської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейсько-сибірської лісостепової області.

У східній частині області на рівнинному плато переважають карбонатні чорноземи, на яких колись розвивалась лучно-степова рослинність. Степова рослинність на території Тернопільської області в природному вигляді не збереглась. Майже всі степові ділянки розорані, а ті, що залишилися, зазнали значного впливу людини. Нерозорані степові ділянки можна зустріти на схилах горбів, балок тощо.

На заході в умовах розчленованості місцевості та м'якшого клімату поширений комплекс опідзолених чорноземів, на яких у період формування сучасної флори розвивалась лісова рослинність. Заплавні луки поширені у верхніх і середніх течіях лівих приток Дністра, а також у верхів'ях річок басейну Прип'яті, на родючих ґрунтах долини Ікви, Стиру, Вілії, Серету та Стрипи. Тут розвинений багатий покрив із злакових і злаково-болотних трав. Суходільні луки займають підвищені рівнини і схили ярів та балок. У рослинному покриві переважають бобово-злакові трави. Болотна рослинність зосереджена головню у долинах річок північної частини області.

Рослинний світ області налічує багато реліктових та ендемічних видів. Зокрема, до реліктових належать: осока низька, бруслина карликова, плющ звичайний, волошка Маршала, сеслерія Гейфлера та інші. Ендемічні рослини області – заяча конюшина Шиверека, гвоздика Андржійовського, вівсюнець пустельний, самосил передгірний тощо.

На території області зростає 127 видів вищих судинних рослин, які занесені до Червоної книги України та 138 видів рослин, що є регіонально-рідкісними. На цей час, більша частина території, що була зайнята степовою рослинністю розорана, площі лісів зменшилися майже в 15 разів. Особливу природоохоронну цінність становлять залишки природної степової і наскельно-степової рослинності, що збереглися на стрімких схилах каньйоноподібних долин річок, на схилах та відслоненнях. Лісова рослинність найкраще збереглась в західній і східній частинах області, а також у Придністров'ї.

Тваринний світ області представлений лісовими та степовими видами, подекуди трапляються види, які водяться на Поліссі, а також у Карпатах. Поліські види поширені в північній частині області, це куниця лісова і кам'яна,

заєць, білка, дикий кабан, рись, вовк, рябчик, тетерев, куріпка та інші. У південній частині області живуть представники тваринного світу Карпат – горностай, ласка, дикий кіт, дикий кабан, рябчик, орел-сапсан, снігур, кедрівка, козуля, олень. В області поширені також тварини степу – заєць, сіра і степова полівка, тхір, жайворонок, перепелиця, стрепет. У річках області водяться коропа, карасі, лини, окуні, соми, шуки, у багатьох річках і ставках – цінні хутрові звірі (видра й ондатра), а також дикі водоплавні птахи.

Унаслідок нераціонального господарювання у минулі десятиліття значно зменшились чисельність популяцій лосів, козуль, оленів дрохв, інших видів тварин. Багато тварин знищено при постійному полюванні на них. До ендемічних видів належать подільський кріт, плямистий ховрах, мала кутора, чагарникова полівка тощо.

Деякі види тварин області перебувають під загрозою цілковитого знищення і тому вимагають охорони. Серед них – рідкісні, які занесені до "Червоної книги України" – лелека чорний, тхір степовий, широковух звичайний, пугач, орлан-білохвіст, кіт лісовий, беркут, кутора мала, скопа, полоз лісовий та інші.

В цілому, на території області охороняється 414 видів тварин, з них 195 видів віднесені до Червоної книги України. Крім цього, охороняється 68 видів тварин, що віднесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), 306 видів – до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), 34 – до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, CMS), 40 видів тварин охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), 24 види охороняються відповідно до Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATS).

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Станом на 1 січня 2018 року мережа заповідних територій та об'єктів Тернопільської області складається з 639 одиниць загальною площею 134,62 тис. га або 8,91% території області. Фактична площа природно-заповідного фонду області (без урахування площі тих об'єктів, що входять до складу територій інших категорій заповідання) – 123,23 тис. га.

Область представлена практично всіма категоріями територій та об'єктів природно-заповідного фонду, крім біосферних заповідників. У її межах функціонує один природний заповідник площею 9,52 тис. га, два національних природних парки площею 17,78 тис. га, три регіональних ландшафтних парки площею 42,99 тис. га, 133 ландшафтних, лісових, ботанічних, зоологічних, орнітологічних та іхтіологічних заказників загальною площею 62,02 тис. га, 9 дендрологічних парків площею 109,7 га, 1 зоологічний парк площею 10,0 га, 3 ботанічних сади площею 232,9 га, 5 заповідних урочищ площею 500,2 га, 467 комплексних, ботанічних, зоологічних, геологічних та гідрологічних пам'яток природи площею 1,34 тис. га, 15 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва площею 120,64 га.

Частка площ територій та об'єктів окремих категорій в природно-заповідному фонді області нерівномірна. Зокрема, на частку природного

заповідника, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків та заказників припадає понад 98% площі природно-заповідного фонду області, а на заповідні об'єкти інших категорій – близько 2%.

Кількість територій та об'єктів окремих категорій природно-заповідного фонду в області також нерівномірна, зокрема, на частку пам'яток природи площею 1,34 тис. га (1% від площі заповідних об'єктів) припадає 73,1% від загальної кількості об'єктів в області.

В області ведеться цілеспрямована робота щодо розширення мережі природно-заповідного фонду за рахунок земель, багатих на біологічне та ландшафтне різноманіття. А також з метою забезпечення реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року в частині збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, збільшення площі природно-заповідного фонду, головою обласної державної адміністрації видано розпорядження від 08 травня 2014 року №148-од "Про розвиток природно-заповідного фонду області". Постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1089 "Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" деталізовано щорічні індикатори питомої ваги площі природно-заповідного фонду в розрізі областей. У Тернопільській області питома вага площі природно-заповідного фонду в 2020 році повинна становити 19% (на противагу сьогоднішньому показнику 8,91%). Для цього необхідно додатково збільшити площу природно-заповідного фонду на 140 тис. га.

Для оптимізації роботи з розширення мережі існуючих природоохоронних територій та створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду при управлінні екологією та природних ресурсів створено робочу групу, до складу якої увійшли представники установ природно-заповідного фонду, наукових установ, територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади, структурних підрозділів облдержадміністрації та інші.

Елементи смарагдової мережі України. У листопаді 2016 року у Страсбурзі (Франція) під час 36-го засідання Постійного комітету Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування, яка діє під егідою Ради Європи, затверджено переліки об'єктів "Смарагдової мережі" Європи для України. У межах Тернопільської області до даних переліків включено 7 природних територій:

1. "Борсуки" (номер у списку кандидатів № UA0000122)
2. "Серетський" (номер у списку кандидатів № UA0000189)
3. Національний природний парк "Дністровський каньйон" (номер у списку кандидатів № UA0000122)
4. Національний природний парк "Кременецькі гори" (номер у списку кандидатів № UA0000159)
5. Природний заповідник "Медобори" (номер у списку кандидатів № UA0000010)
6. "Бережанське Опілля" (номер у списку кандидатів № UA0000190)
7. "Суразька дача" – лісовий заказник загальнодержавного значення (номер у списку кандидатів № UA0000250)

На даний час проводиться оцінка відповідності кожного об'єкта зі списку кандидатів на відповідність основним критеріям "територій особливого природоохоронного значення".

Опис регіональної екологічної мережі. На виконання вимог статті 15 Закону України "Про екологічну мережу України", рішенням Тернопільської обласної ради від 18 червня 2009 року № 619 затверджено Регіональну схему формування екологічної мережі Тернопільської області. Подальша деталізація регіональної схеми екологічної мережі області на локальному рівні з виділенням структурних елементів екомережі не проводилась, кошти з місцевих бюджетів на дані роботи не виділялися.

Рішенням Тернопільської обласної ради від 18 вересня 2014 р. № 1778 (зі змінами від 10 травня 2017 р. № 518) затверджено Програму охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області на 2014-2020 рр. Окремим розділом цієї Програми передбачено заходи зі збереження і захисту біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі). Заходи щодо охорони та відтворення земельних і водних ресурсів, захисту середовищ існування тварин, збереження їх популяцій, формування елементів екомережі передбачені обласною Програмою розвитку водного господарства та водно-екологічного оздоровлення природного середовища Тернопільської області на період до 2021 р., затвердженою рішенням Тернопільської обласної ради від 12 листопада 2013 р. № 1541.

Для забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів рішенням Тернопільської обласної ради від 10 травня 2017 року № 538 (зі змінами від 8 грудня 2017 року № 840) затверджено Програму розвитку лісового господарства Тернопільщини на 2017-2021 рр. На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1196 "Про затвердження Порядку включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі" в області у 2017 р. проводилися роботи зі складання переліків територій та об'єктів екомережі за встановленою формою. До ключових територій екомережі віднесено 170 заповідних територій та об'єктів загальнодержавного та місцевого значення.

Станом на 01 січня 2018 р. площу екомережі області доведено до 470,31 тис. га, що в сукупності складає 30,1% від території області. Вони включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони, землі лісового фонду, поєззахисні лісові смуги, пасовища, луки, сіножаті, інші природні території та об'єкти, а також земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України та перебувають чи зростають види тваринного і рослинного світу, які занесені до Червоної книги України.

Ураховуючи вимоги до екокоридорів національного рангу, які повинні включати максимальну кількість природних об'єктів, наслідувати природні межі й мати ширину в межах 7-10 кілометрів для створення необхідних умов міграції об'єктів видового різноманіття, у межах території області простежується широтний екокоридор в границях Гологоро-Кременецького горбогір'я та

частини Малого Полісся, як складова Галицько-Слобожанського екокоридору національного рангу.

Фрагмент меридіонального екокоридору національного рангу простежується в західній частині області в Опільському горбогірно-лісовому районі, як складова частина Дністровського екокоридору національного значення.

Загалом уся система регіональної екомережі області є складовою системи широтних екокоридорів Галицько-Слобожансько-Прикарпатсько-Дністровського вузла національної екомережі в межах Опільського, Придністровського, Товтрового і, частково, Малополіського біогеографічних макроекокоридорів (біогеографічних макрорегіонів).

Кременецький широтний екологічний коридор розташований у межах Гологоро-Кременецького горбогір'я і Малого Полісся, є частиною Галицько-Слобожанського екологічного коридору національного рангу. Особливостями Кременецького екокоридору є значна його залісеність (до 50%), наявність лучно-чагарникової природної рослинності, що використовується під пасовища, з незначною часткою орних земель в його південно-західній частині. Екокоридор виконуватиме функції міграційних шляхів між природними ядрами "Кременецьке" у складі філії державного заповідника "Кременецькі гори", Веселівсько-Довжоцьким природним ядром у складі Довжоцького та Веселівського ботанічних заказників загальнодержавного значення, природним ядром "Суразьке" у складі лісового заказника загальнодержавного значення "Суразька дача", Малополіським та Стіжоцько-Іловецьким природними ядрами. Його ширина коливається від 4 до 14 кілометрів. У межах екокоридору зосереджено близько 40 заповідних об'єктів.

Дністровський широтно-меридіональний екологічний коридор приурочений до долини р. Дністер та його лівих приток. Схили Дністровської долини вкриті лісовою, лучною, степовою та наскельно-степовою рослинністю; у поєднанні з русловою частиною є надійним шляхом міграції біоти. У межах екокоридору знаходиться близько 70 невеликих за площею заповідних об'єктів. В окремих місцях ширина його досягає 10 км, водночас у найвужчих місцях він обмежується каньйоноподібною долиною завширшки до 500 м. У межах екокоридору розташовані три природні ядра. Особливістю цього екокоридору є насиченість його заповідними об'єктами й територіями. Так, у межах долини Дністра заповідано 14 "стінок" з унікальною наскельно-степовою рослинністю, багату на реліктові та ендемічні види, низка геологічних відслонень.

Меридіональний екологічний коридор "Опільський" виділяється в межах Бережансько-Монастирського горбогір'я з осьовим розташуванням долини р. Золота Липа. Значна залісеність та залуженість території, невисока розораність сільськогосподарських угідь дають змогу розглядати цей регіон як меридіональний коридор, що є шляхом міграції біоти між Гологоро-Кременецькою грядою і долиною Дністра. До екокоридору приурочено шість природних ядер, із яких два – міжрегіонального та чотири місцевого значення. До позитивних особливостей Опільського екокоридору слід зарахувати істотну

його залісеність, незначну кількість населених пунктів, доріг та можливість виконання своїх функцій без особливих ренатуралізаційних заходів.

Медоборський меридіональний екологічний коридор простягається в межах Товтрового пасма від Гологоро-Кременецького кряжу до долини Дністра. Знаходиться на стику двох фізико-географічних областей: Західного і Північного Поділля. Вкритий лісовою, лучно-степовою, наскельно-степовою, чагарниковою рослинністю, частково агрокультурними землями. Основу природної рослинності Товтрового пасма становлять лучні та остепнені угруповання, що використовуються як пасовища та сіножаті. Ліси займають фрагментарне, підпорядковане положення, особливо в його центральній і північно-західній частині. Ширина Товтрового пасма коливається від 2 до 6 кілометрів. На більшій своїй частині коридор потребує масштабних заходів щодо відновлення природних ландшафтів.

Стрипський меридіональний екокоридор – виділяється в межах долини р. Стрипа зі збереженою лісовою, лучною, водно-болотною, чагарниковою рослинністю. Є сполучною ланкою між природними ядрами в межах Тернопільського ландшафту, приуроченими до долини Стрипи. У його межах знаходиться близько 25 заповідних об'єктів різних категорій, два з яких мають статус загальнодержавних.

Серетський меридіональний екокоридор є граничним у середній і нижній своїй частинах між Тернопільським і Гусятинським ландшафтами. У межах річкової долини знаходиться значна частина водно-болотних угідь з гідрологічними і орнітологічними заказниками, заплавами лісами, лучною та чагарниковою рослинністю. У межах коридору виділяється низка природних ядер.

Збручанський меридіональний екологічний коридор знаходиться у межах двох фізико-географічних областей: Північного і Західного Поділля. Екокоридор пронизує Медоборське природне ядро Красненського Товтрового ландшафту. До нього тяжіє група ботаніко-зоологічних і ландшафтних заповідних об'єктів в околицях населених пунктів Іванків, Рудка та Скала-Подільська. Чітко вираженого природного ядра тут немає, однак є перспектива створення регіонального ландшафтного парку "Подільське Надзбруччя" на площі в декілька сотень гектарів.

Процес формування екологічних коридорів повинен відбуватися поетапно. По-перше необхідно відновити статус водоохоронних зон з відповідним режимом природокористування. У подальшому доцільно проводити відновлення лучної рослинності, заболочення окремих ділянок річкової долини в межах водоохоронних зон. На завершальному етапі доцільно запровадити спеціальні умови ведення господарства тих суб'єктів господарювання, які територіально тяжіють до річкових долин (обмежене використання отрутохімікатів, мінеральних добрив, посилене очищення стічних вод, зарегулювання стоків з сільськогосподарських угідь).

Запропоновані 26 природних ядер репрезентують усі ландшафти й групи ландшафтів Тернопільщини й відповідають загальнонауковим підходам до їх формування. Ці ядра охоплюють практично всі характерні для регіону типи

біотопів і видове різноманіття їх флори та фауни. Однак, формуванню природних ядер у ряді ландшафтів передуватиме створення відповідних заповідних об'єктів, проведення значних природовідновних ренатуралізаційних заходів, зміна акцентів господарювання.

Це стосується Малопопільського ядра Гаївського ландшафту, Стіжоцького-Іловецького ядра Білокриницького ландшафту, Вороняцького природного ядра Вороняцького ландшафту, Лановецького та Луб'янківського ядер Лановецького ландшафту, Мильнівського, Залужанського, Стрийовецького ядер Товтровою ландшафту, Тербовлянського ядра в межах Тернопільського ландшафту, Берем'янсько-Шутроминського природного ядра Заліщицького ландшафту, Поточано-Урманського, Рудниківсько-Довгівського, Яргорівсько-Криничанського, Савинсько-Пуліковського природних ядер Опільських ландшафтів.

Необхідним є формування 26 природних ядер у межах основних груп ландшафтів. Найбільш мозаїчною в біогеоцентричному відношенні є територія Подільського Придністров'я.

У межах території області виділено групи екокоридорів: національного, міжрегіонального і місцевого значення і визначено типові рослинні угруповання, що мають бути основою для формування біогеоценотичного покриву максимально наближеного за структурою до природного.

У межах пропонованої структури екомережі області пропонується створення низки нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду різних категорій, зокрема у межах Гаївського, Білокриницького, Лановецького, Мильнівського, Збаразького, Тернопільського, Гусятинського, Бережанського та Монастирського ландшафтів. Таким чином, площа заповідання за рахунок створення нових заказників і регіональних ландшафтних парків може збільшитися, приблизно, на 93,8 тис. га. Причому, у рамках цього проекту філія природного заповідника "Медобори" – "Кременецькі гори" та регіонального ландшафтного парку "Дністровський каньйон" розглядаються в їхньому теперішньому статусі.

Формування регіональної екомережі потребує проведення низки ренатуралізаційних заходів для відтворення лісової та лучної рослинності в межах екокоридорів певних ландшафтів. Таким чином, площа для першочергових ренатуралізаційних заходів становитиме 22,5 тис. га.

Природні ядра в межах Тернопільської області представлені наступними групами ландшафтів.

У межах Гаївського Малопопільського ландшафту функцію природного ядра виконують ландшафти у межах загальнозоологічного заказника місцевого значення "Воронуха" (площа 4814,0 га). Перспективними для заповідання у межах Гаївського ландшафту є лісові масиви між населеними пунктами Града, Кімнатка, Великі Бережці, Малі Бережці, Іква і Хотівка, включаючи лівобережну частину долини р. Іква. Саме із залученням цих територій можливе створення перспективного регіонального ландшафтного парку "Малопопільський" орієнтовною площею близько 5000 га.

Функцію природного ядра місцевого значення Гаївського Малополіського ландшафту (площею близько 1000 га) виконуватимуть лісові масиви між населеними пунктами Хотівка, Іква, Малі Бережці, з горою-останцем "Божа". Вони у складі Малополіського регіонального ландшафтного парку формуватимуть зону непорушного природного ландшафту. Частина території заказника "Воронуха" з лісовими масивами між населеними пунктами Града, Кімнатка і Великі Бережці, територія заказника "Олексюки" та прирічкові місцевості виконуватимуть функцію буферної зони та зони відтворення природного ландшафту.

Типовими угрупованнями Білокриницького Малополіського ландшафту є лісові та болотні формації, приурочені до північної межі області між населеними пунктами Стіжок, Велика Іловиця, Антонівці та адміністративною границею з Рівненською областю. У межах цієї території представлено низку заказників місцевого значення – Мала Андруга, Заброддя, Стіжоцькі чорниці № 1, Стіжоцькі чорниці № 2, Білокриницький, Забродівська діброва № 1, Забродівська діброва № 2, гора "Стіжок", Данилова гора, гора "Червоний камінь", Антонівецький сосняк, гора "Пустельна" та гора "Уніяс".

Чітко виражене заповідне ядро в ландшафті відсутнє. Ним має стати пригранична територія між населеними пунктами Стіжок, Велика Яловиця, на якій доцільно створити Білокриницький регіональний ландшафтний парк на площі близько 7000 га з яких до 3000 га могли б виконувати функцію природного ядра цього ландшафту, до складу якого увійшли б названі заповідні об'єкти й найтипівіші угруповання лучно-степових і лісових формацій Малого Полісся. Разом із буферною зоною (прилеглими лісовими масивами) територія має виконувати функцію міжрегіонального природного ядра Тернопільської і Рівненської обласних екологічних мереж. Ураховуючи її зв'язок з Гологоро-Кременецьким кряжем, ця територія водночас буде виконувати функцію частини широтного екологічного коридору національного значення.

Гологоро-Кременецька група ландшафтів характеризується різноранговими за своїми функціональними особливостями природними ядрами. Так, зокрема, до природних ядер загальнодержавного значення належить філія державного заповідника "Медобори" – "Кременецькі гори" площею 1003 га, де представлені типові та найрепрезентативніші ландшафти Кременецьких гір. Філія "Кременецькі гори" природного заповідника "Медобори" знаходиться на території Західного Поділля у лісостеповій зоні. На схід від м. Кременець повинно бути сформоване Веселівсько-Довжоцьке природне ядро місцевого значення у складі Веселівського, Довжоцького та Білокриницького заказників та двох ботанічних пам'яток природи місцевого значення площею 17,3 га. На базі названих заповідних об'єктів доцільно створити заповідний біоцентр площею близько 300 га і периферійну буферну зону.

Подільська група ландшафтів відзначається рівнинністю, незважаючи на значні абсолютні висоти, які в середньому досягають 300 м, піднімаючись поблизу Товтрового кряжу і Кременецьких гір до 350-375 м над рівнем моря. Через цю особливість на даний час територія ландшафту є надмірно розораною і

еродованою. Високий ступінь освоєності території є причиною відсутності явно виражених природних ядер.

У північній частині Лановецького ландшафту сформоване Суразьке природне ядро міжрегіонального значення у складі лісового заказника загальнодержавного значення "Суразька дача" площею 3864 га, що дає змогу виділити як саме ядро, так і чіткі границі буферної зони. Розміщуючись на межі регіональних екомереж Тернопільщини і Хмельниччини, воно виконує функцію міжрегіональної сполучної ланки.

На решті території ландшафту заповідні об'єкти в основному є невеликі за площею і приурочені до річкових долин Горині, Гориньки та Жираку. Наявні Вербовецько-Заліський та Кобилівський загальнозоологічні заказники не можуть виконувати функцій природних ядер ландшафту через недостатній відсоток природної рослинності в їх межах. Тому в межах ландшафту мають бути виділені екологічний коридор широтного спрямування по долині р. Горинь, екологічний коридор меридіонального спрямування по долині р. Збруч. У межиріччі рр. Гориньки і Горині доцільне створення регіонального ландшафтного парку "Горинського", до якого входитимуть водні об'єкти двох річок і лісові угіддя між ними в околицях населених пунктів Матвіївці та Борщівка. За умови ренатуралізації агрокультурних ландшафтів цієї території можливе формування природного ядра місцевого значення і його буферної зони площею до 1000 га.

У південно-західній частині ландшафту, у верхів'ях рр. Вовчок і Самчик між населеними пунктами Луб'янки, Новий Роговець, Діброва, Синява знаходиться великий лісовий масив площею близько 1200 га, у складі якого 3 ботанічні пам'ятки природи на площі близько 3 га з елітними дубовими та модриновими деревостанами (можуть виконувати функцію біоцентру природного ядра). У межах цього масиву можливе формування ландшафтного заказника "Луб'янки", який може стати основою перспективного природного ядра.

Тернопільський ландшафт Подільської групи розташований у межах Тернопільського плато і займає найбільшу площу на Західному Поділлі, приурочений до межиріч Серету і Гнізни, Стрипи і Серету, Коропця і Стрипи. У межах частини Серетського і Чистилівського заказників виділяється Серетсько-Чистилівське природне ядро, в якому взяті під охорону заболочена заплава р. Серет та водноболотні угіддя Серету та його притоки Лопушанки. Це – єдине існуюче природне ядро в межах регіональної екомережі, де охороняються найбільші масиви рідкісних водно-болотних ландшафтів.

У верхів'ї р. Стрипи також взяті під охорону значні території водно-болотних угідь з прилеглими лісовими масивами, зокрема Семиківський гідрологічний заказник загальнодержавного значення, на північ знаходяться Ішківський гідрологічний заказник орнітологічного профілю та Ішківський загальнозоологічний заказник, новостворений орнітологічний заказник місцевого значення "Канали". Територіальне поєднання в межах річкової долини цих заповідних об'єктів створює об'єктивні передумови формування природного ядра гідро-біо-орніто-зоологічного профілю, площею близько 250 га.

Перспективною для формування природного ядра ботаніко-зоологічного профілю є територія межиріччя Серету і Гнізни, вкрита лісовими масивами, серед яких є елітні деревостани букових, дубових, і модринових насаджень у межах заповідних об'єктів: сосна чорна Тербовлянська, Тербовлянська бучина, Тербовлянська дубина та інші. Враховуючи їх зосередженість у цілісному лісовому масиві повинно бути сформоване природне ядро площею до 1500 га в межах перспективного регіонального ландшафтного парку "Княжий ліс" площею до 4500 га. Долини рр. Серету, Гнізни і Стрипи є меридіональними екологічними коридорами, які сполучатимуть названі природні ядра з такими ж в інших ландшафтних районах Середнього Подністров'я.

Гусятинський ландшафт Подільської групи приурочений до межиріччя рр. Серету і Збруча, він простягається від Товтровою кряжу до середнього Подністров'я. Функції природних ядер у районі виконуватимуть групи заповідних об'єктів, зокрема Яблунівський ботанічний заказник загальнодержавного значення, Федорівський ботанічний заказник, Кобиловолоко-Благівщинський загальнозоологічний заказник, загальнозоологічний заказник "За Броварем". Назване природне ядро може мати площу близько 1000 га з чітко вираженою буферною зоною.

Росохацько-озерянське природне ядро має бути сформоване з групи ботанічних об'єктів, які об'єднані в єдине ціле своєю приуроченістю до лісових масивів на границі Чортківського та Борщівського районів. Лісові масиви від Яблунівського заказника до "Дачі Галілея" простежуються на лівобережжі Серету і водночас з функціями природних ядер виконують роль меридіонального екологічного коридору, а лісові масиви від "Дачі Галілея" до Іванкова і Скали-Подільської – широтного екологічного коридору між Тернопільським, Гусятинським ландшафтами і ландшафтами природного національного парку "Подільські Товтри".

Заліщицький ландшафт Подільської групи характеризується трьома сформованими природними ядрами – Берем'янсько-Шутроминське, Заліщицьке та Шупарське .

Важливе значення має створення природного національного парку "Дністровський каньйон". У межах території парку виділяється три основні зони: природоохоронна, туристично-рекреаційна та сельбищно-господарська. Долина Дністра є ідеальним екологічним коридором між Опільськими, Подільськими та Покутськими ландшафтами.

Товтрова група ландшафтів – це своєрідний ландшафтний район, простягається неширокою смугою від 2 до 8 кілометрів, з відносною висотою горбів 40-60 метрів над прилеглою рівниною. Основу майбутнього природного ядра може скласти заповідне урочище "Залужанський ліс", в якому росте 7 червонокнижних видів рослин, з обов'язковою умовою ренатуралізації прилеглих ландшафтів.

Перспектива створення ландшафтного заказника місцевого значення "Гори Стрийовецькі" на площі біля 500 га в межах ділянок Товтрової гряди з незалісеними степовими ділянками та малопорушеним природним ландшафтом

дає підставу прогнозувати можливість формування природного ядра в межах цього ландшафту.

В межах Опільської групи ландшафтів виділяються наступні природні ядра – Поточансько-Урманське, на межиріччі Золотої Липи і Коропця, а також у південно-західній частині ландшафту необхідне формування природного ядра національного значення. На межі Бережанського і Монастириського ландшафтів виділяється Рудниківсько-Довгівське природне ядро площею до 1000 га.

Монастириський ландшафт Опілької групи характеризується Яргорівсько-Криничанським природним ядром площею до 500 га, на межиріччі Золотої Липи та Коропця. У південно-східній частині ландшафту на межі із Тернопільським і Заліщицьким ландшафтами має бути виділене природне ядро на площі близько 350 га, у складі 4 загальнозоологічних заказників місцевого значення.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Чинниками негативного впливу на регіональну екомережу Тернопільської області є наступні:

1. Понад мірне зберігання (більше 18 тонн залишків) заборонених та непридатних до використання хімічних засобів захисту рослин. Зберігання яких у незадовільних умовах негативно впливає на навколишнє природне середовище та створює загрозу надзвичайних ситуацій, пов'язаних з аварійним забрудненням довкілля.

2. В результаті застарілих та неефективних каналізаційних очисних споруд та їх повна відсутність у населених пунктах багатьох районів області у відкриті водойми щороку до поверхневих водойм області потрапляє близько 1 млн. м³ неочищених стічних вод. Основними забруднювачами водних об'єктів є підприємства житлово-комунального господарства, через каналізаційні мережі яких скидається близько 80% забруднених зворотних вод.

3. Через відсутність коштів не проводяться роботи з будівництва та облаштування нових та існуючих сміттєзвалищ, при цьому порушуються правила експлуатації діючих. На більшості діючих сміттєзвалищ не виконуються технологічні процеси при утилізації твердих побутових відходів. В області біля 740 сміттєзвалищ, з яких більшість перевантажені та не відповідають екологічним і санітарним вимогам.

4. Значний негативний вплив на стан біологічного різноманіття області має антропогенний чинник, В результаті осушення водно-болотних угідь в 1950-1990 роках завдано докорінної зміни усім компонентам ландшафтів.

5. Різке погіршення стану використання водних ресурсів області протягом останніх років, що свідчить про те, що не вживаються достатні заходи для підвищення ефективності природокористування.

6. Погіршення стану охорони лісів. За відсутності належного контролю з боку органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, відбулося неконтрольоване використання лісових ресурсів, а в непоодиноких випадках їх докорінне знищення. Необхідно забезпечити передачу близько 2,6 тис. га лісів, які перебувають у землях запасу і не охороняються, в постійне користування спеціалізованим лісгосподарським підприємствам.

7. Наявний мінерально-сировинний потенціал області, в значній мірі, використовується безсистемно і неефективно, без наукового обґрунтування, прогнозування обсягів видобутку, які б враховували потреби господарського комплексу області у корисних копалинах на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу. Це призвело до виснаження родовищ та надмірного забруднення верхнього родючого шару ґрунту поблизу місць видобутку та використання.

8. Занижений показник заповідності територій Тернопільської області. Оптимізованим показником збільшення площі природно-заповідного фонду є 19% від загальної площі області. Для досягнення наведеного показника площу природно-заповідного фонду необхідно додатково розширити на 139 тис. га.

9. Не завершено процедури передачі земельних ділянок у постійне користування національному природному парку "Дністровський каньйон". На виконання Указу Президента України від 03.02.2010 № 96/2010 дирекцією парку направлено клопотання до Кабінету Міністрів України про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земель державного лісового фонду загальною площею 8,33 тис. га у постійне користування парку. Такого дозволу не отримано, що не дає змоги оформити правовстановлюючі документи на земельні ділянки, ефективно здійснювати першочергові природоохоронні заходи, управління і державний контроль у межах парку.

Рекомендації. Пріоритетними рекомендаціями на шляху до сталого, екологічно-збалансованого функціонування біорізноманіття, збереження ландшафтів та розширення мережі природоохоронних територій слугують наступні:

1. Розроблення місцевих схем екологічної мережі в розрізі адміністративних районів, сільських, селищних і міських рад, власників і користувачів земельних ділянок. Створення картосхем зонування територій та об'єктів екомережі на яких відобразити ключові території екомережі, буферні зони, сполучні та відновлювальні території.

2. Створення бази даних елементів екологічної мережі в районах, визначення ділянок для формування складових елементів екомережі в області в розрізі районів.

3. Проведення інвентаризації місць розвитку видів рослин та місць проживання, концентрації під час міграцій видів тварин, включених до Червоної книги України, регіонально-рідкісних видів флори та фауни, місць поширення рослинних угруповань, включених до Зеленої книги України. На їх основі створити картосхеми поширення рослинних угруповань, включених до Зеленої книги України та картосхеми ареалів видів тварин і рослин.

5. Проведення інвентаризації та картографування територій, які є перспективними для заліснення та залуження земель, непридатних для подальшого використання. Okремо здійснити інвентаризацію земель, що підлягають консервації, тимчасовому виведенню з господарського обігу та їх рекультивацію.

7. Розроблення заходів щодо забезпечення фінансової та іншої підтримки власникам і користувачам земельних ділянок в межах територій та об'єктів екомережі області.

8. Розроблення проектів водоохоронних зон і прибережних смуг навколо водних об'єктів області.

9. Встановлення на місцевості меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які наявні в області.

11 Створення переліку територій та об'єктів екомережі.

12. Здійснення постійного державного моніторингу екомережі.

13. Підвищення ефективності землекористування шляхом максимального підвищення урожайності полів, а саме розробка науково обґрунтованих норм удобрення, використання елітних посівних матеріалів високопродуктивних сортів, боротьба з площинною ерозією тощо.

Д.1.2.21. Харківська область

Фізико-географічна характеристика. Харківська область розташована на північному сході України на території двох природних зон Лівобережної України – Лісостепу і Степу в межах вододілу, що відокремлює басейни Дону і Дніпра. Площа області складає 31,4 тис. км², що становить 5,2% території України, відстань із сходу на захід – 225 км, з півночі на південь – 200 км.

Рельєф Харківщини являє собою хвилясту рівнину, яка розмежована річковими долинами, ярами та балками. Основні його риси визначаються приуроченістю території до басейнів рік Дону та Дніпра. Басейн Дону складає 75% території області, а басейн Дніпра – 25%. Річка Сіверський Донець виступає головною водною артерією Харківщини, на території області ця річка несе свої води протяжністю 375 км.

Загальний нахил поверхні спрямований на південь (південний захід і південний схід). Абсолютні висоти коливаються від 236 м (у відрогах Середньоруської височини, на північний захід від Золочева) до 59 м (у заплаві Сіверського Дінця, на межі Харківської та Донецької областей). Відносні висоти досягають значних величин у долинах великих річок – до 50-100 м, подекуди до 150 м (у долині Сіверського Дінця).

На формування рельєфу Харківської області впливають наступні чинники: 1) коливальні (висхідні та низхідні) тектонічні рухи земної кори, у теперішній час територія зазнає переважно підняття зі швидкістю 2-4 мм на рік; 2) вода (водна ерозія, карстові процеси). Зокрема, схили Середньо-руської височини, розташованої на північному сході області, розчленовано річками. Її південно-західні відроги утворюють майже паралельні вододільні пасма між річками Мерла, Уди, Лопань та Харків. У місцях виходу на поверхню крейдових порід (у межах Середньоруської височини) утворюються форми карстового рельєфу: карстові лійки, улоговини та провалля.

На південному сході області тягнуться відроги Донецького кряжа. Його поверхня сильно розчленована ерозією, трапляються окремі високі ділянки, що нагадують гори-останці, такі як гора Кременець поблизу міста Ізюма.

За походженням рельєф території області достатньо різноманітний Найвищі ділянки поверхні (понад 220 м) є частинами денудаційних поверхонь, які сформувалися в процесі тривалого, протягом кількох мільйонів років, руйнування давніших поверхонь морського походження. Західну та південно-західну частину області займає Полтавська низовинна рівнина (висоти до 200 м). Тут чітко виділяються невеликі форми рельєфу: степові блюдця-поди (діаметром від 10 до 80 м і глибиною 1-2 м), що утворилися на місцях просідання лесових порід. На схилах межиріч переважає яружно-балковий рельєф, а в місцях, де річки підмивають високі береги, розвиваються зсуви.

Сучасними процесами рельєфоутворення, характерними для Харківщини, є зсуви, западини, вимоїни, розростання ярів під тиском господарської діяльності людини тощо.

Клімат області помірно континентальний, так як протяжність території області з заходу на схід і коливання висот незначні, то варіації клімату в межах області несуттєві. Формується він у результаті взаємодії трьох основних факторів: сонячної радіації, циркуляції атмосфери та характеру підстилаючої поверхні.

Клімат Харківщини характеризується: значним показником (27°C) амплітуди середньомісячних середніх температур (від $+20^{\circ}\text{C}$ в липні до -7°C в січні); переважанням опадів у теплий період року – максимум припадає на червень (> 65 мм), мінімум – на лютий (< 35 мм), при середньорічній кількості біля 500 мм (в інтервалі 457–569 мм); радіаційним індексом сухості близько 1, що відповідає умовам оптимального співвідношення тепла та вологи в багаторічному розрізі; характерним ходом відносної вологості із вираженим мінімумом у травні (до 60%) і максимум взимку (грудень-січень до 85%) та абсолютною вологістю від 1–2 гПа узимку до 15 гПа влітку в липні; ходом сонячного сяйва з максимум тривалості в липні (до 300 год.) та мінімум в грудні (біля 25 год.) тощо.

Кліматичні ресурси Харківської області сприятливі для літніх видів рекреаційної діяльності, адже тривалість сприятливого періоду становить 130 днів у північній частині області і 150–158 днів в центральній і південно-східній частинах. Значні також і коливання за окремими рекреаційними типами погод. Так, кількість днів з теплими погодними умовами наростає з північного-заходу на південний-схід з 72 до 96–102, утворюючи максимум в районі м. Зміїв. Кількість днів з прохолодними погодами підвищується в зворотному напрямку – з півдня-південного-сходу на північ-північний-захід із 36 до 48 днів. Кількість днів з жаркими погодами незначна і становить 10–17 днів, що дорівнює 10–12% від загальної тривалості сприятливого періоду. Дні зі сприятливими типами погод у теплий період практично безперервно слідує один за другим, або переривається одним-двома дискомфортними днями, що не знижує високу туристичну оцінку кліматичних ресурсів області для літніх видів відпочинку і туризму.

У ґрунтовому покриві області переважають чорноземи типові (39,44% площі), звичайні глибокі (34,56%), звичайні (11,68%), опідзолені (3,37%) та сірі лісові (1,44%) відміни. Решту площі (3,15%) представлена лучно-чорноземними

та іншими ґрунтами. Найродючішими є чорноземи типові та опідзолені ґрунти. Серед орних земель області нараховується 6,2 тис. га середньо кислих ґрунтів, які потребують постійної хімічної меліорації.

За загальним природно-ресурсним потенціалом Харківська область посідає 5-те місце в Україні, її мінерально-сировинна база складається на 28,5% з паливно-енергетичних корисних копалин (нафта, газ, конденсат, кам'яне вугілля), на 53,4% із сировини для виробництва будівельних матеріалів, решту (18,1%) становить сировина кольорових металів, прісні мінеральні підземні води.

Структура землекористування. З екологічної точки зору земельні ресурси Харківської області представлені рекультивованим агроландшафтом, який експлуатується не одне сторіччя. За площею та біопродуктивним потенціалом земельний фонд області один з найбагатших в Україні.

Сучасний стан використання земельних ресурсів не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, що негативно впливає на стійкість агроландшафтів. Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно допустиму і протягом останніх 11-ти років залишилась майже незмінною. Так, із загальної площі Харківської області (3141,8 тис. га.) 2420,9 тис. га або 77,1% займають сільськогосподарські угіддя, в тому числі рілля – 1932,2 тис. га. (79,8%). На одного жителя області припадає 1,09 га земель, в тому числі 0,84 га сільськогосподарських угідь, з них – 0,68 га ріллі. Кормові угіддя займають лише 13,7%.

Основними землекористувачами в області є сільськогосподарські підприємства, у користуванні яких перебуває 1748,2 тис. га або 55,6% від загальної площі. Інтенсивна експлуатація та нераціональна система землекористування призвела до тяжких екологічних наслідків, а саме – наявності таких проявів деградації земель як ерозія, техногенне забруднення, вторинне осолонцювання, підтоплення та зсуви ґрунтів.

Висока частка орних земель, в тому числі на схилах, значне розширення посівів просяних культур та практично повне припинення виконання комплексу робіт по захисту ґрунтів, порушення системи обробітку ґрунту приводить до погіршення стану земель. Для припинення змивання опадами та талими водами родючого шару ґрунтів оптимальний науково-обґрунтований відсоток ріллі по розораності повинен складати 42-50% від загальної площі сільськогосподарських угідь. Рілля є найбільш важливою складовою в структурі земель сільськогосподарського призначення області, на якій вирощуються основні сільськогосподарські культури. Баланс гумусу в землеробстві області від'ємний і складає -0,25 т/га.

За інформацією Департаменту агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації під врожай 2017 р. сільськогосподарськими підприємствами Харківської області внесено всього 135,2 тис.т мінеральних добрив (у поживних речовинах), у тому числі: азотних – 94,0 тис.т, фосфорних – 25,9 тис.т та калійних 15,3 тис.т. На 1 га посівної площі внесено 107,4 кг мінеральних добрив. Господарствами області у 2017 р. під посіви

сільськогосподарських культур усього внесено органічних добрив у кількості 459,3 тис.т, на 1 га посівної площі внесено 0,4 т. органічних добрив.

Ерозія ґрунтів є однією з основних чинників антропогенного впливу на земельні ресурси. Найбільшу вагу серед процесів деградації земель мають процеси водної та вітрової ерозії: 56% та 28% відповідно. За результатами агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, яка проводиться Харківською філією ДУ "Держґрунтохорона", встановлено, що поки не вдається зупинити деградаційні процеси ґрунтів, їх агроекологічний стан погіршується. До того ж Харківська область знаходиться у зоні середньої небезпеки вітрової ерозії, тобто має місце повна ймовірність проявлення так званих "чорних бур" і місцевого видування. Істотну небезпеку складають процеси технологічного видування при безпосередньому проведенні технологічних операцій по обробітку ґрунту при вирощуванні сільськогосподарських культур. В результаті більше 41% ріллі еродовано. Найбільш важливими причинами, які зумовлюють сучасний стан ерозійної небезпеки ґрунтів є, насамперед, високий ступінь розораності, стихійне формування нових типів землекористування, відсутність державних, регіональних і місцевих програм охорони ґрунтів і низький або зовсім відсутній рівень фінансового забезпечення заходів з охорони ґрунтів від ерозії.

У Харківській області серед земель сільськогосподарського призначення біля 82 тис. га займають кислі ґрунти. Найбільше розповсюдження ґрунтів з низьким рН спостерігається у районах переважно розташованих на півночі та північному заході області. Втім, у останні 10-15 років вапнування в області майже не проводиться, за виключенням поодиноких випадків. Відсутність вапнування кислих ґрунтів призводить до зниження їх продуктивності через погіршення агрохімічних та екологічних властивостей. Загальна площа солонцевих ґрунтів у Харківській області складає 58,5 тис. га. Вони зустрічаються як у лісостеповій, так і степовій зонах області, переважно на терасах рік, які становлять 63,5% від загальної площі солонцевих земель області.

Харківська область внаслідок свого географічного положення та кліматичних особливостей належить до малозаліснених регіонів нашої держави. Площа лісового фонду Харківщини становить близько 4% від загальної площі лісового фонду України або 416,8 тис. га, з яких 401,3 тис. га представлені лісовими землями (у т. ч. 378,3 тис. га – землі, вкриті лісовою рослинністю). За площею лісів Харківщину можна порівняти з такими європейськими країнами, як Нідерланди (365 тис. га лісів) або Молдова (386 тис. га).

Ліси Харківської області виконують переважно екологічні функції – захисні, рекреаційні, природоохоронні і мають обмежене експлуатаційне значення. Усі ліси області віднесені до категорій, що мають високе еколого-захисне, соціальне і рекреаційно-оздоровче значення. Зокрема, останні займають 49% площі, вони виконують переважно санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції. Друге місце за функціональною належністю посідають захисні ліси (32%), частка природоохоронних лісів сягає 19%.

Лісистість території області становить 12% (або 12,3% від площі суші) і не досягає оптимального рівня (15-16%), за якого ліси найбільш ефективно

виявляють позитивний вплив на клімат, ґрунти, водні ресурси, попереджують ерозійні процеси, а також забезпечують суспільні потреби у лісових ресурсах і послугах. Щоб збільшити лісистість області до оптимального рівня, потрібно створити нові лісові насадження на площі близько 100 тис. га. Збільшення лісистості сприятиме підтриманню екологічної рівноваги у ландшафтах і підвищуватиме ресурсний потенціал лісів області.

Полезахисна лісистість в області становить 1,35%, що в два рази нижче від рекомендованої мінімально необхідної (2,7%). Для досягнення її рівня необхідно збільшити площу полезахисних лісових смуг шляхом додаткового створення їх на площі близько 26,3 тис. га. Крім того, необхідно створити захисні лісові насадження та лісові смуги різного цільового призначення на площі 14,0 тис. га.

У Харківській області єдина територіальна система природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, досі остаточно не сформована. Типи територій, які є складовими частинами цієї системи, поки що розвиваються кожна окремо. Природно-заповідний фонд займає площу – 52,94 тис. га, курортні та лікувально-оздоровчі території – 1,2 тис. га, рекреаційного призначення – 4,4 тис. га, водно-болотні угіддя – 68,55 тис. га, полезахисні та інші захисні насадження – 103,02 тис. га.

Таким чином, загальна площа типів територій та об'єктів, які повинні складати єдину територіальну систему природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні в області, становить 230,11 тис. га. Площа екологічної мережі остаточно ще не підрахована, тому що вона поки що знаходиться в стадії проектної розробки.

Ландшафтне різноманіття регіону. Ландшафтні комплекси Харківської області можна поділити на три групи за будовою: міжрічкові, долинні та балково-долинні. Міжрічкові розміщені на лесових рівнинах, що утворюють межиріччя малих рік. Як правило, характеризуються плоскою, слабо хвилястою та слабо розчленованою (на периферії) поверхнею із чорноземами, сірими і темно-сірими лісовими ґрунтами (залежно від панівного типу природної рослинності). Майже повністю розорані.

Долинні ландшафти є складовою структури міжрічкових природно-територіальних комплексів, розцінювані вздовж річкових долин, звичайно терасованих і різноманітних відносно гірських порід та рельєфу. Верхні та середні траси річок лесові, мають плоский або слабо розчленований рельєф, ускладнений замкнутими зниженнями степових блюдець, із чорноземами різних підтипів. Природна рослинність збереглася лише в заболочених пониженнях. Найчастіше їх використовують як пасовища та рекреаційну зону.

Балкові ландшафти немовби пронизують усі інші, їх верхів'я часто зайняті лісами, а середня та нижня частини – остепнені. У балках спостерігається ландшафтна асиметрія залежно від експозиції схилів. Тут збереглися більше, ніж деінде, екзотичні рослини і ще зустрічаються тварини, для яких ці ландшафти є схованкою.

Аналіз ландшафтної карти показує, що в межах Харківської області клас рівнинних східноєвропейських ландшафтів за біокліматичними умовами

поділяється на лісостепові та степові типи (останній представлений підтипом північностепових ландшафтів). Окремий тип складають заплавні ландшафти.

Залежно від особливостей будови поверхні зональні типи ландшафтів поділяються на підкласи — низовинні та височинні. На північному заході області сформувалися лісостепові височинні ландшафти в поєднанні з лучно-степовими низовинними, а на півночі та північному сході — лісостепові височинні розчленовані ландшафти. На південному заході та півдні переважають північностепові низовинно-рівнинні ландшафти, на південному сході — північностепові височинні з фрагментами лісостепів, а на сході — північностепові рівнинно-височинні ландшафти.

Таким чином, межа лісостепової та степової зони поділяє Харківську область майже навпіл: північна частина області відноситься до лісостепової, а південна – до степової відповідно.

Харківська схилово-височинна область розташовується на південному сході лісостепової зони України, куди сягають західні понижені відроги Середньоруської височини. На північному заході її обмежує лівобережний лісостеп, на півдні степові ландшафти. У рельєфі виділяються схили Середньоруської височини, які річковими долинами поділяються на окремі плато. У ландшафтній просторовій структурі області переважають дуже розчленовані лесові височини з чорноземами типовими малогумусними, сірими лісовими ґрунтами, дібровами, балками і ярами, на схилах яких відслонюються крейдові породи. Домінують вододільні хвилясті місцевості з чорноземами потужними середньогумусними. Вони поширені на межиріччях Сіверський Донець Уди, Лопань та Харків. У південній частині області сформувалися місцевості вододільних і терасових рівнин з чорноземами типовими середньогумусними. Це надає ландшафтам рис перехідних від північнолісостепових до степових. Схиліві місцевості утворюються урочищами з широколистяними лісами на темно-сірих лісових ґрунтах, балок з чагарниковою та різнотравно-лучностеповою рослинністю.

Значною лісистістю характеризується басейн р. Мож, де ростуть широколистяні й соснові борові ліси, створено лісосмуги. Степова рослинність займає схили балок та узлісся. У річкових долинах добре виражені терасові місцевості. Річки Уди, Харків, Лопань, Мож і Мерла мають заплаву шириною від 0,3 до 3,5 км з чорноземно-лучними та лучними ґрунтами.

У ландшафтній структурі Харківської схилово-височинної області помітні регіональні відмінності. У північно-західній частині виділяються місцевості вододільних хвилястих рівнин з чорноземами типовими середньогумусними і вилугуваними. Наявні також долинно-балкові місцевості зі змитими чорноземами опідзоленими і темносірими лісовими ґрунтами. У долинах річок сформувались яружно-балкові місцевості, з байрачними лісами та проявами зсувних процесів.

Ландшафтну структуру межиріччя Уди – Сіверський Донець утворюють місцевості вододільних рівнин з чорноземами середньогумусними, долинно-балкові й прирічкові балково-яружні місцевості з еродованими ґрунтами та байрачними лісами.

Біологічне різноманіття регіону. Харківська область розташована в межах двох природних зон: лісостепової та степової. На її території представлені як зональні, так і азональні типи рослинності, а саме – нагірні діброви, байрачні дубові ліси, березові ліси, суходільні луки, лучні степи, різнотравно-типчаково-ковилові степи, рослинність крейдових відслонень; заплавні ліси, соснові і широколистяно-соснові ліси, заплавні луки, галофітна рослинність, осоково-злакові і мохово-осокові болота, прибережно-водна рослинність; рослинність антропогенного походження, агрофітоценози на місці зведених зональних широколистяних лісів, азональних соснових лісів, розораних зональних лучних та різнотравно-типчаково-ковилових степів, а також синантропна рослинність.

По спектру основних життєвих форм флора цілком типова для областей помірного клімату. В ній представлені наступні основні типи: дерева – 27 видів, чагарники – 48, чагарники і напівчагарники – 26, багаторічні трав'янисті рослини – 873, дворічні – 95 та однорічні трав'янисті рослини – 188 видів.

У складі флори Харківської області було відмічено 349 кормових культур, 340 – декоративних, 337 – медоносних, 571 вид лікарських, 112 – харчових, 74 – отруйних, 64 – дубильних, 60 – вітаміновмісних, 59 – фарбувальних, 57 – технічних, 36 видів жиро- та ефіроолійних рослин.

До списку рослин Харківської області, занесених до Червоної книги України, входить 117 видів рослин, з них: 101 вид судинних рослин, водоростей – 7, лишайників – 2 та грибів – 7. Серед них за природоохоронним статусом: вразливих – 57, рідкісних – 18, недостатньо відомих – 3, неоцінених – 32 та зникаючих – 7.

Нагірні діброви поширені, головним чином, у північно-західних районах вздовж річкових долин на плакорних ділянках вододілів і правих високих берегах річок Сіверський Донець, Харків, Лопань, Уди, Мжа та Мерла. Найбільші площі в нагірних широколистяно-мішаних лісах займають кленово-липова та липово-ясенева діброви.

Байрачні дубові ліси поширені в Зачепилівському, Красноградському, Кегичівському, Первомайському, Зміївському, Барвінківському, Балаклійському, Ізюмському, Шевченківському, Куп'янському, Дворічанському, Великобурлуцькому та Вовчанському районах, тобто на території майже всіх районів степової зони та в південній частині лісостепової зони. Березові ліси на Харківщині збереглися невеликими ділянками на пониженнях борової тераси серед лісових соснових масивів.

Суходільні луки в області розвиваються на місці зведених лісів і є похідними угрупованнями. Тут переважають багаторічні трав'янисті рослини: грястиця збірна, костриця лучна, тонконіг лучний, тонконіг вузьколистий, пирій повзучий, конюшина лучна, конюшина гірська, в'язіль барвистий, різні види горошку, деревій майже звичайний, вероніка колосиста, підмаренник справжній, горлянка женецька, материнка звичайна тощо. Степові формації на Харківщині майже не збереглися, степи в значній мірі розорані. Окремі ділянки степової рослинності зустрічаються лише на схилах балок, ярів та на правих берегах річок Сіверський Донець, Вовча, Оскіл та інш. Природний рослинний покрив степових фітоценозів дуже змінений під впливом господарської діяльності людини.

Особливо великих змін зазнала степова рослинність на ділянках, де протягом багатьох років випасали худобу. Невеличкі ділянки справжніх різнотравно-типчачово-ковилових степів ще залишились подекуди в степових районах Харківщини.

У Харківській області представлені такі формації, занесені до Зеленої книги України: формація мигдалю низького, півонії тонколистої, осоки низької та всіх видів ковили. Рідкісними для Харківщини є угруповання мласкавця серповидного, кринітарії волохатої та бородача звичайного.

Заплавні ліси розташовані на берегах річок, головним чином Сіверського Донця, Оскола, Уд, Мож і Орлі. Це широколистяні заплавні діброви, в деревостані яких домінують дуб звичайний, ясен високий та види в'яза. Підлісок і травостій подібні до нагірних дібров. Зазвичай тут зростають і ліани: хміль звичайний і плетуха звичайна. Дрібнолистяні заплавні ліси із верби білої, тополі сріблястої, тополі чорної, осики та вільхи чорної зустрічаються лише в притерасній частині заплави річок. В заплавах річок також поширені зарості чагарникових верб з вологолюбним високотрав'ям та бур'янами.

Соснові і широколистяно-соснові ліси – азональні типи рослинності, займають значну частину борової тераси лівих берегів Сіверського Донця, Оскола, Мож, Уд і Мерли. Рельєф терас нерівний, на його підвищених елементах з бідними ґрунтами формуються сухі бори, а на рівнинних і понижених його елементах з родючими ґрунтами – свіжі субори. Сухі бори бідні за флористичним складом. Типовими є напівкущі – зіновать дніпровська і дрік красильний. Трав'янистий покрив складають орляк звичайний, щитник чоловічий, суниці лісові, конвалія травнева, нечуйвітер волохатенький, смовдь гірська, золотушник звичайний.

Подекуди на Харківщині зустрічаються асоціації дубово-соснових лісів ліщинових (Зелена книга України) та рідкісні для області асоціації соснових лісів різнотравно-злакових, орлякових, вересових, костяницевих, кладонієвих та кипцево-чебрецевих. Заплавні луки формуються в заплавах річок. Раніше вони щорічно затоплювалися повеневими водами. Інтенсивне використання луків як сіножатей та пасовищних угідь призвело до значної деградації цих рослинних угруповань. Природні луки Харківщини майже не охороняються, їх доля в природно-заповідному фонді може реально збільшитись при створенні екологічної мережі. Значна площа заплав розорана під сільськогосподарські угіддя або витоптується худобою, знищується неорганізованими туристами. Для заплав річок степової зони (Берестова, Багата, Оріль, Орілька, Берека, Волоська Балаклійка, Самара) властиві солончакові та солонцюваті ґрунти, на яких зростає галофітна рослинність. Вона поширена також у Зміївському районі в долині р. Сів. Донець ("Горіла Долина" та озеро Лиман). У засоленних умовах найчастіше зростають осоково-різнотравні та злаково-різнотравні угруповання з участю видів-галофітів

У долинах і заплавах річок велика кількість озер, рукавів, стариць, тимчасових водойм. У долині Сіверського Донця найбільшими озерами є Лиман, Чайка, Світличне, Комишувате, Біле та інші, а озеро Борове розташоване прямо серед соснового лісу. Ці водойми і грузькі береги річок заростають прибережно-

водною рослинністю. У наш час природні ландшафти, де збереглися зональні та азональні рослинні угруповання, на Харківщині займають незначну площу (близько 20%). На місці зведених соснових і дубових лісів та розораних лучних і різнотравно-типчачово-ковилових степів впродовж уже багатьох років на сільськогосподарських землях вирощуються різноманітні зернові, зернобобові, технічні, овочеві та плодово-ягідні культури тощо. На цих площах формуються своєрідні агрофітоценози, в утворенні яких беруть участь, крім певних видів культурних рослин, і значна кількість бур'янів, що складають основу синантропної рослинності.

Перелік видів рослин, що підлягають особливій охороні на території Харківської області було затверджено рішенням Харківської обласної ради від 25 вересня 2001 року з метою збереження цінних в природному та господарському відношенні рідкісних або таких, що перебувають під загрозою зникнення на території області, видів рослин і підвищення відповідальності за їх незаконний збір, пошкодження або знищення. До списку входять 182 види судинних рослин.

Важливою складовою частиною навколишнього середовища області є тваринний світ. Безхребетні тварини Харківської області заселяють два різко відмінні між собою середовища: наземне і водне. Наземні безхребетні у межах області заселяють різноманітні біотопи як природні, так і антропогенні; як зональні (лісові, степові), так і азональні з реліктовою фауною (крейдяні відслонення, піски, солончаки тощо).

Тваринне населення водної біоти Харківської області налічує понад 2000 видів і представлене різними систематичними групами (найпростіші, губки, олігохети, п'явки, молюски, ракоподібні, водяні кліщі й павуки, водяні комахи), які заселяють різноманітні біотопи (річки, стариці, водосховища, озера, ставки, болота різних типів, струмки, степові поди, джерела тощо). Рідкісні види тварин виступають індикаторами фауністичного різноманіття. Аналіз розподілу рідкісних видів безхребетних Харківщини за систематичним складом свідчить, що до класу комахи належить понад 97% вивченого біорізноманіття (із 229 видів – 223), по 2 види відносяться до класів п'явки та ракоподібні, по 1 виду до класів дощові черви і молюски. Сучасна орнітофауна Харківської області представлена видами, що належать до 18 рядів. З них: 42 види занесено до Європейського Червоного списку, 167 – до Червоної книги України та ін.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. На сьогоднішній день заповідний фонд Харківської області налічує 243 об'єкти (в т.ч. 13 – загальнодержавного значення, 230 – місцевого) загальною площею 74,44 тис. га, що становить 2,4% від загальної площі області. Серед територій та об'єктів ПЗФ переважають заказники — 70% (ландшафтні, гідрологічні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, загальногеологічні). Крім того курортні та лікувально-оздоровчі території займають 1,2 тис. га, рекреаційного призначення – 4,4 тис. га, водно-болотні угіддя – 68,55 тис. га, а також полезахисні та інші захисні насадження – 103,02 тис. га.

Найбільший рівень заповідності має Печенізький район, який складає 23,5% від загальної площі району, на його території розташовано 5 об'єктів природно-

заповідного фонду, загальною площею 10,98 тис. га. Вище середньообласного показника по рівню заповідності мають, також, наступні райони та міста:

- Зміївський – рівень заповідності становить 11,62%, налічується 12 об'єктів природно-заповідного фонду, що розташовані на загальній площі 15,86 тис. га;
- Борівський – рівень заповідності складає 7,62%, налічується 5 об'єктів на площі 6,67 тис. га;
- Краснокутський – рівень заповідності 5,52%, налічується 17 об'єктів на площі 5,75 тис. га;
- м. Харків – 4,74%, налічується 16 об'єктів природно-заповідного фонду на площі 1,45 тис. га.

Найнижчий рівень заповідності мають наступні райони:

- Золочівський – 0,05%, на території якого розташовано 5 об'єктів природно-заповідного фонду на площі 0,05 тис. га;
- Лозівський – 0,08%, розташовано 7 об'єктів на площі 0,12 тис. га;
- Шевченківський – 0,1%, розташовано 6 об'єктів на площі 0,09 тис. га;
- Коломацький – 0,1%, розташовано 2 об'єкти на площі 0,03 тис. га;
- Харківський – 0,1%, розташовано 15 об'єктів на площі 0,14 тис. га.

Крім цього, нижче одного відсотка мають рівень заповідності у Сахновщинському, Куп'янському, Красноградському, Нововодолазькому, Богодухівському, Близнюківському, Валківському, Барвінківському, Кегичівському та Дергачівському районах.

З метою забезпечення збереження біорізноманіття в регіоні, в рамках виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385, в Харківській області проводиться робота з розширення мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Так, у 2017 р. рішенням Харківської обласної ради від 07.12.2017 № 606-VII "Про створення ландшафтного заказника місцевого значення "Синичинський" на території Ізюмського району Харківської області створено ландшафтний заказник місцевого значення "Синичинський" орієнтовною площею 285,6 га, який розташовано в межах Студеноцького лісництва ДП "Ізюмське лісове господарство".

Гордістю та прикрасою Харківської області є три національних природних парки "Гомільшанські ліси", "Слобожанський" та "Дворічанський".

Національний природний парк "Гомільшанські ліси" – це "Харківська Швейцарія". Повноводний Сіверський Донець, річка Гомільша та численні озера, прибережні "гірські" кручі і широкі тераси, вікові дуби, гаї і соснові бори, квітучі галявини і луки – все це надає місцевості особливу, неповторну красу. Парк являє собою унікальне місце для проведення еколого-просвітницької та рекреаційної роботи. У парку створено спеціальні екологічні маршрути, за допомогою яких відвідувачі можуть ознайомитися з унікальними краєвидами, побачити рослини і тварини, які є рідкісними для нашого регіону і просто відпочити серед дивовижної природи. Упродовж 2017 р. на території національного природного парку "Гомільшанські ліси" з метою створення умов для організованого та ефективного туризму, формування у рекреантів та місцевого населення

екологічної культури, діяли вісім екологічних стежок, а саме: "Козача гора" (довжиною 2 км), "Дубовий гай" (довжиною 2,5 км), "Коропівське городище" (довжиною 3,8 км), "Алано-болгарське городище біля с. Суха Гомільша" (довжиною 11,5 км), "Урочище Хомутки" (довжиною 2,5 км), "Свіжий бір" (довжиною 3,9 км), "Старий бір та заплавна лука" (довжиною 3,7 км), "Старий субір" (довжиною 5,7 км).

Національний природний парк "Дворічанський" – це білі гори, крейдяні обриви, схили, розрізані ярами, осипи крейдяного пилу. Заповідна територія складається з крейдяних гір, які утворилися з раковин молюсків на місці моря, що плескалося в цих місцях понад 70 мільйонів років тому. Прогулюючись по дну цього давнього моря, можна зустріти рідкісні рослини, що занесені до Червоної книги України. Тваринний світ представлений такими рідкісними тваринами як горностаї і тушканчик. На території парку діють 2 екологічні стежки: "Крейдяна" довжиною 5,2 км та "Урочище Заломне" довжиною 2,89 км. У 2017 році при підтримці волонтерів було проведено ремонт екологічної стежки "Урочище Заломне" та облаштовано екологічну стежку "Крейдяна".

Національний природний парк "Слобожанський" – це парк, який об'єднує у собі природні особливості двох зон: Полісся і Лісостепу і розташований у долині річки Мерла. На території парку протягом 2017 року діяли 2 екологічні стежки: "До торф'яних боліт" довжиною 3,1 км та "Мурафська дача" довжиною 2,6 км. Також, функціонувало 2 туристичних маршрути – "Забутими стежками" (12 км) та "Сосновий ліс" (15 км), 4 рекреаційних пункти та наметовий екотабір.

Родзинками природно-заповідного фонду області також є:

- Ботанічний сад загальнодержавного значення Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, колекція якого налічує 1500 видів флори. До неї входять реліктові, рідкісні види місцевої й світової флори та екзотики;

- Харківський зоопарк загальнодержавного значення, який займає друге місце в Україні. Тут зберігається колекція диких тварин, серед яких особливої уваги заслуговують види, що знаходяться на грані зникнення не тільки в Харківській області, але й у світі;

- Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення "Краснокутський", заснований Н.В. Каразіним. Має цінну багату колекцію рослин, в тому числі інтродукованих з Криму, Азії, Америки та Європи;

- Дендропарк Харківського аграрного університету ім. В.В. Докучаєва загальнодержавного значення заснований у 1972 р. Має цінну колекцію дендрофлори;

- Регіональний ландшафтний парк "Печенізьке поле" – перший в області заповідний об'єкт багатофункціонального призначення. Тут охорона природи поєднується з наукою, дослідною та просвітницькою роботою;

- Лісовий заказник місцевого значення "Григорівський бір", який представляє собою цінний лісовий масив в межах міста. Тут охороняється біля 100 видів флори та фауни;

- Гідрологічний заказник місцевого значення "Салтівський", де зберігається водно-болотне угіддя в межах промислового міста, яке є місцем зростання більше 200 видів флори та мешканням 32 видів птахів;
- Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Сад ім. Т.Г. Шевченка", яка представляє собою 20 вікових дубів віком 200-300 років. Ці дуби є залишками корінних дубових лісів, які в минулому росли на території м. Харкова;
- Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення "Дерево гінкго" – реліктові рослини третинного періоду.

Елементи смарагдової мережі України.

UA0000034 Національний природний парк "Гомільшанські ліси".

UA0000071 Регіональний ландшафтний парк "Печенізьке поле".

UA0000073 Регіональний ландшафтний парк "Ізюмська лука".

UA0000074 Національний природний парк "Дворічанський".

UA0000075 Національний природний парк "Слобожанський".

UA0000086 Заказник "Печенізька лісова дача".

UA0000088 Заказник "Сіверськодонецький".

UA0000104 Червонооскільське водосховище.

UA0000105 Печенізьке водосховище.

Опис регіональної екологічної мережі. Природні ландшафти спостерігаються майже на 30,4% території Харківщини. У найменш зміненому вигляді вони збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками, болотами, на відкритих землях, площа яких становить лише 14,6% території області. Таким чином, можна вважати, що стан, близький до природного, мають тільки ці території і вони можуть бути віднесені до регіональної системи екомережі.

Формування екомережі в Харківській області проводилось згідно з Програмою формування національної екологічної мережі в області на 2002-2015 рр., яка затверджена рішенням Харківської обласної ради від 21.05.2002 року (зі змінами). В рамках зазначеної Програми науково-дослідною установою "Український науково-дослідний інститут екологічних проблем" розроблено проект схеми регіональної екомережі Харківської області.

До її належать територіальні структури загальнодержавного та місцевого значення, які є складовими місцевих схем формування екомережі.

Територіальні структури загальнодержавного значення

Екорегіон – Придонецький, розташований у долині р. Сіверський Донець.

Екокоридори:

- широтний: Галицько-Слобожанський (лісостеповий) проходить долинами рр. Мерла, Мерчик, Черемушна, Мжа, Сіверський Донець, Великий Бурлук, Нижня Дворічна та Оскіл;

- меридіональний: Сіверсько-Донецький – включає заплавні луки, чагарники, сіножаті, схиліві землі з незначним рослинним покривом, ліси, водні об'єкти.

Територіальні структури місцевого значення:

Екокоридори:

Природного походження:

Орільський – долина р. Оріль;
 Оскільський – долина р. Оскіл;
 Берестовий – долина р. Берестова;
 Самарський – долина р. Самара;
 Берецький – долина р. Берека;
 Балаклійсько-Синихінський – долини рр. Волоська Балаклійка та Синиха;
 Удянський – долина р. Уди.
 Штучного походження: лісосмуги вздовж залізниць.

У Харківській області площа земель, що має бути включена до екологічної мережі складає 220,178 тис. га.

До територіальних структур загальнодержавного значення регіональної схеми області відносяться ті, які є складовими частинами схеми проектних елементів загальнодержавного значення національної екомережі України. До них віднесені: Придонецький екорегіон та Галицько-Слобожанський і Сіверсько-Донецький екокоридори.

Придонецький екорегіон розташований у степовій зоні Харківської, Донецької та Луганської областей України і простягається з північного заходу на південний схід вздовж долини р. Сіверський Донець. Північно-західна межа регіону пролягає на кордоні лісостепової та степової зони в центральній частині (Зміївський район) Харківщини. Південно-східна межа пролягає в західній частині Луганщини (Кремінський район). Призначенням екорегіону є збереження великих природних елементів ландшафту, місць існування та популяцій типової й рідкісної біоти Задонецько-Донського краю в середній течії р. Сів. Донець.

У межах Харківської області екорегіон проходить долиною р. Сіверський Донець у Зміївському, Балаклійському та Ізюмському районах. Площа екорегіону – 54,78 тис. га. Основну площу регіону складають землі вкриті лісом – 68%. До водного фонду належить 1,5 тис. га, це переважно русло річки та стариці в заплаві Сіверського Дінця.

До складу його структурних елементів віднесені ключові території площею 36,79 тис. га, що включають 12 об'єктів ПЗФ, 5 територій та об'єктів, які зарезервовані для наступного заповідання та 4 водно-болотні угіддя.

Особливостями екорегіону є: значна його лісистість, що перевищує в декілька разів лісистість суміжних територій; перевага серед ключових територій великих за площею об'єктів. Так, майже половина з них має площу понад 1000 га, що забезпечує збереження великих життєздатних популяцій біоти і лише 6 територій – меншу за 100 га; значне ландшафтне різноманіття переважної більшості ключових територій, яке забезпечує збереження в природному й напівприродному стані типових зональних та інтразональних комплексів; велика рекреаційна цінність, яка пов'язана з мальовничістю ландшафтів, різноманіттям біоти та розміщенням у межах екорегіону комплексних природоохоронних об'єктів – національного природного та регіонального ландшафтного парків.

Багатство фітобіоти екорегіону пояснюється його ландшафтним різноманіттям та незначним у порівнянні з суміжними територіями

антропогенним порушенням. Долинне розташування репрезентує в його складі всі типи зональних та інтразональних ценозів, характерних для півдня лісостепової зони – півночі степової зони. На правобережжі представлена рослинність нагірних дібров, байрачних лісів, лучних та справжніх степів, крейдяних відслонень. У заплаві – інтразональна прибережно-водна і справжня водна рослинність, заплавні ліси та луки, серед яких на півдні екорегіону проявляються ознаки засолення. На лівобережжі зростають соснові ліси та трапляються унікальні галофітні угруповання на лесовій терасі.

Галицько-Слобожанський екокоридор – базовий лісостеповий коридор України, який простягається від р. Сян на заході, охоплюючи Розточчя, Опілля, Карпати, Поділля, Придніпров'я, Полтавщину, Слобожанщину до річок басейну Сіверського Дінця та Дону на сході. Таким чином, у смугу цього базового екокоридору потрапляють ділянки басейнів усіх річок першої величини, зони ендемічності Карпат та Поділля, пралісові ділянки – букові та смерекові в Карпатах, діброви Поділля та Слобожанщини, сосняки Слобожанщини, грабини Розточчя, степові ділянки Опілля, Придніпров'я, реліктові крейдяні ценози Сіверського Дінця.

Основним призначенням екокоридору є збереження біорізноманітності унікальних для України центральноєвропейських ялицево-сосново-букових, реліктових присередземноморських звичайнодубових, скельнодубових пралісів, дубово-грабових і унікальних для рівнинної частини України пухнастодубових лісів та центральноєвропейських лучних степів, які знаходяться на межі ареалу, а також причорноморських степів. Особливо цінною є його частина, розташована на схід від Харкова на території Старобільщини, що має риси давнього лісостепу. Саме тут збереглася реліктова крейдяна так звана „гісопова флора" з численними ендемами, зокрема костриця крейдяна, левкой запашний, дворятник крейдяний, шоломниця крейдяна, гісоп крейдяний, смілка крейдяна та багато інших, які пов'язують Старобільські степи з Донськими та Волзькими. Велику роль на цій території відіграють і чагарникові степи.

У межах Харківської області екокоридор пролягає територіями Краснокутського, Богодухівського, Валківського, Нововодолазького, Харківського, Зміївського, Чугуївського, Печенізького, Шевченківського, Великобурлуцького та Дворічанського адміністративних районів, а саме долинами рр. Мерла та Мерчик – басейн р. Дніпро; рр. Черемушна, Мжа, Сіверський Донець, Великий Бурлук, Нижня Дворічна та Оскіл – басейн р. Дон. Коридор має протяжність близько 280 км. Площа його складає 76,74 тис. га. До структурних елементів коридору включені: 43 ключові території, площею 28,42 тис. га.

Меридіональний Сіверсько-Донецький екокоридор проходить на північному сході України. Північна межа його знаходиться на кордоні Вовчанського району Харківської області та Белгородської області Російської Федерації, а південна – на кордоні Луганської області та Ростовської області Російської Федерації. У північній частині він проходить на межі лісостепової і степової зони, а в центральній та південно-східній частині – степовою зоною. Тобто простягається територією України, поєднуючись з широтним Галицько-

Слобожанським екокоридором на північній межі Печенізького району Харківської області, перетинаючи його в Чугуївському та Зміївському районах, де переходить у Придонецький екорегіон.

Основне призначення екокоридору – забезпечення обміну генофондом, міграції птахів, поширення видів, підтримання екологічної рівноваги долинних екосистем р. Сіверський Донець, а також збереження рідкісних реліктових водних та заплавних ценозів, звичайнодубових та звичайнососнових пралісів, рефугіїв центральноєвропейських лучних степів, причорноморських степів і реліктової крейдяної флори.

У межах Харківської області екокоридор проходить долиною р. Сіверський Донець у Вовчанському, Печенізькому та Чугуївському районах. Він має площу – 41,15 тис. га. До складу структурних елементів коридору включені: ключові території площею 24,05 тис. га. Основну площу коридору складають землі лісового фонду. Значні площі належать до водного фонду, це переважно акваторія Печенізького водосховища.

Ключовими територіями є 8 об'єктів ПЗФ загальною площею 15,44 тис. га, 4 території загальною площею 4,2 тис. га, які зарезервовані для включення до складу ПЗФ у майбутньому та два водно-болотних угіддя, що розташовані на площі понад 7,6 тис. га.

Територіальні структури національної екологічної мережі місцевого значення визначаються відповідними регіональними програмами та регіональними схемами формування екологічної мережі. Завдання структур місцевого значення – забезпечення сприятливих умов існування, вільного розселення та міграції видів рослин і тварин у межах регіону (адміністративної області). Мережа елементів місцевого значення доповнює мережу елементів загальнодержавного значення, об'єднуючи природне середовище регіону в територіально цілісний комплекс.

Орільський екокоридор простягається долинами рр. Оріль, Орілька, Бритаї та гирлом р. Берека, а також Краснопавлівським і Орільківським водосховищами, з'єднуючи між собою структури національної екомережі загальнодержавного значення: Дніпровський екокоридор та Придонецький природний екорегіон. Основне призначення екокоридору – забезпечення вільного розселення та міграції видів птахів між річковими долинами річок басейну Дніпра та Сіверського Дінця, а також збереження безперервності ландшафтів екокоридору в природному стані.

Оскільський екокоридор займає долину р. Оскіл від смт. Дворічна до місця впадіння в р. Сіверський Донець, з'єднуючи елементи національної екомережі: Галицько-Слобожанський екокоридор та Придонецький природний екорегіон загальнодержавного значення. Основне призначення екокоридору – забезпечення вільного розселення та міграції видів рослин і тварин між річковими долинами річок Сіверського Дінця та Дону, а також збереження безперервності ландшафтів екокоридору в природному стані. Екокоридор у межах Харківської області проходить степовою зоною через Дворічанський, Куп'янський, Борівський та Ізюмський райони і займає площу понад 22 тис. га.

Берестовий екокоридор пролягає долиною р. Берестова від її витоків до впадіння у р. Оріль, з'єднуючи елементи національної екомережі: Галицько-Слобожанський екокоридор та Придонецький екорегіон загальнодержавного значення з Орільським екокоридором місцевого значення. Основне призначення екокоридору – забезпечення вільного розселення та міграції видів рослин і тварин Харківської області, а також збереження безперервності ландшафтів у природному стані. Екокоридор у межах Харківської області проходить через Зачепилівський, Красноградський, Кегичівський, Нововодолазький та Зміївський райони і займає площу понад 8 тис. га.

Самарський екокоридор простягається долиною р. Самара в межах Харківської області, з'єднуючи елементи національної екомережі: Дніпровський екокоридор з Сіверсько-Донецьким. Основне призначення екокоридору – забезпечення вільного розселення та міграції видів рослин і тварин між річковими долинами Дніпра та Сіверського Дінця, а також збереження безперервності ландшафтів екокоридору в природному стані. Екокоридор у межах Харківської області проходить Близнюківським районом і займає площу понад 2 тис. га.

Берецький екокоридор займає долину р. Берека, з'єднуючи елемент національної екомережі Придонецький природний регіон з Орільським екокоридором місцевого значення. Основне призначення екокоридору – забезпечення вільної міграції птахів на південь Харківської області водноболотними угіддями долини р. Берека, а також збереження безперервності ландшафтів екокоридору в природному стані. Екокоридор у межах Харківської області проходить Первомайським, Лозівським, Барвінківським та Балаклійським районами і займає площу понад 7 тис. га.

Балаклійсько-Синихінський екокоридор проходить долинами рр. Волоська Балаклійка та Синиха, з'єднуючи елемент національної екомережі Придонецький екорегіон з Оскільським екокоридором. Основне призначення екокоридору – забезпечення вільної міграції птахів у меридіанному напрямку через центрально-східну частину Харківської області, а також збереження безперервності ландшафтів екокоридору в природному стані. Екокоридор у межах Харківської області проходить через Балаклійський, Чугуївський, Шевченківський та Куп'янський райони і займає площу понад 2 тис. га.

Удянський екокоридор проходить долиною р. Уди, з'єднуючи елемент національної екомережі Галицько-Слобожанський екокоридор з територією Російської Федерації. Основне призначення екокоридору – забезпечення вільної міграції птахів через північ Харківської області до Російської Федерації, а також збереження безперервності природних ландшафтів екокоридору в природному стані. Екокоридор у межах Харківської області проходить через Золочівський, Дергачівський райони, м. Харків, Харківський та Чугуївський райони і займає площу понад 9 тис. га.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Найвагоміші чинники антропогенного навантаження на елементи регіональної екомережі:

– значне зростання кількості автомобільного транспорту, що спричинило збільшення шкідливих викидів в атмосферу. Це зумовило те, що автомобільний транспорт став найнесприятливішим фактором стану атмосферного повітря міста;

– накопичення мулового осаду, що утворюється на очисних каналізаційних спорудах міста та акумулюється на мулових полях фільтрації, виводить з обігу 126 га міських земель (мулові поля є екологічно небезпечними, бо призводять до забруднення атмосферного повітря – пилом та парниковими газами (метан) підземної гідросфери – фільтратом);

– більше 80% забруднень, що надходять у водні об'єкти, і перш за все річки, припадає на неочищений поверхневий стік з території міста. Це призвело до замулювання русел, забруднення вод, порушення гідрологічного режиму та технічного стану річок;

– відсутність сучасних підприємств із переробки побутових і промислових відходів призвела до накопичення на території міста значної кількості відходів.

– незадовільний стан зеленої та лісової зон Харкова, їхній захист від впливу фізичних факторів. Це особливо важливо через те, що місто зростає за рахунок ущільнення міської забудови;

– забруднення підземних водоносних горизонтів;

– порушення гідрологічного та гідрохімічного режиму малих річок;

На території Харківської області до стаціонарних джерел забруднення слід віднести викиди потужних промислових підприємств, особливо паливно-енергетичного комплексу, машинобудівних, коксохімічного та хімічного виробництв. Основні забруднювачі атмосферного повітря: Зміївська ТЕС, Харківська ТЕЦ-5, ТЕЦ-3, ТЕЦ-2 "Есхар", управління магістральних газопроводів ГПУ "Шебелинкагазвидобування", ВАТ "Балцем", Харківський тракторний завод ім. Орджонікідзе, ДП "Завод ім. Малишева", ЗАТ "Харківський коксовий завод". Сумарний вклад зазначених підприємств у забруднення атмосферного повітря стаціонарними джерелами викидів області становить більше 86 %. Негативного впливу від діяльності цих підприємств зазнають агроландшафти приміської зони. Найпоширеніші речовини, які надходять до атмосферного повітря від стаціонарних джерел, – це пил, діоксид сірки, діоксид азоту, оксид вуглецю.

Наслідком високого господарського освоєння земельного фонду, без належних заходів щодо його охорони та відтворення, є прогресуюча деградація земель, що створює загрозу продовольчій безпеці області. На території Харківської області нараховується 1192,4 тис. га земель, підданих ерозії, що становить 38% від загальної площі області та 13,7 тис. га підтоплених земель або 0,4%. Ерозійні процеси проявляються у вигляді площинного змиву ґрунту.

Для Харківської області (лісостепової зони) характерна проблема утилізації твердих побутових відходів. В області нараховується 93 полігони та звалища ТПВ площею 300,8 га. Більша частина звалищ, полігонів ТПВ вичерпала свій потенціал. Їх завантаженість складає близько 80%.

Збільшується площа кислих ґрунтів, показник кислотності на цей час 5,8–6,0 рН, а 7 років тому – 6,2 рН. Серед орних земель області нараховується 742,95 тис. га (32,9%) кислих, 147,15 тис. га (6,5%) солонцюватих, 1,59 тис. га (0,1%) осолоділих ґрунтів, які потребують постійної хімічної меліорації.

Харківщина належить до регіонів з широко розвинутими екзогенними геологічними процесами, такими є підтоплення, зсувні явища та просадні ґрунти. В області спостерігається тенденція переважно техногенної активізації цих несприятливих процесів.

Однією з найважливіших проблем харківського лісостепу є вирубка лісів, в результаті чого не тільки відбувається деградація ґрунтів, але й руйнування ареалу мешкання більшості видів біоти.

Рекомендації. Першочерговими рекомендаціями на шляху до створення стабільної та продуктивної екомережі у Харківській області є:

- створення екологічного каркасу області на основі формування оптимальної мережі ПЗФ;
- забезпечення репрезентативності територій ПЗФ флористичною, фауністичною, геологічною, ландшафтною та іншими екологічними характеристиками;
- пріоритетний розвиток групи об'єктів високої категорії заповідності, насамперед багатофункціонального призначення (національних та регіональних ландшафтних парків);
- забезпечення виконання проектних рішень, проведення рекультивації місць видалення побутових відходів, які вичерпали свій ресурс;
- розроблення паспортів місць видалення твердих побутових відходів;
- будівництво комплексу з переробки твердих побутових відходів з системою збору, утилізації полігонного газу та виробництва електроенергії в м. Дергачі Харківської області;
- завершення будівництва комплексу по управлінню комунальними відходами у м. Люботин;
- будівництво комплексу по управлінню комунальними відходами на території Симонівської сільської ради Вовчанського району;
- збільшення частки населених пунктів, охоплених роздільним збиранням корисних компонентів твердих побутових відходів;
- впровадження електронного документообігу у сфері поводження з відходами.

Д.1.2.22. Херсонська область

Фізико-географічна характеристика. Херсонська область розташована в басейні нижньої течії р. Дніпро в межах Причорноморської низовини. Омивається Чорним і Азовським морями, Сивашем та Каховським водосховищем. Найбільші ріки області: Дніпро довжиною 178 км, Інгулець довжиною 180 км, 24 малі річки загальною довжиною 547,7 км. Кількість озер в області — 693 загальною площею водного дзеркала 170,22 тис. га. Водними об'єктами зайнято 15,1% території області, що у 3 рази перевищує відповідний

середньоукраїнський показник (4,8%). В області виділяється безстічний район – 9,9 тис. км² (34,7% загальної площі).

В геоморфологічному плані Херсонська область – слабохвиляста рівнина, особливістю будови якої є те, що вона повністю розташована в межах найнижчого геоморфологічного рівня України – Причорноморського, пануючі висоти якого 50-60 м над рівнем моря. Територія області має загальний похил з північного заходу на південний схід. Пересічна абсолютна висота складає 46 м, максимальна амплітуда висот – 101,4 м.

Як природно-територіальний комплекс Херсонщина розташована в південно-західній частині Східноєвропейської рівнини, її Степової зони, південної підзони, Причорноморсько-південностеповій та Причорноморсько-Приазовській сухостеповій провінціях, які, в свою чергу, поділяються за ландшафто-типовими ознаками на області: Бузько-Дніпровську, Дніпровсько-Молочанську, Нижньодніпровському сухостепову та Присивасько-Приазовську сухостепову.

Бузько-Дніпровську область, яка займає всю правобережну частину області, характеризують рівнинно-подові, балочні, яружні, схиліві, заплавнотерасові типи місцевостей. В геоморфологічному відношенні ця область має найбільші абсолютні відмітки висот і слабкий похил на південь до узбережжя Чорного моря. Розчленованість рельєфу незначна. Коливання відносних висот становить 50-80 м, на півдні – 20-30 м.

Вододіли, особливо на лівобережжі, – це рівнини, які характеризуються наявністю замкнених улоговин, що мають скоріш за все суфозійне походження – подів (Зелений, Чорна долина, Чапельський, Агайманський). Глибина подів – кілька метрів, а їх площа коливається від 3 до 160 км².

Клімат помірно-континентальний із порівняно м'якою зимою (середні температури зимових місяців -1° - -3° С) та жарким і довгим літом (середні температури +22° - +23° С, максимальні – більше +40° С). Середньорічна температура дорівнює 9,3° - 9,8° і має зараз стійку тенденцію до підвищення. Середня багаторічна кількість опадів по області близько 400 мм, але в останнє десятиріччя кількість опадів збільшується. Клімату Херсонщини притаманні літні сухотви – потужні вітри (більше 5 м/с) при низькій вологості (менше 30%) та високих температурах (вище +25°).

Структура землекористування. На початок 2017р., за даними Головного управління Держгеокадастру у Херсонській області, земельний фонд області складав 2846,1 тис. га, з них: землі сільськогосподарського призначення – 71,4% (2032,5 тис. га), ліси і лісовкриті площі – 5,4% (152,1 тис. га), забудовані землі – 2,6% (74,2 тис. га), землі під водою – 15,1% (430,9 тис. га), відкриті заболочені землі – 1,0% (29,2 тис. га), інші землі – 4,5% (127, 2 тис. га). Значна частка земельної площі 69,2 % (1969,4 тис. га) – це сільсько-господарські угіддя, в структурі яких 90,3 % (1777,9 тис. га) припадає на рілля. Сільськогосподарська освоєність території досягла 81,5%, а ступінь розораності земельної площі – 73,6%.

За інформацією Херсонського обласного управління водних ресурсів дренажними системами в області захищається від підтоплення 92,5 тис. га (62,4

тис. га – вертикальними та 30,1 тис. га горизонтальним дренажем) та 106 населених пунктів. За даними Каховської гідрогеолого-меліоративної експедиції, станом на 1 квітня 2017 року, площі з рівнями ґрунтових вод менше 2 метрів, в зоні впливу дренажних систем становлять 15,2 тис. га. Частково підтоплена територія у 58 населених пунктах області, забезпечених дренажними системами. З метою попередження процесів підтоплення підпорядкованими облводресурсів організаціями, в залежності від гідрометеорологічної ситуації, підтримується робота дренажних насосних станцій, що дозволяє тримати зміни меліоративного стану на постійному контролі.

Природно-заповідний фонд Херсонської області має у своєму складі 81 територій та об'єктів загальною площею 353428,4041 га (фактична площа – 302799,2041 га), в тому числі 15 об'єктів загальнодержавного значення – 325392,5041 (92%) га і 66 об'єктів місцевого значення – 28035,9 га (8%).

Відношення площі природно-заповідного фонду до площі області (показник заповідності) складає 10%. Територія Херсонщини в розрізі адміністративних одиниць характеризується дуже нерівномірним рівнем та структурою заповідання, а також кількістю і статусом природоохоронних територій та об'єктів.

Ландшафтне різноманіття регіону. Впровадження державної політики у сфері збереження та невиснажливого використання біорізноманіття, спрямованої на зменшення на нього антропогенного впливу, забезпечення природних умов для існування та відтворення, невиснажливого використання біоресурсів, у тому числі формування оптимального середовища для існування людини, віднесено до пріоритетних напрямків у сфері охорони природи в Україні.

Одним з інструментів впровадження такої політики є збільшення площі земель з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, формування їх територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій. При цьому національна екологічна мережа має відповідати вимогам щодо її функціонування у Всеєвропейській екологічній мережі.

Херсонська область представляє собою окремий природний регіон, який включає об'єкти природно – заповідного фонду та інші території, що зберігаються конвенціями, угодами, договорами і забезпечують збереження ландшафтів і біорізноманіття.

На її території розташовані елементи екологічної мережі, які мають загальнодержавне значення, тому формування природоохоронних територій держави, які репрезентативно відображали б усе багатство її природи, є складовою частиною державної політики у сфері охорони та збереження. Станом на 2016 рік в межах Херсонської області є землі наступного підпорядкування: землі природоохоронного призначення (88, 3 тис. га), сіножаті та пасовища (155,4 тис. га), водогосподарські підприємства (20,97 тис. га), землі водного

фонду (430,8 тис. га), землі оздоровчого призначення (0,40 тис. га), землі рекреаційного призначення (1,90 тис. га), землі історико-культурного призначення (0,1 тис. га), ліси та інші лісовкриті площі (152,0 тис. га).

Для сталого і збалансованого розвитку території з метою створення оптимальних умов для життя на ній людей необхідно забезпечити збереження біологічного, ценотичного і ландшафтного різноманіття. Одна з умов досягнення цієї мети полягає у переведенні певної частини території та окремих об'єктів до категорії таких, що підлягають особливій охороні. Серед них найважливішими є території та об'єкти природно-заповідного фонду, в межах яких природні комплекси найбільш захищені.

Велика роль збереження біорізноманіття на Херсонщині належить територіям водно-болотних угідь міжнародного значення: Дельта р. Дніпра, Тендрівська затока, Ягорлицька затока, Карнікітська затока, Джарилгацька затока, Центральний Сиваш, Східний Сиваш, Великий Чапельний під.

Водно-болотні угіддя виконують роль своєрідного екологічного коридору між Дунаєм і Доном вздовж північно-західного кордону Чорного моря і слугують дуже важливими місцями для зимівлі та годівлі мільйонів водоплавних птахів, які тут зимують або пролітають по Азово-Чорноморському міграційному коридору. Також вони посідають чільне місце серед найпродуктивніших природних систем країни. Ці угіддя значною мірою задовольняють соціальні потреби у любительській та промисловій рибній ловлі, спортивному полюванні, туризмі та інших видах рекреації. Велике рекреаційне значення мають водні об'єкти, придатні для купання, бальнеологічні ресурси у вигляді мінеральних вод, мінеральних грязей та висококонцентрованих розсолів.

З метою фінансового забезпечення виконання природоохоронних заходів, до переліку першочергових природоохоронних заходів для фінансування з обласного Фонду охорони навколишнього природного середовища у 2017 році, окрім іншого, включено "Розробку проекту землеустрою з організації та встановлення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) та їх закріплення межовими знаками" на: лісовий заказник загальнодержавного значення "Березові колки" та ландшафтний заказник місцевого значення "Інгулець"; "Інвентаризацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду області"; "Оформлення кадастрової документації на території та об'єкти природно-заповідного фонду" на: лісовий заказник загальнодержавного значення "Березові колки", ландшафтний заказник місцевого значення "Інгулець"; ландшафтний заказник місцевого значення "Балка Великі Сірогози"; "Розробку наукового обґрунтування створення регіонального ландшафтного парку "Гілея".

Біологічне різноманіття регіону. Хоча Херсонська область займає лише 4,7% площі України, її біологічне різноманіття характеризується значними величинами. Це пов'язано з тим, що територія Херсонщини розташована в трьох різних ботаніко-географічних районах степової зони, а саме – в Правобережному Злаковому Степу, Лівобережному Злаковому степу, в Полиновому Степу.

Флора, або фіторізноманіття області налічує більше 1500 видів вищих судинних рослин. Рослинність піщаних степів на Нижньодніпровських пісках є домінуючою, первинною, корінною. Псамофітні степи займають підвищені

ділянки всіх семи піщаних арен: Каховської, Козаче-Лагерської, Виноградівської, Олешківської, Збур'ївської, Іванівської та Кінбурнського півострова. Ці степи, хоча і розташовані в смузі типчаково-ковилових степів, але відносяться до едафічного (псамофітного) варіанту різнотравно-типчаково-ковилових степів, тобто більш північної смуги степової зони.

Як в типових степах, серед псамофітно-степової рослинності Нижньодніпровських степів переважають ксерофільні дернинні злаки, а саме: костриця Беккера, ковила Дніпровська, келерія піскова, житняк Лавренка. Серед різнотрав'я також переважають псамофіти – гвоздика плоскозуба, цмин пісковий, молочай та ін. На цих пісках дуже багато ендеміків Нижнього Придніпров'я – видів, поширених лише на даній території, це: дрік Дніпровський, еспарцет Дніпровський, чебрець Дніпровський та ін.

Крім псамофітних степів, на піщаних аренах значні площі займають бугристі піски, тобто кучугури, які утворилися внаслідок дії вітру та інших чинників. На кучугурах переважають види з міцним і довгим корінням, яке дозволяє їм закріплюватись на рухомому піску. Це зіновать Дніпровська, молочай Дніпровський та ін.

Лучна рослинність поширена головним чином у великих зниженнях (улоговинах) серед арен і частково на невеликих, але глибоких міжкучугурних зниженнях, в останньому випадку разом з березовими гайками. В лучних угрупованнях домінують такі рослини: тонконіг лучний, осока шершава, конюшина сунецевидна, жовтець багатоквітковий, подорожник великий, ситник темноцвітний та ін.

Болота, які зустрічаються на аренах, переважно заростають рогузом широколистим, кугою озерною, а береги – осокою гострою та осокою пухирчастою.

Станом на 01 січня 2015 року на території області охороняється 18 видів рослин, включених до списку Міжнародного союзу охорони природи (МСОП), 34 види рослин, що включені до Європейського Червоного списку, 12 видів рослин, включених до переліку CITES, 9 видів рослин охороняються Бернською конвенцією, 121 вид включено до Червоної книги України, 232 – до Червоного списку Херсонської області (в тому числі 17 видів грибів, в т.ч. 12 видів лишайників; 7 видів водоростей – 3 види зелених і по 2 види червоних і бурих, 10 видів мохоподібних, 1 вид плауноподібних та 110 вищих судинних рослин).

Тваринний світ Херсонщини багатий і різноманітний, адже тут є всі фізико-географічні умови для нормального існування тварин: сприятливий клімат, різноманітні природні умови, фітоценози різних типів, багато прісних та солоноводних водойм з великою площею акваторій та різними глибинами, наявність відслонень різних гірських порід та інших біотопів.

Основними природними та антропогенними комплексами Херсонської області є степові нерозорані ділянки, береги Дніпра та прибережні яри і балки, плавні, Нижньодніпровські піски, сільськогосподарські угіддя, лісосмуги, рисові чеки та узбережжя зрошувальних і скидних каналів, приморські узбережні ділянки. Для кожного комплексу характерний свій фауністичний комплекс, в який входять як широко поширені види, так і види вузькоареальні, стенобіонтні.

Мінливість мікрорельєфу, ґрунтів, рослинності зумовлює своєрідність фауністичного комплексу.

Для всіх природних комплексів, представлених в регіоні, фоновими видами ссавців є козуля європейська, лисиця звичайна, миші, а з птахів всюди зустрічаються вороніві та чайкові, типові представники герпетофауни – гадюка степова та вужі, батрахофауни - зелена ропухаквакша.

Дніпро у своїй нижній течії є своєрідним фауністичним кордоном для ряду видів. Так, наприклад, на його правобережжі зустрічаються кріт, крапчастий ховрах, комаха кравчик-головач, а на лівобережжі - малий ховрах, сліпак піщаний, ємуранчик. Дніпро перешкоджає розповсюдженню на захід близько 40 видів комах.

Значна частина Херсонської області представлена в основному степовими біотопами. Розорювання степів, випас худоби привели до скорочення чисельності аборигенних копитних, степових гризунів, великих птахів, що гніздяться на землі, таких як дрохва звичайна, стрепет степовий. Великі хижаки як ссавці, так і птахи цілеспрямовано знищувались. В період освоєння херсонських степів 10 видів тварин було знищено безпосередньо людиною (кулан, сайгак, байбак та ін.). Зараз на території області нараховується біля 50 видів ссавців, більш як 300 видів птахів, 10 видів плазунів, 8 видів земноводних.

Потребують охорони в межах Херсонської області 250 видів тварин: 1 вид гідроїдних поліпів, по 2 види округлих кільчастих хробаків, 16 видів ракоподібних, 1 вид павукоподібних, 90 видів комах, 2 види моллюсків, 1 вид круглоротих, 12 видів риб, 1 вид земноводних, 5 видів плазунів, 91 вид птахів, 26 видів ссавців. 30 видів фауни занесені до Європейського Червоного списку та 142 види, занесені до Червоної книги України. До Червоного списку області занесено 54 види фауни, з яких 31 вид складають птахи, 15 видів – комахи, 5 – ссавці та по одному виду риби, земноводні та плазуни.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. На території Херсонської області функціонує 79 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, загальною площею 224171 га, з них 13 об'єктів загальнодержавного значення загальною площею 213882,76 га та 66 місцевого значення загальною площею 10288,24 га, в тому числі 22 точкові.

Природно-заповідний фонд Херсонській області налічує 7 категорій територій та об'єктів: Біосферний заповідник "Асканія-Нова" ім. Ф.Е. Фальц-Фейна – загальна площа 33307,6 га, в т.ч. заповідна – 11054 га та Чорноморський біосферний заповідник – загальна площа 109254,8 га (в Херсонській області 106 513,8 га), в т.ч. заповідна – 70 509 га; Національні природні парки Азово-Сиваський – загальна площа – 52 154 га, в т.ч. заповідна – 38 981 га, "Джарилгацький" загальна площа – 10000 га, в т.ч. заповідна – 805 га, "Олешківські піски" загальна площа – 8020,36 га, в т.ч. заповідна – 5223,0 га; 1 дендропарк загальнодержавного значення "Асканія-Нова" – загальною площею 183,2 га; 7 заказників загальнодержавного значення – загальною площею 34487 га та 13 заказників місцевого значення – загальною площею 26892,8 га; 30 пам'ятки природи; 13 парків-пам'яток садово-паркового

мистецтва місцевого значення загальною площею 173,34 га; 10 заповідних урочищ загальною площею 942 га.

Херсонські водно-болотні угіддя по своєму значенню є найголовнішими угіддями в Україні і складають майже 40% від площі усіх угідь. В нашій області вони розташовані в приморських регіонах. На території області функціонує 7 водно-болотних угідь міжнародного значення загальною площею 345229 тис. га, як середовища перебування водоплавних птахів.

Завдання, науковий профіль, характер функціонування і режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначаються у положеннях про них. На даний час в області затверджено положення на 64 території та об'єкти природно-заповідного фонду.

Слід зазначити, що, згідно з науково обґрунтованими рекомендаціями, у степовій зоні рівень заповідності повинен бути не менше 10%, а враховуючи, що в загальній площі природно-заповідного фонду області близько 120 000 га (майже 4%), становлять акваторії морів, лиманів, заток, то площа заповідних територій області вкрай недостатня.

У дельті Дніпра і на прилеглих територіях збереглися типові та рідкісні угруповування заплавлених лісів, боліт, лук, піщаних степів, степових схилів Дніпра та балок, відшарування гірських порід, у т.ч. 12 рідкісних типів рослинності, які включені до Зеленої книги України. У ценозах відмічені 71 вид тварин і 32 види рослин, що занесені до Світового Червоного списку МСОП, до

Європейського Червоного списку, Червоної книги України, до Червоного списку Херсонської області. Тут розташовані вже існуючі об'єкти природно-заповідного фонду України та ділянки водно-болотних угідь міжнародного значення (Рамсарські угіддя).

27 липня 2016 року видано Указ Президента України № 312/2016 "Про території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення" у частині оголошення природної території площею 120 гектарів в місті Гола Пристань гідрологічним заказником загальнодержавного значення "Озеро Соляне".

Підготовлено перелік цінних для заповідання природних територій та об'єктів, на яких збереглася цінна степова і петрофільна рослинність, створення яких можливе до 2020 року, а саме: національний природний парк "Кам'янська Січ" орієнтовною площею 8725 га; 29 заказників загальнодержавного значення орієнтовною площею 33549 га; 2 заповідні урочища, орієнтовною площею 75 га; 1 пам'ятка природи, орієнтовною площею 126 га.

Так, на виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06 серпня 2014 року № 385, в області реалізується завдання щодо створення національного природного парку "Кам'янська Січ". Відповідно до наукового обґрунтування необхідності його створення, цінним природним комплексом є територія, до складу якої входять землі Качкарівської, Милівської, Новокаїрської, Монастирської та Новорайської сільських/селищних рад Бериславського району загальною орієнтовною площею 12610,0406 га.

Флора цього унікального об'єкта природно-заповідного фонду налічує 582 види судинних рослин. Серед них – 52 раритетні. На цій території, крім того, зберігаються залишки близько 150 курганів і древніх поселень, залишки Кам'янської Січі, старовинні козацькі могили, панський маєток та старовинний монастир.

На території с. Республіканець Бериславського району Херсонської області розташована нерухома пам'ятка національного значення Кам'янська Січ, кладовище запорізьких козаків і могила кошового отамана Костя Гордієнка. Даний об'єкт занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток національного значення (охоронний № 210008-Н).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2009 року № 1043 "Про доповнення пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1993 р. № 254" пам'ятку історії національного значення Кам'янська Січ, кладовище запорізьких козаків і могилу кошового отамана Костя Гордієнка включено до Національного заповідника "Хортиця".

Листом від 15 грудня 2016 року № 5/3-8/1147/0-16 Міністерством екології та природних ресурсів України погоджено клопотання щодо необхідності створення Парку.

Елементи смарагдової мережі України. Чорноморський біосферний заповідник є номінантом Смарагдової мережі (Emerald network) (UA0000017) - системи природоохоронних територій, що забезпечує збереження біологічного різноманіття на основі екологічних принципів за програмою Європейської комісії і Ради Європи ЄС "Natura-2000" під егідою Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Конвенція., 1979).

Також потенційними об'єктами є "Долина нижнього Інгульця" (SHL12) та "Долина Середнього Інгульця" (SHL14), що занесені до "Тіньового списку" територій, які пропонується включити до мережі Емеральд (Смарагдової мережі) в Україні.

Нижня течія долини р. Інгулець є важливою для збереження південного варіанту степів – бідно-різнотравної типчаково-ковилової рослинності, які є майже повністю знищеними на півдні Степової зони і залишилися на невеликих за площею ізольованих ділянках. Тут оголюються понтичні та сарматські вапняки з низкою облігатних кальцепетрофітних видів. Тут виявлено низку видів рослин і тварин, що охороняються на державному рівні. Особливої уваги заслуговують локалітети вузьколокального нижньоінгулецького ендеміка *Sentaurea raczorskii*, популяції якого поширені лише на цій території у складі угруповань псамофітно-степової рослинності. Крім того, в межах об'єкту відомі знахідки рослин, занесених до Червоної книги України.

Середня течія долини р. Інгулець характеризується наявністю значних площ, зайнятих природною рослинністю, в першу чергу – степовою, що є важливим з огляду на великий відсоток розораності степів регіону, а також значну ізольованість та фрагментованість ділянок з нетрансформованою і слаботрансформованою природною рослинністю. Тут виявлено 16 видів рослин, занесених до Червоної книги України, а також низку регіонально-рідкісних видів.

Опис регіональної екологічної мережі. В рамках формування регіональної схеми екологічної мережі області, з метою забезпечення збереження та охорони цінних природних комплексів та об'єктів, забезпечення відповідності стану природних ландшафтів області вимогам критеріїв віднесення їх до Всеєвропейської екологічної мережі, а також з метою доведення рівня заповідності області до показника, визначеного науковими рекомендаціями для степової зони, складено Перелік резервованих цінних для заповідання територій та об'єктів Херсонської області, який схвалено розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 21 травня 2014 року № 341.

Херсонським державним університетом розроблено проект програми формування екологічної мережі області до 2018 року та концептуальну схему екологічної мережі області, розглянуті та схвалені під час засідання координаційної ради з питань формування національної екологічної мережі Херсонської області.

З метою формування схеми екологічної мережі складено Червоний список Херсонської області, який схвалено розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 20 вересня 2013 року № 612 та затверджено рішенням XXVI сесії Херсонської обласної ради шостого скликання від 13 листопада 2013 року № 893.

Крім того, розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 23 жовтня 2013 року № 685 "Про проведення інвентаризації територій та об'єктів природно-заповідного фонду області" створено відповідну робочу групу, затверджено план проведення інвентаризації територій та об'єктів природно-заповідного фонду області, затверджено інвентаризаційну картку об'єктів та створено підгрупи для обстеження таких територій та об'єктів.

Херсонщина представляє собою окремих природний регіон, який включає об'єкти природно-заповідного фонду та інші території, що зберігаються конвенціями, угодами, договорами і забезпечують збереження ландшафтів і біорізноманіття.

На її території розташовані елементи екологічної мережі, які мають загальнодержавне значення, тому формування природоохоронних територій держави, які репрезентативно відображали б усе багатство її природи, є складовою частиною державної політики у сфері їхньої охорони та збереження

Регіональна екологічна мережа Херсонської області включає елементи екологічних мереж різних рівнів – міжнародного (Всеєвропейська екомережа), загальнодержавного (Національна екомережа України), регіонального і локального (місцевого) (табл. 1).

Основні елементи екологічної мережі області в складі Всеєвропейської та національної екологічних мереж

Елемент екологічної мережі	Розташування (за фізико-географічними умовами)	Основні території та об'єкти – складові екологічної мережі
Природні регіони – ядра екомереж		

Міжнародні		
Сухостепова екостабілізуюча зона	Сухостепова підзона, пониззя р.Дніпро, Дніпровсько-Бузький лиман	Чорноморський біосферний заповідник, Національний природний парк "Олешківські піски", Нижньодніпровські плавні
Загальнодержавні		
Чорноморський природний регіон	північно-східний шельф Чорного моря	Національний природний парк "Джарилгацький"
Азовський природний регіон	Азовське море	Азово-сиваський національний природний парк
Таврійський природний регіон	Дніпровсько-Молочанське межиріччя	Біосферні заповідники: Чорноморський, Асканія-Нова, Азово-сиваський національний природний парк, Нижньодніпровські плавні
Природні коридори		
Міжнародні		
Прибережно-морський природний коридор	прибережна смуга Азовського і Чорного морів	прибережні смуги та внутрішні морські води, пляжі, коси, відмілини, острови
Загальнодержавні		
Південно-український природний коридор (широтний)	сухостепова підзона	Лісосмуги, пасовища, сіножаті
Дніпровський природний коридор (меридіональний)	долина р.Дніпро	заплавні луки, чагарники, сіножаті, схилі землі з незначним рослинним покривом, ліси, водні об'єкти

Для визначення складових елементів регіональної екологічної мережі Херсонщини та їх ув'язки з складовими екомереж міжнародного та національного рівнів (згідно Генеральної схеми планування території України) на території області виділяються:

1) природні регіони, де зосереджені існуючі та перспективні природно-заповідні території;

2) основні комунікаційні елементи регіональної екологічної мережі (природні коридори) в складі національної екологічної мережі:

а) широтні – смуга прибережно-морських природних ландшафтів Чорного та Азовського морів, яка входить до складу Прибережно-морського природного коридору Всеєвропейської екологічної мережі, та зона сухостепових ландшафтів

Присивасько-Приазовської і Нижньодніпровської терасово-дельтової низовинної області, які стануть складовою Південно-українського природного коридору в складі національної екологічної мережі.

б) субмеридіональні елементи регіональної екологічної мережі у складі національної екологічної мережі – Дніпровський природний коридор – представлений природно-територіальними комплексами, що формуються вздовж долини Дніпра (рис. 1).

Отже, елементами Всеєвропейської екологічної мережі на території Херсонщини є природний регіон Сухостепова екостабілізуюча зона та Прибережно-морський природний коридор. Основними елементами національної мережі України, які розміщені в межах Херсонщини, є такі природні регіони та природні коридори:

1) природні регіони:

- Чорноморський природний регіон;
- Азовський природний регіон;
- Таврійський природний регіон.

2) природні коридори:

- Південно-український природний коридор;
- Дніпровський природний коридор.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. На сьогодні стан територій області, які знаходяться в межах екологічної мережі, крім об'єктів природно-заповідного фонду, значною мірою незадовільний. Все це впливає на якість елементів екологічної мережі, як природного середовища існування популяцій видів флори, мікобіоти та фауни.

Вплив антропогенних факторів позначився на значному зниженні чисельності практично всіх видів риб, що населяють морські акваторії. У багатьох видів спостерігалось також зниження розмірно-вагових, вікових та репродуктивних показників у їх популяціях.

Також зовнішні чинники антропогенного походження найчастіше є причиною порушень в структурі, динаміці фауністичних комплексів. Особливо його відчули тварини степових ценозів, оскільки саме степи, як тип рослинності, найбільше знищені, трансформовані людиною, переведені в сільськогосподарські угіддя. В степах Херсонщини знищені людиною: зубр, тур європейський, дикий кінь – тарган, кулан, антилопа сайгак, олень благородний, байбак. Антропогенний вплив внаслідок забруднення морських басейнів відчули морські тварини. Так в Азовському морі зникли всі представники типу Голкошкірі та інші. Вважається, що в Чорному морі зник останній тюлень – монах середземноморський.

Негативно на стан водно-болотних угідь впливає розорювання узбережжя заток, скид стічних вод з рисових чеків та браконьєрське полювання.

Розвиток мережі доріг в регіоні, посилення інтенсивності транспортних зв'язків, безпосередньо призводить до проникнення і масового поширення великої кількості адвентивних видів на суміжні території. Звідси вони поступово впроваджуються як в антропогенні (поля), так і слабо порушених (сінокоси, пасовища) спільноти, створюючи плацдарм для адаптації виду і його подальшого

проникнення на господарські території навколо кордонів, а потім й у природні співтовариства. Особливу роль у зміні найбільш уразливих аренних флороценокомплексів відіграє лісове господарство на суміжних територіях - так в останні роки позначений масове проникнення на заповідні ділянки, розташовані на аренах Нижнього Дніпра, ряду деревних видів штучно лісових угруповань. Відзначено впровадження з прилеглих територій в природні флорокомплекси Чорноморського біосферного заповідника *Pinus sylvestris* L., *Pinus pallasiana* D.Don, *Elaeagnus angustifolia* L. Широке поширення цих видів загрожує порушенням структури і втратою самобутності унікальних арен лісових флороценокомплексів, що збереглися тільки в межах ЧБЗ. Також необдумані спроби боротьби з пісками привели до впровадження в піщано-степові співтовариства арен злаку *Corynephorus canescens* (L.) Beauv. В даний час територія аренні ділянок ЧБЗ залишилася єдиною територією Олешківських пісків, псаммофітние-степові співтовариства якої зберегли первинну структуру.

Природні абіотичні і біотичні чинники не можуть привести до незворотних порушень екосистеми, так як, частіше за все, також мають певну періодичність змін, до якої екосистема адаптувалася. Наприклад, перелітні птахи, що мігрують Азово-Чорноморським міграційним коридором, тривалість перебування яких визначається погодними умовами та наявністю кормової бази, в певній мірі пошкоджують посіви озимих та ярих зернових культур, що в свою чергу викликає напругу в аграрному секторі регіону.

В Азово-Чорноморському регіоні, як і у всій Західній Європі, відбувається швидкий ріст чисельності рибоїдного виду – великого баклану. Основними чинниками росту чисельності баклана в регіоні є антропогенні зміни навколишнього середовища, покращення трофічних умов за рахунок рибогосподарської діяльності (риборозведення, будівництво риборозплідних ставків з великою щільністю риби на одиницю площі та інше).

Основну небезпеку для існування природних комплексів представляють саме антропогенні фактори. Їх швидкодія і трансформуючий характер практично не дають можливості екосистемам в цілому і окремих її компонентів адаптуватися до змін природного середовища, викликаним цими факторами. Адаптації до дії антропогенних факторів виробляються не тільки на популяційному та видовому рівнях, а й на біоценотичному рівні. Видовий склад, співвідношення видів, їх розподіл і динаміка визначають стан фауністичних комплексів - одного з важливих компонентів будь-якої екосистеми.

Території природно-заповідного фонду зазнають впливу суміжних територій активного природокористування: поблизу поселень зустрічаються несанкціоновані сміттєзвалища, наявні факти самовільних браконьєрських рубок дерев, випасання худоби по краях лісових ділянок тощо.

Рекомендації. Сучасне землекористування на Херсонщині характеризується великою часткою ріллі, як від загальної площі, так і від площі сільськогосподарських угідь. Оптимізація землекористування в степових районах можлива лише при умові створення геоecологічної інфраструктури, яка, насамперед, складається із

насичення ландшафтів біотичними елементами – лісами, лісосмугами, пасовищами, цілиними степовими ділянками, тощо. Поширення лісових масивів для районів інтенсивного землеробства має, крім природоохоронного та естетичного, ще й велике господарське значення. Лісосмуги та ліси покращують мікроклімат, сприяють збільшенню запасів вологи в ґрунті, стабілізують ерозійні дефляційні процеси. Лісосмуги та ліси займають приблизно 5,4% території. Інший елемент геоecологічної інфраструктури, який

є позитивним фактором щодо родючості, наявність великих площ, зайнятих пасовищами та сіножатями. Найбільші площі природних пасовищ та сіножатей зосереджені в приморській зоні з найбільш неродючими ґрунтами. В Скадовському та Каланчацькому районах таких площ більше 15% від сільськогосподарських угідь, а в Голопристанському та Чаплинському – більше

10%. Співвідношення "рілля-ліс", "рілля-пасовища", "рілля-пасовища разом з сіножатями та лісами" для Херсонщини дуже несприятливе. На один гектар пасовищ і сіножатей – 10,7 (по Україні – 4,4). Загальна оцінка співвідношення ріллі та найважливіших елюентів геоecологічної інфраструктури – лісів, пасовищ та сіножатей показує, що землі Херсонщини втричі інтенсивніше використовуються, ніж в середньому по Україні.

Охорона та відтворення рідкісних та зникаючих видів рослин і грибів, що підлягають охороні, забезпечується шляхом: встановлення особистого правового статусу видів, що знаходяться під загрозою зникнення вимог щодо їх охорони під час розробки різних нормативних актів; систематичної роботи щодо виявлення місць їх зростання, проведення постійного спостереження (моніторингу) за станом популяції та необхідних наукових досліджень з метою розробки наукових установ їх охорони та відтворення; створення на територіях, де вони зростають, системи заповідних та інших об'єктів, що особливо охороняються. Постійне чи тимчасове зростання на певній території рослин і грибів, занесених до Переліку, є підставою для оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду місцевого значення; створення банків їх генофонду, розведення у спеціально створених умовах (ботанічних садах, дендропарках тощо); врахування спеціальних вимог щодо охорони цих видів під час розміщення продуктивних сил, вирішення питань відведення земельних ділянок, розробки проектної документації, екологічної експертизи; проведення широкої виховної роботи серед населення; встановлення адміністративної, матеріальної та кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження видів рослин і грибів.

До основних заходів щодо збереження тваринного світу на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, насамперед, належать біотехнічні, які включають: бонітування угідь, встановлення оптимальної чисельності певного виду тварин та управління нею; облаштування угідь годівницями, годівельними майданчиками та водопоями; заготівля і доставка сіна та інших кормів із-за меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду; регулювання чисельності хижих тварин шляхом їх безпосереднього вилучення.

Д.1.2.23. Хмельницька область

Фізико-географічна характеристика. Хмельницька область займає вигідне географічне положення, характеризується сприятливими природними і кліматичними умовами, різноманітністю ландшафтних територій, багатством рослинного і тваринного світу, мінеральних вод, родючих чорноземів, широкою мережею річок.

За площею території (20,6 тис. кв. км або 3,4% від площі країни) Хмельницька область належить до невеликих областей України і посідає серед них 19 місце. Центром регіону є м. Хмельницький. Протяжність області з півночі на південь – 220 км, із заходу на схід – 120 км. Географічний центр області майже співпадає з місцезнаходженням м. Хмельницького, що є дуже вигідним чинником соціально-економічного розвитку території (Екологічний паспорт..., 2016).

По фізико-географічному розташуванню область знаходиться в межах лісостепової зони, орфографічно займаючи центральну та західну частини Волино-Подільської височини, а також західний схил Українського кристалічного щита. Область межує з Вінницькою, Житомирською, Рівненською, Тернопільською, Чернівецькою областями.

Хмельницька область розташована на південному заході Східноєвропейської рівнини в зонах лісостепу і мішаних лісів (Полісся). Рельєф, ґрунтові та агрокліматичні умови території сприятливі для господарського і селітебного освоєння, що зумовило давнє заселення її і видозміну ландшафтів внаслідок активного антропогенного впливу.

Хмельницька область розміщена на крайньому сході Подільської лісостепової височини, а своєю північною частиною заходить у Полісся, яке в цій частині теж є височиною, і простягається на 225 км і 120 км з заходу на схід. Знаходиться у південно-західній частині Східно-Європейської платформи, в межах Українського кристалічного щита і Волино-Подільської плити. Хмельницька область включає території Подільської, Придніпровської та Волинської височин. Більша частина території Хмельниччини належить до лісостепової зони і лише її північний край – до лісової (зони мішаних лісів). Тут є ділянки з поліським рельєфом (рівнинні лісові території з болотами), типові подільські ділянки з розсіченим рельєфом та родючими ґрунтами, Товтрова гряда (залишки древнього тортонського бар'єрного рифу), плато, розчленоване каньйоноподібними долинами річок тощо.

Район Подільського Лісостепу охоплює більшу частину області, крім північних районів – Ізяславського, Шепетівського і Полонського (Брадїс, 1973). Середня абсолютна висота області 275 м над рівнем моря, а її максимальна висота 401 м (г. Велика Бугаїха). За фізико-географічним районуванням більша територія області розміщена у широколистолисовій вологій теплій зоні (Волинська, Західноподільська та Середньоподільська височинні області, а також Мале Полісся), південно-східна частина розміщена у лісостеповій недостатньо зволоженій теплій зоні (Придністровсько-Східноподільська та Середньо бузька височинні області), а північно-східна частина у Поліському краї (Житомирське Полісся) (Марченко, 2004; Регіональна схема..., 2016).

Поверхня території Хмельницької області – це висока рівнина, плато, найвищою його частиною є центральна смуга, на якій розміщені верхів'я р. Південний Буг з його притоками та верхів'я можливо р. Случ. На північ і південь від Верхньобузької височини абсолютні висоти поверхні області знижуються. Північніше Шепетівки, у басейні р. Корчик вони утворюють Шепетівською рівниною. На південь від Шепетівської рівнини знаходиться Горинь-Слуцька височина з середніми висотами 300 м над рівнем моря. На південь від Верхньобузької височини поверхня теж знижується в напрямку Дністра, і тому цю частину області називають Придністров'ям, або Східним Поділлям. Особливість Придністров'я полягає в тому, що русло Дністра глибоко врізане на 180...200 м у поверхню Придністров'я. Глибокий вріз головної ріки зумовив відповідний вріз усіх його приток, які теж виробили глибокі, часто каньйоноподібні, долини і розчленували поверхню Придністров'я на окремі пасма. Рівномірний похил поверхні Придністров'я порушується Товтровим кряжем, який простягається навкоси від с. Іванківці Городоцького району до Дністра. Товтровий кряж – це ціла система рифових масивів і окремих досить розкиданих широкою смугою горбів органогенного походження (ширина 20-25 км), з відносною висотою 60-65 м. Вони піднімаються на 30...50 м над навколишньою місцевістю, досягаючи абсолютних висот понад 350 м (максимально 409 м у верхів'ях Південного Бугу). Товтрове пасмо розділяє Тернопільське і Хмельницьке плато, Західне і Східне Поділля відповідно.

Сільськогосподарські угіддя займають 75,9% її території. Решту території – ліси, ріки, болота, населені пункти, промислові об'єкти та шляхи сполучення. Землі високопродуктивні. Їх основу складають чорноземи глибокі, темно-сірі, опідзолені ґрунти та чорноземи опідзолені, лучно-чорноземні та чорноземно-лучні, під якими зайнято 1252,6 тис. га, або 60,7% ріллі області.

Ґрунтовий покрив Хмельницької області досить різноманітний. Навіть в межах землекористувань окремих сільськогосподарських підприємств зустрічаються ділянки з різноманітними ґрунтами, які різняться між собою за агровиробничими властивостями і природною родючістю. В залежності від родючості ґрунтів і агрокліматичних умов територія області поділена на сім земельно-оціночних (агроґрунтових) районів. Найбільш поширеними і родючими ґрунтами в області є чорноземи типові на різних ґрунтоутворюючих та підстилаючих породах, різного ступеня еродованості. Вони займають 496,6 тис. га, або 31,6% обслідуваних земель. Чорноземи опідзолені та темно-сірі опідзолені ґрунти в межах області займають 514,4 тис. га, що становить 32,8%, ясно-сірі та сірі опідзолені ґрунти займають 274,7 тис. га, або 17,5%.

Гідрографічна мережа області представлена басейнами трьох великих річок: Дніпра, Південного Бугу та Дністра з їх притоками – Горинню, Случем, Хоморою, Бужком, Вовком, Іквою, Збручем, Смотричем, Ушицею та іншими.

Ліси вкривають понад 13,9% території області. Основна частина лісових масивів зосереджена у її поліській частині, де вони займають близько 40% лісовкритої площі області.

Клімат помірно-континентальний. Середньорічна температура повітря складала 8,8°C тепла, кількість опадів становила 552 мм.

Природно-географічні фактори, рівень використання природних ресурсів та охорони довкілля у значній мірі визначають стан навколишнього середовища усього Подільського регіону та за його межами. Екологічна ситуація, рівень екологічної безпеки області залежали, передусім, від обсягів впливу на навколишнє середовище підприємств промислової і комунальної сфер, сільського господарства, транспортних засобів, а також рівня дотримання природоохоронного законодавства мешканцями області.

Структура землекористування. Сучасний ґрунтовий покрив Хмельницької області сформувався під впливом ґрунтовотвірних порід, рельєфу, клімату, рослинного покриву та господарської діяльності людини.

Земельний фонд області складає більше 2000 тис. га, в структурі земельного фонду майже 3/4 території зайнято сільськогосподарськими землями (табл. 1). За інформацією Головного управління Держгеокадастру в Хмельницькій області за 2017 рік, земельний фонд області складає 2062,9 тис. га, в структурі земельного фонду майже 3. території зайнято сільськогосподарськими землями, з них сільськогосподарських угідь 76%, в тому числі ріллі 60,8%, перелогів - 0,02%, багаторічних насаджень - 2,02%, сіножатей і пасовищ - 13,1%. Під землями вкритими лісовою рослинністю зайнято 12,5% території, забудовані землі займають 5,9%, заболочені землі - 1,2%, відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі зайняті зсувами і т.д.) - 1,4%, під поверхневими водами знаходиться 2,1 відсотків.

Площа сільськогосподарських угідь зменшується, в свою чергу збільшується кількість забудованих земель. У користуванні сільськогосподарських підприємств знаходяться 1/3 земель від загальної площі.

У власності і користуванні юридичних та фізичних осіб нараховується 117,2 тис. га осушених сільськогосподарських угідь. Для поліпшення меліоративного стану цих земель необхідно провести реконструкцію осушувальної мережі на площі 12,4 тис. гектарів. У користуванні сільськогосподарських підприємств знаходяться 36,7% земель від загальної площі. З розподілу земель у розрізі землекористувачів і власників землі очевидно, що найбільша питома вага емель знаходиться у власності і користуванні громадян – 37,1% від загальної площі земель, в тому числі наданих для:

- ведення фермерського господарства – 147, 6 тис. га;
- ведення товарного сільськогосподарського виробництва – 276,9 тис. га;
- особистого селянського господарства – 163,1 тис. га;
- будівництва та обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд – 78,9 тис. га;
- ведення садівництва – 5,0 тис. га;
- дачного і гаражного будівництва – 0,3 тис.га;
- городництва – 6,7 тис. га;
- сінокосіння і випасання худоби – 85,5 тис. га;
- здійснення несільськогосподарської підприємницької діяльності – 1,9 тис. гектарів.

Землі державної власності, які не надані у власність або користування (запасу, резервного фонду, загального користування) займають 219,7 тисяч гектарів.

Структура земельного фонду області

Основні види земель та угідь	2017 рік	
	усього, тис. га	% до загальної площі території
Загальна територія	2062,9	100
1. Сільськогосподарські угіддя, з них:	1566,2	75,9
рілля	1252,7	60,7
перелоги	1,2	0,1
багаторічні насадження	41,6	2,0
сіножаті і пасовища	270,7	13,1
2. Відкриті землі без рослинного покриву	24,1	1,2
3. Забудовані землі	85,1	4,1
4. Ліси та інші лісовкриті площі	287,6	13,9
з них вкриті лісовою рослинністю	268,7	13,0
5. Відкриті заболочені землі	20,2	1,0
6. Інші землі	79,7	3,9
Усього земель (суша)	-	-
Території, що покриті поверхневими водами	-	-

Основними чинниками антропогенного впливу на земельні ресурси є високий ступінь розораності сільськогосподарських угідь, складний рельєф, порушення агротехніки вирощування сільськогосподарських культур, відходи промислового виробництва, забудова.

Однією з найважливіших оцінок стану навколишнього природного середовища є родючість ґрунтів, збереження якої залишається ключовою проблемою при охороні природи і благополучного життя людей. Одним із найважливіших показників родючості є забезпеченість ґрунту гумусом. В цілому по області середньозважений показник забезпеченості гумусом складає 2,79%.

Ландшафтне різноманіття регіону. За всієї різноманітності природно-територіальних комплексів, вони групуються у певні типи ландшафтів, яких в області є два: поліський на півночі, і лісостеповий, що займає більшу частину області.

I. Поліський тип подільських ландшафтів має особливості у геологічній будові та рельєфі, що створюють основні риси природи Полісся: рівнинність, поширення пісків і заболоченість. Характерні ознаки: а) переважання рівнинні форми рельєфу з незначним, неглибоким розчленуванням поверхні; б) внаслідок рівнинності поверхні у цих ландшафтах утруднений стік природних вод, певна надмірна зволоженість території; в) поширені піщані пухкі наноси, що зумовило специфічну рослинність і, передовсім, соснові ліси та болота. Наявність досить

обширних масивів лісів і боліт впливає на клімат поліських ландшафтів, для яких характерна більш затяжна весна (Регіональна схема..., 2016).

II. Лісостеповий тип подільських ландшафтів поширюється більше ніж на чотири п'ятих території області і характеризується такими основними рисами: а) суцільним покривом лесовидних суглинків, оскільки вони є материнською природою ґрунтів переважно чорноземного типу; б) у лісостепових ландшафтах дуже поширені ерозійні форми рельєфу, які диференціюють рослинний та ґрунтовий покриви у природних комплексах; в) внаслідок розчленування рельєфу в лісостепових ландшафтах швидко стікають дощові і талі снігові води, чому на ріках виникають високі повені та паводки; г) в описаних умовах формується відповідний тип природної рослинності: дубові ліси з домішкою граба, липи, ліщини, черешні тощо на горбистих місцевостях і лучні степи з багатим різнотрав'ям і бобовими – на плоских ділянках (Регіональна схема..., 2016).

А. Група ландшафтів північноподільського підтипу розташована у басейні Горині, тобто на північному схилі Подільського плато. Характерні риси цього підтипу ландшафтів такі: а) значна подрібненість всього Північного Поділля на окремі ландшафти; б) наявність в окремих місцях природних комплексів поліського типу з сосновими лісами і дерново-підзолистими ґрунтами; в) близьке до поверхні залягання кристалічних порід на значних площах; г) значне поширення рівнинних місцевостей з глибокими мало гумусними чорноземами на них. Складається з таких районів:

Б. Група ландшафтів центральноподільського підтипу займає Верхньобузьку височину, яка відзначається найбільшими абсолютними висотами у Хмельницькій області, є вододілом між басейном Горині та Дністра. На більшій частині центрального Поділля кристалічний фундамент залягає неглибоко, приблизно 100 м і менше від поверхні.

В. Група ландшафтів придністровського (східноподільського) підтипу. Загальні ознаки такі: а) рівномірний загальний нахил поверхні на південь, до Дністра; б) глибокі скелясті каньйоноподібні долини з вузькими заплавами і значними похилами русел; в) більша лісистість території, яка в доагрикультурні часи досягала 70%; г) значне поширення опідзолених чорноземів, темно-сірих і сірих опідзолених ґрунтів; д) древні долини на межиріччях; е) загалом тепліший клімат, особливо у долині Дністра та його приток; є) значно глибше залягання кристалічного фундаменту, перекритого серією палеозойських, мезозойських і кайнозойських відкладів.

Біологічне різноманіття регіону. На території області зростає більше 1700 видів рослин, з яких до Червонокнижних належить 116 видів, до Європейського червоного списку – 7. На 37 видів розповсюджена лімітована заготівля, а 150 видів рослин, підлягають особливій охороні на території Хмельницької області.

Рослинність області характерна для лісостепу. Сучасна рослинність складається з ряду географічних елементів: кореальних (тайгові, неморальні (широколистяних лісів), понтичних (степових), та середземноморських, а також включає рідкісні ендемічні та реліктові види.

Рослинний покрив представлений залишками остепнених лук і степів на плакорах, масивів дубових і дубово-грабових лісів. Природна рослинність на території області займає невеликі площі: лісами, луками і болотами зайнято приблизно 17% території.

Лісова рослинність. Ліси вкривають понад 13% території області. Цей відсоток лісистості нижчий від середнього по державі. Основна їх частина зосереджена у поліській частині (40% лісовкритої площі). У межах інших географічних районів площа під лісом набагато менша: у Придністров'ї 17%, Подільському Побужжі – 15%, північному Поділлі – 12%.

Ліси Хмельницької області займають площу 284,2 тис. га або 3,4% від загальної по державі. Ліси розташовані дуже нерівномірно. Вони сконцентровані переважно на півночі області (в зоні Малого Полісся) та в центрально-західному регіоні.

Лісистість у різних районах має значні відмінності й не досягає оптимального рівня (17%), при якому найефективніше використовуються земельні ресурси, формується екологічно стабільне середовище й найголовніше виявляється весь комплекс корисних властивостей лісу.

Грабово-дубові ліси (груди) – одні з найбільш поширених на Хмельниччині. Ненарушені деревостани двоярусні. Перший ярус складає дуб звичайний за участю ясена звичайного, клена гостролистого, явора, основу другого ярусу становить граб звичайний. Але найчастіше ці деревостани вторинні, одноярусні, з пануванням у них граба звичайного (грабові ліси). Грабово-дубові ліси з дуба скельного характерні для південної частини області (товтри, схили Дністровської долини).

Дубові ліси з дуба звичайного мають двоярусні деревостани. У першому ярусі переважає дуб звичайний, у другому досить розрідженому ярусі виростають граб, липа серцелиста, клени польовий та гостролистий, черешня, явір, в'яз шорсткий, берест, в'яз гладенький, осика. Дубові ліси з дуба скельного поширені в Придністров'ї. В усіх ярусах мають різні види середземноморської флори.

Букові ліси поширені на природній східній межі ареалу по Збручу. На Поділлі бук поширений здебільшого на товтрах. У дорослих насадженнях бучин неподільно домінує бук лісовий. Другий ярус або зовсім відсутній, або досить розріджений (граб, черешня, дуб звичайний, клен польовий, в'яз шорсткий, берест, липа серцелиста).

Соснові ліси приурочені до дерново-підзолистих супіщаних і піщаних ґрунтів Шепетівського Полісся. Деревостани складає сосна звичайна. Разом з нею ростуть береза бородавчаста, значно рідше – дуб звичайний та ялина європейська. Корінні деревостани сосново-дубових лісів звичайно двох'ярусні. У першому ярусі – сосна, інколи береза бородавчаста, у другому – дуб звичайний. Поширені такі типи лісів, як сосновий ліс чорницевий, сосновий ліс вересовий, сосновий ліс лишайниковий.

Чорновільхові ліси займають притерасні частини річкових заплав. Чимало їх також по вододільних зниженнях у межах Шепетівського Полісся. За складом деревостану є чисті чорновільшняки, у складі яких домішка інших порід і

чагарників незначна, та складні, зі значною домішкою інших деревних порід і добре розвиненим підліском. Більш поширені чисті чорновільшники.

Степова рослинність. Степова рослинність ксеротичного типу збереглася на відслоненнях вапняків у долині Дністра і на схилах Товтрового кряжа. Справжня степова рослинність на крутосхилах ("стінках") Дністра представлена трав'яними угрупованнями та заростями чагарників. До чагарникових заростей зачисляють дерезняки – зарості терену, глоду, жостера, кизилу, угруповання чагарникових форм дуба скельного та граба звичайного.

Лучна рослинність поширена невеликими масивами по всій території області, найбільше її у долинах Південного Бугу, Смотрича, Дністра, Горині.

Суходільні луки займають різні ґрунти і відзначаються строкатістю асоціацій і видового складу. На заболочених масивах плакорів луки близькі до заболочених заплавних угруповань. На багатих чорноземних поширені справжні луки з різноманітним травостоєм, у якому переважають злаки та бобові. Днища балок і лощини стоку, пониження на плакорах займають перезволожені та заболочені луки. Пустищні суходільні луки приурочені до найбідніших в області дернових, дерново-підзолистих та ясно-сірих опідзолених ґрунтів.

Заплавні луки розміщені на багатих зволжених лучних і лучно-болотних ґрунтах. У травостої найбільша роль належить злакам, на більш зволжених ділянках багато осок, менше значення мають бобові та різнотрав'я. Низькі рівні заплави і притерасні пониження зайняті заболоченими та торфовистими луками. Їх складають лучні та болотні види трав'яних рослин.

Болота розміщені переважно по долинах річок. На території Хмельницької області переважають трав'яні та трав'яно-мохові евтрофні болота, здебільшого невеликі за площею. Низинні болота поширені на лісостеповій частині території. У Шепетівському Поліссі поширені тра'яні болота. Чагарникові евтрофні болота складені переважно кущовою формою вільхи чорної та вербами.

За сучасним зоогеографічним положенням Хмельницька область належить до Європейської лісостепової зоогеографічної зони, Дніпрогалицької округи, Волино-Подільського лісостепового зоогеографічного району та Подільсько-Тернопільської степової дільниці (Геренчук, 1980). Фауністичний комплекс становлять як лісові, так і степові види (Маринич, 1982).

Волино-Подільський зоогеографічний район займає східну частину західного регіону України і є типовим лісостеповим. Внаслідок інтенсивного сільського господарства, розвитку промисловості та мережі комунікацій уся територія Хмельниччини дуже окультурена. Це вплинуло на формування фауни хребетних зоогеографічного району, в складі якої провідне місце займають синантропні та еврибіонтні види.

Подільсько-Тернопільська степова зоогеографічна дільниця охоплює лівобережжя Дністра нижче впадання в нього Золотої Лини та дністровське правобережжя. Характерною рисою цієї дільниці є наявність товтрового рельєфу, стрімких позбавлених рослинності урвищ по берегах річок, розгалужених балок, платоподібних вододільних просторів. У межах Хмельницької області тепер поширено 311 видів хребетних, зокрема по класах:

круглоротих і риб – близько 40, амфібій – 11, рептилій – 10, птахів – 190, ссавців – 60.

У межах території Хмельницької області за ландшафтно-екологотипологічним принципом виділяють чотири основні зооценози: зооценоз оброблюваних угідь, суходільних лук і пасовищ; скельно-товтровий зооценоз (характеризуються значною кількісною специфічністю фауни наземних хребетних); зооценоз хвойно-широколистяних лісів (фауна хребетних хвойно-широколистяних лісів змінюється залежно від пори року, віку та складу насадження); водно-болотяний зооценоз (складають типові водні та напівводні хребетні, а також убіквісти – найповніше цей зооценоз представлений весною та літом, найбідніше – взимку).

Сучасна фауна, на території Хмельниччини, представлена наступними видами. Ссавці – вовки, лисиці, зайці-русаки, європейські козулі, дикі свині, лосі, рябі ховрахи, звичайні хом'яки, звичайні та малі бурозубки, їжаки, жовтогорлі, лісові і польові миші, лісові полівки, сірі та лісові вовчки. До Червоної книги України занесені: видра річкова, борсук звичайний, вечірниця мала та велетенська, підковоніс малий. Регіональної охорони потребують: куниця лісова, кутора мала, сліпак подільський, горностай.

Птахи – 2-3 види дятлів, до 5 видів синиць, сойки, дрозди, зяблики, вівсянки, ковалики. До Червоної книги України занесені: лелека чорний, журавель сірий, лунь польовий, зміїд, кроншнеп малий, середній та великий, пугач, савка, сипуха, сич волохатий, скопа, чернь білоока. Регіональної охорони потребують: норець чорніючий, чапля біла, чернь губата, лебідь-шипун, гуска сіра, шуліка чорний, орел-карлик, лунь лучний, кібчик, чеглок, скиглик малий, тетерев, рябчик, фазан, чорниш, веретенник великий, синяк, дрімлюга, рибалочка голуба, бджолоїдка, сиворакша, одуд, синиця вусата, соловейко західний.

Земноводні та плазуни – трав'яна та гостроморда жаби, квакша, червоночерева кумка, звичайна та зелена ропуха, звичайні та гребнясті тритони, прудка та живородяща ящірки, веретінниця, звичайний та водяні вужі, звичайна гадюка і спорадична мідянка. До Червоної книги України занесені: жаба прудка, мідянка, полоз жовточеревий.

До рідкісних видів тварин включено 188 видів, які поділені на "Перелік видів фауни Хмельницької області, що є рідкісними, погранично-ареальними, або чисельність яких зменшується" – 61 вид, та "Перелік видів фауни, що занесені до "Червоної книги України. Тваринний світ" – 127 видів.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Природно-заповідний фонд Хмельницька область є унікальним оселищем рідкісних видів, більшість з яких охороняються на міжнародному та європейському рівні і становлять особливу цінність за умов заповідання. Основу природно-заповідного фонду області становлять об'єкти різних категорій: національні природні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища зі збереженням природних угруповань та ландшафтів. До окремої категорії можна віднести парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендрологічні парки, зоологічні парки та ботанічні сади. Такі об'єкти природно-заповідного фонду можуть створюватись на ділянках природного лісу чи лук з подальшим формуванням та

поповненням колекцій рідкісних видів рослин та тварин регіону, рідкісних угруповань. В парках створюються умови для відтворення та розмноження популяцій зникаючих та вразливих видів, що охороняються на національному та регіональному рівнях.

У структурі природно-заповідного фонду Хмельницької області нараховується 522 об'єкти загальною площею 328493,48 гектарів. Під охорону взяті унікальні за своїми ландшафтами, багатством рослинного і тваринного світу, природні комплекси. На їх територіях зростає більше 150 видів рідкісних рослин для області та таких, що потребують особливої охорони, 116 видів є червонокнижними.

Загальнодержавний статус надано 42 об'єктам площею 280134,65 га, місцевого значення – 480 об'єктам загальною площею 48358,83 гектарів. До об'єктів природно-заповідного фонду, яким надано загальнодержавний статус, належать: 2 національні природні парки, 25 заказників (10 ландшафтних, 1 лісовий, 9 ботанічних, 5 гідрологічних), 5 пам'яток природи (1 ботанічна, 1 гідрологічна, 3 геологічні), 1 ботанічний сад, 9 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

До територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення включені: 1 - регіональний ландшафтний парк, 133 - заказники (18 ландшафтних, 27 лісових, 21 ботанічних, 6 загальнозоологічних, 10 орнітологічних, 3 ентомологічних, 47 гідрологічних та 1 загальногеологічний), 292 - пам'ятки природи (17 комплексних, 213 ботанічних, 4 зоологічні, 13 гідрологічних, 45 геологічних), 20 заповідних урочищ, 1 ботанічний сад, 1 зоологічний парк, 5 дендрологічних парків та 27 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

З них ключовими об'єктами є:

- один з найбільших у Європі та найбільший в Україні національний природний парк "Подільські Товтри" загальною площею 261316 га. Територія парку займає повністю два адміністративних райони – Кам'янець-Подільський і Чемеровецький, частково Городоцький район, та складає 12,67% від загальної території Хмельницької області;

- національний природний парк "Мале Полісся" загальною площею 8762 га, який розташований на території Славутського та Ізяславського районів, та створений у 2013 році з метою збереження цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів східної частини Малого Полісся, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення.

Також на території області розташований регіональний ландшафтний парк "Мальованка" загальною площею 16915,3 га, який займає територію Шепетівського та Полонського районів. Регіональний ландшафтний парк створений з метою збереження унікальних типів і форм рельєфу, рідкісних та зникаючих видів рослин та тварин, занесених до Червоної книги України. Територія РЛП "Мальованка" є не типовою для Хмельницької області, багато в чому вона унікальна і для її північного регіону. На території парку переважає відносно незмінений природний ландшафт. Лісистість території становить

близько 80%, для області цей показник складає – 11,9%, для Шепетівського району – 29,2%.

Заповідними перлинами області безперечно можна назвати:

- ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Совий яр", розташований на схилах долини р. Студениці і охоплює територію Китайгородської об'єднаної територіальної громади (Китайгородська, Колодіївська, Калачковецька сільські ради) та Староушицької об'єднаної територіальної громади (Крушанівська сільська рада) Кам'янець-Подільського району;

- ботанічну пам'ятку природи загальнодержавного значення "Товтра Самовита", розташовану поблизу с. Залуччя Залучанської сільської ради Чемеровецького району;

- гідрологічний заказник загальнодержавного значення "Башта", розташований в заплаві р. Південний Буг між селами Ставниця, Требухівці та Головчинці Летичівського району;

- геологічну пам'ятку природи загальнодержавного значення "Смотрицький каньйон", охоплює каньйон р. Смотрич від південної околиці с. Голосків до с. Цибулівка Кам'янець-Подільського району;

- унікальну для України та Європи геологічну пам'ятку природи загальнодержавного значення "Печера Атлантида", яка знаходиться на околиці с. Завалля Кам'янець-Подільського району;

- ботанічний заказник місцевого значення "Черчецька Товтра", який розташований в с. Черче Залучанської сільської ради Чемеровецького району;

- ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Циківський", що розташований неподалік с. Цикова Чемеровецького району;

- унікальний азонльний природний комплекс на півночі Хмельницької області – гідрологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення "Озеро Святе", розташована на території Радошівської сільської ради Ізяславського району.

Окрім перерахованих територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в області знаходиться 2 водно-болотні угіддя міжнародного значення – "Бакотська затока" площею 1590 га та "Пониззя річки Смотрич" площею 1480 га, створені з метою охорони популяцій рідкісних водоплаваючих птахів. Ці території відіграють важливу роль у збереженні лебедів-шипунів, коловодників болотяних, журавлів сірих, шулік та чайок, крім того тут зростають рідкісні види рослин занесені до Червоної книги України та Додатку 2 Бернської конвенції. Зазначені водно-болотні угіддя – оселища ендемічних видів, характерних для Подільського регіону.

Елементи смарагдової мережі України. До Смарагдової мережі Європи включено 7 природоохоронних територій та об'єктів Хмельницької області:

- UA0000011 Національний природний парк "Подільські Товтри" (площа 261521,0 га);

- UA0000123 Ізяславсько-Славутицький (32329,0 га);

- UA0000124 Регіональний ландшафтний парк "Мальованка" (16908,0 га);

- UA0000229 Березнянський (площа 128,0 га);

UA0000241 Кузьминський (площа 980,0 га);
 UA0000249 Старосинявський (площа 518,0 га);
 UA0000169 Верхнє Побужжя (площа 13339,0 га).

Потенційними об'єктами є "Ушицький" (SHL23) та "Дністровський заказник" (SHL17), що занесені до "Тіньового списку" територій, які пропонується включити до мережі Емеральд (Смарагдової мережі) в Україні (Куземко, 2017).

Зокрема, об'єкт "Дністровський заказник" знаходиться в долині р. Дністер, характеризується каньйоноподібним рельєфом, стрімкими схилами, що прямують переважно у південно-західному напрямку, а також наявністю вапняків, мергелів та пісковиків. Серед поширеної на території об'єкту рослинності особливо цінними є збережені великі площі ковилового степу та наскельні угруповання, що чергуються з термофільними дібровами, чагарниками та узлісними угрупованнями. На території об'єкту наявні 8 видів, занесені до Червоної книги України: *Cephalanthera damasonium*, *Chamaecytisus podolicus*, *Epipactis helleborine*, *Festuca heterophylla*, *Pulsatilla pratensis*, *Stipa capillata*, *S. pennata*, *S. pulcherrima* (Куземко, 2017).

Об'єкт "Ушицький" знаходиться в долині р. Ушиця, лівої притоки р. Дністра, і представляє собою каньйон з стрімкими схилами і відслоненнями палеозойської ери. Серед поширеної тут рослинності особливо цінними з наукової точки зору є чагарничкові степи, ковилові степи і термофільні узлісся, а також ділянки наскельних угруповань, які характеризуються високим ступенем вразливості до антропогенних впливів. В межах об'єкту наявні місцезростання 4 видів, занесених до Червоної книги України: *Galanthus nivalis*, *Lilium martagon*, *Listera ovata*, *Stipa pulcherrima* (Куземко, 2017).

На зазначених територіях виявлені види рослин та тварин, а також природні оселища, що охороняються Бернською конвенцією.

Зокрема, на території національного природного парку "Подільські Товтри" охороняються: шуліка чорний, зміїд, лунь очеретяний, лунь лучний, підорлик малий, сапсан, пагонич звичайний, деркач, журавель сірий, пугач, підковоніс малий, нічниця гостровуха, нічниця триколірна, нічниця велика, вовк, рогач звичайний, вусач великий.

Рослини, віднесені до Додатку I Бернської конвенції: рябчик гірський, зозулині черевички звичайні, сон великий, шиверекия подільська, змієголовник австрійський. Серед природних оселищ, що підлягають особливій охороні у Європі, це водні угруповання з водокрасом жабиним, болотницею, прибережно-водні угруповання з домінуванням циперуса, степові угруповання, що формуються на вапняках; мезофітні угруповання, угруповання відслонень з домінуванням молодила та бородника; луки, чагарникові степи, термофільні ліси, ацидофільні діброви, букові ліси, грабові діброви.

На території національного природного парку "Мале Полісся" та регіонального ландшафтного парку "Мальованка" охороняються такі види тварин: осоїд, зміїд, орел-карлик, кібчик, сова болотна, дрімлюга, жовна сива, жайворонок лісовий, щеврик польовий, кропив'янка рябогруда, мухоловка білошия, сорокопуд терновий, вівсянка садова, бобер європейський, видра

річкова, кумка червоночерева, черепаха болотяна, рогач звичайний. Серед рослин тут зафіксовано парило волосисте, юриня волошковидна, сон розлогий.

Рідкісні біотопи на території об'єктів Смарагдової мережі: грабово-дубові ліси, соснові ліси, прибережно-водні чагарники, болота та трясовини, вологі луки, мезотроні, оліготрофні болота, термофільні ліси, ацидофільні діброви, заплавні ліси за участю вільхи та ясеня високого, рівнинні луки, сфагново-березові ліси, пустищі луки з домінуванням біловуса, водні угруповання з переважанням пузирчатки звичайної та хоттонії болотної.

З огляду на викладене, об'єкти Смарагдової мережі дають змогу зберігати унікальні екосистеми Поділля, які є надбанням Хмельниччини та Європи загалом.

Опис регіональної екологічної мережі. Екологічна мережа – це єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і підлягають особливій охороні (Закон України "Про екологічну мережу", від 24.06.2004 №1864-IV).

Вперше підхід до створення екологічної мережі був запропонований у Голландії у 1993 році і був поширений по всій Європі, зокрема у п'ятдесяти п'яти провідних країнах. Україна приєдналась до Європейської стратегії, і в країні впроваджується такий підхід до збереження природних ландшафтів з розробленням національної екологічної мережі.

Інститутом екології Карпат Національної академії наук України на замовлення Департаменту екології та природних ресурсів Хмельницької облдержадміністрації розроблено регіональну схему формування екологічної мережі Хмельницької області, яка затверджена рішенням Хмельницької обласної ради від 28.07.2016 №37-7/2016 та включає у себе елементи національної екологічної мережі України, зокрема екологічні коридори та природні ядра національного значення.

Просторова структура екомережі Хмельницької області зумовлена природними (положенням природних ядер, гідрологічною мережею області, наявністю великих лісових масивів тощо) та соціальними умовами (урбанізаційними процесами, рівнем гемеробії біогеоценозів та ін.). Ієрархічну структуру мережі складають природні ядра та екокоридори транснаціонального, національного, регіонального й місцевого рівнів. На території Хмельниччини виділено 15 природних ядер: 3 – національного, 5 – регіонального, 7 – місцевого рівнів. Їх сполучають 3 екокоридори національного (2 з них є транснаціональними), 5 – регіонального та 3 – місцевого рівнів. Найвищою концентрацією біорізноманіття характеризуються природні ядра, що знаходяться на півдні (національний природний парк "Подільські Товтри", ландшафтні заказники "Дністровський" та "Калюський"), півночі (національний

природний парк "Мале Полісся") та в центральній частині області (проектований національний природний парк "Верхнє Побужжя"). Для забезпечення внутрішньо- та міжпопуляційних контактів, обміну генофондом, для розселення та міграції видів рослин, тварин та грибів ці природні ядра зв'язуються з іншими центрами біорізноманіття через 3 екокоридори національного рівня: Галицько-Слобожанським, Південнобузьким та Дністровським. Дністровський екокоридор також має міжнародне значення.

Крім цього, завдяки особливостям структури природно-заповідного фонду області (наявність одного з найбільших у Європі національних природних парків – "Подільські Товтри"), обґрунтована доцільність виділення комплексних природних ядер дифузного типу.

Завдяки такому підходу виділено додатково 8 субекокоридорів регіонального й локального рівнів, деякі з них (на частині протяжності) збігаються з коридорами регіональної екомережі, а деякі виходять далеко за межі дифузного природного ядра, яким є національний природний парк "Подільські Товтри" й відіграють важливу роль в оптимізації структури регіональної екомережі. Також виділено 7 локальних ядер локальної екомережі дифузного ядра – національний природний парк "Подільські Товтри". Сукупно ці елементи регіональної екомережі дозволяють максимально оптимізувати її структуру й функціональні спроможності щодо збереження біорізноманіття і створюють передумови для деталізації структури екомережі на рівні адміністративних районів області.

Структурні елементи екомережі Хмельницької області

Сполучні території: 1) Малополіський екокоридор, 2) Горинський екокоридор, 3) Случанський екокоридор, 4) Збручанський екокоридор, 5) Хоморський екокоридор, 6) Бужоцько-Бузько-Вовксько-Смотрицький екокоридор, 7) Ушицький екокоридор, 8) Калюсько-Ровецький екокоридор, 9) Південнобузький екокоридор, 10) Дністровський екокоридор, 11) Студеницький екокоридор.

Природні ядра: 1) Мальованське, 2) Малополіське, 3) Ставищанське, 4) Авратинське, 5) Верхньопобузьке, 6) Старокостянтинівське, 7) Подільськотовтринське, 8) Великоберезнянське, 9) Городоцьке, 10) Ярмолинське, 11) Данилівське, 12) Калюське, 13) Дністровське, 14) Чорноострівсько-Грузевицьке, 15) Давидковецьке.

Відновлювальні території: 1) Нетішинська, 2) Новокриворудківсько-Поляхівська, 3) Жищинецька.

Субекокоридори локальної екомережі національний природний парк "Подільські Товтри" (Подільськотовтринське природне ядро): 1. Товтровий – трансрегіональний, (2.) 10. Дністровський – транс- та міжрегіональний, (3.) 4. Збручанський міжрегіональний, 4. Жванчицький – регіональний, 5. Смотрицький – регіональний, 6. Тернавський – регіональний, 7. Жванівсько-Ушицький – регіональний.

Суб'ядра локальної екомережі в межах національний природний парк "Подільські Товтри" (Подільськотовтринське природне ядро): I – Сатанівсько-Вільховецьке, II – Вишнівчицьке, III – Черчецько-Колубаївське, IV – Рихтівсько-

Княгининське, V – Панівецьке, VI – Супруньковецько-Китайгородське, VII – Гелетинсько-Калачковецьке.

Галицько-Слобожанський національний екокоридор починається з річки Сан на заході України, пролягає через Розточчя, Опілля, Прикарпаття, Поділля, Придніпров'я, Полтавщину і закінчується східними кордонами України на Слобожанщині. Планується поширити цей екокоридор далі на схід територією Російської Федерації та Казахстану, а на захід – через Польщу до інших країн Європи.

Галицько-Слобожанський екокоридор розташований майже повністю в зоні Лісостепу. Оскільки територія Хмельницької області в основному знаходиться в цій зоні, мережа Галицько-Слобожанського екокоридору на Хмельниччині досить потужна. Основними сполучними територіями виступають річкові долини, Товтровий кряж, смуги лісової рослинності. Тому в межах Галицько-Слобожанського лісостепоного екокоридору виділяють 8 екокоридорів: 5 регіональних (Малополіський, Горинський, Случанський, Збручанський, Калюсько-Ровецький) та 3 місцевих (Хоморський, Бужоцько-Бузько-Вовксько-Смотрицький і Ушицький). Усі екокоридори, крім Малополіського, є річковими, що пов'язано з добре розвинутою гідрологічною мережею області та значною концентрацією біорізноманіття в долинах річок. Неперспективні для господарювання землі річкових долин ("неугіддя"), ділянки або ліси на терасах, іноді луки та водно-болотні угіддя в заплавах – це

місця, де ще збереглись осередки природної рослинності. Саме їм належить велика роль у збереженні екологічної рівноваги території.

Південнобузький меридіальний екокоридор включає долини Західного Бугу та Південного Бугу. Його протяжність становить 1200 км. Це транскордонний екокоридор між Білорусією, Польщею, Україною.

По території Хмельницької області Південнобузький національний екокоридор проходить долиною річки Південний Буг, яка бере початок на Подільській височині, прямує в південно-східному напрямі між Подільською та Придніпровською височинами. Довжина екокоридору Південного Бугу становить 806 км, в межах Хмельницької області – 140 км. Виток Південного Бугу знаходиться на Авратинській височині на Хмельниччині, далі річка тече на південний схід, перетинає Вінницьку, Кіровоградську області (в тому числі іде на межі з Одеською та Миколаївською областями) і на території Миколаївської та Херсонської областей впадає у Бузький лиман Чорного моря.

Більша частина екокоридору тягнеться лісостепоною зоною і лише близько його четверті знаходиться в степовій зоні. Південнобузький екокоридор проходить у центральній частині Хмельницької області з північного заходу на південний схід, а в Летичівському районі змінює напрямок на північний схід і прямує територіями Волочиського, Хмельницького, Летичівського та Старосинявського районів. На території екокоридору знаходиться м. Хмельницький – великий адміністративний та торговельний центр України.

В. Костюшин, А. Куземко, В. Онищенко та інші в складі Південнобузького екокоридору виділяють 50 природних ядер, з них – 7 в Хмельницькій області. Оскільки проектується створення національного природного парку "Верхне

Побужжя" і ключові території повинні мати площу не менше 500 га, ми виділяємо на Хмельниччині 4 природних ядра: Авратинське, Черноострівсько-Грузевицьке, Давидковецьке та Верхньопобузьке.

На території Авратинської височини (321 м над рівнем моря), яка відзначається найбільшою на Верхньобузькій височині рівнинністю поверхні (коливання висот не перевищує 20-30 м), характерними формами рельєфу є вододільні маловиразні овальні зниження, які навесні зайняті численними озерцями-"блюдцями". Влітку пересохлі озерця перетворюються на мочарі та болота. Саме тут Південнобузький екокоридор з'єднується зі Случанським та Збручанським екокоридорами, а через Верхньопобузьке ядро – з місцевими Бужоцько-Бузько-Вовксько-Смотрицьким та Ушицьким екокоридорами.

І хоч на Авратинській височині мало природно-заповідних територій та об'єктів, вважаємо за необхідне виділити її частину як одне з ядер екокоридору. Слід провести ряд заходів з ренатуралізації цієї місцевості. В 60-х роках минулого століття тут здійснювали програму меліорації земель, осушили частину заплав і створили комплекс меліоративних форм рельєфу. Негативного впливу завдали і торфорозробки. Внаслідок цього заболочена територія витoku річки осушилась і він сховався в осадових породах. Зараз виток р. Південний Буг починається меліоративним каналом (осушувальним ровом). Заплава біля нього зайнята сільськогосподарськими угіддями. Вздовж русла утворюють зарості ценози очерету, рогузу вузьколистого, гірчака перцевого, череди трироздільної, верби попелястої. Лише через 0,5 км долина річки розширюється. Заплава стає ширшою. На ній знаходиться багато джерел, які живлять річку. Тут сформувалися лучно-болотні ценози. Водна рослинність представлена угрупованнями глечиків жовтих, латаття білого.

Далі територія заплави зайнята луками, які використовуються для випасання худоби, свійської водоплавної птиці. Тут гніздяться дикі качки, лебідь білий, лелека білий, бугай, чапля сіра, шуліка чорний, лунь очеретний, курочка мала, коловидник болотяний, голуб сизий, зозуля звичайна, пугач, сич, дятел звичайний, ластівка берегова, соловейко західний, синиця звичайна, очеретянка ставкова, гаїчка болотяна, вівсянка очеретяна, сорока. Весною та восени зупиняються перелітні птахи.

Далі екокоридор прямує територією Вовчко-Бужоцького геоморфологічного району з найвищими на Верхньобузькій височині абсолютними висотами – від 350 м до 384 м та значним ерозійним розчленуванням. Тут трапляються горби, балки зі спадистими, місцями крутими схилами і широкими днищами. Міжбалочні вододіли переважно випуклі (Андрієнко, 2007).

У верхній течії річка тече заболоченою долиною, завширшки до 1,5 км, схили її пологі, подекуди заліснені. Корінний берег має висоту від 3 м до 15 м, поблизу селища Меджибіж сягає 30 м. На території Летичівського геоморфологічного району екокоридор проходить по рівнинній території.

Південнобузький екокоридор об'єднує на Хмельниччині 20 природно-заповідних територій та об'єктів. Серед них найбільше гідрологічних заказників (5), ботанічних пам'яток природи (5) та лісових заказників (3). Найбільша за

площею природоохоронна територія – проєктований національний природний парк "Верхнє Побужжя".

Дністровський транснаціональний екокоридор проходить долиною р. Дністер, яка починається в Бескидських Карпатах на Львівщині на висоті 760 м над рівнем моря. Дністровський екокоридор об'єднує 2 природно-заповідні території: національний природний парк "Подільські Товтри" та ландшафтний заказник Дністровський, які є природними ядрами даного екокоридору: На території Подільськотовтринського природного ядра знаходяться водно-болотні угіддя міжнародного значення: "Понизя р. Смотрич" (1480,0 га) і "Бакотська затока" (1590,0 га). Екокоридор сполучає два природних ядра: Подільськотовтринське національного рівня та Дністровське регіонального рівня (описані вище) з ядрами у Вінницькій, Одеській, Тернопільській, Чернівецькій та Львівській областях. Проходячи по південній межі західного Поділля екокоридор з'єднує Збручанський, Калюсько-Ровецький регіональні екокоридори, Бужоцько-Бузько-Вовксько-Смотрицький та Ушицький екокоридори місцевого значення. Також він має міжнародне значення, оскільки проходить територіями України та Молдови.

Дністровський екокоридор на Хмельниччині розташований на територіях Кам'янець-Подільського та Новоушицького районів. Його довжина в межах Хмельницької області становить 160 км. Ландшафт прибережної зони дещо нетиповий для Поділля, а більше подібний до гірського краю. У басейні Дністра поширена лінійна ерозія – тут багато ярів, балок, промоїн. У межах Подільської височини по південній межі Хмельницької області з Чернівецькою, між Тернопільською, Івано-Франківською областями річка протікає у мальовничому каньйоні з унікальними ландшафтами. У глибокій вузькій долині збереглися численні геологічні пам'ятки силуру, девону, юри, крейди, неогену й антропогену зі всесвітньо відомими розрізами і відслоненнями. На крутих схилах Дністра часто зустрічаються водоспади, травертинові скелі, карстові печери, мальовничі заплавні озера, руслові острови.

Специфічний рельєф, орієнтація щодо сторін світу та геологічна будова місцевості визначають кліматичні умови території. Вихід на поверхню крутих південних схилів тепломістких вапнякових субстратів обумовлює виникнення мікрокліматичних умов, які за своїми характеристиками наближаються до степових, або, навіть, до середземноморських. Долина Дністра дуже тепла. В ґрунтовому покритті межиріччя переважають різноманітні підтипи сірих опідзолених ґрунтів. Рідше зустрічаються опідзолені чорноземи. Характерною рисою регіону є наявність дерново-карбонатних ґрунтів з вапняковими і гіпсовими прошаруваннями.

Дещо тепліший, ніж в інших частинах Хмельниччини, клімат, родючі ґрунти дозволяють вирощувати в долинах Дністра і його лівих приток баштанні культури, абрикоси, персики, виноград, тютюн та інші теплолюбиві рослини. Тут на два тижні швидше дозрівають овочі і фрукти. Ландшафтна різноманітність території ядра, кліматичні умови обумовлюють багатство та різноманіття її рослинного покриву.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі.

Будь-яка зміна навколишнього середовища, спричинена людською діяльністю, в результаті негативно позначається на економіці, соціальному житті і здоров'ї самих людей. Так, вирубка карпатських лісів призвела до катастрофічних повеней, побудова каскаду водосховищ на Дніпрі – до зникнення багатьох цінних промислових видів риб, перевипас худоби в степових регіонах – до опустелювання, меліорація – до засолення ґрунтів і зміни гідрологічного режиму рік, глобальне забруднення атмосфери – до парникового ефекту, кислотних дощів тощо. Нераціональна господарська діяльність унеможливує відтворення й взагалі існування багатьох представників флори й фауни. Тому необхідність законодавчої, науково обґрунтованої регуляції такої діяльності й охорони всіх видів живих організмів, які ще існують на планеті, очевидна.

Екологічними проблемами, що пов'язані із негативними впливами антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біо- та ландшафтне різноманіття є: екстенсивне ведення сільського господарства; екологічно необґрунтоване використання земель; здійснення постійних весняних та осінніх спалювань сухої рослинності, що призводить до порушення місцезнаходжень, збіднення біорізноманітності; забруднення водою органікою та порушення гідрорежиму річок на багатьох ділянках призводить до "цвітіння води", що негативно позначається на гідробіонтах та в цілому рибних запасах; нераціональна технологія обробітку ґрунтів; розпаювання добре збережених природних територій із подальшим їх використанням у якості сільськогосподарських угідь; самозахоплення земель і їх господарське перетворення.

Основними факторами антропогенного та іншого впливу на стан і розвиток водно-болотних угідь області є: сільськогосподарська діяльність на суміжних з водно-болотними угіддями землях (надмірне розорювання, випасання худоби, штучні пожежі, вплив органічних відходів); неадекватне природокористування (браконьєрство, збирання лікарських та квіткових рослин, кар'єрне добування будівельних матеріалів, заліснення схилів); урбанізація на суміжних з водно-болотними угіддями землях (розростання місць поселень та розвиток інфраструктури, засмічення побутовими відходами); рекреаційна діяльність (засмічення та забруднення, порушення території та флори в місцях відпочинку); природні процеси та явища (вітрова та водна ерозія, поширення неаборигенних видів).

Основними проблемними питаннями у сфері охорони використання та відтворення тваринного світу є створення відтворювальних ділянок для рідкісних тварин та тих, які мають мисливське значення, браконьєрство на суходолі та на воді.

Рекомендації. Охорона рослинного світу здійснюється у відповідності до вимог Закону України "Про рослинний світ", Закону України "Про Червону книгу України" (для рідкісних та зникаючих видів) та Лісового кодексу України шляхом:

- збереження природної просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності об'єктів рослинного світу;

- охорони об'єктів рослинного світу від пожеж, захист від шкідників і хвороб;
- науково обґрунтованого, невиснажливого використання природних рослинних ресурсів;
- здійснення заходів щодо запобігання негативного впливу господарської діяльності на рослинний світ;
- збереження умов місцезростання дикорослих рослин і природних рослинних угруповань;
- регулювання поширення та чисельності дикорослих рослин і використання їх запасів з врахуванням інтересів охорони здоров'я населення;
- здійснення заходів щодо відтворення рослинного світу.

Відповідно вимог Законів України "Про тваринний світ", "Про мисливське господарство та полювання" та інших нормативних актів користувачам об'єктів тваринного світу необхідно вживати заходи з його збереження, до яких належать такі:

- встановлення норм раціонального використання тварин;
- встановлення заборон і обмежень у використанні тварин;
- охорона середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин;
- організація наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування заходів з охорони тваринного світу;
- створення системи обліку, кадастру та моніторингу тваринного світу;
- попередження загибелі тварин при здійсненні виробничих процесів;
- створення об'єктів природно-заповідного фонду й виділення інших територій, що підлягають охороні;
- проведення широкої виховної роботи серед населення області.

Д.1.2.24. Черкаська область

Фізико-географічна характеристика. Черкаська область розташована в центральній лісостеповій частині України, в середній течії річок Дніпра та Південного Бугу. Вона межує на півночі з Київською (протяжність 340 км), на сході – з Полтавською (212 км), на півдні – з Кіровоградською (388 км) і на заході – з Вінницькою (124 км) областями.

Географічний центр України, що розташований на північній околиці села Мар'янівка (Шполянський район) між райцентром Шпола і селом Матусів (Шполянський район) Черкаської області має координати 49°01'39" пн.ш. і 31°28'58" сх.д.

Площа Черкаської області становить 20,9 тис. квадратних кілометрів, що складає 3,46% території держави (18 місце в Україні).

Більшість орографічних одиниць Черкаської області (Придніпровська височина і Придніпровська низовина) простягається із північного заходу на південний схід, відповідно до напрямку надрових структур. У межах позитивних структур Українського щита розміщена (на правобережжі) Придніпровська височина, а тектонічній западині (на лівобережжі) відповідає Придніпровська низовина.

Черкащина в цілому рівнинна і умовно поділяється на дві частини – правобережну і лівобережну. Переважна частина правобережжя розміщена в межах Придніпровської височини з найвищою точкою області, що має абсолютну висоту 275 метрів над рівнем моря (поблизу м. Монастирище). В прилягаючій до Дніпра частині правобережжя знаходиться заболочена Ірдино-Тясминська низовина, а також підвищення – Канівські гори. Низинний рельєф має лівобережна частина області, яка розташована в межах Придніпровської низовини.

За рельєфотвірними ознаками на території Черкаської області можна виділити три основні типи рельєфу:

- плоскорівнинний (лівобережжя – Золотоніський, Драбівський, Чернобаївський, Канівський адміністративні райони);
- широкохвилястий долинно-балковий водноерозійний (Христинівський, Жашківський, Монастирищенський, Уманський, Маньківський і Тальнівський адміністративні райони);
- вузькохвилястий долинно-балковий водноерозійний (Канівський, Корсунь-Шевченківський, Смілянський райони, частина Чигиринського та Лисянського адміністративних районів).

Геоматично-структурні особливості, морфологія рельєфу, гідрогеоматичні умови в комплексі з іншими абіотичними складниками стали передумовами утворення в надрах Черкащини різних мінерально-сировинних ресурсів. Станом на 01.01.2012 року в Черкаській області налічується 257 родовищ корисних копалин, у тому числі 250 місцевого та 7 загальнодержавного значення.

Черкаська область розташована в басейнах двох основних річок: Дніпра та Південного Бугу. Басейн річки Дніпро становить 12,0 тис. км², басейн річки Південний Буг – 8,9 тис. км². Густота річкової мережі добре розвинута і складає 0,2 – 0,54 км/км². Найбільше водосховище – Кременчуцьке, загальною площею водного дзеркала 2 252 км² і повною ємкістю 13,520 млн км³, розташоване на річці Дніпро.

По території області протікає 1037 річок, найбільша з них р. Дніпро (в межах області – 150 км), 7 середніх річок – Рось, Тясмин, Гнилий Тікич, Гірський Тікич, Супій, Ятрань, Велика Вись, а також малі річки, струмки.

Кліматичні умови області характеризуються такими багаторічними показниками. Сумарна сонячна радіація складає в північно-східній частині Правобережжя і на Лівобережжі 95 ккал/см², а в південно-західній частині 100 ккал/см². Радіаційний баланс у середньому складає 40 ккал/см².

Клімат регіону помірно-континентальний з середньорічною температурою повітря 7,0-7,7°C. Середня температура найхолоднішого місяця січня –5,5-6,1°C. Середня температура влітку складає +19,2-20,8°C. Абсолютний мінімум температури повітря складає –34-38°C. Абсолютний максимум + 36-39 °C припадає на липень-серпень.

Стійкий перехід середньодобової температури через 0°C відбувається 15-19 березня і 22-24 листопада. Близько 242-255 днів на рік 15°C спостерігається в травні. Період з температурою вище 15 °C складає 110-115 днів на заході і північному сході, і 115-120 – в центральних районах. Число днів із температурою

вище 20°C поступово збільшується із заходу на схід (від 10 днів до 40 вздовж берегів Кременчуцького водосховища) (Новикова, 2004, 2007).

Нерівномірно по території області розподіляються атмосферні опади. Сума річних опадів у Золотоніському, Смілянському та Христинівському районах становить близько 550 мм, на решті території – 450-545 мм. Максимальна кількість атмосферних опадів випадає в районі Умані. В окремі роки річна кількість опадів на всій території області спостерігається у межах 670-784 мм, мінімальна – 255-390 мм. Більшість опадів випадає у весняно-літній період. Кількість днів з опадами досягає 130-150 днів на рік. Біля 80% опадів приходить в період з позитивними температурами, в тому числі 40% літом; на весну, осінь і зиму – відповідно 24, 22 і 18% опадів. Кількість днів із сніговим покривом коливається від 30 до 125. В межах 20-25% на Правобережжі і 5-15% і на Лівобережжі зими бувають без стійкого снігового покриву. Запас води у сніговому покриві коливається від 35 мм в центральній частині до 45 мм на заході і сході області.

На території Черкащини виділяють ґрунтоутворюючі породи: льодовикові, делювіальні, алювіальні відклади, леси (суглинкова карбонатна порода пального кольору, яка має велику пористість і добру водопроникність) і лесоподібні суглинки. Їх багатий мінеральний склад, наявність карбонатів кальцію, сприятливі водно-фізичні й фізико-хімічні властивості сприяють формуванню на них родючих ґрунтів. Ґрунтовий покрив регіону складний і строкатий. При великомасштабному дослідженні ґрунтів виявлено 719 ґрунтових різновидностей (Великий, 1967; Національний атлас, 2007).

Ґрунтовий покрив лісостепових ландшафтів Черкащини представлений відмінами зональних дерново-підзолистих ґрунтів (дерново-підзолисті піщані та глинисто-піщані), опідзолених (ясно-сірі й середньо-сірі, темно-сірі, чорноземи опідзолені), зональних чорноземних (чорноземи типові малогумусні та слабкогумусовані) та реградованих (чорноземи реградовані) ґрунтів. Гідроморфні ґрунти наземно-аквального походження репрезентують лучні, алювіальні, лучно-болотні, болотні, торфово-болотні ґрунти й торфовища, солоді (Полупан, 2005).

Із загальної площі Черкаської області 3/4 припадає на чорноземи і більше 20% займають сірі лісові ґрунти. Переважають чорноземи типові малогумусні та чорноземи реградовані, котрі охоплюють 73,6% загальної площі ґрунтів. Найбільші площі типових чорноземів поширено на лівобережжі, багато їх у Жашківському, Кам'янському, Канівському, Лисянському, Монастирищенському, Тальнівському, Чигиринському та Шполянському адміністративних районах.

Структура землекористування. Черкаська область добре забезпечена земельними ресурсами. В сільськогосподарському виробництві знаходиться близько 750 тис. га особливо цінних орних земель, тобто 56% ріллі розташовано на чорноземних і лучних ґрунтах. Родючість земель Черкаського регіону за якісними показниками займає перше місце в Україні.

Із загальної площі Черкаської області (2 091,6 тис. га) сільськогосподарські землі складають 1 486,88 тис. га, в тому числі сільськогосподарські угіддя 1 451,0

тис. га, з них: рілля – 1 272,0 тис. га, перелоги – 8,5 тис. га, багаторічні насадження – 27,3 тис. га, сіножаті та пасовища – 143,2 тис. га.

Землі лісогосподарського призначення займають 338,6 тис. га, з них: полезахисні смуги та інші захисні насадження – 28,77 тис. га. З усіх лісів та лісовкритих площ виконують захисну функцію 318,3 тис. га, для виробництва деревини – 7,89 тис. га, для відпочинку – 1,13 тис. га (у порівнянні з минулим роком не змінилася).

Площа земель житлової та громадської забудови області складає 84,4 тис. га, в тому числі транспорту та зв'язку – 17,52 тис. га, технічної інфраструктури – 3,18 тис. га, земель, які використовуються для відпочинку – 34,58 тис. га, іншого використання – 8,22 тис. га (у порівнянні з минулим роком не змінилася).

В області нараховується 15,4 тис. га відкритих земель без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом, з них: кам'яністі місця – 0,45 тис. га, піски (включаючи пляжі) – 4,54 тис. га, яри – 5,57 тис. га, інші – 4,84 га.

Під водою знаходиться 135,78 тис. га, у тому числі під штучними водотоками – 2,46 тис. га, річками, струмками – 3,83 тис. га, озерами, замкнутими водоймами, ставками – 18,55 тис. га, штучними водосховищами – 110,95 тис. га. Відкриті заболочені землі становлять 30,45 тис. га [206].

Структура земельного фонду області

Основні види угідь	2017 р.	
	Всього, тис. га	% до загальної площі території
Загальна територія	2091,6	100
у тому числі:		
1. Сільськогосподарські угіддя	1450,77	69,36
2. Ліси і інші лісовкриті площі	338,57	16,19
3. Забудовані землі	84,45	4,04
4. Відкриті заболочені землі	30,44	1,46
5. Відкриті землі без рослинного покриву	15,46	0,74
6. Інші землі	171,91	8,22
Усього земель (суша)	1925,32	92,05
Території, що покриті поверхневими водами	166,28	7,95

Наведені дані в таблиці 1 свідчать, що ситуація в області зі станом ґрунтів незадовільна. Великої шкоди ґрунтам завдала необґрунтована меліорація. Внаслідок екстенсивного розвитку сільського та лісового господарств, неефективного ведення заповідної та інших природоохоронних справ порушилося співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових і водних ресурсів.

Отже, геоекосередовищна загроза, котра склалася із ґрунтовими ресурсами, зумовлена головним чином тим, що протягом багатьох десятиріч екстенсивне використання земельних угідь, і особливо ріллі, не компенсувалося рівнозначними заходами щодо відтворення ґрунтів та забезпечення їх раціонального використання.

Ландшафтне різноманіття регіону. Збереження ландшафту як інтегруючого цілого, як просторової ділянки збалансованого розвитку, є одним із головних пріоритетних заходів міжнародного співробітництва в Європі. Протягом останнього десятиліття в різних регіонах України пріоритетним напрямком природоохоронної діяльності є реалізація Всеєвропейської стратегії збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, яка розглядає ландшафти як спадщину, фактор збереження біорізноманіття, модель підтримуваного розвитку, ландшафтне середовище (Гродзинський, 2005).

Згідно з фізико-географічним районуванням України, Черкаська область лежить у південно-західній частині Східноєвропейської рівнини, у лісостеповій зоні помірного поясу, в Подільсько-Придніпровському лісостеповому та в Лівобережно-Дніпровському краях, в 6 ландшафтних областях: Північно-Східна Придніпровська височинна, Київська підвищена, Центральнопридніпровська височинна, Південно-Придніпровська височинна, Північно-Придніпровська терасова низовинна, Південно-Придніпровська терасова низовинна області й 13 ландшафтних районів: Ставищенсько-Жашківський, Букринсько-Канівський, Оратівсько-Монастирищенський, Умансько-Маньківський, Звенигородсько-Шполянський, Городищенсько-Смілянський, Черкасько-Чигиринський, Смолинсько-Новомиргородський, Бовтисько-Світловодський, Процівсько-Ляпльавський, Яготинсько-Гребінківський, Золотонісько-Чорнобаївський та Оболонсько-Глобинський (Маринич, 2003).

Неоднорідність складу поверхневих порід (алювіальних, водно-льодовикових, льодовикових, лесових відкладів), різноманітність будови рельєфу та місцевих умов стоку, ґрунтово-рослинного покриву, антропогенного навантаження на довкілля зумовили велику мозаїчність ЛК Черкаської області.

Ландшафти Черкаського регіону належать до класу рівнинних східноєвропейських, які включають два підкласи (за ярусами рельєфу) – низовинних і височинних у поєднанні з наземно-аквальними ландшафтними комплексами. Майже вся територія області характеризується поширенням ландшафтів таких типів: хвойно-широколистянолісових, широколистянолісових, лісостепових, лучно-степових, лучних та болотних.

Екосередовищеформує і тому екомережне значення мають горбисто-останцеві, яружно-балкові, схиліві, скелясті ландшафти й долинно-річкові, заплавні, болотні та озерні, привододільно-рівнинні, надзаплавні терасові ландшафтні комплекси, ставки, водосховища (Кременчуцьке та Канівське).

Окремо виділяються, теж значущі для екомережі компактні плановою формою та видовжені ландшафтні комплекси антропогенного походження, включно з техногенними: поодинокі белігеративні ландшафти, лісосмуги, зрошувальні канали, узбіччя транспортних магістралей. Загальний перелік видів ландшафтів області розроблено та систематизовано (за належністю до типологічних єдностей ландшафтних комплексів вищих рангів) (Шищенко, 1988).

Біологічне різноманіття регіону. Для Черкаської області характерне поєднання флори лісової та степової зони, тому сформувалася ценотично багата природна рослинність, яка представлена лісовим, чагарниковим, степовим, лучним, болотним, водним, петрофітним, псамофітним типами рослинності.

Лісова рослинність представлена сосновими та дубово-сосновими, дубово-грабовими деревостанами; трав'яниста рослинність – це придніпровські та середньо-дніпровські лучні степи та остепненні луки, рослинність заплав – дніпровські лісостепові лучні степи, справжні торф'янисті остепнені та засолені луки; болотна рослинність – лісостепові осокові, гіпново-осокові, злаково-осокові, очеретяно-осокові, трав'яні і трав'яно-гіпнові угруповання.

Лісові біоценози території області поширені вкрай нерівномірно. Значно залісною є центральна частина області (до 23%), в якій репрезентовані великі за площею лісові масиви. На заході регіону лісистість коливається від 3 до 7%. На лівобережжі лісові комплекси поширені дрібними острівцями, залісеність складає близько 8%. На перших надзаплавних піщаних терасах Дніпра та деяких його приток (Рось, Тясмин, Сула) розвинені двоярусні сосново-дубові деревостани, а на найвищих елементах рельєфу – соснові ліси, зрідка невеличкими масивами трапляються грабово-дубово-соснові ліси.

Степова рослинність, яка займала деякі вододільні ділянки й південні схили високих терас, майже не збереглася. Вона представлена фрагментами на змитих ґрунтах крутих схилів річкових долин, стародавніх балок, вздовж шляхів, на окраїнах боліт і лісів. Зрідка трапляються остепнені луки, у деяких районах поширені справжні луки.

Лучна рослинність представлена злаково-різнотравними та вологотрав'яними екосистемами, які збереглися у заплавах річок Дніпра, Тясмину, Сули, Росі. Болотна рослинність репрезентована болототрав'яно-осоково-комишовими та чорновільхо-хвилясто-низинними екосистемами. Еталоном болотної рослинності є Ірдинська заплава – лучна тераса старого русла Дніпра.

В Черкаській області нараховується 334 види судинних рослин (17% флори області), що знаходяться під загрозою зникнення. Серед них 89 видів занесених до Червоної книги України, 14 включені в додаток I Бернської Конвенції, 7 охороняються в Європі – Європейський Червоний список, 3 – у всесвітньому масштабі.

Геопросторове положення Черкаської області в лісостеповій зоні зумовлює розмаїття видового складу широколистянолісових, північностепових, поширення наявних акліматизованих і синантропних видів. Це підтверджується наявністю на території Черкащини хребетних тварин 410-420 видів, з яких 66 видів ссавців, близько 280 видів птахів, 9 видів плазунів, 11 видів земноводних, 51 видів риб, 57 видів молюсків.

У залежності від місця проживання утворюються різноманітні фауністичні комплекси, зокрема євритопний, лісо-лучний, лісостеповий, деревно-чагарниковий, прибережно-водний, синантропний.

Тваринний світ широколистянолісових ландшафтних комплексів відзначається великою різноманітністю ссавців і птахів. Так, у лісових хащах водяться ссавці: лось європейський, козуля європейська, кабан дикий, білка звичайна, соня лісова, з хижих – вовк сірий, кіт лісовий, борсук європейський, лисиця руда, куниця лісова та ін. В орнітофауні помітні одуд, зяблик, іволга, дрізд співочий, сойка, горлиця, дятел строкатий, жайворонок лісовий, з хижих –

яструб великий, яструб малий, сова сіра, сова вухата, орел-карлик, орлан-білохвіст та ін. Із плазунів водяться мідянка, гадюки Нікольського, звичайна.

Тваринний світ аквальних та субаквальних (річкові, болотні ландшафти, водосховища, ставки) ландшафтних комплексів репрезентований в основному малакофауністичними, гепертофауністичними, іхтіофауністичними та орнітофауністичними комплексами. Типовими представники малакофауни є перлівниця звичайна, живородка, калюжниця річкова, ставковик звичайний, слимак виноградний. Земноводних репрезентують жаба озерна, жаба ставкова, ропуха сіра, часничниця звичайна та ін. Для плазунів характерні вуж водяний, вуж звичайний, черепаха болотяна. В річках, озерах, ставках, водосховищах водяться щука звичайна, краснопірка звичайна, лин звичайний, лящ звичайний, карась сріблястий, сом європейський, судак звичайний та ін. Наявні риби нових видів-уселенців: білий амур східноазіатський, пічкур світлоплавцевий дніпровський, товсто лоб, коропт а ін. До великої групи птахів, що гніздиться в болотах, на вологих луках або на мілководних узбережжях водойм належать: гомілкові бродні птахи (чапля сіра, чепурна велика, лелека білий, журавель сірий); болотні птахи (деркач, погонич, плиска жовтоголова); кулики мілководдя (уліт великий, коловодник звичайний, ходуличник). Птахів водойм поділяють на кілька груп: нирці (гагара червоновола, норець великий); повітряно-водяні птахи (крячок білощокий, мартин звичайний); наземно-водяні птахи (лебідь-шипун, лебідь-кликун, крижень, шилохвіст). Серед птахів водойм є і хижаки – лунь болотяний, шуліка чорний, скопа та ін.

Тваринний світ степових, сільськогосподарських ландшафтних комплексів представлений із ссавців гризунами (ховрах малий, сліпак подільський, миша польова, хом'як сірий, мишівка степова, полівка сіра, а також хижі ссавці – тхори степові. Полюють на них хижі птахи: лунь польовий, зимняк. До птахів полів відносяться також сорокопуд сірий, коноплянка, горобець польовий, бджолоїдка, боривітер степовий, кібчик. Серед плазунів водиться мідянка, гадюка степова.

Найчисленнішу групу представляють ентомофауністичні комплекси, що населяють усі ландшафтні комплекси Черкаської області. Серед них метелики, жуки, бабки, перетинчастокрилі та інші. 85 В області акліматизовані ссавці чотирьох видів: олень плямистий, ондатра звичайна, собака єнотовидний, кролик дикий.

На території області поширені тварини 105 раритетних видів (круглі черви (*Nemathelminthes*) – 1 вид, кільчасті черви (*Annelida*) – 1, ракоподібні (*Crustacea*) – 2, багатоніжки (*Myriapoda*) – 1, комахи (*Insecta*) – 49, молюски (*Mollusca*) – 1, круглороті (*Cyclostomata*) – 1, риби (*Pisces*) – 4, плазунів (*Reptilia*) – 4, птахів (*Aves*) – 18, ссавців (*Mammalia*) – 25).

З метою збереження біологічного різноманіття в регіоні охороняється 81 вид тварин, з них: 67 видів тварин занесені до Червоної книги України, в тому числі, 3 види входять до Європейського Червоного списку, 8 видів охороняється Бернською конвенцією, 10 видів Афро-євразійським договором по мігруючим видам (AEWA), 4 види Конвенцією про міжнародну торгівлю видами дикої флори та фауни (CITES).

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Станом на 01.01.2018 природно-заповідний фонд Черкаської області налічував 540 об'єктів природно-заповідного фонду, загальною площею 75238,6979 га (фактична площа становить 64041,4396 га), з них: 22 – загальнодержавного та 518 – місцевого значення. Показник заповідності (питома вага площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду до площі області) доведено до 3,1%. При середньому по Україні 6,3%, по Європі 15%.

З метою збереження та відтворення типових та унікальних природних комплексів, біотичного і ландшафтного різноманіття, формування національної екомережі в області ведеться робота зі створення нових і розширенню меж існуючих заповідних об'єктів.

Стратегією регіонального розвитку області на період до 2020 року, затвердженою рішенням обласної ради від 05.03.2015 № 38-1/VI та Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385, передбачено збільшення питомої ваги площі земель природно-заповідного фонду до площі Черкаської області 01.01.2021 до 9,0%.

Природно-заповідний фонд області складають об'єкти наступних категорій: Канівський природний заповідник, національні природні парки "Білоозерський" та "Нижняосульський", дендрологічний парк "Софіївка", Черкаський зоологічний парк, регіональний ландшафтний парк "Трахтемирів", 229 заказників, 193 пам'ятки природи, 60 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, 52 заповідні урочища (табл. 1). Із 540 об'єктів природно-заповідного фонду області встановлено межі 234.

Структура природно-заповідного фонду області (станом на 2014 рік)

№	Найменування об'єктів ПЗФ	Об'єкти природно-заповідного фонду					
		Загальнодержавного значення		Місцевого значення		Всього	
		Кількість	Площа	Кількість	Площа	Кількість	Площа
1.	Природні заповідники	1	8634,88	-	-	1	8634,88
2.	Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-
3.	Національні природні парки	2	11227,2283	-	-	2	11227,2283
4.	Дендрологічні парки	1	179,18	-	-	1	179,18
5.	Регіональні ландшафтні парки	-	-	1	5562,5	1	5562,5
6.	Заказники – всього, в т.ч.:	5	13882,0083	217	28308,0453	222	42190,0536
	ландшафтні	2	8276,0083	18	4530,9297	20	12806,94
	лісові	-	-	1	12,7	1	12,7
	ботанічні	1	166,0	56	10362,01	57	10528,01
	загальнозоологічні	-	-	10	7973,5753	10	7973,5753
	орнітологічні	1	4500,0	4	340,90	5	4840,9

№	Найменування об'єктів ПЗФ	Об'єкти природно-заповідного фонду					
		Загальнодержавного значення		Місцевого значення		Всього	
		Кількість	Площа	Кількість	Площа	Кількість	Площа
	ентомологічні	-	-	12	111,9	12	111,9
	іхтіологічні	-	-	1	120,0	1	120,0
	гідрологічні	1	940,0	115	4856,08	116	5796,08
	загальногеологічні	-	-	-	-	-	-
7.	Пам'ятки природи – всього, в т.ч.:	6	680,00	184	714,915	190	1394,915
	комплексні	4	590,0	9	238,0746	13	828,0746
	ботанічні	1	85,0	111	369,2454	112	454,2454
	гідрологічні	-	-	34	60,815	34	60,815
	зоологічні	1	5,0	2	0,02	3	5,02
	геологічні	-	-	30	51,77	30	51,77
8.	Ботанічні сади	-	-	-	-	-	-
9.	Зоологічні парки	1	4,37	-	-	1	4,37
10.	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	6	688,89	46	662,412	52	1351,302
11.	Заповідні урочища	-	-	52	3743,09	52	3743,09
	РАЗОМ	22	35296,5566	502	38995,9723	524	74292,5289

За поданням обласної державної адміністрації рішеннями обласної ради в 2017 році оголошено 9 об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення загальною площею 88,27 га, в тому числі: гідрологічні заказники "Маслове" площею 7,3 га, "Панське болото" площею 21,0 га, "Загребля-Попове-Турське" площею 41,4 га в адмінмежах Боровиківської сільської ради Звенигородського району, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва "Сонячний" площею 0,54 га в м. Черкаси, ботанічні заказники місцевого значення "Землянки" площею 4,0 га, "Тимошівський" площею 2,5 га, "Гульбище" площею 10 га, "Касянове" площею 1,5 га на території Креселецького лісництва ДП "Кам'янське лісове господарство" та розширено межі загальнозоологічного заказника місцевого значення "Виграївський" в Корсунь-Шевченківському районі з 3522 га до 3534,4 га (на 12,4 га).

Площу територій та об'єктів природно-заповідного фонду області в 2017 році збільшено на 100,67 га.

До Міністерства екології та природних ресурсів України направлено матеріали щодо розширення території ландшафтного заказника загальнодержавного значення "Тарасів обрій" на 311 га для підготовки проекту відповідного Указу Президента України.

Сучасна мережа територій та об'єктів ПЗФ Черкащини, зважаючи на різноманітні історичні особливості її формування, має істотні відміни у межах адміністративних районів і є неоднорідною в територіально-функціональному відношенні.

У семи адміністративних районах Черкащини (15,4% території області) у функціональній структурі ПЗФ переважає поєднання трьох заповідних

категорій із одинадцяти існуючих в Україні. Ще одинадцять районів (55,4% території області) мають поєднання чотирьох заповідних категорій. У двох адміністративних районах Черкаської області (7,6% території області) функціональна структура ПЗФ представлена тільки поєднанням двох заповідних категорій.

Два адміністративні райони мають від п'яти до семи заповідних категорій у функціональній структурі ПЗФ і складають 13,2% загальної кількості районів. Подані дані свідчать про низький рівень функціональної структурованості мережі територій та об'єктів ПЗФ Черкащини на рівні адміністративних районів.

Аналізуючи показник ПЗФ в межах районів, слід відзначити, що на один адміністративний район припадає понад 14% заповідних територій (Канівський) за рахунок Канівського природного заповідника, НПП Білоозерський і РЛП Трахтемирів. Один район має 10% (Золотоніський) за рахунок орнітологічного заказника Липівський, ботанічного заказника "Пташині острови". Три райони мають показник від 4 до 10% (Чорнобаївський, Корсунь-Шевченківський, Черкаський), чотири – від 1 до 3% (Жашківський, Маньківський, Монастирищенський, Смілянський, Чигиринський), десять – найнижчий – до 1% (Городищенський, Драбівський, Звенигородський, Кам'янський, Катеринопільський, Лисянський, Тальнівський, Уманський, Христинівський, Шполянський).

Елементи смарагдової мережі України. На території Черкаської області експертами було виділено такі об'єкти Смарагдової мережі: Канівський природний заповідник, Національний природний парк "Нижньосульський", Кременчуцьке та Канівське водосховища, долини річок Супій, Рось, Гірського Тікичу, території Холодного Яру.

Потенційними об'єктами є "Долина річки Рось" (SHL20), "Долина річки Супій" (SHL22) та "Басейн річки Гірський Тікич", що занесені до "Тіньового списку" територій, які пропонується включити до мережі Емеральд (Смарагдової мережі) в Україні (Куземко, 2017).

Зокрема, басейн р. Гірський Тікич характеризується своєрідною геоморфологічною будовою, зумовленою виходами кристалічних порід Українського кристалічного щита, різноманітним рослинним покривом з поєднанням степових, лісових, лучних, болотних, водних і петрофітних біотопів, а також численними локалітетами видів рослин і тварин, що підлягають охороні різного рівня. Південнозахідна частина Черкаської області відзначається надзвичайно низьким відсотком лісистості і майже суцільною розораністю території. Тому знахідки деяких видів Червоної книги України (*Gladiolus imbricatus*, *Carex secalina*, *Pulsatilla pratensis*, *Dactylorhiza incarnata*) та додатків Бернської конвенції (*Iris hungarica*, *Vertigo angustior*) в межах басейну Гірського Тікичу – єдині відомі локалітети цих видів в межах західної частини Черкащини, а представлені тут оселища – найкраще збережені в межах регіону (Кушмеско, 2011; Грищенко, 2013; Kutskon, 2014; Куземко, 2017).

Долина річки Рось, яка є однією з найбільших приток Дніпра, характеризується поєднанням типових лісостепових, північних (бореальних) і південних (степових) елементів рослинного покриву з унікальними для

Лісостепового Придніпров'я петрофітними та псамофітними комплексами. Ці особливості зумовлюють різноманітність екосистем долини та збереження тут рідкісних видів і оселищ. Для наземного равлика *Granaria frumentum* в долині р. Рось знаходиться переважна більшість місцезнаходжень, відомих в межах України, тому ця територія має відігравати особливо важливу роль у його збереженні. Багато елементів екосистем смарагдового сайту зустрічаються тут як реліктові або такі, що знаходяться на південній чи північній межі поширення (наприклад, такі формації рослинності, як *Ceratophylleta submersi*, *Nymphaeeta albae*, *Stipeta capillatae*) (Куземко, 2017).

Долина річка Супій має широку, заболочену заплаву з лучно-болотною рослинністю. Русло сильно заросле водною та повітряно-водною рослинністю, річка багата іхтіофауною: зустрічається більше 20 видів риб, також багато аборигенних видів, в тому числі рідкісних, є зниклими і потребують відновлення популяцій (наприклад, *Leuciscus leuciscus*, *Carassius carassius*). На правому березі долини Супій виходять на поверхню лесові породи, часто покриті лучно-степовою і степовою рослинністю (Куземко, 2017)

Опис регіональної екологічної мережі. Головним і центральним складеним екоцентром (каркасным ландшафтним екоядром) в біоцентрично-мережевій структурі схеми регіональної екологічної мережі Черкаської області є ландшафтне екоядро "Черкаське" (Черкаський бір, Мошногір'я, Ірдинське болото, частина аквальних геокомплексів Кременчуцького водосховища).

Черкаський бір займає геопросторово центральне положення в області, і оточений трьома долинно-річковими екокоридорами. На півночі екоядро з'єднується з Дніпровським субмеридіональним; зі сходу на захід через усе природне ядро простягається Галицько-Слобожанський лісостеповий субширотний національний екокоридор; на півдні межує з Тясминським міжрегіональним екокоридором. Від центрального Черкаського екоядра найкоротші шляхи міграції до всіх інших екоядер, тому воно заслуговує особливої уваги в аспекті охорони та збагачення об'єктів живої природи.

Друге за важливістю екоцентр – це каркасне екоядро "Козацьке" (лісостеповий комплекс об'єктів ПЗФ у нижній частині р. Вільшанки, на третьому місці – каркасне екоядро "Виграївське". Тут репрезентовано великий лісовий загальнозоологічний заказник. На четвертому місці – каркасне екоядро "Корсунь-Шевченківське", яке представлене парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва "Корсунь-Шевченківський парк"! На п'ятому – каркасне екоядро "Лебедино-Макіївське" – долини річок Гнилий Ташлик, Гаптурка, Лебединка.

Черкаське, Холодноярсько-Чорноліське, Канівське, Трахтемирівсько-Бучацьке, Золотоніське та Нижньосульське екоядра мають національне, регіональне значення і простягаються вздовж контактних елементів з екомережами сусідніх адміністративних областей. Ландшафтні області, які входять у межі Черкащини (Центральнопридніпровська і Київська височинні, Північно-Придніпровська й Південно-Придніпровська терасні низовинні) характеризуються найбільшим ландшафтно-фітоценотичним потенціалом для формування природного каркасу РЕМ. До таких природних ядер екомережі Черкащини також належать: Переяслав-

Хмельницьке і Трахтемирівсько-Бучацьке – як контактні елементи з екомережею сусідньої Київської адміністративної області, Нижньосульське природне ядро – як контактний елемент з екомережею Лівобережного Придніпров'я (Полтавська адміністративна область), Холодноярсько-Чорноліське екоядро – як контактний елемент з екомережею Кіровоградської адміністративної області.

На території регіональної екологічної мережі області простягається два екокоридори національного рангу: субмеридіональний – Дніпровський на сході і субширотний лісостеповий – Галицько-Слобожанський, який проходить із заходу на схід через усю область; три регіональних – Тясминський, Роський, Гірськотікичський; одинадцять локальних (1 порядку); двадцять два локальних екокоридори (2-3 порядку), які охоплюють долини приток згаданих річок (рис. 3.2). Вони включають значну кількість об'єктів і територій ПЗФ і земельні ділянки з регламентованим режимом використання – лісові масиви, перелоги, пасовища, луки, болотні комплекси. Вагоме значення місцевих екокоридорів відіграють лісосмуги і залишки лісових масивів державних підприємств – Звенигородського, Золотоніського, Лисянського, Смілянського, Черкаського, Уманського, Канівського, Корсунь-Шевченківського, Кам'янського лісових господарств. Оптимальна просторова організація лісосмуг як екокоридорів полягає у розміщенні їх там, де відсутній природний зв'язок між екоядрами (Конякік, 2014).

Загальна площа національних сполучних територій у межах Черкаської області – 12,8 тис. км². Найбільші площі займає Галицько-Слобожанський субширотний національний екокоридор (11809 км², або 56% території області), площа Дніпровського екокоридору – 1090 км², або 5,2% від території області.

Галицько-Слобожанський (Г-С) широтний ландшафтний екокоридор складений з лісостепових ландшафтних утворень. У межах Черкащини простягається лісостепова (центральна) гілка Г-С субширотного екокоридору. Довжина коридору зі сходу на захід 228 км, мінімальна ширина – 45 км, максимальна – 79 км. Ландшафтну репрезентативність Г-С екокоридору складають хвойно-широколистянолісові, широколистянолісові, лісостепові, лучно-степові та болотні ЛК. Значно поширені тут привододільні хвилясті й пасмові місцевості з грабовими, дубовими, сосновими, ясеневими, робінієвими і вільховими деревостанами. Екокоридор проходить такими населеними пунктами: північна межа – Золотоноша, Трахтемирів, Канів, Корсунь-Шевченківський, Лисянка, Маньківка, Монастирище, південна межа – Вереміївка, Чигирин, Кам'янка, Лебедин, Катеринопіль, Звенигородка, Тальне, Умань та інші. Отже, Г-С екокоридор має фрагментовану будову. У межах Г-С субширотного природного коридору знаходяться Черкаське, Канівське, Нижньосульське, Переяслав-Хмельницьке, Трахтемирівсько-Бучацьке і Холодноярсько-Чорноліське національні ландшафтні екоядра, а також Золотоніське, Сунківсько-Плескачівське, Михайлівське, Таганчанське, Шуляцько-Конельське, Лебедино-Макіївське, Буксько-Чорнокам'янське регіональні природні ядра. Вони мають високі показники ландшафтної, фітоценотичної та фауністичної різноманітності. У центральній частині

Черкащини Г-С екокоридор перетинається з Дніпровським національним субмеридіональним екокоридором (середню частиною долини р. Дніпра).

Дніпровський річково-долинний ландшафтний екокоридор (ЛЕК) (ключові, сполучні та буферні території) складений русловими, заплавними плавнево-острівними комплексами і сформований долиною р. Дніпра. Пролягає по щільно заселеній і здавна аграрно освоєній території. Довжина коридору в межах Черкаської області 155 км, мінімальна ширина – 200 м, максимальна ширина – 11 км. Долина Дніпра асиметрична, її правий берег крутий і високий, лівий – низовинний пологий. Правий берег піднімається над водою на 100-150 м, порізаний глибокими долинами і ярами, залісений, утворює своєрідний погорбований природний комплекс і сформований лесами. Лівий берег (друга і третя надзаплавні тераси) – вкритий лесами, низький, піщано-боровий, підноситься на схід широкими алювіальними терасами. На лесах формуються сірі лісові ґрунти, чорноземи опідзолені та чорноземи типові. На пісках (переважно на перших надзаплавних терасах) – дерново-підзолисті ґрунти. У заплаві р. Дніпра – дернові та лучні ґрунти. 33% Дніпровського річково-долинного екокоридору знаходиться під лучними фітоценозами, 41% – під лісовими та чагарниковими фітоценозами, 9% – під агроценозами, 16% – під водою, 1% – під болотами Цей коридор з'єднує Трахтемирівсько-Бучацьке, Канівське, Черкаське, Переяслав-Хмельницьке, Золотоніське, Нижньосульське ландшафтні екоядра зі складниками екомережі Київської, Полтавської, Кіровоградської адміністративних областей, і, проходячи південною частиною Білорусі, екокоридор має панєвропейське значення. Тут поширені рідкісні біотопи, ареали і локалітети флори і фауни раритетних видів. У межах Дніпровського екокоридору зосереджені території, які важливі для збереження орнітофауністичних комплексів – Липівський орнітологічний заказник (4,5 тис. га); наявні території, що найцінніші для збереження іхтіофауністичного різноманіття – Сульська затока (понад 9 тис. га).

Роський регіональний річково-долинний екокоридор сформувався долиною р. Рось. Довжина річки 103,7 км, мінімальна ширина – 30 м, максимальна ширина – 60 м. Пониззя Росі розташоване у перехідній зоні від Київського плато, для якого характерні широколистянолісові і лучно-степові ЛК, до Дніпровської терасової рівнини, яка відзначається меншою залісеністю і чергуванням ландшафтів двох видів – заплавної і піщано-борового. Цей коридор сполучає Михайлівське, Таганчанське, Виграївське і Корсунь-Шевченківське ландшафтні екоядра між собою та зі структурними складниками екомережі Київської адміністративної області.

Тясминський річково-долинний екокоридор складений русловими і заплавними ЛК, всі низькі тераси густо заселені та інтенсивно аграрно освоєні. Річкова долина трапецієподібна, завширшки до 2,5 км, подекуди асиметрична зі стрімкими правобережними схилами середніх і високих терас і широкими низькими пологими лівобережними терасами. Довжина екокоридору 159,7 км, мінімальна ширина – 15 м, максимальна ширина – 40 м, лісистість – 14,0%, заболоченість – 2,5%, розораність 60,0%. Ландшафтну репрезентативність складають лісостепові, яружно-балкові, лучні, болотні, долинно-річкові ЛК. Цей

коридор сполучає Черкаське, Холодноярсько-Черноліське, Сунківсько-Плескачівське, Притясминське природні ядра між собою та зі складниками екомережі Кіровоградської адміністративної області.

Гірсько-тікичський регіональний річково-долинний екокоридор складається переважно з каньйоноподібної частини долини річки і сформований русловими, заплавленими, низькотерасовими ЛК, геоконцентраціями стрімких схилів скелястих ЛК докембрію. Довжина екокоридору 163,4 км, мінімальна ширина – 25 м, максимальна ширина – 250 м, лісистість – 7,1%, заболоченість – 2,4%, розораність 71,9%. Найвні лісостепові, петрофітні, схилі, лучно-степові ЛК. Цей коридор сполучає Буксько-Чорнокам'янське, Шуляцько-Конельське і Цибулівське ландшафтні екоядра між собою та зі складниками екомережі Вінницької адміністративної області.

На території Черкаської області виділено 11 локальних еколандшафтних коридорів 1-го порядку, які захищають буферні зони природних екоядер та екокоридорів від геоекосередовищних загроз, пов'язаних із впливом лісо-, сільськогосподарського, транспортного і рекреаційного природокористування.

Також ключову роль у збереженні екоядер, залишків лісових біоценозів, лісопосадок, степів, лук, перезволожених угідь, штучно створених ставків, водосховищ, струмків і зелених зон міст відіграють з'єднувальні складові – ландшафтні екокоридори 2-3 порядку – це малі річки: Удич (15,8 км), Ревуха (51,7 км), Уманка (43,3 км), Сирий Ташлик (54,9 км), Гнилий Товмач (30 км), Ірклій (50,6 км), Сухий Ташлик (23,3 км), Сорока (12,8 км), Боярка (2,9 км), Гаптурка (12,8 км), Ковраєць (44,9 км), Кропивна (47,6 км), Бурімка (30,8 км), Торч (33,3 км), Тальянка (37,0 км – довжини в межах області).

Буферна зона екомережі – вирізнений навколо такого елемента (регіонального або локального ландшафтного ядра чи екокоридору) ареал, основною функцією якого є обмеження і зниження, аж до повної ліквідації, негативного для зазначеного екоядра чи екокоридору "зовнішнього" до них впливу прилеглих антропогенних територій чи об'єктів економіки або несприятливих процесів.

Буферні зони Дніпровського національного природного коридору.

1. Від с. Трахтемирова до с. Бобриці Дніпровський екокоридор має долинно-заплавленим (лісовим) із добре вираженою буферною зоною, її ширина від 150 м до 1,2 км.

2. На відтинку від с. Бобриці до м. Канева у межах екокоридору лісові ділянки чергуються із недостатньо залісеними і трансформованими екосистемами в межах яких представлені фітоценози різного типу: лісові, псамофітні та рудеральні. Буферна зона – різного ступеня вираженості і ширини (від 10 до 50 м), а в межах північної частини м. Канева зовсім відсутня.

3. На смузі від м. Канева до м. Черкас Дніпровський екокоридор має широку буферну зону, у якій представлені лісові (заплавні), лучні й водні біотопи. Ширина буферної зони коливається від 100 м до 2,5 км.

4. На ділянках від м. Черкас до с. Червоної Слободи у межах Дніпровського екокоридору представлені заплавні, псамофітні та рудеральні рослинні угруповання. Буферна зона має різну ступінь вираженості, її ширина від 15 до 50 м.

5. На відтинку від с. Червоної Слободи до с. Стецівки екокоридор має суцільну буферну зону, в якій репрезентовані очеретяні зарослі, псамофітні й заплавні (лісові) екосистеми.

6. На межі від кордону з Переяслав-Хмельницьким районом до села Прохорівки (Канівський адміністративний район) буферна зона – заплавна, представлена лісовою (заплавною), лучною, псамофітною, водно-болотною рослинністю лівого берега р. Дніпра. Ступінь вираженості буферної зони – різна, а ширина від 50 м до 1,5 км, у межах с. Прохорівки менше – 40 м.

7. На ділянках від с. Прохорівки до с. Чапаївки буферна зона суцільна і характеризується наявністю лучних, водно-болотних та острівних комплексів. Ширина буферної зони коливається від 85 м до 1,5 км.

8. На відтинку від с. Чапаївки до с. Васютинців буферна зона трансформована внаслідок господарської діяльності людини і представлена острівними, болотними, лучними, степовими, лісовими (заплавними) та рудеральними екосистемами. Ширина буферної зони коливається від 50 м до 1 км.

Буферні зони Тясминського міжрегіонального річково-долинного ЛЕК.

1. Від м. Олександрівки до м. Кам'янки в межах Тясминського екокоридору буферна зона – заплавна, ширина її від 50 м до 250 м. Тут представлені степові, болотні, прибережно-водні, водні, заплавні (вербові), лучні та рудеральні екосистеми.

2. На відтинку від м. Кам'янки до м. Сміли буферна зона має практично скрізь заплавна, у складі якої наявні лісові, лучні, степові, петрофітні та рудеральні угруповання рослинності. Ширина буферної зони – від 15 м до 70 м.

3. На відтинку від м. Сміли до с. Залевки в межах буферної зони екокоридору поширені соснові та дубово-грабові деревостани штучного походження, вільхові, лучні, болотні, садово-паркові, рудеральні екосистеми. Буферна зона різного ступеня вираженості, її ширина від 25 м до 1,0 км.

4. На межі від с. Залевок до м. Чигирина в межах Тясминського екокоридору буферна зона суцільна і репрезентована сосновими, дубовими деревостанами, псамофітними, болотними, лучно-степовими і рудеральними фітоценозами. Ширина буферної зони коливається від 50 м до 2 км.

5. Від м. Чигирина до с. Стецівка Дніпровський екокоридор має широку буферну зону, в якій представлені лісові (заплавні), лучні та водні біотопи. Ширина буферної зони коливається від 40 м до 2,6 км.

Буферні зони Роського міжрегіонального річково-долинного ЛЕК.

1. Від р. Дніпра до с. Межиріч у межах Роського екокоридору буферна зона – заплавна, шириною від 80 м до 1,3 км. У межах ділянок високого рівня на боровій терасі поширені сосново-дубові та соснові деревостани. На місцях розріджень і на безлісих ділянках поширені псамофітні та, фрагментарно степові екосистеми. У зниженнях притерасної частини заплави поширені трав'яні та зрідка лісові вільхові болотні фітоценози.

2. На відтинку між с. Межиріч до м. Корсуня-Шевченківського буферна зона має практично скрізь заплавна. У її складі наявні лісові, лучні, степові, петрофітні й рудеральні фітоценози. Ширина буферної зони охоплює від 25 м до 120 м.

3. На відтинку між м. Корсунем-Шевченківськом і с. Стеблемом у межах екокоридору поширені хвойно-широколистянолісові, лучні, болотні, садово-паркові і рудеральні фітоценози. Буферна зона різного ступеня враженості, її ширина – від 25 м до 600 м.

4. На межі від с. Стеблева до с. Москаленків у межах Роського екокоридору буферна зона суцільна і репрезентована сосновими, дубовими деревостанами, петрофітними, лучно-степовими і рудеральними фітоценозами. Ширина буферної зони коливається від 50 м до 1,2 км.

4. Буферні зони Гірськотікичського регіонального річково-долинного ЛЕК.

1. В межах сіл Криві Коліна, Корсунка, Глибочок, м. Тального буферна зона Гірськотікичського екокоридору заплавною, шириною від 50 м до 150 м. Досить цінними є фрагменти степових фітоценозів на схилах південної експозиції.

2. На відтинку між селами Паланочка, Іваньки, Антоніна, і залізничною станцією Поташ буферна зона – переважно лісова. У складі поширені широколистянолісові, лучні, степові, петрофітні та рудеральні фітоценози. Ширина буферної зони сягає від 50 м до 170 м.

3. На відтинку між селами Нова Гребля і Кути в межах екокоридору буферну зону утворюють лучні екосистеми, а також вільхові, прибережно-водні, рудеральні екосистеми. Буферна зона має різний ступінь вираженості, її ширина – від 45 м до 200 м.

4. На ділянці від смт. Буки до с. Чорної Кам'янки буферна зона Гірськотікичського екокоридору суцільна і представлена в основному петрофітними екосистемами. Незначні площі займають лучно-степові, заплавні екосистеми. Ширина буферної зони коливається від 50 м до 1,2 км

Буферні зони ключових території регіональної екомережі Черкащини.

1. Регіональний ландшафтний парк Трахтемирів.

Конфігурація буферної зони. Буферна зона суцільна, включає повздовжні лісові біогеоценози навколо ключової території, що відіграють захисну роль в збереженні ландшафтного та біотичного різноманіття РЛП Трахтемирів.

2. Канівський природний заповідник. Конфігурація буферної зони. Буферна зона суцільна, проходить навколо ключової території, що захищає ландшафтне та біотичне різноманіття від антропогенного пресингу.

3. Національний природний парк Білоозерський. Конфігурація буферної зони. Буферна зона суцільна, проходить навколо ключової території, що захищає ландшафтне й біотичне різноманіття від антропогенного пресингу.

4. Національний природний парк Нижньосульський. Конфігурація буферної зони. Буферна зона суцільна, в деяких місцях фрагментована, що спричинено антропогенною перетвореністю навколишніх земельних угідь внаслідок господарської діяльності людини.

5. Проектований НПП Черкаський бір. Конфігурація буферної зони. Буферна зона суцільна, має ділянки лісових біогеоценозів навколо ключової території.

6. Проектований НПП Холодний Яр. Конфігурація буферної зони. Буферна зона суцільна, в деяких місцях фрагментована, що спричинено антропогенною перетвореністю навколишніх угідь внаслідок господарської діяльності людини.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Слід зазначити, що природні комплекси, що перебувають під охороною в межах територій регіональної екомережі, є найбільш захищеними. Однак, негативний вплив антропогенних чинників на довкілля залишається все ще достатньо інтенсивним.

Серед основних причин збіднення біорізноманіття є:

- забруднення природного середовища (викиди в атмосферне повітря забруднення поверхневих та підземних вод);
- денатуралізація природних ландшафтів (грунтова та повітряна ерозія, підтоплення територій, поширення агроландшафтів, нерівномірна забудова території);
- монокультурні способи ведення лісового та сільського господарства.

Основними чинниками, що можуть впливати на чисельність рослин із "червонокнижним" статусом, є зривання на букети та деградація місцезростань (для лучних і болотних видів – надмірне спасування, викошування, випал трави, осушення; для лісових – проведення лісогосподарських робіт).

Загрозами для лісової рослинності області є: випалювання сухої рослинності у весняний період, що призводить до виникнення лісових пожеж; погіршення технології заготівлі та трелювання деревини; всихання соснових лісів; самовільні рубки.

Значних втрат генофонду рідкісних видів лікарських та декоративних рослин завдає неконтрольована експлуатація їх ресурсів. Браконьєрство є однією з причин зниження популяції мисливських звірів і птахів. Перешкодою для природного розселення видів флори й фауни є розгалужена мережа доріг різного призначення, надмірна розораність в окремих районах.

Рекомендації. За поданням обласної державної адміністрації рішеннями обласної ради в 2017 році оголошено 9 об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення загальною площею 88,27 га, в тому числі: гідрологічні заказники "Маслове" площею 7,3 га, "Панське болото" площею 21,0 га, "Загребля-Попове-Турське" площею 41,4 га в адмінмежах Боровиківської сільської ради Звенигородського району, парк - пам'ятка садово-паркового мистецтва "Сонячний" площею 0,54 га в м. Черкаси, ботанічні заказники місцевого значення "Землянки" площею 4,0 га, "Тимошівський" площею 2,5 га, "Гульбище" площею 10 га, "Касянове" площею 1,5 га на території Креселецького лісництва ДП "Кам'янське лісове господарство" та розширено межі загальнозоологічного заказника місцевого значення "Виграївський" в Корсунь-Шевченківському районі з 3522 га до 3534,4 га (на 12,4 га).

До Міністерства екології та природних ресурсів України направлено матеріали щодо розширення території ландшафтного заказника загальнодержавного значення "Тарасів обрій" на 311 га для підготовки проекту відповідного Указу Президента України.

Площу територій та об'єктів природно-заповідного фонду області в 2017 році збільшено на 100,67 га.

За інформацією Черкаського обласного управління лісового та мисливського господарства лісовідновлення на територіях державних

лісогосподарських підприємств відбулося на площі 1767,0 га, лісорозведення – 14,0 га. Відповідно до представлених ДП "Черкаське військове лісництво" даних, лісовідновлення відбулось на площі 51,3 га. На території комунальних лісогосподарських підприємств лісовідновлення відбулось на площі 56,5 га.

Площа лісів та інших лісовкритих площ області складає 338,6 тис. га, або 15,4% від загальної площі області, при оптимальній лісистості – 16%.

Одним з методів мінімізації сучасних загроз біорізноманіттю є впровадження оцінки впливів на навколишнє природне середовища, в тому числі біорізноманіття та зменшення їх рівня. Реалізувати зазначений метод дозволять наступні заходи:

- удосконалення правового забезпечення з питань оцінки впливів на біорізноманіття;
- розвиток методичних матеріалів щодо екологічної експертизи, стратегічної довгільної оцінки, екологічного аудиту, екосистемного підходу та принципу запобігання;
- удосконалення правового забезпечення, у частині врахування питань збереження біорізноманіття під час прийняття управлінських рішень.

Д.1.2.25. Чернівецька область

Фізико-географічна характеристика. Чернівецька область розташована в західній частині України на кордоні з Молдовою та Румунією в передгір'ї Карпат. В області виражені, в основному два типи рельєфу - гірський в Карпатах і рівнинний у Прут-Дністровському межиріччі. Перехідною зоною між цими головними типами рельєфу є горбисте передгір'я.

На півдні та сході проходить державний кордон протяжністю 404,7 км, в тому числі з Румунією – 234,7 км, з Республікою Молдова – 170 км. Область межує з Івано-Франківською, Тернопільською, Хмельницькою та Вінницькою областями України, займає вигідне транспортно-географічне положення, має досить щільну мережу залізниць, автомобільних шляхів, трубопроводів та ліній електропередач. Відстань від Чернівців до Києва: залізницею - 594 км, шосейними дорогами - 608 км.

Площа - 8,1 тис. кв. км, що становить 1,3% загальної території країни.

Згідно фізико-географічного зонування території рельєф області достатньо складний. В Чернівецькій області знаходиться три зони: гірська, передгірна, лісостепова.

Гірська частина - Буковинські Карпати розташована на крайньому південному заході області і займає приблизно 1/4 території. Гори тут середньої висоти, від 500 м до 1600 м, з характерними мікрокліматичними умовами. Їх розсікають вузькі долини Сірету і Черемошу. Притоки цих річок протікають переважно паралельно хребтам у повздовжніх долинах. Гори вкриті листяними і хвойними лісами.

Клімат гірської та високогірної частини характерний тривалою зимою зі стійким сніговим покривом та прохолодним дощовим літом.

В карпатському регіоні в структурі сільськогосподарських угідь рілля і багаторічні насадження займають менше одного відсотка.

Між Карпатами і річкою Прут розташована похила передгірна рівнина з розчленованим горбистим рельєфом. На загальному більш-менш рівнинному фоні виділяється Хотинська гряда висотою 400-500 м над рівнем моря, яка тягнеться широкою дугою від Чернівців до Хотина.

Прикарпатський район в західній частині за кліматичними особливостями відноситься до зони "оптимального комфорту" – клімат м'який без сильних вітрів з достатньою кількістю сонячних днів ранньої весни і пізньої осені.

В цій зоні розташовані цілющі мінеральні джерела і грязі.

В Прикарпатті переважають сільськогосподарські угіддя, а в складі сільськогосподарських угідь - кормові угіддя і рілля.

Гірський Карпатський район і частина Прикарпаття по природному ландшафту є надзвичайно цінною зоною для всієї України.

На північному-сході області, вздовж річки Дністер, розташована рівнинна частина. Це хвиляста рівнина з долинно-балковим рельєфом ерозійного типу. Існує кілька підвищень в Кельменецькому районі, що створилися внаслідок виходу на поверхню давніх третинних вапняків.

Долина Дністра має ширину від 0,5 км до 2,0 км, а місцями до 6,0 км.

Область багата на природні ресурси. Територія налічує 147 родовищ із 18 видами корисних копалин. 47 родовищ розробляється. Мінерально-сировинна база області на 80% складається із сировини для виробництва будівельних матеріалів, на 14,5% – прісних і мінеральних вод, на 4,1% – з корисних копалин паливно-енергетичного напрямку (газ, газоконденсат), 1,4% – гірничо-хімічні корисні копалини.

Чернівецька область вирізняється помірним кліматом, перехідним до помірно-континентального. Середньорічна температура повітря коливається від +8,9°C на північному сході до +4,8°C у гірській частині. Прикарпатський район в західній частині за кліматичними особливостями відноситься до зони оптимального комфорту – клімат м'який без сильних вітрів з достатньою кількістю сонячних днів ранньої весни і пізньої осені. Клімат гірської та високогірної частини характерний тривалою зимою зі стійким сніговим покривом і прохолодним дощовим літом.

Область займає 4 місце в Україні за водозабезпеченістю. Водні ресурси разом з транзитним стоком складають близько 10 куб. км. Найбільшими річками, які протікають на її території, є Дністер (1,1 тис. га), Прут (1,5 тис. га), Сірет (0,6 тис. га), Черемош (0,5 тис. га). На Дністрі створено водосховище Дністровського комплексного гідровузла площею 14,2 тис. га та ємністю повного об'єму 3,1 куб. км, з якого на територію області припадає 6,0 тис. га.

Особливим попитом користується вода Брусницьких джерел, яка містить сірчано-водневі та содові гідрокарбонатно-хлоридно-натрієві компоненти

Географічне розміщення окремих ґрунтових типів і підтипів зумовлене природними ландшафтами, які на території Чернівецької області утворюють три добре виявлені зони: Карпатську гірсько-лісову, Передкарпатську височинну лісолучну і Прут-Дністровську височину лісостепову. Кожна зі згаданих зон

відзначається своїм специфічним спектром ґрунтів. Наприклад, у Карпатах поширені ґрунти буроземного типу, Передкарпатті переважно ґрунти підзолистого типу, на Прут-Дністровській височині — здебільшого ґрунти чорноземного типу. У згаданій послідовності розглядаємо ґрунтовий покрив Чернівецької області.

Ґрунти у Чернівецькій області можна об'єднати в такі основні типи та підтипи: 1) дерново-підзолисті (поверхнево-оглеєні і сильноглейові); 2) сірі опідзолені (ясно-сірі, сірі та темно-сірі); 3) чорноземи (опідзолені, глибокі та неглибокі малогумусні); 4) гідроморфні (лучні, лучно-болотні та болотні); 5) дернові; 6) гірські (буроземно-підзолисті, бурі та дерново-буроземні).

Важливою властивістю ґрунтів є їх родючість. Завдяки їй ґрунти є основним засобом виробництва в сільському та лісовому господарствах, головним джерелом сільськогосподарських продуктів та інших рослинних ресурсів, основою забезпечення добробуту населення. Тому охорона ґрунтів, раціональне використання, збереження та підвищення їх родючості - неодмінна умова подальшого економічного прогресу суспільства.

Велике значення в економічному і соціальному розвитку області мають ліси, що є джерелом деревини і продуктів недеревної рослинності. Загальна площа лісів складає 258 тис. га. Основними лісовими породами є ялина, бук, ялиця і дуб. Саме тому широко розвинена деревообробна промисловість, яка є однією з найстаріших галузей. За обсягами промислового виробництва галузь займає шосте місце і представлена 36 підприємствами, що становить 15,8% загальної кількості підприємств області.

Структура землекористування. На 1 січня 2017 р. земельний фонд області становив 809,6 тис. га, з них землі сільськогосподарського призначення – 469,9 тис, ліси та лісовкриті площі - 257,9 тис га, забудовані землі – 40,1 тис. га, відкриті заболочені землі 1,2 тис. га, вкрито поверхневими водами – 18,8 тис. га (табл. 1).

В лісостеповій зоні переважають сільськогосподарські угіддя, а в їх складі - рілля. В області сільськогосподарські угіддя представлені в основному, ріллею (40,9%), меншою мірою – сіножаті і пасовищами (13,5%), багаторічні насадження (3,7%). Загальна площа сільськогосподарських угідь - 469,7 тис. га, що становить 58,0% до загальної площі території. Інтенсивний розвиток сільського господарства, хвилястий рельєф території призвів до значної ерозії ґрунтів: з 92,3 тис. га в 1959 році до понад 250 тис. га за останні роки. Це більше половини всіх сільськогосподарських угідь області. Піддані водній ерозії 142,42 тис. га. Це 17,6% від загальної площі регіону.

Структура земельного фонду регіону

Основні види земель та угідь	2017 рік	
	усього, тис. га	% до загальної

		площі території
Загальна територія	809,6	100
1. Сільськогосподарські угіддя	469,7	58,0
рілля	330,8	40,9
багаторічні насадження	30,2	3,7
сіножаті і пасовища	108,7	13,5
2. Ліси і інші лісовкриті площі	257,9	31,8
вкриті лісовою рослинністю	242,8	30,0
3. Забудовані землі	40,1	5,0
4. Відкриті заболочені землі	1,2	0,2
5. Відкриті землі без рослинного покриву	9,8	1,2
6. Інші землі	11,9	1,5
Усього земель (суходіл)	790,8	97,7
Території, що покриті поверхневими водами	18,8	2,3

У ході здійснення земельної реформи в області сформовано 2 форми власності – державна і приватна. В державній власності перебувають 56% земель, в приватній власності – 44% від загальної площі.

Територія Карпатського регіону більше як на 50% вкрита лісами: Путильського району – 68, Вижницького – 58 та Сторожинецького – 47 відсотків, тоді як лісистість Кельменецького становить 9, а Новоселицького – тільки близько 5 відсотків. Загалом лісистість області становить 29,2%.

Карпатські ліси відзначаються високою продуктивністю. Загальний запас деревини 62200 тис. м³. Середній запас на 1 га стиглих та перестиглих деревостанів становить 450 і більше м³/га проти середнього показника в Україні 237 м³/га. В зв'язку з цим тут проводяться найбільш інтенсивні рубки, заготовлюється в межах 80 відсотків всієї деревини області.

Ландшафтне різноманіття регіону. Природа Чернівецької області відрізняється від сусідньої Івано-Франківщини та Закарпаття, що накладає певну специфіку і на систему природоохоронних заходів. Це пояснюється різними кліматичними й геоморфологічними умовами та дещо іншими шляхами розвитку рослинності у льодовиковий період. Давній інтенсивний вплив виробничої діяльності людини значною мірою позначився на природному стані ландшафтів.

На підвищених ділянках Прут-Дністровського межиріччя - масиви букових та буково-дубових лісів, у сх. частині - дубово-грабові. На товтрових пасмах, дністровських схилах, у карстових западинах - остепнені луки/чагарники. У річкових долинах - заплавні та болотні луки, на схилах - суходільні луки. На межиріччях передгірної частини (26% площі області) збереглися масиви букових та буково-ялицевих лісів. У горах простежуються висотні пояси: де 800-950 м - букові, буково-ялицеві, 950 - 1100 м - ялицево-ялинові, 1100 -1400 - ялинові ліси, вище - високогірні субальп. луки (полонини) та чагарники.

Між Прутом і Дністром, куди надходять теплі повітряні течії з південного сходу, сформувалась остепнена лучна рослинність. У Прут-Сіретському межиріччі дуб скельний має зональне поширення і утворює мішані з буком та зрідка чисті фітоценози. Його супроводять такі теплолюбні види, як граб, клен польовий, дикі плодові — черешня, яблуна, груша, а іноді й берека. Темнохвойні деревні породи — смерека, ялиця, тис — зростають у північній Буковині набагато нижче, ніж, наприклад, у Закарпатті. Смерека в басейні Черемошу межує навіть з дубом скельним, а ялиця біла утворює, подібно як і на Івано-Франківщині, мішані ялицево-дубові й дубово-ялицеві лісостани в рослинній смугі дуба звичайного.

В минулому ліси тут інтенсивно експлуатувалися, що вплинуло навіть на сучасний характер їх висотної поясності. Охорона лісових фітоценозів природного складу як еталонів первинних лісів вкрай необхідна. Це стосується і охорони рештків степової і лісостепової рослинності.

Надмірна розораність земель, лісорозробки ускладнюють забезпечення територіальної єдності ділянок з природними ландшафтами, а інтенсивна господарська діяльність призводить до великого навантаження на природне середовище і, відповідно, до зміни ландшафтів, збіднення рослинного і тваринного світу. Запобігти цьому можна в значній мірі шляхом заповідання, взяття цих об'єктів під спеціальну охорону держави.

Біологічне різноманіття регіону. Різноманітність екологічних умов, наявність вертикальної поясності, різні типи ландшафтів зумовили формування на території області досить багаті флори вищих судинних рослин, яких за попередніми даними налічується понад 1500 видів. Вони належать до 528 родів та 99 родин. Найбільш поширеними серед них є види таких дев'яти родин: складноцвітних — 193 (13%); злакових — 131 (8,8%); розових — 96 (6,5%); бобових — 77 (5,1%); хрестоцвітних — 75 (5%); губоцвітних — 66 (4,4%); жовтецевих — 64 (4,3%), ранникових — 63 (4,2%); гвоздикових — 52 (3,4)%. Ці родини охоплюють 275 родів і 817 видів, тобто більше 50% родів і видів.

Територія регіону більше як на 50% вкрита лісами: Путильського району — 68, Вижницького — 58 та Сторожинецького — 47 відсотків, тоді як лісистість Кельменецького становить 9, а Новоселицького — тільки близько 5 відсотків. Загалом лісистість області становить 31,2%. Основними лісовими породами є ялина, бук, ялиця і дуб. Середній вік насаджень складає 60 років. Карпатські ліси відзначаються високою продуктивністю. Середній запас на 1 га стиглих та перестиглих деревостанів становить 450 і більше м³/га проти середнього показника в Україні 237 м³/га. В зв'язку з цим тут проводяться найбільш інтенсивні рубки, заготовляється в межах 80 відсотків всієї деревини області.

Тваринний світ області різноманітний. Всього налічується 359 видів, у т. ч. ссавців - 70, птахів - 205, плазунів - 12, земноводних - 16, риб - 56. Тут можна зустріти оленя благородного, косулю європейську, черепаху болотну. Є представники Середземномор'я — жаба зелена, саламандра плямиста. Не бракує і мешканців тайги — глухарі, тетеруки. Зустрічаються також ендеміки — білка карпатська, тритон карпатський. З долин річок до субальпійських чагарників

перекочовує на літо бурий ведмідь. З хижаків зустрічаються куниці, тхори, рисі, вовки.

У регіоні живуть численні види горобиних, дятли, голуби. Заболочені місця населяють лиски, кулики, чаплі, лелеки. Зустрічається гірська плиска, сойка, гірський щеврик, карпатський глухар.

У річках і ставках області найбільш численні коропові та окуневі. На початку ХІХ ст. у Дністрі був виловлений осетр довжиною 4 м. Мінералогічні ресурси області практично невичерпні. Відомо понад 300 природних і штучних джерел, а найвідоміші з них – Буковинське, Брусницьке, Кельменчанка, Хрещатик, Долина.

У горах поширені благородний олень, козуля, свиня дика, ведмідь, рись, куниця лісова, горностай, білка карпатська, з птахів - глухар, тетерев, рябчик, дятли, сови та ін., з плазунів - плямиста саламандра, карпатський і альпійський тритони, гадюка, в річках - форель, харіус, лосось дунайський. Для передгір'я характерні лісовий кіт, лисиця, заєць-русак, вовк, тхір, сліпак буковинський, білий лелека, європейській клінтух та іволга. На рівнині - ховрах, сліпак, хом'як, тхір та ін., з птахів - сиворакша, з земноводних - черепаха, з риб - сом, щука, окунь, лящ та ін. Акліматизовані ондатра, нутрія, фазан. Інтродуковані товстолобик, білий амур; реакліматизовані зубр, сіра куріпка.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Сьогодні до проблем розвитку природно-заповідної справи привернута серйозна увага на всіх рівнях законодавчої та виконавчої влади. Стратегічним завданням є підвищення ступеня заповідності до екологічно обґрунтованих показників. Особливої актуальності питання збільшення заповідності території Чернівецької області набувають у контексті "Конвенції про захист довкілля та сталий розвиток у Карпатському регіоні", де основний наголос зроблено на скороченні обсягів втрат біотичного та ландшафтного різноманіття. Територія Буковини, як складова Карпатської системи, входить до ланки європейської екологічної мережі, а тому на неї поширюються всі міжнародні зобов'язання України з цього питання.

Впровадження положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, передбачаючи створення та підтримання Карпатської мережі природоохоронних територій. У Буковинських Карпатах та Передкарпатті, що мають значний потенціал цінних та унікальних територій, тому питання особливо актуальне.

Розвиток екомережі є одним з важливих пріоритетів в діяльності управління екології та природних ресурсів. В даний час площа природно-заповідного фонду області становить 12,8% її території (загальнодержавний показник 6,7%). Потрібно зазначити, що цей показник досягнутий в значній мірі завдяки спільній і цілеспрямованій діяльності управління екології та природних ресурсів, в першу чергу з Путильською, Сторожинецькою та Вижицькою районними державними адміністраціями. Відсоток заповідності території цих районів в 1,5-2,5 рази перевищує загальнообласний показник.

В області нараховується 331 заповідна територія та об'єкт, загальною площею понад 103,5 тис.га, що складає 12,8% території області

(загальнодержавний показник 6,7%). З них 23 об'єкти мають загальнодержавне значення загальною площею 12,7 тис.га, а саме: національні природні парки "Вижницький", "Черемоський" та "Хотинський", 10 заказників, 9 пам'яток природи, 2 дендропарки та Чернівецький ботанічний сад; 306 об'єктів мають місцеве значення, серед них - 2 регіональні ландшафтні парки, 47 заказників, 175 пам'яток природи, 4 дендропарки, 40 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 38 заповідних урочищ. У межах цих територій зростає понад 1600 видів судинних рослин, з яких 106 видів занесено до другого видання Червоної книги України. Тут виявлено 392 види хребетних тварин, фауна безхребетних налічує більше 1500 видів, з яких до Червоної книги занесено 118 видів (31%).

Площа природно-заповідного фонду області становить 12,8% її території (загальнодержавний показник 6,7%). Потрібно зазначити, що цей показник досягнутий в значній мірі завдяки спільній і цілеспрямованій діяльності управління екології та природних ресурсів, в першу чергу з Путильською, Сторожинецькою та Вижницькою районними державними адміністраціями. Відсоток заповідності території цих районів в 1,5-2,5 рази перевищує загальнообласний показник. Протягом останніх 5 років площа природно-заповідного фонду Чернівецької області зросла на 20 тис. га. Понад 80% заповідних територій та об'єктів знаходиться на території державного лісового фонду.

В межах області нараховується 331 заповідна територія та об'єкт, загальною площею понад 103 тис. га, що складає 12,8% території області (загальний показник по Україні – 6,7% територій) із них - 25 об'єктів мають загальнодержавне значення, а саме: національні природні парки "Вижницький", "Черемоський" та "Хотинський", 10 заказників, 9 пам'яток природи, 2 дендропарки та Чернівецький ботанічний сад.

Управлінням екології та природних ресурсів у звітному році велась постійна робота з розширення площі природно-заповідного фонду та удосконалення роботи вже створених національних природних парків.

Зокрема, враховуючи прикордонне розміщення Чернівецької області, на сьогоднішній день вивчається можливість створення білатерального заповідника на базі національного природного парку "Черемоський", прилеглого ландшафтного заказника "Чивчино-Гринявський" Івано-Франківської області й окремих територій національного парку "Родна" Румунії. Крім цього є перспектива розширення НПП "Хотинський" за рахунок акваторії Дністровського водосховища та річки Дністер в Заставнівському районі, а також низки об'єктів та територій місцевого значення. Розширення НПП "Черемоський" буде здійснюватись за рахунок РЛП "Черемошський" та лісів Карпатського ДСЛГ АПК Путильського району. Також вивчається можливість створення на базі зоологічного заказника місцевого значення "Зубровиця" національного природного парку або приєднання його до НПП "Вижницький".

Досить актуальним є розвиток на території НПП центрів екологічної освіти та виховання. Для цього є вже певні напрацювання, зокрема створення еколого-просвітницького центру в НПП "Вижницький". Перспективним є створення в

НПП "Хотинський" експозиції іхтіофауни басейну річки Дністер та музею дикої природи під відкритим небом на Путильщині.

Для забезпечення виконання Закону України "Про екологічну мережу України", Указу Президента України від 23.05.2005 року № 838 "Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні" у 2008 році проведена інвентаризація об'єктів ПЗФ області і рішенням Чернівецької обласної ради від 24.09.2008 р. №230-22/08 затверджено реєстр територій та об'єктів природно-заповідного фонду Чернівецької області. Відповідно до Положення про управління екології та природних ресурсів та на виконання вищезазначених документів, з метою створення реєстру територій та об'єктів природно-заповідного фонду Чернівецької області згідно наказу від 03.06.2013 р. № 9 проводиться інвентаризація об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення Чернівецької області.

З метою збереження рідкісних видів рослинного світу, відповідно до вимог законів України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про рослинний світ" та "Про червону книгу України" на території області з 20 лютого по 15 червня 2016 року організовано проведення операції "Первоцвіт-2016". З цією метою розроблено план-графік проведення спільних рейдових перевірок в якому, в обов'язковому порядку залучені працівники УМВС в Чернівецькій області, лісової охорони, засобів масової інформації та громадськості.

Елементи смарагдової мережі України.

UA0000028 Вижницький національний природний парк.

UA0000045 Хотинський національний природний парк.

UA0000084 Заказник "Зубровиця".

UA0000085 Чернівецький регіональний ландшафтний парк.

UA0000125 Черемоський.

Опис регіональної екологічної мережі. Розвиток екомережі є одним з важливих пріоритетів в діяльності управління екології та природних ресурсів. В даний час площа природно-заповідного фонду області становить 12,8% її території (загальнодержавний показник 6,7%). Потрібно зазначити, що цей показник досягнутий в значній мірі завдяки спільній і цілеспрямованій діяльності управління екології та природних ресурсів, в першу чергу з Путильською, Сторожинецькою та Вижницькою районними державними адміністраціями. Відсоток заповідності території цих районів в 1,5-2,5 рази перевищує загальнообласний показник.

Відповідно до загальноновизнаних підходів екологічна мережа має бути побудована на трьох рівнях – міждержавному, національному і регіональному. Мережа міждержавного рівня є частиною пан'європейської екологічної мережі. Національна мережа охоплює територію України, а регіональна – певного регіону (у даному випадку – Чернівецької області). Зрозуміло, що на окремій території України можуть бути виділені структурні елементи мережі всіх трьох рівнів. Цей принцип застосований і при побудові мережі Чернівецької області (Масікевич та ін., 2005).

Природні ядра характеризуються великою різноманітністю видів, форм ландшафтів і середовищ існування, відіграють винятково важливе значення для

збереження ендемічних, реліктових і рідкісних видів. Вони є вузловими елементами екомережі, з'єднуються кількома екокоридорами, рідше тільки одним (завершальні ядра) або, як виняток, можуть бути нез'єднаними – острівними. Ієрархія природних ядер, як і екокоридорів, відповідає ієрархії екомережі (Масікевич та ін., 2005).

Критеріями для визначення природних ядер міжнародного рівня на території досліджень нами визнано наступні (Масікевич та ін., 2005):

- наявність понад 20 видів, які підлягають охороні згідно з міжнародними списками і представлені достатньо чисельними і стабільними популяціями;
- наявність не менше 40 видів з Червоної книги України, серед яких є унікальні для території України;
- наявність не менше 40 ендемічних видів, серед яких є унікальні для території України;
- наявність значного числа регіонально рідкісних видів, серед яких є унікальні для території України;
- наявність не менше 4 угруповань із Зеленої книги України;
- оптимальність розміру (не менше 5000 га) і природність меж.

Критеріями для визначення природних ядер національного рівня слугували (Масікевич та ін., 2005):

- наявність не менше 20 видів, які підлягають охороні згідно з міжнародними списками і представлені достатньо чисельними і стабільними популяціями;
- наявність не менше 30 видів з Червоної книги України;
- наявність від 5 до 10 ендемічних видів;
- наявність значного числа регіонально рідкісних видів;
- наявність угруповань із Зеленої книги України;
- оптимальність розміру (не менше 5000 га) і природність меж.

Критеріями для визначення природних ядер регіонального рівня слугували (Масікевич та ін., 2005):

- наявність не менше 20 видів, які підлягають охороні згідно з міжнародними списками і представлені достатньо чисельними і стабільними популяціями;
- наявність не менше 30 видів з Червоної книги України;
- наявність ендемічних та регіонально рідкісних видів, а також угруповань із Зеленої книги України;
- оптимальність розміру (не менше 3000 га) і природність меж.

Для потреб формування екологічної мережі необхідний аналіз ландшафтної структури з таких позицій (Масікевич та ін., 2005):

- виявлення найменш антропогенно змінених геосистем;
- виявлення найбільш вразливих до дії антропогенних чинників геосистем, щодо яких необхідне застосування превентивних чи активних заходів з їх стабілізації і збереженню;
- виявлення "каркасних" геосистем, які "утримують" інші, суміжні, геосистеми від деструктивних антропогенних впливів і які повинні стати основою

(каркасом) власне еколандшафтної мережі для збереження і збагачення існуючої ландшафтної структури краю.

Екологічні коридори – просторові, витягнутої конфігурації структури, що зв'язують між собою природні ядра і включають існуюче біорізноманіття різного ступеня природності та середовища його існування, а також території, що підлягають ренатуралізації. Головною їх функцією є забезпечення процесів розмноження, обміну генофондом, міграції видів, поширення видів на суміжні території, переживання ними несприятливих умов, переховування, підтримання екологічної рівноваги (Масікевич та ін., 2005).

Форма коридорів може бути різною: від лінійної до витягнутої і від прямої до звивистої. Необхідно, щоб вони включали максимальну кількість природних об'єктів, наслідували природні кордони і були достатньо широкими для створення відповідних умов для різноманіття. Звичайно вони суцільні, але можуть мати і переривистий характер (Масікевич та ін., 2005).

Екокоридори, як і природні ядра, мають різні ранги і можуть бути взаємозамінюваними. Наприклад, природне ядро локального значення може виконувати функцію екокоридору регіонального значення і, навпаки, частина екокоридору національного рангу може бути природним ядром регіонального рангу (Масікевич та ін., 2005).

Більшість показників, за якими виділяються екокоридори, збігається з показником для встановлення природних ядер. У загальних рисах вони повинні мати: оптимальні умови для виживання організмів; можливості для поширення і міграції; місця, придатні для відпочинку і живлення міграційних тварин; можливості для інтеграції в єдину континентальну систему (Масікевич та ін., 2005).

Критерії виділення екологічних коридорів на території Чернівецької області наступні (Масікевич та ін., 2005):

- вони повинні займати достатньо великі території, тому що біотопи, які знаходяться у межах коридорів, мають надавати притулок окремим видам, популяціям видів чи їх частинам;
- коридори не повинні містити бар'єрів, які можуть перешкоджати міграціям особин;
- конфігурація, розміри, довжина коридорів і структура середовищ існування повинні відповідати біологічним потребам окремих видів.

При підготовці схеми екомережі Чернівецької області нами виділені наступні типи екологічних коридорів: середньогірно-лісові; низькогірно-лісові; лісові; лісостепові; долинно-річкові (Масікевич та ін., 2005).

Виходячи із запропонованих підходів та аналізу наявної інформації з ландшафтного, ценотичного та видового багатства флори і фауни, наявності раритетних видів рослин та тварин, включених у різноманітні природоохоронні списки, елементи природно-заповідного фонду області, – нами запропоновано наступну структуру екомережі території досліджень (Масікевич та ін., 2005).

Природні ядра (Масікевич та ін., 2005).

I. Міждержавного рівня: РЛП "Черемоський".

II. Національного рівня: НПП "Вижницький", Проектований заповідник (національний парк "Хотинський").

III. Регіонального рівня: Загальнозоологічний заказник місцевого значення "Зубровиця", РЛП "Чернівецький".

IV. Локального рівня: ландшафтний заказник місцевого значення "Прутська заплава", ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Кадубівська стінка", ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Савицькі болота", ландшафтний заказник загальнодержавного значення "Товтрівська стінка", орнітологічний заказник загальнодержавного значення "Драницький", Комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення "Озеро борівецьке".

Природні коридори.

Міждержавного рівня: Гринявський середньогірно-лісовий, Прутський долинно-річковий (від м. Новоселиця) (ландшафтний заказник місцевого значення "Прутська заплава"), Товтрівський лісостеповий, Сокирянський лісостеповий.

II. Національного рівня: Дністровський долинно-річковий.

III. Регіонального рівня: Черемоський долинно-річковий, Сіретський долинно-річковий, Прутський долинно-річковий (до м. Новоселиця), Покутсько-Буковинський низькогірно-лісовий, Прут-Сіретський лісовий, Хотинський.

IV. Локального рівня: Малий Сірет і Сіретель, Іванівський лісостеповий.

Зважаючи на значну порушеність природних екосистем досліджуваної території, особливо в межах Прут-Дністровського та Прут-Сіретського межиріччя, на території області виділено 31 відновлювальну територію (таблиця) та запропоновано рекомендації з покращення наявної екологічної ситуації (Масікевич та ін., 2005).

Екологічна мережа Чернівецької області як інформаційна система містить наступну інформацію: кадастр фонду об'єктів природно-заповідного фонду; кадастр раритетних представників флори та фауни; кадастр раритетних угруповань та матеріали лісовпорядкування; кадастр земельного фонду та його використання в межах об'єктів ПЗФ; кадастр основних типів екосистем та ландшафтів у межах об'єктів ПЗФ (Масікевич та ін., 2005).

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Основною проблемою при створенні нових об'єктів ПЗФ – відмова землекористувачів надавати погодження на створення нових заповідних об'єктів, навіть якщо при цьому не передбачається вилучення земельної ділянки та зміни її цільового призначення. Пояснюється це, насамперед, небажанням отримати нові проблеми у вигляді посилених вимог природоохоронного законодавства щодо утримання заповідної території.

Вплив процесу приватизації земель на розширення природно-заповідного фонду: приватизація негативно впливає на процес розширення ПЗФ. Як правило, для заповідання вибираються найкращі ділянки ландшафтів (саме для їх збереження і створення природно-заповідний фонд), але внаслідок їхньої естетичної цінності, саме вони і є найбільш привабливими для інвесторів в плані розвитку туристично-розважальної галузі.

Визначення в натурі (на місцевості) меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Відсутність державних актів іноді провокує територіальні претензії суміжних землекористувачів в процесі приватизації.

Практично відсутність фінансування на утримання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також на виготовлення державних актів та винесення меж на місцевості.

Складне економічне становище більшості землекористувачів, у віданні яких знаходяться об'єкти ПЗФ, не сприяє утриманню територій та об'єктів у належному стані. Методи адміністративного впливу на землекористувачів, як правило, позитивних результатів не дають. Це стосується підприємств, установ і організацій всіх форм власності, а також органів місцевого самоврядування (міських, сільських і селищних рад), в кошторисах (бюджетах) яких фінансування природоохоронних заходів (в т.ч. утримання об'єктів ПЗФ) не закладено. В результаті спостерігається погіршення стану територій та об'єктів, збіднення видового складу фауни та флори.

Відсутність фінансування наукових досліджень та пошукових робіт. Фактичне припинення (на даний час) науково-пошукових робіт є потенційною загрозою для повноцінного моніторингу загального стану природно-заповідного фонду (та його складових), а також створення екомережі.

Деградація та зниження родючості ґрунтів, зсувні процеси. Інтенсивний розвиток сільського господарства, хвилястий рельєф території призвів до значної ерозії ґрунтів: з 92,3 тис. га в 1959 році до понад 200 тис. га за останні роки з наявних 472,8 тис. га сільськогосподарських угідь області. Вміст гумусу в ґрунтах області за 5 років знизився на 0,1% - з 2,5 до 2,4%. На території області нараховується 1612 зсувонебезпечних ділянок загальною площею 732 км², з яких 15 знаходяться в своїй активній формі, відсоток ураженості території регіону – 11,06%. 1,8 тис карсто-небезпечних ділянок, а також біля 100 селенебезпечних потоків. Рішення проблеми вимагає матеріальної підтримки Державних фондів.

Забруднення водних об'єктів стічними водами. Очисні споруди, які в більшості випадків морально та фізично застарілі, не забезпечують очистки стічних вод. Викликає занепокоєння транзитне забруднення: в р. Дністер (перед Чернівецьким водозабором) скидається значна кількість забруднених вод з підприємств Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей.

Невирішеним також залишається питання земель водного фонду, які до цього часу не надані у постійне користування спеціалізованим державним водогосподарським організаціям, як того вимагає ст. 85 Водного Кодексу України та ст. 59 Земельного Кодексу України. Внаслідок цього мають місце порушення правил господарювання в прибережних захисних смугах водних об'єктів, а тому існує необхідність на рівні держави розробити чіткий механізм вирішення даного питання з визначенням конкретних термінів реалізації та конкретних джерел фінансування.

Розміщення та утилізація відходів. Щорічно в області утворюється до 400 тис. тонн промислових і побутових відходів, значна частина яких на сьогоднішній день ще не знаходить застосування як вторинна сировина. В

окремих населених пунктах із-за відсутності належного фінансування не відповідають нормам екологічної безпеки сільські сміттєзвалища.

Вирішення питання фінансування з державного бюджету, інших джерел, робіт з реконструкції та відбудови аварійних очисних споруд населених пунктів Чернівецької області. Проведення заходів щодо відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річок, у тому числі усунення мулових наносів, розчистка русел річок внаслідок засмічення побутовими та іншими твердими відходами.

При заготівлі лісу завдається значна шкода природі - забруднення гірських річок і потоків та ерозія ґрунтів на гірських схилах. Це пов'язано з тим, що в регіоні заготівля деревини майже на 50%, а в Путильському районі - на 90% і більше проводиться шляхом суцільних вирубок із застосуванням гусеничної техніки. При заготівлі лісу завдається значна шкода природі – відбувається забруднення гірських річок і потоків та ерозія ґрунтів на гірських схилах.

Рекомендації. Зважаючи, що головною загрозою для збереження біорізноманіття є антропогенний вплив на лісові екосистеми і зниження їх біологічної стійкості, визнано, що для вдосконалення системи ведення лісового господарства необхідно провести експериментальну перевірку технологій організації рубок головного і проміжного користування, способів відтворення лісів, реалізацію принципів цілісного лісокористування, розвивати систему малих охоронних територій. Найпильнішої уваги потребують гірські ліси, які є найбільшими осередками збереження біорізноманіття і, одночасно, найуразливішими лісовими екосистемами щодо екстремальних проявів клімату (селі, вітровали тощо) та головними чинниками зміцнення гірських схилів та регуляції вологообігу. Єдиним напрямком оптимізації системи ведення лісового господарства у горах є перехід на принципи оптимізації водозборів.

Для зменшення техногенного і антропогенного впливу на ліси Чернівецьким обласним управлінням лісового та мисливського господарства проводиться відповідна робота. За даними Чернівецького обласного управління ЛМГ упродовж 2016 року державними лісогосподарськими підприємствами області забезпечено відтворення лісів на площі 2193 га, при завданні 2000 га, що становить 110% від річного завдання, у тому числі створено нові ліси на площі 1 га. На ділянках лісовідновлення природним шляхом, вжито заходи зі сприяння природному поновленню лісу на площі 183 га проти запроектованих 82 га. Доповнення лісових культур проведено на загальній площі 851 га (план 580 га), введення головних порід - на 498 га залишених під природне поновлення ділянок фонду лісовідновлення (при завданні 415 га). Доповнення нових лісів проведено на площі 4 га. Агротехнічні догляди за лісовими культурами проведено на площі 4592 га, при запланованих 4398 га або 104% до запланованого.

Д.1.2.26. Чернігівська область

Фізико-географічна характеристика. Чернігівська область розташована на крайній півночі Лівобережної України. Протяжність території із заходу на схід становить 180 км, з півночі на південь - 220 км. Загальна площа складає 31,9 тис.

км², що становить 5,3% території країни і посідає друге місце в Україні, середня щільність населення області - 32 особи на 1 км².

На заході і північному заході межує з Гомельською областю республіки Білорусь, на півночі – з Брянською областю Російської Федерації, на сході – з Сумською, на півдні – з Полтавською, на південному заході – з Київською областями України. Середня висота над рівнем моря – 120 метрів, на північному сході – 200 метрів, на південному заході – 120-150 метрів. Максимальна відмітка 222 м біля с. Березова Гать Новгород-Сіверського району.

Майже вся Чернігівщина входить до складу Придніпровської низовини, лише невелика частина на північному сході - до складу Середньої височини. Чернігівські землі лежать у лісовій смузі - це так зване Чернігівське Полісся, в якому інколи вирізняють ще Новгород-Сіверське Полісся. Чернігівщина являє собою легко хвилясту рівнину, яка має загальний похил з північного сходу на південний захід. Рівнини розчленовані долинами рік до 50 м. На вододілах і терасах наявні досить великі лесові острови з розвиненою яружною ерозією. Крейдове підніжжя та ерозійний краєвид поширений у лісостепу, на південному сході Новгород-Сіверського Полісся, і є переходом до Середньої височини.

Переважають ерозійно-аккумулятивні форми рельєфу (річкові долини, яри, балки) у поєднанні з аккумулятивними (льодовикові і водно-льодовикові вали, зандрові рівнини). Виключенням є сильно еродовані території Придеснянського плато (західні відроги Середньоросійської височини), численні лесові "острови" у північній та південно-східній частинах Чернігівської області, а також болота і знижені та перезволожені території давніх річкових та прохідних долин.

Територія Чернігівщини, завдяки унікальному природно-кліматичному розташуванню, знаходиться на межі двох зон – Полісся та Лісостепу – і в порівнянні з іншими областями України має досить добре забезпечення опадами. Клімат помірно-континентальний. Середня температура липня від 18,4 до 19,9 °С, січня від мінус 6° С до мінус 8° С. Період з середньодобовою температурою понад 10°С – 150 - 160 днів на рік. Річне число атмосферних опадів 500–600 мм.

Чернігівщина є однією з найбагатших за запасами водних ресурсів. Вздовж західних меж Чернігівщини протікає ріка Дніпро. Головна ріка Чернігівщини - Десна, яка тече з північного сходу на південний захід. Її ліві притоки - Сейм, Доч, Остер; праві - Убідь, Мена, Снов, Білоус. Загальна довжина річкової мережі складає 8369 км, в т.ч. великих річок – 629 км, середніх – 723 км, малих – 7017 км.

Розміщення території області в межах двох ґрунтово-кліматичних зон обумовило значну строкатість ґрунтового покриву. Загалом експлікація ґрунтів сільськогосподарських угідь області включає 253 ґрунтові відміни, які об'єднують в 10 агровиробничих груп. Найбільш поширеними є дерново-підзолисті ґрунти та сірі лісові, темно-сірі і чорноземи опідзолені, які займають 62% орних земель, а це майже 900 тис. га. Близько 4,5% території Чернігівщини становлять торф'яники. Найбільші з них - Замгай, Остерське, Сновське, Смолянка.

В поліській частині області найбільш поширеними є дерново-підзолисті ґрунти переважно супіщаного гранулометричного складу. Проте в

Корюківському і Сновському районах майже половину площ займають зв'язно-піщані ґрунти, для яких характерний більш низький рівень природної родючості. Ґрунти Чернігівського і Ріпкинського районів виділяються більшою зв'язністю, легкосуглинкові їх відміни становлять, відповідно, 23 і 37%. В цілому по області дерново-підзолисті ґрунти займають 432,5 тис. га або 30% до площі орних земель. Найбільш поширені вони в Семенівському районі – 93%, Корюківському – 82%, Сновському – 81%, Городнянському – 71%, Н.-Сіверському – 67%. Незважаючи на значні генетичні відмінності між різними групами ґрунтів, для всіх них характерний понижений щодо їхніх типових ознак рівень природної родючості.

Область лежить у зонах мішаних лісів і лісостеповій. Загальна площа земель лісового фонду становить 740,3 тис. га, у тому числі вкритих лісовою рослинністю – 663,1 тис. га. Відсоток площ, вкритих лісом, у різних районах області неоднаковий: лісистість північних районів становить 20 – 41% від загальної площі району, південних – 7 – 20%.

У північній частині Чернігівщини переважають мішані ліси - сосна, дуб, береза, осика, чорна вільха, граб (лише в західній частині), тополя; в південному лісостепу - невеликі, переважно дубові ліси.

Структура землекористування. Земельний фонд Чернігівської області станом на 1 січня 2017 року складає 3190,3 тис. га. Структура земельного фонду свідчить, що 2067,6 тис. га (64,8%) зайнято сільськогосподарськими угіддями; ліси та інші лісовкриті площі по області становлять 740,3 тис. га (23,2%); забудовані землі – 100,7 тис. га (3,1%); відкриті заболочені землі – 129,7 тис. га (4,1%); відкриті землі без рослинного покриву складають 27,5 тис. га (0,9%); території, що покриті поверхневими водами – 68,0 тис. га (2,1%); інших земель – 56,5 тис. га (1,8%) (табл. 1).

Структура земельного фонду регіону

Основні види земель та угідь	2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік	
	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території
1	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальна територія	3190,3	100	3190,3	100	3190,3	100	3190,3	100
у тому числі:								
1. Сільськогосподарські угіддя	2068,1	64,8	2067,5	64,8	2067,5	64,8	2067,6	64,8
з них:								
рільля	1416,7	44,3	1419,2	44,5	1419,2	44,5	1422,3	44,6
перелоги	36,9	1,2	34,8	1,2	34,8	1,2	33	1,0
багаторічні насадження	24,5	0,8	24,5	0,7	24,5	0,7	24,6	0,8
сіножаті і пасовища	590,0	18,5	589,0	18,5	589,0	18,5	587,7	18,4

2. Ліси та інші лісовкриті площі	739,5	23,2	740,5	23,2	740,5	23,2	740,3	23,2
з них вкриті лісовою рослинністю	660,9	20,7	663,2	20,8	663,2	20,8	663,1	20,8
3. Забудовані землі	100,1	3,1	100,3	3,1	100,3	3,1	100,7	3,1
4. Відкриті заболочені землі	130,3	4,1	129,7	4,1	129,7	4,1	129,7	4,1
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	27,7	0,9	27,8	0,9	27,8	0,9	27,5	0,9
6. Інші землі	56,6	1,8	56,5	1,8	56,5	1,8	56,5	1,8
Усього земель (суша)	3122,3	97,9	3122,3	97,9	3122,3	97,9	3122,3	97,9
Території, що покриті поверхневими водами	68,0	2,1	68,0	2,1	68,0	2,1	68,0	2,1

Ландшафтне різноманіття регіону. Ландшафти Чернігівського та Новгород–Сіверського Полісся, характеризуються різними річководолинними (заплавні, терасові, притерасові) та межирічними (при вододільними) природними територіями, які різностаново збережені. Серед них наближені до первинних лісові ландшафти, та дуже змінені меліоративними системами лучні і болотні. На території поліської частини області збережені значні лісові масиви простягаються від нижньої течії Сожу до Снову, вдовж Дніпра (смугою місцями до 20 км та на межиріччі Дніпро–Десна).

Басейн Десни характеризується неширокою (від 2 до 10 км, місцями більше) смугою лісів в середній течії та пониззі; фрагментарно ліси поширені у заплавах Десни і Снову, на Лівобережжі Десни вище Чернігова; на її Правобережжі – значною залісеністю відзначається все Новгород–Сіверське Полісся та північний схід Чернігівського Полісся. Досить збереженими є також заплавні комплекси Десни, Сейму, Ревни, Снову, Сожу, Дніпра до верхів'я Київського водосховища, окремих малих річок, басейнів яких не зазнали або мало трансформовані меліорацією.

Для Лівобережного Полісся властивий високий ступінь поширення природних територій, значна частина яких зберігає потенціальні можливості відновлення до попередніх природних станів, частково через залісення або залуження. Тут доцільно створити Сновський природний заповідник (Сновський національний природний парк), в якому б поєдналися завдання збереження мальовничої присновської природи та історико–культурна спадщина поліського села.

Полісся, в тому числі Лівобережне, має особливе значення для мігруючих птахів водно–болотного комплексу. Вони зупиняються тут під час перельотів і в деяких місцях створюють значні скупчення. Особливо велике значення цей регіон має для сірої чаплі (*Ardea cinerea* L.), лелек (*Ciconia* sp.), гусей (*Anser* sp.), качок (*Anas* sp.), сірого журавля (*Grus grus* (L.)), куликів (*Charadriidae*). Серед

місць масових скупчень водно–болотних птахів, як під час осінньої, так і весняної міграції, виділяють Київське водосховище на річках Дніпрі та долину Десни. Через Полісся проходять міграційні шляхи багатьох навколородних птахів, які пролітають у широтному та меридіональному напрямках (Загороднюк, 1980; Карпенко, 2006).

"Поліський міграційний шлях" є шляхом перельоту птахів, які зимують в країнах Західної та Центральної Європи. Цей міграційний шлях використовують багато видів птахів (переважно водно–болотного комплексу). Останні десятиріччя на Поліссі почали гніздитися лебеді–шипуні (*Cygnus olor* (Gm.)), птахи балтійської популяції. Окремі пари гніздяться в Чернігівській та Сумській областях. Більшість з них перелітають в західному напрямку і зимують на південному узбережжі Балтійського моря.

Біологічне різноманіття регіону. Геоботанічне районування нагадує за своєю структурою фізико–географічне (Андриєнко, 1983; Дідух, 2003). Геоботаніки поділяють область таким чином:

Область Європейська широколистяно–лісова. Провінція Східноєвропейська, Підпровінція Поліська, Округ Чернігівсько–Новгород–Сіверський (Східнополіський): дубово–соснових лісів.

Райони: Ріпкінсько–Добрянський соснових лісів зеленомохових, евтрофних відкритих боліт, торф'янистих та болотистих лук; Городнянський дубово–соснових і соснових лісів, евтрофних осокових та осоково–гіпнових боліт; Щорсько–Семенівський соснових зеленомохових лісів, евтрофних боліт; Новгород–Сіверсько–Понорницький дубово–соснових лісів, дубових лісів, заплавних лук; Чернігівсько–Сосницький дубово–соснових та дубових лісів, справжніх лук; Остерський соснових лісів, зеленомохових лісів, лишайникових лісів, евтрофних осокових боліт, справжніх лук; Олишівсько–Коропський дубових лісів ліщинових, справжніх лук, евтрофних боліт.

Область Європейсько–Сибірська лісостепова. Провінція Східноєвропейська. Підпровінція Лівобережнопридніпровська. Округ Бахмацько–Кременчуцький терасових лучних степів, терасових дубово–соснових лісів, заплавних лук, евтрофних боліт, лучно–галофітної рослинності.

Райони: Баришівсько–Бориспільський широколистяних лісів, сосново–дубових лісів, галофільно–лучної рослинності, низинних боліт; Бобровицько–Бахмацький галофітної рослинності, лучних степів, низинних боліт і в'язово–дубових лісів.

Округ Роменсько–Поптавський лучних степів, дубових лісів, дубово–грабових лісів, та дубово–соснових лісів, евтрофних боліт.

Райони: Прилуцько–Роменський лучних степів, дубових та грабово–дубових лісів, заплавних лук, низинних боліт.

Рослинний світ Чернігівщини включає понад 900 видів судинних рослин, що становить біля 18,4% від загальної кількості судинних рослин, поширених в Україні.

На території Чернігівської області лісистість становить 20,7%, в оптимальною є 23%. Ліси Чернігівщини утворюють понад 10 видів дерев, серед яких в якості домінантів та співдомінантів виступають сосна звичайна (*Pinus*

silvestris L.), дуб звичайний (*Quercus robur* L.), ялина звичайна (*Picea abies* (L.)Karst.), береза повисла (*Betula pendula* Roth), вільха чорна (*Ainus giutinosa* (L.) Gaertn.), ясен звичайний (*Fraxinus excelsior* L.), граб звичайний (*Carpinus betulus* L.) та інші.

Загальна площа земель лісового фонду Чернігівської області на 01.12.2016р. становить понад 724,0 тис. га, у тому числі вкритих лісовою рослинністю – 658,8 тис. га (20,7% від загальної площі). В північних районах лісистість становить від 20 до 41% від загальної площі району, а в південних – від 7 до 20%.

Ліси першої групи становлять – 258,2 тис. га, ліси другої групи – 414,5 тис. га. Вікова структура лісів області нерівномірна, в лісовому фонді переважають молодняки – 33,5% площі, середньовікові насадження займають 47% , пристигаючі 14,2%, стиглі – 5,3% від загальної площі.

Згідно "Зоогеографічного районування України" Чернігівська область поділяється таким чином: область Палеоарктична; підобласть Бореальна Європейсько–Сибірська; провінція Європейсько–Західносибірська лісова; округ Східноєвропейський; район Мішаного лісу та лісостепу; ділянка Східноєвропейського мішаного лісу; підділянка Східного (Чернігівського та Новгород–Сіверського) Полісся; ділянка Східноєвропейського листяного лісу і лісостепу; підділянка Лівобережна.

Серед дикої природи області зустрічаються багато тварин, занесених до Червоної книги України (2009), серед яких ссавці: видра річкова, норка європейська, рись, горностай; птахи: лелека чорний, лунь польовий, лунь степовий, зміїд, орел-карлик, підорлик малий, орлан-білохвіст, журавель сірий, поручайник; риби: стерлядь, марена дніпровська, ялець звичайний, карась звичайний, йорж носар, мінога українська.

Область населяє близько 425 видів хребетних тварин, серед яких понад 65 видів ссавців, близько 290 вид птахів, більше 45 видів риб. З них до Червоної книги України занесено – 161 вид, до списку міжнародного союзу охорони природи – 29 видів, до Європейського червоного списку – 52 види, до списку видів Бернської конвенції – 390 видів, Бонської конвенції – 30 видів. З 290 видів птахів 194 види гніздяться на території області, 50 видів є осілими, 207 видів мають статус пролітних в групу залітних або випадково залітних входить 41 вид, зимуючих 51 вид.

Природні об'єкти природно-заповідного фонду регіону. Чернігівська область посідає перше місце в Україні по кількості заповідних територій. Станом на 01 січня 2018 року мережа природно-заповідних територій області нараховує 665 об'єктів, загальною площею 261 228,31 га, що становить 7,83% площі області.

Природно-заповідний фонд складають 8 категорій об'єктів: Ічнянський (площею 9 665,8 га) та Мезинський (площею 31 035,2 га) національні природні парки, частина національного природного парку "Залісся" (площею 1 287,5 га), регіональний ландшафтний парк "Міжрічинський" (78 753,95 га), регіональний ландшафтний парк "Ніжинський" (6 122,6991 га), регіональний ландшафтний парк "Ялівщина" (площею 168,7 га), 449 заказників, 137 пам'яток природи, 19 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 52 заповідні урочища,

дендропарки "Гростянець" загальнодержавного значення та "Прилуцький" місцевого значення, Менський зоопарк загальнодержавного значення (табл. 2).

17 травня 2017 року рішенням Чернігівської обласної ради на території міста Чернігів створено дві ботанічні пам'ятки природи місцевого значення "Сосна Василя Ялоцького" та "Вікові дерева бувшої садиби Г.М. Глібова".

В 2017 році продовжувались роботи по розробці проектів землеустрою щодо організації та встановлення меж в натурі об'єктів природно-заповідного фонду області – гідрологічних заказників місцевого значення. Так виготовлено та затверджено 16 проектів у Борзнянському, Городнянському, Козелецькому, Куликівському, Сновському, Чернігівському районах. На перспективу розвитку природно-заповідного фонду області Департаментом проводяться роботи зі створення нових об'єктів, а саме: ландшафтного заказника загальнодержавного значення "Мурав'ївський" в Новгород-Сіверському районі.

Розподіл об'єктів ПЗФ, що розташовані на території Чернігівської області, за їх значенням, категоріями та типами

Категорія територій та об'єктів ПЗФ	на 01.01.2017 р.		на 01.01.2018 р.	
	Кількість, шт.	Площа, га	Кількість, шт.	Площа, га
Природні заповідники	-	-	-	-
Біосферні заповідники	-	-	-	-
Національні природні парки*	2*	41988,5*	2*	41988,5*
Регіональні ландшафтні парки	3	85045,3491	3	85045,3491
Заказники загальнодержавного значення	11	9326	11	9326
Заказники місцевого значення	436	105362,5	438	105443,39
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	7	297	7	297
Пам'ятки природи місцевого значення	130	571,01	130	571,31
Заповідні урочища	52	17538,2608	52	17958,261
Ботанічні сади місцевого значення	-	-	-	-
Дендрологічні парки загальнодержавного значення	1	204,7	1	204,7
Дендрологічні парки місцевого значення	1	11,9	1	11,9
Зоологічні парки загальнодержавного значення	1	9	1	9
Зоологічні парки місцевого значення	-	-	-	-
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	1	40	1	40

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	18	332,9	18	332,9
РАЗОМ:	663	260727,1199	665	261228,31
в тому числі:				
загальнодержавного значення	23	51865,2	23	51865,2
місцевого значення	640	208861,9199	642	209363,11
Фактична площа ПЗФ	249298,23		249799,42	
% фактичної площі ПЗФ від площі адмін.-територ.одиниці	7,81		7,83	

* НПП "Залісся" враховується, як об'єкт ПЗФ Київської області, площа території НПП "Залісся", що розташована на території Чернігівської області, додана до площі національних природних парків.

На сьогодні більшість цінних водно-болотних угідь входить до складу природно-заповідного фонду. Переважна більшість гідрологічних заказників та пам'яток природи (265 заказники та 31 пам'ятка природи) в Чернігівській області створена з метою збереження унікальних та типових водно-болотних масивів. Їх площа, понад 59 тис. га, складає близько 22% від загальної площі природно-заповідного фонду області.

У травні 2009 року в Республіці Корея (острів Жежу) на 21-ій сесії Міжнародної координаційної ради з програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера" була затверджена заявка України щодо надання статусу Деснянському біосферному резервату із включенням його до Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Загальна площа Деснянського біосферного резервату, в межах Новгород-Сіверського району Чернігівської області, становить близько 10 тис. га і відноситься, за виключенням існуючих на цій території природно-заповідних об'єктів, до транзитної зони резервату.

Гідроекологічне значення цієї транзитної території полягає в тому, що Десна є незарегульованою і найбільшою лівою притокою Дніпра. На даній території відрізка Десни знаходиться значна кількість заплавлених озер, які відіграють певну роль у збереженні гідро-біорізноманіття та функціонуванні гідрофільних фітокомплексів.

Слід відзначити характерну для Десни рису, таку, як високий рівень весняної повені, що сприяє щорічному затопленню майже всієї заплави річки, а це сприяє формуванню значного біорізноманіття на цій території.

Елементи смарагдової мережі України. Станом на 01.01.2018 мережа займає близько 8% території України і в основному перекривається з існуючими територіями природно-заповідного фонду. Смарагдова мережа в Україні потребує суттєвого доопрацювання на основі наукових даних. Серед природно-заповідних об'єктів Чернігівської області до потенційних Смарагдових об'єктів України віднесені: Деснянський біосферний резерват, Ічнянський та Мезинський національні природні парки, регіональний ландшафтний парк "Міжрічинський", загальнодержавні заказники загальнозоологічний "Каморетський",

гідрологічний "Дорогинський", ландшафтний "Замглай" та ботанічний "Брецький".

Потенційними об'єктом також є "Яготинські ставки" (SHL24), що занесений до "Тіньового списку" територій, які пропонується включити до мережі Емеральд (Смарагдової мережі) в Україні. Територія проєктованого смарагдового сайту представляє собою систему озер та ділянки заплави р. Супій з типовою болотною рослинністю лівобережного Полісся. У флорі представлені рідкісні бореальні та реліктові види, серед яких занесені до Червоної книги України *Liparis loeselii* і *Salix lapponum*. Велике значення територія має як резерват водно-болотної фауни, особливо орнітофауни (Куземко, 2017).

Опис регіональної екологічної мережі. Ключові території (екологічні вузли, природні ядра) забезпечують збереження найбільш цінних і типових для Чернігівської області компонентів біо– та ландшафтного різноманіття.

Вони виступають як території важливого біологічного значення, та інтегровані в об'єднану екосистемо–ландшафтну структуру. Ключеві території як осередки збереження різноманіття на його різних рівнях – від видового, екосистемного і до ландшафтного, та середовищ існування біоти.

До складу ключових територій регіональної екомережі Чернігівської області включено території та об'єкти ПЗФ, водно–болотні угіддя міжнародного значення, інші території, у межах яких збереглися найбільш цінні природні комплекси (Андрієнко та ін., 2001; Карпенко, 2002, 2006).

19 ключових територій регіональної екомережі Чернігівської області розподіляються на три категорії (рис. 1):

- 6 ключових територій національного значення;
- 10 ключових територій регіонального значення;
- 3 ключових територій місцевого (локального) значення.

До ключових територій національного значення належать найбільш збережені центри гено–, біо–, цено– та ландшафтного різноманіття північного сходу України, а саме: Дніпровська (53 тис. га, 20 об'єктів ПЗФ), Верхньо–Деснянська (6800 тис. га, частина Деснянського біосферного резервату, 1 об'єкт ПЗФ), Мезинська (31035,2 тис. га, 9 об'єктів ПЗФ), Ічнянська (9665,8 тис. га, 8 об'єктів ПЗФ), Межирічинська (102472,95 тис. га 14 об'єктів ПЗФ), Сновська (48 000 тис. га, 24 об'єкти ПЗФ).

1. Дніпровська ключова територія (53000 га) – це прилегла до Дніпра територія з чисельними протоками і озерами, мальовничими ландшафтами, що має достатньо збережених в природному стані лісових масивів, найціннішими з яких є лісові ценози тераси Дніпра.

На придніпровській частині рослинний світ представлений комплексом заплавної рослинності (лучної, болотної, водної), ділянок лісів на боровій дніпровській терасі, окремими ділянками листяних лісів. На ній поширені різноманітні річково–долинні, заплавні, терасові, схиліві та межирічні – привододільні природні території, збережені в різних станах. Так, це наближені до первісних ліси і досить змінені меліоративними каналами луки і болота.

На цій території нами знайдено єдине місцезростання в Чернігівській області зозулиних черевичок справжніх.

На даній території планується створення Дніпровського природного національного парку, до складу якого увійдуть 18 існуючих територій ПЗФ загальною площею більше 2000000 тис. га та ряд новостворених територій. Ця ключова територія (Дніпровська сполучна) має виключне значення, як складова Поліського міграційного шляху перелітних птахів (Лукаш, 2004; Карпенко, 2006).

2. Верхньо–Деснянська (6800 тис. га) є частиною Деснянського біосферного резервату, з території Чернігівської області, до її складу входить заплава річки Десни, лучні території, притерасні та терасні лісові ділянки. З об'єктів ПЗФ до її складу входить гідрологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення "Мурав'ївська" та створено є ряд обґрунтувань щодо створення в перспективі нових територій ПЗФ.

3. Мезинська ключова територія (31035,2 тис. га) в основі представлено Мезинський національний природний парк (31,2 тис. га), який включатиме систему існуючих територій ПЗФ (9 об'єктів (площею більше 2,5 тис. га)), ряд новостворених територій збережені ділянки заплави Десни та частину Деснянської вододільної рівнини. Ця територія включатиме різні типи природних комплексів, зокрема ділянки з дубовими, липово–дубовими і кленово–дубовими лісами, заплавами луками та прибережно–водною рослинністю, якій досить добре збереглися в долині р. Десна.

4. Ічнянська ключова територія (9665,8 тис. га) являє собою ділянку залісненої рівнини півночі Лісостепу у верхів'ї р. Удай. Лісистість цієї території складає більше 40%. Специфічними для півдня Чернігівської області є ділянки липово–грабово–дубових лісів, особливу цінність мають дубово–грабові ліси. На цій території знаходиться "Ічнянський національний природний парк" (9,6 тис. га) та ряд існуючих територій ПЗФ (11 об'єктів загальною площею 2 тис. га), які входять його складу.

5. Міжрічинська ключова територія (102472,9 тис. га) характеризується, як район соснових лісів зеленомохових та лишайникових та менш поширеними є дубово–соснові, дубові, грабово–дубові ліси і вільшняки на дніпровській і деснянській терасах.

6. Сновська ключова територія (48000 тис. га) в своїй основі буде мати запроєктований Сновський природний заповідник (8 тис. га), який включатиме систему існуючих територій ПЗФ (27 об'єктів ПЗФ загальною площею більше 2000 тис. га), ряд новостворених територій, збережені ділянки заплави р. Снову та частину прилеглих територій. Ця територія представляє типовий бореальний комплекс Українського Полісся з переважанням середньовікових соснових лісів з домінуванням зелених і сфагнових мохів, осокових і осоково–сфагнових боліт.

До ключових територій регіонального значення входять збережені території, об'єкти ПЗФ площею більше 500 га, водно–болотні угіддя та окремі лісові масиви, що мають важливе природоохоронне і ресурсобалансуюче значення. До таких територій в Чернігівській області належать: Удайська, Ніжинська, Заїздівська, Гетьманщина–Свидок, Густинська, Вороб'ївська, Кобижчанська, Кістерська, Фаївська, Вольницька.

До складу ключових територій локального значення входять об'єкти ПЗФ – площею більше 500 га, водно–болотні угіддя та окремі лісові масиви та інші збережені території, що мають важливе місцеве природоохоронне і стабілізуюче значення. До таких територій належать: Лозовська, Сосинька, Туркенівська .

Таким чином, ключові території регіональної екомережі Чернігівської області виступають, як території важливого біологічного значення, є інтегрованими в об'єднану екосистемо–ландшафтну структуру та є осередками збереження біорізноманіття на його різних рівнях (від видового, екосистемного і до ландшафтного), та середовищ існування біоти.

Сполучні території регіональної екомережі Чернігівської області виступають, як шляхи міграції, колонізації і обміну генетичним матеріалом на різні відстані. Їх структурування, розміри та форма можуть бути різними (від лінійної до видовженої, від прямої до звивистої).

29 сполучних територій регіональної екомережі Чернігівської області нами розподілено на три категорії:

- 3 сполучних територій національного значення;
- 19 сполучних територій регіонального значення;
- 7 сполучних територій місцевого (локального) значення.

До сполучних територій національного значення регіональної екомережі Чернігівської області належать території долинного характеру і заплав найбільших річок, зокрема Дніпровська (55 км довжиною), Деснянська (310 км) і Дніпровсько–Сновсько–Сіверська (200 км).

1. Дніпровська сполучна територія (73127,0 тис. га) розглядається як субмеридіональний орографічно чітко виражений водно–болотно–лучно–лісовий екокоридор на межі Чернігівського Полісся з Прип'ятським Поліссям республіки Білорусі та з Київським Поліссям. Долина Дніпра в усіх своїх ландшафтних складових є значною транзитною сполучною територією, що проходить із зони мішаних лісів Росії та Білорусі через широколистянолісову, лісостепову, степову зони України. Ця територія охоплює долину Дніпра, яка являє територію з заплавами озерами, мальовничими ландшафтами, що має достатньо збережені лісові масиви, найціннішими з яких є на терасі Дніпра.

Ця сполучна територія є частиною екомережі транскордонної ділянки басейну Дніпра. На придніпровській частині рослинний світ представлений комплексом заплавної рослинності (лучної, болотної, водної), ділянок лісів на борівій дніпровській терасі, окремими ділянками листяних лісів.

2. Деснянська сполучна територія (278781,0 тис. га) об'єднує північний схід області з південним заходом, проходячи долиною р. Десни. Вона характеризується великою різноманітністю заплавної та долинних комплексів середньої течії Десни, але має фрагментований характер рослинного покриву та частково антропогенно перетворені ландшафти.

В цілому (в межах України та Росії) Деснянську сполучну територію можна розглядати як частину екокоридору національного значення, навіть Пан–Європейського, за умов її кількох складових – екокоридорів регіонального рівня, які будуть розміщуватися відповідно в Чернігівській, Сумській областях України та Брянській та інших областях Російської Федерації.

На цій території є велика кількість існуючих територій ПЗФ – це переважно гідрологічні, ландшафтні та ботанічні заказники, в основному місцевого рівня. Водоохоронна смуга р. Десни, маючи відповідні обмеження та

лімітування, відіграє також досить позитивну роль у підтриманні в існуючому стані та відновленні частини території.

Деснянська сполучна територія може розглядатися як транзитна територія з подальшим переходом в Дніпровську сполучну територію. Гідроекологічне значення цієї сполучної території полягає в тому, що Десна є незарегульованою і найбільшою лівою притокою Дніпра (довжина – 1126 км, площа басейну – біля 89 тис. км²). На більшій частині своєї течії вона має широку заплаву та долину, ширина її русла складає близько 100 м, а нижче Чернігова – майже до 150 м.

Слід відзначити характерну для Десни рису як високий рівень весняної повені, яка сприяє щорічному затопленню майже всієї заплави річки, а це сприяє формуванню значного біорізноманіття на цій території. Так, для Десни слід відзначити наявність 400 таксонів водоростей (переважно зелених), більше 100 видів зоопланктону, більше 400 видів зообентосу, більше 30 видів риб. В басейні Десни знаходиться майже 300 заплавлених озер загальною площею більше 10 тис. га, які також відіграють значну роль у збереженні біорізноманіття гідробіонтів, водоплавних птахів, ссавців та гідрофільних фітокомплексів.

Також, слід відзначити, що характерними рисами цієї сполучної території є наявність натуральних ландшафтів місць знаходжень популяцій окремих раритетних видів флори і фауни, територій для ренатуралізації, а це в цілому може забезпечити майже суцільний заплавлений (широколистяний), лучний та заплавлений (річково–долинний) деснянський коридор майже по всій території Чернігівської області від її північних до західних регіонів. Так, у ботанічних заказниках загальнодержавного значення "Путівський" (150 га, Новгород–Сіверський р–н) та "Оболонський" (400 га, Коропський р–н) охороною охоплені заплавлени ділянки справжніх лук; на території загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення "Каморетський" (515 га, Менський р–н) охороняються найбільші ділянки заплавлених деснянських дібров з представниками болотного, навколводного та водного фауністичних комплексів.

Гідроекологічне значення цієї сполучної території полягає в тому, що Десна є незарегульованою і найбільшою лівою притокою р. Дніпра (довжина її на території Чернігівської області – 505 км). На більшій частині своєї течії вона має широку заплаву та долину, ширина її русла складає близько 100 м, а нижче Чернігова – місцями до 150 м. В басейні Десни знаходиться майже 300 заплавлених озер загальною площею більше 10 тис. га, які відіграють певну роль у збереженні гідробіорізноманіття та функціонуванні гідрофільних фітокомплексів.

3. Дніпровсько–Сновсько–Сіверська сполучна територія (225160,0 тис. га) охоплює північну частину області (Ріпкинський, Городнянський, орський, Корюківський, Семенівський, Новгород–Сіверський р–ни). В її складі досить збережені поліські ділянки соснових лісів (I–II групи) на борових терасах річок Дніпра, Снову, Десни, місцями дубово–соснових, дубових, менше ділянки з участю *Tilia*, *Acer*.

Значна заболоченість даної території є репрезентативною щодо Лівобережного Полісся і цілому, і характеризується переважанням евтрофних трав'яних і осокових боліт, місцями є окремі ділянки мезотрофних і оліготрофних боліт з ядром північних бореальних видів.

До складу цієї сполучної території входять окремі площі запроєктованих "Сновського природного заповідника", "Дніпровського", "Мезинського" національних природних парків, ряд заказників загальнодержавного і місцевого значення, заповідних урочищ і пам'яток природи (більше 30 об'єктів загальною площею 4 тис. га).

Вона також, відіграє ключову роль у підтримці життєдіяльності міграційних потоків птахів в міграційних шляхах "Схід–Захід", "Північний схід – Південний захід". Дніпровсько–Сновсько–Сіверська сполучна територія має вихід на Дніпровсько–Сожське природне ядро (яке має транскордонний характер і розміщується на місці злиття р. Дніпра і р. Сожу). Воно характеризується значним флористичним різноманіттям і збереженістю заплавної ландшафтів. Ця сполучна територія характеризується значним збереженням мальовничої, ландшафтної різноманітної присновської та придеснянської природи.

До сполучних територій регіонального значення Чернігівської екомережі належать території переважно долинного характеру і заплави найбільших річок, зокрема Дніпровська (55 км довжиною), Деснянська (310 км) і Дніпровсько–Сновсько–Сіверська (200 км).

Сполучними територіями локального значення є наступні: Бистрецько-Басанська, Борзенська, Слотська, Смошська, Галківська, В'юницька, Сокиринська, Білоуська.

В рамках реалізації ідей розбудови Поліського екологічного коридору, формування регіональної екомережі Чернігівській області передбачається здійснення ряду заходів, а саме: створення нових об'єктів ПЗФ на територіях, що відповідають умовам забезпечення охорони екосистем; збільшення площ існуючих територій ПЗФ; береження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико–культурну та рекреаційну цінність; проведення заходів щодо створення та впорядкування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг водних об'єктів, берегових смуг водних шляхів і зон санітарної охорони; запровадження особливого режиму використання земель на ділянках витоків річок; формування системи транскордонних природоохоронних територій міжнародного значення; збільшення площ захисних лісових насаджень, створення полезахисних лісових смуг та залуження земель; консервація деградованих і забруднених земель з наступним їх частковим залісненням; збільшення площі лісів, типових для даного регіону.

Розбудова на території поліської частини Чернігівської області елементів Поліського екокоридору в рамках формування національної та регіональної екомережі забезпечить збереження, відтворення біологічного і ландшафтного різноманіття та сприятиме дотриманню екологічної рівноваги на території області; створенню умов для життя у екологічно збалансованому природному середовищі, запобіганню безповоротній втраті частини гено–, ценофонду, екосистем і ландшафтів регіону як частини півночі України; забезпеченню

збалансованого та невиснажливого природокористування; розвитку ресурсної і рекреаційної бази для екологічного та зеленого туризму, відпочинку та оздоровлення населення; ренатуралізації земельних угідь, що вилучаються із сільськогосподарського використання.

Чинники негативного впливу на елементи регіональної екомережі. Одним із основних антропогенних чинників, що негативно впливає на структурні елементи екологічної мережі та біорізноманіття Чернігівської області, є значний ступінь господарського освоєння її території. Сучасна структура земельного фонду Чернігівщини свідчить про надзвичайно високе антропогенне навантаження на природні екосистеми, яке призвело до їх зміни та скорочення площ.

Спостерігається зменшення площі територій відкритих заболочених земель, степових екосистем, природних лісових екосистем, які є основою для збереження біорізноманіття.

За останній час природні луки Чернігівської області зазнали значних змін. Основними факторами, які викликали зміни лучної рослинності є меліоративні роботи, заростання луків деревною рослинністю та ненормоване випасання худоби (біля великих населених пунктів). Порушення структури лучних ценозів проявляється у збідненні флористичного складу, спрощенні ярусної будови, формування більш одноманітних, екологічно нестійких ценозів. Зараз відбувається трансформація справжніх та болотистих луків в торф'янисті, з переважанням щучника, а також заміна їх сіяними травами.

Загальні закономірності антропогенних впливів полягають в зменшенні площ боліт та луків, викликаних осушенням та подальшим використанням земель; трансформації рослинного покриву трав'яних ценозів, збільшення площ похідних ценозів торф'янистих луків, розширенні площ сіяних луків.

До інших видів антропогенної діяльності, що негативно впливають на структурні елементи екологічної мережі, біологічне та ландшафтне різноманіття, відносяться:

- значний ступінь господарського освоєння даної території;
- розробка корисних копалин;
- надмірне рекреаційне навантаження на узбережжя водних об'єктів та інших рекреаційних ділянок;
- прогресуюча деградація полежахисних лісосмуг, пов'язана з їх вирубуванням і недостатнім поновленням;
- інтенсивне забруднення сільськогосподарських земель та інших угідь хімікатами, промисловими та побутовими відходами.

Рекомендації. З метою збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу, підприємства, установи, організації та громадяни, діяльність яких пов'язана з розміщенням, проектуванням, реконструкцією, забудовою населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, а також уведенням їх в експлуатацію, повинні передбачати і здійснювати заходи щодо збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу.

Оцінка стану, тенденцій та загроз біорізноманіттю, ефективна охорона та збереження рослинного світу, як основної компоненти біологічного

різноманіття, неможливе без його всебічного вивчення, правильного, невиснажливого використання фіторесурсів та екологічного виховання населення. Одним із таких заходів, направлених на збереження біорізноманіття є ведення кадастру рослинного світу України. Для ведення робіт з кадастру рослинного і тваринного світу необхідно розробити на загальнодержавному рівні єдині методики, програмне забезпечення для проведення цих робіт та забезпечити відповідне фінансування.

З метою посилення цілісності охорони заплавних комплексів р. Десна в 2017 році активно проводились роботи з погодженням клопотань землекористувачів щодо створення ландшафтного заказника загальнодержавного значення "Мурав'ївський" в заплаві Десни на території Новгород- Сіверського району області, в приграничній зоні з національним природним парком "Деснянсько-Старогутський", що на Сумщині.

Пропонована для заказника територія відноситься саме до Деснянського біосферного резервату ЮНЕСКО і може стати основою його ядра у заплаві р. Десни.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Emerald network of Ukraine 2016 + [Режим доступу: <https://www.arcgis.com/home/webmap/viewer.html?webmap=d1804eb1f77546b8a282cd6dff1aa202>]
2. Kutsokon Yu., Tsyba A., Kvach Yu. The occurrence of the Chinese Sleeper *Perccottus glenii* Dybowski 1877 in the basin of the Southern Bug River, Ukraine // *BioInvasions Records* (2014) Volume 3. Issue 1: 45–48.
3. Transboundary Biosphere Reserve West Polesie [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westpolesie.org>.
4. Александров Б.І., Андрищенко Ю.О. та ін. Методики інвентаризації та оцінки сучасного стану біорізноманіття природних комплексів та ландшафтів, необхідних для формування регіональних екологічних мереж / Під заг. ред. В.Д. Сіухіна. - Мелітополь: Бранта, 2007. - 126 с.
5. Андриенко Т.Л., Плюта П.Г., Прядко Е.И., Каркуциев Г.Н. Социально-экологическая значимость природных заповедных территорий Украины. – К.: Наукова думка, 1991. – 160 с.
6. Андриенко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте охраны. / Т.Л. Андриенко, Ю.Р. Шеляг – Сосонко – К.: Наук. думка, – 1983. – 216 с.
7. Андрієнко Т. Л. Флористичне та ценотичне різноманіття проектованого національного природного парку "Прип'ять-Стохід" / Т. Л. Андрієнко, О. І. Прядко // *Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки*. – 2007. – № 11, Ч. 2. – С. 132–140. – [за матеріалами I Міжнар. наук.-практ. конф. "Шацький нац. природ. парк : регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку", с. Світязь, 3–6 жовт. 2007 р.].
8. Андрієнко Т.Л., Онищенко В.А., Клестов М.Л., Прядко О.І., Арап Р.Я. Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації. / Т.Л. Андрієнко, В.А. Онищенко, М.Л. Клестов, О.І. Прядко, Р.Я. Арап – К.: 2001. – С 6-14, 48-55.
9. Андрієнко-Малюк Т., Вакаренко Л., Гелюта В. та ін. Формування регіональних схем екомережі (методичні рекомендації) / За ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонка. – К.: Фітосоціоцентр, 2004. – 71 с.
10. Антосяк В.М. Природно-заповідний фонд Закарпатської області / В.М. Антосяк, Я.О. Довганич, Ю.М. Павлей та ін. – Ужгород: 1998. – 304с.
11. Арсан О. М. Еколого-токсикологічні дослідження озерних екосистем Шацького національного природного парку: аніонні поверхнево активні речовини у воді / О. М. Арсан, Ю. М. Ситник, Л. О. Горбатюк // *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. – 2009. – №1 : Геогр. науки. – С. 157–160.
12. Атлас Запорізької області. - К.: ГУГКК, 1997. - 48 с.
13. Байцар А. А. Фізична географія України : навч.-метод. посібн. / А. А. Байцар. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 354 с.
14. Батюра Є. Рідкісні рослини болотних фітоценозів Волинської області / Є. Батюра, О. Блажко, А. Машевська // *Природа Західного Полісся та прилеглих*

територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – № 2. – С. 199–202.

15. Башта А.-Т. В. Фауна рукокрилих (chiroptera) Шацького поозер'я / А.-Т. В. Башта // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2007. – № 11, Ч. 1. – С. 207–211.

16. Біорізноманіття пропонованого ландшафтної заказника місцевого значення "Обрічки" (Маневицький район, Волинська область) / [Л. О. Коцун, К. Б. Сухомлін, І. І. Кузьмішина та ін.] // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 12. – С. 128–132.

17. Біорізноманіття Цуманської пущі та питання його збереження / Т. Л. Андрієнко, М. Л. Клестов, М. В. Химин [та ін.] ; під заг. ред. Т. Л. Андрієнко, М. Л. Клестова. – К. : Фітосоціологічний центр, 2004. – 136 с.

18. Блажко О. А. Клас Liliopsida у флорі Цуманської пущі Волинської області // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – № 1. – С. 114–116.

19. Богуцький А. Б. Історія геологічного розвитку північно-західної частини Волинського Полісся / А. Б. Богуцький, І. І. Залеський // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – № 1. – С. 15–22.

20. Боков В.А., Карпенко С.А., Лычак А.И. и др. Региональная программа формирования национальной экологической сети в Автономной Республике Крым на период до 2015 г. - Симферополь: ДиАйПи, 2005. - 72 с.

21. Болотний фонд Волинської області / Держ. управління екології та природ. ресурсів у Волин. обл. ; Р. В. Мігас, С. Г. Якубишена, В. Й. Петрук, М. В. Химин ; упоряд. М. Химин. – Луцьк : Ініціал, 2003. – 24 с. : іл., карти.

22. Брусак В.П., Зінько Ю.В., Кравчук Я.С. Проблеми формування регіональної системи природоохоронних територій Українських Карпат // Тези доп. між-нар. наук.-практ. конф. "Екологічні основи оптимізації режиму охорони і ви-користання природно-заповідного фонду". – Рахів, 1993. – С. 10-11.

23. Вакаренко Л.П., Дубина Д.В., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Екомережа України: ідеологія створення та шляхи формування // Чорноморський ботан. журнал. - 2005. - Т.1, вип.1. - С. 60-65.

24. Ващишин М. Я. Юридичні ознаки екологічної мережі як об'єкта правового регулювання / М. Я. Ващишин // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 1.

25. Великий О. А. та інші. Ґрунти Черкаської області. – К.: Урожай, – 1967. – 123 с.

26. Використання геоінформаційної системи Шацького національного природного парку для виявлення екологічних загроз / В. В. Кошовий, Л. І. Муравський, П. В. Юрчук та ін. // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 9. – С. 16–23. – [за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф. "Екологічні проблеми Шацького національного природного парку", с. Світязь, 17–19 жовт. 2012 р.].

27. Водно-болотні угіддя України. Довідник / Під ред. Марушевського Г.Б., Жарук І.С. - К.: Чорноморська програма Ветландс Інтер-нешнл, 2006. - 312 с.
28. Воронка В.П., Демченко В.О., Коломійчук В.П. Значення сільськогосподарських угідь у формуванні екомережі в сучасних умовах розвитку агровиробництва (на прикладі Запорізької області) // Наук. вісн. Національного аграрного університету. - К., 2006. - № 93. - 104-117.
29. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. – К. : Авалон, 1998. – 52 с.
30. Геоботанічне районування Української РСР. - К.: Наук. думка, 1977. - 304 с.
31. Географічна енциклопедія України. - К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1993. - Т.3. - С. 75, 94-96; 340-343.
32. Географія Волинської області / під ред. П. В. Луцишина. – Луцьк : Луцьк. держ. пед. ін-т, 1991. – 163 с.
33. Гетьман А. П. Мова екологічного законодавства: сучасні проблеми та перспективи розвитку / А. П. Гетьман // Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 10–11 вересня 2010 р.). – Луцьк, 2010.
34. Гетьман А. П. Термінологія екологічного законодавства: методологічні засади та перспективи уніфікації / А. П. Гетьман // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Харків, 2008. – Т. 4 : Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права, підрозд. 2.7.
35. Голубець М.А. Біотична різноманітність і наукові підходи до її збереження. – Львів: Ліга-Прес, 2003. – 33 с.
36. Горбань І. М. Про особливо цінні ліси для збереження ландшафтного та біологічного різноманіття / І. М. Горбань, А. Т. Затушевський, В. І. Матейчик // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2009. – № 2 : Біол. науки. –С. 37–41.
37. Горун А. А. Концепція формування транскордонного Біосферного резервату "Західне Полісся" / А. А. Горун // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : Ред.-вид. від. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – № 11, Ч. 1. – С. 38–46.
38. Гриб Й. Старіння озер Полісся України: процеси, реабілітація, охорона / Й. Гриб, В. Сондак // Озера й штучні водойми України : сучасний стан і антропогенні зміни : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 22–24 трав. 2008 р. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 161–166.
39. Гринів Л. С. Екологічна економіка : навч. посіб. / Л. С. Гринів. – Львів : "Магнолія 2006", 2013. – 359 с.
40. Грицюк А. П. Проблеми та перспективи створення Національного парку "Цуманська Пуща" // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2007. – № 11, Ч. 2. – С. 42–47.

41. Грищенко В. М., Яблонівська-Грищенко Є. Д. Нові дані по рідкісних і маловивчених видах птахів Лісостепу та Полісся України // Беркут. – 2013. – Вип. 22 (2). – С. 85–89.
42. Гродзинський М. Д. Ландшафтне різноманіття як компонента сталого розвитку / М. Д. Гродзинський, П. Г. Шищенко // Проблеми сталого розвитку України. – К. : "БМТ", 2001. – С. 243–262.
43. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір Монографія у 2-х т. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет": Т.1 – 2005. – 431 с. Т.2 – 2005. – 503 с.
44. Ґрунти Волинської області / за ред. М. Й. Шевчука ; М. Й. Шевчук, П. Й. Зінчук, Л. К. Колошко [та ін.]. – Луцьк: Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – 162 с.
45. Ґрунти України в розрізі областей [Режим доступу: <http://geomap.land.kiev.ua/obl-0.html>]
46. Денисик Г. І. Полісся у структурі середнього ландшафтного поясу Східноєвропейської рівнини / Г. І. Денисик,
47. Дідух Я.П., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Геоботанічне районування України та суміжних територій / Я.П. Дідух, Ю.Р. Шеляг–Сосонко // Укр. ботан. журн., – 2003. – Вип. 60 – №1. – С. 6 - 17.
48. Дніпровський екологічний коридор. - К.: Wetlands International Black Sea Programme, 2008. - 340 с.
49. Долина р. Прип'яті як складова частина структури Української екологічної мережі на території Волинської області / Ф. В. Зузук, Л. К. Колошко, З. К. Карпюк, О. Л. Димшиць // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2010. – № 17 : Геогр. науки. – С. 18–31.
50. Еволюція стану екосистем біорезервату ЮНЕСКО "Шацький" в умовах інтенсифікації впливу кліматичних змін та антропогенних факторів / О. В. Альохіна, І. М. Горбань, М. М. Корусь, В. В. Кошовий, В. І. Матейчик, П. Т. Ященко // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – № 11. – С. 101–108.
51. Екологічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. : А. В. Толстоухов (голов. ред.) та ін. – Київ : ТОВ "Центр екологічної освіти та інформації", 2007. – Т. 2: Є–Н.
52. Екологічне право України. Особлива частина [текст] : навч. посіб. / О. М. Шуміло (кер. авт. кол.), В. А. Зуєв, І. В. Бригадир та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 432 с.
53. Екологічний паспорт Закарпатської області, затверджений Держуправлінням охорони навколишнього природного середовища в Закарпатській області у 2009р.
54. Екологічний паспорт Кіровоградської області (2018 рік). – Кропивницький. Кіровоградська обласна державна адміністрація. Управління екології та природних ресурсів. – Кропивницький, 2018. – 120 с.
55. Екологічний паспорт Миколаївської області (2018 рік). – Миколаїв. Миколаївська обласна державна адміністрація. Управління екології та природних ресурсів. – Миколаїв, 2018. – 120 с.

56. Екологічний паспорт Черкаської області (2017 рік). – Черкаси. Державне управління екології та природних ресурсів в Черкаській області. – 2018. – 261 с.

57. Екологічний паспорт Чернігівської області (2017 рік). – Чернігів. Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації. – 2017. – 200 с.

58. Еколого-токсикологічні дослідження озерних екосистем Шацького національного природного парку: важкі метали у воді: 1990–2001 рр. (огляд) / [Ю. М. Ситник, Н. М. Осадча, П. Г. Шевченко, Д. А. Засєкін] // Наук, вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2009. – № 1 : Геогр. науки. – С. 167–171.

59. Екомережа України та її природні ядра / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, В. С. Ткаченко, Т. Л. Андрієнко, Я. І. Мовчан // Укр. ботан. журн. – 2005. – Т. 62, № 2. – С. 142–159.

60. Єврорегіон Буг : Волинська область / за ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажніка. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. – 448 с.

61. Ємчук Т.В. Природно-заповідний фонд Чернівецької області як перспектива розвитку екологічного туризму / Т.В. Ємчук, Н.В. Заблотовська // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 633 – 634: Географія. – Чернівці: Рута, – 2012. – С. 162–167.

62. Загороднюк І.В., Хоменко В. Фауна України у "Червоній книзі Української РСР" (1980). Біогеографічний аналіз // Ойкумена. – 1995. – N 1–2. – С. 95–99.

63. Закон України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на 200–2015 роки”. – К., 2000. – 27 с.

64. Закон України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки” // Урядовий кур’єр. – № 207. – 8 листопада 2000 року.

65. Закон України "Про екологічну мережу України"

66. Закон України Про охорону навколишнього природного середовища. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 41, ст. 546, Київ.

67. Закон України Про природно-заповідний фонд України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 34, ст. 502, Київ.

68. Закон України Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 32, ст. 383, Київ.

69. Закон України Про статус гірських населених пунктів в Україні. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, № 9, ст. 58, Київ.

70. Закон України Про Червону книгу України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 30, ст. 201, Київ.

71. Залеський І. І. Картувальна гідрогеологічна легенда Волино-Поділля / І. І. Залеський // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – № 6. – С. 108–123.

72. Залучення громадськості та науковців до проектування мережі Емеральд (Смарагдової мережі) в Україні / Полянська К.В., Борисенко К.А., Павлачик П.

(Paweł Pawlaczyk), Василюк О. В., Марущак О. Ю., Ширяєва Д. В., Куземко А. А., Оскирко О. С. та ін. / під ред. д.б.н. А.Куземко. – Київ, 2017. – 304 с.

73. Заповідна Житомирщина / Орлов О.О., Сіренький С.П., Подобайло А.В., Сесін В.А. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 196 с.

74. Заповідне Запоріжжя. - Зб. - Запоріжжя: Поліграф, 2004. - 108 с.

75. Захарчук П. Передумови створення екомережі на Бистрийці // Збереження біорізноманіття й заповідна справа в Україні. Інформаційний бюлетень. – 18. – Київ, 2002. – С. 4-7.

76. Звіт з розробки регіональної схеми екомережі Черкаської області (2014 рік) / розробник – м.н.с. відділу дендрології та паркознавства "Інститут еволюційної екології НАН України" С. М. Конякін – Черкаси. Департамент екології та природних ресурсів Черкаської обласної державної адміністрації. – 2014. – 138 с.

77. Звіти про виконання природоохоронного заходу "Розробка проекту екомережі Закарпатської області" для районів Закарпатської області.

78. Зузук Ф. В. Антропогенна трансформація рельєфу в межах Волинської та Рівненської областей / Ф. В. Зузук, І. І. Залеський // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2013. – № 10. – С. 3–9.

79. Зузук Ф. В. Осушені землі Волинської області та їх охорона / Ф. В. Зузук, Л. К. Колошко, З. К. Карпюк. – Луцьк: Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2012. – 294 с.

80. Зузук Ф. Природно-рекреаційний потенціал Волинської області / Ф. Зузук, Л. Колошко, З. Карпюк // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. : Географія. – Тернопіль : СМП "Тайп". – 2010. – № 2 (Вип. 28). – С. 102–105.

81. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси українського Полісся / Л. В. Ільїн. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 1. Природничо-географічні основи дослідження та регіональні закономірності. – 314 с.; Т. 2. Регіональні особливості та оптимізація. – 398 с.

82. Ільїна О. Сучасний стан і проблеми збереження болотних геокомплексів Волині / О. Ільїна, С. Кукурудза // Озера й штучні водойми України : сучасний стан і антропогенні зміни. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 196–199.

83. Кагало О. О. Розбудова екологічної мережі в Україні: принципи, проблеми, перспективи / О. О. Кагало // Наукові основи збереження біотичної різноманітності : матеріали дев'ятої наук. конф. молодих учених (Львів, 1–2 жовт. 2009 р.) / Ін-т екології Карпат НАН України. – Львів, 2009. – С. 20–36.

84. Карпенко Ю.О. Заплава р. Десни як сполучна територія структурних елементів пропонованої екомережі Чернігівської області. // Мат-ли I Всеукр.з'їзду екологів України. – Вінниця, 2006. – С.46–50.

85. Карпенко Ю.О. Природно-заповідний фонд Чернігівської області [Під ред. Ю.О. Карпенка] – Чернігів, – 2002. – 240 с.

86. Карпенко Ю.О. Поліський екокоридор на Чернігівщині. – Жива України. – № 6. 2006. – С.8 –9.

87. Карпюк З. К. Екологічний стан та особливості антропогенної трансформації поліських ландшафтів Волині / З. К.

88. Карпюк З. К. Наукові та правові засади формування Поліського екологічного коридору у Волинській області / З. К. Карпюк // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2010. – № 17 : Геогр. науки. – С. 194–200.

89. Карпюк З. К. Природні коридори як основні комунікаційні шляхи для біоти на Волинському Поліссі / З. К. Карпюк // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. – № 8. – С. 35–41.

90. Карпюк З. К. Рослинність / З. К. Карпюк // Природа Західного Полісся, прилегло до Хотиславського кар'єру Білорусі : монографія / за ред. Ф. В. Зузука : Ф. В. Зузук, К. Б. Сухомлін, Л. В. Ільїн та ін. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2014. – С. 161–188.

91. Карпюк З. К. Структурно-функціональна організація та міжнародне значення Шацького екомережозформувального вузла у екологічній мережі Волинського Полісся / З. К. Карпюк // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – № 11. – С. 119–127. – [Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. "Національні природні парки – минуле, сьогодення", присвячена 30-річчю створення Шацького національного природного парку, с. Світязь, 23–25 квіт. 2014 р.].

92. Карпюк З. К., Мельнійчук М. М. Природно-заповідна і екологічна мережі / З. К. Карпюк, М. М. Мельнійчук // Природа Західного Полісся, прилегло до Хотиславського кар'єру Білорусі : монографія / за ред. Ф. В. Зузука : Ф. В. Зузук, К. Б. Сухомлін, Л. В. Ільїн та ін. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2014. – С. 217–242.

93. Карта-схема водоохоронних зон малих річок та водоймищ Волинської області. – М 1 : 200 000. – Луцьк : Волин. філ. Укрземпроекту, 1982. – 1 к.

94. Кічура А.В., Кічура В.П. Особливості формування регіональної екологічної мережі Закарпаття. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Ужгород: Видавництво УжНУ "Говерла", 2008. – С 162-165.

95. Кічура А.В., Кічура В.П. Природно-заповідний фонд, як важлива складова формування екологічної мережі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Ужгород: Видавництво УжНУ "Говерла", 2008. – С 141-143.

96. Клімчук Б. П. Єврорегіон "Буг" : концепція та стратегія розвитку : монографія / Б. П. Клімчук, Н. П. Луцишин, П. В. Луцишин. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – 416 с.

97. Ковальчук І. П. Конструктивна географія лісів і лісового господарства Волинської області : монографія / І. П. Ковальчук, В. Г. Юровчик. – К. : Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2010. – 204 с.

98. Коломийчук В.П., Мальцева І.А., Воровка В.П., Демченко В.О. Меридіональні екокоридори Північного Приазов'я // Збалансований розвиток України - шлях до здоров'я і добробуту нації. Мат-ли Українського екологічного конгресу (21 вересня 2007 р.). - К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2007. - С. 93-98.

99. Коломійчук В.П. Ботанічна характеристика НПП “Великий Луг” // Актуальні проблеми ботаніки та екології. Мат-ли міжна- род. конференції молодих учених-ботаніків (17-20 вересня, м. Київ). - Київ: Фітосоціоцентр, 2007. - С. 99-101.
100. Коломійчук В.П. Ботанічна характеристика проєктованих заказників місцевого значення у Запорізькій області // Вісті біо- сферного заповідника Асканія-Нова. - 2003. - № 5. - С. 44-48.
101. Коломійчук В.П. Ключові ботанічні території Північного Приазов'я // Запов. справа в Україні. - 2008. - Т. 14, вип. 1. - С. 61-66.
102. Коломійчук В.П. Фіторізноманіття меридіональних річкових екокоридорів Північного Приазов'я // Розвиток географічної думки на півдні України: проблеми і пошуки: Мат-ли Все- укр. науково-практ. конфер., присвяч. 50-річчю Мелітопольського відділу УГТ. - Мелітополь: “Вид-во Мелітополь”, 2006. С. 245-252.
103. Колошко Л. К. Екологічні аспекти пошкоджених пожежею торфових ґрунтів / Л. К. Колошко, Л. В.Васюк, Н. П. Білокурець // Природа західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. № 6 / голов. ред. Ф. В. Зузук. – Луцьк: Ред.-вид. від. ВДУ "Вежа", 2009.– С. 63–72.
104. Колошко Л. К. Меліоративна характеристика ґрунтів Волинської області / Л. К. Колошко, Ф. В. Зузук, С. В. Полянський // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – № 4. – С. 106–114.
105. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979). – К.: Мінекобезпеки України, 1998. – 76 с.
106. Коніщук В. В. Карта екосистем Черемського природного заповідника / В. В. Коніщук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2007. – № 11, Ч. 2. – С. 108–116.
107. Коніщук В. В. Раритетна компонента біорізноманіття Черемського природного заповідника / В. В. Коніщук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2007. – № 11, Ч. 2. – С. 125–132.
108. Коніщук В. В. Рослини Бернської конвенції в Черемському заповіднику та їх еколого-ценотична характеристика / В. В. Коніщук // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2010. – № 18 : Біол. науки. – С. 13–19.
109. Коржик В. Екологічна мережа чи еколандшафтна мережа і пріоритетна доцільність / Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Вип. 294. Географія. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 42-55.
110. Коржик В.П. Поняття і структура екомережі: буковинське бачення // Розвиток заповідної справи в Україні і формування Пан'європейської екологічної мережі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (11-13 листопада 2008 р.). – Рахів, 2008. – С. 228-239.
111. Корусь М. М. Зміни рослинності старооранок як оселищ природної флори у межах біосферного резервату "Західне Полісся" в процесі їх ренатуралізації / М. М. Корусь, П. Т. Ященко // Природа Західного Полісся та

прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 9. – С. 3–11.

112. Костриця М.Ю. Географія Житомирської області. – Житомир: ВКО "Газета "Житомирський вісник", 1993. – 199 с.

113. Костюшин В.А. Создание Национальной экологической сети Украины: краткий обзор результатов, проблемы и перспективы // Дніпровський екологічний коридор. – Київ: Wetlands International Black Sea Programme, 2008. – С. 11-15.

114. Кошик Ю.А., Тимофеев В.М. Особенности рельефа ледниковой области Житомирского Полесья. – Киев: Наук. думка, 1987. – 47 с.

115. Кравчук Я.С., Ронковські Г., Брусак В.П., Зінько Ю.В. Формування і туристичне використання міждержавних природоохоронних територій на заході України // Економіко-, соціально- і еколого-географічні проблеми західноукраїнського прикордоння. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1997. – С. 173-191.

116. Куземко А. А. Степова та лучна рослинність долини річки Гірський Тікич // Вісник Донецького Національного Університету, Сер. А: Природничі науки. – 2011. – № 1. – С. 141–150.

117. Кузьмішина І. Представники родини Euphorbiaceae Juss у складі адвентивної фракції флори України / І. Кузьмішина, О. Мотронюк // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – № 4. – С. 203–206.

118. Куртяк Ф. Іхтіофауна басейну річки Латориця в межах України. /Ф. Куртяк, Є. Талабішко, В. Стегун, І. Великопольський.// Вісник Львів.Серія біологічна. 2009. Вип. 50. С. 85-94.

119. Лісове господарство Закарпаття. Фотоальбом / за ред. Кічури В.П. – Ужгород: ПП Басараб М.М., 2007. – 96 с.

120. Літопис природи. Т. 8–9. Черемський природний заповідник // Л. Ф. Назарук, Л. О. Шевчук, В. В. Коніщук [та ін.]. – Маневичі, 2009–2010. – Т. 8 – 237 с., Т. 9 – 182 с.

121. Лукаш О.В. Природно–заповідні території Чернігівського Полісся – ерспективні складові коридору міжнародного значення екомережі Українського Полісся, їх фітоценотична характеристика //Регіональні екологічні мережі України та роль громадськості в їх впровадженні. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2004. – С.85-92.

122. Малюга В. М. Принципи формування екологічної мережі України [Електронний ресурс] / В. М. Малюга, В. Ю. Юхновський // Лісове і садово-паркове господарство. – 2012. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/licgos_2012_1_10. Статівка О. О. Національна екологічна мережа як об'єкт еколого-правового регулювання: ... ISSN 2414-990X. Problems of legality. 2017. Issue 136 141

123. Маринич А.М., Пашенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. - Киев: Наук. думка, 1985. - С. 139-147, 170-173.

124. Маринич О. М. Фізична географія України / О. М. Маринич, П. Г. Шищенко. – К. : Знання, 2005. – 511 с.
125. Маринич О. М. Фізико-географічне районування України. Масштаб 1:4000 000 / О. М. Маринич, Г. О. Пархоменко, В. М. Пащенко, О. М. Петренко, П. Г. Шищенко // Укр. геогр. журнал – 2003, № 1. – С. 16–22.
126. Масікевич Ю. Г., Чорней І. І., Скільський І. В. та ін. Деякі аспекти формування екологічної мережі Чернівецької області в розвитку національної екомережі України / Ю. Г. Масікевич, І. І. Чорней, І. В. Скільський та ін. // Екологія та ноосферологія. – 2005. – Т. 16, № 3–4. – С. 33–39.
127. Матейчик В. І. Міжнародна номінація Шацького національного природного парку / В. І. Матейчик, В. С. Найда // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2007. – № 11, Ч. 1. – С. 34–38.
128. Мельничук В. П. Участь основних сторін та етапи процесу формування регіональної екомережі України // Дніпровський екологічний коридор. – Київ: Wetlands International Black Sea Programme, 2008. – С. 288–299.
129. Мельничук М. М. Оцінка природно-ресурсного потенціалу Любешівського району Волинської області / М. М. Мельничук, Ю. В. Пасевич // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. – № 8. – С. 47–53.
130. Методика формування регіональної екомережі / Грищенко А., Мовчан Я., Шеляг-Сосонко Ю., Іваненко І. та ін. – Київ, 2003. – 60 с.
131. Методичні аспекти впровадження міжнародної програми „Важливі ботанічні території” в Україні / Під заг. ред. Т. Л. Андрієнко, В. А. Онищенко. – Київ, 2008. – 44 с.
132. Мигулін О. О. Звірі УРСР / О. О. Мигулін. – Київ, 1938. – 426 с.
133. Микитюк О. ІВА території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. – К.: СофтАРТ, 1999. – 324 с.
134. Міждержавні природно-заповідні території України / Під заг. ред. Т. Л. Андрієнко. – К., 1998. – 132 с.
135. Мовчан Я. І. Екомережа України: обґрунтування структури та шляхів втілення // Конвенція про біологічне різноманіття: громадська обізнаність і участь. – К.: Зелена Україна, 1997. – С. 98–110.
136. Мовчан Я. І. Розбудова національної екомережі: поняття, методологія, шляхи втілення // Жива Україна. – 2006. – № 3–4. – С. 1–3.
137. Мойсієнко І. І. Ескіз екологічної мережі Північного Причорномор'я. Чорноморськ. бот. ж.: Т. 7, № 4: 347–354
138. Мокрий В. І. Моніторинг, моделювання і прогнозування впливу Хотиславського кар'єру на гідрогеологічні і лісоекологічні умови природно-заповідних об'єктів Західного Полісся / В. І. Мокрий // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 9. – С. 284–289.
139. Мольчак Я. О. Географічні умови формування якості поверхневих вод (на прикладі Волинської області) / Я. О. Мольчак, С. Г. Панькевич. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2011. – 204 с.

140. Музиченко О. Еколого-ценотична оцінка різноманітності екосистем Цуманської Пущі як передумова створення національного парку "Ківецівський" / О. Музиченко // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – № 4. – С. 207–212.
141. Музиченко О. С. Консервація малопродуктивних та деградованих земель Іваничівського й Локачинського районів Волинської області / О. С. Музиченко // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2011. – № 9 : Географічні науки. – С. 171–175.
142. Назарук М. М. Соціальна екологія : взаємодія суспільства і природи : навч. посіб. / М. М. Назарук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 348 с.
143. Найда В. С. Аспекти охорони природи біосферного резервату "Шацький" / В. С. Найда // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2009. – № 1 : Геогр. науки. – С. 15–20.
144. Національний атлас України. – Київ, 2007. – 440 с.
145. Національний природний парк "Прип'ять–Стохід". Рослинний світ / Т. Л. Андрієнко, О. І. Прядко, Р. Я. Арап, М. О. Коніщук ; під заг. ред. Т. Л. Андрієнко. – К. : Фітосоціоцентр, 2009. – 86 с.
146. Національний природний парк "Прип'ять–Стохід". Тваринний світ / М. В. Химин, М. Л. Клестов, А.-Т. В. Башта [та ін.] ; під заг. ред. М. Л. Клестова. – К. : Фітосоціоцентр, 2010. – 171 с.
147. Нестор'як Ю.Ю. Мережа природно-заповідних територій – основа стійкого розвитку лісів Чернівецької області / Ю.Ю. Нестор'як // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – № 4, – 2010. – С. 1–4. [Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=200>]
148. Новикова В. І. Географія Черкаської області: Підручник для 8-9 класів загальноосвітніх шкіл Черкаської обл. 2-е вид., допов. і виправ. – К.: видавництво "Мапа", 2004. – 128 с.
149. Новикова В. І. Ресурсно-рекреаційний потенціал Черкаської області: суспільно-географічна оцінка для рекреаційної діяльності / В. І. Новикова // Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія "Географія". – Вінниця: Теза, 2007. – Вип. 13. – С. 220 – 228.
150. Об'єкти природно-заповідного фонду Волинської височини / В. І. Мельник, І. І. Кузьмішина, Л. О. Коцун [та ін.] // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / відп. ред. Ф. В. Зюзук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – № 7. – С. 117–136.
151. Остапко В.М., Глухов О.З., Блэкберн А.А., Муленкова О.Г., Ендеберя А.Я. Регіональна екологічна мережа Донецької області: концепція, програма та схема / Під заг. ред. Остапко В.М. - Донецьк: ТОВ "Технопарк", 2008. - 96 с.
152. Пащенко В.М. Природничо-географічні засади формування екомережі // Жива Україна. – 2006. – № 3-4. – С. 14-15.
153. Петлін В. М. Екологічні механізми організації природних територіальних систем. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 304 с.

154. Піць Н. А. Вплив рекреаційного пресу на біорізноманіття Шацького національного природного парку / Н. А. Піць, І. М. Горбань // *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 9. – С. 313–318.
155. Полупан М. І., Соловей В. Б., Величко В. А. Класифікація ґрунтів України / За ред. М. І. Полупана. – К.: Аграрна наука, 2005. – 300 с.
156. Поп С.С. Природні ресурси Закарпаття. – 3-є вид., допов. – Ужгород: "Карпати", 2009. – 340 с.: іл. 32.
157. Поп. С.С. Природні ресурси Закарпаття. – Ужгород: ТОВ "Спектраль", 2002.-296с.; 32 л.іл
158. Попович С.Ю. Основні структурні елементи Карпатської еологічної мережі. Заповідна справа в Україні, том 13, випуск 1-2, 2007 р.
159. Природа Волинської області / за ред. К. І. Геренчука. – Львів : ВО "Вища шк." ЛДУ ім. І. Франка, 1975. – 147 с.
160. Природно-заповідний фонд Волинської області / Держ. управління екобезпеки у Волин. обл., Волин. держ. лісгосп. об-ня "Волиньліс" ; упоряд. : М. Химин, В. Тутейко, О. Грицай [та ін.]. – Луцьк : Ініціал, 1999. – 48 с. : іл., карти.
161. Природно-заповідний фонд Закарпатської області / Авт. Колектив, заг. Редакція С.С. Поп.- Ужгород: Карпати, 2011.- 256 с.
162. Приходько М. М. Екомережа та екобезпека : монографія. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 200 с.
163. Приходько М. М. Екомережа як фактор екологічної безпеки природних та антропогенних геосистем в регіоні Українських Карпат і прилеглих територій / М. М. Приходько // *Укр. геогр. журн.* – 2011. – № 2. – С. 41–48.
164. Приходько М. М. Конструктивно-географічні засади системи управління екологічною безпекою природних і антропогенних геосистем / М. М. Приходько // *Укр. геогр. журн.* – 2011. – № 11. – С. 56–62.
165. Приходько М.М. Екомережа та екобезпека (на прикладі Івано-Франківської області). – Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. – 200 с.
166. Приходько М.М. Екомережа як фактор екологічної безпеки природних та антропогенних геосистем в регіоні Українських Карпат і прилеглих територій // *Український географічний журнал.* – К.: Академперіодика, 2011. – № 2. – С. 41-48.
167. Приходько М.М., Приходько Н.Ф., Пісоцький В.П. та ін. Наукові основи басейнового управління природними ресурсами (на прикладі річки Гнила Липа) / За ред. М.М. Приходька. – Івано-Франківськ, 2006. – 270 с.
168. Проблеми біорізноманіття на тлі глобальних процесів / Д. Гродзинський, О. Дембновецький, О. Левчук, Ф. Пацюк // *Вісн. Нац. акад. наук України.* – 2010. – № 12. – С. 13–24.
169. Прядко О. Загальна характеристика рослинного і тваринного світу озерних комплексів Верхньоприп'ятського регіону (Волинська обл.) / О. Прядко, М. Химин, М. Клестов // *Озера й штучні водойми України: сучасний стан і антропогенні зміни.* – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 284–287.

170. Прядко О. І. Нові дані про фіторізноманіття заказників Волинської області / О. І. Прядко // Шацький національний природний парк : наукові дослідження 1994–2004 рр. : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю створення Шацького національного природного парку, (с. Світязь, 17–19 трав. 2004 р.). – Луцьк : Волин. обл. друк., 2004.– С. 66–67.

171. Раритетна компонента флористичного різноманіття заповідників та національних природних парків Українського Полісся / Т. Л. Андрієнко, В. А. Онищенко, О. І. Прядко [та ін.] // Шацький національний природний парк : наукові дослідження 1994–2004 рр. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2004. – С. 63–65.

172. Регіональна доповідь про "Стан навколишнього природного середовища в Черкаській області у 2012 році" // Державне управління екології та природних ресурсів в Черкаській області. – Черкаси, 2013. – 266 с.

173. Регіональна доповідь про "Стан навколишнього природного середовища у Чернівецькій області у 2016 році" // Чернівецька обласна державна адміністрація. Управління екології та природних ресурсів. – Чернівці, 2017. – 213 с.

174. Регіональна доповідь про "Стан навколишнього природного середовища Чернігівської області у 2017 році" // Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації. – Чернігів, 2018. – 244 с.

175. Регіональна доповідь про "Стан навколишнього природного середовища в Кіровоградській області у 2016 році" // Кіровоградська обласна державна адміністрація. Управління екології та природних ресурсів. – Кропивницький, 2017. – 179 с.

176. Регіональна доповідь про "Стан навколишнього природного середовища в Миколаївській області у 2016 році" // Миколаївська обласна державна адміністрація. Управління екології та природних ресурсів. – Миколаїв, 2017. – 247 с.

177. Регіональна схема екомережі Чернігівської області (2017 рік). – Чернігів. Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації. – 2017. – 103 с.

178. Ренатуралізація водно-болотних угідь Шацького національного природного парку : сучасний стан реалізації / Т. П. Яценко, А. А. Горун, В. І. Матейчик, Н. В. Хомік // Шацький національний природний парк : наукові дослідження 1994–2004 рр. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2004.– С. 15–18.

179. Ретроспективний огляд формування спектру іхтіофауни Шацьких озер / П. Г. Шевченко, Ю. М. Ситник, В. І. Матейчик, Р. О. Новіцький // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – № 10. – С. 149–155.

180. Решетюк О. В. Типологічний аналіз заказників Буковини / О. В. Решетюк // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Заповідна справа. - 1(22). - 2016. - С. 52-57.

181. Рідкісні види судинних рослин, що охороняються і рекомендовані до охорони у Волинській області / М. Й. Шевчук, І. І. Кузьмішина, Л. О. Коцун [та

ін.] // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – № 8. – С. 116–123.

182. Розбудова екомережі України // За ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонка. – К., 1999. – 127 с.

183. Романюк Н. З. Про унікальність флористичного комплексу Ківерцівського лісового масиву і необхідність його охорони / Н. З. Романюк, І. І. Кузьмішина // Природні ресурси Волині. Результати фундаментальних досліджень (1993–2003 рр.) : наук. конф., Луцьк, 1–3 лип. 2003 р. // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Біол. науки. □ 2004. □ № 1. – С. 104–107.

184. Система комплексного екологічного моніторингу природного середовища Шацького національного природного парку / В. В. Панасюк, П. В. Юрчук, В. В. Кошевой [та ін.] // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 9. – С. 305–312.

185. Сінчук М. А. Сучасний стан іхтіофауни Шацького національного природного парку / М. А. Сінчук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : Ред.-вид. від. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – № 11, Ч. 1. – С. 200–204.

186. Список судинних рослин флори Волинського Полісся / Л. Коцун, Н. Романюк, І. Кузьмішина [та ін.] // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – № 3. – С. 170–211.

187. Стеценко М.П., Попович С.Ю. Транскордонні природно-заповідні території: концепція, реальність та перспективи створення в Україні // Мат. міждун. семин. "Развитие системы межгосударственных особо охраняемых природных территорий", (с. Мартовая, Харьковская обл., 6-9 августа 1996 г.). – К., 1996. – С. 93-97.

188. Стойко С. М. Вчення про біосферу – наукова основа її охорони / С. М. Стойко // Укр. ботан. журн. – 2009. – № 3. – С. 293–306.

189. Стойко С. М. Основи фітосозології та її завдання у збереженні фітогенофонду і фітоценофонду / С. М. Стойко // Укр. ботан. журн. – 2011. – № 3. – С. 331–351.

190. Суєтнов Є. П. Впровадження екосистемного підходу як пріоритетний напрям правового регулювання екологічних відносин в Україні / Є. П. Суєтнов // Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18 листопада 2016 р.); за заг. ред. П. Д. Пилипенка. – Львів, 2016.

191. Тарасюк Н. А. Атмосферна циркуляція та динаміка вітрового й термічного режимів на території північного сходу Волинського Полісся / Н. А. Тарасюк, Ф. П. Тарасюк // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – № 5. – С. 13–23.

192. Тарасюк Н. А. Кліматичні особливості регіонального, ландшафтного парку "Прип'ять–Стохід" / Н. А. Тарасюк, Ф. П. Тарасюк, Л. В. Кващук //

Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – № 1. – С. 68–73.

193. Тарасюк Ф. П. Кліматична характеристика сезонних та багаторічних коливань метеоелементів Шацького національного парку / Ф. П. Тарасюк, Ф. В. Зузук, Н. А. Тарасюк // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – № 1. – С. 60–67.

194. Тваринний світ / [Сухомлін К. Б., Теплюк В. С., Зінченко О. П. та ін.] // Природа Західного Полісся, прилегло до Хотиславського кар'єру Білорусі : монографія / за ред. Ф. В. Зузука : Ф. В. Зузук, К. Б. Сухомлін, Л. В. Ільїн, В. Г. Мельничук, І. І. Залеський, З. К. Карпюк та ін. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2014. – С. 161–188.

195. Технічна документація по встановленню водоохоронних зон та бережних смуг малих річок та водоймищ Волинської області. – Луцьк : Волин. філ. Укрземпроекту, 1982. – 82 с.

196. Ткаченко В.С., Дідух Я.П., Генев А.П. та ін. Український природний степовий заповідник. Рослинний світ. - Київ: Фітосоціо- центр, 1998. - 280 с.

197. Топчієв О. Формування екологічної мережі й територіальна організація довкілля / О. Топчієв // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – № 5. – С. 42–45.

198. Транин А. А. Национальные парки в СССР: проблемы и перспективы (организационно-правовые вопросы) / А. А. Транин. – Москва : Наука, 1991. – 294 с.

199. Трускавецький Р. С. Торфові ґрунти і торфовища України / Нац. наук. центр "Ін-т ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського" ; Р. С. Трускавецький. – Харків : Міськдрук, 2010. – 278 с.

200. Турич В. В. Постмеліоративні й резерватогенні трансформації лісів Шацького національного природного парку / В. В. Турич, П. Т. Ященко // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2009. – № 2 : Біол. науки. – С. 42–46.

201. Удосконалена схема фізико-географічного районування України / О. М. Маринич, Г. О. Пархоменко, О. М. Петренко, П. Г. Шищенко // Укр. геогр. журн. – 2003. – № 1. – С. 17–20.

202. Узіюк В. І. Особливості природної газоносності вугільного пласта вб Львівсько-Волинського басейну й перспективи практичного використання метану / В. І. Узіюк, С. С. Сокоренко, І. О. Костик // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. відд. "Вежа" ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – № 5. – С. 81–94.

203. Федонюк, В. О. Фесюк, С. Г. Панькевич // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 9. – С. 79–83.

204. Формування регіональних схем екомережі (методичні рекомендації) / Ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко. - К.: Фітосоціоцентр, 2004. 71 с.

205. Химин М. В. Сучасний стан природно-заповідного фонду Волинської та Рівненської областей / М. В. Химин // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2007. – № 11, ч. 2. – С. 47–55.

206. Хоменко С.В. Опыт моделирования индикативной карты экологической сети Украины средствами растровой ГИС. Дніпровський екологічний коридор – Київ: Wetland international Black Sea Programme, 2008. – С226 – 235.
207. Хомік Н. В. Гідрологічна характеристика Шацького національного природного парку / Н. В. Хомік, В. І. Матейчик // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 9. – С. 47–54.
208. Хорологія зникаючих видів рослин Волинської області / І. І. Кузьмішина, Л. О. Коцун, В. П. Войтюк [та ін.] // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – № 5. – С. 106–112.
209. Царик Й. В. Екологічний моніторинг для потреб збереження біологічного різноманіття Шацького національного природного парку / Й. В. Царик, І. М. Горбань, О. С. Гнатина // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2009. – № 2 : Біол. науки. – С. 96–100.
210. Царик Й.В. Програма розвитку заповідної справи Чернівецької області / Й.В. Царик, В.Д. Солодкий // Вісник львівського ун-ту. – 2008. – Вип. 48. – С. 83-88.
211. Царик Л. П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем (концептуальні підходи, практична реалізація) / Л. П. Царик. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 320 с.
212. Царик Л. П. До проблеми оптимізації земле- та природокористування регіону / Л. П. Царик // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. – Луцьк : Ред.-вид. від. "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010.– № 7. – С. 35–46.
213. Царик Л. П. Регіональна екологічна мережа: географічні аспекти формування і розвитку (на матеріалах Тернопільської області) : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.11 / Петро Любомирович Царик; Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005. – 172 с.
214. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
215. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
216. Шевченко А.В. Рідкісні види судинних рослин Національного природного парку “Великий Луг”, занесені до Червоної книги України // Актуальні проблеми ботаніки та екології. Мат- ли міжнарод. конференції молодих учених (11-15 серпня, м. Кременець). - Київ: Фітосоціоцентр, 2009. - С. 148-149.
217. Шевченко П. Г. Охорона, відтворення та регулювання чисельності риб у водоймах Шацького національного природного парку – проблеми і перспективи / П. Г. Шевченко // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : Ред.-вид. від. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – № 11, Ч. 1. – С. 212–213.

218. Шелегеда В.І., Шелегеда О.Р. Рідкісні та зникаючі рослини Запорізької області. - Запоріжжя: "Тандем Арт Студія", 2008. - 96 с.
219. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Головні риси екомережі України / Ю. Р. Шеляг-Сосонко // Розбудова екомережі України. – Київ, 1999.
220. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Концепция, методы и критерии создания экосети Украины / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, М. Д. Гродзинский, В. Д. Романченко. – Киев : Фитосоциоцентр, 2004. – 144 с.
221. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Біорізноманітність: значення, методологія, теорія та структура // Український ботанічний журнал. – 2005. – № 6. – С. 759-775.
222. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Головні риси екомережі України / Розбудова екомережі України. – К., 1999. – С. 13-22.
223. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Гродзинський М.Д. , Романенко В.Д. Концепция, методы и критерии создания экосети Украины. – К. : Укрфитосоциоцентр, 2004. – 144 с.
224. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дубина Д.В., Мінарченко В.М. Методологія дослідження видової та ценотичної різноманітності екомережі України // Український ботанічний журнал. – 2003. – 60, № 4. – С. 374-380.
225. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Ткаченко В.С., Андрієнко Т.Л., Мовчан Я.І. Екомережа України та її природні ядра // Український ботанічний журнал. – 2005. – № 2. – С. 142-157.
226. Шищенко П. Г. Ландшафтна структура Черкаської області / П. Г. Шищенко, С. П. Романчук, В. Ю. Щур // Вісник Київського ун.-ту. Сер. Географічні науки. – 1988. – Вип.30 – С. 3 – 9.

ДОДАТОК 2.
ПЕРЕЛІК КАРТОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЗВЕДЕНОЇ СХЕМИ
ФОРМУВАННЯ ЕКОМЕРЕЖІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ
ГЕНЕРАЛЬНОЇ СХЕМИ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

1. Зведена картографічна частина затверджених регіональних схем формування національної екомережі у масштабі 1:500000 на паперовому носії;
2. Зведена картографічна частини затверджених регіональних схем формування національної екомережі у масштабі 1:500000 на електронному носії.
3. Картографічні матеріали опрацьованих та адаптованих наявних обласних схем формування екомережі в електронному вигляді (масштаб 1:100000):
 - Закарпатська область,
 - Івано-Франківська область,
 - Тернопільська область
 - Львівська область
 - Рівненська область
 - Хмельницька область
4. Копії розроблених та затверджених регіональних та місцевих схем екологічної мережі в електронній формі
 - Закарпатська область,
 - Івано-Франківська область,
 - Тернопільська область
 - Львівська область
 - Рівненська область
 - Хмельницька область

ДОДАТОК 3.
ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ РОЗМІЩЕННЯ НА ВЕБ-СТОРІНЦІ
МІНПРИРОДИ УКРАЇНСЬКОЮ ТА АНГЛІЙСЬКОЮ МОВАМИ

1. Інформаційні матеріали українською та англійською мовами для розміщення на офіційній веб-сторінці Міністерства екології та природних ресурсів України додаються на електронному носії.